

ACTA INSTITUTI ARCHAEOLOGICI UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

PRÆHISTORICA

35/2

UNIVERZITA KARLOVA
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM

2021

Obsah

<i>Ždeněk Mazač</i> , Měsícovité podstavce pozdní doby bronzové a starší doby železné v Čechách a jejich postavení v evropském kontextu – Moon-shaped idols of the late Bronze Age and earlier Iron Age in Bohemia and their place in the European context	5
<i>Karlheinz Hengst</i> , Das Reichskloster Chemnitz im 12. und 13. Jahrhundert. Landesausbau und Konflikt in Böhmens nördlicher Nachbarschaft – The imperial monastery in Chemnitz in the 12th and 13th centuries: Colonisation and conflict in the northern neighbourhood of Bohemia – Říšský klášter v Chemnitz v 12. a 13. století. Sídlní postup a konflikt v severním sousedství Čech	143
<i>Martin P. Janovský</i> , Effect of medieval farming activities on elemental composition of soils – case study of deserted village Regenholz (Czech Republic) – Vliv středověkého zemědělství na prvkové složení půd – případová studie ze zaniklé vsi Regenholz (Česká republika)	161

Měsícovité podstavce pozdní doby bronzové a starší doby železné v Čechách a jejich postavení v evropském kontextu

Moon-shaped idols of the late Bronze Age and earlier Iron Age in Bohemia and their place in the European context

Zdeněk Mazač

Abstrakt

Měsícovité podstavce tvoří velmi specifickou a variabilní kategorii keramických, vzácně i kamenných artefaktů. Počátky jejich výskytu a rozšíření lze ve střední Evropě spojovat s kulturami popelnicových polí, zejména hornodunajského a středodunajského okruhu. Jejich vývoj následně pokračuje také ve starší době železné, kdy se rozšířily i mimo středoevropský prostor až do severovýchodního Španělska a severní Itálie. Celkový počet nálezů v současné době převyšuje odhad z roku 2004, který se pohyboval kolem dvou tisíc jedinců.

Nálezové prostředí těchto výrobků je poměrně variabilní. Zpravidla se objevují na sídlištech, ale také v situacích, které lze považovat za projevy kultovního jednání. V severovýchodní Francii a jižním Německu se části měsícovitých podstavců nacházejí v kontextu hrobů z pozdní doby bronzové. Takto vybavené hroby lze zaznamenat na pohřebištích bylanské a kalenderberské kultury a v prostředí kultury lužických popelnicových polí starší doby železné především ve východních Čechách a polském Slezsku.

Abstract

Moon-shaped idols comprise a very specific and variable category of ceramic, rarely even stone, artefacts. The beginnings of their occurrence and spread in Central Europe can be connected with the cultures of Urnfields, especially the Upper Danube and Middle Danube groups. Their development subsequently continued in the Early Iron Age, when they spread beyond Central Europe to northeast Spain and north Italy. The total number of finds currently exceeds the estimate from 2004, which was around two thousand individual items.

The find environment of these products is relatively variable. They usually appear in settlements, but also in situations that can be considered manifestations of cult behaviour. In southeast France and south Germany, some of the moon-shaped idols are found in the context of graves from the Late Bronze Age. Graves equipped in this way can be recorded at the burial grounds of the Bylany and Kalenderberg cultures and in the environment of the Lusatian Urnfields of the Early Iron Age mainly in East Bohemia and Polish Silesia.

Klíčová slova: měsícovitý podstavec – mondidol – pozdní doba bronzová – doba halštatská – starší doba železná – chemicko-mineralogické analýzy – experiment

Keywords: moon-shaped idol – andiron/firedog – Late Bronze Age – Hallstatt Period – Early Iron Age – chemical-mineralogical analyses – experiment

DOI: 10.14712/25707213.2022.1

1. Úvod¹

Jeden ze základních principů archeologického bádání spočívá v rozpoznávání funkce zkoumaných artefaktů. U většiny archeologických nálezů lze na základě morfologie a náleзовých okolností s určitou mírou pravděpodobnosti vyvozovat primární – obecnou funkci. Vedle ní obsahují v různé míře také význam individuální, společenský a symbolický. Předměty, jejichž obecný účel není zřejmý, bývají často řazeny do skupiny výrobků tradičně označovaných jako kultovní. Do této kategorie rovněž náleží keramické měsícovité podstavce, které se podle současných znalostí začínají ve střední Evropě objevovat s nástupem pokročilých kultur popelnicových polí, a to, pokud je známo, bez přímých známých předchůdců ze střední doby bronzové (Huber 2005, 52). Vyskytují se v širokém spektru forem a náleзовých situací, od prostých sídlištních jam s obsahem běžného odpadu přes obytné či výrobní objekty až po situace, které lze označit za projevy kultu a náboženských představ, samostatnou kapitolou pak jsou hroby.

2. Definice

Pojmem „měsícovité podstavce“ označujeme kategorii keramických, ojediněle i kamenných artefaktů, objevujících se v různém kontextu od mladší doby bronzové až do pozdní doby halštatské (Reinecke Ha A–D). Jde o protáhlé hranolovité bloky, velice různorodé co do tvaru a velikosti, někdy opatřené nožkami či zřetelně odsazenou podstavou, jejichž hřbet bývá zpravidla (nikoliv vždy) na obou koncích symetricky protažen do jakýchsi rohů. Hlavní tektonické části tvoří podstava, tělo a rohy. Dále rozlišujeme hřbet, čelní a boční stěny (obr. 1).²

Naše pozornost se bude soustředit především na 230 fyzicky dochovaných nebo publikovaných exemplářů z území Čech.³ Z toho 17 pochází ze

západních Čech, kde 15 kusů náleží do mladší a pozdní doby bronzové, jeden nález ze zásypu mladolaténského hrobu lze považovat za intruzi z pozdní doby bronzové (Šaldová 1965b, 88; 1971, 52). Fragment dvojčipého rohu ze sběru můžeme snad zařadit do halštatského období (Beneš 1987). Ze středních a severozápadních Čech mladší a pozdní doby bronzové evidujeme 70 kusů, z jižních Čech pouze jeden. Bylanské kultuře přísluší 53 exemplářů, z toho 30 funerálních⁴ a 23 sídlištních. Slezskoplatěnické kultuře patří 85 funerálních⁵ a pouze dva nefunerální nálezy. Do pozdní doby halštatské a časně laténské s jistotou datujeme pouze dva exempláře.⁶

Mezi ně řadíme i exemplář atypického tvaru, značně erodovaného povrchu a neobvyklé struktury materiálu obsahující velké úlomky mazanice, nalezený ve žlabovitém objektu v Nynicích a interpretovaný jako měsícovitý podstavec (kat. č. 249; Šaldová 1991, 418, obr. 6: 15; Metlička 2004, obr. 5).

⁴ Z toho devět kusů náleží samostatným podložkám, jeden neurčitěmu tvaru. Do tohoto počtu nejsou zahrnuty hroby 33 (kat. č. 121) a 56 (kat. č. 124) z Hradenína bez příslušného měsícovitého podstavce a s nejednoznačně interpretovatelnými terénními skicami.

⁵ V. Vokolek (1999, 14) řadí jeden kus již do II. stupně (kat. č. 149), ostatní náleží III. stupni slezskoplatěnické kultury. Do celkového počtu 81 kusů měsícovitých podstavců pocházejících ze slezskoplatěnických hrobů počítáme i šest miniaturních exemplářů z Úhřetic bez vazby na konkrétní hrob (kat. č. 235–240), viz pozn. 6, a 34 kusů z Platěnic s publikovanými náleзовými celky bez ohledu na existenci příslušného artefaktu (kat. č. 180–204; 206; 208–213; 215–216) s předpokladem, že kusy bez náleзовého celku (kat. č. 217–222) přináležejí k některému z hrobů.

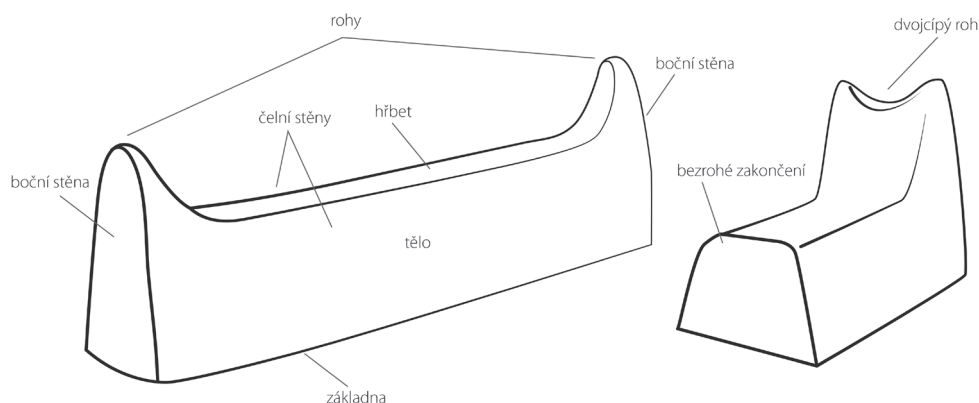
⁶ Studium měsícovitých podstavců komplikuje řada problémů, jako např. identifikace artefaktu či nesrovnalosti mezi dokumentací, evidencí a fyzickou přítomností nálezu. Za všechny si uvedme tři konkrétní případy. Na pohřebišti ve východočeských Úhřeticích registrujeme čtyři hroby vybavené po jednom měsícovitým podstavci, z nichž se jeden rozpadl (Vokolek 1999, 147–166; Píř 1903, 470–478). Ve sbírkách Regionálního muzea v Chrudimi a Národního muzea v Praze se však z této lokality nachází celkem devět kusů. Opačný příklad se vztahuje k poznámce J. L. Píře o nálezech v Platěnicích: „...*jinak vyskytly se* [měsícovité podstavce] *podobné plátenickým* [tj. bez kruhové podložky (?)] *letos v žárových hrobech u Nové Vsi* [u Bakova nad Jizerou], ...“ (cit. 1905, 71, pozn. 71). Toto je bohužel jediný (zatím neověřitelný) doklad o existenci hrobů s přílohou měsícovitého podstavce z tohoto pohřebiště. Jako poslední příklad lze zmínit exemplář kat. č. 139 ze sbírky Regionálního muzea v Kolíně, evidovaný pod lokalitou Plaňany. Zde Fr. Dvořák skutečně na počátku 30. let 20. století prozkoumal devět bylanských hrobů (Dvořák 1936, 71), pouze jeden z nich (č. 5) se však dočkal publikování (Dvořák 1933). K dalším neexistuje žádná dokumentace a z dochovaného movitého fondu nelze rekonstruovat náleзовý celek.

Velký problém také představuje datace. Staré nálezy nedisponují informacemi o okolnostech nálezu a průvodním inventáři. Současným výzkumům často prozatím chybí chronologické vyhodnocení komponenty.

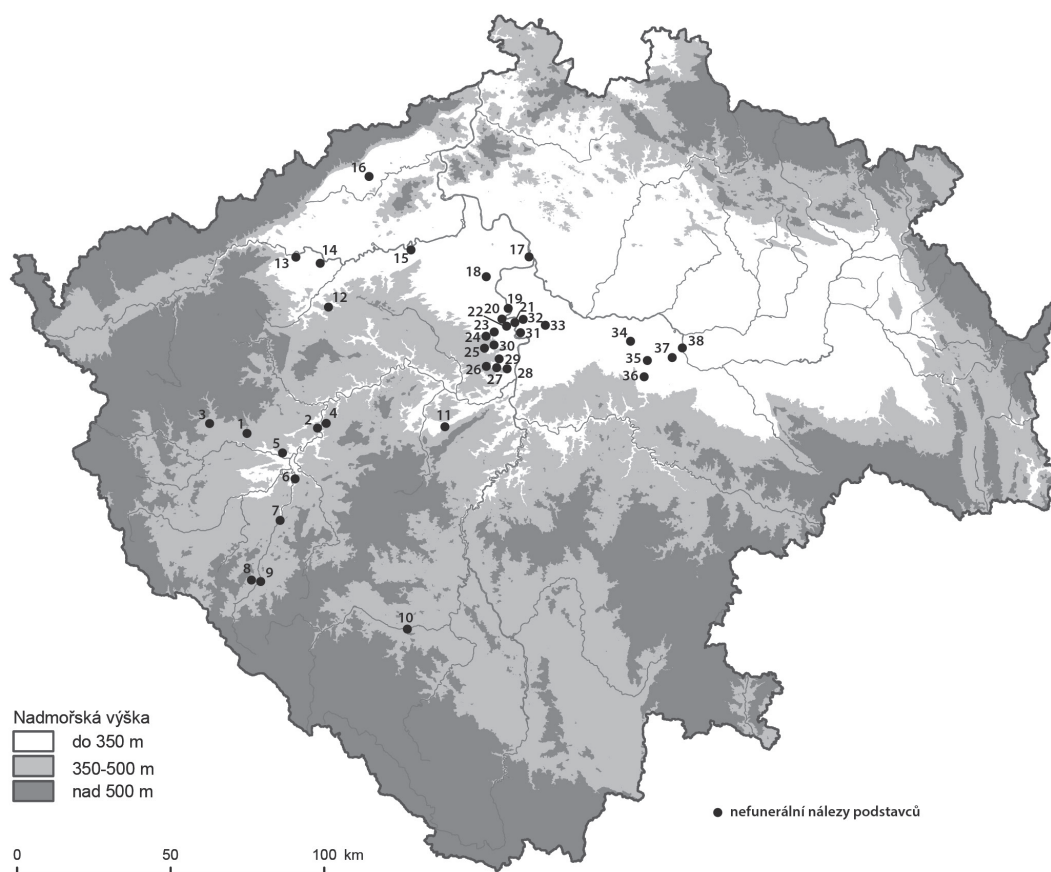
¹ Tento příspěvek vychází ze stejnojmenné diplomové práce (Mazač 2015), kterou zároveň doplňuje o nově zjištěné nálezy. Na tomto místě bych chtěl poděkovat všem kolegům a institucím za zpřístupnění studijního materiálu.

² Do stejné kategorie výrobků bývají někdy řazeny i tzv. hřebenáče (něm. *Firstziegel*), které v českém náleзовém prostředí představují dosud neznámý jev, a tato práce se jimi dále nebude zabývat. Jde o keramické artefakty dutého půlválcovitého těla, oboustranně ukončeného výraznými kotouči, svojí podobou připomínající střešní hřebenáče. Jsou rozšířeny ve východní Francii (Tikonoff 2011) a v jižních oblastech Německa – od horního Porýní až do Bavorska (Kimmig 1934; Fischer 1998, 102), ojedinělý případ je zaznamenán také v Maďarsku (Nagy 1979, Abb. 31).

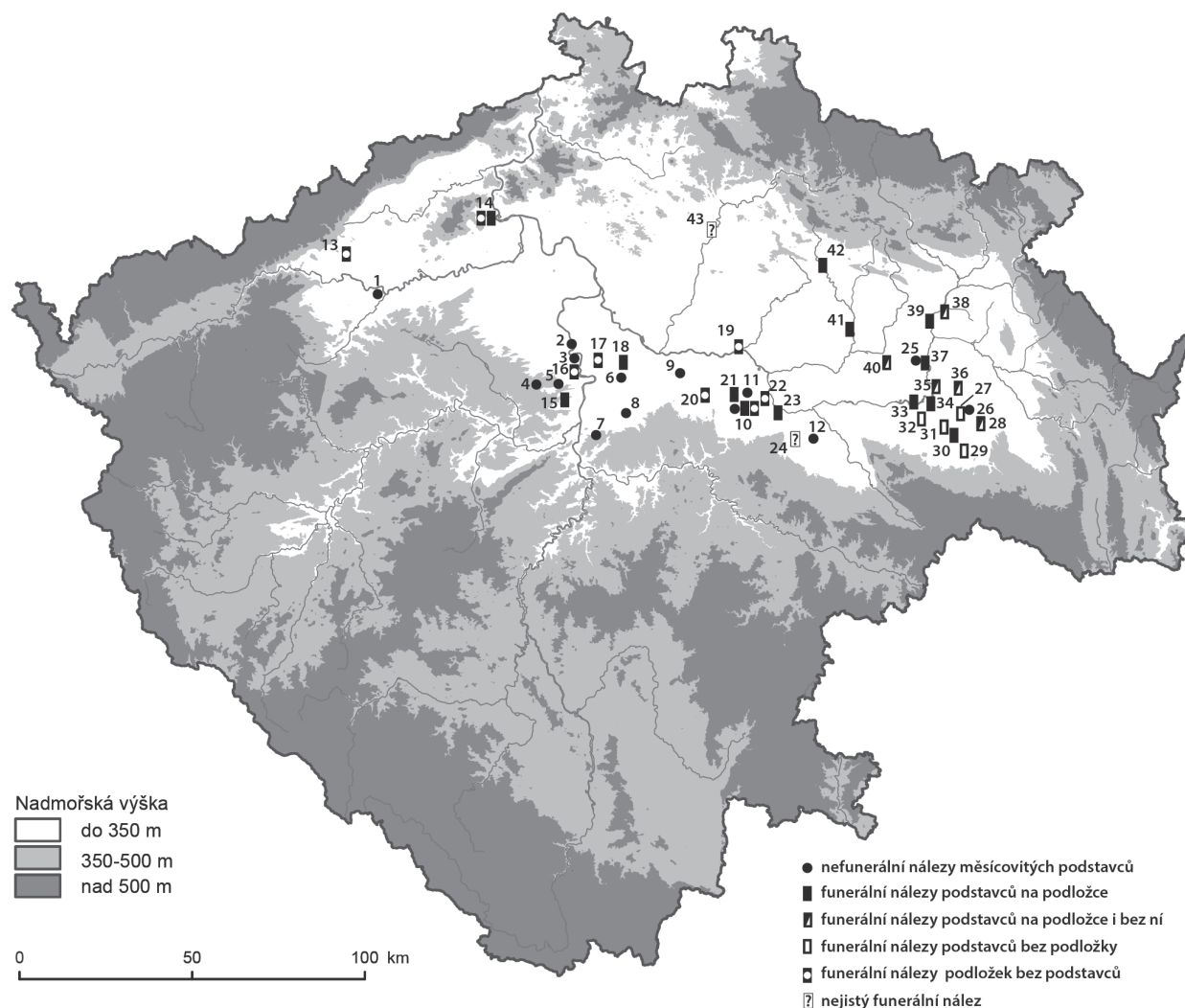
³ Do tohoto počtu, vyjma nálezu z Komušína (kat. č. 248), nezahrnujeme předměty v katalogu označené jako nejisté.

Obr. 1. Schematický náčrt měsíkovitého podstavce v symetrické a asymetrické podobě s popisem základních částí. Kresba Z. Mazač. – Fig. 1. Schematic drawing of a moon-shaped idol in symmetrical and asymmetrical forms with a description of the basic parts. Drawing Z. Mazač.

Obr. 2. Lokality z mladší a pozdní doby bronzové s nálezy měsíkovitých podstavců: 1: Náklov; 2: Nynice; 3: Okrouhlé Hradiště; 4: Radná u Olešné u Radnic; 5: Radčice; 6: Radobyčice; 7: Přeštice; 8: Tupadly; 9: Tajanov; 10: Strakonice; 11: Lážovice; 12: Malá Černoc; 13: Vikletice; 14: Libočany; 15: Radonice nad Ohří; 16: Liptice; 17: Brožánky; 18: Budihostice; 19: Libčice nad Vltavou; 20: Úholičky; 21: Roztoky; 22: Únětice; 23: Tuchoměřice; 24: Kněževes; 25: Hostivice; 26: Jinočany-Měříč; 27: Praha-Řeporyje; 28: Praha-Slivenec; 29: Praha-Stodůlky; 30: Praha-Ruzyně; 31: Praha-Bohnice; 32: Přemyslen; 33: Praha-Čakovice; 34: Poříčany; 35: Vrbčany; 36: Koupč; 37: Velim; 38: Pňov. Zpracoval Z. Mazač. – Fig. 2. Localities from the Later and Late Bronze Age with finds of moon-shaped idols: 1: Náklov; 2: Nynice; 3: Okrouhlé Hradiště; 4: Radná u Olešné u Radnic; 5: Radčice; 6: Radobyčice; 7: Přeštice; 8: Tupadly; 9: Tajanov; 10: Strakonice; 11: Lážovice; 12: Malá Černoc; 13: Vikletice; 14: Libočany; 15: Radonice nad Ohří; 16: Liptice; 17: Brožánky; 18: Budihostice; 19: Libčice nad Vltavou; 20: Úholičky; 21: Roztoky; 22: Únětice; 23: Tuchoměřice; 24: Kněževes; 25: Hostivice; 26: Jinočany-Měříč; 27: Praha-Řeporyje; 28: Praha-Slivenec; 29: Praha-Stodůlky; 30: Praha-Ruzyně; 31: Praha-Bohnice; 32: Přemyslen; 33: Praha-Čakovice; 34: Poříčany; 35: Vrbčany; 36: Koupč; 37: Velim; 38: Pňov. Compiled by Z. Mazač.

Obr. 3. Lokality z halštatského období s nálezy měsícovitých podstavců: 1: Bezděkov u Žatce; 2: Libčice na Vltavou; 3: Žalov; 4: Jeneč; 5: Praha-Ruzyně; 6: Praha-Černý Most; 7: Dolní Břežany; 8: Praha-Pitkovice; 9: Vykáň; 10: Hradenín; 11: Cerhenice; 12: Jakub; 13: Droužkovice; 14: Lovosice; 15: Praha-Nové Butovice; 16: Praha-Suchdol; 17: Praha-Řáblice; 18: Praha-Vinoř; 19: Nymburk; 20: Bylany u Českého Brodu; 21: Plaňany; 22: Nová Ves I; 23: Kolín; 24: Kutná Hora-Karlov; 25: Libišany; 26: Dolní Roveň; 27: Platěnice; 28: Uhersko; 29: Rosice u Chrásti; 30: Hrochův Týnec; 31: Úhřetice; 32: Dražkovice; 33: Rosice nad Labem; 34: Pardubice-Hůrka; 35: Kunětice; 36: Dolní Ředice; 37: Opatovice nad Labem; 38: Skalce; 39: Předměřice nad Labem; 40: Dobřenice; 41: Chudonice; 42: Vitiněves; 43: Nová Ves u Bakova. Zpracoval Z. Mazač. – Fig. 3. Localities from the Hallstatt Period with finds of moon-shaped idols: 1: Bezděkov u Žatce; 2: Libčice na Vltavou; 3: Žalov; 4: Jeneč; 5: Praha-Ruzyně; 6: Praha-Černý Most; 7: Dolní Břežany; 8: Praha-Pitkovice; 9: Vykáň; 10: Hradenín; 11: Cerhenice; 12: Jakub; 13: Droužkovice; 14: Lovosice; 15: Praha-Nové Butovice; 16: Praha-Suchdol; 17: Praha-Řáblice; 18: Praha-Vinoř; 19: Nymburk; 20: Bylany u Českého Brodu; 21: Plaňany; 22: Nová Ves I; 23: Kolín; 24: Kutná Hora-Karlov; 25: Libišany; 26: Dolní Roveň; 27: Platěnice; 28: Uhersko; 29: Rosice u Chrásti; 30: Hrochův Týnec; 31: Úhřetice; 32: Dražkovice; 33: Rosice nad Labem; 34: Pardubice-Hůrka; 35: Kunětice; 36: Dolní Ředice; 37: Opatovice nad Labem; 38: Skalce; 39: Předměřice nad Labem; 40: Dobřenice; 41: Chudonice; 42: Vitiněves; 43: Nová Ves u Bakova. Compiled by Z. Mazač.

Vedle samotných Čech spočívá těžiště našeho zájmu zejména v části středoevropského území, kterou v mladší a pozdní době bronzové reprezentují dva kulturní okruhy s výskytem měsícovitých podstavců: okruh hornodunajských popelnicových polí (HDPP) a okruh středodunajských popelnicových polí (SDPP). Ve starší době železné se velká část

střední Evropy stala součástí halštatského kulturního prostředí, které tradičně dělíme na západo- a východohalštatský okruh. Na severu sousedí s komplexem lužických popelnicových polí (LuPP), kde měsícovité podstavce představují součást inventáře vybraných hrobů pooderské skupiny vykazující silný kulturní vliv halštatského prostředí (Gedl 1975, 98–109;

Gediga – Józefowska 2018). Vzácněji se podstavce objevují také v sousední sasko-lužické oblasti, v prostředí billendorfské kultury (*Gedl 1975*, 110–117) a středoněmeckých chýšovitých uren v Sasku-Anhaltsku (*Simon 1999*). Od přelomu 9. a 8. století př. Kr. evidujeme měsícovité podstavce také mimo vlastní oblast střední Evropy, v severní Itálii s dominantními kulturami Golasecca a Este, a v severovýchodním Španělsku.⁷

3. Terminologie

Česká terminologie do jisté míry vychází z německé, kde se po celou dobu odráží nejistota výkladu vedoucí k velké rozmanitosti výrazů. Již v nejstarší práci spojil *G. Escher (1853, 103)* kamenné artefakty nalezené v Ebersbergu s představou srpku měsíce. *F. Keller (1858, 147)* začal záhy užívat označení *Mondbilder*. Tyto předměty považoval za kultovní a měly sloužit k uctívání měsíce. Z tohoto termínu pravděpodobně vycházel *J. Matiegka (1897, 570)* při popisu prvních *měsícovitých podob* na území Čech. Rovněž výraz *půlměsícovitý útvar*, později užívaný *J. Filipem (1936a, 35)* a *D. Kouteckým (2008, 51)* má stejný původ.

Na konci 19. století byly zavedeny další výrazy, jako např. *Mondhorn (Heierli 1886, 28–29)* nebo *Feuerbock (Hoernes 1888, 103, 114–116)*, který má shodný sémantický obsah jako termín *alari* užitý *A. Prosdoci-mim (1887, 167)* při zveřejnění keramických předmětů z eponymní lokality Este. Označení *ohništní kozlík* či *krbový podstavec* se v naší literatuře příliš neujala a užívají se pouze při výkladu potenciální funkce (srov. *Pleiner – Rybová red. 1978, 478*).

S množstvím publikovaných příspěvků přibývalo také nových označení, takže již v roce 1912 upozornil *G. Kyrle (1913, 30, pozn. 1)* na velký počet německých termínů; mimo jiné jmenuje např. *halbmondförmige Töngeräte, Mondfigur, Doppelmond, Kopfstützen* a *Halskissen*. Sám hovořil o *Tönbänken*. Připomíná také termín *Mondidol*, který v roce 1891 zavedl *O. Müller (Bella – Müller 1891, 183)*. Tento výraz, na rozdíl od jiných, zobecněl a je některými autory užíván dodnes i v českém prostředí, kde se objevuje rovněž v nesprávné transkripci *montidol*, v překladu *měsíčkovitý* či *měsíční symbol* nebo *idol* (např. *Dvořák 1939; Neustupný 1940, 115; Hrala 1973, 76; Podborský 1994, 81 a 89; Vokolek 1999; 2008, 88; Čedíková 2008*).

Potřeba současné archeologie v německy hovořících zemích vypořádat se s problémem interpretace nejistoty pobízela k pokusům o zavedení dalších neutrálních termínů. *Ch. Fankhauser (1989, 126)* užila pojem *gehörntes Tonobjekt*, který *R. Baumeister (1995, 382)* upravil na *Tönhornobjekt*. *S. Matzerath (2009)* přichází s nepříliš konkrétním obratem *Standobjekt*. Veden potřebou zavést nové internacionálně akceptovatelné označení, později navrhuje termín *bicornia symbola (Matzerath 2014)*.

Výraz *Tonaltar, Altar* upřednostňují *A. Molnár* s *Cs. Farkasem (2010, 117)* před pojmy *Mondidol*, který je běžně užíván v Rakousku, nebo *Feuerbock* preferovaným v Maďarsku. Jeho vhodnost je podle nich stejně správná či mylná jako v případě termínu *Feuerbock*.

Terminologickou nejistotu odráží označení *kotouč s (rohatým) nástavcem* pro exempláře pevně spojené s podložkou z bylanských hrobů, který vlastně popírá měsícovitý podstavec jako specifický druh artefaktu (*Půlpán 2012, 128–130; Kostka – Bílková 2018, 340*).

Pro zjednodušení budeme v následujícím textu používat konvenční pojem *měsícovitý podstavec*, případně alternativu *keramický* či *hliněný podstavec*. Přestože tento výraz inklinuje k nepodložené funkční interpretaci, bývá s drobnými nuancemi poměrně často používán a jako *terminus technicus* zřetelně kulturně a chronologicky determinuje tuto zvláštní kategorii artefaktů (např. *Filip 1936b; Šaldová 1965; Mazač 2000; Čedíková 2008; Chvojka 2009; Chvojka – Parma 2011*).

4. Původ a rozšíření

Původ měsícovitých podstavců není dosud objasněn a z objektivních příčin mu nebyla věnována větší pozornost. Narážíme zde totiž na problém jejich nevyjasněné funkce. Lze proto evidovat pouze artefakty s analogickými formálními vlastnostmi s vědomím, že morfologická podobnost nezaručuje shodnou funkci či význam. Tento přístup představuje značné riziko, jako např. v případě podhlavníků vykazujících se obdobným tvarem a někdy i užitým materiálem. Při hledání starších analogií se tedy zaměříme na keramické či kamenné objekty s rovným, protáhle hranolovitým tělem zakončeným rohy, jejichž společným jmenovatelem je nejistý výklad funkce.

Velmi rané doklady rohatých keramických předmětů pozorují *N. Kalicz* a *P. Raczy (1981)* již na neolitických lokalitách Maďarska, Bulharska a Makedonie. V neolitické svatyni lidu potiské kultury ve Vésztő-Mágor v Potísi byl odkryt „kultovní roh“, který *V. Podborský (2006, 137)* označil jako „*prototyp měsícovitých idolů*“ (*Hegedűs – Makkay 1990, 111, Abb.*

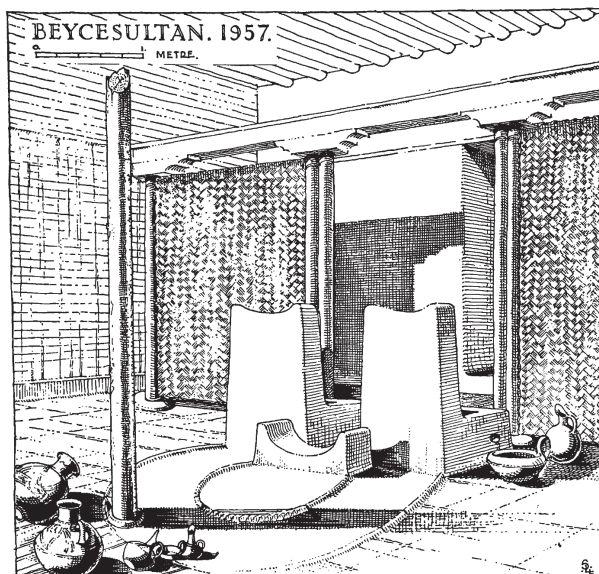
⁷ Komplexnímu zpracování se dostalo měsícovitým podstavcům z Maďarska (*Nagy 1979*), Alsaska (*Billot 2008*) a severovýchodního Španělska (*Almagro-Gorbea – Lorrio Alvarado 2011*). Problematiku švýcarské a jihoněmecké oblasti přiblížila *D. Hager (2007)*. Otázkou středoevropských funerálních nálezů se ve své diplomové práci a následných studiích zabýval *S. Matzerath (2009; 2011; 2012; 2014)*.

134, 135 a 145). Na rozdíl od nich má však téměř kuželovitý tvar. S dalšími analogiemi se setkáváme také na sídlišťích staroeneolitického kulturního komplexu Cucuteni-Trypile (*Kruglov – Podgajecij 1941, 173, tab. 3*).

D. Drost (1954, 136–137) sleduje časný výskyt hliněných „Feuerböcken“ v polovině 3. tisíciletí př. Kr. na jihozápadním Balkáně (Sveti-Kyrillovo, *Kazarovo 1914, 84*) a na Krétě (Mochlos, *Seager 1912, fig. 48*). Z eponymní lokality Vučedol-Gradac a Vučedol-Vinograd Streim pocházejí dva exempláře keramických „rohatých“ podstavců. Oba náleží dle doprovodného materiálu stejnojmenné kultuře z 1. poloviny 3. tisíciletí př. Kr. (*Schmidt 1945, Taf. 50; Bilić 2013, 107*). W. Schmid (1937, 296) spatřuje původní formy měsícovitých podstavců v nálezech ze Sicílie datované na přelom 3. a 2. tisíciletí př. Kr. (*Orsi 1907, 81, fig. 29*).

Přes velkou kulturně-chronologicko-geografickou vzdálenost poukázal V. Podborský (1970a, 98) na oblast severního Přikavkazí. Zde se od tamní rané doby bronzové, resp. eneolitu, na sídlišťích majkopské (4. tisíciletí př. Kr.) a kuro-araxské kultury (4. – počátek 3. tisíciletí př. Kr.) objevují analogické výrobky (*Krupnov 1957, 63; Syrovatko 2003, 72*). Ty lze doložit také v jižním Přikavkazí, v Anatolii a Palestině, a to v relativně širokém časovém rozpětí celého 3. tisíciletí př. Kr. (*Diamant – Rutter 1969*). Některé z nich jsou na základě tvarových dispozic klasifikovány jako ohniště (třída I, podle *Diamant – Rutter 1969, 147; Bouzek 1985, 75*), jiné s prstencovitě zakřiveným tělem jako podstavce nádob (třída II) a poslední velmi nejistě jako podstavce tkalcovského stavu, podstavce rožňů či nádob (třída III). Pro naše téma se zajímavými jeví zástupci první skupiny.

Na lokalitě Beycesultan v západní Anatolii, ve stavbách interpretovaných jako svatyně, byly ve fázích XVII–XIV (EB I–II; přelom 4. a 3. tisíciletí) mimo jiné objeveny hliněné kompozitní „oltáře“, jak tyto objekty označuje S. Lloyd (*Lloyd – Mellaart 1962*). Skládaly se z páru vyšších vztyčených plochých desek postavených v linii vedle sebe. Uprostřed před nimi se nacházel menší hliněný nezdobený objekt tvarově shodný s měsícovitými podstavci, který dosahoval až 80 cm délky, 35 cm šířky a 40 cm výšky. Prostor před tímto útvarem a deskami obvykle ohraničovaly podkovovité prstence tvořené nízkou hliněnou obrubou (fáze XV a XIV). Za deskami byly v různých fázích postupně budovány hliněné sokly, které je měly podpírat (fáze XVI, *obr. 4*) a do nichž byly zároveň zapuštěny velké zásobnice (fáze XV) nebo vyhloubeny nádrže (fáze XIV). Oproti původní interpretaci oltáře spojeného s obětními praktikami se S. Diamant a J. Rutter (1969, 150) domnívají, že prostor vymezený prstencem nemohl obsahovat nic jiného než otevřené ohniště, přestože zde nebyly zachyceny stopy žáru (*Lloyd – Mellaart 1962*).

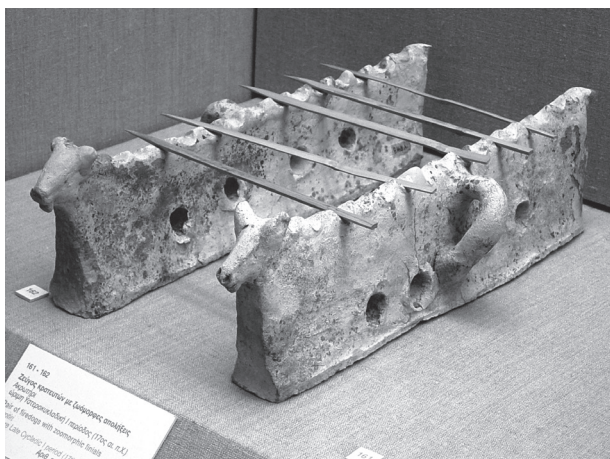

Obr. 4. Beycesultan (Turecko). Rekonstrukce „oltáře“ ve svatyni B, fáze XIV. Podle Lloyd – Mellaart 1962. – Fig. 4. Beycesultan (Turkey). Reconstruction of the “altar” in Shrine B, phase XIV. After Lloyd – Mellaart 1962.

Podobné, avšak více schematizované objekty z Tarsu v dnešním jižním Turecku (EB II 3000–2700 př. Kr.) byly také klasifikovány jako ohniště. Sestávaly z velké, téměř pravoúhlé podložky (v místnosti č. 98 o rozměrech 150 × 140 cm), na které se při jednom z okrajů nacházel útvar podobný měsícovitému podstavci a před ním na nepatrném stupni ještě jeden menší (*Diamant – Rutter 1969, 150–152, fig. 4 a 5*). Tyto kompozice objektů z Beycesultanu a Tarsu velmi nápadně připomínají měsícovité podstavce na podložkách zdobených obvodovými žlábkami.

Další „hliněné rohy“ z rané doby bronzové byly objeveny na lokalitách Alişar Hüyük v centrálním Turecku (*Schmidt 1932, 202, fig. 261*), Tellu Braku v severovýchodní Sýrii a na jiných místech Blízkého Východu (srov. *Diamant – Rutter 1969*). Jejich účel je nejistý (třída III). Stojí za povšimnutí, že některé fragmenty rohatých konců keramických podkovovitých podstavců ze střední doby bronzové ve Východopanonské pánvi se rovněž nápadně podobají rohům měsícovitých podstavců (*Daróczy 2011, Pl. 4: 12*).

Nelze opomenout ani východní Středomoří a známé minojsko-mykénské „posvátné rohy“ ze střední a pozdní doby minojské, resp. pozdně helladské, vyrobené z kamene či keramiky a jejich častá vyobrazení na keramických nádobách, freskách, prstenech a pečetích (srov. *Gaerte 1922; Nilsson 1950; Franz 2011*). Párové keramické krbové podstavce, analogické středoevropským měsícovitým podstavcům, jsou doloženy již ze středně kykladského období v Akrotiri na Théře (dnes Santorini; *obr. 5*; srov. též *Romsauer 2003, tab. 50: 2*). Z hlediska našeho zájmu považuje-

Obr. 5. Akrotiri (Santorini). Pár keramických podstavců. Foto: Leonard G. – Wikimedia Commons, volné dílo. – Fig. 5. Akrotiri (Santorini). Pair of ceramic idols. Photo: Leonard G. – Wikimedia Commons, free work.

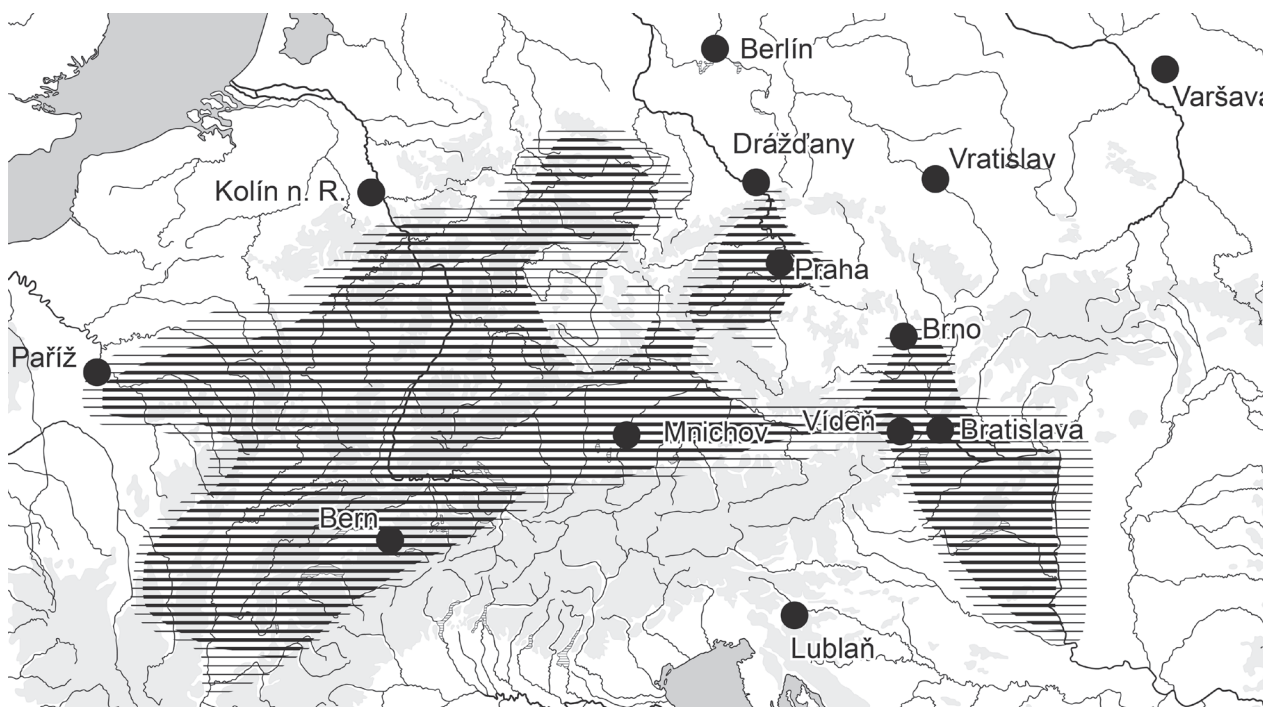
jeme za zásadní přítomnost páru keramických podstavců v mykénské hrobce z 12. století př. Kr. u Volosu v Řecku, tedy z oblasti předpokládaného původu střeoevropských podstavců (Bouzek – Vokolek 2016, 718, obr. 10: 4).

Raný výskyt měsícovitých podstavců ve střední Evropě sledujeme již na přelomu stupňů Br D/Ha A, resp. Bronze final IIa/IIb (Billot 2008, 177; Matzerath 2011, 95) v oblasti rozšíření rýnsko-švýcarsko-východofrancouzské skupiny popelnicových polí (dále

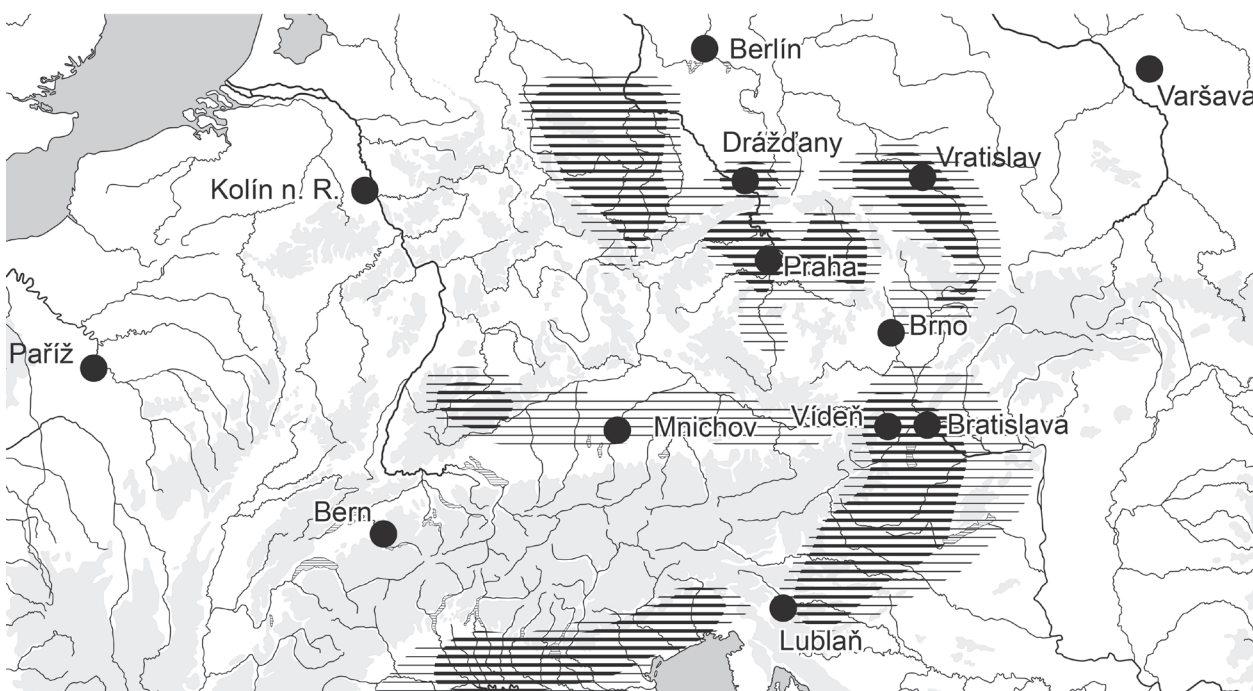
jen RSFO), na území dnešního Švýcarska (např. Murten-Löwenberg, Bouyer – Boisaubert 1992; Andelfingen-Auf Bollen, Hager 2007, 7) a Alsaska (Billot 2008, 175–177). Prozatím ojedinělý případ časného výskytu měsícovitého podstavce datovaný do stupně Ha A1, na začátek gávské kultury, je zaznamenán také ve východomaďarském Szeghalomu (Nagy 1979, 71).

K obecnému rozšíření došlo až v průběhu pozdní doby bronzové (Ha B1–B3, resp. Bronze final IIIa–IIIb), kdy se měsícovité podstavce staly typickou součástí nálezového inventáře sídelních a kultovních areálů HDPP, zejména skupiny RSFO (obr. 6; srov. Brun – Mordant 1988). Jejich přítomnost evidujeme na lokalitách v Burgundsku (srov. Carré 1970), Champagni (srov. Chertier 1974, 1976; Lepage 1988), Lotrinsku (srov. Tikonoff 2011), Alsasku (srov. Billot 2008; Croutsch et al. 2011) a Savojsku – departementu Rhône-Alpes (srov. Perrin 1873; Déchelette 1910). Významné kolekce pocházejí také z jižního Německa (srov. Kimmig 1992) a Švýcarska (srov. Bernatzky-Goetze 1987; Fankhauser 1989; Arnold 1990; Anastasiu – Bachmann 1991; Huber 2005). Nejsevernější lokality se přitom nacházejí v Porýní-Falci, Hesensku (srov. Behrens 1927; Hermann 1966) a ve středním Německu (srov. Lehmann 1928, 74; Brunn 1943, 140; Moos 2006, 149; Matzerath 2009, 66).

Patrně vlivem jihoněmeckého prostředí se dostávají také do prostoru Čech. Nejstarší datované nálezy na našem území registrujeme již v závěru mladší doby bronzové (Ha A1 – Ha A2/B1) v západních

Obr. 6. Hlavní oblasti s výskytem měsícovitých podstavců v mladší a pozdní době bronzové. Zpracoval Z. Mazač. – Fig. 6. Main areas with the occurrence of moon-shaped idols in the Late Bronze Age. Prepared by Z. Mazač.

Obr. 7. Hlavní oblasti s výskytem měsícovitých podstavců v době halštatské. Zpracoval Z. Mazač. – Fig. 7. Main areas with the occurrence of moon-shaped idols in the Hallstatt Period. Prepared by Z. Mazač.

Čechách (Tupadly, *kat. č. 16*; Tajanov, *kat. č. 15*; Přestice, *kat. č. 8*) i ve středních Čechách (Úholičky, *kat. č. 82*).⁸ Jejich vývoj pokračuje po celou pozdní dobu bronzovou, kdy se objevují rovněž v severozápadních, vzácně i v jižních Čechách. Vedle běžných sídlištních lokalit lze některé situace hodnotit v kultovním kontextu (např. Lážovice, *Malický 1959*; Strakonice, *Michálek 2002*).

Oblast s hojným výskytem měsícovitých podstavců na sídlištních mladší a pozdní doby bronzové představuje kulturní okruh středodunajských popelnicových polí (SDPP) s výraznou koncentrací publikovaných nálezů v maďarském Zadunají (*Nagy 1979*). Nechybí ani v Dolním Rakousku (*Nischer-Falkenhof 1935*) nebo na jižní Moravě, kde nejstarší nálezy řadíme do velatické fáze SDPP (např. Drysice, *Jančíková 2006*; Ivanovice na Hané, *Chvojka – Parma 2011*; Lovčičky, *Říhovský 1982*). Početněji jsou zastoupeny až v mladší, podolské fázi SDPP (Brno-Horní Heršpice, *Chvojka – Parma 2011*, 369; Brno-Obřany, *Adámek 1961*; patrně i nejisté datované nálezy z Troubska u Brna a Brna-Líšně, *Podborský 1970a*, 97; *1970b*, 86).

V závěru doby bronzové (Ha B2–3) se v prostoru RSFO začal uplatňovat zvyk přidávání měsícovitého podstavce na podložce do hrobu (např. Barbuise-Courtavant, *Chertier 1976*; Frignicourt, *Chertier 1974*; Hallignicourt, *Chertier 1974*; La Motte-Tilly, *Matze-*

rath 2011; Buchheim, *Kimmig 1934*). Ještě v tomto období jej můžeme také zaznamenat ve východnější ležících oblastech (např. Kelheim, *Müller-Karpe 1952*; Loretto, *Nebelsick 1996*), kde tato tradice v rozvinuté podobě pokračuje téměř po celé následující halštatské období.

S nastupující starší dobou železnou se začíná projevovat nápadná absence měsícovitých podstavců v předpokládané oblasti jejich západní geneze (RSFO), kde již v průběhu 9. stol. př. Kr. postupně mizí (*obr. 7*). Z jihozápadního Německa známe zatím pouze několik ojedinělých dokladů sídlištního (např. Heuneburg, *Sievers 1984*; Van den Boom – Fort-Linksfeiler 1989) nebo funerálního charakteru (např. Zainingen, *Zürn 1957*, 6–9, Taf. 33: 3; Rottenburg-Lindelle, *Matzerath 2009*). Těžiště výskytu se přesunulo do východnější položených regionů. Výraznou koncentraci nálezů můžeme pozorovat ve středních a severozápadních Čechách, na území bylancké kultury, kde jsou známy především z inventářů bohatých komorových hrobů. Nové poznatky však dokládají jejich přítomnost také na sídlištních. Ještě početněji jsou pak měsícovité podstavce zastoupeny v žárových hrobech pooderské halštatské skupiny lužických popelnicových polí. Zatímco v polské části Slezska je dokumentujeme v hojném počtu, výrazně jich přibýlo výzkumem rozsáhlého pohřebiště v Domasławi (*Gediga – Józefowska 2018*), z oblasti českého Slezska a Moravy je máme doloženy zatím pouze skromně (Krnov-Opavské předměstí, *Juchel-*

⁸ Drobný atypický fragment podstavce či závaží pochází také ze Svrkyně, *kat. č. 252*, *Mattiello – Slabina 2015*.

ka 2008, 113, obr. 8; Němčice nad Hanou, *Podborský 1993*, obr. 248: 17). Jinak tomu je ve východních Čechách, kde jich evidujeme značné množství. Sídlištní nálezy z těchto regionů se dosud omezují pouze na jednotlivosti (Libišany, *Vokolek 2009*; Dolní Roveň, *Vokolek 1999*; Zelená Hora u Vyškova, *Holubová 2007*). Analogické artefakty se vzácně objevují také v inventářích hrobů billendorfské kultury v Lužici a Sasku (*Simon 1999*, 65; *Gedl 1993*, 472).

Na sídlišťích ve středním Německu pokračuje tradice užívání podstavců z pozdní doby bronzové až do pozdně halštatského období (srov. *Brunn 1943*, 140–141; *Müller–Nowak 1960*; *Simon 1999*, 66–67). Jisté formální podobnosti se severoitalskými *alari*, podpořené přítomností chýšovitých uren v obou regionech, vyvolávají úvahy o kulturním vlivu, který mohl být do oblasti Saska-Anhaltska zprostředkován třetím stupněm durynské kultury, kde rovněž na sídlišťích registrujeme přítomnost měsícovitých podstavců (*Simon 1999*, 67, pozn. 30).

Významnou oblast s výskytem měsícovitých podstavců představuje východohalštatský kulturní okruh, který je tvořen několika svébytnými skupinami, resp. kulturami (*Gabrovec 1999*, 150–151; *Stegmann-Rajtár 2002*, 193; 2005, 60). Na území kalenderberské kultury se produkce měsícovitých podstavců rozvinula do originální formy a dekoru. Tyto výrobky se kromě sídlišť objevují v honosně vybavených hrobech urozených žen (*Nebelsick 1996*). Měsícovité podstavce pozorujeme také na lokalitách halštatské kultury středního a severovýchodního Zadunají a rovněž na jihovýchodoalpských výšinných centrech (Poštel, *Schmid 1915*; *Teržan 1990*, 29–35; Rifnik, *Teržan 1996*, 507; Stična, *Foltiny 1970*). Nechybí ani v západněji položených regionech (např. v Horním Rakousku a východním Bavorsku, *Schumann 2013*, 65–67). Přítomnost měsícovitých podstavců v jihomoravské horákovské kultuře není zcela zřejmá (*Podborský 1970a*, 97–98; *Nekvasil 1993*, 343).

Od 8. stol. př. Kr. se měsícovité podstavce objevují i mimo centrální Evropu. Na Iberském poloostrově se prismatické formy nacházejí v období 8.–5. stol. př. Kr., mladší se zoomorfními konci pak mezi 6.–2. stol. př. Kr. Zatímco prismatické formy jsou analogické středoevropským vzorům, náleží mladší zoomorfní podstavce k nové tradici (*Almagro-Gorbea–Lorrio Alvarado 2011*, 88–98), podobně jako výrobky v severní Itálii (*Žannoni 1892*; *Alfonsi 1901*; *Rizzetto–Aspes–Salzani 1976*), Galii (*Déchelette 1898*; 1914; *Larderet 1957*, fig. 20; *Audibert 1959*) a Belgii (*Matzerath 2009*, 29, Abb. 19). V severní Itálii se podstavce objevují minimálně od 6. století př. Kr. (*Castelfranco 1878*; *Prosdoci 1887*). Obdobně jako ve Španělsku jsou zde vedle prismatických symetrických i asymetrických forem (*Lora–Serafini 1992*) rozšířeny také zoomorfní asymetrické tvary, tj. s hlavou

pouze na jedné straně (*Žannoni 1892*; *Alfonsi 1901*; *Rizzetto–Aspes–Salzani 1976*).

Se závěrem doby halštatské ubývá ve střední Evropě i nálezů měsícovitých podstavců. Jejich vývoj pokračuje v podobě tzv. „keltských“ keramických podstavců s naturalisticky ztvárněnými zoomorfními hlavami, převážně beranů. Vyskytují se ve Španělsku, Galii, Belgii a severní Itálii, a to jak v symetrické, tak asymetrické formě (*Déchelette 1898*; 1914). Patrně od 4. stol. př. Kr. lze sledovat analogické formy i v severním Bulharsku, kde se jako výrobní materiál uplatňuje také mastek (*Hänsel 1969*; *Makiewicz 1987*, 100–102; *Steuer 1993*, 392).

V gέto-dácké oblasti rumunského Valašska se vedle sídlišť objevují také v inventáři hrobů, jako např. na nekropoli Zimnicea, kde byl do hrobu C18M68 spolu s ornamentovanou keramickou deskou ohniště vložen pár asymetrických podstavců se zoomorfním zakončením (*Alexandrescu 1980*, 21, fig. 58: 1–2 a 70). Rovněž v Thrákii se kromě domů nacházejí i v zásypech mohyl (*Makiewicz 1987*, 102). Příbuzné zoomorfní keramické podstavce, zakončené naturalisticky zpodobněnými hlavami koně či berana, se patrně pod vlivem thráckého prostředí objevují také ve 4.–2. stol. př. Kr. na pozdně skytských lokalitách jižní Ukrajiny (srov. *Pogrebova 1958*, 229–233; *Syrovatko 2003*, 72).

Originální podstavce patří k typickému inventáři germánských sídlišť, ačkoliv některé nálezové situace lze vyhodnotit jako pozůstatky pohřebních obřadů (*Bäck 2003*, 31). Objevují se již od I., častěji až od II. periody severské doby železné a jsou rozšířeny od Skandinávie po severní Německo, tedy na území jastorfské kultury (*Becker 1961*, 287; *Brøndsted 1963*, obr. na str. 54 a 88; *Steuer 1973*; 1994; *Bäck 2003*; *Wechler 2004*; *Moos 2006*; *Moser 2013*). Nechybí ani v náplni kultury *przeworské*, kde rovněž není vyloučeno jejich použití v rámci pohřebních obřadů (srov. *Dąbrowska 1978*, 63; *Babeş 1993*, 78; *Mazurek 2001*, 51, ryc. 4: 31, 32; *Michałowski–Těska 2012*). Od 2. stol. př. Kr. se následně objevují také na území rumunské Moldávie v kultuře Poienişti-Lukaševka (srov. *Babeş–Mihăilescu-Bîrliba 1972*; *Makiewicz 1987*, 103–105; *Babeş 1993*, 76–79; 2003, 232; *Steuer 1994*, 392). Rozptýlení „germánských“ podstavců na území Polska a Moldávie může podle M. Babeše (1993; 2003) korelovat s předpokládanou trasou migrace historických Bastarnů, kterým je kultura Poienişti-Lukaševka připisována.

Krátké jednoduché symetrické formy zpravidla se středovým otvorem zasahují od východní Ukrajiny až do moskevské oblasti Ruska, kde se objevují na hradištích *juchnovské*, *gorodecké* a *djakovské* kultury (*Kruglov–Podgajckij 1941*, 173; *Syrovatko 2003*). Jejich výskyt je zaznamenán dokonce až ve střední Asii (*Syrovatko 2003*, 72).

5. Vlastnosti artefaktů

K analýze vlastností artefaktů využijeme nálezy z Čech a prostřednictvím literatury také analogie ze zahraničí. Zaměříme se na formální znaky, materiálové složení a stav dochování.

5.1 Formální vlastnosti

Podoba předmětu je determinována morfologickými prvky – základnou, tělem, hřbetem, rohy, úpravou povrchu a charakterem výzdoby. Zvláštní význam má povrch, který přichází do kontaktu s okolím skrze své funkční či estetické vlastnosti. Předpokládá se, že z výpovědi tvaru artefaktu, jeho povrchu a vlastností materiálu by mělo být hypoteticky možné odvodit potenciální praktickou funkci, která však nemusí korespondovat s historickou realitou.

5.1.1 Velikost

Velikost podstavců je značně proměnlivá. Obecně lze konstatovat, že funerální nálezy charakterizují především miniaturní rozměry, zatímco exempláře větších rozměrů bývají typické pro komponenty nefunerálního charakteru, tj. sídliště a kultovní areály. Existují však výjimky. Zdobený miniaturní exemplář pochází například z jezerní osady Unteruhldingen (*Schöbel 1996*, Taf. 51: 2) nebo sídliště v Bad Säckingen a Wittnauer Horn (*Seewald 1958*, 101, Taf. 43: 8). Také nález poloviny miniaturního podstavce v zásepu pozdněhalštatského hrobu č. 197 v Nynicích (*kat. č. 3*) nelze jednoznačně interpretovat jako soudobý, pro pohřební účel vyrobený artefakt.⁹ Naopak velké exempláře byly dokumentovány v komorových hrobech v Au am Leithaberge (*Nebelsick 1996*, 334, 340) nebo Süttő (*Vadász 1983*, 51, Abb. 9).

Velké kusy značných rozměrů se objevují na sídlišťích východohalštatské oblasti, jako v případě Großmuglu (*Lauermann 1997*, 151, Abb. 57) či Kalenderbergu s odhadovanou délkou a výškou 840 × 520 mm (*Kyrle 1913*, 238, Abb. 17), z Vátu, dosahující délky až jeden metr (*Molnár–Farkas 2010*, 115, Abb. 6). Někdy bývají zakončeny dvojčipými rohy (např. Szombathely-Reiszig-erdő, *Molnár–Farkas 2010*, 120, Abb. 15) nebo Bratislava-Vajnory, *Studeníková 2003*, Abb. 6: 1).

Obecným problémem při zjišťování rozměrů je vysoká fragmentárnost nálezového fondu ze sídlišť.

Z Čech máme k dispozici pouze dva (téměř) kompletní kusy, u nichž můžeme stanovit délku a tím i celkovou velikost a tvar. Z analogií totiž víme, že délka podstavců může být v rámci jedné kultury či dokonce jedné lokality značně proměnlivá. Názorně to ilustrují nálezy měsícovitých podstavců z Brna-Obřan, kde bylo kromě mnoha fragmentů nalezeno i několik kompletních či téměř kompletních kusů. Objevují se zde varianty poměrně štíhlé a krátké (délka 80–140 mm) s jedním středovým otvorem (*Adámek 1961*, 145, tab. 15: 4, 20: 4), ale i dlouhé (až 400 mm) se třemi otvory v řadě (*Adámek 1961*, 145, tab. 5: 7; *Podborský 1970b*, obr. 8: 23).

Mlado- a pozdně bronzové nálezy ze západních Čech reprezentují především fragmenty nevypovídající o původní velikosti artefaktů (*tab. 1*). Zdá se, že velikost artefaktů byla značně variabilní. Mimořádně velký exemplář je *kat. č. 9* z Radčic, resp. jeho dvě části, které byly mylně považovány za pásové desky plochého křbového oltáře (*Šaldová 1981a*, 135). Výška těla dosahuje 135 mm, délka fragmentu činí 320 mm. Z rozmístění výzdobných prvků lze odvodit, že minimální délka se mohla pohybovat kolem 650 mm.

Naproti tomu většina podstavců štítarské, resp. knovízské kultury vykazuje konzistentní velikost a tvar těla (*tab. 2*). Výjimky tvoří mimořádně velké kusy z Brožánek (*kat. č. 18*), Staré Kouřimi (*kat. č. 33*) a Vrbčan (*kat. č. 87*). Pouze u jediného exempláře (*kat. č. 60*) z Přemyslení můžeme rekonstruovat celkovou délku dosahující minimálně 600 mm.

V halštatském období pozorujeme u nefunerálních nálezů tendenci k mírnému nárůstu šířky a poklesu výšky těla (*tab. 3*). Vzrostla rovněž výška rohů. Za doklad mimořádně velkého podstavce lze považovat část rohu z Cerhenic (*kat. č. 90*) s výškou rohu 240 mm a šířkou přesahující 155 mm. Délku lze prokazatelně stanovit pouze u jednoho exempláře asymetrické formy z Prahy-Pitkovic (*kat. č. 107*), který dosahuje pouhých 119 mm.

U hrobových nálezů je situace zcela odlišná. Zpravidla bývají dochovány v kompletním stavu a oproti nefunerálním nálezům vykazují zřetelně menší rozměry. Avšak i mezi nimi panují rozdíly. Podstavce na podložkách z bylanských hrobů bývají větší než jejich slezskoplatěnické protějšky (srov. *tab. 4–5*). Zatímco se průměr podložky bylanských exemplářů pohybuje kolem 279 mm a délka podstavce 229 mm, dosahuje průměrná velikost podložky slezskoplatěnických kusů pouhých 169 mm a délka „břevna“ 96 mm (*obr. 8*). Pozorujeme zde také zřetelné rozdíly mezi kusy bez podložky a s podložkou. Exempláře bez podložky bývají výrazně větší (*tab. 6*). Jejich průměrná délka se pohybuje okolo 150 mm. Dosahují tak 1,5násobku délky podstavců s podložkou, výška a šířka pak téměř dvojnásobku.

⁹ V kultovním kontextu nalezený fragment miniaturního keramického předmětu hranolovitého tvaru z Burkováku u Nemějc s koncem protaženým do rohu a svislým příčným otvorem může dle autorů představovat model měsícovitého podstavce (*Chytráček a kol. 2009*, obr. 8:7). Morfologickou podobnost tohoto zlomku se skutečnými podstavci můžeme považovat spíše za náhodnou.

Tab. 1. Rozměry měsícovitých podstavců z pozdní doby bronzové ze západních Čech. – Tab. 1. Dimensions of the moon-shaped idols from the Late Bronze Age from West Bohemia.

Kat. č.	Lokalita	š. základny (v mm)	š. hřbetu (v mm)	v. těla (v mm)	v. rohu (v mm)
1	Náklov				
2	Náklov		65		
4	Okrouhlé Hradiště		12		
5	Olešná u Radnic (Radná)		70		
8	Přeštice		19		
9	Radčice			139	
10	Radčice	72	72	79	
15	Tajanov	101	101		>180
16	Tupadly	61	39	74	83
minimální		61	12	74	83
průměr		78	54	97	
maximální		101	101	139	>180

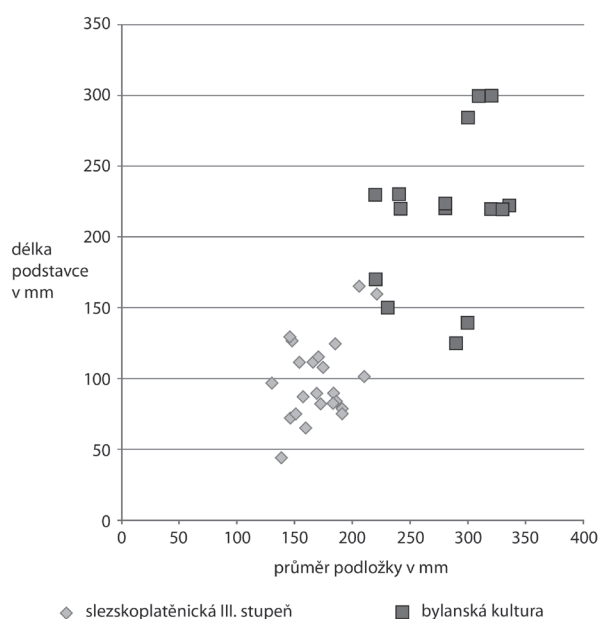
Tab. 2. Rozměry zachovaných partií měsícovitých podstavců z pozdní doby bronzové ze středních a severozápadních Čech. – Tab. 2. Dimensions of the preserved parts of the moon-shaped idols from the Late Bronze Age from Central and Northwest Bohemia.

Kat. č.	Lokalita	délka (v mm)	š. základny (v mm)	š. hřbetu (v mm)	v. těla (v mm)	v. rohu (v mm)
18	Brozánky		142	120	76	90
19	Brozánky		76	45	109	149
21	Hostivice			40	82	
22	Hostivice			58	68	
23	Hostivice		83		63	
24	Hostivice		91	50	64	124
25-2	Jinočany			36		
26	Jinočany		73	32	87	
27-2	Jinočany		94	28	101	141
28-1	Jinočany		92	45	84	
29-2	Jinočany		69	37	77	
30-1	Jinočany			39		
32	Kněževes		53	53	59	
33	Kouřim			133		
34	Lážovice				95	
35	Lážovice			48		
37	Libočany u Žatce		74	18	103	142
38	Libočany u Žatce		58	38	88	124
40-3	Liptice		56	49	78	
41-1	Liptice				97	
41-2	Liptice			34		
42	Malá Černoc			52		

Kat. č.	Lokalita	délka (v mm)	š. základny (v mm)	š. hřbetu (v mm)	v. těla (v mm)	v. rohu (v mm)
43	Pňov		58	36	70	95
44	Poříčany			43		
45	Praha-Bohnice			44		
46	Praha-Čakovice			30		
47-1	Praha-Čakovice			33		
48	Praha-Čakovice			24		
49	Praha-Čakovice			35		
51-2	Praha-Ruzyně			29		
52	Praha-Řeporyje		70	46	95	135
53	Praha-Slivenec		68,6	32	107	
56-1	Praha-Stodůlky		73,5	45	81	143
57	Praha-Stodůlky		72	62	90	
58-1	Praha-Stodůlky				69	
59	Praha-Stodůlky		62	34	75	
60	Přemyšlení	600	101	42,5	94	160
61	Přemyšlení		98,5	42	96	
62	Přemyšlení		59	35	86	121
63	Přemyšlení		107	40	100	
64	Přemyšlení			44		
65	Přemyšlení				90,5	
66	Radonice		72	56	115	154
67	Roztoky		110	70	86	
68	Roztoky				90	
69-1	Roztoky				60	
70-2	Roztoky				72	
71	Roztoky		82	48	82,5	
72	Roztoky		72	38	95	131
73-1	Roztoky		74,5	33	91	
73-2	Roztoky				87	
74-4	Roztoky				97	
76	Roztoky		68	39	75	
77	Roztoky			47		
80	Roztoky		88	48	80	
82	Úholičky		78	51	90	
73-2	Únětice		78	42	76	
84	Velim		119	42	105	
85	Vikletice			69		
86	Vikletice		95	33	101	
87	Vrbčany			52		
minimální			53	18	59	90
průměr			81	46	86	132
maximální		600	142	133	109	160

Tab. 3. Rozměry měsícovitých podstavců z nefunerálního kontextu halštatského období ze středních a severozápadních Čech. – Tab. 3. Dimensions of the moon-shaped idols from a non-funerary context of the Hallstatt Period from Central and Northwest Bohemia.

Kat. č.	Lokalita	délka (v mm)	š. základny (v mm)	š. hřbetu (v mm)	v. těla (v mm)	v. rohu (v mm)
88	Bezděkov		130		84	184
88	Bezděkov		130		84	
90	Cerhenice					240
91	Cerhenice			58		
92-1	Cerhenice			106		
93	Cerhenice			108		
96	Jakub		67	67	61	73
99	Libčice nad Vltavou		108	94	89	
101-1	Praha-Černý Most			75		
106	Praha-Černý Most			70		
107	Praha-Pitkovice	119	74	57	37	100
108	Praha-Ruzyně				68	134
110-1	Vykáň			83		
110-3	Vykáň				110	
minimální			67	57	37	73
průměr		119	102	80	76	146
maximální			130	108	110	240

Obr. 8. Srovnání rozměrů měsícovitých podstavců na podložce z hrobů bylanské kultury a slezskoplatěnické kultury III. stupně. Sestavil Z. Mazač. – Fig. 8. Comparison of the dimensions of the moon-shaped idols on a base from the graves of the Bylany culture and Silesian-Platěnice culture, III degree. Compiled by Z. Mazač.

S poměrně velkými exempláři na podložce, odpovídajícími bylanským kusům, se můžeme setkat v Champagni (např. Barbuise-Courtavant; průměr podložek 320, 280, 330 a 215 mm, *Matzerath 2009*). Naopak rozměry jihoněmeckých a pooderských nálezů korespondují s východočeskými. Průměr terčovitých podložek v Kelheimu se pohybuje mezi 116 až 180 mm, v Zainingu 198 mm a Rottenburgu 210 mm, ve slezských Jezierzycích Małych 200 mm, Księżzích Wielkých 156 mm, Malkowicích 200 a 185 mm, Polance 198 mm, Słupi 154 mm a ve Wrocławu-Wojszycích cca 200 mm. Na pohřebišti v Domaslawi přesahuje průměrná velikost podložek 240 mm, objevují se však i exempláře s průměrem nad 300 mm, což činí tyto artefakty v dané oblasti jedinečnými.

5.1.2 Tvar

Tvar měsícovitých podstavců je značně variabilní. Dominantními znaky jsou tvar těla, popř. také podstavy, rohů, případně hřbetu, a výzdoba. Obecně jde o více či méně protáhlé keramické, zřídka kamenné bloky, zpravidla podélně hranolovitého, na řezu lichoběžníkovitého, obdélníkovitého nebo oválného

Tab. 4. Rozměry měsícovitých podstavců a podložek z hrobů bylanské kultury. – Tab. 4. Dimensions of moon-shaped idols and bases from the graves of the Bylany culture.

Kat. č.	Lokalita	průměr podložky v (mm)	délka (v mm)	v. těla (v mm)	v. rohu (v mm)
113	Bylany, hr. 1/1	320			
114	Bylany hr. 3/ 1897	270			
115	Droužkovice	200			
116	Hradenín, hr. 12	240	230	60	100
117	Hradenín, hr. 18	242	220	62	
118	Hradenín, hr. 24	335	222	40	90
119	Hradenín, hr. 28	330	220	65	
122	Hradenín, hr. 46	300	140	40	
125	Hradenín, hr. 57	210			
126	Hradenín, hr. 58	230		30	58
128	Hradenín (?)	320	220	53	88
129	Kolín (?)	290		40	
130	Kolín, hr. 137/96	280	220	20	50
131	Kolín, hr. 83/2000	220	170	20	40
133	Lovosice III	300	285	65	95
135	Lovosice 18/2002	220	230	20	60
136	Lovosice 2/2018	240	220		80
139	Plaňany (?)	280	224	52	98
140	Praha-Řáblice	266			
141	Praha-Nové Butovice	310	300	30	50
143	Praha-Suchdol	274			
144	Praha-Vinoř	320	300	50	70
minimální		200	140	20	40
průměr		273	229	43	73
maximální		335	300	65	100

Tab. 5. Rozměry měsícovitých podstavců na podložce z hrobů III. stupně slezskoplatěnické kultury. – Tab. 5. Dimensions of moon-shaped idols on a base from the graves of the IIIrd degree of the Silesian-Platěnice culture.

Kat. č.	Lokalita	průměr podložky v (mm)	délka (v mm)	v. těla (v mm)	v. rohu (v mm)
148	Dobřenice, hr. 18	205	166		42
149	Dobřenice, hr. 19	185	85		13
150	Dobřenice, hr. 26	190	80		20
151	Dolní Ředice	174	109	31	41
153	Dolní Ředice		103	26	31
156	Dolní Ředice	147	127	39	45
159	Hrochův Týnec	220	160	35	40
160	Chudonice, hr. D		37		
161	Chudonice, hr. H		60		
162	Kunětice, hr. 1/1917	150	76	10	13
163	Kunětice, hr. 2/1917	168	90	23	27

Kat. č.	Lokalita	průměr podložky v (mm)	délka (v mm)	v. těla (v mm)	v. rohu (v mm)
164	Kunětice, hr. před r. 1934	182	90	20	
165	Kunětice, hr. před r. 1934	146	73	13	20
166	Kunětice, hr. VII (1934)	137	45	17	
167	Kunětice, hr. X (1934)	185	125	18	25
168	Kunětice, hr. 1/1941	165	112	24	29
169	Kunětice, hr. 3/1941	145	130	25	
174	Kunětice, hr. 6 (2020)	156	88	18	21
176	Opatovice nad Labem, hr. 13	183	84	14	20
177	Opatovice nad Labem, hr. 31	172	83	17	
178	Pardubice-Hůrka, hr. 9/1956	159	66	21	
179	Pardubice-Hůrka, hr. 20/1956	170	116	34	38
223	Předměřice nad Labem, hr. 26	190	76	6	11
224	Rosice nad Labem	153	112	30	43
227	Skalice XI/1935	130		23	
230	Uhersko 19/2002	130	97	35	41
241	Vitiněves, hr. 1	210	102	15	18
minimální		130	45	6	11
průměr		169	96	23	28
maximální		220	166	39	45

Tab. 6. Rozměry měsícovitých podstavců bez podložky z hrobů III. stupně slezskoplatěnické kultury. – Tab. 6. Dimensions of moon-shaped idols without a base from the graves of the IIIrd degree of the Silesian-Platěnice culture.

Kat. č.	Lokalita	délka (v mm)	v. těla (v mm)	v. rohu (v mm)
147	Dobřenice, hr. 10/1907	130	38	49
152	Dolní Ředice	126	41	45
154	Dolní Ředice		56	61
155	Dolní Ředice	83	22	34
157	Dražkovice 3/2012	160	55	68
170	Kunětice, hr. 3/1941	130	22	30
181	Platěnice, hr. 10 (Daněk)	194	65	66
190	Platěnice, hr. 7 (Jirout)	184	50	50
197	Platěnice, hr. 5 (Ruml)	148	45	49
200	Platěnice, hr. 25 (Ruml)	137	42	46
202	Platěnice, hr. 13 (Vlasáková)	111	31	37
203	Platěnice, hr. 33 (Vlasáková)	175	51	54
205	Platěnice, hr. 36 (Vlasáková)	149	56	60
206	Platěnice, hr. 37 (Vlasáková)	134	34	37
207	Platěnice, hr. 39 (Vlasáková)	143	29	29
208	Platěnice, hr. 40 (Vlasáková)	122	42	42
213	Platěnice, hr. XV/1926	152	57	61
216	Platěnice, hr. 28/98	157	46	37
217	Platěnice, hr. ?	133	55	57

Kat. č.	Lokalita	délka (v mm)	v. těla (v mm)	v. rohu (v mm)
218	Platěnice, hr. ?	164	41	51
219	Platěnice, hr. ?	141	49	54
220	Platěnice, hr. ?	154	42	44
221	Platěnice, hr. ?	152	39	44
222	(?)	249	61	73
225	Rosice u Chrasti, hr. 14	160	41	47
226	Rosice u Chrasti, hr. 15		50	62
228	Skalice 23/1954	160	35	50
229	Uhersko, hr. 18 (2002)	152	40	43
232	Úhřetice, hr. 6	134	50	54
233	Úhřetice, hr. 37	168	70	74
234	Úhřetice, hr. 63	163	44	52
235	Úhřetice, hr. (?)	145	48	60
236	Úhřetice, hr. (?)	158	29	38
237	Úhřetice, hr. (?)	91	15	16
238	Úhřetice, hr. (?)		31	34
239	Úhřetice, hr. (?)		58	64
240	Úhřetice, hr. (?)	181	34	36
minimální		83	15	16
průměr		150	44	49
maximální		249	70	74

tvary s konci ostře nasazenými či plynule vytaženými do podoby jakýchsi rohů. Základna těla slouží zároveň jako podstava, někdy na ni navazují samostatné tektonické části – nožka či nožky, v případě funerálních nálezů kotoučovitá podložka. Důležitým, avšak nikoliv nezbytným prvkem bývá na obou koncích symetricky umístěný roh.

U sídlištních nálezů z Čech můžeme obvykle jen obtížně stanovit celkovou podobu, protože se často nacházejí pouze ve fragmentárním stavu. K dispozici máme pouze dva téměř kompletní kusy, u kterých bezpečně známe jejich vzhled. Podle soudobých analogií se u měsícovitých podstavců předpokládá symetrická forma (S), kterou reprezentuje exemplář *kat. č. 60* z Přemyslení. Jak dokumentují nálezy z Bezděkova u Žatce (*kat. č. 88–89*) a zejména pak z Prahy-Pitkovic (*kat. č. 107; obr. 9*), můžeme v Čechách již v době halštatské předpokládat také existenci asymetrických forem (A), která je charakteristická až pro mladší exempláře západní, severní a jižní Evropy. Paralelní výskyt symetrických a asymetrických forem komplikuje představu o celkové podobě fragmentárně dochovaných podstavců.

Oproti tomu exempláře z hrobů na území Čech mají vždy symetrickou podobu. Objevují

se ve dvou formách: s podložkou a bez podložky. Zatímco pro prostředí bylanské kultury jsou signifikantní kruhové podložky s excentricky umístěnými podstavci, v případě slezskoplatěnické kultury dominují samostatné miniaturní podstavce bez podložky, které tvoří více než dvě třetiny z celkového počtu nálezů.

5.1.2.1 Podstava

Zpracování podstavy zásadně ovlivňuje celkovou podobu výrobku, a proto se stalo důležitým klasifikačním znakem. Rozlišujeme tak prismatické formy bez vyčleněné základny a jiné se zdůrazněnou podstavou či opatřené více nožkami.

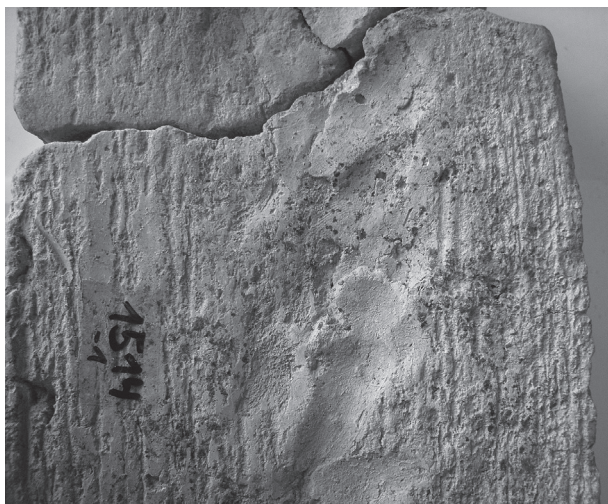
V případě prismatických podstavců tvoří základna nedílnou součást hranolovitěho těla. Zatímco z čelního pohledu nebývá opticky zdůrazněna, z bočního pohledu může být oproti tělu výrazně rozšířena k dosažení potřebné stability artefaktu.

Poměrně často můžeme na podstavě měsícovitých podstavců z pozdní doby bronzové z Čech pozorovat otisk podélně rozštípnutého dřeva. Zatímco v západních Čechách tvoří základny s otiskem 30 % (3 případy z 10), u středočeských exemplářů 62,5 %

Obr. 9. Praha-Pitkovice (kat. č. 107). Asymetrický měsícovitý podstavec s dvojcípým rohem. Foto Z. Mazač. – *Fig. 9.* Praha-Pitkovice (cat. Nr. 107). Asymmetric moon-shaped idol with double-tipped corner. Photo by Z. Mazač.

(30 případů ze 48). V ostatních regionech byl tento prvek zaznamenán pouze výjimečně, v době halštatské není znám. Můžeme jej jednoznačně interpretovat jako otisk modelační/pracovní podložky. Podle výrazných linií letokruhů s patrnými jarními a letními přírůstky předpokládáme, že použité dřevo pocházelo z jehličnanů.¹⁰ Směr otisků, ve všech případech shodný s podélnou osou artefaktu, je patrně determinován charakterem pracovní podložky – „prkna“ s rovnější a delší plochou v podélném směru. Přirozeně se nabízí otázka, zda tato „podložka“ tvořila součást nějaké stavební konstrukce, na kterou byl předmět trvale postaven či připevněn. Zjištěné stopy zahlazování nerovností, včetně otisků papírálních linií prstů (např. Přemyšlení, kat. č. 60 a 61; Praha-Stodůlky kat. č. 59; Roztoky u Prahy kat. č. 72, 73-1 a 75-1), které přerušují letokruhy (obr. 10–11), vypovídají o manipulaci s artefaktem ještě v ne zcela vysušeném, tzv. „koženém“ stavu. Otisk dřeva tudíž nelze hodnotit jinak než jako negativ pracovní podložky, na které mohl být artefakt zároveň sušen. Neopracované dřevo zvětšuje plochu základny a zároveň, pokud nepochází z čerstvě poraženého stromu, má i určité absorpční schopnosti, které napomáhají rovnoměrnému vysoušení artefaktu a redukci prnutí keramického materiálu v této fázi výroby.

Obr. 10. Přemyšlení (kat. č. 60). Otisk dřeva na základně podstavce a dodatečná reparace jejího povrchu. Foto Z. Mazač, upraveno. – Fig. 10. Přemyšlení (cat. Nr. 60). Imprint of wood at the base of the idol and additional repair of its surface. Photo by Z. Mazač, modified.

Na jihoněmeckých, švýcarských a severovýchodofrancouzských exemplářích se hojně objevuje vkleslá základna (např. Kimmig 1934, Abb. 5; Pressmar 1989,

Obr. 11. Roztoky (kat. č. 73-1). Otisk dřeva na základně podstavce s evidentním přerušením letokruhů otisky prstů. Podle Mazač – Kloužková 2012, upraveno. – Fig. 11. Roztoky (cat. Nr. 73-1). Imprint of wood at the base of the idol with evident interruption of annual rings by fingerprints. After Mazač – Kloužková 2012, adapted.

45–46, Taf. 12; Kimmig 1992, Taf. 49–54, ad.; Kreutle 2007, Taf. 135). Setkáváme se s ním také na některých kusech z Maďarska (Nagy 1979, Abb. 18; Taf. 2: 6, 7, 8, 10 a 16: 6). Podle E. Pressmar (1989, 45) nemá vklesnutí základny žádný praktický účel. Může být pokládáno za rudiment základny zaobleného či střechovitě „hřebenáče“, jaký známe např. z Burkheim am Kaiserstuhl (Kimmig 1934, 52, Abb. 1) či Zöröghegy v Zadunaji (Nagy 1979, Abb. 31), který se svými dvojitými rohy aplikovanými na vrcholové partii představuje jakýsi mezičlánek mezi měsícovitými podstavci a tzv. hřebenáči.

M. Billot (2008) považuje konkávní tvar základny za jedno z kritérií typologické klasifikace. Spíše než o projev stylu, však jde i v tomto případě o technologickou záležitost, která je jako typologický znak nevhodná. Vklesnutí základny snižuje masu a zvětšuje plochu k odpařování a tím (podobně jako dřevěná podložka) podporuje rovnoměrné vysoušení polotovaru. Na stejném principu je patrně založena výroba podstavců s dutým tělem, které se objevují v pozdějším období v severovýchodním Španělsku (srov. Almagro-Gorbea – Llorio Alvarado 2011, 318, fig. 38).

Potřeba odlehčení spodní partie těla a zvětšení odpařovací plochy, spojená s estetickými podněty, mohla vést k profilaci této části až ke vzniku užší, výrazně odsazené podstavy v podobě nožky či více nožek. Tato forma se objevuje v regionech ve sféře vlivu skupiny RSFO, tedy v oblasti jižního Německa, Švýcarska a severovýchodní Francie. Nožky, dvě až čtyři, bývají symetricky rozloženy blíže středu podstavce a zpravidla nevykazují výzdobu. Výjimku představuje exemplář z Bötzingen, který má duté kuželovité nožky dokola zdobené širšími horizontálními rýhami (Grimmer 1982).

Druhou oblastí s podstavci opatřenými dvěma až šesti často antropomorfně modelovanými nožkami

¹⁰ Za konzultaci děkuji RNDr. Janu Novákovi, Ph.D. z Katedry botaniky JČU.

je prostředí kalenderberské kultury (srov. *Kyrle 1913*, 232–233; *Nebelsick 1997*, 117). Kromě plastické modelace vykazují stejný dekor jako ostatní partie artefaktu, nezdobená zůstává pouze základna a skryté vnitřní části. Rozestavení nožek je symetrické uprostřed a blíže koncům těla.

Mimo to máme ve východohalštatském okruhu ojediněle dokumentované podstavce na nožkách i mimo kalenderberskou kulturu (např. *Poštela, Schmid 1937*, Abb. 80, 83, 84, 89; *Vát, Molnár – Farkaš 2010*). Tyto exempláře se vyznačují zcela okrajovým postavením masivních nožek, jejichž vnější stěna ve vertikálním směru plynule přechází v roh. Střed těla doplňují jedna či dvě nožky.

Za zvláštní formu podstavky můžeme považovat kruhovou, vzácně i čtvercovou keramickou podložku, s níž je podstavec pevně spojen nebo na ní volně postaven. Tato kombinace je typická zejména pro funerální nálezy z Čech, Slezska, jižního Německa a severovýchodní Francie. Zcela ojedinělou formu má z velké části rekonstruovaný podstavec ze zadunajské Velemy, symetricky připevněný na malém kotouči podoby talíře s mírně vytaženým okrajem (*Nagy 1979*, Abb. 35, Taf. 17). Kromě formy je unikátní kulturním prostředím SDPP, v němž kombinace s podložkou představuje dosud neznámýjev.

5.1.2.2 Tělo

Tělo členíme na základnu, hřbet, dvě čelní a dvě boční stěny. Rozlišit přední a zadní stěnu lze pouze u jednostranně zdobených artefaktů, kde se předpokládá, že přední stěna je nositelem dekoru. Existují kusy s výzdobou obou čelních stěn, hřbetu a někdy také stěn bočních. Oproti jednostranně zdobeným kusům jsou však vzácnější. Určení přední stěny je u nezdobených exemplářů prozatím vyloučeno, ačkoliv se podle *R. Baumeistera (1995, 395)* může odlišovat zbarvením povrchu, někdy i jeho úpravou. Baumeister předpokládá, že povrch zadní stěny byl méně kvalitně zpracován a více tepelně exponován než strana čelní.

Tvar těla je zpravidla hranolovitý, v ojedinělých případech se objeví i jiné formy, jako např. bočníkovitá (*Brožánky, kat. č. 18*). Příčný řez bývá obdélníkový, lichoběžníkový, oválný, kosodélníkový či plankonvexní. Úzce obdélníkový profil tzv. plochých variant, s malým indexem poměru šířky základny k výšce těla ($i_{\text{šv}} < 0,4$), se často objevuje u exemplářů bez podložky, které pocházejí výlučně ze slezskoplatěnických hrobů. Ploché varianty těla, avšak s rozšířenou základnou, se vyskytují také na sídlištích HDPP, zejména skupiny RSFO. Dva případy z pozdní doby bronzové evidujeme také v západních Čechách (Okrouhlé Hradiště, *kat. č. 4*; Přestice, *kat. č. 8*). V obou případech jde však o zlomky rohů,

tudíž příslušnost k plochým variantám s rozšířenou základnou zůstává jen hypotetická.

5.1.2.3 Hřbet

Hřbet tvoří horní plochu těla, která zpravidla přechází na obou koncích do jakýchsi rohů. V rámci hypotézy o využití těchto artefaktů jako krbového podstavce se předpokládá, že tato část byla nejvíce mechanicky namáhána. Opírala se o ni dřevěná polena nebo rožně. Proto bývá hřbetu věnována větší pozornost. Hledají se zde potenciální stopy spojené s užíváním. Ačkoliv hrany hřbetu bývají otlučené, není míra poškození oproti ostatním partiím natolik markantní, aby vedla k jednoznačným úvahám o jeho příčinách.

Rozlišujeme hřbet plochý, mírně pultovitě zkošený a zaoblený. Někdy nese výzdobu. V několika případech z Maďarska byly v podélných žlábkách na hřbetu zaznamenány stopy sazí (*Nagy 1979*, Abb. 36; *Griebl 2004*, 187).

Vzácně se v prostředí SDPP objevuje hřbet se středovým rohem (srov. *Nagy 1979*, Taf. 3: 4; 5: 1). Jak dokládá nález v bavorském Wittislingen (*Seitz 1963*, Abb. 2), musíme s touto úpravou počítat také v oblasti HDPP. Celkem často se objevuje promačkávaní nebo přesekávaní hran hřbetu jak v prostředí SDPP (např. *Adámek 1961*, tab. 5: 7; *Nagy 1979*, Taf. 3: 9; 1: 13), tak HDPP (např. *Dämmer – Reim – Taute 1976*, Abb. 7). V Čechách tato úprava hran nebyla dosud zaznamenána. Jinou, ve středoevropském prostoru neobvyklou variantu představuje „ozubená“ hřbetní strana s řadou více či méně výrazných výběžků, kterou v několika exemplářích známe z prostředí HDPP i SDPP. Především je však rozšířená od 8. století př. Kr. na Iberském poloostrově (srov. *Almagro-Gorbea – Lorrio Alvarado 2011*).

5.1.2.4 Rohy

Rohy představují velice variabilní prvek, který lze posuzovat podle několika kritérií, jako např. celkového tvaru, rozevření, napojení a relativní velikosti k tělu. Široké spektrum forem sahá od hranolovitého těla bez rohů přes rohy slabě vyvinuté až po dominantní. Zvláštní formu reprezentují podstavce se zoomorfními konci. Podle indexu poměru výšky rohu (tj. výška od hřbetu k vrcholu) k výšce těla (tj. od základny ke hřbetu) můžeme rohy rozdělit na malé ($i_r < 0,2$), střední ($0,21–0,75$) a velké ($i_r > 0,75$).

V českém prostředí vykazuje malé rohy většina podstavců ze slezskoplatěnických hrobů, vzácněji se s nimi setkáváme na sídlištích (např. Tupadly, *kat. č. 16* či *Brožánky, kat. č. 18*). Nejpočetněji jsou zastoupeny středně velké rohy. Podstavce s výraznými

mi rohy pocházejí jak ze sídlištního (např. Žatec-Bezděkov, *kat. č. 88-1 a 88-2*; Praha-Pitkovice, *kat. č. 107*), tak funerálního kontextu (Plaňany, *kat. č. 139*; Hradenín, *kat. 118 a 126*; Kolín, *kat. č. 130 a 131*; Lovosice, *kat. č. 135*). Velikost rohů, ke kterým chybí srovnatelná část těla, nelze tímto způsobem klasifikovat. Přesto můžeme rohy z Kouřimi (*kat. č. 33*), Vrbčan (*kat. č. 87*), a Tajanova (*kat. č. 15*) hodnotit jako velmi výrazné.

Důležitým aspektem ovlivňujícím celkovou podobu artefaktu je napojení rohů a jejich rozevření. U prismatických podstavců navazují rohy na hřbet shora a podle směru zakřivení je lze rozdělit na přímé, zatažené či rozevřené. Podstavce s esovitě dovnitř prohnutými boky nebo s nožkami mají zpravidla rohy vytažené z bočních stěn do stran, čímž opticky prodlužují tělo artefaktu. Srpovité rohy typické pro skupinu RSFO evokují představu měsíce, zatímco podobně formované rohy v oblasti kalenderberské kultury, zakončené zvířecí hlavičkou, připomínají starší motiv sluneční báry (*Paulík 1962a*, 112–113).

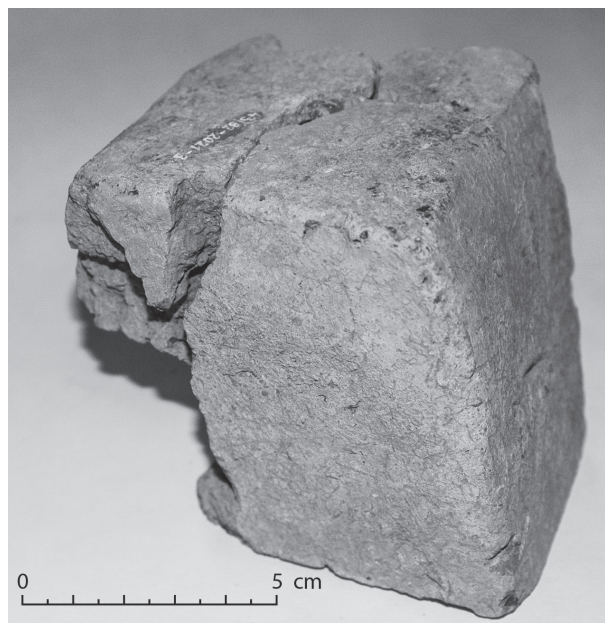
Základní klasifikační kritérium můžeme spatřovat v absenci či přítomnosti rohu a počtu vrcholů, případně v jejich tvaru. Rozlišujeme tak zakončení bezrohá, s jednoduchým, dvojčipým či trojčipým rohem, zoomorfní a jiné zvláštní formy.

a) Bezrohá zakončení

Tento způsob se vzácně objevuje jak artefaktů z pozdní doby bronzové, tak z doby halštatské (*obr. 12*). V Čechách je evidován ve 14 případech z 213 dochovaných zakončení (6,6 %).¹¹ Otázkou je, zda jde o symetrické tělo bez rohů, či asymetrický podstavec s rohem pouze na jedné straně, jako v případě objektu *kat. č. 107* z Prahy-Pitkovic. O této druhé možnosti lze uvažovat také v případě soupravy dvou podstavců, resp. jejich fragmentů ze Žatce-Bezděkova a spolu nalezených částí bezrohého zakončení a dvoucípého rohu z Vykáně, *kat. č. 110-3 a 110-1*, případně 109.

Doklad symetrické podoby bez vytažených rohů reprezentují dva exempláře z hrobů slezskoplatěnické kultury z Dobřenic (*kat. č. 149*) a Vitiněvsi (*kat. č. 241*). Nevypálený, z části sádrou doplněný podstavec z bylanského hrobu 28 v Hradeníně (*kat. č. 119*) také nevykazuje žádné rohy, jeho původní podoba je však díky restaurátorským zásahům sporná.

Bezrohá zakončení ojediněle pozorujeme i mimo naše území (*Schmid 1937*, 289, Abb. 72 a 74; *Nagy 1979*, Taf. 1:15; *Tikonoff 2011*, Fig. 10; 11).

Obr. 12. Roztoky (kat. č. 67). Bezrohé zakončení těla. Foto Z. Mazač. – Fig. 12. Roztoky (cat. Nr. 67). Cornerless end of the body. Photo by Z. Mazač.

b) Jednoduché rohy

Jednoduché rohy jsou bezesporu nejrozšířenějším způsobem zakončení. V Čechách se objevují u 189 případů (88,7 %) v širokém spektru forem a velikostí. Mají zpravidla tvar jehlance, kužele nebo klínu s rovným či zaobleným vrcholem.

V prostředí skupiny RSFO vrcholy rohů často nesou vhloubené důlky či žlábků (např. *Bernatzky-Goetze 1987*, Taf. 170: 1, 3, 4; *Anastasiu-Bachmann 1991*, Taf. 47 a 48). Jejich význam nám kromě estetických důvodů prozatím uniká. Pro tuto oblast jsou charakteristické působivé srpovitě zahnuté rohy. V kulturním prostředí SDPP představují jednoduché rohy poměrně vzácný jev (srov. *Nagy 1979*).

c) Dvojčipé a rozdvojené rohy

Dvojčipé mají rozdělenou pouze vrcholovou partii, rozdvojené bývají tvořeny párem paralelně umístěných rohů. V obou variantách můžeme spatřovat silně schematizované hlavy rohatých zvířat. Rohy s dvojčipými vrcholy evidujeme v našem prostředí v deseti případech (4,7 %). Jedná se o výrazné klínovité či nepravidelně kuželovité útvary s vrcholem sedlovitě rozděleným do dvou více či méně výrazných cípů. Objevují se pouze na sídlištních doby halštatské (Ha C–D), kde tvoří přes 50 % dosud známých zakončení.¹² Za dosud

¹¹ Na kompletně dochovaný exemplář jsou počítána dvě zakončení – týká se to především nálezů z hrobů.

¹² Do procentuálního vyjádření nebyl zahrnut nejisté datovaný roh z Komušína.

jediný doklad rozdvojeného zakončení z našeho území můžeme považovat miniaturní podstavec z hrobu bez dochovaného nálezového celku z Úhřetic (*kat. č. 237*).

Dvojčipé či rozdvojené rohy jsou charakteristické pro kulturní prostředí SDPP (srov. *Adámek 1961*, tab. 20: 4; *Nagy 1979*; *Říhovský 1982*, obr. 16: 18). Rozdvojení se také objevuje na několika exemplářích z východohalštatského kulturního prostředí (*Schmid 1937*, Abb. 61; *Teržan 1990*, Taf. 13; *Studeníková 2003*, Abb. 6: 1), mezi kalenderberskými kusy však zcela vzácně (*Eibner-Persy 1980*, Taf. 27). Ojedinele se vyskytují i v dalších regionech: ve Slezsku (*Seeger 1913*, Fig. 1; *Gediga-Józefowska 2018*), Hesensku (*Janke 1971*, Abb. 4) a severní Itálii (*Castelfranco 1878*, tav. 5: 1).

d) Trojčipé a roztrojené rohy

Také v rozích se třemi vrcholy můžeme vidět silně schematizované hlavy rohatých zvířat. Podobně jako dvojčipé či rozdvojené jsou i tyto rohy vázány na oblast SDPP (srov. *Chvojka – Parma 2011*, obr. 1: 7; *Adámek 1961*, tab. 15: 4; *Nagy 1979*, Taf. 3: 2–4; 5: 1 a 10: 5).

e) Zoomorfní rohy

Se zoomorfně ztvárněnými konci rohů se můžeme setkat v celé oblasti výskytu měsícovitých podstavců od mladší doby bronzové dále. Často se objevují v podobě rohatých zvířat, jako býka, berana, vzácně jelena, ale také koně, psa nebo ptáka (*Hoernes 1888*, 231; *Mandera 1962*; *Nagy 1979*; *Diehl 1987*, 251–257; *Nebelsick 1997*, 117). V antitetickém postavení zvířecích hlav, vycházejícím z tradice kultur popelnicových polí, se podle *J. Paulíka (1962a, 112–114)* promítá motiv dvojitých vyobrazení ptáků či tzv. sluneční bárky. Hlavičky zvířat se tak podle něj mohly vyvinout z ptačích protom doplněných o zvířecí rohy.

Rozšířením podstavců se zoomorfními konci se zabýval *W. Diehl (1987)*, který k roku 1985 evidoval z území Alsaska, Německa, Švýcarska, Rakouska, Maďarska, Bulharska a severní Itálie 113 kusů. Mimo tyto oblasti je ve sledovaném období pozorujeme ve Španělsku (srov. *Almagro-Gorbea – Lorrio Alvarado 2011*), Slovinsku (*Schmid 1937*; *Foltiny 1970*), a na Moravě (*Adámek 1961*, tab. 5: 7; 90: 1–8; *Říhovský 1982*, obr. 17: 1). Z Čech můžeme do této kategorie, s jistou dávkou tolerance, zařadit pouze exempláře z hrobů z Dražkovic (*kat. č. 158*), Platěnic (*kat. č. 206*) a Úhřetic (*kat. č. 234*) s malými výčnělky po stranách jednoduchých rohů evokujícími zvířecí uši nebo rohy.

Zoomorfní rohy se objevují ve větším počtu na sídlisťích SDPP (*Adámek 1961*, tab. 5: 7; 15:

3; 90: 1–8; *Nagy 1979*; *Říhovský 1982*, obr. 17: 1). *V. Podborský (1970a, 97–98)* nevylučuje, že některé zlomky zvířecích hlaviček ze sídlisť horákovské kultury mohou patřit měsícovitým podstavcům. Zoomorfní zakončení nechybí ani v prostředí HDPP, kde jsou však početně méně zastoupena (srov. *Mandera 1962*, Abb. 1; *Diehl 1987*, 252).

Silně schematizované nebo stylizované zoomorfní hlavy charakteristické pro pozdní dobu bronzovou se v době halštatské mění do naturalistické podoby (schematizované rohy: *Behrens 1927*, Abb. 43, Abb. 44; *Seitz 1963*, Abb. 1; *Nagy 1979*, Abb. 33; *Kimmig 1992*, Taf. 53: 1; *Baumeister 1995*, 393, Abb. 10: 4, 7; stylizované rohy: *Nagy 1979*, Abb. 4–6; *Wamser 1984*, Abb. 36). Ta je typická zejména pro podstavce kalenderberského stylu, které nesou téměř realisticky ztvárněné hlavičky beranů, zatímco hlavy býků a jiných zvířat bývají spíše jen schematizované (*Studeníková 1981*, 40). Některé z těchto kusů můžeme díky aplikovaným zoomorfním prvkům chápat jako stylizovaná zpodobnění symbolického či mytického zvířete. Hlavičky běžně hledí ven, pouze v některých případech zaznamenáváme u podstavců kalenderberského typu natočení hlav směrem k sobě (srov. *Nebelsick 1997*, 117).

Zoomorfní podoba rohů se uplatňuje i v pozdějším období převážně na asymetrických podstavcích v Galii (srov. *Déchelette 1898*; *1914*, fig. 625–627), severní Itálii (srov. *Rizzetto – Aspes – Salzani 1976*), na Balkáně (srov. *Hänsel 1969*, Abb. 7–10) a v pozdně skytském prostředí severního Černomoří (srov. *Pogrebova 1958*, ris. 49: 1–2).

f) Zvláštní formy rohů

Ojedinele se vyskytující neobvyklá zakončení rohů ve střední Evropě zaznamenáváme především v mladší a pozdní době bronzové.

Jeden z takových případů představuje část podstavce z Ivanovic na Hané, který vykazuje dvojici (?) rohů sériově řazených do podoby jakéhosi hřebínku (*Chvojka – Parma 2011*, obr. 1: 1). Svým vzhledem připomíná ve středoevropském prostoru poměrně nevšední formu hřbetu, kterou reprezentuje nález z Mohuče-Hechtsheimu s devíti stejně velkými po celé délce hřbetu pravidelně rozmístěnými zuby (*Diehl 1986*, 227; *Probst 1993*, 285). Analogický předmět, avšak jen s lehce ozubeným hřbetem a na bocích s vytaženými rohy pochází z Lengyelu (*Nagy 1979*, Taf. 4: 5). Stejná úprava hřbetu se často od 8. stol. př. Kr. vyskytuje na Iberském poloostrově (*Almagro-Gorbea – Lorrio Alvarado 2011*, 88, fig. 35–41).

Dalším atypickým tvarem jsou výrazně, téměř až diskovitě zaoblené rohy na fragmentech

z Wiesbaden-Schiersteinu, Okarbenu a Mosbachu (*Herrmann 1966*, Taf. 33: 11; 44: K; 51: B3), Königschaffhausenu (*Grimmer-Dehn 1991*, Taf. 58: 31), Schwabsburgu a Kögernheimu (*Behrens 1927*, Abb. 43). Některé z nich, jako např. z Bouxières-sous-Froidmont, vzdáleně připomínají hlavy zvířat (*Tikonoff 2011*, Fig. 6: 1).

Originální „kalíškovitě“ zakončené rohy nese podstavec z maďarského Sághegy (*Nagy 1979*, Taf. 3:10). Stejný prvek se objevuje také na několika exemplářích ze severovýchodního Španělska (srov. *Almagro-Gorbea – Llorio Alvarado 2011*, fig. 39–40).

Z dolnoštyrské Poštely evidujeme několik atypických zakončení bez dalších analogií, jako obloukovitě klenutý roh (*Teržan 1990*, Pl. 26: 4), hranolovitý roh s miskovitě prohnutou horní částí (*Teržan 1990*, Pl. 26: 7) a hranolovitý roh se třemi „cibulkami“ na vrcholu (*Teržan 1990*, Pl. 7: 1). Za zcela ojedinělý můžeme považovat také roh s otvorem v podélném směru podstavce z Lengyelu (*Nagy 1979*, Taf. 4: 4).

5.1.2.5 Příčné otvory

Příčné otvory, kruhové či nepravidelné se v počtu jednoho, dvou, tří, vzácně i vyšším objevují na čelních stěnách prismatických měsícovitých podstavců, kde bývají rovnoměrně rozmístěny do jedné horizontální řady. Některé exempláře ze Švýcarska a jižního Německa vykazují menší perforace také na koncích rohů. To vedlo *E. Desora* (1874, 9) k závěru, že sloužily k zavěšení.

U českých exemplářů dosud nebyly příčné otvory zaznamenány. Jsou charakteristické zejména pro oblast SDPP (např. *Adámek 1961*; *Podborský 1970b*, obr. 8; *Nagy 1979*; *Říthovský 1982*). Nepředstavují výjimku ani v okruhu HDDP jižního Německa (např. *Hundt 1964*, Taf. 106: 16–17; *Pressmar 1979*, Taf. 12; *Diehl 1986*; *Engelhardt et al. 1995*, Abb. 24; *Loré 2004*). Vyšší koncentraci exemplářů s otvory můžeme pozorovat také v severovýchodním Španělsku v 8.–5. stol. př. Kr. Zde se kromě těla objevují perforace také ve vrcholech ozubení hřbetu (*Almagro-Gorbea – Llorio Alvarado 2011*, fig. 34–40). Z doby halštatské je registrujeme ve slovinské Stičné a Pošte (Schmid 1937, Abb. 67 a 72; *Foltiny 1970*, Taf. 1). Jak naznačuje několik fragmentů z prostředí SDPP, je třeba počítat rovněž s přítomností větších nepravidelných otvorů (např. *Nagy 1979*, Taf. 5: 2; 1: 6; *Chvojka – Parma 2011*, obr. 1: 1). Shora do hřbetu zahloubené hlubší jamky můžeme najít na italských exemplářích (srov. *Castelfranco 1878*).

Kromě estetického hlediska mohly mít příčné otvory, podobně jako konkávně prohnutá základna, i svůj technologický, případně i technický význam.

Perforací zvětšená plocha povrchu usnadňovala rovnoměrnější vysoušení, případně chladnutí, které redukovalo riziko nadměrného pnutí materiálu. Praktické využití otvorů spatřujeme při upotřebení měsícovitých podstavců jako křbového nářadí, kdy byl pomocí otvorů samovolně přiváděn vzduch pod topivo, což usnadňovalo hoření. *W. Schmid* (1937, 303) se domníval, že perforace sloužily jako lůžka pro rožně. Jejich obvyklé umístění bezprostředně nad základnou však tuto možnost spíše popírá. Podle *E. Pressmar* (1989, 47) napodobovaly otvory na oltářích velkých rozměrů, sloužící k instalaci příležitostné výzdoby, např. ve formě květin (srov. též *Maringer 1960–61*, 26). Podobný názor demonstruje *L. Nagy* (1979, Abb. 47) na příkladu z Budapešti – Fehérvári utca. Na očazené čelní stěně měsícovitého podstavce jsou symetricky kolem obvodu a uvnitř příčných otvorů ostře ohraničené plochy beze stop zakouření povrchu. Jejich možný vznik vysvětluje uzavřením otvorů pomocí keramických „zátek“ v podobě „slunečního“ kola se středovým trnem.

5.1.2.6 Podložky

Kombinace měsícovitého podstavce s kotoučovitou keramickou deskou – podložkou je charakteristická zejména pro funerální památky. V souvislosti s pohřebními obřady se objevuje již během pozdní doby bronzové v severovýchodní Francii a jižním Německu. K rozšíření zvyku ukládání měsícovitých podstavců do hrobů ve střední Evropě došlo až v době halštatské, zejména v prostředí kultury bylanské a LuPP (srov. *Gedl 1975*; *Vokolek 1993a*; 2008; ojediněle ho pozorujeme také v billendorfské kultuře: *Simon 1999*, Abb. 5).

V hrobech LuPP se objevují podložky pevně spojené s podstavci či volně s nimi sdružené. V komorových hrobech bylanské kultury byla vícekrát identifikována pouze podložka bez příslušného měsícovitého podstavce. Její umístění v rámci komory se však shoduje s pozicí měsícovitých podstavců na podložce. Zda byla do hrobu uložena pouze podložka jako *pars pro toto* se stejným obsahovým významem kompletní soupravy, či nedošlo k rozpoznání podstavce během odkryvu hrobu, není dnes již revidovatelné.

V prostředí kultury bylanské a třetího stupně kultury slezskoplatěnické kultury dominují nezdobené podložky (obr. 13). Pouze ve třech případech registrujeme u slezskoplatěnických kusů rytý, případně žlábkovaný dekor (*Dobřenice*, kat. č. 148, 150 a *Rosice nad Labem*, kat. č. 224; obr. 14), tvořený jednoduchými či několikanásobnými koncentricky uspořádanými kruhy nebo půlkruhy, který vychází od excentricky umístěného měsícovitého podstavce a respektuje obvod keramické desky. Stejný motiv

pozorujeme také u kusů volně sdružených či pevně spojených s měsícovitými podstavci ze Slezska (srov. *Seger 1913; Gediga – Józefowska 2018*), Kelheimu (*Pfauth 1998*) i Barbuise-Courtavant (*Piette 1999*). Stálost tohoto elementu, objevujícího se již v pozdní době bronzové, svědčí o tom, že zdůrazňoval speciální pozici měsícovitého podstavce v rámci desky (*Makiewicz 1995, 143*). Na podložkách ve slezské Domasławu je tato výzdoba téměř výlučně spojena s přítomností měsícovitého podstavce. V případě,

Obr. 13. Hradenín (kat. č. 118). Měsícovitý podstavec na podložce. Foto Z. Mazač. – Fig. 13. Hradenín (cat. Nr. 118). Moon-shaped idol on a base. Photo by Z. Mazač.

Obr. 14. Rosice nad Labem (kat. č. 224). Měsícovitý podstavec na podložce zdobené rytými půlkruhy. Foto Z. Mazač. – Fig. 14. Rosice nad Labem (cat. Nr. 224). Moon-shaped idol on a base decorated with engraved semi-circles. Photo by Z. Mazač.

kdy nebyl měsícovitý podstavec u takto zdobené podložky zjištěn, můžeme uvažovat o její zástupné funkci, neboť v pohřební komoře zaujímal stejnou pozici jako kompletní souprava. Na tomto pohřebišti zaznamenáváme na keramických kotoučích také drobné, zpravidla středové otvory v počtu jednoho až šesti uspořádané do různých sestav. V několika případech se objevují i u podložek s měsícovitým podstavcem pevně spojeným nebo volně sdruženým (*Gediga – Józefowska 2018*). V Čechách v tomto ohledu zatím zcela ojedinělý exemplář podložky se šesti středovými otvory obsahoval bylanský hrob z Prahy-Suchdola (kat. č. 142).

Samostatné keramické disky mohou být zaměněny za kotoučovitě pokrývky nádob – pokličky, od kterých se zpravidla odlišují pouze pozicí v hrobě. Podložky opatřené měsícovitým podstavcem zpravidla spočívají na dně jámy či komory, zatímco kotoučovitě pokrývky kryjí ústí nádob nebo jsou o ně opřeny. Existují však výjimky, jako např. hrob 4272 v Domasławu, kde se podložka pravděpodobně náležející k volně sdruženému podstavci opírala o stěnu komory, nebo hrob 2863, v němž podložka s měsícovitým podstavcem překrývala mísu (*Gediga–Józefowska 2018*). Na příkladu domasławských terčovitých pokliček a podložek se jasně ukazuje, že je nelze pouze na základě zpracování a výzdoby od sebe jednoznačně odlišit. Vždy je nutné zohlednit nálezový kontext. Zdá se, že podložku v několika případech nahrazuje deska s výzdobou nehtových vrypů, charakteristickou právě pro kotoučovitě pokrývky.

Na podložkách nebyly makroskopickým pozorováním zjištěny žádné stopy používání. Nestejně zbarvený povrch podložek měsícovitých podstavců ze slezskoplatěnických hrobů může vypovídat o rozdílných podmínkách při nerovnoměrné tepelné zátěži.

Za zcela unikátní považujeme exemplář z hrobu z dolnoslezského Wołowa. Jde o měsícovitý podstavec excentricky připevněný na podložku opatřenou žlábkovanou výzdobou dvou větších a jednoho malého koncentrického tříčtvrtěkruhu, umístěných před podstavcem, a jednoho malého půlkruhu za ním. Podložku nesou tři nízké válcovité nožky (*Jadczkova 1989; 1993*). Analogicky uplatněné nožky pozorujeme také u dvou tzv. billendorfských talířů z hrobů fáze NK 3 na pohřebišti Niederkaina u Budyšína v Horní Lužici, avšak bez aplikovaného měsícovitého podstavce. Billendorfské talíře několika typů a variant se objevují od pozdní doby bronzové (Ha B2–3) jako součást pohřební výbavy zejména velkých komorových hrobů billendorfské kultury. Již v této době bývají některé exempláře opatřeny na jedné straně vyvýšeným okrajem v podobě jakéhosi náznaku měsícovitého podstavce (*Puttkammer 2008, 108–110, Abb. 58*). Ojedinělý případ pravoúhlé podložky s okrajově umístěným

podstavcem evidujeme v dolnoslezské Szprotawě (*Kropf 1938*, Abb. 210).

V hrobech kalenderberské kultury bývají podložky pod měsícovitými podstavci nahrazeny mísami na nožce (*Nebelsick 1996; Matzerath 2011*, 100).

5.1.3 Třídění a vymezení typů

Měsícovité podstavce tvoří co do tvaru velmi variabilní kategorii keramických, vzácně i kamenných výrobků, což patrně způsobilo, že dosud nebyla vypracována obecně platná klasifikace.

M. Hoernes (1888, 230–231) poprvé sloučil různorodé nálezy z Itálie, Švýcarska a Maďarska do jedné kategorie, kam zahrnul předměty ze sídlišť i pohřebišť. Na tomto základě později rozdělil podstavce pocházející ze sídlišť, které měly tvar bloku a byly velké a těžké, a jejich „votivní“ napodobeniny z hrobů, které byly lehké a křehké (*Hoernes 1909*, 568).

O. Tschumi (1912, 44) rozčlenil fond na základě velikosti a tvaru do tří typologicko-funkčních skupin: definoval kultovní předměty s vysoce vytaženými srpovitými rohy – *Mondidol* či *Mondbild*; krbové podstavce s krátkými rohy a širokou stabilní základnou – *Feuerbock*; a napodobeniny krbových podstavců s úzkou základnou – *Votivfeuerbock*.

W. Schmid rozlišuje mezi nálezy z Poštely dvě základní skupiny: „*barrenförmige und bankförmige Exemplare*“ (*Schmid 1937*, 286–296). Toto elementární rozdělení se dodnes používá.

V roce 1954 vypracoval *D. Drost* na základě předpokládaného unilineárního vývojového modelu obecnou typologii železných krbových podstavců s poukazem na jejich keramické předchůdce. Vytvořil základní skupiny: nejstarší (A) – prismatické tělo bez rohů a nožek; hlavní (B) – prismatické tělo s rohy, nožkami či obojím, a (C) s rohy a nožkami spojenými s tělem v nedělitelný celek (*Drost 1954*, 141).

Chronologicko-evoluční typologie *L. Nagye (1979, 57, 71)*, vycházející z vývojového schématu *J. Paulíka (1962, obr. 3)* a *G. Kyrle (1913, 40–44)*, dobře ilustruje základní varianty keramických podstavců středního Podunají od mladší doby bronzové až po dobu halštatskou. Z důvodu výrazné regionální specifčnosti nelze tento model obecně aplikovat. Problematickým místem koncepce je až třetinový podíl podstavců bez známé lokality, a tedy s velmi nejistým datováním. Jak ukazují některé nálezy, dožily se typy A, B a C i mladší až pozdní doby halštatské (např. *Molnár–Farkas 2010*, 129–130, Abb. 15–16; *Studeníková 2003*, 17, Abb. 6).

Nálezy z Iberského poloostrova roztrídil v roce 1985 *G. Ruiz Zapatero*. Rozlišil starší „prismatické“ formy (typy A–C, s několika variantami) a mladší se zakončeními v podobě zvířecích hlav (typy D–E; srov. *Almagro-Gorbea–Lorrio Alvarado 2011*, 88–98).

Podrobnou klasifikaci měsícovitých podstavců s 11 typy a 26 variantami vytvořila *M. Billot (2008)* při zpracování exemplářů z Alsaska. Klade velký důraz na tvar, resp. zakřivení rohů, nezohledňuje však variantu bez rohů a nereflexuje široké spektrum forem středoevropských měsícovitých podstavců. Rovněž vklesnutí základny nelze považovat za vhodný klasifikační znak. Nepropracovanost navrhovaného systému ilustruje nízký počet alsaských nálezů přiřaditelných konkrétnímu typu či variantě. Z celkového počtu 188 kusů bylo možno zařadit pouze 21 exemplářů (*Billot 2008*, 36–42).

Na zcela prozkoumaném jezerním sídlišti Hauterive-Champréveyres (Ha B1–Ha B3) s 200letým kontinuálním osídlením rozlišují autorky výzkumu dva typy prismatických podstavců: otevřené a uzavřené, přičemž se oba vyráběly současně (*Anastasiu–Bachmann 1991*, 41–48). V jezerní osadě Möriegen o dvou stavebních fázích z pozdní doby bronzové (Ha B3) bylo objeveno 19 exemplářů měsícovitých podstavců, které byly rozděleny do tří skupin: [1] s prismatickým tělem a neodsazenou podstavou, kdy linii hřbetu doprovází na čelní stěně dvojice souběžných žlábků; [2] srpovitý tvar na čtyřech nožkách zdobený jemným rytím; [3] srpovitý tvar na rovné podstavě se složitou výzdobou tvořenou svazky žlábků (*Bernatzky–Goetze 1987*, 102). Na další pobřežní lokalitě Cortailod-Est (Ha B2–3) se naproti tomu objevuje pouze jedna varianta podstavců s prismatickým tělem a s převážně slabě zdůrazněnými konci (*Arnold 1990*, fig. 158–164). V souboru z Roztok u Prahy byly rozpoznány dvě varianty zakončení hranolovitých podstavců, s rohy a bez nich, aniž by byl zřejmý jakýkoliv chronologický vývoj (*Mazač–Kloužková 2012*, 121).

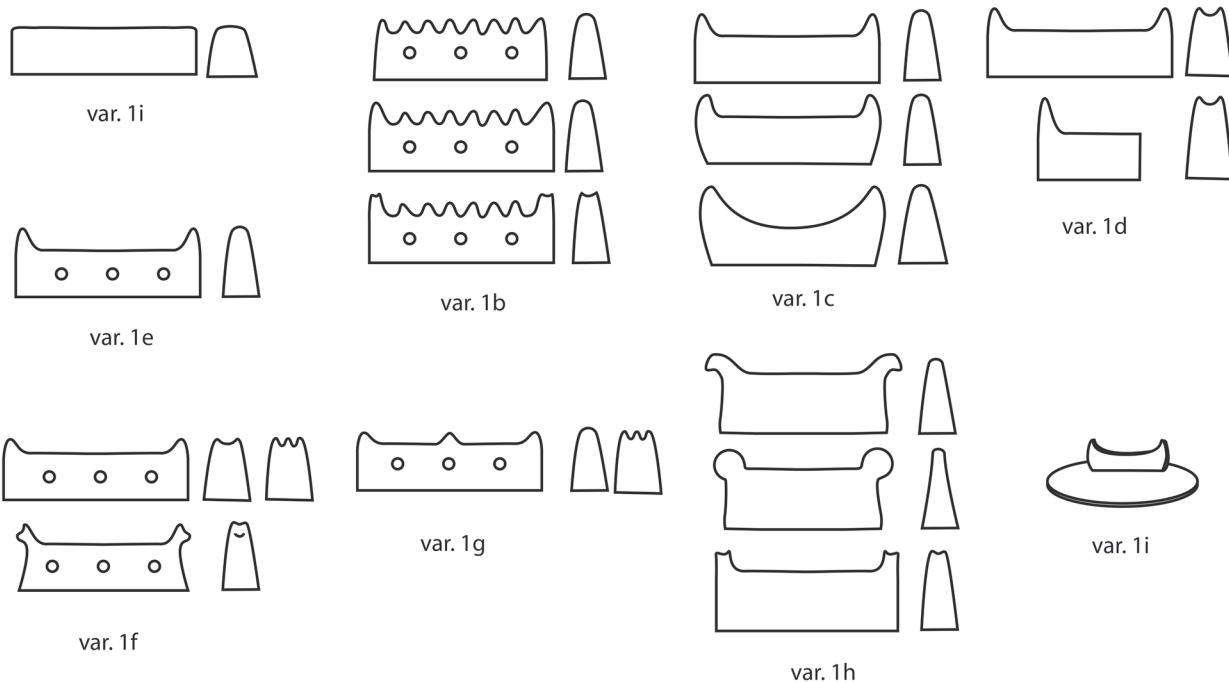
Na základě shromážděného nálezového fondu zde můžeme navrhnout nový systém třídění. V rámci morfologické analýzy bylo klasifikováno 565 vzorků z období Ha A–Ha D pocházejících z různých regionů Evropy (*Mazač 2015*, příl. 32). Za důležité typologické kritérium považujeme celkovou formu, která je determinována kombinací znaků: podstavou, bočními stěnami těla, rohy, případně příčnými otvory, hřbetem a výzdobou. Výsledkem je rozdělení podstavců do tří, resp. čtyř typů a několika variant (*obr. 15*), které jsou do jisté míry regionálně specifické.

5.1.3.1 Typ 1

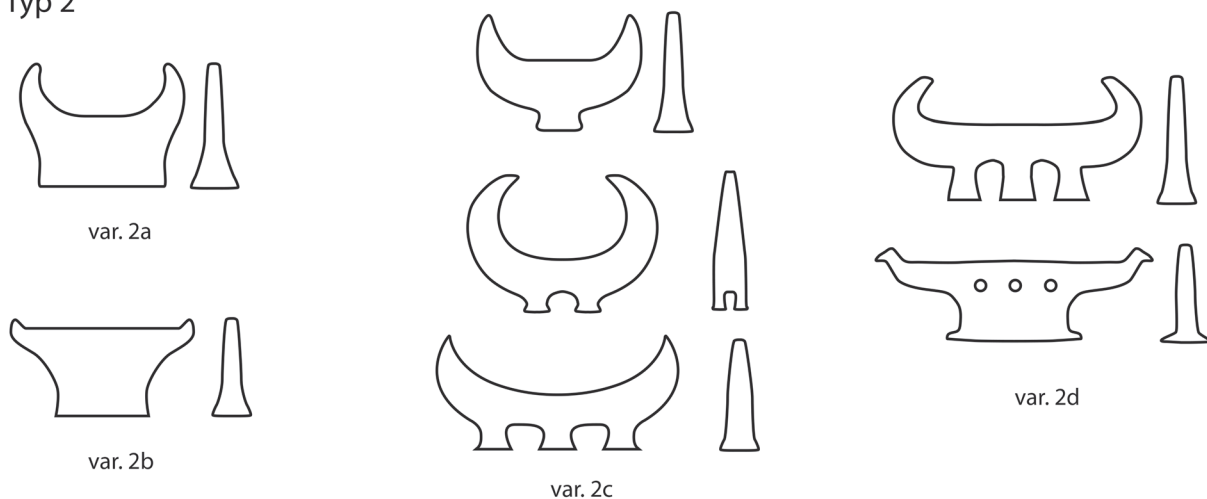
Tento zcela nejpočetnější a obecně rozšířený typ označil *E. Nischer-Falkenhof (1935)* za „*Oberleiser Typus*“ a vymezil ho jako protipól k bohatě zdobeným kalenderberským podstavcům.

Tyto prismatické podstavce mají podobu ležícího protáhlého hranolovitého nebo bochníkovitého bloku s obdélným, lichoběžníkovitým až plankon-

Typ 1

Typ 2

Typ 3

Typ 4

Obr. 15. Navrhovaná klasifikace. Vypracoval Z. Mazač. – Fig. 15. Proposed classification. Prepared by Z. Mazač.

vexním příčným profilem. Ze hřbetu bývají na obou koncích vytaženy rohy, jejichž tvar je velice variabilní. Podobně proměnlivá je šířka základny, resp. těla. Rozlišujeme tak podstavce ploché s indexem poměru šířky základny k výšce těla ($išv < 0,4$), tedy s poměrně úzkou, nestabilní základnou i hřbetem, dále formy se širokou, stabilní základnou konkávně přecházející v ploché tělo, a nakonec i tvary pravoúhlého či lichoběžníkovitého řezu se širokou základnou, stejně širokým, zpravidla však užším hřbetem.

Ve sledovaném období jednoznačně převládá symetrická forma (S), tj. s antiteticky modelovanými konci. Jak naznačují nálezy z Prahy-Pitkovic (*kat. č. 107*), případně i z Bezděkova (*kat. č. 88 a 89*) a Vykáně (*kat. č. 110-3, 101-1*, případně *109*), můžeme v Čechách již v halštatském období počítat s výskytem asymetrických forem (A), tj. s rohem pouze na jedné straně, podobně jako v severní Itálii (srov. *Lora – Serafini 1992*, fig. 10), které jsou jinak charakteristické až pro pozdější období v západní, severní a jižní Evropě (srov. *Babeş – Mihăilescu-Bîrliba 1972; Babeş 1993; 2003; Steuer 1994*).

Podle tvaru rohů, hřbetu, bočních stěn a přítomnosti příčných otvorů můžeme vyčlenit další, někdy regionálně charakteristické varianty.

Varianta 1a

Podstavce s rovným hřbetem bez rohů. Bezrohá zakončení registrujeme v Čechách jak ze sídlišť pozdní doby bronzové (Roztoky u Prahy, *kat. č. 67 a 75-2; Praha-Slivenec, kat. č. 55; Praha-Stodůlky, kat. č. 57*), tak starší doby železné (Bezděkov u Žatce, *kat. č. 89; Praha-Černý Most, kat. č. 105-1; Vykáně, kat. č. 110-3* a nejistý nálezy z Březnice u Blatné, *kat. č. 243*). Mohou náležet symetrickým i asymetrickým formám. Indicie symetrických forem mohou představovat miniaturní podstavce na podložce bez zdůrazněných rohů z Hradenína (*kat. č. 119*), Dobřenic (*kat. č. 149*) a Vitiněvsi (*kat. č. 241*). Existenci asymetrické formy jednoznačně dokládá nálezy ze starší doby železné z Prahy-Pitkovic (*kat. č. 107*) a lze o ní uvažovat i v případě Žatce-Bezděkova (*kat. č. 88–89*), eventuálně Vykáně (*kat. č. 109–110*). Mimo naše území evidujeme bezrohá zakončení jak v pozdní době bronzové, např. v Lotrinsku (*Tikonoff 2011*, Fig. 10, 11), Švýcarsku (*Anastasiu – Bachmann 1991*, pl. 38: 2, 3) a Maďarsku (*Nagy 1979*, Taf. 1: 15), tak v době halštatské, např. ve Slovinsku (*Schmid 1937*, Abb. 72 a 74), v jednom případě také ze severovýchodního Španělska (*Almagro-Gorbea – Lorrio Alvarado 2011*, fig. 35) a severní Itálie (*Castelfranco 1878*, tav. 5: 3).

Varianta 1b

Podstavce s ozubeným hřbetem se objevují ve třech modifikacích: bez zdůrazněných zakončení, se zdů-

razněnými konci v podobě jednoduchých rohů a s „kalíškovitě“ modelovanými vrcholy rohů. Tělo bývá zpravidla opatřeno dvěma a více příčnými otvory. Tato varianta typická pro španělské exempláře (*Almagro-Gorbea – Lorrio Alvarado 2011*, fig. 34–41) je vzácně doložena také v Maďarsku (*Nagy 1979*, Taf. 4: 5). Mezi unikáty řadíme exemplář z Mohuče-Hechtsheimu v Porýní-Falci s devíti výraznými, pravidelně rozmístěnými zuby (*Diehl 1986*, 227) a fragment boku z Ivanovic na Hané, jehož hřbet je v podélném směru opatřen dvojicí šikmých růžků (*Chvojka – Parma 2011*, obr. 1: 1). Otázka, zda měl hřbet ozubení po celé délce, zůstává otevřená. Zatímco ve střední Evropě jsou datovány do pozdní doby bronzové, španělské exempláře náležejí do starší doby železné.

Varianta 1c

Obecně nejrozšířenější formu představují podstavce bez příčných otvorů s jednoduchými rohy. Převažují přímé či zahnuté jehlancovité či klínovité rohy. Rozlišujeme dvě subvarianty, které se odlišují provedením boční stěny.

První má přímý (svislý, rozevřený nebo uzavřený) či v horní polovině jen mírně zakřivený bok. Běžně se vyskytuje v pozdní době bronzové i době halštatské v Čechách, v okruhu HDPP v jihozápadním Německu, Švýcarsku, severovýchodní Francii (srov. *Brun – Mordant 1988*, typ 23b) a v Bavorsku (např. *Diemer 1995*, Taf. 64: 563 a 95: 931; *Pfauth 1998*). Naopak méně je zastoupena v okruhu SDPP (srov. *Adámek 1961*, tab. 51: 1; *Nagy 1919*, Taf. 1: 3, 7). Ve starší době železné se objevuje ve Slezsku (např. *Gediga – Józefowska 2018*), ve středním Německu (*Müller – Nowak 1960*), Španělsku (*Almagro-Gorbea – Lorrio Alvarado 2011*, fig. 35) a severní Itálii (*Castelfranco 1878*, tav. 5: 2; *Prosdoci 1887*, Tav. 7: 15–17).

Druhou subvariantu charakterizují výrazně obloukovitě zakřivené boční stěny. Má několik modifikací s rovným nebo konkávním hřbetem, s více či méně zdůrazněnými rohy. Je typická pro skupinu RSFO (srov. *Brun – Mordant 1988*, typ 23a; *Anastasiu – Bachmann 1991; Nagy 1999; Huber 2005; Billot 2008*).

Kromě symetrické podoby se lze ojediněle setkat také s asymetrickou, charakteristickou pro pozdější období (např. *Lora – Serafini 1992*).

Varianta 1d

Tuto variantu reprezentují podstavce bez příčných otvorů s dvojčipými či rozdvojenými rohy. V Čechách ji spolehlivě registrujeme až v halštatském období (Praha-Pitkovice, *kat. č. 107; Žatec-Bezděkov kat. č. 88-1, 88-2; Jeneč, kat. č. 97; Cerhenice, kat. č. 93; Praha-Ruzyně, kat. č. 108; Praha-Černý Most, kat. č. 101-1; Dolní Roveň, kat. č. 145; Vykáně, kat. č. 109*). Dále se objevuje v prostředí SDPP (*Nagy 1979*, Taf. 6–7).

Jeden kus z halštatského období pochází ze slovinské Poštely (*Schmid 1937*, Abb. 61). Celkovou podobu bez pochybností zaznamenáváme u symetrických miniaturních kusů z hrobů okruhu LuPP starší doby železné v Dolním Slezsku (*Seger 1913*, fig. 1; *Sarnowska 1958*, tab. 77: 4; *Gediga – Józefowska 2018*) a v případě asymetrického podstavce z Prahy-Pitkovic. O asymetrické podobě můžeme uvažovat také v případě dvoucípých rohů, které byly objeveny společně s bezrohými konci (např. Praha-Černý Most, Žatec-Bezděkov, Vykáň). Náznak rozdvojeného zakončení vykazuje miniaturní podstavec z hrobu bez náleзовého celku z Úhřetic (*kat. č. 237*).

Varianta 1e

S podstavci s příčnými otvory a jednoduchými rohy se setkáváme v SDPP (*Nagy 1979*, Taf. 1: 6, 18; 3: 1; *Chvojka – Parma 2011*, obr. 1: 3). Doklady jejich přítomnosti zaznamenáváme také v HDPP v Bavorsku (např. *Hundt 1964*, Taf. 106: 16–17; *Engelhardt et al. 1995*, Abb. 24: 1 a 3). Zcela anomální formu představují dva exempláře z lokality Basse-Ham v Lotrinsku, které kromě středového otvoru mají ve stejné úrovni na bočních stranách hluboká lalokovitá vykrojení opticky rozdělující tělo na dvě části (*Tikonoff 2011*, fig. 3:1; 4:2). Tuto úpravu lze považovat za jakýsi mezičlánek k typu 2.

Varianta 1f

Podstavce s příčnými otvory a dvojcípým, trojcípým nebo zoomorfním zakončením jsou typické zejména pro oblast SDPP (srov. *Adámek 1961*, tab. 15: 4; 20: 4; 90: 1, 3, 8; *Nagy 1979*; *Říhovský 1982*, obr. 27: 6, 7). Jejich hřbet bývá často opatřen podélným žlábkem. Z Brna-Obřan pochází také asymetrický kus se zoomorfním rohem (*Adámek 1961*, tab. 5: 7). Do halštatského období řadíme nález ze Stičny (*Foltiny 1970*, Abb. 1).

Varianta 1g

Podstavce s příčnými otvory, rohy a středovým výběžkem evidujeme pouze ve třech případech v okruhu SDPP (*Nagy 1979*, Taf. 3: 2, 4; 5: 1). Fragment hřbetu se středovým výběžkem pochází také z bavorského Witislingenu (*Seitz 1963*, Abb. 2). V tomto případě však nejsme schopni rekonstruovat celkovou podobu podstavce.

Varianta 1h

Samostatnou variantu představují prismatické exempláře s neobvyklou formou zakončení. V Porýní-Falci (*Behrens 1927*, Abb. 43) a v Hesensku (*Hermann 1966*, Taf. 33: 11; 44: K; 51: B3) se můžeme setkat v pozdní době bronzové s kotoučovitě tvarovanými konci. Kalíškovitě zakončené rohy, analogické špa-

nělským (srov. varianta 1b), pocházejí z Maďarska (*Nagy 1979*, Abb. 38), později také ze Slovinska (*Foltiny 1970*, Taf. 2: 2) a sev. Itálie (*Alfonsi 1901*, tav. 10: 8). Dva exempláře z Poštely mají hranolovitá zakončení (*Teržan 1990*; Taf. 26: 7; *Schmid 1937*, Abb. 83). Roh s otvorem v podélném směru vykazuje podstavec z Lengyelu (*Nagy 1979*, Taf. 4: 4). Silně schematizovaná zoomorfní zakončení z pozdní doby bronzové se objevují v Lotrinsku (*Tikonoff 2011*, fig. 6: 1), Porýní-Falci (*Dehn 1940*, Abb. 1; *Behrens 1927*, Abb. 43 a 44), Hesensku (*Hermann 1966*, Taf. 33: 6–7, 9) a také v Maďarsku (*Nagy 1979*, Abb. 33).

Varianta 1i

Za zvláštní variantu můžeme považovat kombinaci prismatického měsícovitého podstavce s kruhovou keramickou podložkou, na kterou je (zpravidla excentricky) volně postaven či připevněn (*Seger 1913*, 218). V miniaturní podobě se tyto předměty nacházejí téměř výhradně v kontextu hrobů. Typické jsou zejména pro bylanskou (20 ks), slezskoplatěnickou (29 ks) a pooderskou kulturní oblast (téměř 150 ks) doby halštatské. Ve více případech bývají na podložkách aplikovány kruhové, půlkruhové či podkovoité žlábkové či rýhy, popř. plastické pásy vycházející z boků excentricky umístěných podstavců a opisující linii okraje disku. Časté jsou v okruhu LuPP starší doby železné, objevují se však již také v HDPP (srov. *Müller-Karpe 1952*, Taf. 4: A5; 7: B3; 15: D3; 16: D4; 20: D3; *Piette 1999*, fig. 23). Nápadná podobnost mezi kusy z bavorského Kelheimu a slezskoplatěnických či pooderských lokalit nabádá k úvaze o možné „genetické vazbě“ (*Makiewicz 1995*, 147).

Sdružení podstavce s podložkou lze ojediněle doložit také v areálech sídlištního charakteru doby halštatské, např. na Heuneburgu (*Sievers 1984*, 54–55; *Boom – Fort-Linksfeiler 1989*, Taf. 84: 3). V úvahu přichází i nález pravoúhlé keramické desky ohraničené ze tří stran trojicí žlábků a nevýrazně dochovaným zbytkem vyvýšeného prvku obdélného půdorysu na nezdobené straně, odkrytý v domě A1 na akropoli Hradiště nad Závistí (*Drda – Rybová 2008*, obr. 14, 15).

5.1.3.2 Typ 2

Tento typ reprezentují exempláře s rozevřenými, zpravidla srpovitě modelovanými rohy a tělem se spodní nožkovitou částí nebo tělem spočívající na nožce či více nožkách. Výrazný tvar připomínající srpek měsíce podnítl označení celé kategorie výrobků – *Mondbild*, *Mondhorn*, *Mondidol*... K tomuto typu řadíme analogickou variantu bez zdůrazněné podstavky, s esovitě dovnitř prohnutými bočními stěnami a srpovitě rozevřenými rohy, která by formálně mohla náležet k typu 1.

Typ 2 má regionálně-chronologickou povahu: je charakteristický pro oblast skupiny RSFO včetně periferií. Kromě výrazně srpovitého tvaru se vyznačuje bohatým dekorem čelní stěny. Typický je motiv girlandovitě zavěšené plastické lišty kopírující oblouk hřbetu. Tento prvek může být proveden i jinými technikami, např. rytou linií, žlábkem, důlky či vrypy.

Varianta 2a

Podstavce se srpovitě modelovanými rohy a nožkovitým spodkem. Jde o početnou variantu (např. *Keller 1876*, Taf. 20; *Pressmar 1979*, Taf. 19; *Pressmar 1989*, Taf. 12 a 13: 3; *Kimmig 1992*, Taf. 49–55; *Pauli 1994*, Taf. 70: 3; 71: 10–11; 75: 16).

Varianta 2b

Podstavce s rohy jiných tvarů, včetně zoomorfních, a nožkovitým spodkem. Tuto nepočetnou variantu lze pokládat za modifikaci varianty 2a. Objevuje se na periférii skupiny RSFO (srov. *Pétrequin – Urlacher – Vuaillet 1969*, fig. 11: 10; *Lepage 1988*, fig. 3: 4; *Croutsch et al. 2011*, fig. 16: 12).

Varianta 2c

Podstavce s tělem tvaru srpku měsíce spočívající na nožce či více nožkách (srov. *Escher 1853*, Taf. 1: 2; *Keller 1876*, Taf. 20: 10, 12, 18; *Behrens 1927*, Abb. 40: 2; *Müller-Karpe 1958*, Abb. 15; *Hermann 1966*, Taf. 60; *Chertier 1976*, fig. 5: 3; *Grimmer 1982*, Abb. 1–2; *Bernatzky-Goetze 1987*, Taf. 171: 1 a 2, 172: 2; *Fankhauser 1989*, Taf. 57: 17, 59: 46, 90; *Anastasiu – Bachmann 1991*, tab. 39: 1–2; *Kimmig 1992*, Taf. 50: 1–2; *Pauli 1994*, Taf. 70: 2; *Huber 2005*, Taf. 7: 175; 8: 176, 179; 12: 208/209; *Billot 2008*, typ 9–11; *Croutsch et al 2011*, fig. 16: 8).

Varianta 2d

Podstavce s rohy jiných tvarů, včetně zoomorfních zakončení, plynule navazujících na tělo spočívající na nožce či více nožkách. Tato nepočetná varianta se objevuje nejen v prostředí RSFO a jejích perifériích (*Mandera 1962*, Abb. 1; *Anastasiu – Bachmann 1991*, Abb. 40; *Engelhardt et al. 1995*, fig. 24: 2), ale také v SDPP jako předchůdce kalenderberských podstavců (stupeň C3 podle *Nagy 1979*, Taf. 18: C3; 8: 5; 8: 6; 8: 8; 10: 4).

5.1.3.3 Typ 3

Podstavce se dvěma či více nožkami, na které při okrajích navazují ve vertikálním směru svislé či mírně rozevřené rohy. Tento typ je geograficky vázán

na východohalštatský okruh mimo prostor kalenderberské kultury, kterou je však výrazně ovlivněn (stupeň B3 podle *Nagy 1979*, Taf. 18: B3; 13: 3; *Schmid 1937*, Abb. 83; *Molnár – Farkas 2010*, Abb. 6, 16: 1). Rohy mohou být, stejně jako v případě nálezů z lokality Vát, zakončeny zoomorfními hlavami směřujícími pohledem od sebe (*Molnár – Farkas 2010*, Abb. 6).

Jako příklad přechodné formy mezi tímto typem a typem 4 můžeme uvést exemplář z Chorvátského Grobu na jižním Slovensku z prostředí kalenderberské kultury (*Paulík 1980*, obr. 179; *Studeníková 1981*, tab. 2: 1). Zde objevený měsícovitý podstavec patří v zásadě k typu 3. Působí však jako polotovár či prototyp silně schematizovaného provedení kalenderberského podstavce typu 4, avšak postrádající charakteristické prvky – plošný dekor a prolamování (viz níže).

5.1.3.4 Typ 4

Jde o natolik specifickou typologicko-geograficky-chronologickou variantu typu 2, že ji klasifikujeme jako samostatný typ, charakteristický pro kalenderberskou kulturu doby halštatské na území Dolního Rakouska, Burgenlandu, severozápadního Zadunají v okolí Šoproně a přilehlé části jihozápadního Slovenska (*Stegmann-Rajtár 2000*, 459; *Studeníková 1993*, 117). Originální výtvarný styl měsícovitých podstavců se projevuje i mimo její hranice, v přilehlém středním a jižním Zadunají (např. *Zalanszentiván*, *Szombathely*, *Szalacska* a *Lengyel*, *Nagy 1979*, 61), ve Štýrsku (*Riegersburg*, *Hebert 1997*), ale také na Moravě (*Zelená Hora* u *Vyškova*, *Holubová 2007*). Výrazně vzdálený zlomek se našel ve Velkopolsku (*Ogledów*, *Niemiec 2002*).

Podstavce se vyznačují jedinečnou formou s antropomorfními a zoomorfními prvky a s bohatou plastickou a vhloubenou výzdobou, téměř bez výjimky pokrývající celý povrch artefaktu. Z hranolovitého těla, zpravidla spočívajícího na dvou až šesti nožkách, někdy s antropomorfními rysy, jsou symetricky po obou stranách vytaženy lyrovité rohy zakončené více či méně stylizovanou zoomorfní hlavičkou. Převažuje zpodobnění rohatého dobytka, např. býka, berana, objevuje se i podoba ptáka a snad i koně (*Diehl 1987*, 55; *Nebelsick 1997*, 117). Motiv zvířecích hlaviček se vzácně vyskytuje i na nožkách (*Kyrle 1913*, Abb. 9: 9; *Paulík 1962a*, 112). Hlavičky na koncích rohů zpravidla hledí směrem dovnitř (srov. *Eibner-Persy 1980*, Taf. 108; *Studeníková 1994*, obr. 5 a 11: 1), vzácně i ven (srov. *Eibner-Persy 1980*, Taf. 25; *Nebelsick 1997*, Abb. 2). Vrchol rohů v některých případech podepírá svislá či mírně šikmá vzpěra vycházející ze hřbetu těla. Prostor mezi ní a rohem je buď prázdný, nebo vyplněný plastickým paprskovým kolem či vodorovnými příčkami (prázdný prostor: *Eibner-Persy*

sy 1980, Taf. 25; paprsková kola: Kyrle 1913, Abb. 7; Seracsin 1929, Abb. 5; Paulík 1962a; Nagy 1979, Taf. 10: 9; Studeníková 1981, 40, tab. 1; 1993, obr. 75; 1994, obr. 11; 1996, 498–500; Lauermann 1997, Abb. 57; Nebelsick 1997, 117; Čambal–Gregor 2005, 36; vodorovné příčky: Storno 1942, Taf. 14: 1; Nagy 1979, Taf. 11:5; 12:3). Měsícovité podstavce tohoto typu představují charakteristický prvek v materiální náplni jak sídlišť, tak hrobů kalenderberské kultury (Čambal–Gregor 2007, 74).

Podle navržené klasifikace náleží všechny měsícovité podstavce z Čech typu 1, z toho sedm variantě 1a (bez rozlišení symetrické či asymetrické podoby), 108 variantě 1c, deset variantě 1d s dvojčipými rohy (z toho jeden asymetrické a jeden s rozdvojenými rohy symetrické formě, ostatní bez určení), 49 podstavců variantě 1i¹³ a 47 exemplářů zůstalo blíže nezařazených.

5.1.4 Výzdoba a motivy

Oproti okolním regionům na území Čech výrazně převažují nezdobené exempláře. Dekorované kusy jsou zastoupeny pouze sedmnácti případy, tj. 7,5 %. Jednoduchá výzdoba se soustředí především na přední stěnu, přičemž nedochází ke kombinování technik ani motivů, jako je to běžné především v jihoněmecko-švýcarské oblasti. Zdobení více stran, obou čelních, případně rovněž bočních stěn a hřbetu, vykazují vzorky z Tupadel (kat. č. 16), Březnice u Blatné (kat. č. 243), Poříčian (kat. č. 44) a Prahy-Slivence (kat. č. 53), případně Radčic (kat. č. 9).

V poměru k celkovému počtu dosud známých podstavců v českém prostředí mají zdobené kusy výrazně vyšší zastoupení v západních Čechách, kde tvoří 43,8 % všech nálezů z mladší a pozdní doby bronzové. Promítá se zde patrně vliv jihoněmecké oblasti, zejména Bavorska, který je obecně příznačný pro nynickou kulturu (Šaldová 1981b, 83). Pro štíterskou kulturu doposud evidujeme pět kusů, včetně exempláře ze Strakonice (kat. č. 17), což představuje pouze 7,0 % ze 71 exemplářů. Z prostředí bylanské kultury prozatím chybí jakékoliv doklady dekoru, to však můžeme přičíst špatnému stavu dochování podstavců na podložkách z komorových hrobů, které bývají vypreparovány pouze v hrubých rysech. Z třetího stupně slezskoplatěnické kultury zaznamenáváme výzdobu v šesti případech, tj. 7,4 %, navíc se dekor také objevuje na třech podložkách.¹⁴

V jiných regionech pozorujeme podobný vývojový trend jako v Čechách. Charakter výzdoby měsícovitých podstavců mladší a pozdní doby bronzové odpovídá širokému spektru technik a motivů obvyklých u keramických nádob. Náznorným příkladem je měsícovitý podstavec z Bötzingen, který vykazuje všechny signifikantní výzdobné motivy keramiky období popelnicových polí jihozápadního Německa – meandr, klikatku, šrafované trojúhelníky a plastickou lištu zdobenou vrypy (Grimmer 1982, 3). Zatímco v západní části HDPP je užití komplikovaného dekoru kombinováním různých technik a motivů poměrně hojné, objevuje se ve východních regionech HDPP a v SDPP zpravidla nápadně jednodušší výzdoba (např. Nagy 1979, Taf. 7). V době halštatské se výzdoba dále výrazně redukuje, s výjimkou již popsáných kalenderberských podstavců se objevuje jen ojediněle.

Pokud jde o složitější vzory, je dekor každého výrobku zcela unikátní, neexistují dva identické, a to ani na téže lokalitě (Fankhauser 1989, 128; Billot 2008, 173), což nasvědčuje tomu, že výroba těchto artefaktů nebyla sériovou záležitostí.

Převažuje jednostranná výzdoba čelní stěny, což umožňuje rozlišení na přední a zadní stranu (Maringer 1960–61, 18; Baumeister 1995, 393; Loré 2004, 28; Huber 2005, 52). Obvykle hrubě provedená výzdoba, jejíž dojem plně vynikne až s jistým odstupem od objektu, naznačuje dle A. Hubera (2005, 63), že tyto předměty nebyly určeny pro pohled z jakéhokoliv místa. Předpokládá se, že zdobená strana byla natočena směrem k pozorovateli, přičemž někteří autoři uvažují o tom, že podstavec spočíval na nějakém exponovaném místě, např. na stole či výstupku ve stěně domu (Grimmer 1982, 6; Schöbel 1996, 92). Tento předpoklad může podporovat nálezová situace ve Vátu, kde byl v zahlobené stavbě čtvercového půdorysu se středovým sloupem objeven velký podstavec, jehož převrácená poloha může naznačovat pád z nějakého vyvýšeného místa (Molnár–Farkas 2010, 110). Hrobové nálezy však tuto domněnku nepotvrzují.

Méně se vyskytuje oboustranný dekor, výzdoba bočních stěn nebo hřbetu. Oboustranné zdobení nesou např. exempláře z Altdorfu (Engelhardt et al. 1995, 55), Mörigenu (Bernatzky-Goetze 1987, Taf. 169: 1), Hauterive-Champréveyres (Anastasiu–Bachmann 1991, Taf. 31: 1; 32: 2; 36: 238: 1; 41: 3), Ürschhausen-Horn (Nagy 1999, 76) aj.

Výzdobu můžeme podle techniky provedení rozdělit na vhloubenou, plastickou a plošnou (Sklenář 1998, 11). Vhloubený dekor se omezuje na rýhy, žlábků, důlky a vpichy. Plastické prvky představují lišty a výčnělky. Plošnou výzdobu reprezentují malba a tuhování.

Rytá výzdoba není u měsícovitých podstavců příliš obvyklá. V Čechách ji zaznamenáváme pouze

¹³ K tomuto údaji nebyly započítány samostatné kruhové podložky.

¹⁴ Stranou zůstal předmět bez údajů o lokalitě a uložení, opakovaně publikovaný J. Bouzkem (kat. č. 242; srov. 1966, fig. 18: 5; 1985, fig. 37: 5, Bouzek – Vokolek 2016, obr. 10: 5, 6) a bezrohý exemplář bez bližších nálezových okolností z Březnice (kat. č. 243).

ve dvou případech. Na hřbetě měsícovitého podstavce *kat. č. 222* je po celé délce aplikována klikatka. Analogický motiv můžeme rovněž pozorovat na srovnatelných kusech z výbavy slezských hrobů, např. ve Wrocław-Księżich Wielkich (něm. Groß Tschansch; *Seger 1913*, Fig. 1), hr. č. 6/1931 v Sobociisku (*Czerska – Gediga 1975*, 125, ryc. 123: i), hr. 4270, 6366 (zde i na bočních stěnách) v Domasławu (*Gediga – Józefowska 2018*, Tab. 481, 657) a také na hřbetě a čelní stěně fragmentu podstavce z Krnova-Opavského předměstí, kde klikatku doplňuje mělký důlek ohraničený širokým kruhovým žlábkem (*Podborský 1970b*, obr. 8: 14; *Juchelka 2008*, obr. 8). Na hřbetě má klikatku např. exemplář z Vátu (*Molnár – Farkas 2010*, 115) a dolnoštyrského Rifniku (*Teržan 1996*, 510, Abb. 4: 4), na čelní stěně např. z Velemi (*Molnár – Farkas 2010*, Abb. 13). Dvojitou, především pak trojitou klikatku, případně pás krokvic, vykazuje několik exemplářů z pohřebiště v Domasławu na čelní stěně či stěnách (hr. 2896), zároveň také na hřbetě (hr. 3423, 4383, 7449, 11 620), nebo i na bočních stěnách (hr. 6366, 7472, 10 877) s vyplněním krajních polí šikmým šrafováním (hr. 3423) nebo klikatkovitým vzorem (hr. 7449). U poslední jmenovaného exempláře vyplňují na hřbetě pole tří krokvic schematizovaná sluníčka, v případě nálezu z hr. 7472 zakončují vrcholy trojúhelníkových sestav ryté kroužky se středovými důlky. Ve dvou případech (hr. 7472 a 10 877) se na čelní stěně objevil dvojitý pás krokvic (*Gediga – Józefowska 2018*, Tab. 353; 411; 523; 657; 759; 783; 996; 1019). Vzácný motiv představuje rytá vlnovka (např. Bötzingen, *Grimmer 1982*, Abb. 1–2; Kleinbasel, *Hager 2007*, Abb. 19).

Plošný dekor svislých rytých linií, budící dojem hřebenování, evidujeme na boční stěně artefaktu z Tupadel *kat. č. 16*. Tento prvek užívaný na nádobách štíterské kultury nemá další analogie.

V rámci ryté výzdoby je poměrně hojné užití svazků rytých linií tvořících různé obrazce, často v trojúhelníkové sestavě, jako šrafované trojúhelníky (např. Bötzingen, *Grimmer 1982*, Abb. 1–2; Hauterive-Champréveyres, *Anastasiu – Bachmann 1991*, Taf. 45: 2, 5, 6; Ossenheim, *Hermann 1966*, Taf. 44: L; Wiesbaden, *Hermann 1966*, Taf. 15: D; Zürich-Alpenquai, *Huber 2005*, Taf. 7: 175; 8: 176; 12: 208/209), samostatné krokvice (Reinheim, *Hermann 1966*, Taf. 60: 5; Werschau, *Hermann 1966*, Taf. 8: B), visuté krokvice (Domasław, hr. 2896, *Gediga – Józefowska 2018*, Tab. 353), uspořádané do stromečku (Domasław, hr. 3423, *Gediga – Józefowska 2018*, Tab. 411; Szegehalom, *Nagy 1979*, Taf. 7), nebo pás ležatých krokvic tvořený rýžkami či vrypů (např. Cortaillod-Est, *Arnold 1990*, Fig. 158: 4; 159: 11; Rottenburg, *Kreutle 2007*, Taf. 12:1). Boční stěny miniaturního podstavce z hrobu 504 v Domasławu doplňuje rytý motiv ondřejského kříže (*Gediga – Józefowska 2018*, Tab. 75).

V oblasti HDPP se zcela vzácně na měsícovitém podstavci z Bötzingen objevuje rytý meandr (*Grimmer 1982*, Abb. 1–2). Tento motiv, poměrně častý na keramických výrobcích východoalpské halštatské kultury, můžeme také pozorovat na několika velkých exemplářích měsícovitých podstavců z mladšího období starší doby železné (Ha D1). Na podstavci z lokality Vát je meandr tvořen sestavou vrypů (*Molnár – Farkas 2010*, Abb. 4 a 6), na dalších exemplářích, např. z Velemi, Kalenderbergu, Poštely či Este, pak kompozicí širších žlábků (*Molnár – Farkas 2010*, 135, Abb. 14; *Schmid 1937*, Abb. 83). Tento vzor se obecně objevuje na prestižních předmětech zároveň spojovaných s kultovními nebo pohřebními obřady (k symbolice meandru srov. *Fekete 1985*, 63).

Za zcela unikátní považujeme fragment rohu z dolnorakouského Rauhenecku u Badenu s oboustranně rytým výjevem lovecké scény. „Přední“ stěna zobrazuje dvě čtyřnohá zvířata, jedno z nich snad s rohy, zatímco „zadní“ představuje jezdce s kopím na koni. Obraz přední stěny je dole ohraničen klikatkou spočívající na horizontální linii (*Trebsche 2018*).

Ryté linie lemující obvod keramické podložky v podobě dvoj- až trojnásobných koncentrických půlkruhových či podkovovitých motivů, vycházejících od konců excentricky umístěného měsícovitého podstavce, se objevují na třech exemplářích z hrobů slezskoplatěnické kultury (Dobřenice, *kat. č. 148 a 150*; Rosice nad Labem, *kat. č. 224*; obr. 14). V případě exempláře z Rosic jsou půlkruhové linie aplikovány na obě strany od podstavce; větší oblouk je tvořen třemi a menší dvěma rýhami. Analogická výzdoba ve formě rytých či žlábkových, jednoduchých nebo vícenásobných, koncentrických podkovovitých či kruhových motivů se vyskytuje také v hrobech halštatské lužické kultury ve Slezsku (Małkowice, *Seger 1913*, 218, Fig. 9 a 13; Szprotawa, *Jadczkova 1993*, ryc. 5: a; Wołow, *Jadczkova 1989*, ryc. 3; Wrocław-Wojczyce, *Seger 1913*, Fig. 11; v mnoha případech Domasław, *Gediga – Józefowska 2018*, Tab. 35, 62, 75, 87, 141, 193, 217, 222, 245, 263, 319, 326, 356, 392, 429, 488, 499, 599, 613, 625, 672, 685, 707, 725, 735, 821, 833, 836, 841, 897, 919, 993, 1028, 1042), vzácně dokonce v plastické podobě (Polanka, něm. Kunzendorf, *Seger 1913*, Fig. 10).

Žlábkování představuje velmi rozšířenou výzdobnou techniku. V Čechách je zaznamenáno u jedenácti ze sedmnácti zdobených exemplářů; devět z mladší, resp. pozdní doby bronzové a dva z doby halštatské.

V oblasti HDPP můžeme často pozorovat plošné pokrytí čelní stěny horizontálně a vertikálně vedenými žlábků, zpravidla pak jejich kombinací doplněnou o další prvky, jako např. důlky či jiné motivy (srov. Hauterive-Champréveyres: *Anastasiu – Bachmann 1991*, Taf. 29: 4; 31: 2 a 3; 32: 4; 34: 5). Tento způsob výzdoby čelních stěn těla s horizontálními a v oblasti

rohů svislými žlábků vykazují fragmenty z Libočan u Žatce (*kat. č. 39*) a Poříčan (*kat. č. 44*). Posledně uvedený zlomek navíc nese na boční stěně i hřbetu svazek tří žlábků. Obdobná úprava čelní stěny se opakovaně objevuje v oblasti skupiny RSFO (např. Cortaillod-Est, *Arnold 1990*, fig. 158: 4; 161: 3, 14, 15; Hauterive-Champréveyres, *Anastasiu – Bachmann 1991*, pl. 33: 1, 34: 2; Möriegen, *Keller 1876*, Taf. 20: 21), vzácněji také v oblasti SDPP (např. Velem, *Nagy 1979*, Taf. 1:18, dále 1: 2–3, 5). Zcela unikátní výzdobu má tuhovaný podstavec z Prahy-Slivenec (*kat. č. 53*). Jednu stěnu, patrně přední, zdobí v oblasti rohu široký pás svislého kanelování (*obr. 16*), zatímco protilehlou stranu jeden až dva izolované svazky čtyř mírně šikmých žlábků. Navíc hřbet a boční stěny doplňují kombinace podélných a příčných (případně i šikmých), resp. vertikálních a horizontálních, svazků pěti až sedmi žlábků. Dekor vertikálních pásů širokých žlábků se objevuje na fragmentu z Radčic (*kat. č. 11*), šikmých u Radobyčic (*kat. č. 14*). Kombinace svislých a šikmých svazků čtyř výrazných žlábků zdobí čelní stěnu, resp. stěny dalšího exempláře z Radčic (*kat. č. 9-1 a 9-2*) a zároveň i hřbet, na němž jsou žlábků vedeny v podélném směru. Trojice podélných žlábků doplňuje rovněž hřbet jinak nezdobeného exempláře z Úholiček (*kat. č. 82*). Jed-

Obr. 16. Praha-Slivenec (*kat. č. 53-1*) čelní stěna podstavce zdobená svislým žlábkováním. Foto Z. Mazač. – Fig. 16. Prague-Slivenec (cat. Nr. 53-1) Front wall of the idol decorated with vertical grooves. Photo by Z. Mazač.

noduché či dvojité podélné žlábků můžeme zaznamenat také jinde (např. Budapešti-Békásmegyer, *Nagy 1979*, Taf. V: 2; Domasław, hr. 504, *Gediga – Józefowska 2018*, Tab. 75; Hauterive-Champréveyres, *Anastasiu – Bachmann 1991*, tab. 33: 1, 34: 2; Zöröghegy, *Nagy 1979*, Abb. 36). Svazky příčných žlábků sledujeme v oblastech ve sféře vlivu RSFO (např. Elchingen, *Pressmar 1979*, Taf. 19: 2; Möriegen, *Keller 1876*, Taf. 20: 6, 17; Reinheim, *Hermann 1966*, Taf. 60: 5; Siefersheim, *Behrens 1927*, Abb. 40: 3, 6, 11).

Rovněž pokrytí boků svazkem širokých vertikálních žlábků není nikterak ojedinělým jevem. Vyskytuje se jak v prostředí SDPP, tak vzácněji i HDPP (např. Brno-Obřany, *Adámek 1961*; Lengyel, *Nagy 1979*, Taf. IV: 7; Budapešť, *Nagy 1979*, Taf. V: 1, 2; Hauterive-Champréveyres, *Anastasiu – Bachmann 1991*, tab. 33: 1, 34: 2).

Dalším poměrně frekventovaným motivem čelní stěny je obvodová kompozice svazku několika žlábků opisujících hranu hřbetu a bočních stěn. Takovéto uspořádání můžeme pozorovat i na exempláři z Přestic (*kat. č. 8*), kde se skládá ze tří svislých a pěti „horizontálních“ žlábků kopírujících hranu hřbetu. Analogickou výzdobu nesou exempláře z Reissensburgu (*Loré 2004*, Taf. 1:6), Möriegen (*Bernatzky-Goetze 1987*, Taf. 170: 3), Cortaillod-Est (*Arnold 1990*, fig. 156: 4; 158: 3; 159: 3, 14–15; 161: 3, 15) a několik kusů z Hauterive-Champréveyres (*Anastasiu – Bachmann 1991*, pl. 29, 30, 33, 34). Podobně rozšířené je uspořádání žlábků kopírujících pouze hřbet, a to jak jednotlivých, tak v pásech. Tento motiv se objevuje pouze na výrobcích z oblastí ovlivněných skupinou RSFO (např. Bad Buchau, *Kimmig 1992*, Taf. 52: 1–2, 4; 54: 1–2, 4; Leingarten, *Biel 1989*, Abb. 57; Ürschhausen-Horn, *Nagy 1999*, Taf. 158: 1453; 164: 1458; Zürich-Alpenquai, *Huber 2005*, Taf. 8: 178 a 179).

Méně zastoupeny jsou pak různé obrazce tvořené žlábků, jako např. oblouky, vlnice, krokvice, meandry či „vlčí zuby“.

Výzdoba čelní stěny podstavce ze Strakonice (*kat. č. 17*) sestává ze svazků pěti až šesti žlábků tvořících ramena stojaté trojúhelníkovité sestavy doplněné u paty horizontálním žlábkem – základnou motivu. S téměř analogickým vzorem se můžeme setkat na exempláři z hrobu č. 32 v Kelheimu, jehož čelní stěnu zdobí pár vedle sebe umístěných trojitých visutých krokvic (*Müller-Karpe 1952*, Taf. 6: D3). Obdobný dekor, avšak převrácený, vykazují předměty z Reissensburgu (*Loré 2004*, Taf. 1: 1) a Ersteinu (*Croutsch et al. 2011*, fig. 15: 3).

Na podstavcích z Čech dosud nebyly zaznamenány girlandy. Objevují se v oblasti skupiny RSFO (např. Erstein, *Croutsch et al. 2011*, fig. 15: 2; Hauterive-Champréveyres, *Anastasiu-Bachmann 1991*, pl. 32: 2; 35: 7; 44: 1–3, 7–10; Zürich-Alpenquai, *Huber 2005*, Taf. 12: 214). R. Anastasiu a F. Bachmann

(1991, 62) v nich spatřují imitaci srsti, která spolu s důlky umístěnými pod rohy evokuje stylizovanou podobu hlavy zvířete. Kromě žlábků mohou být girlandy tvořeny řadou důlků, vrypů či kombinací technik (Kreutle 2007, 99).

Část podstavce z Tupadel (*kat. č. 16*) má přední stěnu zdobenou poměrně vzácnou trojitou vlnicí, kterou spatřujeme také na exempláři ze Säckingen (Seewald 1958, Taf. 36: 12), zatímco dekor zadní stěny tvoří kombinace svislého žlábků vedeného od vrcholu rohu k základně a tří šikmých rovnoběžných žlábků směřujících od základny dovnitř ke hřbetu tak, že se krajní žlábek u základny sbíhá se svislým. Obdobný motiv se objevuje na čelní stěně exempláře ze sousedního Tajanova (*kat. č. 15*), kde na jednoduchý svislý žlábek směřující od vrcholu rohu k základně nasedá svazek pěti šikmých žlábků vycházejících od hrany hřbetu. U spojnice horního a svislého žlábků je vtlačen důlek o průměru 5 mm.

Kroužky jsou častější v LuPP. Mělký kruhový žlábek, resp. mezikruží, můžeme spatřit na fragmentu rohu z Dolní Rovně (*kat. č. 145*). Analogickou aplikaci pod vrcholem rohu se středovým důlkem nese také podstavec z hrobu v Dolních Ředcích (*kat. č. 154*), který má paralelu v podstavci z Úvalna (Juchelka 2008, obr. 8) a z hrobu 15/1930 ze Sobociska (Czerska – Gediga 1975, 120, ryc. 110: f). Motiv kola umístěný pod rohem, ať již tvořený jedním či více soustřednými žlábků, do kruhu uspořádanými důlky nebo vpichy kolem centrálního bodu, ve zjednodušené formě pak pouze důlkem, představuje rozšířený jev (Müller – Nowak 1960, 220; Kreutle 2007, 99; Diemer 1995, Taf. 64: 563). Kolo se středovým důlkem umístěné pod rohem pozorujeme na exemplářích jak z oblasti HDPP (např. Hauterive-Champréveyres, Anastasiu – Bachmann 1991, pl. 32: 3, 4), tak v SDPP (např. v Lengyelu, Nagy 1979, Taf. 6: 3, 5). Soustředné půlkruhy tvoří ústřední vzor čelní stěny podstavce z Księżů Wielkých u Wrocławu, zatímco bočních stěn nesou koncentrické kruhy (Seger 1913, Fig. 1). Také u exemplářů kalenderberského typu bývá kolo častým prvkem, přičemž kromě vhloubených a kolokovaných vzorů umístěných na těle se objevují plasticky modelovaná paprsková kola vyplňující prostor mezi rohem a vzpěrou (Studeníková 1981, 40). Výzdoba malými jednoduchými do dvou řad seřazenými kruhovými žlábků (průměr 12 mm) je aplikována na exempláři z Březnice (*kat. č. 243*). Podobné uspořádání je patrné na velkém podstavci ze Szombathely-Reiszig-erdő a v kombinaci s plastickou klikatkou se objevuje na předmětech z Velemi a Rifniku (Teržan 1996, 510, Abb. 4: 4; Molnár – Farkas 2010, Abb. 13 a 15). Řada tří kroužků zdobí čelní stěnu podstavce z hrobu č. 1014 v Domasławu. Kosočtverečná sestava čtyř kroužků na fragmentu z hrobu č. 1022 může naznačovat i celoplošné pokrytí stěny, podobně jako

v případě nálezu z hrobu č. 4270 (*Gediga – Józefowska 2018*, Tab. 217, 224, 481). Kruhové obrazce pod rohy lze interpretovat jako oči zvířete (potom celý artefakt jako jeho hlavu: Anastasiu – Bachmann 1991, 62; Loré 2004, 36) nebo jako sluneční symboly (Griebl 2004, 188). Motiv slunečního disku se objevuje na djašovských „rohatých cihlách“ ve stylizované podobě dvou soustředných kruhů kolem centrálního otvoru. Zatímco vnitřní kruh je souvislý, vnější bývá tvořen otisky prstu či vpichy. Stejný symbolický obsah má i svastika (srov. Schmid 1937, 303; Syrovatko 2003, 72–76) a voluta doložená na dvou fragmentech z Leoben-Häuselbergu (Hebert 1996, 35).

Použití **bodových prvků** (důlek, vpich, otisk kolku a vryp) představuje obecně rozšířenou techniku výzdoby měsícovitých podstavců. Přesto jej v českém prostředí zaznamenáváme pouze v jediném případě (Tajanov, *kat. č. 15*). Bodové prvky se vyskytují jednotlivě, seskupené do řad či v plošném dekoru, doplňují či ohraničují také jiný výzdobný motiv, jako např. plastické lišty či sestavy žlábků. Množství variant motivů je obrovské, proto za všechny uvedme alespoň několik signifikantních příkladů. Poměrně běžnou výzdobu představují jednotlivé důlky umístěné v rozích či pod nimi. Lze se s ní setkat v prostředí HDPP i SDPP a výjimečně také u exempláře z hrobu č. 11 620 v Domasławu (*Gediga – Józefowska 2018*, Tab. 1019). V oblasti skupiny RSFO se důlky objevují přímo na zploštělých vrcholech rohů (např. Bad Urach-Runder Berg, Pauli 1994, Taf. 73: 14, 18; Cortailod-Est, Arnold 1990, fig. 158: 7–9; 161: 2, 7; Hauterive-Champréveyres, Anastasiu – Bachmann 1991, pl. 29: 3–4; 34: 1–3; 46, 1–5; Mörigen, Bernatzky-Goetze 1987, Taf. 170: 1; Zürich-Alpenquai, Huber 2005, Taf. 10: 189–193). Uspořádáním důlků do vodorovných či svislých pásů se vyznačují např. podstavce z Altdorfu (Engelhardt et al. 1995, Abb. 24: 2, 3); Eschenz-Insel Werd (Fankhauser 1989, Taf. 57: 36); Hauterive-Champréveyres (Anastasiu – Bachmann 1991, pl. 33: 2–4, 41: 1, 4, 42: 1–5); Ürschhausen-Horn (Nagy 1999, Taf. 158: 1453) aj. Jednotlivé řady důlků mohou zdobit také hřbet a boční stěny (např. Hauterive-Champréveyres, Anastasiu – Bachmann 1991, pl. 37: 1). Plošné pokrytí stěny vodorovně uspořádanými řadami důlků vzájemně oddělených žlábků vykazuje podstavec z Velemi (Nagy 1979, Abb. 33) a také z Hauterive-Champréveyres (Anastasiu – Bachmann 1991, pl. 35: 8), neoddělené pásy pak např. fragment z Ingelheimu (Dehn 1940, Abb. 1) nebo Hauterive-Champréveyres (Anastasiu – Bachmann 1991, pl. 31: 1). Objevuje se i výzdoba do řad klasovitě uspořádanými vrypy, např. Hauterive-Champréveyres (Anastasiu – Bachmann 1991, pl. 45: 3); Domasław, hr. 619 (*Gediga – Józefowska 2018*, Tab. 180). Skupiny vpichů jsou patrné na červeně malovaném exempláři z hrobu 78 v hornoslezské Kietrzy v oblasti LuPP (*Gedl*

1973, 48). Neuspořádané nehtové vrypy pokrývají čelní stěnu fragmentu z Lengyelu (*Nagy 1979*, Taf. 4: 8). Častým jevem v oblasti SDPP je přesekávání či promačkávání hřbetních a bočních hran (např. Brno-Obřany, *Adámek 1961*, tab. 5: 7; 90: 1, 10; 91: 2; *Podborský 1970b*, obr. 8: 23; Sághegy, *Nagy 1979*, Taf. 3: 9; Lengyel, *Nagy 1979*, Taf. 10: 6; Csákberény, *Nagy 1979*, Taf. 8: 11; další nálezy bez lokalit: *Nagy 1979*, Taf. 1: 10, 12, 13), které je zcela typické pro podstavce kalenderberské kultury. Přesto nechybí ani v oblasti HDPP (např. Bad Urach-Runder Berg, *Pauli 1994*, Taf. 71: 2; Cortaillod-Est, *Arnold 1990*, Taf. 161: 9; Elchingen, *Pressmar 1979*, Taf. 19: 3–4; Hauterive-Champréveyres, *Anastasiu – Bachmann 1991*, pl. 34: 2).

V několika případech lze pozorovat na čelní stěně výrazně hluboké důlky – „díry“. Někdy respektují hlavní motiv výzdoby, např. z Unteruhldingen (*Schöbel 1996*, Taf. 51: 2), Zürich-Alpenquai (*Huber 2005*, Taf. 7: 175; 8: 176), na jiných však s dekorem nekorespondují, např. Leoben-Häuselberg (*Hebert 1996*, 35); Vajnory (*Studeníková 2003*, Abb. 6: 1); Vát, Szombathely-Reiszig-erdő (*Molnár – Farkas 2010*, 134).

Plastická výzdoba. Girlandovitě zavěšená plastická lišta zdůrazňující linii hřbetu, hladká, přesekávaná či důlkovaná, představuje výrazný doplněk čelní stěny podstavců typu 2 s odsazenou podstavou a srpovitě formovanými rohy v prostředí RSFO (např. Bad Urach-Runder Berg, *Pauli 1994*, Taf. 70: 2–3; 71: 8–11; 75: 16; Knittlingen, *Baumeister 1995*, Abb. 11: 7–10; Zürich-Alpenquai, *Huber 2005*, Taf. 7: 173–175). V této oblasti se objevuje také na podstavcích ve formě bloku (např. Cortaillod-Est, *Arnold 1990*, fig. 159: 4–5, 7–10; Hauterive-Champréveyres, *Anastasiu – Bachmann 1991*, Taf. 29: 2–3, 31: 1, 36: 1, 40: 4–7; Ürschhausen-Horn, *Nagy 1999*, Taf. 161: 1460–1461). Zatím zcela výjimečně byla také zaznamenána na podstavci z hrobu v jihoněmeckém Buchheimu (*Kimmig 1934*, Abb. 5: g). Někdy je plastické provedení nahrazeno rytou linií, žlábkem, důlky aj. *E. Pressmar (1989, 47)* spatřuje v tomto motivu napodobeninu girlandy, již byly zdobeny reálné oltáře.

Dvojitá klikatá plastická páska doplňuje čelní stěnu podstavce z dolnoslezské Wroclawi Księzů Wielkých (*Seger 1913*, 218, Fig. 2). Klikatku nacházíme také na exemplářích ze zadunajské Velemi (*Molnár – Farkas 2010*, Abb. 13) a dolnoštyrského Rifniku (*Teržan 1996*, 510, Abb. 4: 4).

Samostatné plastické výčnělky představují mimo kalenderberský výzdobný styl poměrně vzácný jev. Zpravidla se nacházejí po stranách vrcholu rohu, jako v případě exemplářů z Dražkovic (*kat. č. 158*), Platěnic (*kat. č. 206*) a Úhřetic (*kat. č. 234*). Bývají považovány za schematické vyjádření hlavy rohatého zvířete – býka. Vzácně se objevují i mimo vrcholovou

partii rohu (např. Dornholzhausen, *Janke 1979*, Abb. 4: 9; 7: 1 a 9: 7; Knittlingen, *Baumeister 1995*, Abb. 9 a 11). Žlábkovaný výčnělek pod rohem registrujeme u fragmentu z dolnobavorského Aiterhofenu (*Hundt 1964*, Taf. 70: 10).

Kalenderberský výzdobný styl. Zcela zvláštní kapitolu představuje originální styl kombinující prvky vhloubené a plastické výzdoby, který je charakteristický pro kalenderberskou kulturu po celý stupeň Ha C. Ve stupni Ha D zcela mizí (*Griebl 2004*, 188). Objevuje se především na typickém kalenderberském zboží, jako je jednoduchý či dvojitý džbánec (srostlík) a měsícovitý podstavec. Tento styl se vyznačuje bohatým reliéfním ornamentem, pokrývajícím téměř celý povrch předmětu. Výjimkou bývá spodní partie těla a vnitřní části nožek. Výzdoba je tvořena vrubem, nehtovými vrypy, drobnými plastickými výčnělky, otisky kolku a radélka, často pak jejich kombinací (*Studeníková 1981*, 40; *Čambal 2008*, 36). Hrany podstavců bývají často zdůrazněny přesekáváním (*Griebl 2004*, 188). Frekventovaným prvkem jsou drobné lišty se „zubatým“ či přesekávaným hřbetem, které při plošné aplikaci vytvářejí různé motivy, často v podobě „vlčích zubů“ či šrafovaných trojúhelníků (např. Balf, Harka, Lengyel, *Nagy 1979*, Taf. 11: 6; 12: 1, 3; 13: 5; Chorvátský Grob, *Paulík 1980*, obr. 178). Nezřídka se objevuje motiv kola v plastickém, rytém či vkolovaném provedení (*Studeníková 1981*, 40; např. Deutschkreutz, *Nagy 1979*, Taf. 10: 9; Chorvátský Grob, *Paulík 1980*, obr. 178; Kalenderberg, *Kyrle 1913*, Abb. 12–18; Nová Dedinka, *Studeníková 1994*, obr. 11: 1). Kalenderberským výtvarným stylem byly ovlivněny i některé podstavce z prostředí halštatské kultury středního a severovýchodního Zadunají (např. Szombathely-Reiszig-erdő či Vát, *Molnár – Farkas 2010*, Abb. 6 a 16: 1).

K **plošné výzdobě** řadíme úpravu povrchu tuhováním¹⁵ a plošnou malbou, které kromě estetického významu mohly mít také praktický účel ochrany povrchu.

Tuhování, tj. plošné nanášení tenké vrstvy přírodního grafitu na povrch měsícovitého podstavce, evidujeme u fragmentu rohu z Přestice (*kat. č. 8*). Na podstavci z Přemyslení (*kat. č. 60*) bylo v okrajových partiích, od vrcholů rohů až po základnu, včetně bočních a vnitřních stěn, zjištěno tuhování přírodním grafitem, zatímco na povrchu středové části se nacházel pouze amorfni uhlík (*Žemenová – Kloužková 2011*, 123). Zda se jedná o výsledek parciálního tuhování, či sekundárních procesů (např. tepelné expozice), zůstává prozatím otevřené. Avšak ostré

¹⁵ Z důvodu nedostatku reprezentativního množství analyzovaných vzorků na složení povrchové vrstvy podstavců nerozlišujeme, zda se jedná o tuhování přírodním grafitem, či organickým uhlíkem (zakuřováním).

ohraničení tuhované části jedné z čelních stěn evidentně způsobené odlomením rohu naznačuje spíše druhou možnost. Podobně zachované tuhování jedné čelní a boční stěny a části hřbetu na fragmentech z Prahy-Slivence (*kat. č. 53*) svědčí spíše pro „vyhoření“ přírodního grafitu na zatížené polovině původně celotuhovaného exempláře.

Tuhování povrchu bylo zaznamenáno také na exemplářích (*kat. č. 118 a 119*) z bylanských hrobů v Hradeníně (*Dvořák 1938, 33, 38*) a (*kat. č. 237*) ze slezskoplatěnického hrobu z Úhrctic (*Frolík 1988, 15*). V případě podstavce z Lovosic se hovoří o „černém lesklém nátěru“ (*kat. č. 135; Pleiner–Rybová red. 1978, 478, pozn. 7*). Tuhování máme také doloženo u nálezů z jihoněmeckých Rottenburgu-Lindele (*Matzerath 2010, 58–59*) a Dormitzu (*Kimmig 1934, 60*). Větší množství podstavců s touto úpravou evidujeme na pohřebišti v dolnoslezské Domaslawi (*Józefowska–Łaciak 2012, 470*). Tuhované kusy nechybí ani v oblasti kalenderberské kultury (*Pescheck 2002, 419*).

Aplikace plošného nátěru se kromě estetických důvodů používala jak z důvodu skrytí povrchových nedostatků předmětu, tak rovněž k jeho zpevnění a ochraně. Stopy plošného bílého „vápenného“ nátěru pozorujeme v 19 ze 120 sídlištních případů (*tj. 15,8 %*), na devíti štítarských a deseti bylanských sídlištních exemplářích (*obr. 17*).

Obr. 17. Jinočany-Mirešice, kat. č. 29-2. Fragment měsícovitého podstavce se dvěma vrstvami nátěru – tmavé a bílé. Foto Z. Mazač. – Fig. 17. Jinočany-Mirešice, cat. Nr. 29-2. A fragment of a moon-shaped idol with two coats of paint – dark and white. Photo by Z. Mazač.

„Vápenná“ plošná malba byla vícekrát identifikována na fragmentech podstavců ze Schlossbergu u Reischensburgu (*Loré 2004, 40*). Rovněž zlomky těla a hlavičky podstavců z výplně studny ve Vajnorech

vykazují několikanásobný nátěr povrchu (*Studeníková 1981, 40*). Opakované nanášení „vápenné“ vrstvy mohlo mít souvislost například s cyklickou údržbou a očišťováním interiéru domu a jeho vybavení na začátku vegetačního roku apod.

Červený plošný nátěr je dokumentován na povrchu měsícovitého podstavce z hrobu 78 v hornoslezské Kietrzi (*Gedl 1973, 48*).

Bílá inkrustace rytých linií byla zjištěna na fragmentech měsícovitých podstavců z Knittlingen (*Baummeister 1995, 393*). Také u exempláře z Bötzingen se předpokládá vyplnění rytého dekoru bílou barvou. Tento předmět přináší další zajímavé zjištění. Tři duté nožky tvořící podstavu byly zdobeny širšími horizontálními rýhami; krajní nožky po třech, prostřední pouze jednou rýhou. Na zadní straně levé nožky vykazují rýhy ve stupňovitém sledu malé „vpichy“, do nichž byla pravděpodobně ukotvena cínová vlákna vložená do rýh (*Grimmer 1982, 3*). Aplikaci cínového plechu jako dekoračního prvku můžeme pozorovat na keramických nádobách doby popelnicových polí ve Švýcarsku a jihozápadním Německu, v pozdějším období také východně a jižně od Alp, především pak na pohřebních nádobách severoitalských kultur Este a Golasecca (*Grimmer 1982, 3; Fekete 1985, 61*).

5.2 Materiálové vlastnosti

Při hodnocení materiálových vlastností budeme vycházet především z výsledků analýz a makroskopických pozorování českých nálezů.

5.2.1 Technologie keramiky

Zcela běžně se kvalita a složení keramické hmoty měsícovitých podstavců posuzuje pouze na základě makroskopického pozorování, empirie a subjektivního dojmu. I přes známé limity se do značné míry tomuto způsobu hodnocení nevyhneme ani my (*srov. Ernée–Hanykýř–Maryška 2004, 213–214*). Analýzy keramického materiálu těchto výrobků byly nicméně publikovány pouze v ojedinělých případech (*Maggetti 1979; Anastasiu–Bachmann 1991; Nagy 1999*).

Za účelem chemicko-mineralogických analýz bylo odebráno celkem 22 vzorků z jedenácti exemplářů pocházejících z pěti lokalit – čtyři sídlištního charakteru z pozdní doby bronzové (Jinočany, Praha-Stodůlky, Roztoky, Přemyslen) a dvě funerálního z doby halštatské (Kolín, Plaňany). U analyzovaných vzorků se pozornost zaměřila na identifikaci maximální hodnoty tepelného zatížení, strukturu keramické hmoty a povrchovou úpravu artefaktů (*Žemenová–Kloužková–Mazač 2010, 2011*). Byly použity kombinace analýz: rentgenové difrakce (XRD), rentgenové fluorescence (XRF), infračervené spektroskopie (IR), Ramanovy spektroskopie

(RAMAN), termické analýzy (TA) a optické mikroskopie (OM)¹⁶.

5.2.1.1 Keramická hmota

Měsícovité podstavce představují zpravidla keramické výrobky. Vzácněji se objevují i kusy vyrobené z kamene – především z pískovce, jako např. v Ebersbergu (*Escher 1853*, 103), Nidau-Steinbergu (*Keller 1858*, 147), Mörigenu (*Maringer 1960–61*, 18; *Hager 2007*, 23), Zürichu-Alpenquai (*Huber 2005*, 52), Andelfingenu-Auf Bollen (*Hager 2007*, 7) nebo Bellenbergu (*Pressmar 1989*, Taf. 31).¹⁷ Nově evidujeme nález také v hrobě č. 7452 v Domaslawi společně s keramickým „protějškem“ (*Gediga – Józefowska 2018*, Tab. 66). Fragment kamenné plastiky připomínající měsícovitý podstavec pozdní doby bronzové pochází ze studny 1/1972 ve Vajnorech (*Studeníková 1981*, 41; *1993*, 137). Existují také zmínky o dřevěných podstavcích v Mörigenu, které se však, včetně jejich dokumentace, nedochovaly (*Gross 1874*, 24). Dřevěné exempláře připomíná také P. Vouga (*Anastasiu – Bachmann 1991*, 42, pozn. 16).

Kvalita keramické směsi bývá velice rozdílná, od téměř plavené hmoty až k materiálu s příměsí velmi hrubého minerálního ostřiva o velikosti nad 10 mm. Ke stanovení mineralogického složení krystalické fáze střepu byla využita rentgenová difrakční analýza (XRD). Z ní vyplývá, že k výrobě zkoumaných vzorků bylo použito tehdejší běžné výrobní směsi tvořené jílovými zeminami, jejíž plastickou složku tvoří jílové minerály, zejména illit, montmorillonit a kaolinit (*Žemenová 2010*, 44–55; *Mazač – Kloužková, 2012*, 122), neplastický podíl představují ostřiva. Velmi často tyto směsi obsahují barvicí oxidy, zejména oxidy železa – hematit (Fe_2O_3), který v oxidační atmosféře při teplotě vyšší než 300 °C způsobuje červené zbarvení střepu (*Kmětová – Hladíková – Gregor 2010*, 147).

Obecně převládá velmi nesourodý a nekompatní materiál, což zřetelně ilustrují makroskopicky pozorovatelné rozdíly složení u vzorků z Náklova (*kat. č. 1*), Vikletic (*kat. č. 86*) a Prahy-Černého Mostu (*kat. č. 102*). Také mikrostruktura výbrusů odebraných vzorků prokazuje, že k výrobě měsícovitých podstavců byly použity různě upravené keramické suroviny rozdílné kvality, přičemž převažuje velmi nehomogenní nekvalitně zpracovaný pórovitý mate-

riál (*Mazač – Kloužková 2012*, 122; srov. též *Fankhauser 1989*, 128). Z výsledků chemického složení střepu pomocí rentgenové fluorescence (XRF) vyplývají rozdíly v obsahu jednotlivých oxidů, které jsou způsobeny právě heterogenitou keramické hmoty. Špatné zpracování materiálu může být determinováno výrobním postupem. Z důvodu eliminace nežádoucích procesů během sušení hraje při výrobě masivních keramických artefaktů důležitou roli nízký obsah vody ve výchozím materiálu. V průběhu sušení, tedy přirozené redukce objemu fyzikálně vázané vody, může totiž při výrazné změně objemové hmotnosti dojít k narušení (mikro)struktury materiálu a popraskání polotovaru. Tak například u exempláře ze zadunajské lokality Vát se zjistilo, že jeho tělo sestává z několika velkých hliněných „koulí“ navzájem propojených dřevěnými kolíčky (*Molnár – Farkas 2010*, 113). Podobně byl z hrud a válečků vyroben exemplář z Häuselbergu u Leobenu ve Štýrsku (*Hebert 1996*, 35). Ch. Fankhauser s poukazem na špatně prohnětené partie usuzuje, že „kvalita v ohledu na trvanlivost nebyla bezpodmínečnou prioritou, resp. že takové objekty byly zhotoveny v relativním spěchu nebo lhostejnosti, nebo také málo zkušeným výrobcem“ (cit. *Fankhauser 1989*, 128).

5.2.1.2 Příměsi

Ostřiva tvoří neplastickou složku keramické směsi. Redukují plasticitu keramického materiálu, zabráňují deformaci polotovaru, zmírňují smrštění během sušení i výpalu a snižují tak riziko vzniku vad. Zároveň ovlivňují pórovitost, mechanické a fyzikální vlastnosti konečného výrobku (*Ernée – Hanykýř – Maryška 2004*, 207–209; *Žemenová 2010*, 20). Obsah neplastické složky lze zvýšit přidáním ostřiva různé kvality, kvantity a velikosti.

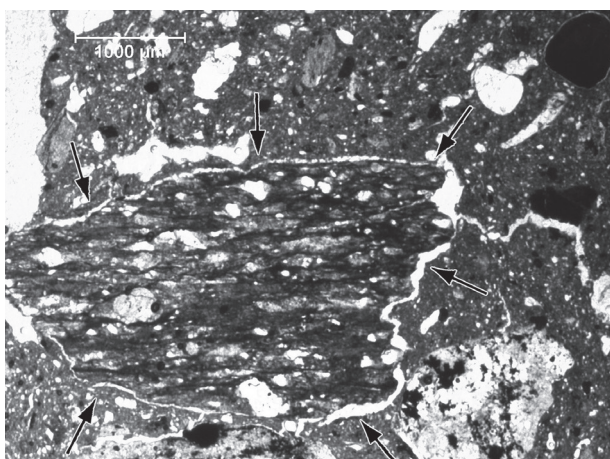
Ostřivo analyzovaných vzorků tvoří částice různé velikosti ve formě zrn písku nebo drti z křemene, živců, slíd a kalcitu. Nejběžněji používané ostřivo představuje křemen, který v průběhu výpalu ve fázi ohřevu zvětšuje při cca 573 °C svůj objem cca o 4,7 %, při chladnutí se při stejné teplotě smršťuje na původní velikost. Tato reverzibilní modifikační přeměna ($\beta \leftrightarrow \alpha$) představuje nebezpečí tvorby prasklin a snížení mechanické pevnosti artefaktu při použití velkých zrn křemene cca 10 mm, kdy jejich velikost může kolísat až o 0,5 mm (*Ernée – Hanykýř – Maryška 2004*, 209).

Vedle minerálního ostřiva byl hodnocením mikrostruktury střepu optickou mikroskopií ve vzorcích z Roztok (*kat. č. 70-1 a 78*) a Jinočan-Mirešic (*kat. č. 29-2*) zjištěn i vysoký podíl úlomků zeminy se zcela odlišnou texturou oproti okolní hmotě střepu (*obr. 18*; *Kloužková 2008*, 33, *obr. 7–9*). U druhého jmenovaného vzorku tvoří základní hmota, tzv. matrix, cca 70 %

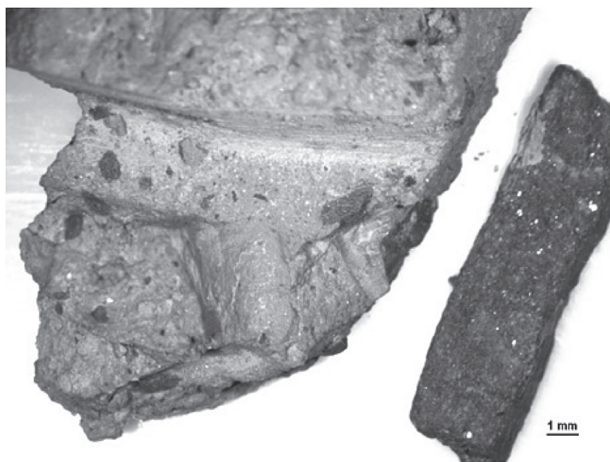
¹⁶ Analýzy byly provedeny v laboratořích Ústavu skla a keramiky VŠCHT Praha v rámci grantových projektů P405/10/2289 GA ČR, MSM 6046137302 a podpory specifického vysokoškolského výzkumu MŠMT (Rozhodnutí č. 21/2011), pod vedením doc. Ing. Alexandry Kloužkové, CSc. a Ing. Petry Žemenové, Ph.D.

¹⁷ Z doby laténské jsou doloženy výrobky z mastku (*Hänsel 1969*).

hodnocené plochy výbrusu, 10 % zrna křemene o velikosti 5–200 μm a 20 % představují zřetelné úlomky zeminy o velikosti cca 1,6 mm. Podobnou strukturu má i vzorek *kat. č. 71* z Roztok u Prahy s 10 % podílem úlomků zeminy a 15 % příměsí křemene o velikosti zrn 100–500 μm a vzorek *kat. č. 70-1* z téže lokality s 15–20 % zastoupením zrn zeminy. V případě exemplářů z Jakuba (*kat. č. 96*) a Prahy-Černého Mostu (*kat. č. 105 a 106*) registrujeme ve struktuře střepu mimo jiné i drcené keramické zlomky, které lze za příznivých okolností identifikovat pouhým makroskopickým pozorováním. Často totiž vykazují určitý tvar,

Obr. 18. Roztoky, *kat. č. 64-1*. Detail výbrusu měsícovitého podstavce se zřetelným úlomkem zeminy. Podle Mazač – Kloužková 2012, foto A. Kloužková. – Fig. 18. Roztoky, cat. Nr. 64-1. Detail of the cut of a moon-shaped idol with a clear fragment of soil. After Mazač – Kloužková 2012, Photo by A. Kloužková.

Obr. 19. Roztoky, *kat. č. 69-2*. Detail organického lehčiva – dřevěného špalíčku a místa ve střepu, ze kterého se uvolnil. Podle Kloužková 2008, foto A. Kloužková. – Fig. 19. Roztoky, cat. Nr. 69-2. Detail of organic lightener – of a wooden block and a place in the shard from which it came loose. After Kloužková 2008, Photo by A. Kloužková.

odlišnou barvu, strukturu, orientaci, složení a někdy bývají ohraničeny trhlinami (Maggetti 1979, 150). Příměs drcených střepů, tzv. šamotu, byla zaznamenána i v jiných případech (Maggetti 1979, 149; Fankahauser 1989, 127; Huber 2005, 54).

Vizuální hodnocení struktury keramického střepu můžeme provádět pouze na lomu. Proto lze k tomuto účelu využít pouze sídlištní nálezy, které se oproti hrobovým nacházejí ve fragmentárním stavu. Makroskopickým pozorováním došlo ke stanovení čtyř kategorií velikosti použitého minerálního ostříva: K1 s max. velikostí zrn do 1 mm, K2 o 1–5 mm, K3 o 5–10 mm a K4 s kamínky o velikosti přesahující 10 mm. Kategorii K1 odpovídá 29,2 %, K2 39,2 %, K3 26,6 % a K4 5,0 %. Z toho vyplývá, že u českých exemplářů převažuje jemné až středně hrubé minerální ostřívo o velikosti zrn do 5 mm (68,4 %).

Lehčiva. Do keramických směsí se přidávaly také látky organického původu, např. plevy, sláma, seno a piliny, které plnily funkci lehčiv tím, že při výpalu vyhořely. Zvýšily pórovitost střepu a zároveň snížily objemovou hmotnost výrobku (Ernée – Hanykýř – Maryška 2004, 207). Pozůstatky travin byly identifikovány v nekatalogizovaném vzorku č. 4573 z Roztok u Prahy, v případě vzorku *kat. č. 75-2* z téže lokality byly zaznamenány dřevěné hranolky (obr. 19; Mazač – Kloužková 2012, 122). Vzhledem k vysoké pórovitosti fragmentů z Náklova (*kat. č. 1*), Libčic nad Vltavou (*kat. č. 36*) a Prahy-Čakovic (*kat. č. 48*) lze i v těchto případech předpokládat významný podíl příměsí organického původu. Použití lehčiv u měsícovitých podstavců evidujeme také mimo území Čech, např. Eschenz-Insel Werd (Fankhauser 1989, 127).

Dřevěné kolíčky, jejichž negativy byly zaznamenány na zlomcích velkého exempláře z lokality Vát, sloužily jako armatura ke spojení a vyztužení částí, z nichž byl artefakt sestaven (Molnár – Farkas 2010, 134). Analogické otisky se nacházejí i na velkém podstavci kalenderberského typu z Harky, u něhož měly dřevěné prvky tvořit jakýsi skelet výrobku (Storno 1942, 148).

5.2.1.3 Výpal

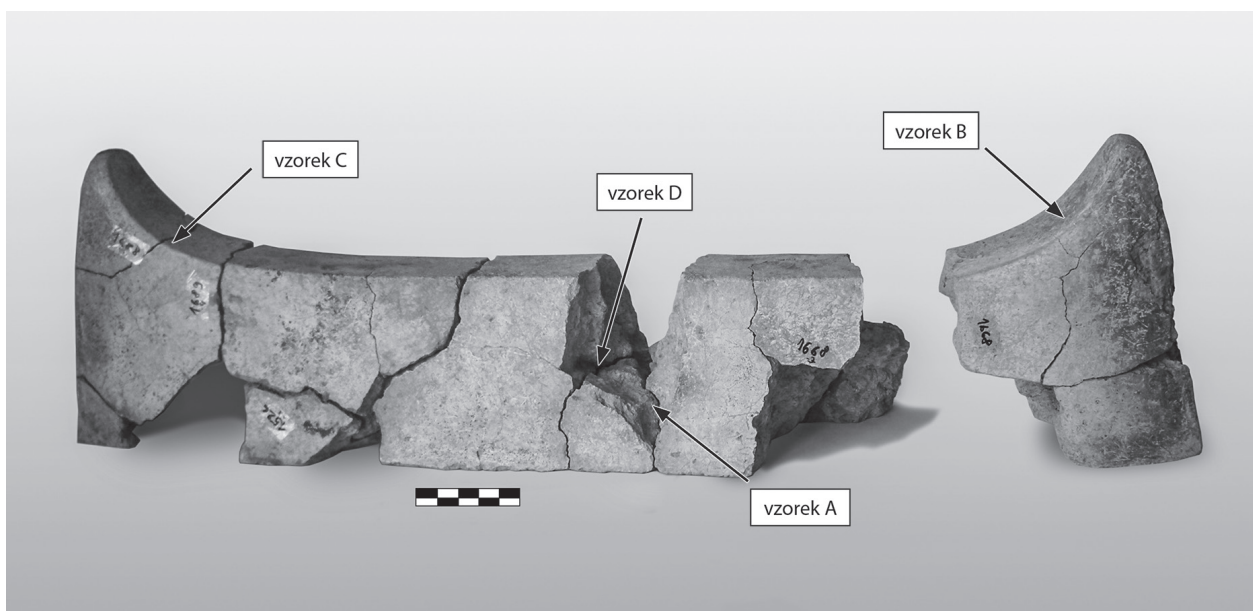
Výpal měsícovitých podstavců bývá obvykle hodnocen jako velice špatný a nerovnoměrný s nevypálenými částmi (Fankhauser 1989, 128; Baumeister 1995, 394–395; Molnár – Farkas 2010, 110; též Pogrebova 1958, 231; Syrovatko 2003, 72). Jeho způsob, neadekvátní rozměrům, vede obecně ke špatnému stavu dochování těchto výrobků. Povrch bývá vždy lépe vypálen než vnitřní partie. Jeho narušení vede k degradaci jádra (Huber 2005, 53). Názným příkladem je část rohu a boku velkého podstavce z Vykaně (*kat. č. 110-1*), z níž se dochovaly pouze stěny, zatímco vnitřní partie chybí. Také masivní části těla vykazují horší výpal než subtilní konce rohů (Maringer 1960–61, 25). Objevují

se však i tvrdě vypálené fragmenty (Fischer 2002, 30) a naopak zlomky beze stop výrazného tepelného zatížení (Probst 1996, 285; Schöbel 1996, 92).

Kvalita výpalu se zpravidla posuzuje na základě subjektivního hodnocení s ohledem na barevné tóny povrchu či materiálu artefaktu. Přes oprávněnou skepsi k interpretaci technologie výpalu dle zbarvení historické keramiky (Thér 2012, 119) se můžeme domnívat, že světle červené tóny jsou výsledkem výpalu v oxidační atmosféře, jichž lze rovněž dosáhnout v otevřeném ohništi. U měsícovitých podstavců převažuje světle červená až červenohnědá barva povrchu i střepu, v některých případech difúzně přecházející v tmavé tóny nesoudržného materiálu, který má při styku s vodou tendenci k rozpouštění (např. okrajové partie exempláře z Přemyšlení, kat. č. 60). Patrné rozdíly ve struktuře a barevnosti keramického střepu, jaké vykazují vzorky z Vikletic (kat. č. 86), Prahy-Ruzyně (kat. č. 108), Prahy-Černého Mostu (kat. č. 101-1 a 101-3) a Přemyšlení (kat. č. 60), indikují kvalitně vypálenou povrchovou vrstvu, zatímco jádro zůstalo bez výrazných projevů tepelného zatížení. Takový výrobek můžeme označit jako nízko pálený. Také v případě vzorků z Vikletic (kat. č. 85), Dolní Rovně (kat. č. 145), aj. mnohou tmavé tóny jádra střepu odkazovat na nevyhořelou organickou složku v důsledku nedostatečné doby žíhání v oxidačních podmínkách. Tzv. povrchový výpal vykazuje většina zlomků z Hauterive-Champ-réveyres a dalších švýcarských lokalit (Hager 2007, 10–11). Odlišné zabarvení a kvalita povrchu protilehlých čelních stěn některých podstavců ze slezsko-

Obr. 20. Praha-Řeporyje (kat. č. 52). Boční stěna s ostrým barevným přechodem. Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, p. o., foto Z. Mazač. – Fig. 20. Praha-Řeporyje (cat. Nr. 52). Side wall with sharp colour gradient. Central Bohemian Museum in Roztoky u Prahy, p. o., Photo by Z. Mazač.

Obr. 21. Přemyšlení (kat. č. 60). Téměř kompletní měsícovitý podstavec s vyznačenými místy odběru vzorků. U rohů je patrné tuhování povrchu. Foto Z. Mazač, upraveno. – Fig. 21. Přemyšlení (cat. Nr. 60). Almost complete moon-shaped idol with marked sampling points. The graphitic surface is noticeable at the corners. Photo by Z. Mazač, modified.

platěnických hrobů mohou rovněž odkazovat na jednostrannou krátkodobou termickou expozici (např. *kat. č. 190; 200; 203; 206; 238; 239 aj.*).

Způsob výpalu omezující se pouze na povrchovou vrstvu měsícovitých podstavců vede některé autory k závěru, že byly páleny stejným postupem jako tenkostěnná keramika (Huber 2005, 53). Za důkaz společného výpalu s keramickými nádobami nebo výroby technologicky blízkým procesem bývá považován nálezný fragmentů šestnácti exemplářů v jámě na lokalitě Elchingen, jejíž obsah je interpretován jako odpadní depozice defektního výpalu (Pressmar 1979, 34–36, 43; Huber 2005, 53).

Několik bočních stěn vykazuje poměrně ostrý barevný přechod (např. Kněževes, *kat. č. 31*; Praha-Černý Most, *kat. č. 101-1*; Praha-Řeporyje, *kat. č. 52*; Praha-Čakovice, *kat. č. 50*), jehož vznik můžeme vysvětlit jednostrannou expozicí, případně rozdílnými podmínkami při (poslední) tepelné námaze (obr. 20). Analogický efekt registrujeme v případě tuhování, resp. jeho jednostranné absence na několika fragmentech hřbetu podstavce z Prahy-Slivence (*kat. č. 53*). Jednostranný výpal byl pozorován např. u třetiny fragmentů nalezených v Knittlingen. U jedinců, u nichž bylo možné podle přítomnosti výzdoby identifikovat přední stranu, vykazuje právě zadní strana známky vyšší tepelné zátěže. Na základě toho uvažuje R. Baumeister o jejich umístění u okraje ohniště (Baumeister 1995, 394–395).

Nízká kvalita výpalu a absence projevů „sekundárního výpalu“, byť zpravidla subjektivně posuzovaných, hrají rozhodující roli při argumentaci proti interpretaci měsícovitých podstavců jako krbových kozlíků (Blesl–Kaiser 2005, 87; Molnár–Farkas 2010, 121). Ověření správnosti subjektivního hodnocení bylo podnětem k provedení přírodovědných analýz několika vzorků. K docílení objektivních výsledků o rozsahu tepelné zátěže artefaktu bylo třeba prozkoumat kompletní exemplář ze sídliště s možností odebrání vzorků jak ze středové části, tak obou okrajových partií. Toto kritérium v Čechách splňuje pouze jediný, téměř kompletní exemplář *kat. č. 60* z Přemyslen. Vyhodnocením XRD difraktogramů produktů kalcinace dvou okrajových (A, B) a středového (C) vzorku bylo zjištěno (obr. 21), že teplota maximálního zatížení středové části s obsahem illitu a kalcitu nepřesáhla 600–800 °C (Žemenová 2010, 47; Kloužková et al. 2016, 363). Při překročení spodní hranice dochází v oxidačním prostředí u illitu ke změně krystalické struktury a při překonání maximální hodnoty se prudce snižuje obsah kalcitu, který se začíná rozpadat. Přítomnost kaolinitu v obou okrajových partiích indikuje, že byly vystaveny teplotám blízkých se max. 500 °C. Teplota jeho přeměny v metakaolinit se totiž pohybuje mezi 450–600 °C a při kalcinační teplotě 500 °C již nebyl kaolinit ve vzorku

identifikován (Žemenová 2010, 47; Žemenová–Kloužková–Mazač 2010; Žemenová–Kloužková–Kohoutková 2012, 63). Výsledky zřetelně prokazují, že se ohnisko termické expozice nacházelo přibližně uprostřed podstavce, zatímco jeho okraje, včetně rohů, zůstaly tepelně nezatíženy (Kloužková et al. 2014). Můžeme tak dojít k závěru, že v případě tohoto výrobku nedošlo k intencionálnímu výpalu ve speciálním pyrotechnologickém zařízení – peci, naopak připouštíme možnost (krátkodobého?) využití v bezprostřední blízkosti otevřeného ohně, např. na způsob krbového kozlíku při blíže nespecifikované události.

V dalších vzorcích fragmentárně zastoupených kusů z Jinočan-Mirešic (*kat. č. 29-2*) a Roztok (*kat. č. 71*) byla kombinovanými termickými analýzami – diferenční termickou analýzou (DTA) a vázkovou termickou analýzou (TG) – zjištěna přítomnost jílových materiálů, především illitu. Illit, který patří mezi nejčastější jílové minerály, představuje velmi dobrý indikátor teplot nižších než 600 °C nebo teplot pohybujících se v intervalu 600–950 °C (Kmětová–Hladíková–Gregor 2010, 145–147). Jeho výskyt v příslušných vzorcích dokazuje, že u nich nebyla překročena teplota 600–800 °C, spíše se pohybovala pod dolní hranicí cca 500 °C (Kloužková 2008; Žemenová 2010, 78; Mazač–Kloužková 2012, 122). Cihlově červené zabarvení povrchu a střepu těchto fragmentů, které v oxidační atmosféře při teplotách vyšších než 300 °C způsobuje hematit (Fe₂O₃), zároveň napovídá, že teplotní zatížení přesáhlo tuto hodnotu. U vzorku *kat. č. 78* z Roztok byla v těsné blízkosti povrchu základny zaznamenána absence kalcitu, který na jiných místech téhož vzorku přítomen byl. Teplotní interval rozkladu kalcitu se v přítomnosti jílové složky pohybuje mezi cca 650–800 °C. Jeho nepřítomnost můžeme vysvětlit intenzivní tepelnou expozicí povrchové vrstvy nebo značnou heterogenitou střepu (Kloužková 2008, 14–20).

Dva vzorky (podstavec a podložku *kat. č. 139*, podložku *kat. č. 129*) s nejistými údaji o lokalitě (Plaňany a Kolín) můžeme klasifikovat jako nízko pálené či nepálené výrobky. U obou byl identifikován jílový minerál kaolinit, z čehož lze vyvozovat, že teplotní zatížení nepřesáhlo 450 °C (Žemenová–Kloužková–Mazač 2011). Toto zjištění jen potvrzuje subjektivní hodnocení „kvality výpalu“ měsícovitých podstavců na podložkách z hrobů bylské kultury, založené na absenci světle červeného zbarvení střepu a na bahnité konzistenci povrchové vrstvy při zvlhčení artefaktu. Stejně vlastnosti vykazují boční partie exempláře *kat. č. 60* ze Zdib-Přemyslen.

Problematika sekundárního výpalu

Zčernání (zakouření) a tzv. „puchýřovitý“ či rozpraskaný povrch se obecně považují za signifikantní projevy sekundárního výpalu, resp. opakované tepelné expozi-

ce, a tedy za důkaz potencionálního využití jako krbového příslušenství (Baumeister 1995, 394–398; Seifert 1997, 75; Simon 1999, 67–68; Loré 2004, 40; Blesl–Kaiser 2005, 87; Matzerath 2012, 222). Jak se někteří autoři domnívají, nemusí nutně tyto stopy přímo souviset s funkcí artefaktů. Mohly vzniknout za jiných okolností při příležitostném kontaktu s ohněm (Maringer 1960–1961, 26; Grimmer 1982, 54). Zvláště sledované je rozložení těchto stop. Při požáru apod. bychom očekávali jejich nerovnoměrné rozložení na obou čelních stěnách. Při bližším pozorování artefaktů s projevy „sekundárního výpalu“ se však rysuje poněkud odlišný obraz. U exemplářů, u nichž lze rozeznat čelní stěnu od zadní, se stopy intenzivnějšího působení ohně příznačně častěji objevují na zadní partii, hřbetu a v místě napojení rohů než na ostatních částech artefaktu (Baumeister 1995, 395; Huber 2005, 54).

Zde musíme upozornit, že neexistuje dostupná exaktní metoda, kterou by bylo možné spolehlivě odlišit jednotlivé termické události (opakovaný výpal) na střepu historické keramiky. Proto bychom měli tzv. puchýřovitý povrch *a priori* chápat spíše za projev nadměrného tepelného zatížení než jako důsledek opakované tepelné expozice. Rovněž tak stopy zakouření povrchu představují spíše jen výsledek odlišných podmínek při tepelné expozici (Mazač–Kloužková 2012, 123). V souvislosti s touto problematikou je důležité zmínit dva kamenné exempláře z Zürichu-Alpequai vykazující stopy působení žáru. V jejich případě můžeme s jistotou tvrdit, že se jedná o projevy sekundárního tepelného zatížení. Otázkou zůstává, zda vznikly v důsledku opakovaného používání, či během zánikové požárové události, která je u obou staveb, ze kterých pocházejí, doložena (Huber 2005, 52).

5.2.1.4 Povrchové úpravy

Úprava povrchu bývá značně variabilní. Můžeme ji rozdělit do tří kvalitativních kategorií: na zahlazovanou, hladkou a hlazenou až leštěnou. U kusů z Čech převažuje hlazený až leštěný povrch (Mazač–Kloužková 2012, 123). Na čelních stěnách můžeme pozorovat horizontálně vedené tahy hlazení, zatímco v oblasti rohů a na bočních stěnách rohů převažují vertikální. Toto zjištění koreluje se způsobem plošně žlábkované výzdoby některých kusů (např. Poříčany, kat. č. 44, Libočany, kat. č. 39). Finální úprava povrchu byla provedena nástrojem, ojedinele i prsty (např. Roztoky, kat. č. 72). Někdy se úprava povrchu jeví jako nedůsledná (Molnár–Farkas 2010, 134).

Optickou mikroskopií byla na povrchu výbrusu vzorku s nejistou lokalizací Plaňany (kat. č. 139) identifikována vrstva povrchové úpravy – nástřepí o nerovnoměrné síle cca 0,5–3,6 mm, která obsahuje především jemnozrnné ostřivo, slídu a kalcit (Žeme-

nová–Kloužková–Mazač 2011). Další analyzované nástřepí, tentokrát bíle zabarvené, u exempláře z Prahy-Stodůlek (kat. č. 59) tvořila především směs kaolínu a vápence. V „příškvarku“ na povrchu tohoto kusu byl pomocí infračervené spektrometrie identifikován amid s obsahem dehtu. Přítomnost dehtu můžeme vysvětlit např. nedokonalým spalováním („mokrého“) dřeva (Žemenová 2010, 74–77; Žemenová–Kloužková 2011, 123). Silnou vrstvu nástřepí (2–5 mm) lze makroskopicky pozorovat také u dalších exemplářů, např. z Roztok (kat. č. 71; kat. č. 78), v případě vzorku kat. č. 75-1 se mohlo jednat o „reparační“ nátěr jemnou hlinkou (Mazač–Kloužková 2012, 123).

Pomocí rentgenové difrakční analýzy (XRD) a optické mikroskopie (OM) výbrusů povrchové vrstvy exempláře z Jinočan (kat. č. 29-2) se zjistilo, že povrch pokrývá bílý nátěr, jehož hlavní barvící složku tvoří sádrovec. Tmavě hnědá místa povrchu zbarvuje železitá pigmentace – hematit. Kombinováním analýzy (XRD, RAMAN) potvrdily úpravu povrchu několika způsoby – tuhováním za použití grafitu (Přemyšlení, kat. č. 60), nástřepím se železitou pigmentací (Jinočany, kat. č. 29-2) a nátěrem směsí kaolínu a vápence (Praha-Stodůlky, kat. č. 59; obr. 22; Žemenová–Kloužková 2011, 123).

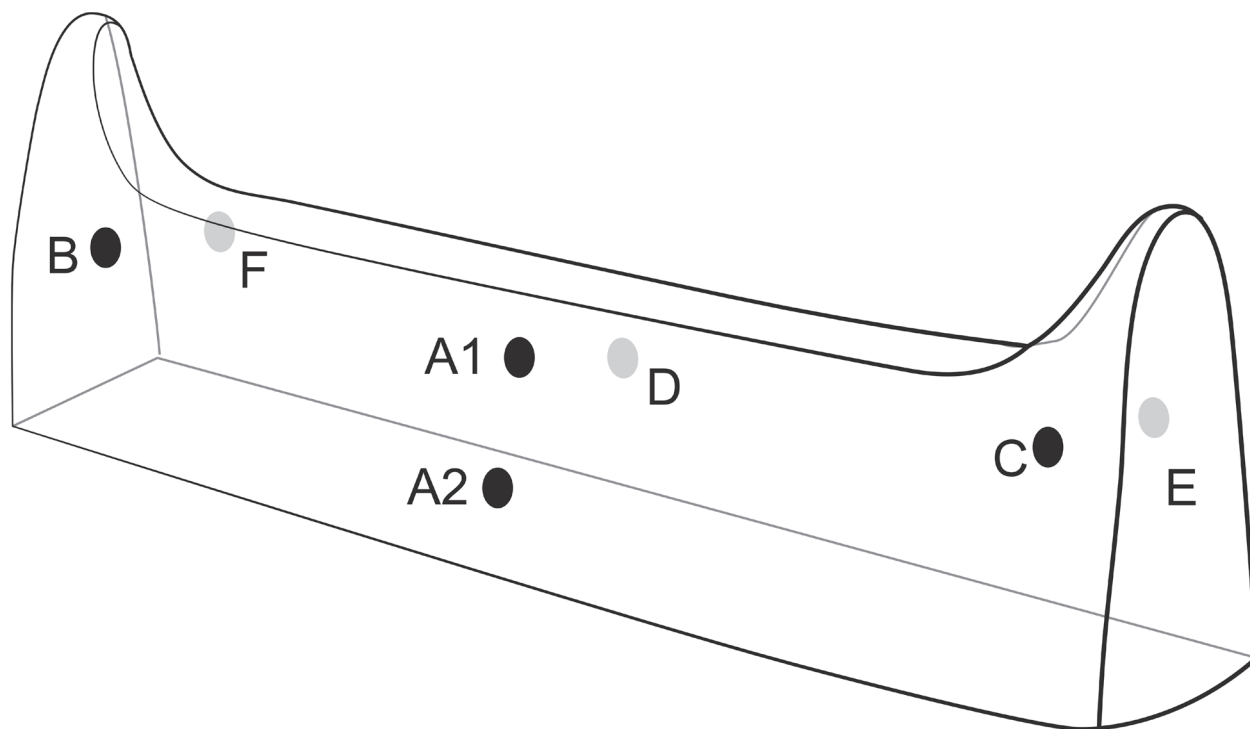
U nevypálených či nízkopálených kusů nesoudržného střepu z komorových hrobů bylanské kultury není objektivní hodnocení kvality zpracování povrchu a tvaru možné s ohledem na stav jejich dochování a z důvodu omezených možností preparace během odkryvu, kdy bývají od zásypu rozpoznány pouze díky odlišné struktuře a barvě materiálu.

Obr. 22. Praha-Stodůlky (kat. č. 59). Hřbet měsícovitého podstavce s pozůstatky bílého nátěru tvořeného směsí kaolínu a vápence. Foto Z. Mazač. – Fig. 22. Prague-Stodůlky (cat. Nr. 59). The back of a moon-shaped idol with remnants of a white coating consisting of a mixture of kaolin and limestone. Photo by Z. Mazač.

5.2.2 Experiment

Cílem experimentu bylo zjištění povrchové teploty modelu měsícovitého podstavce, resp. jeho jednotlivé

Obr. 23. Schematický náčrt měsíkovitého podstavce s vyznačenými body měření. Exponovaná strana A1 – horní partie centrální část těla (20 mm od hřbetu), A2 – dolní partie centrální část těla (20 mm od základny), B – levá strana (30 mm od levého okraje a 20 mm od hřbetu), C – pravá strana (30 mm od pravého okraje a 20 mm od hřbetu). Neexponovaná strana: D centrální část těla (30 mm od hřbetu), E – levá strana (30 mm od levého okraje a 20 mm od hřbetu), F – pravá strana (30 mm od pravého okraje a 20 mm od hřbetu). Kresba Z. Mazač. – Fig. 23. Schematic drawing of a moon-shaped idol with the points of measurement marked. Exposed side A1 – upper part of the central part of the body (20 mm from the back), A2 – lower part of the central part of the body (20 mm from the base), B – left side (30 mm from the left edge and 20 mm from the back), C – right side (30 mm from the right edge and 20 mm from the back). Unexposed side: D central part of the body (30 mm from the back), E – left side (30 mm from the left edge and 20 mm from the back), F – right side (30 mm from the right edge and 20 mm from the back). Drawing Z. Mazač.

vých partií, během použití na způsob křbového kozlíku, a to při běžném procesu udržování „kontrolovaného“ ohně, který vyhovuje např. přípravě pokrmu či vytápění interiéru. Nešlo tedy o dosažení mezních, tj. maximálních či minimálních, teplot v otevřeném ohništi. Pro účely měření byly zhotoveny dva modely měsíkovitých podstavců o rozměrech 270 × 80 mm, max. šířce 95 mm a výškou rohů 120 mm.¹⁸

Byly provedeny tři měřené výpaly a čtyři zhruba čtyřhodinové neměřené s cílem pozorovat chování testovaných modelů při opakované tepelné zátěži (tab. 7–10). Měřilo se šest, resp. sedm bodů, čtyři na tepelně exponované straně a tři na opačné (obr. 23).

Maximální povrchová teplota byla naměřena v bodě A1, tedy v místech kontaktu otopu s modelem. Při užití smrkového dřeva činila 607 °C, u bukového dřeva to bylo o 30 °C více. Zjištěné údaje odpo-

vídají závěrům M. Bareše, M. Ličky a M. Růžickové (1982, 208) o teplotě průměrně dosahované v otevřeném ohništi. Nutno však podotknout, že v otevřeném ohništi lze docílit rovněž značně vysokých teplot. Cíleně, při vysoké spotřebě výhřevného dřeva, lze totiž krátkodobě dosáhnout až 940 °C (Čambal–Gregor 2005, 55).

Vysoké hodnoty vykazoval také bod A2, zespoda ochlazovaný přicházejícím vzduchem. Tato část podstavce měla dobrou schopnost akumulace tepla, viz měření po 1 min. chladnutí. Jak ukazují zaznamenané hodnoty z ostatních partií mimo kontaktní zónu s ohněm, nepřesáhla zde povrchová teplota 450 °C, což koresponduje s výsledky analýz provedených na vzorcích měsíkovitých podstavců.

V závislosti na podmínkách se v průběhu tepelné expozice měnilo zbarvení povrchu. V okrajových, méně zatížených, partiích rohů a na nezatížené čelní stěně převažovaly tmavé tóny zakouřeného povrchu, zatímco středová exponovaná část vykazovala cihlově červené zbarvení. Povrch opakovaně pálených modelů neprojevoval makroskopicky vidi-

¹⁸ K měření byl použit infračervený teploměr IR VOLCRAFT IR900-30S s odchylkou ±1,5 % z naměřené hodnoty a emisivitou nastavenou automaticky, pomocí teplotního drátového čidla typu K, na hodnotu 0,96. Tato hodnota odpovídá emisivitě hlíny, keramiky či cihel.

Tab. 7. Průběh výpalu č. 1 (1. model) ze dne 30. září 2014. Tučně zvýrazněna nejvyšší dosažená teplota. Začátek 10.30 hod., exteriér, jasno, teplota vzduchu +10 °C, mírný západní vítr. 13.00, jasno, teplota vzduchu +14 °C, vítr. Konec 18.00 jasno, teplota vzduchu +12 °C, vítr. Palivo smrkové dřevo – hranoly 6 × 4 cm o délce 20 cm, přikládáno bylo v půlhodinových až hodinových intervalech jedním až třemi kusy. – *Tab. 7.* The course of the firing Nr. 1 (1st model) from 30 September 2014. The highest temperature reached is highlighted in bold. Beginning at 10:30, exterior, clear, air temperature +10 °C, mild westerly wind. 13:00, clear, air temperature +14 °C, wind. End at 18:00 clear, air temperature +12 °C, wind. Fuel spruce wood – squared timbers 6 × 4 cm, 20 cm long, one to three pieces were added in half-hour to hour intervals.

Čas		B	A1/A2	C	E	D	F
10.30	začátek						
12.30	měření	129	396/–	125	52	99	52
13.50	měření	169	439/–	176	69	116	64
15.00	měření	229	489/350	256	115	259	132
16.20	měření	200	592/489	281	120	204	99
16.50	měření	174	469/326	271	167	196	79
17.00	měření	278	557/451	398	259	372	195
17.01	měření chladnutí	182	414/–	327	201	270	160
17.40	měření	319	607/601	474	255	373	196
17.41	měření chladnutí	217	459/464	382	247	306	177
17.50	měření	306	607/599	300	234	363	196
17.53	měření chladnutí	225	301/307	189	189	228	187

Tab. 8. Průběh výpalu č. 1 (2. model) ze dne 30. září 2014. Tučně zvýrazněna nejvyšší dosažená teplota. – *Tab. 8.* The course of the firing Nr. 1 (2nd model) from 30 September 2014. The highest temperature reached is highlighted in bold.

Čas		B	A1/A2	C	E	D	F
10.30	začátek						
12.30	měření	125	365/–	139	96	155	73
13.50	měření	169	510/–	198	127	176	102
15.00	měření	203	526/507	174	167	245	119
16.20	měření	189	470/463	192	140	221	94,5
16.50	měření	358	571/491	211	156	274	132
17.00	měření	444	602/586	316	251	308	177
17.01	měření chladnutí	318	440/488	207	240	280	177
17.40	měření	381	603/584	262	248	322	185
17.41	měření chladnutí	316	425/434	193	239	316	182
17.50	měření	340	557/507	289	219	297	155
17.53	měření chladnutí	243	298/298	150	180	252	147

Tab. 9. Průběh výpalu č. 2 ze dne 13. října 2014. Tučně zvýrazněna nejvyšší dosažená teplota. Začátek 13.30 hod., exteriér, jasno, teplota vzduchu +12 °C, bezvětří. Konec 19.30 jasno, teplota vzduchu +9,8 °C mírný vítr. Palivo dubové dřevo – polena o rozměrech cca 6 × 6 cm a délce 20 cm, přikládáno bylo v půlhodinových intervalech jedním až třemi kusy. – *Tab. 9.* The course of the firing Nr. 2 from 13 October 2014. The highest temperature reached is highlighted in bold. Beginning at 13:30, exterior, clear, air temperature +12 °C, no wind. End at 19:30 clear, air temperature +9.8 °C mild wind. Fuel oak wood – logs measuring ca 6 × 6 cm and 20 cm long, one to three pieces were added in half-hour to hour intervals.

Čas		B	A1/A2	C	E	D	F
13.30	začátek						
16.00	měření	143	456/–	130	67	96	61
16.30	měření	279	593/374	295	109	120	76
17.00	měření	108	460/–	298	101	116	71
17.30	měření	269	621/–	340	108	145	122
18.15	měření	253	612/–	390	163	180	118
19.10	měření	386	637/–	386	143	291	171

Tab. 10. Průběh výpalu č. 3 ze dne 30. listopadu 2014. Tučně zvýrazněna nejvyšší dosažená teplota. Začátek 6.30 hod., mženi, +2 °C, bezvětří. Konec 10. 30 občasné dešť, +2 °C, bezvětří. Palivo větve olší o průměru do 5 cm. Měření pouze bod A1 v půlhodinových intervalech. – *Tab. 10.* The course of the firing Nr. 3 from 30 November 2014. The highest temperature reached is highlighted in bold. Beginning at 6:30, fog, +2 °C, no wind. End at 10. 30 occasional rain, +2 °C, no wind. Fuel branches of alder with a diameter of up to 5 cm. Measured only at point A1 in half-hour intervals.

Čas		A1
6.15	začátek	
8.00	měření	303
8.30	měření	450
9.00	měření	464
9.30	měření	591
10.00	měření	427
10.30	měření	508

telné změny struktury v podobě prasklin, strupovitěho či puchýřovitěho povrchu. Jeden z modelů se sice během experimentů rozlomil, ale stalo se tak v důsledku časté manipulace (instalace a demontáže provizorního ohniště).

Výsledky experimentu zřetelně ukazují, že teplota zatížení, zjištěná na jednotlivých fragmentech měsícovitých podstavců, nemusí vypovídat o reálném maximálním zatížení celého artefaktu, resp. jeho expono-

vaných částí. Objektivních výsledků lze tak dosáhnout pouze v případě současné analýzy vzorků ze středové a okrajových částí kompletně dochovaného kusu.

5.3 Stav dochování

5.3.1 Minimální počet jedinců

Signifikantním jevem sídlištních nálezů bývá vysoký stupeň fragmentarizace a vysoký podíl exemplářů zastoupených pouze jedním fragmentem (srov. *Fankhauser 1989, 128*). Zcela tak převažují nerekonstruovatelné kusy.

Minimální počet jedinců můžeme stanovit klasifikací výrazných formálních rozdílů mezi výrobky (tvaru, velikosti, zpracování základny a odlišné výzdoby). K ostatním faktorům, jako např. struktuře a zabarvení střepu, je možné vzhledem k vysoce heterogenní keramické směsi přihlídnout jen u markantních diferencí (*Mazač–Kloužková 2012, 120*).

Zatímco počty nálezů měsícovitých podstavců ze sídliště dosahují několika tisíc, netvoří hrobové nálezy ani jednu desetinu (*Matzerath 2011, 98*). V roce 2004 odhadl *F. Loré (2004, 28)* celkový počet podstavců na území Německa, Francie, Slezska, Rakouska a Maďarska na cca 2000 kusů, z toho hrobové nálezy činily asi 200 kusů.

V Čechách máme doklady minimálně 230 exemplářů. Z toho 114 kusů pochází z nefunerálního kontextu a 116 z funerálního.¹⁹ Zatímco nálezy z hrobů reprezentují převážně celé kusy, u nefunerálních jde

¹⁹ K funerálním nálezům byl započítán i zlomek ze zásypu mladolátenského hrobu z Nynic (*kat. č. 3*).

zpravidla o jednotlivé fragmenty. Pouze jediný sídlištní exemplář se dochoval ve zcela neporušeném stavu (Praha-Pitkovice, *kat. č. 107*) a u jednoho lze s velkou mírou pravděpodobnosti rekonstruovat celkovou podobu včetně délky (Přemyšlení, *kat. č. 60*).

Stanovení minimálního počtu jedinců se tudíž týkalo pouze těch lokalit, kde bylo objeveno více fragmentů. Z 50 nefunerálních nalezišť evidujeme v Čechách 245 fragmentů minimálně 114 jedinců.²⁰

Ve 28 případech (tj. 56 %) je lokalita zastoupena pouze jedním zlomkem, resp. jedním kusem měsícovitého podstavce.²¹ To platí pro celé území jejich rozšíření. Například 73 % všech podstavců z Alsaska je reprezentováno jedním fragmentem (*Billot 2008*, 31). Tento jev spojuje *R. Baumeister (1995, 402)* s vědomým tříděním a selekcí určitých částí – rohů s nejvyšší symbolickou hodnotou – k oddělení deponování. Identifikaci fragmentů podstavců v jednotlivých lokalitách může kromě zánikové a postdepoziciční transformace výrazně determinovat také rozsah, kvalita a možnosti terénního výzkumu.

Lokalit s více fragmenty je 22 (tj. 44 %), devět z nich poskytlo více než deset zlomků minimálně ze dvou exemplářů. Dosud nejpočetnější kolekce s minimálně 14 jedinci pochází z výzkumu sídliště štitarské kultury v Roztokách u Prahy (*Mazač–Kloužková 2012*). Dále můžeme z pozdní doby bronzové jmenovat Prahu-Jinočany a Přemyšlení, obě se šesti exempláři, a ze starší doby železné Vykáň, kde se v jednom objektu nacházely zlomky minimálně tří kusů. Sídliště na březích alpských jezer poskytla fragmenty měsícovitých podstavců v relativně hojném počtu: je to zřejmě dáno lepším stavem zachování původních situací. Minimální počty jedinců zde dosahují až několika desítek: Auenier-Nord 10, Zug-Sumpf 11, Ürschhausen-Horn 17–50, Zürich-Alpenquai 28–68, Eschenz-Insel Werd 36–70, Cortaillod-Est 95, Hauterive-Champrevéres 192–995 (1080 fragmentů), Bad Urach-Runder Berg 39 (a dalších 200 fragmentů), Buchau-Wasserburg 36 (*Fankhauser 1989*, 128; *Huber 2005*, 52; *Nagy 1999*, 76; *Kimmig 1992*, 67; *Pauli 1994*; *Hager 2007*). Korelace počtu jedinců s dalšími faktory, např. velikostí zkoumané plochy, délkou osídlení (počet fází) aj., přinesly jen neprůkazné výsledky (*Huber 2005*, 52).

5.3.2 Četnost jednotlivých částí

V celkovém počtu 243 fragmentů²² z nefunerálního kontextu z Čech převažují amorfní fragmenty

(36,2 %). Z typických fragmentů představují části těla a základny (27,2 %), podobně jsou zastoupeny boční partie s rohy či bez nich (26,8 %). Zlomky hřbetů tvoří 7,8 % a boků s odlomenou horní partií je pouze 2,0 %.

U nalezišť s více jedinci se projevuje výrazný nepoměr mezi minimálním počtem jedinců a počtem nalezených zakončení – rohů. Přitom bychom mohli očekávat poměr zakončení k tělu (případně jedinci) 2 : 1. V Roztokách bylo z minimálního počtu 14 jedinců nalezeno pouze šest zakončení (21,4 %) – čtyři rohy a dva bezrohé konce. V Jinočanech-Mirešicích se z minimálního počtu šesti jedinců dochovaly pouze tři rohy (tj. 25 %) a v Praze-Černém Mostě z přibližně šesti jedinců pouze jeden roh a bezrohé zakončení. Pár rohů pravděpodobně náležející stejnému exempláři se našel v Praze-Čakovicích (obj. 28), v Jinočanech-Mirešicích (obj. 8), v Lipticích (obj. 2/83) a v Bezděkově u Žatce (obj. 1/93).

Na Schlossbergu u Reischensburgu byly nejpočetněji zastoupeny fragmenty těla (40 %), dále pak základny (32 %) a nejméně rohy pouze ve 23 % (*Loré 2004*, 35–36). Opačný poměr ukazují výsledky výzkumu z Knittlingen, kde fragmenty rohů tvořily 64 %, zatímco zlomky hřbetu 22 % a základny pouhých 14 % (*Baumeister 1995*, 393–394); přitom zde však z minimálního počtu 21 jedinců bylo nalezeno pouze 24 fragmentů rohů, což činí pouhých 57 %. Ze zastoupení jednotlivých částí artefaktů na jezerních sídlištích Eschenz-Insel Werd a Zürich-Alpenquai, resp. z absence některých částí, lze dedukovat záměrnou selekci určitých partií, především rohů (*Fankhauser 1989*, 128; *Huber 2005*, 56). Otázkou je, kdy a zda vůbec k selekci vůbec došlo – zda tento stav není pouze odrazem schopnosti terénních a laboratorních pracovníků správně identifikovat fragmenty měsícovitých podstavců.²³ Rohy se totiž rozpoznávají mnohem snáze než amorfní zlomky základny, stěn či hřbetu.

Dalším faktorem bylo jistě dochování. Při cíleném výpalu v pyrotechnologickém zařízení bychom očekávali následující výsledek: subtilní části výrobku, jako například rohy, budou lépe vypáleny než masivní partie těla, které by v tomto případě více podléhaly tendenci k erozi. Jak ukazují některé nálezy, např. *kat. č. 60* a *kat. č. 62* z Přemyšlení, a také roh *kat. č. 101-1* z Prahy-Černého Mostu, nebylo tepelné zatížení rovnoměrné. Zejména boční partie artefaktů nacházející se na periférii tepelné expozice mohou být nízkopálené. To má za následek, že okrajové části více podléhají erozi než lépe vypálený střed těla. Podobný jev můžeme sledovat i v Knittlingen (*Bau-*

²⁰ Fragmentem se rozumí část neslepitelná s jinou příslušnou částí artefaktu do tzv. slepku. Slepky považujeme za jeden zlomek.

²¹ Z tohoto počtu osm kusů představují sbírkové předměty ze starých fondů bez bližších nálezových údajů.

²² Do tohoto počtu nebyly zahrnuty dva kompletní exempláře z Prahy-Pitkovic (*kat. č. 107*) a Přemyšlení (*kat. č. 60*).

²³ Například některé fragmenty měsícovitých podstavců z Liptic nebo Budihostic byly evidovány jako „cihly“ či „závaží“. Ještě častěji se ukrývají pod označením „mazanice“.

meister 1995, 395–396). Jak dokládá *D. Hager (2007*, Taf. 1), existuje patrný rozdíl v podílu nalezených rohů a těl mezi starými a novými výzkumy. U starších výzkumů převažují snadno identifikovatelné části rohů, zatímco u nových jednoznačně fragmenty těl. Podobný stav můžeme pozorovat i u nás, kde staré muzejní fondy obsahují především typické části podstavců s rohy, zatímco atypické byly skartovány.

6. Vlastnosti nálezového prostředí

Měsícovité podstavce představují součást nálezového fondu sídliště, výbavy hrobů, ale také se objevují v situacích souvisejících s projevy možných kultovních aktivit, spojených mimo jiné s pohřebními obřady. Variabilita nálezového prostředí sice poskytuje široké spektrum informací, zároveň však komplikuje interpretační možnosti. Nepočítáme-li funerální památky, nelze až na ojedinělé výjimky doložit přítomnost měsícovitých podstavců v původním funkčním kontextu (*Sievers 1984*, 55).

6.1 Sídliště

Měsícovité podstavce se objevují na rovinných i výšinných sídlištích, včetně hradišť. Jejich výskyt nelze spojovat s určitým sociálním prostředím. Zpravidla se nacházejí ve fragmentárním stavu náhodně rozptýleny v zahloubených objektech, které dle skladby nálezů mohly mít ve svém závěrečném stadiu fungování odpadní charakter (*Loré 2004*, 49; *Matzerath 2011*, 100). Ojediněle se objevují i ve větších zahloubených objektech s obytnou či výrobní funkcí (např. Roztoky, obj. 366, 810, 831 a 832, *Kuna–Němcová 2012*; Jinočany-Mirešice, *Čtverák 1980*; Cerhenice, *Sedláček 1980*; Praha-Černý Most, obj. 250, *nepublikováno*; Vykáň, *Almásky – Snítily 2015*; srov. *Billot 2008*, 173). V případě těchto objektů si klademe otázku, zda měsícovité podstavce tvořily součást jejich původního inventáře, nebo se do zásypových vrstev dostaly později. Ve vztahu k půdorysům nadzemních staveb zřetelně vystupují pouze v osadách na březích alpských jezer (např. Auvernier-Nord, *Arnold 1983*; Cortailod-Est, *Arnold 1990*; Hauterive-Champréveyres, *Anastasiu – Bachmann 1991*; Ürschhausen-Horn, *Nagy 1999*).²⁴

Dalo by se očekávat, že přítomnost těchto výrobků bude zaznamenána na každém lépe zpracovaném sídlišti pozdní doby bronzové či doby halštatské. Doposud však chybí dostatek publikovaných lokalit. V případě rozsáhlého, dobře dokumentovaného a publikovaného výzkumu sídliště v Kněževsi

z mladší a pozdní doby bronzové nebyl jejich výskyt prokázán, ačkoliv z k. ú. Kněževs pocházejí starší, nedokumentované nálezy fragmentů dvou exemplářů (*kat. č. 31 a 32; Smejtek 2011*).

Dosud největší kolekce měsícovitých podstavců v Čechách pochází z výzkumu části sídliště z pozdní doby bronzové v Roztokách u Prahy, kde bylo v devíti zahloubených objektech nalezeno 38 fragmentů nejméně ze 14 exemplářů (*Kuna–Němcová et al. 2012*). Sídliště bylo pomocí tzv. Thiessenových polygonů hypoteticky rozčleněno do pěti vzájemně se respektujících, pravděpodobně chronologicky nesouasných celků – usedlostí (A–E), do nichž se shluovalo více typů zahloubených objektů. V rámci všech pěti takto vymezených jednotek se nacházely fragmenty měsícovitých podstavců. Zajímavým zjištěním je, že ve čtyřech ústředních polozemnicích se vedle zlomků podstavců objevují doklady textilní výroby. Musíme však podotknout, že zatímco zde byla textilní závaží intencionálně deponována či opuštěna ještě v použitelném stavu před zánikem stavby, nelze funkční propojení podstavců se stavbami jednoznačně prokázat.

Vazba měsícovitých podstavců na objekty s doklady textilní výroby představuje poměrně častý jev (*Sievers 1984*, 54–55). Obecnou přítomnost tkalcovských potřeb na sídlištích lze vysvětlit nespecializovanou, domácí textilní produkcí. Například na sídlišti Auvernier-Nord s nálezy 10 podstavců se nacházelo také velké množství hliněných kruhů různé velikosti (*Fankhauser 1986*, 78). Jámy 15 a 31 a 46 v Dampierre-sur-le-Doubs obsahovaly kromě fragmentů měsícovitých podstavců a keramiky také hliněné kruhy a závaží (*Pétrequin – Urlacher – Vuallat 1969*, 14–24). Obdobně dvě jámy č. 59 a 76 na hradišti v Lengyelu poskytly kromě fragmentů měsícovitých podstavců také velké množství keramických jehlců – závaží (*Wosinsky 1890*, 29, 41). Podobně tomu bylo i ve Vátu, kde se v objektu 863 nalezl kromě zdobených závaží větší počet přeslenů (*Molnár – Farkas 2010*, 138). Zlomky měsícovitých podstavců se na rozsáhlém sídlišti v Chorvatském Grobě objevily téměř v každém obydlí, v některých společně s pozůstatky textilní produkce – především tkaní (*Studeníková 1981*, 38; 1993, 137; *Belanová – Čambal – Stegmann-Rajtár 2007*, 430). Tkalcovská závaží a přesleny byly společně s fragmentem měsícovitého podstavce nalezeny i v halštatské zahloubené stavbě v Janíkách (*Čambal – Gregor 2007*). Stejně tomu bylo v případě tkalcovské dílny (obj. 1/02) v Dunajské Lužné (Nové Košariská), kde bylo kromě fragmentů čtyř měsícovitých podstavců z výplně zásypu objeveno 170 kusů jehlcovitých závaží z nejméně dvou stavů a několik desítek sušených hliněných válečků. R. Čambal připouští jistou souvislost této dílny s pohřebními obřady. Podle něj se zde mohl tkát pohřební šat

²⁴ I zde je však otázkou, jakou měrou se podílely na konečné distribuci fragmentů zánikové události, např. povodně.

pro některou z osob pochovaných v jedné z nedalekých knížecích mohyl. Patrně z obavy ze znesvěcení pohřebních rituálů pak byla dílna intencionálně zapálena. Předtím však došlo k rozebrání tkalcovského stavu a uložení některých jeho součástí do hrobu, jak ilustruje mohyla VI s dvanácti jehlanovitými závažími (Čambal–Gregor 2005, 36–41). V případě studny ve Vajnorech, která kromě kostry psa, početných kostí prasete a koně a střepů keramických nádob obsahovala zlomky pěti měsícovitých podstavců a hliněná jehlanovitá závaží se značkami kříže na horní základně, může jít mimo jiné o pozůstatky kultovních praktik či přímo o uložení tzv. ceremoniálního odpadu (Studeníková 1981, 41; 2003, 16–17). Stejně jehlanovité předměty se značkou kříže se objevily ve společnosti fragmentů několika podstavců v zahluobeném objektu na lokalitě Harka (Storno 1942, 148). Některé z těchto situací jako např. Harka, Vajnory, Dampierre-sur-le Doubs, Lengyel či Vát či lze považovat za nevšední s možným kultovním významem (srov. Storno 1942, 148; Studeníková 2003, 17; Matzerath 2009, 27; Molnár–Farkas 2010, 138). Významnou textilní produkci a kultovní aktivity spojené s tkaním se podařilo doložit na hradišti Molpír u Smolenic na jihozápadním Slovensku, kde se v několika domech a na kultovním místě nacházely ve velkém počtu také fragmenty měsícovitých podstavců (Stegmann–Rajtár 1998; 2000; 2005). Značné množství fragmentů keramických podstavců se objevuje i na dalších sídlištích kalenderberské kultury s výraznými doklady intenzivní textilní výroby, např. Eisenstadt, Donnerskirchen, Purbach, Mödling–Kalenderberg, Bad Fischau, Braunsberg a Šoproň (Kyrle 1913; Nebelsick 1997, 108–109). Podobně tomu je i na jihovýchodoalpských výšinných centrech, jako např. Poštela nebo Rifnik, kde předení a tkaní patřilo k důležitým hospodářským činnostem (Schmid 1937; Těžan 1996; Stegmann–Rajtár 2005, 61).

Prostorová distribuce fragmentů či celých měsícovitých podstavců na sídlištích hovoří proti exkluzivitě a centrálnímu uložení těchto artefaktů, což by se dalo očekávat při jejich použití v rámci velkých náboženských slavností (Huber 2005, 53). Toto decentralizované a na půdorysy povrchových staveb vázané rozvržení bylo pozorováno na sídlištích v Zürich-Alpenquai, kde byly měsícovité podstavce široce rozptýleny ve 13 půdorysech domů, Auenier–Nord pak v 10 půdorysech (Arnold 1983; Fankhauser 1989, 129; Huber 2005, 53; Hager 2007, 19). Na jiných lokalitách můžeme sledovat podobnou dislokaci, avšak bez výrazného napojení na půdorysy domů – např. v Ürschhausen–Horn, Cortaillod–Est nebo Hauterive–Champréveyres (Arnold 1990; Anastasiu–Bachmann 1991; Nagy 1999, 76; Huber 2005, 53; Hager 2007, 17–25). Jak bylo zjištěno v případě sídliště Ürschhausen–Horn, nacházely se měsícovi-

té podstavce v domech jednotlivě, vzácně i v páru (Huber 2005, 53).

Na hradišti Runder Berg u Bad Urachu se měsícovité podstavce vyskytovaly jednotlivě, v páru nebo ve více exemplářích v blízkosti ohnišť (Pauli 1994). Rovněž na sídlišti Auenier–Nord byla pozorována častá asociace s ohništi (Arnold 1983, 99). Na „Wasserburgu“ u Bad Buchau obsahovalo podle H. Reinerttha skoro každé ohniště mladší fáze osídlení (pozdní doby bronzové) pozůstatky měsícovitých podstavců (Kimmig 1992, 67). Některé podstavce na lokalitě Eschenz–Insel Werd spočívaly v bezprostřední blízkosti ohniště, stejně jako na hradišti Wittnauer Horn (Fankhauser 1989, 129, 132). Relativně krátká vzdálenost (2,5 m) mezi velkým fragmentem těla podstavce a dobře zachovaným ohništěm byla zdůrazněna také na hradišti Bullenheimer Berg v Bavorsku (Diemer 1995, 74). Pozůstatek podstavce centrálně umístěného na kruhové „ohništní“ desce byl odkryt v jižní věži Heuneburgu (Sievers 1984, 54–55). Eventuální asociaci podstavce se zdobenou křbovou deskou také naznačuje plán a fotografie náleзовé situace domu A1 na Hradišti nad Závistí u Prahy (Drda–Rybová 2008, obr. 14, 15). Rovněž na výšinném sídlišti Poštela se části podstavců nacházely v blízkosti ohnišť, např. v domě L (Schmid 1937, 286–287). V Lovčičkách u Brna se dva zlomky keramických podstavců objevily v jámě spolu s plasticky zdobenou mazanicí a fragmenty roštovité části krbu či pece, s ohledem na sekundární uložení do jámy však může být jejich společný výskyt čistě náhodný (Říhovský 1982, 35). D. Hager (2007, 46) skepticky podotýká, že na sídlištích se většina artefaktů nachází v relativní blízkosti nějakého ohniště.

Jen vzácně jsou fragmenty jednoho exempláře rozptýleny ve více zahluobených objektech. Za obecný jev můžeme považovat přítomnost singulárních, tedy nepárových exemplářů (Goetze 1976, 137; Grimm 1982, 5; Loré 2004, 49). V tomto směru se jeví zcela unikátní situace v Bezděkově u Žatce, kde byla bezpochyby objevena souprava minimálně dvou keramických podstavců identických rozměrů a vlastností (Holodňák 1996).

Naopak nezřídka se v jednom zahluobeném objektu nacházejí zlomky z více exemplářů, které mají charakter sekundárního odpadu (např. Přemyslen, obj. 99; Praha–Čakovice, obj. 28; Cerhenice, obj. 2/73; Roztoky u Prahy, obj. 366 a 840 a Vykáň; mimo území Čech např. Poštela, Schmid 1937; Vajnory, Studeníková 2003; Vát, Leoben–Häuselberg, Szombathely–Reiszig–erdő, Molnár–Farkas 2010, 134 aj.). V Elchingen lze kumulaci měsícovitých podstavců vysvětlit „skartací“ špatně vypálené vsádky (Pressmar 1979). Velké množství fragmentů polotovarů i „hotových“ kusů v objektu v Harce se rovněž považuje za doklad výrobních aktivit, čemuž nasvěd-

čuje hliněná hrouda s četnými otisky prstů, používána k drobným opravám polotovarů. Mimo jiné zde byla nalezena jehlancovitá závaží se značkou kříže na horní podstavě (Storno 1942, 148). Obě tyto situace v Elchingen a Harce můžeme rovněž spojit s rituálními aktivitami.

Situace zachycená v jámě (obj. 99) v Přemyšlení s šesti identifikovanými exempláři, jedním téměř kompletním, vypovídá o cíleném deponování měsícovitých podstavců do předem určeného objektu. Stav zachování exempláře (*kat. č. 60*) s nevypálenými boky, přítomnost celé nádoby a částí dalších svědčí o bezprostředně následujícím zasypaní jámy, které zabránilo následné degradaci nevypálených částí a další fragmentarizaci artefaktů. Inventář některých objektů z Reisensburgu vyniká zvláštním složením a kombinací nálezů, jako v případě jámy 10, kde byl podstavec obklopen sedmi celými nádobami. Podobně tomu bylo v případě objektů č. 4, 27, 28, 29 a 51, které však neobsahovaly podstavce. Jednotlivé kompozice působí jako vybavení kuchyně či pozůstatek nějaké (rituální-obětní) hostiny (Loré 2004, 49).

6.2 Pohřebiště

Jak již bylo uvedeno, představují nálezy měsícovitých podstavců z hrobů přibližně necelou jednu desetinu všech evidovaných kusů (z pozdní doby bronzové i halštatské) na území střední Evropy. V Čechách však paradoxně tvoří hrobové nálezy 80 % dokumentovaných podstavců z doby halštatské.

Ve středních a severozápadních Čechách evidujeme z dvanácti pohřebišť bylanské kultury (Ha C–D1) celkem 27 komorových hrobů s měsícovitým podstavcem na kruhové podložce nebo se samostatnou podložkou, ke kterým máme hodnověrné nálezové údaje. K dalším dvěma hrobům z Hradenína (č. 33 a 56), kde mohl měsícovitý podstavec tvořit součást inventáře, se dochovala pouze terénní skica bez soupisu konkrétních nálezů. Kromě toho se ve sbírce Regionálního muzea v Kolíně nacházejí tři podstavce bez vazby na konkrétní hrob: *kat. č. 128* – Hradenín (?); *kat. č. 129* – Kolín (?); *kat. č. 139* – Plaňany (?).

D. Koutecký (1968; 1993; 2001; Fridrichová–Koutecký–Slabina 1996) rozdělil bylanské hroby z hlediska rozměrů, konstrukce, pohřebního ritu a vybavy do tří kombinačních skupin se třemi, resp. čtyřmi podskupinami. Měsícovité podstavce bývají součástí inventáře bohatě vybavených komorových hrobek zpravidla dřevěné konstrukce a severojižní orientace. Z počtu 27 dokumentovaných komorových hrobů vybavených měsícovitým podstavcem či podložkou jich dvanáct (44,4 %) náleží do kombinační skupiny I-1, tedy k nejnákladněji vypraveným hrobům s vozem, koňskými postroji, případně jhem, zbraněmi a množstvím keramických nádob. Například

na hradenínském pohřebišti byl měsícovitý podstavec objeven v šesti (až sedmi) z celkových osmi hrobů této kombinační skupiny, tj. v 75 %! Do kombinační skupiny I-2, bez vozu, ale s postroji, případně zbraněmi, patří osm případů (29,6 %). Do nepříliš početné skupiny I-3 velkých komorových hrobů s chudou výbavou (pravděpodobně vyloupených) řadíme pouze dva hroby s měsícovitým podstavcem (7,4 %) a k početné skupině II-1 bohatých hrobů menších rozměrů jich náleží pět (18,5 %). Úhrnem tedy z celkového počtu 27 hrobů vybavených měsícovitým podstavcem či jen podložkou jich 20 (74 %) náleží prvním dvěma kombinačním skupinám s náročnou konstrukcí a bohatou výbavou (*tab. 11*).

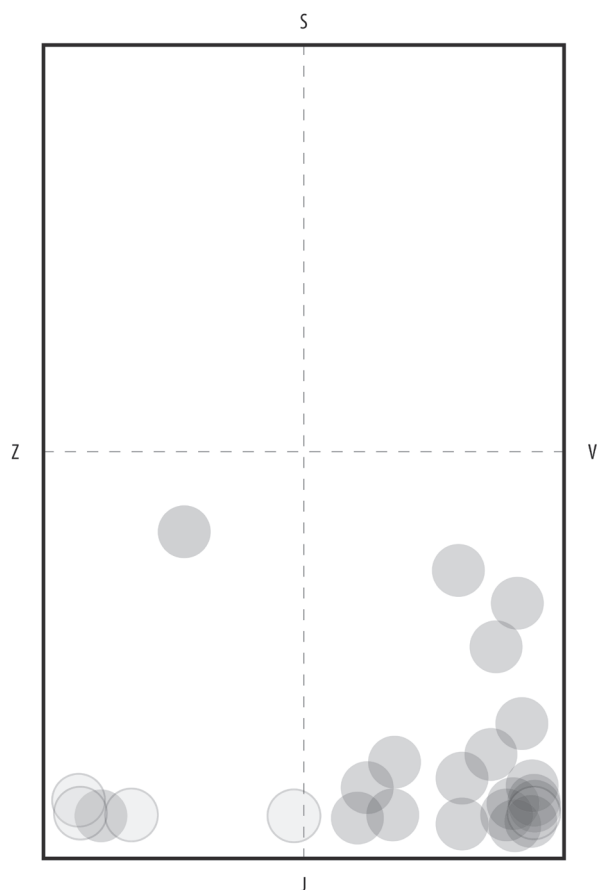
Tyto hroby mají mnoho společných znaků. Rozložení pohřební výbavy se řídí určitými pravidly. Severní polovina hrobu byla zpravidla určena pro zesnulého a jeho osobní výbavu. V téměř 50 % případů spočívalo tělo nebožtíka na čtyřkolovém voze či jeho symbolické substituci. Převládajícím pohřebním ritem byla inhumace. Ve dvou případech pozorujeme současný pohřeb dvou nespálených těl a dále pět birituálních hrobů, u nichž lze kremaci považovat za doprovodný pohřeb jedince snad podřízeného postavení. Dle antropologických analýz či osobní výbavy hlavního pohřbeného jde většinou o osoby mužského pohlaví, ve dvou případech však s nejvyšší pravděpodobností o ženy. U dalších tří hrobů, kde nebylo možné antropologické určení pohlaví, lze z rozmístění kruhových šperků a absence zbraní také spíše uvažovat o pohřbech žen (Metzner-Nebelsick 2009).

Jižní polovina hrobu sloužila k uložení ostatní výbavy. V jihozápadním rohu stály velké keramické zásobnice, v jihovýchodním rohu či nedaleko něj zaujímal pevné místo měsícovitý podstavec (*obr. 24*). Prostor u jižní stěny, mezi podstavcem a zásobnicí, byl zpravidla určen pro jho a koňské postroje. Jejich součásti se mohou objevit i ve středu komory či v blízkosti pohřbeného. Umístění zvířecích kostí – části obětního zvířete – také podléhalo ustáleným pravidlům. Nacházejí se spíše poblíž zásobnic, výjimečně u východní strany jižní poloviny hrobu. V jejich blízkosti se nezřídka objevuje železný nůž. Rozmístění ostatní keramické výbavy, včetně picího servisu, již nebylo tak striktně regulováno. Nádob vyplňovaly volný prostor jak v jižní, tak v severní polovině hrobky.

Oproti popsané struktuře, která je typická pro východostredočeskou oblast bylanské kultury, se v Lovosicích vyskytuje uspořádání některých prvků výbavy hrobů se severojižní orientací komory v osobě převrácené formě (srov. Pleiner 1959; Půlpán 2012; 2020). Měsícovitý podstavec se tak nachází v jihozápadním rohu, zatímco velké zásobnice v rohu jihovýchodním. Takové uspořádání lze považovat

Tab. 11. Inventář bylanských komorových hrobů vybavených měsícovitým podstavcem. – Tab. 11. Inventory of the Bylany chamber graves equipped with a moon-shaped idol.

	kombinační skupina	orientace	délka	šířka	kostrový	žárový	muž	žena	dítě	vůz či jeho součásti	jho	koňský postroj	zvíře	nůž / sekáč	měsícovitý podstavec	samostatná podložka	zbraně	kruhový šperk	jehlice	jiné doplňky oděvu a šperky	toaletní souprava	celkový počet nádob
Bylany 1/1	I-2	S–J	380	235	1		1					1			1	1		2				15
Bylany 3/2	I-2	S–J	470	370	1						?	1	?		1			1				13
Droužkovice, obj. 367	I-1	SZ–JV	500	230	1	1	1			1			1	1		1	1			1		18
Hradenín 12	I-2	S–J	550	300	1			?				1	1	1	1			6	1			45
Hradenín 18	I-2	S–J	500	285	1		1			1	?	1	1		1					1		7
Hradenín 24	I-1	S–J	520	340	1		1			1	1	1	1	1	1		1	2	1	1		70
Hradenín 28	I-1	S–J	510	292	1		1			1	?	1	1	1	1			1		1		10
Hradenín 30	I-1	S–J	450	300	1	1	1			1	?	1	1		1							8
Hradenín 33	I-1	S–J	?	?	1					1		1			?							9
Hradenín 46	I-1	S–J	510	310	1		1			1	1	1	1	1	1		1	1		1		40
Hradenín 48	I-2	S–J	520	260	1						?	1	1	1	1							51
Hradenín 56	I-3	S–J	420	290	1										?							4
Hradenín 57	I-3	S–J	510	310	1								1		?	1				1		4
Hradenín 58	I-1	S–J	?	?	?					1	?	1	1		1							12
Hradenín 59	I-2	S–J	480	260	?							1	1	1	1							45
Kolín 137/96	I-1	S–J	540	270	1	1		1		1	?	1	1		1			2	1	1		30
Kolín 83/2000	I-3	S–J	280	250	1	1	1						1	1	1					1	1	34
Kutná Hora 10/89	II-1	S–J	285	190	1			1					1	1	?							25
Lovosice 17/2002	I-1	S–J	500	240	1		1			1		1	1		?	1	1			1		17
Lovosice 18/2002	I-1	S–J	495	215	1			?		1		1	1		1			5	2	1		23
Lovosice III	I-2	S–J	500	300	1		1				1	1	1	1	1		1					20
Lovosice 2/2018	I-1	S–J	560	300	1	1				1	?	1	1		1			5				>18
Nová Ves I	I-2	SV–JZ	600	206	1		1		1			1	1			1						>13
Nymburk 283/89	I-2	S–J	?	?	1			?			?	1				1		5				>13
Praha-Řáblice 1/K	II-1	S–J	?	175	1	1										1				1	1	>2
Praha-Nové Butovice	II-1	SV–JZ	276	232	1									1	1					1		20
Praha-Suchdol 1/03	II-1	S–J	?	?	1								1			1				1		13
Praha-Suchdol 2 (2005)	II-1	S–J	233	203	1								1	1		1						14
Praha-Vinoř	I-1	S–J	490	230	?					1	?	1	1		1							>10

Obr. 24. Poloha měsíkovitého podstavce v rámci komorového hrobu bylanské kultury. Světle šedá kolečka s obrysem: severozápadočeská oblast; šedá kolečka bez obrysu: středočeská a východostředočeská oblast. Vypracoval Z. Mazač. – Fig. 24. Position of the moon-shaped idol within the chamber tomb of the Bylany culture. Light grey circles with outline: Northwest Bohemia Region; grey circles without outline: Central Bohemian and East Central Bohemian Region. Prepared by Z. Mazač.

za lokální anomálii v prostředí severozápadočeské skupiny, která je charakteristická odlišnou orientací hrobů V–Z, v případě hrobu s podložkou z Droužkovic SZ–JV.²⁵ U „knížecích“ pohřbů z Lovosic tak můžeme uvažovat o úzkých kontaktech se středolabskou, případně pražskou oblastí a přílohu podstavce pokládat za určitý doklad identifikace či vztahu k tomuto regionu.

Měsíkovitý podstavec bývá ve výbavě bylanského hrobu zastoupen dvěma způsoby: jako kompletní sada podstavce s kruhovou podložkou, na kterou je volně postaven či s ní pevně spojen, nebo pouze jako samostatná podložka coby *pars pro toto* (Bylany hr. 1/1, kat. č. 113; Droužkovice, kat. č. 115; Hra-

denín, hr. 57, kat. č. 125; Lovosice, hr. 17/2002, kat. č. 134; Nová Ves I, kat. č. 137; Nymburk, kat. č. 138; Praha-Řábice, kat. č. 140; Praha-Suchdol, kat. č. 142 a kat. č. 143). Vzhledem k absenci výpalu či jeho nízké teplotě lze rovněž připustit eventualitu částečné či úplné degradace těchto artefaktů, kvůli níž zcela uniknou pozornosti během exkavace.

V hrobech s kamenným závalem byla přítomnost měsíkovitého podstavce zaznamenána pouze výjimečně. Příčinu můžeme hledat v účinku zřícení stropní konstrukce zatížené kamenným závalem, který spolu s procesem archeologizace vedl k výraznému poškození až úplné degradaci nepáleného předmětu. Z hrobu č. 10/89 z Kutné Hory-Karlova (kat. č. 132) máme díky pozornosti terénních pracovníků k dispozici alespoň popis „neznámé hmoty šedočerné barvy s hlinitou strukturou“, v němž můžeme rozpoznat materiál charakteristický pro měsíkovité podstavce (cit. Šumberová 1996, 462; Mazač–Tvrđík 2000, 153–154).

V hrobech nepozorujeme žádnou výraznou asociaci měsíkovitých podstavců s jinými artefakty, která by naznačovala jejich potenciální funkci. Při výzkumu komorového hrobu č. 3 v Lovosicích byly na podložce měsíkovitého podstavce (kat. č. 133) zaznamenány uhlíky a současně pozorováno očazení přiléhající stěny hrobu. Tuto situaci autoři vyhodnotili jako doklad obřadu spojeného s ohněm či zápalnou obětí (Pleiner 1959, 656).

Hroby s měsíkovitým podstavcem můžeme obecně datovat do období Ha C2–Ha C3 podle chronologického systému D. Kouteckého (2001; 2008). Nejmladším nálezem je hrob 28 z Hradenína náležející do stupně Ha D1 (Koutecký 2001, 767).

Také ve východních Čechách v prostředí slezskoplatěnické kultury, resp. jejího třetího stupně podle V. Vokolka (Ha C–D1), představovalo ukládání měsíkovitého podstavce do hrobu poměrně rozšířený zvyk (Vokolek 1999, 14; Novák 2014, Tab. 21). Nejstarší nálezy jsou řazeny již do II. stupně (Ha B2–C1; Jiráň 2008, 157). Ze 16 pohřebišť evidujeme minimálně 78 hrobů s měsíkovitým podstavcem,²⁶ z nichž pouze k 60 máme hodnověrné informace o složení výbavy (tab. 12; Novák 2010, 257). Není zde, na rozdíl od velkých hrobů bylanské kultury, pozorován princip, podle kterého by se řídil „nárok“ na uložení tohoto předmětu do hrobu. Nutno podotknout, že hrob, velikost a složení pohřební výbavy nemusí v tomto kulturním prostředí reflektovat společenský status jedince. Ten mohl být manifestován jiným způsobem, např. během pohřebních obřadů.

Dle analýz M. Nováka (2010, 257; 2014, 161) činí průměrný počet nádob v hrobech třetího stupně slezskoplatěnické kultury 6,7. Těto hodnoty však podle

²⁵ Za poskytnutí informací k dosud nepublikovanému hrobu děkuji autorce výzkumu Janě Doležalové.

²⁶ Srov. pozn. 5.

Tab. 12. Inventář hrobů III. stupně slezskoplatěnické kultury vybavených měsícovitým podstavcem. V soupisu jsou uvedeny pouze hroby s dostupnými informacemi o výbavě. U hrobu 10/1907 z Dobřenic je nejistý nálezový celek, hrob 19/1907 náleží podle V. Vokolky (1999, 14) ještě II. stupni a hroby 18/1907 a 26/1907 podle dochovaných záznamů neměly obsahovat měsícovitý podstavec. – *Tab. 12.* Inventory of the graves of the IIIrd degree of the Silesian-Platěnice culture equipped with moon-shaped idols. Only graves with available equipment information are listed. The grave 10/1907 from Dobřenice has an uncertain find whole, according to V. Vokolek (1999, 14) the grave 19/1907 still belongs to the IIrd degree and graves 18/1907 and 26/1907 should not contain a moon-shaped idol according to the preserved records.

Lokalita	počet keramických nádob	počet kovových artefaktů	ozdoba	součásti oděvu (jehlice, spona)	nůž
Dobřenice, hr. 10/1907	6	1		1	
Dobřenice, hr. 18/1907	8	4	3	1	1
Dobřenice, hr. 19/1907	9	1		1	
Dobřenice, hr. 26/1907	8	1		1	
Dražkovice, hr. 3/2012	15	0			
Dražkovice, hr. 2/2014	12	0			
Hrochův Týnec, hr. z r. 1968	27	3		2	1
Chudonice, hr. D	7	1			
Chudonice, hr. H	27	0			
Kunětice, hr. VII/1934	4	0			
Kunětice, hr. X/1934	5	0			
Kunětice, hr. 1/1941	9	2	1	1	
Kunětice, hr. 3/1941	14	3	2		1
Kunětice, hr. 1 (2020)	22	1			1
Kunětice, hr. 4 (2020)	22	0			
Kunětice, hr. 5 (2020)	9	0			
Kunětice, hr. 6 (2020)	12	0			
Opatovice nad Labem, hr. 13	44	3	1	1	1
Opatovice nad Labem, hr. 31	36	4	1	2	
Pardubice-Hůrka, hr. 9/1956	6	1			1
Pardubice-Hůrka, hr. 20/1956	18	1			1
Platěnice, hr. 9 Daněk	17	1			1
Platěnice, hr. 10 Daněk	19	5	3		1
Platěnice, hr. 15 Daněk	6	0			
Platěnice, hr. 24 Daněk	2	0			
Platěnice, hr. 35 Daněk	18	0			
Platěnice, hr. 40 Daněk	3	0			
Platěnice, hr. 42 Daněk	7	1		1	
Platěnice, hr. 45 Daněk	3	1	1		
Platěnice, hr. 68 Daněk	9	1		1	
Platěnice, hr. 79 Daněk	13	1			1
Platěnice, hr. 10 Pravda	3	0			
Platěnice, hr. 26 Pravda	4	0			
Platěnice, hr. 35 Pravda	8	0			
Platěnice, hr. 40 Pravda	29	0			
Platěnice, hr. 41 Pravda	4	0			
Platěnice, hr. 46 Pravda	10	0			
Platěnice, hr. 9 Vlasáková	10	1	pinzeta		
Platěnice, hr. 13 Vlasáková	7	1	1		

Lokalita	počet keramic- kých nádob	počet kovo- vých artefaktů	ozdoba	součásti oděvu (jehlice, spona)	nůž
Platěnice, hr. 33 Vlasáková	7	0			
Platěnice, hr. 34 Vlasáková	4	0			
Platěnice, hr. 37 Vlasáková	5	2		1	1
Platěnice, hr. 40 Vlasáková	5	0			
Platěnice, hr. 41 Vlasáková	6	0			
Platěnice, hr. 44 Vlasáková	7	0			
Platěnice, hr. 45 Vlasáková	6	2	2		
Platěnice, hr. 46 Vlasáková	2	0			
Platěnice, hr. 5 Ruml	14	0			
Platěnice, hr. 15 Ruml	8	0			
Platěnice, hr. 24 Ruml	4	3	2	1	
Platěnice, hr. 25 Ruml	9	3	2	1	
Platěnice, hr. 7 Jirout	11	0			
Platěnice, hr. XV/1926	5	0			
Platěnice, hr. XLIV/1926	10	0			
Skalice, hr. XI/1935	8	0			
Skalice, hr. 23/1954	17	0			
Úhřetice, hr. 2	11	2	2		
Úhřetice, hr. 6	7	5	1	1	3 hroty šípů
Úhřetice, hr. 37	7	1		1	
Vitiněves, hr. 1	5	1			1

nej nedosahuje 61 % případů. Z 60 evidovaných hrobů s měsícovitým podstavcem a dochovanými informacemi o výbavě přesahuje toto množství 64,7 % objektů. Průměrný inventář hrobů tak tvoří 10,8 keramických nádob, včetně pokliček, a v 51,7 % obsahuje kovový, železný či bronzový artefakt. Průměrný počet kovových milodarů činí pouze 1 kus na hrob. Přesto můžeme výbavu hrobů s podstavci hodnotit jako nadprůměrnou. Nejbohatší, co se týče keramického inventáře, jsou hroby 13 a 31 z Opatovic nad Labem, hrob 40 z Platěnic-Pravdova pole a hroby z Hrochova Týnce a Chudonic. Všechny obsahovaly více než 25 nádob. Na dosud největším pohřebišti v Platěnicích se koncentruje 43,6 % všech hrobů vybavených měsícovitým podstavcem (34 ze 78); objevují se mezi nimi hroby jak bohatě vybavené (18,2 %), tak s průměrným (39,4 %) či chudým inventářem (42,4 %).

Rovněž v této kulturní oblasti pozorujeme užití dvou forem podstavců. První představuje samostatný měsícovitý podstavec (56 ks), druhou kombinace s kruhovou podložkou (29 ks), na kterou bývá zpravidla excentricky volně postaven, nebo s ní pevně spojen. Evidujeme pohřebiště, kde byly preferovány výlučně samostatné podstavce, např. Dražkovice, Platěnice, Rosice u Chrásti nebo Úhřetice, na jiných

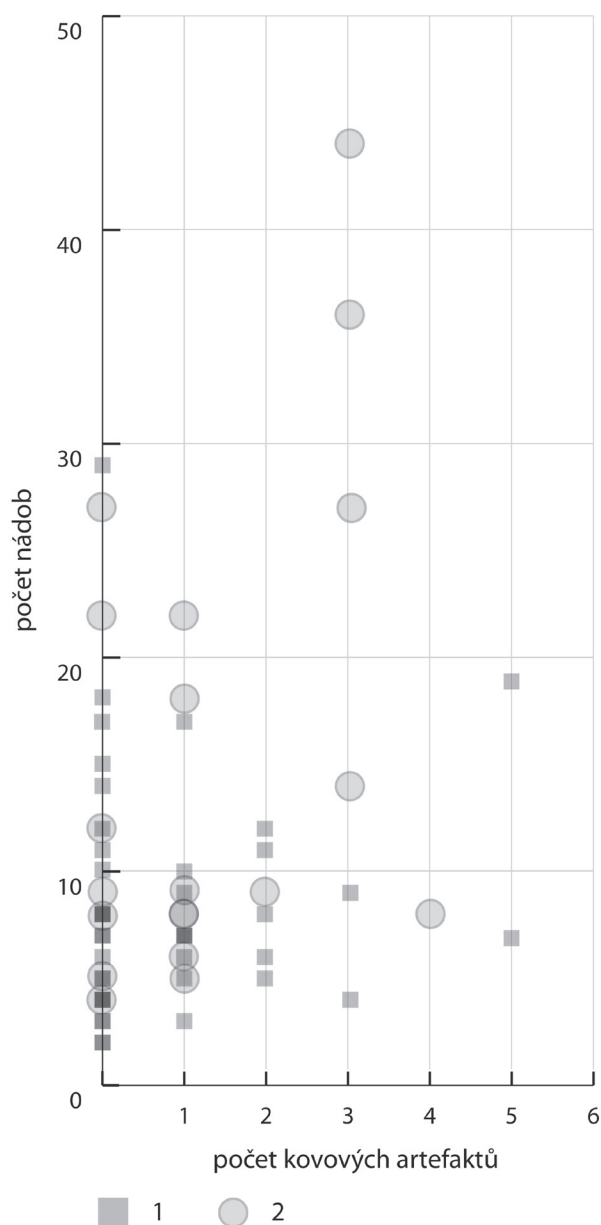
zase kombinace s podložkou, např. Opatovice nad Labem, Pardubice-Hůrka, Chudonice. Obě varianty se souběžně objevují na pohřebištích v Dobřenicích, Dolních Ředvicích a Uhersku a zcela mimořádně obě varianty spolu v kontextu jednoho hrobu 3/41 na nekropoli v Kuněticích, kde byla jinak obvyklá forma s podložkou. V nově prozkoumaných hrobech z tohoto pohřebiště, orientovaných delší osou SZ–JV, se měsícovité podstavce zpravidla nacházely u JV okraje jámy, blíže J rohu (Žáruba 2021).²⁷

Ze statistické analýzy početnosti a složení hrobové výbavy vyplývají rozdíly mezi hroby s měsícovitými podstavci na podložce, které obsahují v průměru cca o tři nádoby více než hroby vybavené samostatným podstavcem, a také se v nich častěji objevuje kovový artefakt (obr. 25).²⁸

Jeden nález měsícovitého podstavce související s pohřebním obřadem evidujeme také v západních

²⁷ Děkuji Tomáši Zárubovi z Východočeského muzea v Pardubicích za vstřícnost, poskytnutí rukopisu včetně terénní fotodokumentace a udělení souhlasu s jejich využitím pro účely této publikace.

²⁸ Do této analýzy nebyly zahrnuty dva mimořádně bohaté hroby z Opatovic nad Labem s výbavou nad 30 nádob, které by výrazně zkreslily výsledek.

Obr. 25. Zastoupení keramických nádob a kovových artefaktů v inventáři hrobů vybavených měsícovitým podstavcem. 1: hroby vybavené podstavcem bez podložky; 2: hroby vybavené podstavcem s podložkou. Vypracoval Z. Mazač. – Fig. 25. Representation of the ceramic vessels and metal artefacts in the inventory of the graves equipped with a moon-shaped idol. 1: graves equipped with a base without a base; 2: graves equipped with a idol with a base. Prepared by Z. Mazač.

Čechách. Zásyp pozdně halštatského hrobu č. 197 (Ha D2–LT A) v Nynicích u Plzně obsahoval spolu se střepy z pozdní doby bronzové také část miniaturního měsícovitého podstavce. Keramika má užitkový charakter a je tedy otázkou, zda se tyto artefakty dostaly do zásypu hrobu náhodně či intencionálně.

Musíme zde poukázat na skutečnost, že v českém prostředí není znám výskyt miniaturního podstavce mimo kontext hrobu. Proto ani v tomto případě nemůžeme nalezený fragment bezpečně klasifikovat jako sídlištní.

Zvyk ukládání měsícovitého podstavce je v průběhu pozdní doby bronzové a doby halštatské doložen téměř na celém území střední Evropy. Hroby s výbavou měsícovitých podstavců se zabýval *L. Nebelsick* (1996), který svůj zájem soustředil především do prostoru kalenderberské kultury. S akcentem na německou oblast na něj kriticky navázal *S. Matzerath* (2009; 2010; 2011; 2012).

Nejstarší, avšak diskutabilní doklad uložení měsícovitého podstavce, resp. jeho fragmentu do kontextu hrobu pochází z mohyly 3 na lokalitě Murtten-Löwenberg ve Švýcarsku (*Boyer – Boisauert* 1992, 68). V sekundárním hrobě s kamenným obložním, datovaném ještě do střední doby bronzové (Br C2–D), byly objeveny pozůstatky nespálené kostry, pravděpodobně mladého muže, uložené do dlabané rakve. Roh měsícovitého podstavce se nacházel v horní partii severozápadní části kamenného obložení. Není zcela jasné, zda se nedostal do kontextu hrobu až dodatečně. V opačném případě by šlo nejen o nejstarší doklad měsícovitého podstavce v hrobě, ale o nejstarší exemplář ze střední Evropy vůbec (*Matzerath* 2011, 117).

Bezpečné doklady intencionálního uložení měsícovitého podstavce (někdy v kombinaci s podložkou) do objektu pohřebního charakteru můžeme zaznamenat v severovýchodní Francii, především v oblasti Champagne, kde byly v pozdní době bronzové (Bronze final IIIb, Ha B2–3) rozšířeny pohřební areály typu *enclos funéraire* – příkopem ohraničený prostor okrouhlého, pravoúhlého či trapézovitého tvaru, často značné rozlohy, s vnitřní plochou, která mohla obsahovat vlastní hrob nebo jen bohatý keramický soubor, jindy zůstala prázdná. Části měsícovitých podstavců a podložek se zde objevují roztroušeny na různých místech dna příkopů společně s keramikou, někdy i s pohřbem, kam byly uloženy během pohřebního ceremoniálu. Na jednom ze čtyř pohřebišť Barbuise-Courtavant (BC 4) se v příkopu tří *enclos funéraires* našly celkem čtyři měsícovité podstavce s podložkou, resp. jejich části (*Chertier* 1976, 626; *Piette* 1999, 295; *Matzerath* 2011, 107). Podstavce nebyly s podložkami pevně spojeny, vykazují však obdobný dekor tvořený rytím či vrubořezem, který je na deskách uspořádán do soustředných obvodových kruhů. Další tři nálezy pocházejí z Frignicourtu (*Chertier* 1974, 521), Hallignicourtu (*Chertier* 1974, 535) a La Motte-Tilly (*Matzerath* 2011, 107). Převážně fragmentární stav podstavců lze vysvětlit intencionálním rozbíjením a selekcí určitých partií během pohřebního ceremoniálu (*Matzerath* 2009, 39–40).

Na lokalitě Dampierre-sur-le-Doubs, interpretované jako sídliště, obsahovalo šest poměrně mělkých jam nejasného účelu fragmenty měsícovitých podstavců (*Pétrequin – Urlacher – Vuaillet 1969*). V pěti ze šesti případů tvořilo součást objektu jedno nebo dvě ohniště, v jehož obvodu se zpravidla nacházel fragment podstavce. Tyto jámy jsou interpretovány jako hroby. Za pozornost stojí současný výskyt tkalcovských závaží a kruhů ve dvou objektech. Z náleзовých situací a průvodních nálezů se usuzuje, že zde měsícovité podstavce hrály určitou roli v rámci pohřebních obřadů, během nichž došlo k jejich intencionálnímu poškození, např. odlomení rohů (*Fankhauser 1986*, 83–86).

V dalším *enclos funéraire* v alsaském Fergesheimu, datovaném do Bronze final IIIa (Ha B1), se našly tři drobné rytím zdobené fragmenty měsícovitého podstavce bez podložky (*Fankhauser 1986*, 80). V tomto případě však neexistují jednoznačné indicie záměrného uložení do hrobu (*Billot 2008*, 134; *Matzerath 2011*, 108). Soustřednými kruhy zdobená keramická podložka odkrytá v objektu typu *enclos* bez doloženého pohřbu v alsaském Règuisheimu (Bronze final IIIb), která stářím, velikostí a výzdobou odpovídá paralelám z Champagne, může jako *pars pro toto* odkazovat na tutéž ideu jako kompletní sestava měsícovitého podstavce s podložkou (*Matzerath 2011*, 107, 130). Podobně tomu mohlo být i v bavorském Herrnsaalu, kde se v příkopě objektu podobnému *enclos funéraires* nacházely fragmenty kotoučovitě podložky s výzdobou koncentrických kruhů a patrně reziduem napojení měsícovitého podstavce (*Pfaut 1998*, 194, Taf. 54: 1; *Matzerath 2011*, 114).

Do pozdní doby bronzové datujeme hroby s nespornými nálezy měsícovitých podstavců na podložkách v Buchheimu (Ha B2–3) a Kelheimu (Ha B3). Měsícovitý podstavec z mohyly č. 1 v Buchheimu s konkrétně prohnutou základnou a čelní stěnou zdobenou girlandovitě zavěšenou plastickou lištou stál volně na nezdobené okrouhlé podložce (*Kimmig 1934*, 58, Abb. 5: g). Z celkového počtu 261 žárových hrobů na pohřebišti v Kelheimu jich 14 obsahovalo kompletní či neúplnou sadu měsícovitého podstavce s podložkou (*Müller-Karpe 1952*; *Pfaut 1998*; *Matzerath 2011*, 108–114). V sedmi hrobech se nacházely pouze keramické podložky (hrob č. 34, 122, 147, 148, 163, 190, 215), ve čtyřech osamoceně podstavce (hrob 24–30?, 32, 114–115, 122–124) a pouze ve třech podložky s připojeným podstavcem (hrob 18, 115, 185). Jak naznačuje exemplář z hrobu 32, nemusely být původně všechny podstavce pevně spojeny s podložkou. Údaje o přesné poloze podstavců v rámci hrobu chybí. U poloviny exemplářů registrujeme stopy působení ohně (též *Hager 2007*, 39). Všechny artefakty, kromě hrobu 32, se našly v poškozeném až silně fragmentárním sta-

vu. To vyvolává otázku, zda před uložením do hrobu nedošlo k jejich k intencionálnímu rozbití, stejně jako v případě nálezů z Champagne, a k následnému vložení do hrobu jako *pars pro toto*, nebo zda je stav zachování způsoben nepříznivými podmínkami uložení či důsledkem postupu preparačních prací při výzkumu. Převážná část předmětů nese výzdobu provedenou rytím, žlábkováním či důlky. Podložky po obvodě zdobí několikanásobné podkovovité či koncentrické žlábkky. Většina hrobů vybavených měsícovitým podstavcem, s výjimkou dvou hrobů žen (č. 34 a 215), byla určena jako mužské s jedním jedincem (*Müller-Karpe 1952*, Taf. 1; *Matzerath 2011*, 114).

Vedle výše uvedených příkladů evidujeme také nejednoznačně interpretovatelné situace. Dvě jámy s obsahem fragmentů měsícovitých podstavců z Reichachu-Langrüttigwegu byly určeny jako hroby pouze na základě keramického inventáře a kamenného překrytí (*Fischer 2002*, 29–30). Další hroby z jižního Německa, např. Albstadt (*Kreutle 2007*, 97, 445), Steingebronn (*Kreutle 2007*, 97, 474), Holzelfingen (*Kreutle 2007*, 97, 483), Dormitz (*Kimmig 1934*, 60–61), Ihringen-Gündlingen (*Kimmig 1934*, 59), Gering u Mayenu (*Hörter 1912*, 101, Taf. 17) a Künzing, s nálezy měsícovitých podstavců mají nejasný, nepravděpodobný či dnes již nerevidovatelný kontext (*Matzerath 2011*, 127–129).

Dva hroby s měsícovitým podstavcem, zařazené do pozdní doby bronzové (Ha B2–3), pocházejí také z Dolního Rakouska a Burgenlandu, tedy z oblasti formování kalenderberské kultury. Ve špatně dokumentovaném hrobě č. 131 v Lorettu a v rozrušeném hrobě č. 19 ve Stillfriedu se nacházely zdobené fragmenty patrně miniaturních podstavců bez podložky (*Nebelsick 1996*, 330, 338; *Kaus 1985*, 41, 108, Taf. 17: 19c). S. *Matzerath* (2011, 104) je z důvodů nejasných náleзовých okolností, sporné identifikace a absence typologické návaznosti k dalším soudobým funerálním nálezům i pozdějším kalenderberským podstavcům považuje za problematické.

Výrazněji se zvyk ukládání měsícovitého podstavce do hrobu ujal až v době halštatské (Ha C). Mění se však geografické rozložení nálezů. Ze severovýchodní části Francie zcela mizí, v jihozápadním Německu jsou spolehlivě dokumentovány pouze tři izolované případy (*Matzerath 2012*, 229; 2014; 598–601). Dva žárové hroby pod mohylami č. 4 a 32 v Zainingen²⁹ obsahovaly spolu s typickou keramikou skupiny Alb-Hegau také měsícovitý podstavec na podložce,

²⁹ Fotografie měsícovitého podstavce na podložce ze Zainigenu je následkem nejasné formulace popisky v původní publikaci A. *Hedinger* (1901, Abb. 19) mylně připisována pohřebišti v Scheithau (u Mergelstettenu v Bádensku-Württembersku), srov. *Schmid 1937*, *Filip 1936–37* nebo *Dvořák 1938*.

resp. jeho pozůstatky. Oba řadíme do stupně Ha C (*Föhr–Mayer 1892*, Taf. 5: 4; *Žurn 1957*, 6–9, Taf. 33: 3; *Matzerath 2009*, 43). V centrálním komorovém hrobě 1 mohly č. 74 v Rottenburgu-Lindele spočívaly spálené ostatky, pravděpodobně mužské, s výbavou keramických nádob typu Alb-Hegau (*Matzerath 2009*, 51–66). Zde nalezený měsícovitý podstavec s výrazně vytaženými rohy tradice RSFO (typ 2a) stál volně na okraji kruhové podložky. Podložka i podstavec nesou plošné tuhování. Hrob byl datován na přelom stupňů Ha C2/D1. Jak soudí S. Matzerath, mohla se u všech tří hrobů projevovat tendence záměrného odlišení pohřbených osob od místní společnosti se zdůrazněním jejich sociální a náboženské identity s původním domovským regionem, který se mohl nacházet na území Čech nebo Slezska. V úvahu tak přichází možnost migrace konkrétních osob, např. v důsledku obchodu (*Matzerath 2014*, 593–603).

Na naši slezskoplatěnickou kulturu doby halštatské, resp. platěnickou geograficky navazuje slezská (pooderská) skupina LuPP na území dnešního Polska. Zatímco z Českého Slezska evidujeme pouze jeden hrob s měsícovitým podstavcem z Krnova-Opavského předměstí (*Juchelka 2008*, 113, obr. 8), z polské části Slezska známe 17 pohřebišť s jejich výskytem, 15 z Dolního Slezska (Dąbrowa Bolesławiecka, *Nebelsick 1996*, 356; Jezierzyce Wielkie, *Matzerath 2009*, 167; Krościna Wielka, *Glaser 1937*, 124–125, Taf. 6; Malkowice, *Glaser 1937*, 83–84, Taf. 7; *Seger 1913*, Fig. 5–9 a 13; Polanka, *Seger 1913*, Fig. 10; Świniary, *Seger 1913*, Fig. 3 a 4; Sobocisko, *Glaser 1937*, 109, Taf. 4; *Żotz 1931*, 231–234; *Czerska–Gediga 1975*; *Gedl 1988*, 89; Stare Kolnie, *Glaser 1937*, 89; Szprotawa, *Żadczykova 1993*, 144, ryc. 5; *Makiewicz 1995*, ryc. 5; Wrocław-Grabiszyn, *Sarnowska 1958*, 354, tab. 77; Wrocław-Księże Wielkie, *Glaser 1937*, 68–70; *Seger 1913*, Fig. 2; Wrocław-Stabłowice, *Glaser 1937*, 79–80, Taf. 5; Wrocław-Wojszyce, *Seger 1913*, Fig. 11; Wołów, *Żadczykova 1989*; 1993 a aktuálně nejvýznamnější, moderně zkoumaná a publikovaná Domasław, *Gediga 2010*, 187–218; *Żósefowska–Łaciak 2012*, 463–482; *Gediga–Żósefowska 2018*; 2019; *Żósefowska 2018*) a dvě z Horního Slezska (Kietrz, *Gedl 1968*, 96; 1973, 4; Mikolin, *Gedl 1960*, 24–25 a 35–37 a 41). Z velké části jde o starší nálezy publikované bez relevantních vypovídacích informací jak o náleзовých situacích, tak o artefaktech samotných.³⁰

Nezřídka měsícovité podstavce tvoří součást bohaté výbavy „knížecích“ komorových hrobů s jedním nebo více pohřbenými jedinci (např. Kietrz – hroby 20, 78, 107, 129, 506 a 25/1938, *Gedl 1973*, 48; Sobocisko – hroby 12 a 20, *Żotz 1931*; Domasław –

139 hrobů, *Gediga–Żósefowska 2018*; 2019; *Żósefowska 2018*). Jejich přítomnost se však nevyhýbá ani hrobům s menší hrobovou jamou a nepočetnou pohřební výbavou (*Makiewicz 1995*, 149; *Nebelsick 1996*, 345, 348). Zcela výjimečný fenomén představuje pohřebiště v dolnoslezské Domasławi u Wrocławu. Překvapivě zde bylo výzkumem zachyceno bezmála 300 bohatě vybavených komorových hrobů z halštatského období, které vykazují s výraznými odchylkami orientaci Z–V a zřetelně plánovitě rozmístění pohřební výbavy (*Żósefowska–Łaciak 2012*, 463; *Gediga–Żósefowska 2018*; 2019; *Żósefowska 2018*). Téměř polovina z nich obsahovala měsícovitý podstavec, a to zpravidla v kombinaci s kruhovou podložkou, na níž byl obvykle excentricky volně postaven (85) nebo s ní pevně spojen (39), s podélnou osou v severojižním směru, která dle A. *Żósefowské* (2018, 202) připomíná gnómón, tj. ukazatel slunečních hodin. Nechybí ani samostatné exempláře bez podložky (15). Povrch některých kusů vykazuje tuhování nebo rytou výzdobu (*Żósefowska–Łaciak 2012*, 469). Podobná koncentrace hrobů stejné konstrukce a výbavy nemá obdoby a pohřebiště tak představuje bohatý zdroj informací pro výzkum struktury společnosti a jejích kontaktů s dalšími centry (*Gediga 2010*, 217). Konstrukce a uspořádání hrobů, povaha i bohatství inventáře a přítomnost importů svědčí o tak silném vlivu halštatské kultury do té míry, že se zde hovoří o „regionální provincii halštatské kultury“ (*Gediga 2010*, 212).

Výzkumem v Domasławi se zvýšil počet všech exemplářů z hrobů více než o polovinu. Až na výjimky šlo o velmi bohatě vybavené hroby s ustálenou pozicí měsícovitých podstavců u východní stěny, případně v severovýchodním rohu. Naproti tomu se na pohřebišti v hornoslezském Kietrzi podstavce nacházely vždy v severní polovině hrobové komory, zpravidla co možná nejvíce na sever (*Gedl 1973*). Na obou nekropolích bývají především vázány na nákladně vybudované a vybavené „knížecí“ hroby. Naopak v jiných bohatých hrobech, jako např. v Gorszewicích (*Malinowski 1985*, 297–300) a Łazech u Wołowa (*Madera 1999*), podstavce chybí.

Některé domasławské hroby (více než 70) obsahovaly u východní stěny samostatnou kotoučovitou desku jako *pars pro toto* podstavce. Kruhové podložky (samostatné či sdružené s měsícovitými podstavci) evidujeme asi ve dvou třetinách domasławských komorových hrobů. Plnily-li kotoučovité desky funkci pokliček popelnic či jiných nádob, nacházely se v západní či středové části komory, někdy opřeny o nádobu. Ve 36 hrobech registrujeme přítomnost dvou kotoučovitých desek s rozdílnou funkcí.

L. *Nebelsick* (1996) zahrnul do své analýzy četnosti výskytu otopného zařízení v hrobech lužické kultury rovněž okrouhlé desky s centrálním otvorem či výzdobou nehtových vrypů, jejichž ojedině-

³⁰ Dosud jediný publikovaný nález ze sídlištního kontextu představuje v této oblasti fragment měsícovitého podstavce z velkopolského Gniewowa (*Makiewicz 1995*).

lé spojení s měsícovitými podstavci prokázal právě až výzkum v Domasławu, např. hr. č. 423, 493, 790, 806, 1688, 3423, 3779, 4385, 5611, 6693, 8887, 8920 (*Gediga – Józefowska 2018*). V samostatném provedení bývá jejich umístění v rámci hrobu většinou odlišné. Na rozdíl od měsícovitých podstavců s podložkami, spočívajících především na dně hrobové jámy či komory kryjí tyto desky hrdla nádob nebo jsou o ně opřeny, stejně jako pokličky. V jejich případě se můžeme domnívat, že reprezentují poněkud jinou kategorii výrobků a tím i odlišné ideje, přestože v několika domasławských hrobech zastoupily podložky měsícovitých podstavců (tzv. kotoučovitě pokličky viz – *Vokolek 1999*, 13; *Jiráň 2008*, 198; *Jadczykowa 1989*, 52).

Podobně jako v případě slezskoplatěnických hrobů také na jiných pohřebištích ve Slezsku se objevují měsícovité podstavce v samostatné formě (např. Šviniary, *Seger 1913*, Fig. 3 a 4; Wrocław-Grabiszyn, *Sarnowska 1958*, 354, tab. 77) nebo v kombinaci s podložkou, na kterou bývají volně postaveny (např. Wroslaw-Księże Wielkie, *Glaser 1937*, Taf. 8; Sobocisko, *Czerska – Gediga 1975*) nebo s ní pevně spojeny (např. Mikolin, *Gedl 1960*; Malkowice, *Seger 1913*, Fig. 4–8). Na pohřebištích ve Slezsku zpravidla registrujeme obě varianty souběžně (např. Sobocisko, *Czerska – Gediga 1975*; Kietrz, *Gedl 1968*, 96; 1973, 4; Małkowice, *Glaser 1937*, 83–84, Taf. 7; *Seger 1913*, Fig. 5–9 a 13 a Mikolin, *Gedl 1960*, 24–25 a 35–37 a 41). Převažuje excentrické umístění podstavce na podložce, někdy zdůrazněné podkovovitými obvodovými žlábkami či rýhami (např. Malkowice, *Seger 1913*, Fig. 9 a 13; Szprotawa, *Jadczykowa 1993*, 144, ryc. 5; Domasław, *Gediga – Józefowska 2018*, typ II 2), sporadicky se objevuje i umístění uprostřed (např. Domasław, hrob 521 a 8905, *Józefowska – Łaciak 2012*, ryc. 12 a 23). Ojedinělý jev představuje čtvercová podložka ze Szprotawy ze tří stran ohrazená dvojicí žlábků a s podstavcem bez rohů podél čtvrté strany (*Kropf 1938*, Abb. 210; *Jadczykowa 1993*, ryc. 5; b; *Makiewicz 1995*, ryc. 5: 2).

Nesmíme opomenout nález fragmentu rohu měsícovitého podstavce kalenderberského typu v malopolském Oględowu, který v tomto regionu představuje naprostou raritu. Jde o první nález měsícovitého podstavce v této oblasti vůbec, navíc o evidentní import z území kalenderberské kultury. Jelikož se fragment našel v druhotném uložení, není zřejmé, zda pochází ze sídliště či ze zničeného hrobu (*Niemiec 2002*).

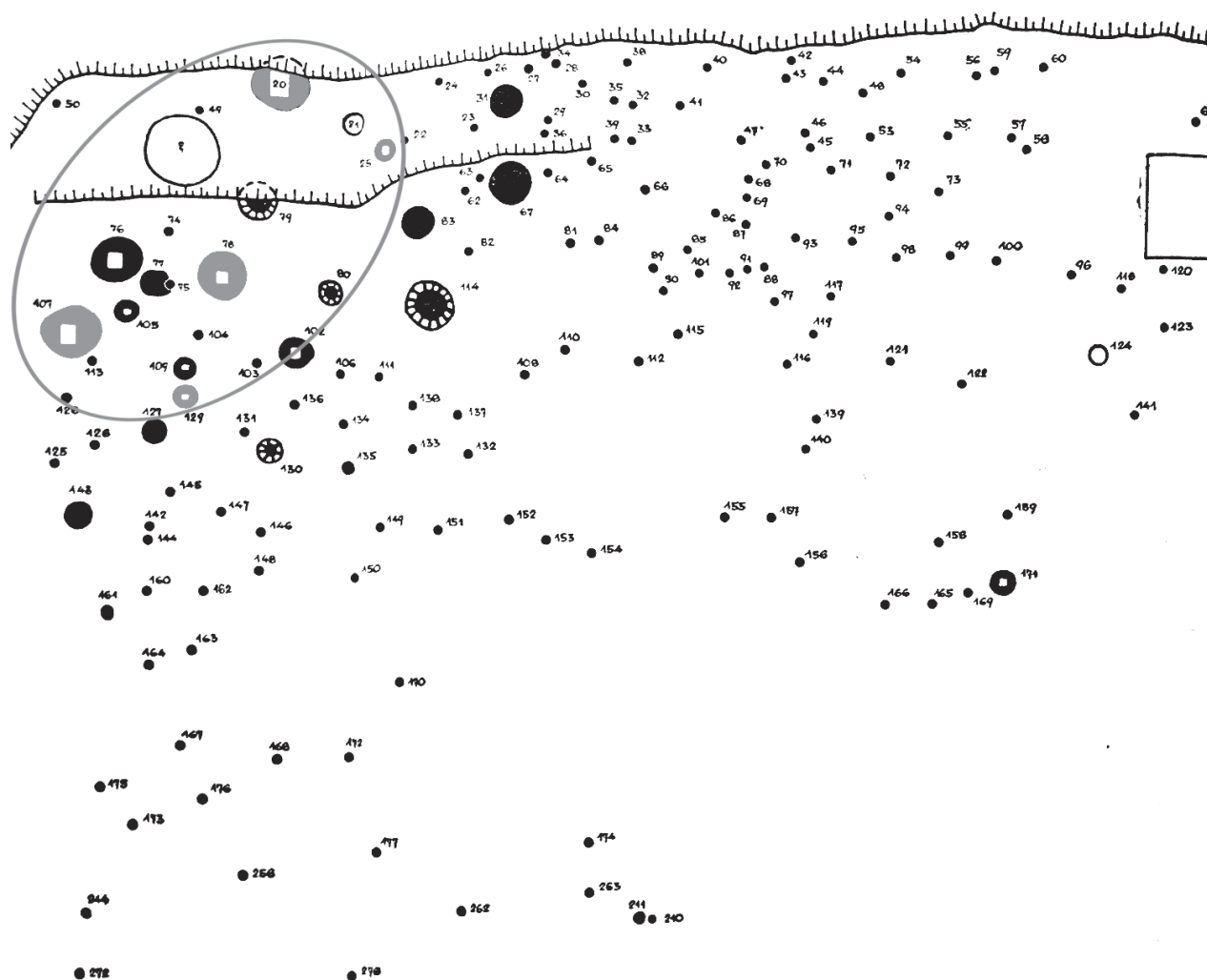
Ve stupni Ha C se součástí bohaté výbavy komorových hrobů billendorfské kultury stávají tzv. „hliněné píčky“ (*Tonofen*) či „modely pecí“ (*Ofenmodelle*). Ty se vyskytují samostatně nebo umístěné na keramickém kotouči – talíři (*Teller*), někdy po celém obvodu se zvýšeným okrajem či lemem. V některých případech

mají na vytaženém okraji kotouče několik výběžků, dva až osm, považovaných za rudiment měsícovitého podstavce (*Niederkaina*, hrob I/19 a I/51; *Coblenz – Nebelsick 1997a*; *Simon 1999*, 68). Tyto talíře se objevují i bez „modelu pecí“ (*Niederkaina*, hrob I/25). Jsou dávány do souvislosti s velkými nepřenositelnými okrouhlými ohništními deskami s vyvýšeným okrajem z vypálené hlíny o průměru asi 1 m známými např. z hradiště Heidenschanze v Drážďanech (*Dresden-Coschütz*, *Simon 1999*, 65). Vedle nich se můžeme ojediněle setkat se skutečnými měsícovitými podstavci bez vytažených rohů, excentricky posazenými na keramickou desku (např. *Dresden-Stetzsch*, *Simon 1999*, 66, Abb. 5: 3, 7; *Dresden-Blasewitz*, *Kropf 1938*, Abb. 209; *Simon 1999*, 66, Abb. 5: 2).

Poměrně velká enkláva s 27 dosud známými hroby s měsícovitým podstavcem se rozkládá v centrální oblasti kalenderberské kultury, tj. v jižní části Vídeňské pánve a v okolí Litavských vrchů v Dolním Rakousku a Burgenlandu, v okolí Šoproně v západním Zadunají a na jihozápadním Slovensku (*Nebelsick 1996*; 1997, 22; *Studeníková 1994*). Měsícovité podstavce zde představují součást výbavy hrobů urozených žen, uložených do čtvercových komor, ve kterých se rovněž objevuje další typické kalenderberské zboží – jednoduchý či dvojité džbánky a mísa na nožce. Tyto tři komponenty spolu tvoří tzv. kalenderberskou triádu (*Teržan 1986*, 228). Mezi významné nekropole, kde registrujeme ukládání měsícovitého podstavce do hrobu, patří Šoproň-Várhely (Ödenburg-Burgstall), Šoproň-Várishegy/Károly Magaslat (Ödenburg-Warischberg; *Eibner-Persy 1980*), Bad Fischau (*Szombathy 1924*), Au am Leithaberge (*Seracsin 1929*), Jois (*Seracsin 1931*), Nová Dedinka (*Studeníková 1994*), Deutschkreutz, Loretto, Purbach a Fertőrákos (*Nebelsick 1996*).

V distribuci jednotlivých elementů kalenderberské triády v hrobech pohřebiště v Lorettu definoval *L. Nebelsick (1996, 332)* určité principy. Výskyt měsícovitého podstavce v hrobě podmiňuje přítomnost mísy na nožce, do které bývá podstavec vložen. Ta se může objevit pouze tehdy, obsahuje-li výbava nějakou kalenderberskou nádobu. Důležitým předpokladem pro nalezení kompletní kalenderberské triády je čtvercový půdorys pohřební komory obsahující součásti ženského kroje, případně atributy textilní výroby – přesleny nebo tkalcovská závaží. Prvky kalenderberské triády zaujímají v komoře centrální polohu. Zajímavé zjištění přináší hrob 131 ze Šoproň-Várhely, kde mísa na nožce s vloženým podstavcem a dvojitým džbánkem obsahovala dřevěné uhlí (*Patek 1972*, 213). Uložení podstavců v popelu pozorujeme také v případě hrobů č. 27 a 95 z téže lokality (*Nebelsick 1997*, 45; *Eibner 1986*, 44).

Hroby vybavené měsícovitým podstavcem se ve východohalštatském prostoru objevují vzácně

Obr. 26. Kietrz (Horní Slezsko). Plán pohřebiště (výřez) s vyznačenými hroby vybavenými měsícovitým podstavcem (šedě). Podle Gedl 1973, upravil Z. Mazač. – Fig. 26. Kietrz (Upper Silesia). Plan of the burial grounds (cut-out) with marked graves equipped with a moon-shaped idol (grey). After Gedl 1973, adapted by Z. Mazač.

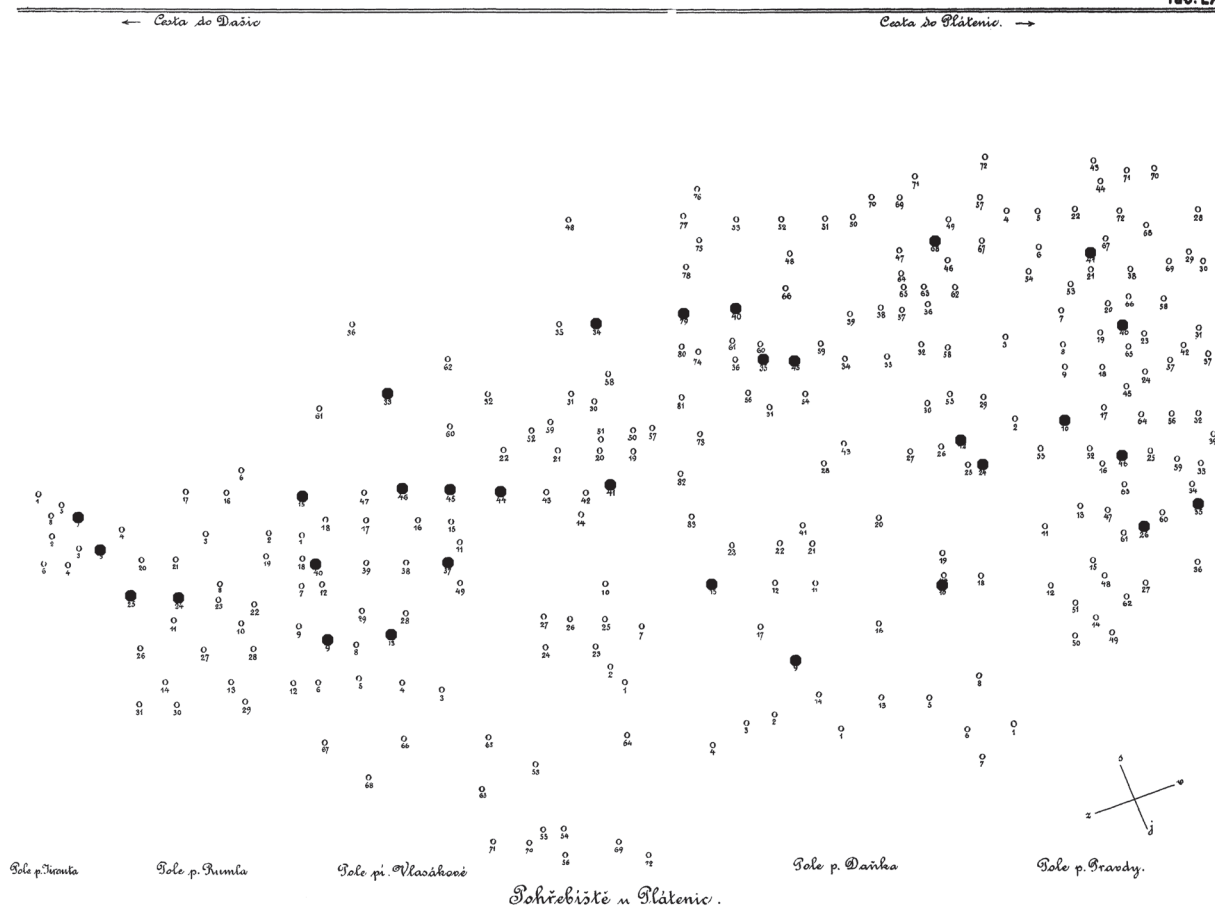
i mimo vlastní kalenderberskou kulturu. Přibližně uprostřed bohatě vybaveného komorového hrobu se vstupní chodbou (*dromos*) v severozadunajském Süttö byl odkryt velký, z hlíny vymodelovaný blok nápadně připomínající měsícovitý podstavec (Vadász 1983, 51, Abb. 9 a 10; Nebelsick 2016, 26–27). Jeho centrální umístění v hrobě koresponduje s hroby kalenderberské kultury. V tomto případě však šlo o pohřeb muže. Na lokalitě Burg v jižním Burgenlandu byl v zásypu mohyly nalezen fragment měsícovitého podstavce bez patrné příslušnosti ke konkrétnímu pohřbu (Nebelsick 1996, 336). Jasně není ani zařazení zlomku rohu ze zásypu mohyly Kürbischhansl v Kleinkleinu ve Štýrsku (Nebelsick 1996, 336), který patrně tvořil součást plastiky býčí hlavy aplikované na nádobě (Dobiat 1980, 246, Taf. 95: 10).

Prozatím skromné doklady ukládání měsícovitého podstavce do hrobu máme z moravské platěnické

kultury, např. z Němčic nad Hanou (Podborský 1993, obr. 248: 17), v horákovské kultuře úplně chybí. Obě kultury přitom sousedí s oblastmi, kde podstavce tvoří součást nálezového fondu sídlišť i hrobů.³¹

Zajímavé informace přináší prostorová struktura nekropolí v Kelheimu (Müller-Karpe 1952; Pfauth 1998) a Kietrzi (obr. 26; Gedl 1968; 1973). Na obou lokalitách vytvářejí hroby vybavené měsícovitým podstavcem zřetelné koncentrace, v nichž lze předpokládat pohřby členů určité skupiny, jejichž příslušnost může být determinována příbuzenskými či

³¹ Mimořádný nález máme doložen v Holešově u Všetul, kde platěnický hrob č. H 803 obsahoval dva téměř identické miniaturní srpovité artefakty, keramický a kamenný, svou formou blízké miniaturním měsícovitým podstavcům (Čížmář 2013). Postrádají však základnu, čímž se od nich odlišují. Je tedy otázkou, zda tyto „amulety“ zastupují podstavce či reprezentují jiné ideje.

Obr. 27. Platěnice. Plán pohřebiště s vyznačenými hroby (plnou černou) vybavenými měsícovitým podstavcem. Podle Píč 1903, upravil Z. Mazač. – Fig. 27. Platěnice. Plan of the burial grounds with marked graves (filled black) equipped with a moon-shaped idol. After Píč 1903, adapted by Z. Mazač.

jinými sociálními vztahy. V Kelheimu pozorujeme tři takové skupiny tvořené převážně mužskými hroby (Matzerath 2009, 47–48, Abb. 23; 2011, 213, Abb. 9; 2012, 224). Obdobně se také v Lorettu koncentruje celkem sedm hrobů s výbavou kalenderberské triády do zřejmě předem vyhrazených míst (Nebelsick 1996, 334; Matzerath 2012, Abb. 9). Naproti tomu na velkém mohylovém pohřebišti v Šoproni-Várhely s minimálně sedmi hroby vybavenými jedním či dvěma měsícovitými podstavci není patrné žádné systematické uspořádání či seskupení takto vybavených mohyl (Eibner-Persy 1980). V tomto směru stojí za připomenutí, že v Barbuise-Courtavant registrujeme ukládání podstavců pouze na jedné ze čtyř soudobých nekropolí (Piette 1999).

Na pohřebištích bylanské kultury nelze podobné uspořádání hrobů dokumentovat: z výzkumu nekropole v Hradeníně s největším počtem hrobů s měsícovitým podstavcem (13) se nedochoval plán (Dvořák 1936, 74), na ostatních lokalitách, kde jsou nejvýše dva až tři takto vybavené hroby, nelze

hovořit o koncentracích (např. Kolín, Lovosice). Na dochovaném plánu největšího pohřebiště třetího stupně slezskoplatěnické kultury v Platěnicích není patrné seskupování hrobů s měsícovitými podstavci, tyto hroby jsou volně rozptýleny po celé ploše prozkoumaného pohřebiště (obr. 27; Píč 1903, tab. 67). Podobnou situaci pozorujeme i u komorových hrobů v Domasławu (Gediga – Józefowska 2019).

6.3 Kultovní areály

Některé z nálezových situací, v nichž figurují fragmenty měsícovitých podstavců, bývají spojovány s kultovními aktivitami. Musíme však zdůraznit, že mnohdy jediným důvodem vedoucím k takovým závěrům je právě přítomnost měsícovitých podstavců.

V kontextu kultovního jednání je interpretována situace v Lážovicích, kde výzkum J. Maličského roku 1957 zachytil soustavu sedmi menších sloupových jam, snad po nějakém lehčím, na západ otevřeném přístřešku (Maličský 1959). V jeho blízkosti se nachá-

zelo okrouhlé ohniště s četnými keramickými zlomky a zbytky nedohořelého dřeva. Přibližně 15 metrů východním směrem se rozkládala půlkruhová, přes dva metry dlouhá koncentrace kamenů překrývající velké žárovíště (2,6 × 1,3 m) s mocnou vrstvou popela a zuhelnatělých trámů. Zhruba 3 m východněji se mělce zahlubovala větší jáma obsahující fragmenty hrubší užitkové keramiky. Na ploše mezi popsányými objekty se prostírala vrstva s množstvím keramických střepů a zlomky kostí, z nichž se největší část nacházela u objektu s lehkou sloupovou konstrukcí. Zde se mezi stavbou a ohništěm mimo jiné našly tři fragmenty měsícovitých podstavců a mírně kónická keramická polička s dvěma protilehlými páry otvorů u obvodu. Jižně od stavby se našlo několik dalších zlomků měsícovitých podstavců a spodek větší nádoby s otvorem ve dně. Zachycený areál zařadil J. Maličský rámcově do pozdní doby bronzové a interpretoval jako obětiště nebo místo pohřebních obřadů k dosud nezachycenému pohřebišti (Maličský 1959, 164).

V poněkud odlišném kontextu se našla část měsícovitého podstavce ve Strakonících – ve shluku nádob, téměř uprostřed kruhového areálu ohrazeného příkopem o odhadovaném průměru 17 metrů, kde bylo zachyceno 15 jam různé velikosti a pět sloupových jam. Vedle nepříliš početného keramického souboru, datovaného do stupně Ha B2–3, a části měsícovitého podstavce se na vnitřní ploše nacházely tři kamenné otloukače a kamenná palice. Podle autora výzkumu šlo s největší pravděpodobností o areál určený ke kultovním účelům (Michálek 2002; k interpretaci kruhových areálů mladší doby bronzové podrobněji Hrala – Fridrich 1972; též Kostka 2008; Bouzek 2009).

S jistou dávkou tolerance můžeme za projev rituálního jednání považovat situaci zachycenou v objektu 1/96 v Žatci-Bezděkově. Výkop pro inženýrské sítě zde narušil část kotlovité jámy, poměrně chudé na nálezy, s obsahem několika větších kamenů a jedním velkým balvanem o váze 50–60 kg. Pod tímto kamenným závalem se nacházely fragmenty minimálně dvou keramických podstavců shodné formy a rozměrů (Holodňák 1996). Celou situaci můžeme interpretovat jako jednorázové deponování soupravy dvou měsícovitých podstavců a jejich intencionální „zajištění“ kamenným závalem, který měl zabránit dalšímu použití či zneužití.

Také stav dochování kompletního měsícovitého podstavce, částí dalších pěti exemplářů a nádob v jámě č. 99 v Přemyšlení svědčí o jednorázovém uložení a následném zasypání těchto artefaktů. Zda se v tomto případě jedná o projev kultovně podmíněného chování či o následek záměrné selekce odpadu, můžeme jen spekulovat.

Za významný se považuje objev kultovního místa v hradní jeskyni u Dietfurtu (Dämmer – Reim – Taute

1974; Baumeister 1995, 402; Hägg 1995, 211). V neporušeném kontextu se zde našly fragmenty tří měsícovitých podstavců a jedna kamennou deskou rozdrčená velká nádoba. Zajímavé je, že na rozdíl od nádoby se měsícovité podstavce dochovaly nekompletní, což může mimo jiné poukazovat na intencionální výběr určitých partií uložených na jiné místo (Baumeister 1995, 402). Tato kulturní vrstva, obsahující rovněž dřevěné uhlíky a popel, náleží do období popelnicových polí. Pod ní, asi o půl metru hlouběji, se nacházel starší, kamennou deskou krytý kostrový hrob s amforou a dalšími kostmi (Dämmer – Reim – Taute 1974, 5), proto bývá tento nález interpretován v pohřebním kontextu (Huber 2005, 63).

Další situaci spojovanou s rituálním jednáním v rámci pohřebních ceremoniálů můžeme pozorovat u Dornholzhausenu (Janke 1971; Baumeister 1995, 403–404; Hägg 1995, 211). V obvodu pravděpodobně zastřešené sloupové stavby o velikosti 4,5 × 6,5 m se na podlaze nacházelo zahloubené ohniště, dále zlomky šesti měsícovitých podstavců, střepy přibližně 110 nádob, zbytky kostí a zubů. Většina nálezů byla nekompletní a poškozena požárem ještě před samotným zánikem sloupové stavby. Asi jeden metr od stavby byl situován žárový hrob ze stejného období, tedy Ha B1.

Popis těchto dvou situací souhlasí s charakterem jiných kultovních míst středoevropského prostoru, která bývají spojována s rituálem zápalných obětí (Krämer 1966; Baumeister Hrsg. 2011). V obou výše uvedených případech lze na základě četných zvířecích kostí a stop ohně konstatovat, že ústřední bod kultovního jednání zaujímal obětní hostina. Jeližkož území severně od Alp podle stávajících názorů patřilo v pozdní době bronzové a starší době železné do okruhu náboženských představ příbuzných s egejskou oblastí, můžeme sledovat zajímavé styčné body na nekropoli v Asine (Hägg 1995, 212–213). Zde po skončení obětních hostin, při nichž hrálo ústřední roli rituálního jednání ohniště, docházelo na stejném místě k intencionálnímu rozbíjení nádob určených ke konzumaci jídla a pití speciálně k tomu zhotoveným kamenným nástrojem. Podobně bychom mohli pohlížet na nález kamenné palice a otloukačů v ohrazeném areálu ve Strakonících.

Na lokalitě Wiesloch zachytil výzkum uprostřed pohřebiště z pozdní doby bronzové (Ha B3) soustavu sloupových jam, rekonstruovanou jako komplex budov (Baumeister 1995, 404–407). Na jednodolnou sloupovou stavbu obdélného půdorysu 6 × 4 m, orientovanou ve směru S–J, navazoval na východní straně asi 3,5 × 2 m velký obloukový závěr. V pravděpodobně krytém vstupním prostoru na západní straně stavby byl objeven keramický depot. Ze silně fragmentárního materiálu se podařilo rekonstruovat tři mísovité nádoby. Dále v souboru byly tři zlomky

měsícovitého podstavce a malá, symetricky modelovaná ptačí figurka opatřená na spodní straně drážkou k nasazení. Ta mohla tvořit součást speciální k pohřebním účelům vyrobené nádoby, analogické k míse z hrobu 27 v Šoproni-Várhely s ptačími protomami a mističkami na okraji. Stopy žáru na části keramických nálezů mohou naznačovat použití při pálení pohřebního či obětního ohně, např. jako soupravy lampy či vykuřovací pánve. Účel stavby zbudované uprostřed pohřebiště lze interpretovat v intencích kultovního jednání spjatého jak s pohřebními obřady, tak s kultem zemřelých (předků). Soubor tak mohl být coby rituální náčiní na konci obřadu odstraněn jako „ceremoniální odpad“ (k tomu např. Walker 1995).

U obce Knittlingen byla ve vzdálenosti asi 200 metrů od osídleného pásu podél potoka prozkoumána velká jáma nepravidelně čtyřúhelníkového půdorysu o rozměrech 7 × 6 m, u dna 3,2 × 2,4 m, mírně šikmo zapuštěná proti sklonu svahu tak, že na jedné straně dosahovala hloubky 0,2 m, na straně druhé 1,8 m od současného povrchu (Baumeister 1995). Výplň jámy tvořily vzájemně se překrývající požárové či popelovité a humózní vrstvy směřující proti sklonu svahu tak, že materiál musel do jámy padat z umělé, dnes již neexistující vyvýšené plošiny. Ve vrstvách se v různém poměru nacházely střepy minimálně 140 nádob, přesleny, tkalcovská závaží, několik kostěných, bronzových a železných artefaktů a 38 fragmentů z minimálně 21 měsícovitých podstavců. Objekt lze interpretovat jako záměrně vyhloubenou jámu, do níž byly snášeny obětiny při sezónních slavnostech ve formě libace či potravinových obětí, včetně keramického náčiní (rituálně) rozbíjeného na konci ceremoniálu. Předměty upotřebené v kultovně-religiózním kontextu, při němž splnily svůj účel, a tím jejich existence ztratila smysl, neztrácelo posvátnost a nemohly tedy skončit mezi běžným odpadem (další důvody likvidace srov. Gennep 1997, 62). Zpravidla došlo k jejich deponování na speciálně k tomuto účelu zřízeném místě. „Sekundární“ stopy výpalu téměř na všech zlomcích podstavců podle R. Baumeistera (1995, 414) naznačují možnost doprovodného využití při kouřových či zápalných obětech nebo při pálení posvátného ohně. Rozbíjení a cílená selekce rohů mohla dle něj rovněž souviset se symbolickou transformací zvířecí oběti.

S. Matzerath (2009, 27) uvádí další příklady objektů s měsícovitými podstavci v hypotetickém kultovním kontextu, např. z Frankenbachu, Siefersheimu³²

³² Ve velké oválné jámě („chatě“) vybavené ohništěm, datované do pozdní doby bronzové, bylo kromě velkého množství zlomků měsícovitých podstavců ve formě srpů, četných fragmentů keramických nádob a zvířecích kostí (kůň, skot, vepř) nalezeno několik „hřebenáčů“, přeslenů, dvě chřestítka a keramická obličejová maska (Behrens 1927, 6).

(Behrens 1927, 1–6, Abb. 40), Steinhausenu (Hager 2007, 30–31) a Lengyelu³³ (Wosinsky 1890, 29–31, 40–41).

Ve východohalštatském prostředí lze rovněž zachytit náznaky spojení měsícovitých podstavců s projevem kultu. Některé situace na lokalitě Vát naznačují, že zde zachycené relikty pravoúhlých zahloubených staveb se středovým sloupem mohou představovat pozůstatky objektů kultovní funkce (Molnár–Farkas 2010, 134). Indicie pro tyto úvahy lze spatřovat v pravoúhlých prohlubních uprostřed jižní stěny objektů č. 865 a č. 33, které lemovala nízká hliněná obruba. Rozměry těchto útvarů (126 × 90 a 115 × 78 cm) korespondují s délkou podstavce objeveného v obj. 863. Proto se A. Molnár a Cs. Farkas (2010, 123) domnívají, že se tu původně nacházely podstavce-oltáře, z nichž se dochovaly jen zlomky. V tomto případě se interpretace stavby jako kultovní opírá pouze o nálezy fragmentů podstavců a pravoúhlých zahloubení při jižní stěně.

Složení výplně studny z Vajnora obsahující množství zvířecích kostí, hliněných závaží, fragmentů keramických nádob a pěti měsícovitých podstavců svědčí podle E. Studeníkové (2003, 16–17) také o sekundárním využití ke kultovním praktikám nebo k uložení ceremoniálního odpadu.

Kultovní areál se rovněž nacházel na hradišti Molpír u Smolenic, významném mocensko-politickém, náboženském a hospodářském centru na rozhraní východohalštatského a lužického kulturního okruhu. Šlo o podlouhlý, původně zastřešený prostor o rozměrech 20 × 4–6 m zakomponovaný do řady domů při severní a východní hradbě, v jehož zadní části se nacházely tři „oltáře“ v podobě propálených ohnišť (dvě půlkruhová a jedno oválné) opakovaně vymazávaných hlínou. Mezi půlkruhovým a kruhovým „oltářem“ spočívaly dvě kostry dětí ve věku do 2 let (Čermáková – Golec – Trubačová – Tvrď 2007, 29). Důležitou složku hospodářství hradiště tvořila textilní produkce, kterou dokládají četné nálezy přeslenů a tkalcovských závaží v interiérech domů v centrální části hradiště. Kromě běžných závaží se v některých domech i v kultovním areálu jednotlivě nacházela menší zdobená závaží, která nepatřila k součástí tkalcovského stavu. Jejich umístění bylo spíše symbolické a poukazovalo na rituální význam tkaní (Stegmann-Rajtár 1998, 269–275; 2005, 62). Z několika domů v centrální části hradiště a přímo z jednoho „oltáře“ v kultovním areálu, pocházejí

³³ Na dně velké jámy č. 59 bylo pod popelovitou výplní nalezeno 80 do půlkruhu naskládaných keramických jehlců – závaží, některá na horní straně zdobená. Mimo ně se na dně našla jedna nádoba a jeden kompletní zdobený měsícovitý podstavec ve formě bloku s dvojčipými rohy. V okrouhlé „obytné“ jámě č. 76 bylo kromě zlomků keramických nádob nalezeno na dně 21 jehlcovitých artefaktů – závaží a čtyři exempláře zdobených měsícovitých podstavců ve formě bloku s dvojčipými rohy.

rovněž zlomky keramických měsícovitých podstavců (Stegmann-Rajtár 2000, 458).

I na dalších výšinných sídlištích kalenderberské kultury zaznamenáváme ve velkém množství synchronní doklady textilní produkce doprovázené nálezy měsícovitých podstavců; zdá se, že odkazují na významnou roli žen při rituální činnosti spojené s tkalcovským stavem a ohništěm (Nebelsick 1997, 127). Tak například během rituálních obřadů na Kalenderbergu u Mödlingu mělo docházet k rozbíjení tisíců měsícovitých podstavců, jejichž zlomky si účastníci odnášeli i do svých domů (Lauermann 1997, 151).

Nakonec musíme znovu připomenout neobvyklou koncentraci 16 měsícovitých podstavců v jámě č. 2 na lokalitě Elchingen, z nichž se pouze čtyři dochovaly kompletní. Tato situace byla interpretována jako zkažená vsádka, ačkoliv nejbližší zjištěná hrnčířská pec se nacházela ve vzdálenosti 100 m (Pressmar 1979).

7. Přehled hypotéz

Názory na funkci měsícovitých podstavců nejsou po více než 150 letech jednotné, což se odráží i v množství používaných termínů. Jak dále uvidíme, mnohé interpretační směry se vzájemně prolínají, což může mimo jiné vyplývat z polyfunkčního a polysémantického charakteru artefaktů. Předpokládá se, že v archaické společnosti nebylo *profanum* a *sacrum*, v archeologické terminologii každodennost/užitkovost a rituál/kult, vždy striktně rozlišováno (Fankhauser 1989, 132; Nebelsick 1997, 126; Studeníkova 2003, 17; Podolinská 2004, 10–13). Kromě praktické obsahovaly artefakty také sociální a symbolickou funkci. Jedna z nich měla v různých situacích dominantní úlohu a ostatní podružnou (Kuna 2002, 437; 2007, 106). Interpretace symbolického významu artefaktů představují pouze hypotetické konstrukce, u kterých prakticky nelze ověřit míru reflektující historickou realitu. Mnohdy, jako v případě měsícovitých podstavců, nemůžeme ani na základě formálních a materiálových vlastností výrobků jednoduše odvodit abstraktní funkci (jako např. řezání pro nůž). Z důvodu přehlednosti hypotéz budeme postupovat podle konvenční kategorizace – kultovní / praktický význam.

7.1 Kultovně-náboženský význam

Pojmem „kultovní“ se zpravidla míní, že se u těchto objektů nepodařilo jednoznačně určit profánní – praktický účel (Fankhauser 1989, 132; Podolinská 2004, 10). Z toho důvodu jim více autorů přisuzuje obecně kultovní, religiózně symbolický, zkrátka nevšední význam (např. Seger 1913, 221; Kossack 1954, 35; Grimmer 1982, 6; Makiewicz 1995, 147; Loré 2004, 51).

Alternativy jejich využití se pohybují od „jednoduchého talismanu, přes rekvizity rituálu až k vysoce ctnému domácímu oltáři“ (cit. Fankhauser 1989, 133). Musíme mít na paměti, že úvahy o symbolickém či náboženském významu měsícovitých podstavců nelze praktickým způsobem ověřit. S. Matzerath (2011; 2014, 594) z důvodů absence abstraktní funkce odmítá praktickou úlohu měsícovitého podstavce v každodenním životě a chápe ho jako ryze náboženský symbol spojený jak s domácím kultem, tak s pohřebními obřady. Jeho obsahový význam byl podle něj srozumitelný pouze okruhu zasvěcených.

7.1.1 Rituální náčiní

L. Nebelsick (1997, 126) charakterizuje rituály jako aktivity s pravidelným až programovým sledem úkonů, bez přímého ekonomického užitku. Mohou být vykonávány v náboženských souvislostech, v rámci uctívání či obětování, ale také v sociálním kontextu, během iniciací či zvláštních festivit. Ceremoniály, které představovaly společenský akt celé komunity, se měly odehrávat na jednom centrálním místě (Huber 2005, 57).

Nízká technická úroveň zpracování mnohých měsícovitých podstavců vedla k domněnce, že mohly být vyrobeny pro konkrétní situaci s vědomím jejich krátké životnosti (Fankhauser 1986, 77). Tomu nasvědčují i některé náleзовé situace vyvolávající dojem jednorázového rituálního použití těchto artefaktů během periodického či neperiodického kultovního jednání, na jehož konci byly spolu s ostatním náčiním intencionálně rozbíjeny (Fankhauser 1986, 77; 1989, 133; Steuer 1993, 82; Lauermann 1997, 151). Poté následovalo jejich selektivní odstranění do speciálně k tomuto účelu vyhloubených jam, které lze identifikovat nevšedním složením nálezů postrádajících charakter běžného odpadu. Pod cyklicky se opakujícími náboženskými slavnostmi si lze představit např. svátky jarního novoročí, sklizně nebo kult předků. Nepravidelně konané festivity mohly být svázány např. se stavebními oběťmi či přechodovými rituály, z nichž archeologicky jsou nejlépe zachytitelné projevy pohřebních praktik (srov. Genep 1996; Baumeister 1995, 416; Nagy 1999, 102; Hager 2007, 51–52; Syrovatko 2003, 78).

Proti používání měsícovitých podstavců při jednorázových nebo periodicky se opakujících náboženských ceremoniálech hovoří rozsáhlá distribuce podstavců na sídlištích na březích švýcarských jezer bez známek centralizace nebo cíleného ukládání do zvláštních objektů (Huber 2005, 57). E. Pressmar navíc poukazuje na velkou morfologickou rozmanitost těchto artefaktů v rámci jedné jámy či „chaty“, která podle ní nedovoluje jednoznačnou interpretaci podstavce jako čistě kultovního objektu – oltáře (Pressmar 1989, 45).

7.1.2 Lunární kult – kult plodnosti – kult Velké matky

Již v roce 1858 *F. Keller* (1858, 147–148) užil při zveřejnění inventáře Schwabovy sbírky termín „*Mondbilder*“ a s odkazem na motivy z galských mincí vyslovil názor, že se jedná o keltský kultovní předmět k uctívání Měsíce, který jako významný ochranný prostředek nesměl chybět v žádném domě. Také dodnes mezinárodně užívané německé označení „*Mondidol*“ evokuje spojení těchto artefaktů s lunárním kultem.

Často se objevuje hypotéza propojující úlohu měsícovitých podstavců a domácího krbu v kultu ženského božstva (*Niemiec 2002*, 215). Užití měsícovitých podstavců v pohřební praxi kalenderberského prostředí se téměř výlučně váže na bohatě vypravené hroby žen, kde se objevují společně s mísou na nožce a kalenderberským jednoduchým či dvojitým džbánekem (kalenderberská triáda; *Teržan 1986*, 228). Tyto předměty reprezentující ženský princip měly hrát zvláštní úlohu v posvátném ceremoniálu pohřbu významných žen. Uvnitř hrobu mohly představovat symbolický ekvivalent domácího ohniště, posvátného středu domu, tedy i domu mrtvého, a manifestovat tak význačné postavení pohřbené ženy coby paní domu – *oiku* – i význam ženské sféry v kultu ženského božstva typu Velké Bohyně (*Eibner 1997*, 144; *Niemiec 2002*, 216).

D. Niemiec vzhledem k půlměsícovité podobě některých exemplářů uvažuje o spojení s pravidelným rytmem střídání fází Měsíce a biologickým cyklem plodnosti žen ve formě ženského aspektu lunárního kultu plodnosti a biologické proměnlivosti v přírodě (*Niemiec 2002*, 216–218). Podstavce tak mohly představovat samotnou Matku-Zemi (srov. řeckou *Déméter*) a solární motivy objevující se na nich životodárnou sluneční sílu ohně jako oplodňující mužský element (též *Nagy 1979*, 73). Sluneční symboly však mohly souviset přímo s ženským božstvem plodnosti. Paprsková kola, zpravidla považovaná za nebeský symbol solárního božstva, mohla být zároveň vykládána jako symbol Velké Bohyně. Vůz, resp. kolo od vozu pak mohlo být atributem jak řecké bohyně měsíce Selény, která jezdila po obloze na stříbrném voze, tak frýžské Kybélé (ztotožňované s řeckou *Rheiou*) uctívané v Malé Asii jako Velká Matka bohů (*Hošek 2004*, 16). Přítomnost zoomorfních prvků na měsícovitých podstavcích, zejména hovězího dobytka, může podle Niemiece také ukazovat na spojení s lunárním kultem. Odkazuje přitom na řeckou posvátnou měsíční krávu *Ió*, někdy ztotožňovanou s bohyní *Hérou* (též *Graves 2004*, 193–194). Niemiec tak dochází k závěru, že měsícovité podstavce v sobě synkreticky kombinují bohatou symboliku spojenou s ženským chthonickým božstvem, které v tehdejších představách figurovalo jako paní života

a smrti, dárkyně všech dobrých věcí, vládkyně živlů a zároveň jako strážkyně mrtvých (*Niemiec 2002*, 218–219). *E. Pressmar* (1979, 43–44) shledává v exempláři z Reisensburgu u Günzburgu evidentní spojení se srpem Měsíce – nebeským býkem, který reprezentuje princip řádu světa a symbol kosmických představ. Naproti tomu se *B. Gediga* (1976, 124) domnívá, že na základě samotné morfologické analýzy podstavců nelze rozhodnout, zda se jednalo o symboly Měsíce či zobrazení rohů skotu.

7.1.3 Symbol býka – rohů

Nápadná podobnost měsícovitých podstavců opatřených párem rohů, někdy se zdůrazněnými zoomorfními konci, vede k asociaci těchto artefaktů se symbolikou bukranií a hovězího dobytka vůbec (*Kyrle 1913*, 248; *Wamser 1984*, 64). Podobu rohatých zvířat spatřují *R. Anastasiu* a *F. Bachmann* (1991, 62) v exemplářích z Hauterive-Champréveyres vyznačujících se krátkými k sobě zataženými rohy a výzdobou evokující oči a srst. Rovněž *F. Loré* (2004, 36) interpretuje motivy důlku na rozhraní těla a rohů jako zpodobnění očí. K tomuto názoru se přiklání i M. Billot s otázkou, zda stylizované rohy měly představovat uctívané božstvo nebo naopak obět (*Billot 2008*, 172–173).

Hovězí dobytek, zvláště pak býk, ztělesňuje zvíře magického a kultovního významu. Byl nejen zdrojem masa, mléka, kůže a kostí, ale také (jakožto vůl) pracovní síly. V archaickém Řecku se stal ekvivalentem hodnoty (srov. *Homér*, *Ílias*, 23, 702–705) a do Solónových reforem pohřebního ritu sloužil také jako oběť při pohřebních slavnostech (srov. *Homér*, *Ílias*, 23, 166–167; *Reichenberger 2000*, 66; *Hošek 2004*, 116). O víře v jeho apotropaickou moc svědčí skutečnost, že ještě ve 20. století se v některých regionech nade dveře stály upevňovaly býčí lebky k ochraně před zlými silami (*Hager 2007*, 48). O podobném využití se uvažovalo také v případě měsícovitých podstavců (*Tschumi 1912*, 13). Kult hovězího dobytka a obecně domácích zvířat bývá úzce spjat s uctíváním Měsíce (*Nischer-Falkenhof 1935*, 303; viz výše). Tento synkretismus se odráží v německém výrazu „*Mondhorn*“ zahrnující lunární i býčí symboliku (*Hager 2007*, 49).

Symbolika rohatých zvířat přímo souvisí s významem samotných rohů. Rohy bývají považovány za božský atribut, představují ochranný prostředek, symbol síly a moci, poskytují ochranu proti zlé, démonické moci a chrání proti uhranutí (*Seeger 1913*, 220). Mohou být symbolem ochranného božstva rodiny, rodu a kmene (*Schmid 1937*, 304). Dominantní bohové byli často znázorňováni s rohy (*Fankhauser 1986*, 87). Vzpomeňme na *Dia*, který při únosu Evropy z Foiníkie na Krétu na sebe vzal podobu býka

(Hošek 2004, 41). Není proto náhodou, že se rohy jako symbol moci, síly a zbožštělé existence začaly nosit na hlavách v podobě rohatých korun. Takové odznaky moci jsou doloženy na Předním východě již od časně dynastické doby II (Franz 2011, 64). Od doby bronzové se ve stejném obsahovém významu objevují také na helmách (Vandkilde 2013).

Rohy hrály důležitou roli ochranného prostředku dobytka a polních plodin. Koncentrovaly v sobě plodivou sílu, kterou přenášely na zvířata, pastviny a pole. Tak například ve starém Egyptě byl černý býk s bílými skvrnami hnán přes pole, aby na ně přenesl svou plodivou sílu (Foltiny 1970, 160–161; Reichenberger 2000, 66). Rohy se rovněž staly symbolem posvátného místa a součástí některých oltářů (Seger 1913, 220; srov. hebrejský oltář).

Podle W. Schmida (1937, 304) zdůrazňují zoomorfní zakončení rohů v podobě hlavy kozla, býka, jelena či koně apotropaický charakter měsícovitých podstavců. Jejich odlomením ztrácel takový předmět účinnost (Fankhauser 1986, 87–88).

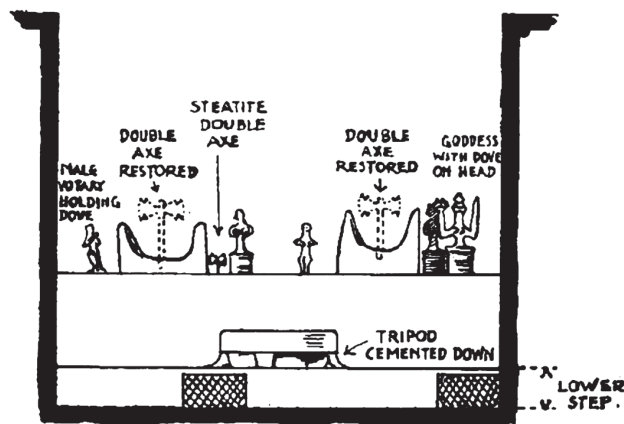
7.1.4 Mínójsko-mykénské kultovní rohy

Termín „*horns of consecration*“ zavedl A. J. Evans (1901, 107) při zveřejnění prvních výsledků archeologických vykopávek v Knóssu. Záhy poté upozornil na možnou spojitost mezi kultovními rohy na mínójských stavbách a měsícovitými podstavci R. Paribeni (1904, 309). Na něj navázali J. Déchelette (1910, 474–484) a W. Gaerte (1922).

Kultovní rohy se v různých formách objevují ve středním a pozdním mínójském období, od monumentálních kamenných exemplářů – architektonických prvků paláce v Knóssu a jeho svatyní na hoře Júchtas – až po miniaturní keramické exempláře pocházející především z oblastí severního pobřeží Kréty (Franz 2011, 39). Jeden z důležitých objevů byl

učiněn ve svatyni dvojitých seker v paláci v Knóssu, datované až do pozdně mínójského období IIIb. Zde se na jakémsi vyvýšeném pódiu – oltáři – nacházely společně s antropomorfními idoly a dvojitou sekerou dva exempláře kultovních rohů střední velikosti (obr. 28; Evans 1928, 336–338, fig. 189–190). Tyto *in situ* nalezené rohy bezesporu tvořily součást kultovního kontextu. Oba exempláře mají uprostřed hřbetu vyhloubené lůžko, které podle ikonografických pramenů sloužilo k usazení nějakého předmětu – patrně dvojité sekery (Nilsson 1950, 165; Franz 2011, 40). Asociace kultovních rohů s mocným symbolem dvojité sekery (*labrydy*) je poměrně častá. Kromě trojrozměrných předmětů jsou motivy kultovních rohů nezdědkou součástí scén vyobrazených na keramice, freskách, prstenech a otiscích pečeti, v pozdně mínójském období III také na *larnacích* a nádobách určených k funerálním účelům. Výjevy je zachycují ve spojení se svatyněmi, oltáři a jejich modely (též Bouzek 1985, 75). Mezi vrcholy se často nacházejí další předměty, větve stromu, džbán nebo postava. Vyobrazení svatyní nebo oltářů s kultovními rohy zpravidla doprovází adorující postavy žen (Franz 2011, 38, 52).

Brzy byly publikovány domněnky, že kultovní rohy mohly mít v mínójsko-mykénském prostředí identický význam jako měsícovité podstavce ve střední Evropě (Paribeni 1904, 309; Seger 1913, 221; Schmid 1937, 304). Tomu by mohlo nasvědčovat obdobné ztvárnění keramických a kamenných exemplářů z Gournie či Palaikastra (Schmid 1937, 305). Stejně tak jako v případě měsícovitých podstavců zůstává problematickou nejednoznačná interpretace těchto nálezů (Gaerte 1922, 73; Franz 2011). Zcela dominantní úlohu hrál v tomto směru názor A. J. Evanse, který v nich spatřoval stylizované zpodobnění rohů obětovaných býků v souladu s významnou rolí býčí symboliky mínójského světa (Evans 1901, 135–137). Oporou pro tento výklad se stala scéna na váze ze

Obr. 28. Svatyně dvojitých seker v Knóssu (Kréta), fotografie a plán oltáře. Podle Evans 1928. – Fig. 28. Shrine of the Double Axes at Knossos (Crete), photograph and plan of the altar. After Evans 1928.

Salamíny s vyobrazením dvou bukranií a kultovních rohů mezi nimi. Jak uprostřed kultovních rohů, tak u bukranií se nachází motiv dvojité sekery, což vedlo k jednotnému pochopení symboliky bukranií a kultovních rohů. Současně však může tato scéna dokládat, že byl tvůrci znám symbolický rozdíl mezi nimi (Franz 2011, 54).

Na několika výjevech se objevují kultovní rohy ve spojení s libací, jako např. na pečeti z Kréty, kde je zobrazena sedící žena vylévající tekutinu do dvojúchých nádoby stojící mezi rohy (Franz 2011, 51). Podobně můžeme interpretovat scénu na gemě z Diktejské jeskyně, na níž lze rozpoznat postavu (ženy?) s mušlí, na kterou hraje nebo z ní pije či zalévá větve umístěné spolu s kultovními rohy na oltáři (Nilsson 1950, 170; Franz 2011, 44). Obdobným způsobem mohly být krví obětovaných zvířat polévány rohy oltáře, jako se uvádí v případě hebrejských „rohatých“ oltářů, které se ostatně nabízejí jako možná paralela k minójsko-mykénským kultovním rohům (Evans 1901, 137; podrobněji viz níže).

Původ a význam kultovních rohů je mimo jiné hledán v egyptském motivu zdvižených rukou ženského předdynastického idolu. Zde se dostáváme k tématu uctívání Velké bohyně matky či „rohaté bohyně“ na Krétě, která měla v Egyptě svůj protějšek v podobě bohyně-krávy Hathór (Maringer 1960–1961, 22; Franz 2011, 55). S ní je spojen kultovním rohům formálně blízký egyptský hieroglyf pro horizont – schematické zpodobnění východu Slunce mezi kopci, při němž se první paprsky dotknou samotné bohyně Hathór. Analogické scény, na kterých vychází sluneční bůh Šamaš, můžeme zaznamenat i na Předním východě (Franz 2011, 72). Další výklad spojuje motiv rohů obohacený o vegetabilní prvky s egyptskými hieroglyfy pro horu, zemi, poušť či cizinu reprezentujícími zároveň božstvo země, jehož obdobu můžeme hledat v maloasijské Velké matce či řecké Rheie (Gaerte 1922, 81–84). V tomto případě by měly rohy představovat dva výrazné vrcholy Kréty – Ídu a Dikté (Newberry 1908, 28). Jak ukazují výjevy na mincích z Byblu, lze tento symbol přenést na jakékoliv chtonické božstvo plodnosti a vegetace, v tomto případě konkrétně na Adónida (Gaerte 1922, 94). Doplňme, že *labrys*, objevující se společně s kultovními rohy, bývá někdy interpretována jako žezlo, atribut či přímo anikonická forma ženského božstva typu Velké bohyně (Franz 2011, 22; Evans 1921, 447; Gaerte 1922, 83).

Výše uvedené symboly pro horu a horizont jsou v egyptském náboženství spojovány s místem, odkud vychází Slunce, a tedy také se solární symbolikou. E. Banou (2008) vyslovila domněnku, že „kultovní rohy“ na vrcholcích minójských svatyní byly vhodné k astronomickým pozorováním, zejména východu Slunce, tolik potřebnému k přesnému sledování slunovratu a rovnodennosti. Za příklad si bere hlíněný

model kultovních rohů ze svatyně na hoře Petsofas, která byla podle ní používána jako solární observatoř. Mohly tedy sloužit i k praktickému měření kalendářního času. Oporu k tomuto výkladu hledá ve tvaru chrámů egyptské Nové říše, orientovaných na východ a opatřených dvojicí věží po stranách centrálního vchodu, které opět mohou symbolizovat horizont – dva body, mezi nimiž vychází Slunce. Kriticky se ke spojení kultovních rohů s pozorováním slunovratů staví T. Bilić (2013) s tím, že pro takové úvahy neexistuje v současné době dostatek opor.

A. J. Evans se domníval, že sakrální rohy mohly označovat všechny obytné budovy, které patřily minójskému vládci vykonávajícímu zároveň i kněžské funkce (Evans 1930, 84). M. P. Nilsson zašel ve svých závěrech ještě dále a pokládá je za symbol vyjadřující posvátný charakter budovy „podobně jako kříž, který je nejen na oltáři, ale i na věži kostela nebo střechy kaple“ (cit. 1950, 185). Upozorňuje na těsné spojení kultovních rohů se stavbami či objekty náboženského charakteru.

7.1.5 Idol – oltář

Již M. Hoernes (1892, 280) uvažoval o tom, že měsícovité podstavce představují zmenšené napodobeniny velkých dřevěných idolů. Na tyto úvahy navázal G. Kyrle (1913, 245), který se zmiňuje o modelech skutečných oltářů „kmenových“ svatyní a jako příklad uvádí 83 cm dlouhý a asi 20 kg vážící exemplář z eponymní lokality Kalenderberg u Mödlingu. Představu o měsícovitých podstavcích jako napodobeninách oltářů či idolů vyrobených z organických materiálů, ze dřeva, slámy, kůže obětovaných zvířat, jejich hlav aj., připouští i další badatelé (Nischer-Falkenhof 1935, 306; Maringer 1960–1961, 24; Paulík 1962a, 111–112; 1980, 181; Pressmar 1989, 47). Podle E. Nischer-Falkenhofa (1935, 302) mohly motivy paprskových kol objevujících se na některých exemplářích východoalpské oblasti signalizovat příležitostnou mobilitu oltářů-idolů, které byly během velkých kmenových slavností taženy v procesi a následně po ukončení slavností uschovány v centrální svatyni do příštího roku. Předpokládal, že v její blízkosti rovněž probíhala masová výroba hlíněných modelů, které si účastníci odnášeli do svých domovů, kde patrně plnily funkci miniaturního domácího oltáře. Za domácí oltář je také považován nález velkého zdobeného podstavce z Vátu (Molnár–Farkas 2010).

V antickém světě byly používány více než dvě desítky druhů oltářů, některé přenosné v podobě okrouhlých podložek spočívaly na třech nožkách (Yavis 1949, 10–13). Podobnou formu vykazují tzv. billendorfské talíře na nožkách, např. na pohřebišti Niederkaina u Budyšína (Puttkammer 2008), a také podložka již zmíněného unikátního měsícovitého

podstavce ze slezského Wołowa. V tomto exempláři spatřuje *I. Jadczykowa* (1989; 1993) přenosný oltářík, v němž se spojují dva elementy – obřadní stůl a kultovní rohy. Mohl podle ní sloužit k uctívání astrálních božstev a ke kultu plodnosti. Jeho přítomnost v hrobě vysvětluje spojením pohřebné osoby s vykonáváním kultu. Dále uvažuje, že v případě tohoto exempláře šlo o hliněný model reálného kultovního místa – svatyně, kde se konaly náboženské obřady plodnosti. Prototypem takového místa, shodujícího se ve všech hlavních rysech s měsícovitými podstavci na podložkách, by mohl být areál v bavorském Litzendorfu z 8.–7. stol. př. Kr. (*Makiewicz 1995*, 149–150). Zde byl prozkoumán prostor svatyně ohrazený dvěma soustřednými kruhovými příkopy. Zatímco vnější příkop vykazoval přerušení na severovýchodní straně, vnitřní byl přerušen na protilehlé, jihozápadní straně. U okraje vnitřního příkopu se nacházely dva sloupy. Později byl celý prostor zasypan vyrovnávkou a na stejném místě navršena mohyla s kamenným věncem. Uvažuje se o spojení svatyně s pohřebními obřady (*Abels 1993*, 44).

Obětní scéna zobrazená na urně z mohyly č. 3 ze Šoproně-Várishegy s „rohatým oltářem“ uprostřed, nápadně připomínajícím měsícovitý podstavec, může rovněž poukazovat na eventuální funkci podstavců v rámci kultovních praktik (*Schmid 1937*, 296; *Nagy 1979*, 72). Uspořádání některých hrobů s měsícovitým podstavcem uprostřed milodarů vyvolává dojem prostřeného stolu. V tomto případě by mohl zastávat funkci obětního talíře s analogiemi obětních stolů z Délu i Knóssu (*Seeger 1913*, 219–220; *Jadczykowa 1989*, 54; *Nebelsick 2016*, 47).

Podstavce kalenderberského typu stojící v mísách na nožce, s okrajem opatřeným mističkami a figurkami ptáček, jsou považovány za jakýsi druh keru, tedy nádoby s kultovním významem, kdy celou sestavu lze chápat jako napodobeninu velkého oltáře a obětní mísy (*Gallus 1938*; též *Patek 1972*, 213; *Pescheck 2002*, 422–423).

7.1.6 Rohy na hebrejském oltáři

Na možnou podobnost mezi mínójsko-mykénskými kultovními rohy a hebrejským rohatým oltářem poukázal již *A. J. Evans* (1901, 137). Jako příklad znázornění hebrejského oltáře uvádí stélu semitského boha Salma z lokality Teima v severní Arábii. Výjev zobrazuje kněze před oltářem korunovaným párem rohů, mezi nimiž se nachází hlava býka.

Rohatý oltář z otesaných kamenů, přesně odpovídající popisu Starého zákona, byl objeven ve zdech sloupového domu vrstvy III/II (8.–7. stol. př. Kr.) na lokalitě Tel Be'er Ševa (biblické město Beer-šeba; *Jericke 2006*, Abb. 7). Další rohatý oltář nalezený

ve vrstvě VA–IVB v Megidu (cca 10. stol. př. Kr.) sloužil nejspíše k obětování tekutin, jídla nebo pálení kadidla. Na významnou úlohu rohů hebrejského oltáře upozornil *F. Loré* (2004, 51–52). Starý zákon nápadně často obsahuje zmínky o úzkém vztahu oběti rohatých zvířat k hebrejskému oltáři a jeho rohům, které byly kropeny krví těchto zvířat (viz též *Bič et al. 1991*, 302; Lv 4: 4–8, Lv 16: 18–19, Ex 29: 10–14). Rohy oltáře mohly mít rovněž význam azylu, jak je zmíněno v 1. knize královské (1: 51). Podle Loré by bylo jistě zavádějící přenášet biblické texty do prostředí střední Evropy, důležité však je uvědomit si, že původní texty vznikly přibližně v době používání měsícovitých podstavců ve střední Evropě.

F. Loré (2004, 52) dále předkládá provokativní úvahu, že by bylo možné si představit měsícovité podstavce jako součást domácích oltářů, které ve své archaické formě upomínají na uctívání bohů skrze zjednodušené býčí rohy. Zde se může odrážet předovýchodní tradice, kde byly rohy odznakem bohů a héroů (*Bič et al. 1991*, 302). V některých textech je i sám Jahve líčen s rohy (Zj 5: 6).

7.1.7 Kult předků

Přítomnost měsícovitých podstavců v kontextu funerálních památek může u jejich sídlištních protějšků signalizovat představu rituálů spojených s uctíváním předků (*Huber 2005*, 56). Kult předků je úzce svázán s okruhem uctívání domácího krbu (viz níže).

7.2 Praktický nebo nevyhraněný účel

Na rozdíl od symbolické roviny lze praktické využití artefaktů do určité míry kriticky posuzovat na základě jejich formálních, materiálových vlastností a náleзовých okolností. Za ryze profánní můžeme považovat pouze použití měsícovitého podstavce jako podhlavníku. Do kategorie předmětů s nevyhraněným účelem řadíme výrobky s alternativním využitím jak v profánní, tak v nábožensko-kultovní sféře s výrazným symbolickým obsahem.

7.2.1 Podhlavník

Tato interpretace ukazuje limity možností srovnávání měsícovitých podstavců s možnými analogiemi podle ryze morfologických podobností. Na základě nálezů fragmentů měsícovitých podstavců na lokalitě Grésine v Savojsku přednesl již v roce 1874 *A. Perrin* hypotézu o jejich využití jako opěrek pod hlavy a poukazoval na podhlavníky z Číny, Japonska a především pak z Egypta (1874, 9–10). Tento názor podpořil ve stejném roce *E. Desor* (1874), který se sice domníval, že výzdoba a provrtání některých exem-

pláří svědčí o jejich zavěšení u vchodu příbytků či stájí jako talismanů, zároveň však pro část podstavců připustil úlohu podhlavníků.

Archeologická a etnografická pozorování dokládají četné analogie téměř z celého světa, například z jihovýchodní Asie, Číny, Japonska, Nového Zélandu, Polynésie, Střední Ameriky a Etiopie, známé jsou zejména podhlavničky ze starého Egypta vyráběné ze dřeva, mastku, kamene či slonoviny (Perrin 1873, 9–10; Tschumi 1912, 10; Lips 1960, 23–24; Matiegka 1897, 571; Strouhal 1994, 71; Vlčková 2005, 278–279). Podhlavníky, které měly zabránit znehodnocení velmi náročné úpravy vlasů při spánku (Perrin 1973, 10; Tschumi 1912, 7–12), mohly mít různou podobu, od prostých kamenů přes jednoduché „trámky“ až po umělecky náročně zpracované exempláře (Vlčková 2005, 278; Lips 1960, 23). Pro lepší pohodlí spícího mohl být na kontaktní plochu připevněn polštářek či přehnutá látka (Castelfranco 1878, 74, tav. 5: 4; Vlčková 2005, 278).

Tento výklad byl záhy kritizován a v roce 1883 plně odmítnut jako neopodstatněný s argumentem, že takové podhlavníky by musely být „skutečnými mučičními nástroji“ (cit. Bonstetten 1883, 22). Mnoho podstavců má úzkou a nestabilní základnu, nedostatečný prostor mezi rohy a příliš úzký, v některých případech ozubený hřbet, jehož šířka u většiny kusů činí pouhý jeden centimetr. Zásadní argument se však objevil až po úplném opuštění této hypotézy. V bylanských kostrových hrobech vybavených měsícovitým podstavcem se tento artefakt nenachází, jak by se v případě podhlavníků dalo očekávat, pod hlavou zemřelého či v její blízkosti, ale u jihovýchodního nebo jihozápadního rohu, tedy mezi neosobní výbavou.

7.2.2 Akrotérion, architektonický prvek exteriéru stavby

Hypotéza významově slučující měsícovité podstavce s tzv. hřebenáči (*Firstziegeln*) vychází mimo jiné z mylně interpretovaných nálezových situací slezských hrobů, kde některé měsícovité podstavce na podložkách byly chápány jako pokličky nádob (Seeger 1913, 218–219). Na základě jejich srovnání se stříškami chýšovitých uren ze Saska-Anhaltska (jako příklad je uváděna lokalita Hoym) vyslovil B. R. Goetze (1976, 137) názor o jejich účelu krytiny a ozdoby hřebenu střechy v podobě akrotéria. Analogické útvary můžeme pozorovat také na severoitalských chýšovitých urnách a na mírně kónických pokličkách, jako např. v Zürichu-Wollishofenu (Hager 2007, 43, Abb. 59).

Některé prvky staveb, zejména rohatiny střech, skutečně svým tvarem připomínají keramické měsícovité podstavce i s jejich teriomorfne ztvárněnými konci (Goetze 1976, 138; k rohatinám Vařeka–Frolec 2007, 236–237). Vedle dekorativního významu mělo akrotérion také apotropaický charakter (Huber 2005,

56). Mohlo rovněž označovat stavby výjimečné povahy, například svatyně, jak to u mínójských kultovních rohů předpokládá M. P. Nilsson (1950, 185). Jeho umístění na vrcholu střechy by se mohlo uplatnit během ročního pozorování slunečního cyklu (Kerner 2001, 96). Podobně uvažuje i E. Banou (2008, 33–35) v případě mínójsko-mykénských „horns of consecration“.

Proti umístění měsícovitých podstavců na hřebeni střech hovoří nekvalitní výpal neumožňující trvaleji odolávat vlivům počasí. Při předpokládaném (intencionálním či živelním) zániku stavby požárem by pak některé kusy musely nést stopy intenzivního žáru (Goetze 1976, 137; Loré 2004, 48). Tyto stopy však obecně chybí. Rovněž dolní partie předmětů ani žádné jiné nevykazují jakékoliv akceptovatelné stopy po fixaci na hřeben střechy (Hager 2007, 44).

O možnosti instalace měsícovitých podstavců vně staveb jako ozdoby či kultovního předmětu uvažoval již F. Keller (1858, 147). Vedle umístění na hřebenu střechy přichází do úvahy také ozdoba štítu. Tento názor podporuje převážně jednostranně hrubě provedená výzdoba mnoha měsícovitých podstavců, určená pro pohled z většího odstupu (Huber 2005, 63). Plasticky zdobená mazanice s výraznými „rohovitými“ výběžky, nadto ještě zdůrazněnými svazky žlábků, která svým tvarem vzdáleně připomíná měsícovitý podstavec, byla objevena v Trebaticích, v jámě datované do střední doby bronzové (Paulík 1962b, 34–43). Podobně ztvárněné kusy mazanice z mladší doby bronzové pocházejí také z Levic-Géné (Kmetová–Hladíková–Gregor 2010). Stejně jako zdobené měsícovité podstavce byly i tyto objekty určeny pro jednostranný frontální pohled. Ačkoliv je jejich interpretace nejistá, bývají považovány za ozdobu stěny štítu či překladu nad vstupem (Paulík 1962b, 38–40, obr. 10; k reliéfní mazanici Bouzek – Vokolek 2016; Bouzek – Tisucká – Vokolek 2017). Podobně zdůrazněný překlad vstupního otvoru zaznamenáváme na spálené stěně domu v Tiszaug-Kémenytető (Csányi – Stanczik 1992, Abb. 76).

Slabě vypálená, resp. nevypálená mazanice může odolávat vlivům počasí díky opakovanému nátěru povrchu, který je v obou případech ze Slovenska doložen, a přesahu střechy (Paulík 1962b, 38; Kmetová–Hladíková–Gregor 2010, 152, pozn. 20). Tato interpretace však nevysvětluje uložení měsícovitých podstavců na podložkách na dně hrobek. Také oboustranná výzdoba některých kusů logicky odporuje umístění ve stěně štítu stavby.

7.2.3 Zařízení k měření času a pozorování astronomických jevů

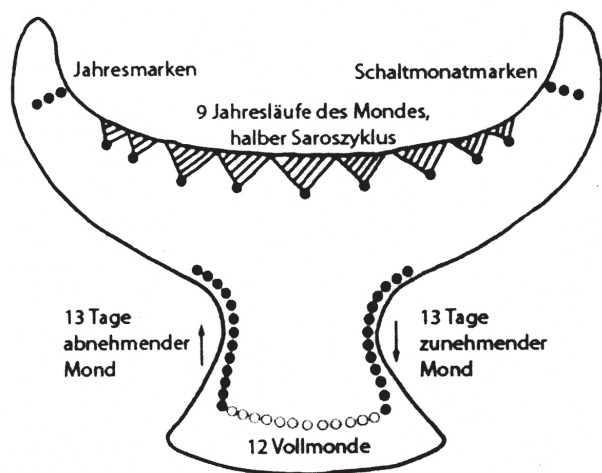
W. Brunner-Bosshard (1985) spatřuje v pečlivě zdobeném měsícovitém podstavci ze sídliště Zürich-Alpenquai lunární „zástrčkový“ kalendář. Ve svých

úvahách vychází z chybně spočítaných bodů výzdoby čelní stěny, kterou u základny tvoří dvě vertikální a jedna horizontální řada širokých vpichů. Další skupiny vpichů se nacházejí na rozích a na vrcholech trojúhelníků zavěšených pod hřbetem. Systém děr a kolíčků mohl dle něj sloužit k zaznamenávání 26 lunárních nocí, resp. viditelných fází Měsíce a dvanácti cyklů Měsíce či jeho úplňků v rámci lunárního roku (obr. 29). Tři dny, kdy Měsíc není viditelný, se nezaznamenávaly. Pomocí devíti zdírek pro kolíček ve vrcholech trojúhelníků zavěšených pod hřbetem podstavce by se pak odečítal tzv. saros, perioda, která hraje důležitou roli při předpovědích zatmění Měsíce i Slunce.³⁴ Brunner-Bosshard počítá s 26 dny viditelných fází Měsíce a třemi dny Měsíce v novu. Jak však poukazuje A. Huber, na předmětu je 25 vpichů, takže aby byl naplněn počet dnů synodického měsíce, muselo by se v tomto případě počítat se čtyřmi dny Měsíce v novu.³⁵ Zásadní problém této teze spatřuje Huber v absenci paralel tohoto „důmyslného zařízení“, u kterých by platily stejné vzorce výpočtů. Na dalším analogickém exempláři rovněž z Zürichu-Alpenquai totiž nesouhlasí počet bodů na nožce. Je jich pouze 33, takže by se muselo při použití principu W. Brunner-Bossharda postulovat sedm nocí novu, což je prakticky nepřijatelné. Další dva exempláře z Zürichu-Wollishofenu, které Brunner-Bosshard využil na podporu své hypotézy,

jsou z velké části restaurátorsky doplněny, stejně jako oba podstavce z Zürich-Alpenquai. Kromě toho při sčítání astronomicky interpretovatelných prvků výzdoby základny opět chyboval (Huber 2005, 58).

Již v roce 1984 upozornila B. Teržan na souvislost určitého počtu hliněných hranolů a tkalcovských závaží – 27 nebo 26 – v hrobech č. 224/95 a 14 ze Šoproně s počtem měsíčních dní/nocí v lunárním měsíci (Teržan 1986). Pod dojmem Bunner-Bosshardovy hypotézy rozšířila indicie k zaznamenávání času ve formě lunárního kalendáře pomocí měsícovitých podstavců uložených v mísách na nožce a dalších předmětů, jako již zmíněných keramických hranolků, cívek, astragalů a hliněných závaží z několika dalších hrobů z Loreta, Halimby, Süttö a Nových Košarisek. Upozornila na číselné kombinace výzdobných prvků mísy na nožce a k ní náležejícího měsícovitého podstavce z mohyly č. 27, především pak P224/95 ze Šoproně-Várhely (Teržan 1996, 518–524). Dále poukázala na možný kalendářní význam některých ornamentů a značek na jehlancovitých závažích a měsícovitém podstavci z Rifniku. Kultovní měření a zapisování času klade do sféry žen – tkadlen, které mohly být vnímány v božských dimenzích v podobě bohyně osudu – starořeckých Moir. Jejich obvyklá trojčetnost může souviset s fázemi Měsíce. V tomto duchu interpretuje známou scénu zachycenou na nádobě z této mohyly, tedy z hrobu s pravděpodobným kalendářním náčiním tzv. kalenderberské triády (Teržan 1986, 234; 1996, 524–526). Její ústřední motiv tvoří ženská postava stojící u vertikálního tkalcovského stavu, z něhož jsou do zahluobené jámy spuštěna vlákna osnovy s navázanými závažími. Za nebo vedle ní se nachází ženská figura s krátkou přeslicí a vřetenem v ruce a z druhé strany stavu další, výrazně se odlišující postava, držící v rukou rám s nataženou osnovou. Tato postava může představovat muže, hráče na lyru nebo mladou ženu pracující s tkacím rámem. Scénu po obou stranách uzavírají postavy žen se zdviženými rukama v adoračním (či tanečním?) gestu. Celý výjev lze interpretovat jako tkaní urozené ženy za přítomnosti přadleny a hudebníka – hráče na lyru, nebo tkaní pohřebního roucha za účasti tří bohyně osudu, které rozhodují o životním údělu každého smrtelníka (Stegmann-Rajtár 2005, 63). Tkalcovský stav by zde vystupoval jako symbol života a času (Eibner 1997, 145). Symboliku trojjediné bohyně vykazuje výzdoba i jiných nádob ze Šoproně (Kerner 2001, 108, Abb. 33b).

M. Kerner (2001, 106, Abb. 32) zapojil do měření času další předměty související s měsícovitými podstavci – dvojité džbánky a mísy na nožce. U dvojitých džbánek, rovněž doložených v hrobech č. 27 a 224, by se dny zaznamenávaly přesouváním skleněných korálků navlečených na šňůrce z jedné nádoby do druhé, v případě většího počtu korálků podobně

Obr. 29. Zürich-Alpenquai (Švýcarsko). Měsícovitý podstavec a jeho využití jako zástrčkového kalendáře. Podle Brunner-Bosshard 1985. – Fig. 29. Zürich-Alpenquai (Switzerland). Moon-shaped idol and its use as a spoked calendar. After Brunner-Bosshard 1985.

³⁴ Perioda trvající 18 let, 11 dní, 7 hodin a 43 minut, kdy dochází k opakování stejných jevů zatmění Slunce a Měsíce. Byla známa již ve starověku (Bouška – Vanýsek 1963, 13).

³⁵ Synodický měsíc je doba, která uplyne mezi dvěma stejnými fázemi. Trvá 29,5306 dnů.

jako u růžence či abakusu. Kombinace třinácti velkých korálků a mísy na nožce s plastickými místičkovými nástavci na okraji je zaznamenána ve dvou hrobech (č. 5 a 12) z Fischau-Feichtenboden (*Allinger 2003*, 76; *Szombathy 1926*, Taf. VII, XIV).

Za lunární nebo solární kalendář bývá také považován podstavec z Mohuče-Hechtsheimu se hřbetem ozubeným devíti výběžky a pod ním pěti příčnými otvory o průměru jeden centimetr. Pomocí systému dřevěných kroužků zavěšených na zuby a dřevěných kolíků zasunutých do otvorů se měly počítat dny (*Diehl 1986*, 227; *Probst 1996*, 285). Hluboké důlky se vyskytují také na některých podstavcích východoalštatské oblasti, např. Vát, Szombathely-Reiszig-erdő (*Molnár–Farkas 2010*, 134), Leoben-Häuselberg (*Hebert 1996*, 35), Vajnory (*Studeníková 2003*, Abb. 6: 1), kde patrně neplnily dekorativní funkci, např. u podstavce z Vátu vůbec nerespektují motiv meandru.

Využití měsícovitých podstavců jako součástí „astronomických“ pozorovacích zařízení horizontu k určování místa východu Měsíce k bodu východu Slunce popsal *M. Kerner (2001, 92; srov. též Huber 2005, 59)*. Sledování pozice východu Měsíce, která je v průběhu roku a periody saros, resp. precese orbity Měsíce, proměnlivá k místu východu Slunce, je důležité k určování zatmění těchto nebeských těles.³⁶ K určení relativní pozice těchto těles musí být každé ráno střed podstavce zaměřen na východ Slunce, aby se večer na čárkové stupnici dala odečíst výchozí pozice Měsíce.

Poloha nebeských těles mohla být podle Kernerera zaměřována také pomocí měsícovitých podstavců pevně spojených s podložkou. Oběžné rýhy na podložkách některých exemplářů přitom měly sloužit k vedení zachycovače měřicí nitě během měření (*Kerner 2001*, 132). Takové podstavce se však nacházejí téměř výlučně v hrobech!

Pro objektivní měření v průběhu celého roku bylo nezbytné stanovit referenční bod, resp. referenční rovinu (*Kerner 2001*, 126). Její funkci mohla plnit hladina jezera nebo pomocí vlákna nataženého přes rohy měsícovitého podstavce uměle vytvořená rovina. Takto připravený horizont však musí být vždy reprodukovatelný. K tomu je kromě horizontální roviny zapotřebí také vertikální referenční bod. Ten opět mohla představovat hladina jezera, ale také například vrchol hory. *M. Kerner* z toho vyvozuje, že podstavce s rovným hřbetem a nízkými rohy byly používány u jezer, zatímco podstavce s vysokými rohy v hornatém prostředí. K horizontálnímu vyrovnání mohla podle něj sloužit mísa naplněná vodou.

V ní umístěný podstavec lze horizontálně vyvážit pomocí hladiny. Tomuto účelu by vyhovovaly mísy na nožce nebo trojnožce, jako např. ze sídliště v Knittlingen, především pak bohatě zdobené kalenderberské mísy na nožce s vloženým miniaturním měsícovitým podstavcem, jako např. ze Šoproně. Některé z těchto nádob mají na těle „hřebenovité“ výstupky, které byly podle Kernerera určeny k fixaci mísy v jakémsi držáku – stativu a nivelaci pomocí dřevěných klínků. Mimo to také připouští, že pro účely pozorování solárního cyklu mohly být měsícovité podstavce připevněny na vrchol střechy v podobě akrotéria (*Kernerer 2001*).

Proti této hypotéze lze namítnout hned několik argumentů. Jen málo měsícovitých podstavců má takový dekor, který by umožňoval zaznamenávání astronomických jevů. V té souvislosti je třeba poznamenat, že stupnice vynesena na podstavec ještě v nevypáleném stavu, by se během výpalu musela nutně deformovat. Pro výrobu takto citlivých zařízení se jistě nabízejí vhodnější materiály, např. kámen, bronz či dřevo. Problematickým se zdá také dlouhodobé zajištění stabilní vzdálenosti pozorovatele od měřicího aparátu nutné pro dosažení relevantních výsledků. Největší odchylka východu Měsíce od východu Slunce totiž činí pouhých osm stupňů! Odstup pozorovatele od zařízení velikosti podstavce z Zürichu-Alpenquai byl vypočítán na pouhých 42 cm. Při tak malé vzdálenosti mají sebemenší odchylky za následek chybu měření v řádových hodnotách ročních změn východů Měsíce (*Huber 2005*, 60). Tato hypotéza dále neřeší existenci velkého množství měsícovitých podstavců na některých lokalitách, např. Hauterive-Champréveyres ve Švýcarsku.

7.2.4 Ohništní kozlík – praktické nebo symbolické příslušenství ohniště

Tato rozsáhlá teoretická koncepce zahrnuje využití měsícovitých podstavců jako příslušenství ohniště, které vedle profánního ryze utilitárního významu mělo důležitý symbolický, sakrální a kultovní charakter. Vazba podstavců na ohniště se promítá v terminologii těchto předmětů. Poprvé ve smyslu krbového podstavce užil *A. Prosdocimi (1887, 167)* termín „*alari*“ při uveřejnění zprávy o keramických podstavcích ze severoitalské lokality Este, kde byly poměrně často asociovány s ohništi. Německý výraz „*Feuerbock*“ užívaný *M. Hoernesem (1888, 114–116)* pro železné kozlíky vyjadřuje využití těchto artefaktů v rámci otopného zařízení. Tento pojem rozšířil na keramické podstavce *R. Meringer (1891, 144)*, který je považoval za napodobeniny skutečných kovových krbových podstavců. Podle *F. Loré (2004, 48, 52)* poukazují některé nálezové situace měsícovitých podstavců, jejich asociace s domy, zejmé-

³⁶ Tato metoda využívá poznatku, že rovina měsíční orbity svírá s ekliptikou úhel $5,145396^\circ$, což v praxi znamená, že pozice vycházejícího Měsíce se vždy pohybuje v blízkosti bodu východu Slunce.

na pak ohništi, na použití v každodenním životě. Tak například na lokalitě Bad Buchau-Wasserburg obsahovalo téměř každé ohniště nějaké fragmenty podstavců, ačkoliv jejich povrch nevykazoval žádné stopy sazí či očazení (Kimmig 1992, 67). Další podstavce v bezprostřední blízkosti ohnišť se nacházely na jezerním sídlišti Eschenz-Insel Werd (Fankhauser 1989, 129). Ovšem, jak již v roce 1986 upozornila Ch. Fankhauser (1986, 66–67), neexistuje jediný bezpečný doklad funkčního spojení měsícovitého podstavce s ohništěm.

Historické krbové podstavce plnily rozdílné praktické funkce. V rámci ohniště sloužily jako opora pro polena usnadňující přívod vzduchu k otopu a umožňující rovnoměrné, do jisté míry kontrolované a efektivnější spalování (Meringer 1891, 135; Schmid 1937, 303; Drost 1954, 100). V primitivní formě mohly být nahrazeny dřevěnými poleny či velkými kameny (Schmid 1937, 285). Podobné využití kamenů na hliněném ohništi naznačuje nález z hradiště Heidenschanze v Drážďanech (Simon 1999, 65). Vedle toho našly kozlíky uplatnění jako podpěry pro rožně (Drost 1954, 100) – pak se vyskytují v páru. Tak mohou být interpretovány dva páry keramických podstavců z Akrotiri na Thěře ze 17. stol. př. Kr., jež jsou analogické mladším středoevropským měsícovitým podstavcům (obr. 5; Romsauer 2003, tab. 50: 2).

V tomto ohledu se zdá být důležitým výskyt kovových kozlíků s rožni v některých bohatě vybavených hrobech spolu se zbraněmi, šperky, vozem, koňskými postroji, bronzovými a hliněnými nádobami. Předobraz tohoto zvyku, zaznamenaného ve 2. pol. 8. století př. Kr. ve východním Středomoří – v Řecku, na Krétě a Kypru, můžeme spatřovat v přítomnosti páru keramických podstavců v mykénské hrobce z 12. století př. Kr. u Volosu v Řecku (Stary 1994; Hägg 1995; Bouzek – Vokolek 2016, 718, obr. 10: 4). Na konci 8. století se jako součást nákladně vybavených hrobů objevují kovové podstavce na Apeninském poloostrově, především v Etrurii, i ve střední Evropě. Ze stupně Ha C jsou doklady železných krbových kozlíků z Beilgriese (hrob č. 74) a Großseibstadtu (hrob č. 14; Stary 1994; 617; Reichenberger 2000, 157). Vedle železných exemplářů se v Etrurii a ve střední Evropě uplatňují i výrobky z bronzu, obvykle v páru a zpravidla v doprovodu železných rožňů (Stary 1994; Hägg 1995, 228). Se železnými rožni bez doprovodu krbových podstavců se setkáváme v mužských hrobech zejména ve východoalpském prostoru (např. Schandorf, Strettweg, Rosegg-Frög, Hallstatt, Nagyberki-Szalacska, Vaskeresztes, Stična, Magdalenska Gora; Egg 1996, 141; Fekete 1985, 40). Několik hrobů s rožni evidujeme také v jihomoravské horákovské kultuře (Brno-Holásky, Hlásnica u Horákova, Bratčice; Golec 2004). V českém prostředí zcela ojedinělý hrob bylancké kultury, vybavený třemi pruty rožňů byl odkryt

v Praze-Letňanech (Frolíková 2015). Kovové kozlíky pocházejí také až z raně laténských „knížecích“ hrobů u Hořoviček a Hradiště u Písku (Jičínský 1862; Pič 1906; Sankot 2002; Sklenář 2011, 78–81, 89–91).

Ukládání kovových krbových podstavců a rožňů do hrobu souvisí pravděpodobně s obětní hostinou – rituálním sympoziem podle středomořských zvyklostí během pohřebního obřadu. Šlo o závěrečnou část komplikovaného přechodového rituálu (přeměny zesnulého v předka, obnovení narušené struktury a řádu světa), které se dle tehdejších představ vedle pozůstalých a samotného zemřelého účastníci také mýtičtí předkové, héroové a bohové (Stary 1979, 46, 49; Nebelsick 2016, 22; Metzner-Nebelsick 2017, 436–438). Základním prvkem takové pohřební slavnosti byla konzumace masa a alkoholu a s ní spojené obětiny a libace (Bouzek – Sklenář 1987, 34–35; Valentová – Šumberová 2011, 436; Nebelsick 2016, 21). Společné hostiny vždy hrály důležitou roli ve sféře světských a náboženských obřadů; v homérské době tvořily součást důležitého hrdinského kultu (Hägg 1995, 226). Zvyšovaly prestiž a osobní moc některých účastníků, utvářely a upevňovaly nepřibuzenské vztahy v komunitách (Golec 2005, 107). Nastolovaly reciproční povinnosti mezi hostem a hostitelem, např. vůdcem a jeho družinou (Vencl 1994, 298). V této době se hostin účastnily také ženy, nelze vyloučit, že i přímo v roli hostitelek (Bouzek 1997, 324; Nebelsick 1997, 44). Ačkoliv se halštatská aristokracie nechala při hostinách obsluhovat, příprava některých pokrmů na rožních byla, jakožto rituál, výsadou čelných představitelů společnosti (Golec 2005, 107–108). Přípravu masité oběti pomocí rožňů máme doloženo v homérských eposech (Ílias, 1, Homér 2007a, 448–468; Odysseia, 3, Homér 2007b, 421–473).

Význam hostin se přenášel i na picí a jídelní servisy, které tak plnily společensko-prestižní funkci. Krbové kozlíky a rožně pak mohly představovat symbol moci nad domem a dvorem – *oikem* – a odznak příslušnosti k nejvyšší společenské vrstvě (Reichenberger 2000, 160; Golec 2005, 107). V této symbolické, resp. komunikační, rovině mohl být jejich význam přenesen i do pohřební výbavy jako manifestace společenského statusu, domácí autority a moci zemřelého.

Spojení měsícovitých podstavců s mísami na nožce nebo s okrouhlými podložkami evokuje představu ohniště a jeho příslušenství (Hägg 1995, 231). Jejich přítomnost v pohřebním inventáři, podobně jako v případě billendorfských „modelů pecí“ a talířů s naznačeným či mírně vyvýšeným okrajem, otevírá zajímavé téma „ohně v hrobě“. L. Nebelsick (1996; 2016, 50) považuje tyto předměty za přenosné modely honosných topenišť, kterým bývá vedle profánního využití připisován také kultovní význam, např.

v roli obětního oltáře. Tato ohniště reprezentovaná velkými zdobenými keramickými deskami okrouhlého či čtvercového půdorysu se objevují na různých místech Evropy od doby bronzové až po dobu římskou (Makiewicz 1976, 103–183). Jako příklad můžeme uvést mírně kruhové zahlobené ohniště z pozdní doby bronzové, orámované po obvodu trojnásobnými otisky provazů, na Hradišti u Pobedimi (Studeníková–Paulík 1983, 149–170) nebo okrouhlé ohniště ze stejného období, po obvodu ohraničené pěti koncentrickými kruhy tvořenými asi 1 cm širokými žlábků, odkryté v těsné blízkosti již zmíněné hradní jeskyně u Dietfurtu (Táute 1990, 43, Abb. 18). Nezdobená okrouhlá ohniště ve formě hliněné/keramické desky spočívala na dřevěné podlaze domů hradiště v Buchau-Wasserburg (Kimmig 1992, 35, Abb. 11). Kruhovou keramickou desku s centrálně umístěným 55 cm dlouhým podstavcem odhalil výzkum jižní věže Heuneburgu (obr. 30; Sievers 1984, 55; Boom–Fort-Linksfeiler 1989, Taf. 84: 3). Dva exempláře velkých pravoúhlých orámovaných desek byly nalezeny na Hradišti nad Závistí v domě A1, datovaném do stupně Ha D2 (Drda–Rybová 2008, 17). Větší z nich, ze tří stran ohraničená trojicí rovnoběžných žlábků, přiléhala k topeništi, jež mohlo mít tvar jakéhosi krbu. Podle zaznamenaného půdorysu a fotografie (obr. 31) byl mezi deskou a prostorem „krbu“ vyvýšený plastický předěl evokující relikt měsícovitého podstavce, který však v publikované 3D rekonstrukci chybí (Drda–Rybová 2008, obr. 14, 15, 77).

Nebelsickovu domněnku podporuje nález v hrobě č. 131 ze Šoproně-Várhely, kde byla mísa na nožce s vloženým podstavcem naplněna dřevěným uhlím, podobně jako další v popelu objevené podstavce z hrobů č. 27 a č. 95 (Patek 1972, 213; Nebesick 1996, 340; 1997, 45; Eibner 1986, 44). Uhlíky na podložce měsícovitého podstavce a očazení blízké stěny registrujeme také v hrobě č. 3 z Lovosic (Pleiner 1959, 656). Tato zjištění připouštějí užití podstavců rovněž ve funkci vykuřovadla či opory pro louče, viz dále (Gallus 1938, 23; Baumeister 1995, 414; Pescheck 2002, 422). Kromě rituální sféry si můžeme jejich uplatnění představit také při pracovních činnostech provozovaných mimo zemědělskou sezónu uvnitř staveb, jako bylo tkaní a předení, vyžadující relativní sucho, teplo a světlo (Mazač–Kloužková 2012, 124–125).

S přenosnými keramickými ohništi-grily – *escharai* ve formě široké mísy na nožce s protilehlými zvýšenými okraji, vzdáleně připomínajícími kalenderberskou soupravu s podstavcem (obr. 32), se můžeme setkat v kuchyni antického Řecka (obr. 33; Sparkes 1962, pl. 5: 3). Výraz *eschara* zároveň označoval specifický druh (obětního) oltáře, který byl v helénistickém období spojován s hrdinským kultem (Almagro-Gorbea–Lorrio Alvarado 2011). Byl to jednoduchý, někdy improvizovaný oltář, který mohl tvořit vrchní

část většího oltáře – *bomu*, kde planul oheň (Ekroth 2002, 54–58).

Při interpretaci mis na nožce s uvnitř vloženým podstavcem odkazuje K. Simon (1999, 95–96) na antické picí zvyky, při nichž se používala vysoká nádoba *thymiaterion* – vykuřovadlo. V pohřební tradici pozdně helénské období se vykuřovadly desinfikoval a pročišťoval vzduch při otevírání rodinných komorových hrobek. Proto se zde stala běžnou součástí pohřební výbavy. Do hrobu se vkládala v nepoužitém stavu k symbolickému usmiřování duše zemřelých v podsvětí (Romsauer 2003, 50). Do úvahy přichází také uplatnění sestavy podstavce s podložkou či mísou při rituálu libace, kouřové či zápalné

Obr. 30. Heuneburg, jižní věž. Měsícovitý podstavec na kruhové desce. Podle Sievers 1984. – Fig. 30. Heuneburg, Southern Tower. Moon-shaped idol on a circular plate. After Sievers 1984.

Obr. 31. Závist – akropole, dům A1. Zdobená keramická deska s pozůstatkem hliněného předělu v přední části. Podle Drda–Rybová 2008. – Fig. 31. Závist – acropolis, House A1. Decorated ceramic plate with a remnant of a clay partition in the front part. After Drda–Rybová 2008.

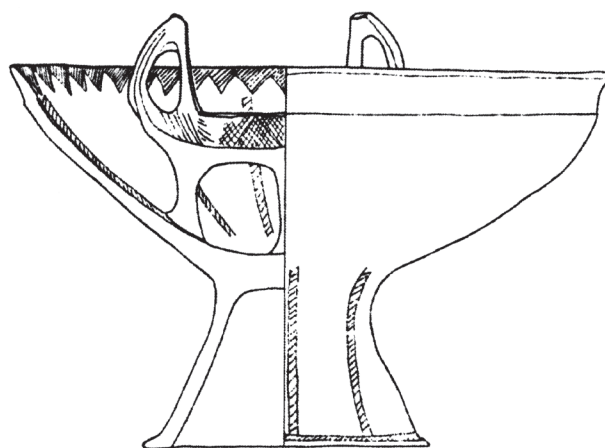
oběti nebo ohřívání (pravděpodobně) alkoholických nápojů během pohřebního ceremoniálu (*Nebelsick 1996*, 339–340; *Simon 1999*, 95; *Hägg 1995*, 231; *Baummeister 1995*, 414). Podle *I. Hägg (1995, 231)* se rituální náčiní upotřebené během náboženského rituálu spolu s obětí a jejími zbytky stalo posvěcenými. Platil tak pro ně zvláštní režim zacházení. Podobně jako obětiny se nesměly z kultovního areálu odnášet zpět do profánního světa, ze kterého byly jednou pro vždy vyloučeny (*Krämer 1966*, 121). V hrobě tak představovaly pozůstatek náboženského obřadu, popřípadě symbol kněze, který jím byl po smrti obdařen (*Hägg 1995*, 231; *Reichenberger 2000*, 160; *Jadczykowa 1993*, 145–146).

Společným jmenovatelem hrobů vybavených kovovými krbovými kozlíky nebo keramickými měsícovitými podstavci (zejména u bylanské a kalenderberské kultury) je luxusní výbava reprezentující vysoký sociální a politický status zemřelého. Připomeňme si, že zatímco v oblasti kalenderberské kultury bývají měsícovité podstavce součástí inventáře především bohatých ženských hrobů (*Blesl–Kalser 2005*, 87; *Griebel 2004*, 187), v jiných oblastech se vyskytují převážně v honosně vybavených hrobech mužských (*Hägg 1995*, 211). Při akceptování shodné funkční a symbolické stránky krbových kozlíků a měsícovitých podstavců můžeme jejich přítomnost v hrobě chápat jako symbol krbu, domu a moci nad ním, ale také společenského postavení, související s představou hrobu jako dočasného či trvalého domova (*Simon 1999*, 96). Výskyt v hrobech obojího pohlaví je možné interpretovat tak, že „symbolizují rituální péči o krb jako ryze ženskou záležitost a zároveň dům a moc pána domu“ – organizátora sympózií (cit. *Nebelesick 1996*, 350).

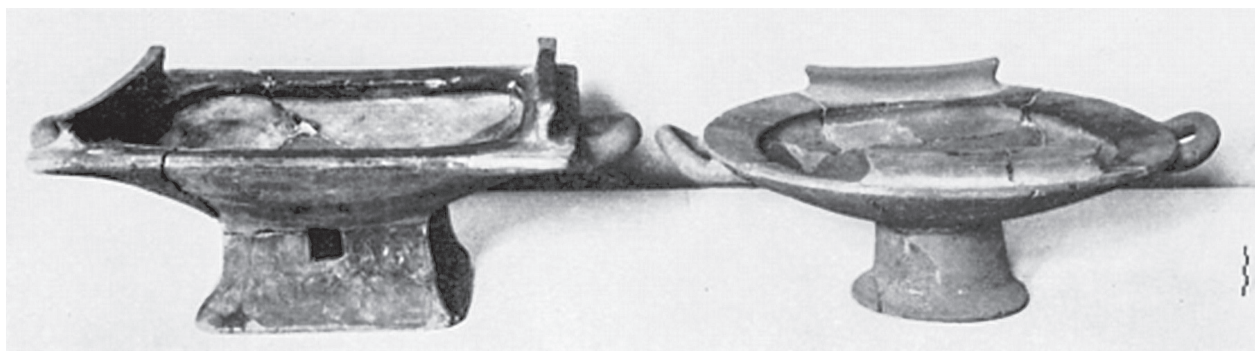
Měsícovité podstavce ve shodě s kovovými kozlíky opakovaně vykazují zakončení v podobě rohatých zvířat. Tento aspekt ukazuje na jistou spojitost mezi krbovým náčiním a motivem dobytčí hlavy (*Hägg 1995*, 228). Spojení topenišť, resp. pecí, se symbolikou rohatých zvířat (býků) se objevuje například

již v mladším neolitu v potiské kultuře na sídlišti Berettyóújfalu-Herpály (*Romsauer 2003*, 60). Také anglický výraz pro krbový podstavec „*andiron*“ nebo francouzský „*landier*“, mající základ v keltském **anderos* se sémantickým obsahem býček nebo býk, poukazuje na spojení býčí symboliky s ohněm (*Tschumi 1912*, 28; *Drost 1954*, 126; *Steuer 1994*, 390). Význam pozitivní symboliky rohatého dobytka – býka, berana či kozla – jako ztělesnění plodivé a apotropaické síly tak přechází na ohniště, případně na pec (*Foltiny 1970*, 161).

Umístění měsícovitého podstavce v blízkosti topeniště a jeho určitý prostorový vztah k pozorovateli, determinovaný převážně jednostranným dekorem a tvarem, jsou aspekty, které dávají tušit, že mohlo jít o artefakt s výrazným symbolickým charakterem, jakéhosi strážce ohně a krbu (*Huber 2005*, 56). Jeho funkce mohla souviset s kultem a úctou k rodinnému krbu a k jeho ochránkyni, nacházející paralely v podobě řecké bohyně Hestie či římské Vesty (srov. *Déchelette 1898*, 63; *Foltiny 1970*, 160; *Pressmar 1989*, 45; *Simon 1999*, 68; *Schmid 1937*, 303–304; *Bouzek*

Obr. 32. Loretto (Burgenland). Měsícovitý podstavec vložený do mísy. Podle Simon 1999. – Fig. 32. Loretto (Burgenland). Moon-shaped idol placed in a bowl. After Simon 1999.

Obr. 33. Přenosné grily – escharai. Podle Sparkes 1962. – Fig. 33. Portable grills – escharai. After Sparkes 1962.

2000, 350; 2005, 117). Mohl mít roli atributu posvátného ohniště, které tak odlišoval od běžného užitkového topeniště.

S ohněm, který se „jako dárce tepla podobá prapůvodnímu zdroji tepla a života“, úzce souvisí solární kult (Schmid 1937, 304). Paprsková kola se čtyřmi špicemi, dominující některým kalenderberským podstavcům, stejně jako motivy svastiky, lze vyložit jako solární symboly (Schmid 1937, 304; Niemiec 2000, 217; Griehl 2004, 187). Není proto náhodou, že K. Simon (1999, 96) spojuje měsícovité podstavce s komplexem náboženských představ kultur popelnicových polí a antitetické postavení zoomorfních rohů vnímá jako formální sblížení měsícovitých podstavců se starším motivem sluneční ptačí bárky.

Někteří autoři striktně odmítají praktické využití měsícovitých podstavců v ohništi (např. Nagy 1979; Billot 2008; Matzerath 2011; 2012; 2014). Zásadní argumenty proti uplatnění těchto předmětů ve funkci krbových podstavců můžeme stručně shrnout do následujících bodů (např. Baumeister 1995, 397–399; Hager 2007, 45–47; Matzerath 2012, 222):

- 1) jejich fragmenty se v blízkosti ohniště objevují pouze sporadicky, spíše lze hovořit o náhodném rozptýlu; zpravidla se na sídlištích nacházejí v zahluobených objektech a mají charakter odpadu;
- 2) pouze u malé části nálezů byly zaznamenány stopy sekundárního výpalu, které by se daly běžně očekávat v případě krbového náčiní; teplota výpalu je obecně hodnocena jako nízká;
- 3) neexistují dva shodné exempláře vypovídající o párovém použití podobně jako v případě kovových krbových podstavců, na které mohly být pokládány rozně;
- 4) většina exemplářů není dostatečně velká a stabilní, aby mohla sloužit k opírání polen, opěrná plocha bývá úzká a nenese stopy po manipulaci s poleny.

Některé tyto do jisté míry opodstatněné výhrady nelze vztáhnout na celý fond. Pro české prostředí charakteristické prismatické podstavce (typ 1) ze sídlišť mají dostatečnou výšku a stabilitu, aby mohly plnit funkci podpěry. Jejich velké rozměry a hmotnost hovoří pro stacionární umístění v rámci určitého prostoru. Naproti tomu u drobných, bohatě zdobených forem (zejména typ 2) se využít jako krbového kozlíku nepředpokládá (Schmid 1937, 303; Huber 2005, 56). Také přítomnost miniaturních forem na sídlištích slouží podle M. Kernerera (2001, 100) jako jednoznačný důkaz pro jejich nepoužitelnost v roli krbového podstavce. Musíme však upozornit, že miniaturní formy představují na sídlištích zcela vzácný jev. Lze je snad považovat za modely, které sloužily jiným účelům než jejich vzory, např. jako hračka.

Údaje o nízké teplotě výpalu měsícovitých podstavců jsou zpravidla výsledkem subjektivního hodnocení. Výsledky chemicko-mineralogických analýz většiny testovaných vzorků potvrdily teplotu výpalu nepřesahující 600–800 °C. Toto zjištění nevylučuje možnost použití v blízkosti ohniště. Experimentálním použitím několika modelů na způsob krbového kozlíku bylo ověřeno, že povrchová teplota v místech styku s hořícím materiálem dosahovala cca 600 °C, zatímco u ostatních partií nepřesáhla 400 °C. Tyto výsledky zcela korespondují se symetrickým rozložením tepelné zátěže téměř kompletně dochovaného podstavce z Přemyslení (kat. č. 60). Příčiny nerovnoměrného výpalu mohou souviset jak s využitím v blízkosti topeniště, tak s blíže nespecifikovanými událostmi.

Problematickou se zdá interpretace tzv. sekundárního výpalu, za jehož projev se považuje zakouření či strupovité rozpraskání povrchu. Jak již bylo uvedeno, nelze dostupnými exaktními metodami ověřit opakovanou tepelnou zátěž historické keramiky. Změny struktury a barevnosti povrchu zjevně nesouvisí s délkou či opakováním výpalu, ale s jeho charakterem.

Na absenci párového výskytu (co do velikosti a dekoru srovnatelných) měsícovitých podstavců, který by se předpokládal při použití na způsob krbových kozlíků, upozorňuje více autorů (Goetze 1976, 137; Grimmer 1982, 5; Probst 1996, 285; Billot 2008, 156, 169; Matzerath 2012, 222). Ojedinelé náznaky párování lze pozorovat v prostorové distribuci nálezů na sídlišti Ürschhausen-Horn nebo na Runder Bergu u Bad Urachu, kde se některé exempláře vyskytovaly v bezprostřední blízkosti ohnišť (Huber 2005, 53; Pauli 1994). Soupravu dvou identických podstavců registrujeme např. ze Žatce-Bezděkova. Funerální nálezy podstavců na podložkách však dokládají, že se bezesporu jednalo o soliterně používané artefakty (Simon 1999, 67). Jak ilustruje R. Meringer (1891) na příkladu recentních železných kozlíků v Solné komoře (Alt-Aussee), byly vedle párových opor pro rozně používány i soliterní krbové podstavce k podpírání polen: „...Vaření je jednoduchá věc. Několik polen bylo položeno ze strany na kozlík a třískami zapáleno...“ (Meringer 1891, 105).

S. Matzerath (2011, 121) soudí, že v případě praktického využití měsícovitých podstavců na sídlištích by se dalo očekávat jejich obecné rozšíření i ve starší době železné, kde se kromě kalenderberské kultury vyskytují poměrně vzácně. V této souvislosti již H. Seger vyhybavě konstatoval, že vkládání krbových podstavců do hrobu by pak muselo být cizím, místním obyvatelstvem nepochopeným, zvykem. Tam, kde řešení otopného zařízení vylučovalo jeho praktické využití, si zachoval pouze svou symbolickou funkci. Pokud by se jednalo o kultovní předmět,

byla by jeho absence v obytném areálu sotva nápadná, protože by tento objekt nebyl přirozeně vystaven zatížení a rozbití (*Seger 1913*, 218). Jak napovídají v této práci prezentované nálezy z Čech, můžeme s přibývajícím počtem zpracovaných a publikovaných sídlištních lokalit předpokládat také nárůst počtu kusů z nefunerálních objektů doby halštatské.

Přes skepsi k funkci masivního měsícovitého podstavce z lokality Vát coby křbového podstavce připouští A. Molnár a Cs. Farkas možnost jistého vztahu mezi ním a zde nalezenou kvadratickou křbovou deskou zdobenou meandrem. Právě tento motiv může být podle uvedených autorů spojovacím článkem mezi oběma artefakty, honosným topeništěm a zároveň objektem kultovního jednání (*Molnár – Farkas 2010*, 121–123). Využití měsícovitých podstavců k čistě každodenním užitkovým cílům a zároveň i k náboženským účelům připouští více badatelů (*Hägg 1995*, 211; *Krupnov 1957*, 63; *Patek 1972*, 213; *Podborský 1970a*, 98).

8. Závěr

Na závěr můžeme shrnout, že měsícovité podstavce mladší, resp. pozdní doby bronzové a starší doby železné nepředstavují vzácně se objevující artefakty, jak bývá někdy uváděno. V rámci tohoto příspěvku bylo prezentováno 230 exemplářů (fyzicky dochovaných nebo pouze publikovaných) z území Čech. Ačkoliv tento počet není ve srovnání s některými oblastmi, např. Švýcarskem a jižním Německem, nijak velký (srov. lokality Hauterive-Champréveyres s 192 až 995 kusy či Cortaillod-Est s 95 jedinci), významně doplňuje představu o rozšíření tohoto fenoménu v rámci střední Evropy. Přítomnost podstavců můžeme očekávat na téměř každém sídlišti pozdní doby bronzové. V obecné rovině zapadají měsícovité podstavce z Čech do rámce středoevropského kulturního kontextu; v mladší a pozdní době bronzové inklinují k západním variantám HDPP, přičemž se v jednoduchosti tvaru a výzdoby reflektuje spíše jejich praktická úloha v každodenním životě. Nově dokumentované nálezy ze sídlišť doby halštatské pak mění zažitá názory o jejich ryze funerálnímu účelu v té době a dokládají, že se tradice výroby měsícovitých podstavců pozdní doby bronzové nepromítla pouze do pohřebních praktik.

Na základě dominantních morfologických znaků můžeme vymezit čtyři základní typy se 13 variantami, které ve sledovaném období zahrnují jak běžné symetrické, tak dosud nepočtené asymetrické formy. Některé z nich jsou kulturně či regionálně specifické. Nově byla v českém prostředí prokázána existence podstavců bez vytažených rohů a jak ilustruje zcela unikátní nález z Prahy-Pitkovic, můžeme

i u nás v průběhu doby halštatské bezpečně počítat s výskytem asymetrických forem. Pro naše území je tedy charakteristický typ 1 a jeho varianty 1a, 1c pro pozdní dobu bronzovou a varianty 1a, 1c, 1d (ta pravděpodobně v asymetrické formě) a 1i pro dobu halštatskou. Mimo tuto klasifikaci lze měsícovité podstavce dělit podle velikosti na miniaturní formy a objekty „standardních“ či velkých rozměrů. Miniaturní exempláře jsou typické zejména pro funerální památky, kde se nezdědky vyskytují v kombinaci s kruhovými podložkami (typ 1i) či mísami na nožce. Mají charakter modelu či přenosného zařízení. Naproti tomu velké rozměry a hmotnost prismatických sídlištních výrobků z Čech hovoří pro jejich stacionární umístění uvnitř zastřešeného prostoru. Oproti sousedním oblastem v českém prostředí výrazně převažují nezdobené kusy. Zdobené podstavce zpravidla vykazují jednostranný dekor čelní stěny, což umožňuje rozlišení přední a zadní strany. Z jedinečnosti zpracování materiálu, velikosti, tvaru a dekoru vyplývá, že šlo převážně o solitérní artefakty, které nebyly vyráběny sériově, jak tomu bylo v případě keramických nádob, jejich výrobu můžeme vysvětlit příležitostnou produkcí zkušených řemeslníků (*Billot 2008*, 173).

Úroveň zpracování materiálu a kvalita výpalu měsícovitých podstavců bývá zpravidla posuzována na základě subjektivního dojmu. Proto byly ve spolupráci s VŠCHT provedeny chemicko-mineralogické analýzy 22 vzorků, což je dosud největší soubor. Jejich výsledky přinesly informace nejen o složení a struktuře keramického střepu, ale také o povrchových úpravách a maximální tepelné zátěži. K výrobě se používaly běžně dostupné nehomogenní keramické směsi z lokálních zdrojů s převahou středně hrubého minerálního ostřiva do velikosti 5 mm. Mimo to bylo zjištěno použití ostřiva ve formě drcených střepů, hrudek suché hlíny, ale také přítomnost lehčiv organického původu, např. ve formě drobných dřevěných špalíček. Možnosti zpracování keramické hmoty byly, jak se zdá, limitovány velikostí artefaktů a úsilím o dosažení co možná nejnížšího obsahu fyzikálně vázané vody v materiálu s vědomím, že její přítomnost negativně ovlivňuje vlastnosti polotovaru během procesu sušení a případné tepelné expozici. Za projev snahy o docílení stejnoměrného vysoušení můžeme považovat otisk podélně rozštípnutého dřeva – pracovní podložky – na základně řady exemplářů z pozdní doby bronzové z Čech, případně vkleslou základnu, příčné otvory nebo redukci podstavy do několika nožek, jak je to známo z jiných regionů. Zpracování povrchu lze obecně hodnotit jako kvalitní, jeho úroveň se neliší od ostatních hrnčířských výrobků. Běžně se objevuje povrchová vrstva nástřepí. Opakovaně byl zaznamenán bílý nátěr a také doklady tuhování.

Nerovnoměrný výpal, jeho relativně nízká teplota nepřekračující 600–800 °C či úplná absence výpalu, jako v případě vzorku z bylanského hrobu z Plaňan, svědčí o tom, že primárně nešlo o výrobky pálené ve speciálním pyrotechnologickém zařízení typu hrnčířské pece. Symetrické rozložení teplené expozice zachycené na kompletně dochovaném kusu ze Zdib-Přemyšlení s centrem expozice uprostřed těla, která nepřesáhla 700–800 °C a okraji zatíženými pod 500 °C, koresponduje s výsledky experimentu. Z toho vyplývá, že konečný výrobek představoval pouze sušený – nekeramický předmět, jako v případě bylanských hrobů. K samotnému výpalu došlo s největší pravděpodobností až v průběhu používání v otevřeném ohništi či jeho bezprostřední blízkosti nebo během mimořádné události (např. požáru). Poměrně diskutovaná otázka projevů sekundárního výpalu hraje důležitou roli při hodnocení potenciální funkce těchto výrobků. Studium této problematiky se potvrdilo, že dosud neexistuje dostupná exaktní metoda, s jejíž pomocí lze bezpečně odlišit jednorázovou či opakovanou termickou zátěž historické keramiky.

Hliněné artefakty jsou relativně nenáročné na výrobu a žáruvzdorné, negativní vlastností je naopak jejich křehkost. Vedle keramických měsícovitých podstavců existují také málo početné doklady výrobků z kamene (pískovce), které mají lepší mechanickou odolnost, ale náročnější výrobu. Zdá se tedy, že kvalita zpracování materiálu s ohledem na trvanlivost (stabilitu keramického střepu) neměla při výrobě bezpodmínečnou prioritu (Fankhauser 1989, 128). Z toho plyne i názor, že se měsícovité podstavce mohly vyrábět pro užití v konkrétní situaci s vědomím krátkodobé životnosti (Fankhauser 1986, 77). Vzhledem k velikosti a hmotnosti sídlištních podstavců a s přihlédnutím k nehomogennímu keramickému materiálu se lze domnívat, že primárně šlo o objekty nepřenosné, u nichž se nepočítalo s vystavením povětrnostním vlivům. Jejich povrch nevykazuje jednoznačné mechanické stopy opotřebování, které by poukazovaly na funkci těchto výrobků (Grimmer 1982, 5).

Kvalita zpracování keramické směsi, resp. její heterogenita, a nerovnoměrný, nízkoteplotní výpal, negativně ovlivňující vlastnosti keramiky – zejména mechanickou odolnost, pórovitost, mrazuvzdornost, vlhkostní roztažnost a korozi vlivem vnějšího prostředí, má rozhodující podíl na degradaci měsícovitých podstavců, resp. jejich fragmentů (Kloužková 2009, 19). Ty v závislosti na podmínkách uložení rozdílně reagují na proces stárnutí – archeologizaci, což se ve výsledku odráží na vysoké míře fragmentarizace, torzovitosti a tím i relativní vzácnosti nálezů měsícovitých podstavců, neboť vysoký podíl exemplářů je zastoupen pouze jedním zlomkem.

Kromě těchto materiálových faktorů souvisí nízký počet nálezů rovněž se způsoby nakládání s odpadem (např. cíleným rozbíjením a selekcí určitých partií) a reutilizací artefaktů (ve formě ostříva či výsypky komunikačního prostoru; Hager 2007, 52). Významnou úlohu hrají také limity a metodika terénního výzkumu, následného zpracování a uložení nálezů.³⁷

Nálezové prostředí měsícovitých podstavců je v rámci středoevropského prostoru všude analogické. Objevují se na sídlištních, ve výbavě hrobů i v situacích s kultovním kontextem. Na sídlištních se jejich fragmenty rozptylují po celém areálu, tj. nejsou koncentrovány na jediné místo. Mimo osady na březích severoalpských jezer, kde se zachovala původní úroveň terénu z pozdní doby bronzové, se fragmenty měsícovitých podstavců zpravidla nacházejí ve výplni zahluobených objektů se standardní skladbou nálezů s charakterem běžného odpadu. Pouze ve výjimečných případech, jako v maďarském Vátu či na jihoněmeckém Heuneburgu, lze hovořit o zanechání výrobku v předpokládaném místě původního využití (Molnár–Farkas 2010; Sievers 1984, 54–55). Ačkoliv se někdy zdůrazňuje jejich asociace s ohništi, v žádném z případů nebyla plně prokázána (Hager 2007, 46). Nápadně působí společný výskyt podstavců s rekvizitami tkalcovské výroby, především jehlanovitými závažími, jako např. v Roztokách u Prahy. O tom, že se nemusí vždy jednat o náhodný jev, svědčí jejich asociace v bohatě vybavených hrobech vysoce postavených žen v prostředí kalenderberské kultury.

Podle dnešního stavu poznání se začal zvyk ukládání celých kusů či jejich částí do hrobu uplatňovat během pozdní doby bronzové v oblasti Champagne, Alsaska a Bádenska-Württemberska. Odtud se patrně ještě v jejím závěru šířil východním směrem přes Bavorsko do Čech a dále do Slezska, Podunají a Dolního Rakouska a východního Přítalpu, kde se plně etabloval až v nastupující době halštatské. Pro pozdní dobu bronzovou je charakteristické ukládání nekompletních kusů do kontextu hrobu, v době halštatské se stávají plnohodnotnou součástí pohřební výbavy bohatých komorových hrobů nepoškozené podstavce. V tomto období existovaly tři hlavní oblasti, kde byl tento zvyk udržován. První se rozkládala ve středních a severozápadních Čechách, druhá v severovýchodních Čechách, ve Slezsku a okrajově na střední a severní Moravě, třetí se kryje s jádrem kalenderberské kultury v Dolním Rakousku a Burgenlandu s přesahem na jihozápadní Slovensko a severozápadní Zadunají. Z první oblasti zřejmě vycházely impulsy, které se projevují ojedině-

³⁷ Mnoho artefaktů i přes použití šetrných preparačních a konzervačních postupů nelze vyzvednout a zcela zachovat.

lými nálezy hrobů s měsícovitým podstavcem v okolí Drážďan a v jižním Německu. V případě pohřbených v jihoněmeckém Zainingen a Rottenburgu se uvažuje o konkrétních osobách, jejichž výbava zřetelně vypovídá o východozápadních kontaktech. Otázkou je, zda šlo o import idejí či přímou migraci osob. Srpovitá forma podstavce z Rottenburgu odpovídá domácí pozdně bronzové tradici, která nemá v tomto období žádné paralely. V případě importu idejí by se dalo očekávat větší uplatnění tohoto zvyku, jelikož však nedošlo k jeho adaptaci, můžeme spíše předpokládat migraci skupiny cizinců z východních oblastí (Matzerath 2014, 598–603).

Tradice vkládání měsícovitého podstavce do hrobu mizí ve střední Evropě v průběhu stupně Ha D1 (srov. Nebelsick 1996, 334, Koutecký 2001, 767; Molnár – Farkas 2010, 120), ačkoliv její reminiscenci můžeme ojediněle pozorovat v pozdějším období v severní Itálii (Castelfranco 1878), severní Evropě (Dąbrowska 1978, 63; Babeş 1993, 78) a na Balkáně (Alexandrescu 1980, 21). Velmi zajímavým se v tomto ohledu jeví hrob z 1. stol. po Kr. z Haulchin u Estinnes, v němž se nacházel miniaturní keramický podstavec se dvěma zoomorfními zakončeními, spočívající na čtvercové keramické podložce nápadně upomínající na podstavce z doby halštatské (Matzerath 2009, 29).

Měsícovité podstavce se zpravidla vyskytují v nákladně zbudovaných a vybavených komorových hrobech, v nichž se prostorové uspořádání výbavy řídí závaznými pravidly. Zde se na rozdíl od svých sídlištních protějšků často objevují ve společnosti okrouhlých či pravoúhlých podložek, na které jsou buď volně postaveny, nebo s nimi pevně spojeny. Zatímco v bylanské a kalenderberské kultuře se jejich výskyt váže výlučně na bohaté komorové hroby zjevně vysoce postavených osob, v lužickém kulturním prostředí se nacházejí jak v chudě, tak i bohatě vybavených hrobech ovlivněných halštatským prostředím. Vazba na pohlaví zde není řešitelná. Vzhledem ke špatnému stavu dochování spálených ostatků, vysokému stupni jejich fragmentarnosti a často indiferentnímu složení hrobového inventáře, nereflektujícímu pohlaví zemřelého, bývá v tomto kulturním okruhu komplikované antropologické určení. V případě bylanské kultury bývá výskyt měsícovitých podstavců tradičně spojován s mužskými hroby (Hägg 1995, 211; Nebelsick 1996, 348), jsou však nepoččetně doloženy také v hrobech žen. V oblasti kalenderberské kultury se naopak objevují téměř výlučně v bohatých ženských hrobech, často vložené do velkých mís na nožce s bohatou vnitřní výzdobou, v některých případech se stopami sazí uvnitř těchto nádob (Blesl – Kalser 2005, 87; Griebel 2004, 187). Za důležité můžeme v tomto prostředí považovat přítomnost kovových rožňů v bohatě

vypravených mužských hrobech, v jiných oblastech ojediněle také v doprovodu kovových krbových kozlíků, které odkazují na tradici rituální pohřební hostiny (Tomedi 2002, 133–137).

Výskyt měsícovitých podstavců na sídlišťích bez zjevné vazby na sociální prostředí svědčí o jejich širokém uplatnění v každodenním životě. Můžeme se domnívat, že na výrobu nenáročná miniaturovaná měsícovitá podstavce ukládaná do hrobů reprezentovaly stejné ideje jako jejich větší protějšky ze sídlišť, tedy i samotná funkce a symbolika musely být totožné (Makiewicz 1995, 143). Avšak jejich přítomnost v hrobech spojená s určitou sociálně, mocensky, nábožensky a v neposlední řadě i kulturně diferencovanou skupinou privilegovaných osob zároveň vyjadřuje hlubší, pro ni jasně srozumitelný symbolický význam těchto předmětů, který může být do jisté míry vnímán jako znak skupinové či kolektivní identity. Forma artefaktu reprezentuje kulturní příslušnost, místo uložení pak náboženský kánon, přítomnost či nepřítomnost sociální, eventuálně i náboženský nárok či tabu. Měsícovité podstavce v hrobech tak představují spojující element mezi sociálně specifickými skupinami (elitami) napříč kulturami a jsou indikátorem kulturních kontaktů (Matzerath 2014).

Připouštíme, že podstavce rozličných forem (vyjádřené jednotlivými typy) plnily v různém kulturním prostředí a situacích rozdílnou roli s odlišným symbolickým obsahem. Indiciemi k této domněnce mohou být nálezy několika typů vyskytující se současně na jednom sídlišti či dokonce ve stejném objektu.

Názory na funkci měsícovitých podstavců nejsou ani po více než sto padesáti letech od prvních publikací jednotné, což se také odráží v množství používaných termínů. Rozsah interpretací sahá od jednoduchého náboženského symbolu přes rituální náčiní a objekt uctívání až k ryze profánnímu předmětu domácí potřeby, přičemž se některé úvahy vzájemně nevylučují, naopak možnosti se prolínají. Zatímco hodnocení symbolické funkce zůstává v rovině hypotetických úvah, lze praktické využití do jisté míry ověřit z formálních a materiálových vlastností. Na jejich základě můžeme považovat uplatnění ve funkci podhlavníku, astro-geodetického zařízení a ozdoby střechy či štítu staveb za málo pravděpodobné. Ačkoliv analýzy vlastností artefaktů a nálezového prostředí nepřinesly přímé indicie k odhalení funkce těchto výrobků, konfrontace výsledků chemicko-mineralogických analýz s experimentem připouštějí jejich použití v bezprostřední blízkosti ohně, ať už jako symbolické součásti domácího oltáře-krbu nebo praktického vybavení ohniště, kuchyně, či v roli svítidla.

Za současného stavu poznání, bez ambicí k definitivním závěrům, nelze jinak než měsícovité pod-

stavce chápat jako polyfunkční a polysémantické objekty, které jsou indikátorem kulturní identity, s výrazným symbolickým, sociálním i praktickým obsahem, vzbuzující ve své jednoduchosti a potenciálu širokého využití více otázek než odpovědí.

9. LITERATURA A PRAMENY

- Abels, B. U. 1993: Ein frühkeltisches Heiligtum in Litzendorf bei Bamberg (Oberfranken). *Archäologie in Deutschland* 1/1993, 43–45.
- Adámek, F. 1961: Pravěké hradisko u Obřan. Brno.
- Alexandrescu, A. D. 1980: La nécropole Gête de Zimnicea. *Dacia* (N. S.) 24, 19–126.
- Alfonsi, A. 1901: Alari fitilli di epoca preromana scoperti in Este. *Bullettino di paleontologia italiana* 27, 134–139.
- Allinger, K. 2003: Geschlechtsspezifische Deutung religiöser Befunde der mitteleuropäischen Eisenzeit am Beispiel Soprons. In: Heininger B. (Hg.), *Geschlechterdifferenz in religiösen Symbolsystemen*, Münster, 61–90.
- Almagro-Gorbea, M. – Lorrio Alvarado, A. J. 2011: Teutates, el héroe fundador y el culto heroico al antepasado en Hispania y en la Keltiké. Madrid.
- Anastasiu, R. – Bachmann, F. 1991: Les terres cuites du Bronze final, témoins de la vie quotidienne et religieuse. *Archéologie neuchâteloise* 11. Saint-Blaise.
- Arnold, B. 1983: Les 24 maisons d'Auvergnier Nord (Bronze final). *Jahrbuch der Schweizerischen Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte* 66, 87–104.
- Arnold, B. 1990: Cortailod-Est et les villages du lac de Neuchâtel au Bronze final. *Structure de l'habitat et proto-urbanisme. Archéologie neuchâteloise* 6. Saint-Blaise.
- Audibert, J. 1959: Un nouveau chenet d'argile « au cheval ». *Gallia* 17, 237–241.
- Babeş, M. 1993: Die Poienesti-Lukaševka-Kultur: Ein Beitrag zur Kulturgeschichte im Raum östlich der Karpaten in den letzten Jahrhunderten vor Christi Geburt. Bonn.
- Babeş, M. 2003: Poienesti-Lukaševka-Kultur. In: J. Hoops (Hg.), *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* Bd. 23, 230–239.
- Babeş, M. – Mihăilescu-Bîrliaba, V. 1972: Germanische latènezeitliche „Feuerböcke“ aus der Moldau. 51.–52. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission (1970–1971), 176–196.
- Banou, E. 2008: Minoan 'Horns of Consecration' Revisited: A Symbol of Sun Worship in Palatial and Post-palatial Crete? *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 8/1, 27–47.
- Bareš, M. – Lička, M. – Růžicková, M. 1982: K technologii neolitické keramiky II. *Sborník Národního muzea v Praze*, řada A, 36 (3–4), 121–240.
- Baumeister, R. 1995: Außergewöhnliche Funde der Urnenfelderzeit aus Knittlingen, Enzkreis. *Bemerkungen zu Kult und Kultgerät der Spätbronzezeit, Fundberichte aus Baden-Württemberg* 20, 377–448.
- Baumeister, R. (Hrsg.) 2011: *Glaubenssachen – Kult und Kunst der Bronzezeit*. Bad Buchau.
- Bäck, K. 2003: Lerblocken från Svågertorps industriområde i Skåne, *Fornvännen* 98/1, 27–34.
- Becker, C. J. 1961: *Førromersk jernalder i Syd- og Midtjylland*. København.
- Behrens, G. 1927: Die Hallstattzeit am Mittelrhein, insbesondere in Rheinhessen. *Festschrift Mainz* (Sonderdruck), 1–31.
- Belanová, T. – Čambal, R. – Stegmann-Rajtár, S. 2007: Die Weberin von Nové Košariská – Die Webstuhlbeefunde in der Siedlung von Nové Košariská im Vergleich mit ähnlichen Fundplätzen des östlichen Hallstattkulturkreises. In: M. Blečić et al. (Hg.), *Scripta praehistorica in honorem Biba Teržan, Situla: dissertationes Musei nationalis Sloveniae* 44, Ljubljana, 419–434.
- Bella, L. – Müller, O. 1891: Prähistorische Funde in der Umgebung von Oedenburg in Ungarn. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 11, 166–192.
- Beneš, A. 1987: Komušín, o. Horažďovice, okr. Klatovy. *Výzkumy v Čechách* 1984–1985, 83.
- Beneš, J. 1987: Liptice, okr. Teplice. *Výzkumy v Čechách* 1984–1985, 112.
- Beneš, J. 1995: Deset let archeologického výzkumu zemědělského pravěku v povodí Lomského a Loučenského potoka v severozápadních Čechách (1983–1992). In: J. Blažek – P. Meduna (edd.), *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1983–1992*, Most, 63–80.
- Bernard, J. 1933: Příspěvek k předhistorii Jičína. *Pohřebiště u Vitiněvsi. Ročenka musejního spolku v Jičíně*, 35–36, tab. 2–3.
- Bernat, J. – Čtverák, V. 2008: Archeologický výzkum v trase vodovodu Dolní Břežany–Lhota (okr. Praha–západ). *Archeologie ve středních Čechách* 12/2, 521–548.
- Bernatzky-Goetze, M. 1987: Mörigen. Die spätbronzezeitlichen Funde. Basel.
- Bič, M. et al. 1991: *Výklady ke Starému zákonu. I. Zákon (Gn–Dt)*. Praha.
- Biel, J. 1990: Eine Siedlung der Urnenfelderzeit bei Leingarten, Landkreis Heilbronn. *Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg* 1989, 89–90.
- Bilić, T. 2013: Solar Symbolism of 'Horns of Consecration'? *Anthropological Notebooks* 19, Supplement, 105–120.
- Billot, M. 2008: Des objets en terre cuite du Bronze final en Alsace: les croissants d'argile, les tuiles faîtières et les disques d'argile. (Népubl. rkp. dipl. práce.) Université Strasbourg-II.
- Blesl, Ch. – Kalser, K. 2005: Die hallstattzeitliche Siedlung von Freundorf. In: *Zeitscheinen vom Tullnerfeld ins Traisental, Fundberichte aus Österreich Materialhefte A, Sonderheft* 2, 86–89.
- Bonstetten, G. de 1883: Un symbole religieux de l'âge du Bronze. *Revue Archéologique* 3/2, 20–28.
- Boom, H. van den – Fort-Linksfeiler, D. 1989: Keramische Sondergruppen der Heuneburg. Die Schüsseln und Schalen der Heuneburg. Mit einem Beitrag von M. Maggetti. *Heuneburgstudien* 7. Römisch-Germanische Forschungen 47. Mainz.
- Bouška, J. – Vanýsek, V. 1963: *Zatmění a zákryty nebeských těles. Cesta k vědění*, sv. 5. Praha.
- Bouyer, M. – Boisaubert, J. L. 1992: La nécropole de l'Âge du Bronze de Murten/Löwenberg. *Archäologie der Schweiz* 15/2, 68–73.
- Bouzek, J. 1966: The Aegean and Central Europe an Introduction to the study of cultural interrelations 1600–1300 B.C. *Památky archeologické* 57, 242–276.
- Bouzek, J. 1985: The Aegean, Anatolia and Europe: Cultural Interrelations in the Second Millennium B. C. Praha.
- Bouzek, J. 1997: Žízeň, mužský svaz, družnictví a pití bez obsluhy či s obsluhou. *Archeologické rozhledy* 47, 323–325.
- Bouzek, J. 2000: Versuch einer Rekonstruktion des Pantheons der Urnenfelderzeit. In: B. Gediga – D. Piotrowska (red.), *Kultura symboliczna kręgu pól*

- popielnicowych epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej, Warszawa–Wrocław–Biskupin, 345–354.
- Bouzek, J. 2005: Pravěk českých zemí v evropském kontextu. Praha.
- Bouzek, J. 2009: Poznámky na okraj dvou článků v přechodném ročníku. *Archeologie ve středních Čechách* 13/1, 522–524.
- Bouzek, J. – Koutecký, D. – Neustupný, E. 1966: The Knovíz Settlement of North-West Bohemia. *Fontes Archeologici Pragenses* Vol. 10. Pragae.
- Bouzek, J. – Sklenář, K. 1987: Jáma středobronzové mohylové kultury v Horních Počaplech, okr. Mělník. *Archeologické rozhledy* 39, 23–39.
- Bouzek, J. – Tisucká, M. – Vokolek, V. 2017: „Oltáře“ z Černého Vola – II. *Archeologie ve středních Čechách* 21, 783–801.
- Bouzek, J. – Vokolek, V. 2016: „Oltáře“ z Černého Vola: prolegomena k publikaci. *Archeologie ve středních Čechách* 20, 711–722.
- Brøndsted, J. 1963: Eisenzeit in Dänemark. *Nordische Vorzeit* 3. Neumünster.
- Brun, P. – Mordant, C. (réd.) 1988: Le groupe Rhin-Suisse-France orientale et la notation de civilisation des Champs d'Urnes. *Actes du colloque interantional de Nemours 1986. Mémoires du Musée de Préhistoire d'Ile-de-France* 1. Nemours.
- Brunn, W. A. von 1949: Probleme thüringischer Burgwälle. *Germania* 27 (1943), 113–146.
- Brunner-Bosshard, W. 1985: Hinweise auf urgeschichtliche astronomische Kenntnisse. *Helvetica Archaeologica* 16/62, 50–62.
- Castelfranco, P. 1878: Capezzali di Golasecca. *Bullettino di paleontologia italiana* 4, 72–75.
- Carré, H. 1970: Le dernières découvertes du bronze final à Vinneuf (Yonne). *Bulletin de la société préhistorique française, Études et travaux* 67, 386–395.
- Cebová, K. a kol. 2014: Záchraně archeologické výzkumy Východočeského muzea v Pardubicích v letech 2011 a 2012. *Archeologie východních Čech* 4 (2012), 202–213.
- Coblentz, W. – Nebelsick L. D. 1997a: Das prähistorische Gräberfeld von Niederkaina bei Bautzen. Band 1. Stuttgart.
- Coblentz, W. – Nebelsick L. D. 1997b: Das prähistorische Gräberfeld von Niederkaina bei Bautzen. Band 2. Stuttgart.
- Crousch, C. et al. 2011: Les sites protohistoriques d'Erstein "Grasweg-PAE" (Alsace, Bas-Rhin): l'occupation Rhin-Suisse-France-Orientale. *Revue archéologique de l'Est* 60, 83–146.
- Czerska, B. – Gediga, B. 1975: Cmentarzysko ciałopalne ludności kultury łużyckiej w Sobocisku, pow. Oława. *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne* 3, 71–146.
- Čambal, R. – Gregor, M. 2005: Dunajská Lužná v pravěku. *Dunajská Lužná*.
- Čambal, R. – Gregor, M. 2007: Halštatská chata v Janíkoche, část Dolné Janíky. *Zborník Slovenského národného múzea* 101, *Archeológia* 17, 57–86.
- Čedíková, E. 2008: Sídliště z mladší fáze milavečské kultury v Přesticích, okr. Plzeň-jih v poloze „Na Dlouhém a „V Háječku“. *Sborník Západočeského muzea v Plzni, řada Historie* 19, 35–62.
- Čermáková, E. – Golec, M. – Trubačová, T. – Tvrđý, Z. 2007: Kam zmizely horákovské děti? Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV 42, 23–56.
- Čižmář, I. 2013: Holešov (k. ú. Všetuly, okr. Kroměříž), Přehled výzkumů 54-1, 197.
- Čtverák, V. 1980: Knovízské osídlení dolního toku Berounky a jižní části Pražské plošiny. (Nepubl. rkp. dipl. práce.) FF UK Praha.
- Čujanová-Jílková, E. 1968: Milavečská jáma s měsícovitým podstavcem z Tajanova u Klatov. *Archeologické rozhledy* 20, 79–80.
- Daróczy, T. 2011: Associations of archeological finds in Middle Bronze Age centres of the Eastern Carpathian Basin – aspect of power. *Acta Terrar Septemcastrensium* 10, 113–140.
- Dämmer, H. W. – Reim, H. – Taute, W. 1974: Probegrabungen in der Burghöhle von Dietfurt im oberen Donautal. *Fundberichte aus Baden-Württemberg* 1, 1–15.
- Daněček, D. – Smíšek, K. 2013: Tuchoměřice, okr. Praha-západ. *Výzkumy v Čechách* 2010, 282–283.
- Déchelette, J. 1898: Le béliet consacré aux divinités domestiques sur les chenets gaulois. *Revue archéologique* 33/2, 63–81, 245–262.
- Déchelette, J. 1910: Manuel d'archéologie préhistorique, celtique et gallo-romaine II-1. Paris.
- Déchelette, J. 1914: Manuel d'archéologie préhistorique, celtique et gallo-romaine II-3. Paris.
- Dehn, W. 1940: Ein pfälzischer Feuerbock der Urnenfelderzeit mit Rinderkopfende. *Germania* 24, 175–178.
- Desor, E. 1874: Le bel âge du bronze en Suisse. Paris.
- Diamant, S. – Rutter, J. 1969: Horned Objects in Anatolia and the Near East and possible connexions with the Minoan "Horns of Consecration". *Anatolian studies* 19, 147–177.
- Diehl, W. 1986: Bemerkungen zu einem in der Mainzer Zeitschrift 50 (1955), S. 101f. behandelten Fundobjekt (Feuerbock). *Mainzer Zeitschrift* 81, 227–228.
- Diehl, W. 1987: Mond-Idole aus gebranntem Ton mit zoomorphen Verzierungen – die ältesten stammen aus Rheinland-Pfalz. *Mainzer Zeitschrift* 82, 251–257.
- Diemer, G. 1995: Der Bullenheimer Berg und seine Stellung im Siedlungsgefüge der Urnenfelderzeit Mainfrankens. *Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte* 70. Kallmünz/Opf.
- Dobiat, C. 1980: Das hallstattzeitliche Gräberfeld von Kleinklein und seine Keramik. *Schild von Steier – Beiheft* 1. Graz.
- Drda, P. – Rybová, A. 2008: Akropole na hradišti Závist v 6.–4. stol. př. Kr. *Památky archeologické – Supplementum* 19. Praha.
- Drost, D. 1954: Zur Gliederung und Herkunft der metallenen Feuerböcke Mitteleuropas. *Etnographisch-archäologische Forschungen* 2, 100–153.
- Dvořák, F. 1933: Kostrový hrob bylanského typu z Plaňan. *Památky archeologické* 39, 35–38.
- Dvořák, F. 1936: Nálezy bylanského typu na Kolínsku. *Památky archeologické* 40, 72–82.
- Dvořák, F. 1938: Knížecí pohřby na vozech ze starší doby železné. *Praehistorica* I. Praha.
- Dvořák, F. 1939: Nálezy bylanského typu na Kolínsku II. *Památky archeologické* 41, 59–86.
- Egg, M. 1996: Das hallstattzeitliche Fürstengrab von Stettweg bei Judenburg in der Obersteiermark. Mainz.
- Eibner, E. 1986: Die Frau mit dem Spindel. Zum Aussagewert einer archäologischen Quelle. In: E. Jerem (ed.), *Hallstattkolloquium Vespém 1984*, Budapest, 39–48.
- Eibner, E. 1997: Die „Grosse Göttin“ und andere Vorstellungsinhalte der östlichen Hallstattkultur. In: L. D. Nebelsick – A. Eibner – E. Lauermaann – J.-W. Neugebauer, *Hallstattkultur im Osten Österreichs*, St. Pölten, 129–145.
- Eibner-Persy, E. 1980: Hallstattzeitliche Grabhügel von Sopron (Ödenburg). *Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland* 62. Eisenstadt.
- Ekroth, G. 2002: The sacrificial rituals of Greek hero-cults in the Archaic to the early Hellenistic periods. *Kernos*, supplément 12. Liège.

- Engelhardt, B. et al. 1995: Eine urnefelderzeitliche Siedlung von Altdorf, Friedhofsparkplatz. Das archäologische Jahr in Bayern 1995, 53–56.
- Erné, M. – Hanykýř, V. – Maryška, M. 2004: Výsledky přírodovědných analýz gotických kamnových kachlů z Českého Krumlova. Památky archeologické 95, 175–222.
- Escher von Berg, G. 1853: Keltische Ansiedlung am Ebersberg, Kt. Zürich. Mittheilungen der antiquarischen Gesellschaft Zürich 7, 101–106.
- Evans, A. J. 1901: Mycenaean Tree and Pillar Cult and its Mediterranean Relations. The Journal of Hellenic Studies 21, 99–204.
- Evans, A. J. 1921: The Palace of Minos: a comparative account of the successive stages of the early Cretan civilization as illustrated by the discoveries at Knossos. Vol. 1. London.
- Evans, A. J. 1928: The Palace of Minos: a comparative account of the successive stages of the early Cretan civilization as illustrated by the discoveries at Knossos. Vol. 2/1. London.
- Evans, A. J. 1930: The Palace of Minos: a comparative account of the successive stages of the early Cretan civilization as illustrated by the discoveries at Knossos. Vol. 3. London.
- Fankhauser, C. 1986: Urnenfeldzeitliche Feuerböcke und Firstziegel der Schweiz. (Nepubl. rkp. dipl. práce.) Universität Zürich.
- Fankhauser, C. 1989: Die Feuerböcke. In: M. Primas et al., Eschenz, Insel Werd. IV. Die Keramik der Spätbronzezeit, Zürcher Studien zur Archäologie, 126–148.
- Fekete, M. 1985: Rettungsgrabung früheisenzeitlicher Hügelgräber in Vaskeresztes (Vorbericht). Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 37, 33–78.
- Filip, J. 1936a: Hallstattská kultura v Čechách. Památky archeologické 40, 32–72.
- Filip, J. 1936b: Kultovní předměty v pravěku. Památky archeologické 40, 103–109.
- Filip, J. 1936–1937: Popelníková pole a počátky železné doby v Čechách. Praha.
- Fischer, C. 1998: Die «Firstziegel» von Reinach: Ein ungelöstes Rätsel. In: J. Ewald – J. Tauber (Hg.), Tatort Vergangenheit. Ergebnisse aus der Archäologie heute, 102–103.
- Fischer, C. 2002: 3000 Jahre auf einen Blick – prähistorische Spuren in Reinach-Langgrütliweg: die archäologischen Untersuchungen von 1993. Archäologie und Museum 44. Liestal.
- Foltiny, S. 1970: Zwei Feuerböcke aus dem Ringwall von Stična in Slowenien. Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien 100, 158–161.
- Föhr, J. von – Mayer, L. 1892: Hügelgräber auf der Schwäbischen Alb. Stuttgart.
- Franz, L. 2011: Altmesopotamische Parallelen zu minoischen Symbolen. (Nepubl. rkp. dipl. práce.) Universität Wien.
- Fridrichová, M. et al. 1995: Praha v pravěku. Praha.
- Fridrichová, M. – Koutecký, D. – Slabina, M. 1996: Die Gräberfelder der Bylaner Kultur in Praha, I. Teil. Památky archeologické 87, 104–178.
- Fridrichová, M. – Trefný, M. – Slabina, M. – Šmolíková, M. – Cihla, M. – Drábková, K. 2020: Knížecí hrob bylanské kultury z Prahy-Vinoře. Archaeologica Pragensia 25, 110–153.
- Friedrich, C. F. 1956: Nálezy knovízské kultury v Zadní a Hlásné Třebáni (okr. Beroun). Památky archeologické 47, 31–41.
- Frolík, J. 1988: Archeologické nálezy Chrudimsko (t–z). Chrudim.
- Gabrovec, S. 1999: 50 Jahre Archäologie der älteren Eisenzeit in Slowenien. Arheološki vestnik 50, 144–188.
- Gaerte, W. 1922: Die Bedeutung der kretisch-minoischen Horns of Consecration. Archiv für Religionswissenschaft 21, 72–98.
- Gallus, S. 1938: A Középeurópai régibb vaskor sírlámpái. A kornosz. Archaeologiai Értesítő 51, 17–28.
- Gediga, B. 1976: Śladami religii Praszowian. Wrocław.
- Gediga, B. 2010: Śląsk – regionalna prowincja kultury halsztackiej. In: B. Gediga – W. Piotrowski (red.), Rola głównych centrów kulturowych w kształtowaniu oblicza kulturowego Europy środkowej we wczesnych okresach epoki żelaza, Biskupin–Wrocław, 187–218.
- Gediga B. – Józefowska A. 2018: Cmentarzysko wczesnej epoki żelaza w Domasławiu 10/11/12, powiat wrocławski, Tom I (katalog), Tom II, III (Tablice). Wrocław.
- Gediga B. – Józefowska A. 2019: Przemiany obrządku grzebalnego w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza w świetle analizy źródeł z cmentarzyska w Domasławiu, pow. wrocławski i nekropolii bliskiego regionu (problemy zmian społeczno-kulturowych). Wrocław.
- Gedl, M. 1973: Cmentarzysko halsztackie w Kietrzu, pow. Głubczyce. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Gedl, M. 1975: Kultura łużycka. Kraków.
- Gedl, M. 1988: Die Toilettengeräte in Polen. Prähistorische Bronzefunde XV/1. München.
- Gedl, M. 2000: Elementy halsztackie w budowie i wyposażeniu grobów ludności kultury łużyckiej na Śląsku. In: B. Gediga – D. Piotrowska (red.), Kultura symboliczna kręgu pól popielnicowych epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie środkowej, Warszawa–Wrocław–Biskupin, 115–128.
- Gennep, A. van 1997: Přechodové rituály. Systematické studium rituálů. Praha.
- Glaser, R. 1937: Die bemalte Keramik der frühen Eisenzeit on Schlesien. Quellenschriften zur ostdeutschen Vor- und Frühgeschichte 3. Leipzig.
- Goetze, B. R. 1976: Feuerböcke und Hüttenakrotiere ein Definitionsversuch. Archäologisches Korrespondenzblatt 6, 137–140.
- Golec, M. 2005: Rožně, řecko-etruské vlivy ve střední Evropě. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity M 8–9, 101–110.
- Griebl, M. 2004: Die Siedlung der Hallstattkultur von Göttlesbrunn, Niederösterreich. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission 54. Wien.
- Grimmer, B. 1982: Ein „Feuerbock“ oder „Mondidol“ aus Ton von Bötzingen. Archäologische Nachrichten aus Baden, Heft 29, 3–6.
- Grimmer-Dehn, B. 1991: Die Urnenfelderkultur im südöstlichen Oberrheingraben. Stuttgart.
- Gross, V. 1876: Résultat des recherches exécutées dans les lacs de la Suisse occidentale depuis l'année 1866. Mitteilungen der Antiquarischen Gesellschaft in Zürich 19/3, 1–49.
- Hager, D. 2007: Skulpturen der Spätbronzezeit: Mondhörner, Feuerböcke, Firstziegel? Befunde und Deutungen der Tonhornobjekte. (Nepubl. seminár. práce 2005/06.) Institut für Prähistorische und Naturwissenschaftliche Archäologie, Universität Basel. Version 2.3.1 vom Februar 2007. http://www.pastime.ch/Hager_2006_Skulpturen_sBz_Tonhornobjekte.pdf.
- Hägg, I. 1995: Kultgebräuche im Alpenraum und in der Ägäis – Zur Frage der Funktion der Feuerböcke aus Eschenz. In: B. Schmid-Sikimić – P. Della Casa (Hg.), Trans Europam. Beiträge zur Bronze- und Eisenzeit zwischen Atlantik und Altai. Festschrift für Margarita Primas. Antiquitas, Reihe 3, Band 34, Bonn, 211–234.
- Hänsel, B. 1969: Plastik der jüngeren Bronzezeit und der älteren Eisenzeit aus Bulgarien. Germania 47, 62–86.

- Hegedűs, K. – Makkay, J. 1990: Vésztő–Mágor. Eine Siedlung der Theiß-Kultur. In: W. Meier-Arendt (Hg.), Alltag und Religion. Jungsteinzeit in Ost-Ungarn, Frankfurt am Main, 97–116.
- Hebert, B. 1996: Hallstattzeitliche Funde vom Häuselberg bei Leoben aus der Sammlung Illek. *Archäologie Österreichs* 7/1, 32–35.
- Hebert, B. 1997: Ein brandzerstörtes Holzgebäude auf der Riegersburg in der Steiermark und sein keramisches Inventar der beginnenden Hallstattzeit. *Fundberichte Österreich* 36, 313–324.
- Hedinger, A. 1901: Keltische Hügelgräber im Scheithau bei Mergelstetten, Oberamt Heidenheim. *Archiv für Anthropologie* 27, 157–168.
- Heierli, J. 1886: Der Pfahlbau Wollishofen. *Mitteilungen der Antiquarischen Gesellschaft in Zürich* 22/1 (1886–1890), 1–32.
- Herrmann, F. R. 1966: Die Funde der Urnenfelderkultur in Mittel- und Südhessen. *Römisch-Germanische Forschungen* 27. Berlin.
- Hoernes, M. 1888: Zur prähistorischen Formenlehre. Bericht über den Besuch einiger Museen im östlichen Oberitalien. *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der österreichischen Akademie der Wissenschaften* 1, 91–117; 181–235.
- Hoernes, M. 1892: Die Urgeschichte des Menschen an dem heutigen Stand der Wissenschaft. Wien.
- Hoernes, M. 1909: Natur- und Urgeschichte des Menschen. Wien.
- Holubová, Z. 2007: Osídlení hradiska Zelená Hora v době halštatské. *Pravěk – Nová řada* 17, 357–382.
- Homér 2007a: *Ílias*, překlad O. Vaňorný. Praha.
- Homér 2007b: *Odyseia*, překlad O. Vaňorný. Praha.
- Hošek, R. 2004: *Náboženství antického Řecka*. Praha.
- Hrala, J. 1973: Knovízská kultura ve středních Čechách. *Archeologické studijní materiály* 11. Praha.
- Hrala, J. – Fridrich, J. 1972: Kultovní objekt v knovízské osadě u Mutějovic. *Archeologické rozhledy* 24, 601–612.
- Hörter, P. 1912: Ein Gräberfeld der ältesten Hallstattzeit bei Mayen (Rhld.). *Mannus* 4, 95–102.
- Huber, A. 2005: Zürich-Alpenquai IX: Keramische Kleinfunde und Sonderformen. *Zürcher Archäologie*, 17.
- Hundt, H. J. 1964: Katalog Straubing II. Die Funde der Hügelgräberbronzezeit in der Urnenfelderzeit. *Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte* 19. Kallmünz.
- Hůrková, J. 2002: Rovinná sídliště milavečské kultury v západních Čechách – I. část. Programový projekt Ministerstva kultury ČR (PK96MO5BP155). *Sborník Západočeského muzea v Plzni, historie* 14, 9–101.
- Chertier, B. 1974: Informations archéologiques de la circonscription de Champagne-Ardenne. *Gallia Préhistoire* 17-2, 503–539.
- Chertier, B. 1976: Informations archéologiques de la circonscription de Champagne-Ardenne. *Gallia Préhistoire* 19-2, 445–478.
- Chvojka, O. 2009: Jižní Čechy v mladší a pozdní době bronzové. *Dissertationes Archaeologicae Brunenses/Pragensesque* 6. Brno.
- Chvojka, O. – Parma, D. 2011: Keramický podstavec mladší doby bronzové z Ivanovic na Hané. *Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity M* 16, 77–88.
- Chytráček a kol. 2009: Chytráček, M. – Chvojka, O. – John, J. – Michálek, J.: Halštatský kultovní areál na vrchu Burkovák u Nemějc. *Archeologické rozhledy LXI*, 183–217.
- Jadczykowa, I. 1989: Grób kultury łużyckiej z Wołowa, woj. Wrocław. *Silensia Antiqua* 31, 47–56.
- Jadczykowa, I. 1993: Gliniany krążek z Wołowa Śląskiego. In: M. Kwapiński – H. Paner (red.), *Wierzenia przedchrześcijańskie na ziemiach polskich*, Gdańsk, 141–147.
- Jančíková, P. 2006: Část velatického sídliště v Drysicích. (Nepubl. rkp. bak. práce.) Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, Ústav archeologie a muzeologie. Dostupné on-line: <https://is.muni.cz/th/15xq2/Bak.prace.pdf>. Staženo 29. 5. 2020
- Janke, H. 1971: Eine Siedlungsgrube der Urnenfelderzeit bei Dornholzhausen, Kr. Wetzlar. *Fundberichte aus Hessen* 11, 12–30.
- Jičínský, K. 1862: Zpráva o archeologickém nálezu v Hořovicích u Petersburka v okrese Jesenickém v Čechách. *Památky archeologické* 5, 368–371.
- Jílková, E. 1960: Prvé nálezy měsícovitých podstavců ze západních Čech. *Archeologické rozhledy* 12, 31–41.
- Jiráň, L. (ed.) 2008: *Archeologie pravěkých Čech 5. Doba bronzová*. Praha.
- Józefowska, A. – Łaciak, D. 2012: Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej w wczesnej epoki żelaza na stanowisku Domasław 10–12, gm. Kobierzyce. *Raport 2007–2008*, 463–482.
- Juchelka, J. 2008: Závěr vývoje lužické kultury na Opavsku. *Přehled výzkumů* 49, 109–124.
- Kalicz, N. – Raczy, P. 1981: The precursors to the „horns of consecration“ in the Southeast European Neolithic. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 33, 5–20.
- Kaus, K. 1985: Das Gräberfeld der jüngeren Urnenfelderzeit von Stillfried an der March. *Ergebnisse der Ausgrabungen 1975–1977. Forschungen in Stillfried* 6. Wien.
- Kazarow, G. J. 1914: Vorgeschichtliche Funde aus Sveti-Kyrilovo (Südbulgarien). *Prähistorische Zeitschrift* 6, 67–88.
- Keller, F. 1858: Pfahlbauten. Zweiter Bericht. *Mittheilungen der antiquarischen Gesellschaft in Zürich* 12/3, 111–156.
- Kerner, M. 2001: Mondhörner. *Urgeschichtliche Messgeräte. Helvetia Archaeologica* 32 (127/128), 82–136.
- Kimmig, W. 1934: „Firstziegel“ und Feuerböcke aus Baden. *Prähistorische Zeitschrift* 25, 52–61.
- Kimmig, W. 1992: Die Wasserburg Buchau, eine spätbronzezeitliche Siedlung. *Forschungsgeschichte Kleinfunde. Materialhefte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg* 16. Stuttgart.
- Kloužková, A. 2009: Druhy historických pórovitých keramických materiálů včetně jejich povrchových úprav a nejčastějších typů poškození. In: E. Kotalíková, *Restaurování pórovité keramiky, Seminář STOP, Národní muzeum*, 12. listopad 2009, Praha, 14–25.
- Kloužková, A. – Kohoutková, M. – Žemenová, P. – Mazač, Z. 2014: Characterisation of a prehistorical ceramic object. Moon-shaped idol, by means of thermal analysis. *Journal of Thermal Analysis and Calorimetry* 116, 641–645.
- Kloužková, A. – Žemenová, P. – Kohoutková, M. – Mazač, Z. 2016: Ageing of fired-clay ceramics: Comparative study of rehydroxylation processes in a kaolinitic raw material and moon-shaped ceramic idol from the Bronze Age. *Applied Clay Science* 119, 358–364.
- Kmetová, P. – Hladíková, K. – Gregor, M. 2010: Plasticky zdobená mazanica z Levíc-Géne. In: V. Furmánek – E. Mirošayová (eds.), *Popolnicové polia a doba halštatská*, Nitra, 139–160.
- Kostka, M. 2008: Omyl v Čakovicích aneb Další falešná svatyně. *Archeologie ve středních Čechách* 12/1, 297–308.
- Kostka, M. – Bílková, J. 2018: Pohřebiště bylanské kultury v Praze-Ďáblicích. *Archaeologica Pragensia* 24, 311–362.
- Koštal, V. 1918: Žárová pole u Kunětic. *Památky archeologické* 30, 204.

- Kossack, G. 1954: Studien zum Symbolgut der Urnenfelder- und Hallstattzeit Mitteleuropas. Römisch-Germanische Forschungen 20. Berlin.
- Koutecký, D. 1968: Velké hroby, jejich konstrukce, pohřební ritus a sociální struktura obyvatelstva bylanské kultury. Památky archeologické 59, 400–487.
- Koutecký, D. 1993: Das Bylaner Gräberfeld in Poláky, Kr. Chomutov, II. Teil. Památky archeologické 84, 5–55.
- Koutecký, D. 2001: Jaroslav Böhm, Jan Filip a bylanská kultura. Archeologické rozhledy 53, 763–768.
- Koutecký, D. 2003: Bylany u Českého Brodu. Eponymní lokalita bylanské kultury. Fontes archaeologici Pragenses 29. Pragae.
- Koutecký, D. 2008: Bylanská kultura. In: N. Venclová (ed.), Archeologie pravěkých Čech 6. Doba halštatská, Praha, 46–66.
- Koutecký, D. – Bouzek, J. 2010: Vikletice. Siedlung der Štírtary-Kultur in Nordwestböhmen. Příspěvky k pravěku a rané době dějinné severozápadních Čech 17. Most.
- Kovandová, L. 2015: Pravěk Velvarska. Zprávy České archeologické společnosti – Supplément 96. Praha.
- Kovářík, J. 1983: Sídliště únětické kultury v Praze 9 – Čakovicích. Archaeologica Pragensia 4, 137–168.
- Kropf, W. 1938: Die Billendorfer Kultur auf Grund der Grabfunde. Leipzig.
- Krämer, W. 1966: Prähistorische Brandopferplätze. In: R. Degen – W. Drack – R. Wyss (Hg.), Beiträge zur Prähistorie und Archäologie der Schweiz, Helvetia Antiqua, Festschrift Emil Vogt, Zürich, 111–122.
- Kreutle, R. 2007: Die Urnenfelderkultur zwischen Schwarzwald und Iller. Südliches Württemberg, Hohenzollern und südöstliches Baden. Arbeiten zur Archäologie Süddeutschlands 19. Büchenbach.
- Kruglov, A. P. – Podgajekij, G. V. 1941: Dolinskoje poselenije u g. Nalčika. Materialy i issledovanija po archeologii SSSR 3. Moskva.
- Krupnov, J. I. 1957: Drevňaja istorija i kultura Kabardy. Moskva.
- Kuna, M. 1985: Hostivice, okr. Praha-západ. Výzkumy v Čechách 1982–1983, 40.
- Kuna, M. 2002: O věcech praktických a nepraktických. Komentář k poznámkám S. Vencla. Archeologické rozhledy 54, 436–438.
- Kuna, M. 2007: Artefakty v pravěké kultuře. In: M. Kuna (ed.), Archeologie pravěkých Čech 1. Pravěký svět a jeho poznání, Praha, 105–111.
- Kuna, M. – Němcová, A. et al. 2012: Výpověď sídlištního odpadu. Nálezy z pozdní doby bronzové v Roztokách a otázky depoziční analýzy archeologického kontextu. Praha.
- Kyrle, G. 1913: Prähistorische Keramik vom Kalenderberg bei Mödling (N.-Ö.). Mit besonderer Berücksichtigung der Hallstattzeitlichen Mondidole. Jahrbuch für Altertumskunde 6, 221–266.
- Larderet, P. 1957: L'oppidum préromain de La Roque commune de Fabrègues (Hérault). Gallia 15, 1–39.
- Lauermann, E. 1997: Neue Forschungen auf dem Gebiet der Hallstattkultur im Weinviertel Niederösterreich. In: L. D. Nebelsick – A. Eibner – E. Lauer-mann – J. W. Neugebauer, Hallstattkultur im östlichen Österreich, St. Pölten, 146–164.
- Lehmann E. 1928: Der bronzezeitliche Friedhof auf dem Erfurter Flughafen. Mannus 20, 54–78.
- Lepage, L. 1988: Eléments R.S.F.O. dans la Haute Marne. In: P. Brun – C. Mordant (réd.), Le groupe Rhin-Suisse-France orientale et la notion de civilisation des Champs d'Urnes, Actes du colloque interantional de Nemours 1986, Mémoires du Musée de Préhistoire d'Ile-de-France no. I. Nemours, 235–240.
- Lips, J. 1960: O původu věcí. Praha.
- Lloyd, S. – Mellaart, J. 1962: Beycesultan I. The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels. Occasional Publication of the British Institute of Archaeology at Ankara 6. Ankara.
- Lora, S. – Serafini, A. R. 1992: Il gruppo Magrè. In: I. R. Metzner – P. Gleischer (Hg.), Die Räter. I Reti. Bolzano, 247–272.
- Loré, F. 2004: Feuerböcke – Mondidole. Haushaltsgeräte oder sakrale Kultobjekte. In: Leben aus der Geschichte, Festschrift für J. Weizenegger, Heimatkundliche Schriftenreihe für den Landkreis Günzburg 27, Günzburg, 23–62.
- Lutovský, M. – Smejtek, L. a kol. 2005: Pravěká Praha. Praha.
- Madera, P. 1999: Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych na cmentarzysku ciałopalnym kultury łużyckiej w Łazach, stan, 1, gm. Wińsko. Śląskie sprawozdania archeologiczne 41, 231–246.
- Maggetti, M. 1979: Mineralogisch-petrographische Untersuchung des Scherbenmaterials der urnenfelderzeitlichen Siedlung Elchinger Kreuz, Ldkr. Neu-Ulm/Donau. In: E. Pressmar, Elchinger Kreuz, Ldkr. Neu-Ulm. Siedlungsgrabung mit urnenfelderzeitlichem Töpferofen, Prähistorische Staatssammlung München 19, Kallmünz, 141–168.
- Makiewicz, T. 1976: Ołtarze i „paleniska“ ornamentowane z epoki żelaza w Europie. Przegląd Archeologiczny 24, 103–183.
- Makiewicz, T. 1987: Formy kultu bóstw domowych na terenie Europy w starożytności. Poznań.
- Makiewicz, T. 1995: Pierwsze znalezisko figurki kultowej w typie tzw. idola księżycowego z terenu Wielkopolski – na tle porównawczym. Folia Præhistorica Posnaniensia 7, 135–153.
- Maličský, J. 1959: Knovízský kultovní objekt v Lážovicích. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 3/59, 159–166.
- Malinowski, T. 1985: Wielkopolska w otchłani wieków. Poznań.
- Mandera, H. E. 1962: Ein urnenfelderzeitlicher „Feuerbock“ mit Tierkopfende aus Wiesbaden-Erbenheim. Germania 40, 287–292.
- Maringer, J. 1960–1961: Gehörnte Tongebilde aus bronzezeitlichen Siedlungen des Freiburgerlandes im Lichte anderer schweizerischer und außerschweizerischer Funde. Freiburger Geschichtsblätter 50, 17–26.
- Matiegka, J. 1897: Naleziště u Brozáněk pod Mělníkem. Památky archeologické 17, 565–574.
- Mattiello, L. – Slabina, M. 2015: Sídliště knovízské kultury ve Svrvyni, okr. Praha-západ. Archeologie ve středních Čechách 19, 601–657 (634).
- Matzerath, S. 2009: „Feuerböcke“ und „Mondidole“ aus Gräbern der späten Bronze- und frühen Eisenzeit Mitteleuropas. (Nepubl. rkp. dipl. práce.) Universität zu Köln.
- Matzerath, S. 2011: „Feuerbock“ und „Mondidol“ in der späten Urnenfelderzeit – Zur kulturgeschichtlichen Bedeutung eines Symbolträgers und seinen frühesten Belegen in der Beigabensitte. Vorträge des 29. Niederbayerischen Archäologentages, 95–138.
- Matzerath, S. 2012: Religiöse Identität in der späten Bronze- und frühen Eisenzeit – Ein Fallbeispiel. In: C. Tappert – C. Later – J. Fries-Knoblach – P. C. Ramsel – P. Trebsche – S. Wefers – J. Wiethold (Hg.), Wege und Transport, Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 69, Langenweissbach, 221–233.
- Matzerath, S. 2014: Integration von Individuen aus dem böhmisch-schlesischen Raum in die früheisenzeitliche Gesellschaft Südwestdeutschlands – Grabhügel 74 im

- ,Lindele', Rottenburg am Neckar (Lkrs. Tübingen). Fundberichte aus Baden-Württemberg 34/1, 579–608.
- Mazač, Ž. 2000: Měsícovité podstavce z pozdní doby bronzové a starší doby železné v Čechách. (Nepubl. rkp. bak. práce.) FF UK Praha.
- Mazač, Ž. 2015: Měsícovité podstavce pozdní doby bronzové a starší doby železné v Čechách a jejich postavení v evropském kontextu. (Nepubl. rkp. dipl. práce.) FF UK Praha.
- Mazač, Ž. – Tordík, R. 2000: Nové pohřebiště bylanské kultury v Kolíně. Archeologie ve středních Čechách 4, 147–156.
- Mazač, Ž. – Tordík, R. 2001: Archeologické výzkumy kolínského muzea v roce 2000. Středočeský vlastivědný sborník 19, 81–85.
- Mazač, Ž. – Kloužková, A. 2012: Měsícovité podstavce. In: M. Kuna – A. Němcová et al., Výpověď sídlištního odpadu. Nálezy z pozdní doby bronzové v Roztokách a otázky depoziční analýzy archeologického kontextu, Praha, 116–125.
- Mazurek, W. 2001: Materiały typu jastorfskiego ze stanowiska 5 w Wytycznie, gm. Urszulin, woj. Lubelskie. Wiadomości archeologiczne 54, 1995–1998, 49–57.
- Meringer, R. 1891: Studien zur germanischen Volkskunde. Das Bauernhaus und dessen Einrichtung. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien 21, 101–152.
- Metlička, M. 2004: Žlabovité objekty na sídlištních mladší a pozdní doby bronzové v západních Čechách. In: Popelnicová pole a doba halštatská. Příspěvky z VIII. konference, České Budějovice 22.–24. 9. 2004, Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 1, České Budějovice, 321–329.
- Metzner-Nebelsick, C. 2009: Wagen- und Prunkbestattungen von Frauen der Hallstatt- und Latènezeit in Europa. Ein Beitrag zur Diskussion der sozialen Stellung der Frau in der älteren Eisenzeit. In: J. M. Bakley – Ch. Eggl – D. Neumann – M. Schefzik (Hg.), Alpen, Kult und Eisenzeit, Festschrift für Amei Lang zum 65. Geburtstag, Rahden/Westf., 237–270.
- Metzner-Nebelsick, C. 2017: Sumptuous Vessels and Animal Protomes – New finds of the early Hallstatt Period in Southeast Pannonia. In: E. Miroššayová – Ch. Pare – S. Stegmann-Rajtár (Hg.), Das nördliche Karpatenbecken in der Hallstattzeit, Wirtschaft, Handel und Kommunikation in früheisenzeitlichen Gesellschaften zwischen Ostalpen und Westpannonien, Budapest, 433–470.
- Michálek, J. 2002: Sídliště z pozdní doby bronzové (HB) s kultovním areálem (?) ze Strakonice v jižních Čechách. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 15, 55–80.
- Michałowski, A. – Teska, M. 2012: Nowe odkrycia figurek Feuerböcke z terenów ziem polskich. Folia praehistorica posnania 17, 319–331.
- Molnár, A. – Farkas, C. 2010: Hallstattzeitlicher Tonaltar aus Vát. Angaben zu den „Kultgegenständen“ der Osthallstattkultur. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 61, 107–143.
- Moos, U. 2006: Feuerböcke. In: H. Meller (Hg.), Archäologie XXL. Archäologie an der B 6n im Landkreis Quedlinburg, 149–150.
- Moser, A. 2013: Sappropelit und Feuerbock. Archäologie in Deutschland 2013/4, 43.
- Müller, H. H. – Nowak, H. 1960: Neue Feuerböcke aus Mitteldeutschland. Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte 44, 218–222.
- Müller-Karpe, H. 1952: Das Urnenfeld von Kelheim. Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte 1. Kallmünz.
- Müller-Karpe, H. 1958: Neues zur Urnenfelderkultur Bayerns. Bayerische Vorgeschichtsblätter 23, 4–34.
- Nagy, L. 1979: A tűzikutya és holdidol héréde magyarországi leletek alapján. Zur Feuerbock- und Mondidolfrage aufgrund der ungarländischen Funde. A Veszprém megyei múzeumok közleményei 14, 19–73.
- Nagy, G. 1999: Ürschhausen-Horn. Keramik und Kleinfunde der spätestbronzezeitlichen Siedlung. Forschungen im Seebachtal 2. (Archäologie im Thurgau 6.) Frauenfeld.
- Nebelsick, L. D. 1996: Herd im Grab? Zur Deutung der Kalenderberg-verzierten Ware am Nordostalpenrand. In: E. Jerem – A. Lippert (Hg.), Die Osthallstattkultur, Akten des Internationalen Symposiums Sopron 10.–14. Mai 1994, Budapest, 327–364.
- Nebelsick, L. D. 1997: Die Kalenderberggruppe der Hallstattzeit am Nordostalpenrand. In: L. D. Nebelsick – A. Eibner – E. Lauermaun – J. W. Neugebauer, Hallstattkultur im Osten Österreichs, St. Pölten, 9–128.
- Nebelsick, L. D. 2000: Das Reich der Ahnen. In: J. Oexle (Hg.), Sachsen archäologisch, 12.000 v. Chr. – 2.000 n. Chr., Katalog zur Ausstellung: „Der sächsische Nacht“ – 26. 5. – 30. 12. 2000, Dresden, 57–58.
- Nebelsick, L. D. 2016: Drinking against death, Studies on the materiality and iconography of ritual, sacrifice and transcendence in later prehistoric Europe. Warszawa.
- Nekvasil, J. 1993: Před branami historie. In: Podborský, V. a kol., Praveké dějiny Moravy. Brno, 333–372.
- Neustupný, J. 1940: Náboženství pravěkého lidstva v Čechách a na Moravě. Praha.
- Neustupný, E. 2007a: Metoda archeologie. Plzeň.
- Neustupný, E. 2007b: Vymezení archeologie. In: M. Kuna (ed.), Archeologie pravěkých Čech 1. Pravěký svět a jeho poznání, Praha, 11–22.
- Newberry, P. E. 1908: Two cults of the Old Kingdom. Annals of Archaeology and Anthropology 1, 24–29.
- Niemiec, D. 2002: Znalezisko monidola w stylu kalenderberskim z terenu ziem polskich na środkowoeuropejskim tle porównawczym. Archeologia Polski 47, 205–221.
- Nilsson, M. P. 1950: The Minoan-Mycenaean religion and its survival in Greek religion. Second revised edition. Lund.
- Nischer-Falkenhof, E. 1935: Die Mondidole des Oberleiser Typus und die Kalenderberg-Kultur. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien 65, 295–310.
- Novák, M. 2010: Jaký pán, takový hrob? – Doklady sociální stratifikace na pohřebištích východočeské skupiny kultury lužických popelnicových polí. In: V. Furmánek – E. Miroššayová (eds.), Popelnicové polia a doba halštatská, Nitra, 249–268.
- Novák, M. 2014: Proměny sociální a sídelní struktury obyvatelstva východočeské skupiny kultury lužických popelnicových polí. (Nepubl. rkp. dizertační práce.) FF MU v Brně. https://is.muni.cz/th/no78x/DIZERTACE_Miroslav_Novak_23.8.2014.pdf.
- Nový, P. – Daněček, D. 2007: Archeologické výzkumy ve Staticích-Černém Vole v letech 2003–2006. In: K. Sklenář (red.), Archeologické výzkumy v Čechách 2006. Sborník referátů z informačního kolokvia (Zprávy ČAS – Supplement 68), Praha, 16.
- Orsi, P. 1907: Caverne di abitazione a Barriera (Catania). Bullettino di Paleontologia Italiana 33, 53–99.
- Patek E. 1972: Előzetes jelentés az 1971-ben Sopron-Burgstallon végzett ásatásról [Vorläufiger Bericht über die Ausgrabung in Sopron-Burgstall, 1971]. Archaeologiai Értesítő 99, 206–213.

- Pauli, J. 1994: Der Runder Berg bei Urach X. Die urgeschichtliche Besiedlung des Runden Beerges bei Urach. Teil 1, Text. Sigmaringen.
- Paulík, J. 1962a: Hlinený mesiakovitý idol z Křižovian nad Dudváhom. Študijné zvesti AU SAV Nitra 9, 109–115.
- Paulík, J. 1962b: Mazanica s plastickou výzdobou v dobe bronzovej na Slovensku. Študijné zvesti AU SAV Nitra 10, 27–57.
- Paulík, J. 1980: Praveké umenie na Slovensku. Bratislava.
- Perrin, A. 1873: Palafittes du Bourget. Revue Savoisienne 14/2, 9–10.
- Pescheck, C. 2002: Altar und Kultplatz zur Hallstattzeit im Donauraum? In: K. Kuzmová – K. Pieta – J. Rajtár (Hg.), Zwischen Rom und dem Barbaricum, Festschrift für Titus Kolník zum 70. Geburtstag, Nitra, 419–424.
- Pétrequin, P. – Urlacher, J. P. – Vuailat, D. 1969: Habitat et sépultures de l'âge du bronze final à Dampierre-Sur-Le-Doubs. Gallia Préhistoire 12/1, 1–35.
- Pfauth, U. 1998: Beiträge zur Urnenfelderzeit in Niederbayern. Materialien zur Bronzezeit in Bayern 2. Regensburg.
- Píč, J. L. 1897: Archeologický výzkum ve středních Čechách. Pohřebiště se skrčenými kostrami u Bylan. Památky archeologické 17, 381–410.
- Píč, J. L. 1900: Pohřebiště u Bylan. Památky archeologické 18, 215–225.
- Píč, J. L. 1903: Nový typ hrobů v Čechách. Památky archeologické 20, 467–506.
- Píč, J. L. 1905: Starožitnosti země České II. Svazek. 3. Čechy na úsvitě dějin. Žárové hroby v Čechách a příchod Čechů. Praha.
- Píč, J. L. 1906: Nález v Hořovicích u Peteršburka. Památky archeologické 21, 162–165.
- Piette, J. 1999: Les nécropoles du Bronze final de Barbuise-Courtavant (Aube). In: B. Chaume – J.-P. Mohen – P. Périn, Archéologie des Celtes, Mélanges à la mémoire de René Joffroy, Protohistoire européenne 3, Montagnac, 271–298.
- Pleiner, R. 1959: Bylanské knížecí hroby v Lovosicích. Archeologické rozhledy 11, 653–660.
- Pleiner, R. – Rybová, A. (red.) 1978: Pravěké dějiny Čech. Praha.
- Podborský, V. 1970a: Jihomoravská halštatská sídlště. Sborník prací filosofické fakulty brněnské university E 15, 7–102.
- Podborský, V. 1970b: Mähren in der Spätbronzezeit und an der Schwelle der Eisenzeit. Brno.
- Podborský, V. 1993: Společnost doby halštatské. In: V. Podborský et al., Pravěké dějiny Moravy, Brno, 372–378.
- Podborský, V. 2006: Náboženství pravěkých Evropanů. Brno.
- Podolinská, T. 2004: Medzi sacrum a profanum. Problém stereotypného používania kategórií sacrum a profanum v archeológii a religionistike. In: T. Podolinská – E. Krekovič (ed.), Kult a mágia v materiálnej kultúre, Bratislava, 7–14.
- Pogrebova, N. N. 1958: Pozdněskifskije gorodišča na Nižněm Dněpre (Gorodišča Znamenskoje i Gavrilovskoje), Materialy i issledovanija po archeologii SSSR 64, 103–247.
- Pressmar, E. 1979: Elchinger Kreuz, Ldkr. Neu-Ulm. Siedlungsgrabung mit urnenfelderzeitlichem Töpferofen. Kataloge der Prähistorische Staatssammlung München 19. Kallmünz.
- Pressmar, E. 1989: Bellenberg Ldkr. Neu-Ulm. Die Grabungen 1983–1987. Kataloge der Prähistorische Staatssammlung München 23. Kallmünz.
- Probst, E. 1996: Deutschland in der Bronzezeit. Bauern, Bronzezießer und Burgherren zwischen Nordsee und Alpen. München.
- Prosdoci, A. 1887: Avanzi di antichissime abitazioni nell'agro atestino. Bullettino di paleontologia italiana 13, 156–167; 185–201.
- Půlpán, M. 2012: Pohřebiště bylanské kultury v Lovosicích. (Nepubl. rkp. dipl. práce.) FF UK Praha.
- Půlpán, M. 2020: Předběžná zpráva o výzkumu hrobu bylanské kultury se čtyřkolovým vozem z Lovosic, okr. Litoměřice, severozápadní Čechy. In: V. Mitáš – O. Oždání (eds.), Doba popelnicových polí a doba halštatská, Zborník příspěvků z XV. mezinárodní konference Doba popelnicových polí a doba halštatská, Smolenice 15.–19. október 2018, Nitra, 171–179.
- Puttkammer, T. 2008: Das prähistorische Gräberfeld von Niederkaina bei Bautzen, Band 10. Veröffentlichungen des Landesamtes für Archäologie mit Landesmuseum für Vorgeschichte 38. Dresden.
- Rataj, J. – Vokolek, V. 1962: Lužické a slezskoplatěnické pohřebiště v Opatovicích n. L. Památky archeologické 53, 19–63.
- Reichenberger, A. 2000: Bildhafte Darstellungen der Hallstattzeit. Beiträge zur Vorgeschichte Nordostbayerns 3/2000. Nürnberg.
- Rizzetto, G. – Aspes, A. – Salzani, L. 1976: 3000 anni fa a Verona : dalla fine dell'età del bronzo all'arrivo dei romani nel territorio veronese. Katalog výstavy. Verona.
- Romsauer, P. 2003: Pýraunoi. Prenosné piecky a podstavce z doby bronzovej a železnej. Nitra.
- Říhovský, J. 1982: Hospodářský a společenský život velatické osady v Lovčickách. Památky archeologické 73, 5–56.
- Sankot, P. 2002: Beitrag zum Fundstoff der Grabhügel aus Hradiště bei Písek. In: P. Čech – Z. Smrž (eds.), Sborník Drahomíru Kouteckému, Most, 197–208.
- Sankot, P. – Vojtěchovská, I. 2002: Záchranný archeologický výzkum v Üněticích v roce 1999. Archeologie ve středních Čechách 6, 191–202.
- Sarnowska, W. 1958: Cmentarzysko łużyckie we Wrocławiu-Grabiszynie. Materiały Starożytne 3, 351–378.
- Seager, R. B. 1912: Explorations in the Island of Mochlos. Boston–New York.
- Sedláček, Z. 1980: Záchranný výzkum v Cerhenicích v r. 1973 (část II). Archeologické rozhledy 32, 146–166.
- Sedláček, Z. 1981: Cerhenice, okr. Kolín. Výzkumy v Čechách 1976–77, 17.
- Seewald, C. 1958: Die urnenfelderzeitliche Besiedlung der ehemaligen Rheininsel von Säckingen und ihrer Umgebung. Badische Fundberichte 21, 93–127.
- Sege, H. 1913: Kultsymbole aus schlesischen Gräbern der frühen Eisenzeit. Opuscula archaeologica Oscari Montelio septuagenario dicata, 215–222.
- Seifert, M. 1997: Die spätbronzezeitlichen Ufersiedlungen von Zug-Sumpf 2. Die Funde der Grabungen 1952–54. Zug.
- Seitz, H. J. 1968: Zwei Torsi von urnenfelderzeitlichen Feuerböcken aus Wittlingen. Bayerische Vorgeschichtsblätter 28, 144–147.
- Seracsin, A. 1929: Das hallstatt Gräberfeld von Au am Leithaberge (Niederösterreich). Prähistorische Zeitschrift 20, 229–237.
- Seracsin, A. 1931: Vor- und frühgeschichtliche Hügelgräber bei Jois. Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit 7, 22–23.
- Schimerová, E. – Vávra, J. 2015: Archeologický výzkum při stavbě tělocvičny ve Slivenci. Slivenecký mramor, časopis městské části Praha-Slivenec 5, 5.

- Schmid, W. 1937: Die Ringwälle des Bachernggebietes. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der österreichischen Akademie der Wissenschaften 2, 229–305.
- Schmidt, E. F. 1932: The Alishar Hüyük, Seasons of 1928 and 1929. Part 1. Researches in Anatolia 4. Chicago.
- Schmidt, R. R. 1945: Die Burg Vučedol. Zagreb.
- Schöbel, G. 1996: Die Spätbronzezeit am nordwestlichen Bodensee. Taucharchäologische Untersuchungen in Hagnau und Unteruhldingen 1982–1989. Siedlungsarchäologie im Alpenvorland 4. Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 47. Stuttgart.
- Schumann, R. 2013: Traunkirchen während der Hallstattzeit. Nach Grabungen des Bundesdenkmalamtes und Begehungen im Bereich des ehemaligen Klosters von Traunkirchen, PB Gmunden, Oberösterreich. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Bd. 225. Bonn. https://www.academia.edu/2765545/Traunkirchen_während_der_Hallstattzeit_Nach_Grabungen_des_Bundesdenkmalamtes_und_Begehungen_im_Bereich_des_ehemaligen_Klosters_von_Traunkirchen_PB_Gmunden_Oberösterreich.
- Sievers, S. 1984: Die Kleinfunde der Heuneburg. Die Funde aus den Grabungen von 1950–1979. Heuneburgstudien V. Römisch-Germanische Forschungen 20/2. Mainz.
- Simon, K. 1999: Ein Buccero-Fragment vom Alten Gleisberg bei Bürgel (Thüringen). Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 41, 61–96.
- Simon, K. – Gerlach, T. 1993: Billendorfer Grab eines „Reiterkriegers“ von Bautzen. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 36, 85–172.
- Sklenář, K. 1998: Archeologický slovník 3. Keramika a sklo. Praha.
- Sklenář, K. 2011: Pravěké a raně středověké nálezy v Čechách do roku 1870. Fontes Archaeologici Pragenses 36. Praha.
- Slabina, M. 1982: Budihostice, okr. Kladno. Výzkumy v Čechách 1978–79, 14–15.
- Smejtek, L. 2011: Osídlení z doby bronzové v Kněževsi u Prahy. Text. Praha.
- Smejtek, L. 2014: Výzkum knovízského sídliště s doklady kovolitectví u Úholiček (okr. Praha-západ) v roce 1960. Archaeologica Pragensia 22, 492–515.
- Sparkes, B. A. 1962: The Greek Kitchen. The Journal of Hellenic Studies 82, 121–137.
- Stary, P. F. 1994: Metallfeuerböcke im früheisenzeitlichen Grabritus. In: C. Dobiat (ed.), Festschrift für Otto-Hermann Frey zum 65. Geburtstag, Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte 16, Marburg, 603–624.
- Stegmann-Rajtár, S. 1998: Spinnen und Weben in Smolenice-Molpír. Ein Beitrag zum wirtschaftlichen und religiös-kultischen Leben der Bewohner des hallstattzeitlichen „Fürstensitzes“. Slovenská archeológia 46/2, 236–287.
- Stegmann-Rajtár, S. 2000: Kultúrne vzťahy halštatského hradiska Molpír pri Smoleniciach na príklade hlinených predmetov kultového charakteru. Pravěk NŘ 10, 449–456.
- Stegmann-Rajtár, S. 2002: Keramika ako kritérium regionálneho členenia kultúrnej oblasti. Tvar a výzdoba hrobovej keramiky v severovýchodo-halštatskom kultúrnom okruhu. Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV 35, 193–202.
- Stegmann-Rajtár, S. 2005: Vplyvy juhovýchodoalpských centier na vývoj halštatskej kultúry v stredodunajskej oblasti. In: E. Studeníková (ed.), Južné vplyvy a ich odraz v kultúrnom vývoji mladšieho pravěku na strednom Dunaji, Bratislava, 60–82.
- Steuer, H. 1973: Germanische „Feuerböcke“ aus dem Hannoverschen Wendland. Archäologisches Korrespondenzblatt 3/2, 213–217.
- Steuer, H. 1993: „Mondidole“ – Kultgeräte für Haus und Hof. In: E. Sangmeister (Hg.), Zeitspuren, Archäologisches aus Baden, Sonderheft Archäologische Nachrichten aus Baden 50, Freiburg, 82–83.
- Steuer, H. 1994: Feuerböcke. In: J. Hoops (Hg.), Reallexikon der Germanischen Altertumskunde Bd. 8, 390–398.
- Storno, M. 1942: Leletek a harkai „Pfennigwald“-b61. (Sopron megye). Funde aus dem Harkauer „Pfennigwald“. Archaeologiai értesítő III/3, 144–150.
- Strouhal, E. 1994: Život starých Egyptanů. Londýn.
- Studeníková, E. – Paulík, J. 1983: Osada z doby bronzové v Pobedime. Bratislava.
- Studeníková, E. 1981: Správa o záchrannom výskume halštatských sídlisk v Chorvátskom Grobe a Ivanke pri Dunaji. Archeologické rozhledy 33, 37–44.
- Studeníková, E. 1993: Staršia doba železná (halštatská). In: T. Štefaničová et al., Najstaršie dejiny Bratislavy, Bratislava, 116–142.
- Studeníková, E. 1994: Záchranný výskum halštatskej mohyly v Novej Dedinke. Zborník Slovenského národného múzea 88, Archeológia 4, 25–50.
- Studeníková, E. 1996: Neue Ausgrabungen hallstattzeitlicher Hügelgräber in der Südwestslowakei. In: E. Jerem – A. Lippert (Hg.), Die Osthallstattkultur. Akten des Internationalen Symposium Sopron, 10.–14. Mai 1994, Budapest, 497–506.
- Studeníková, E. 2003: Spätbronzezeitliche und Frühhallstattzeitliche Brunnen in der Slowakei. Antaeus 26, 13–24.
- Syrovatko, A. S. 2003: Ornamentirovannyje „rogatyje kirpiči“ s djakovskich gorodišč Moskvorečja. Rossijskaja archeologija 2, 72–79.
- Szombathy, J. 1924: Die Tumuli im Feichtenboden bei Fischau am Steinfeld. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien 54, 163–197.
- Šaldová, J. 1965a: O vzácnějších keramických předmětech z pozdně bronzových sídlišť jihozápadních Čech. Archeologické studijní materiály, 87–91.
- Šaldová, J. 1965b: Západní Čechy v pozdní době bronzové – pohřebiště Nynice I. Památky archeologické 56, 1–96.
- Šaldová, J. 1971: Pozdněhalštatské ploché hroby v západních Čechách a jejich vztah k současným mohylám. Pohřebiště Nynice a Žákava-Svářeč. Památky archeologické 62, 1–134.
- Šaldová, J. 1974: Östliche Elemente in der westböhmisches hallstattzeitlichen Hübelgräberkultur. In: Symposium zu Problemen der jüngeren Hallstattzeit in Mitteleuropa, Bratislava, 447–468.
- Šaldová, J. 1977: Sociálně-ekonomické podmínky vzniku a funkce hradišť z pozdní doby bronzové v západních Čechách. Památky archeologické 68, 117–163.
- Šaldová, V. 1981a: Rovinná sídliště pozdní doby bronzové v západních Čechách. Památky archeologické 72, 93–152.
- Šaldová, V. 1981b: Westböhmen in der Bronzezeit. Praha.
- Šaldová, V. 1983: Sídlíšní formy z pozdní doby bronzové v západních Čechách. Památky archeologické 74, 316–349.
- Šaldová, V. 1991: Pohřebiště a sídliště v Nynicích, záchranná akce 1983. Archeologické rozhledy 43, 411–422.
- Šaldová, V. 1996: Sídlíště bylanské kultury v Hradeníně. Archeologické rozhledy 49, 19–30.
- Šebesta, P. 1969: Hrochův Týnec. Bulletin záchranného oddělení 6 (1968), 44.

- Šolle, M. 1980: Starolužická osada a štitarská usedlost na Staré Kouřimi. *Archeologické rozhledy* 32, 604–622.
- Švácha, H. 2008: Praha-Suchdol, okr. Praha 6. Výzkumy v Čechách 2005, 219.
- Taute, W. 1990: Die Grabungen 1988 a 1989 in der Burghöhle Dietfurt an der oberen Donau, Gemeinde Inzigkofen-Vilsingen, Kreis Sigmaringen. *Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg* 1989, 38–44.
- Teržan, B. 1986: Zur Gesellschaftsstruktur während der älteren Hallstattzeit im Ostalpen – Westpannonischen Gebiet. In: E. Jerem (ed.), *Hallstattkolloquium Vespřem* 1984, Budapest, 227–243.
- Teržan, B. 1990: Starejša železna doba na slovenskem Štajerskem. Ljubljana.
- Teržan, B. 1996: Weben und Zeitmessen im südostalpinen und westpanonien Gebiet. In: E. Jerem – A. Lippert (Hg.), *Die Osthallstattkultur. Akten des International Symposium Sopron* 10.–14. Mai 1994, Budapest, 507–531.
- Thér, R. 2012: Lze zbarvení na lomu keramických nádob použít jako indikátor specifického typu výpalu? *Živá archeologie – Rekonstrukce a experiment v archeologii* 14, 115–120.
- Titkonoff, N. 2011: Les croissants d'argile et les pseudo « tuiles faïtières » de l'Âge du Bronze à travers quelques exemples lorrains. *Revue Archéologique de l'Est*, 60/2011, 511–522.
- Tómedí, G. 2002: Das hallstattzeitliche Gräberfeld von Frög: die Altgrabungen von 1883 bis 1892. Budapest.
- Trébsche, P. 2018: Die hallstattzeitlichen Jagddarstellungen der Kalenderberggruppe – zu einem Altfund von Rauhenneck bei Baden (Niederösterreich). *Annalen des Naturhistorischen Museums in Wien, Serie A*, 120, 211–244.
- Trefný, M. – Polišenský, T. 2014: Sídliště ze starší doby železné v Praze-Pitkovicích. *Archeologie ve středních Čechách* 18/2, 691–744.
- Tschumi, O. 1912: Vorgeschichtliche Mondbilder und Feuerböcke. Jahresbericht des Historischen Museums in Bern 1911, 1–45.
- Urban, O. H. 1995: Keltische Höhensiedlungen an der mittleren Donau, vom Linzer Becken bis zur Porta Hungarica. 2. Der Braunsberg. *Linzer archäologische Forschungen* 23. Linz.
- Vadász, E. V. 1983: Előzetes jelentés egy koravaskori halomsír feltárásáról Süttön. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 3, 19–54.
- Valentová, J. 1982: Jakub, o. Církvice, okr. Kutná Hora. *Výzkumy v Čechách* 1978–79, 43.
- Valentová, J. – Mazač, Z. 1997: Nový objev tzv. knížecího hrobu ze starší doby železné v Kolíně. *Středočeský vlastivědný sborník* 15, 165–167.
- Valentová, J. – Šumberová, R. 2011: O pohřebních banketech. *Archeologie ve středních Čechách* 15, 435–439.
- Vandkilde, H. 2013: Bronze Age Voyaging and Cosmologies in the Making: the Helmets from Viksø Revisited. In: S. Bergerbrant – S. Sabatini (eds.), *Counterpoint: Essays in Archaeology and Heritage Studies in Honour of Professor Kristian Kristiansen*, Oxford, 165–177. https://www.academia.edu/5116264/Vandkilde_2013_Bronze_Age_Voyaging_and_Cosmologies_in_the_Making_The_Helmets_from_Viksø_revisited_In_Bergerbrant_S_and_Sabatini_S_eds_Counterpoint_Essays_in_Archaeology_and_Heritage_Studies_in_Honour_of_Professor_Kristian_Kristiansen_BAR_Archeopress_pp_165_177.
- Vařeka, J. – Frolec V. 2007: Lidová architektura. *Encyklopedie*. Praha
- Vencl, S. 1994: Archeologie žízň. *Archeologické rozhledy* 46, 283–305.
- Vlčková, P. 2005: Podhlavička. In: H. Benešová – P. Vlčková (eds.), *Abúsír – tajemství pouště a pyramid*, Praha, 278–279.
- Vokolek, V. 1993a: Počátky osídlení východních Čech. *Hradec Králové*.
- Vokolek, V. 1993b: Pohřebiště lidu popelnicových polí v Plátenicích. *Východočeský sborník historický* 3, 1–53.
- Vokolek, V. 1998: Sídliště lidu popelnicových polí v Libišanech. *Východočeský sborník historický* 7, 3–18.
- Vokolek, V. 1999: Východočeská halštatská pohřebiště. *Pardubice*.
- Vokolek, V. 2002: Gräberfeld der Urnenfelderkultur von Skalice/Ostböhmen. *Fontes archaeologici Pragenses* 26. Pragae.
- Vokolek, V. 2003: Zpráva o výzkumu v Uhersku v roce 2002. *Výroční zpráva Východočeského muzea v Pardubicích za rok 2002*, s. 79–81.
- Vokolek, V. 2008: Slezskoplatěnická kultura. In: N. Venclová (ed.), *Archeologie pravěkých Čech* 6. Doba halštatská, Praha, 84–99.
- Walker, W. H. 1995: Ceremonial Trash? In: J. M. Skibo – W. H. Walker – A. E. Nielsen, *Expanding Archeology*, Salt Lake City, 67–79.
- Wamser, G. 1984: Ein späturnenfelderzeitlicher „Feuerbock“ mit Tierkopfbenden von Tüchelhausen. *Das Archäologische Jahr in Bayern* 1983, 62–64.
- Wechler, K. P. 2004: Feuerbock im Haus. *Archäologie in Deutschland* 4/2004, 61.
- Wosinsky, M. 1890: Das prähistorische Schanzwerk von Lengyel, seine Erbauer und Bewohner. Heft 2. Budapest.
- Yavis, C. G. 1949: Greek Altars. Origin and Typology. Including the Minoan-Mycenaean Offertory Apparatus. An archeological Study in The History of Religion. Saint Louis.
- Žannoni, A. 1892: *Arcaiche Abitazioni di Bologna*. Bologna.
- Žápotočský, M. 1964: Bylanské kostrové hroby na dolním Poohří. *Památky archeologické* 55, 156–177.
- Žáruba, T. 2021: Nová etapa záchranného výzkumu žárového pohřebiště v Kuněticích (okr. Pardubice) v roce 2020. In: K. Sklenář (red.), *Archeologické výzkumy v Čechách* 2020. (Zprávy ČAS – Supplément 119), Praha, v tisku.
- Žemenová, P. 2010: Hodnocení mikrostruktury keramických měsícovitých podstavců. (Nepubl. rkp. dipl. práce.) Vysoká škola chemicko-technologická v Praze.
- Žemenová, P. – Kloužková, A. 2011: Povrchové úpravy nízkopálené pravěké keramiky. In: P. Šulcová (ed.), *Sborník příspěvků 13. ročníku konference o speciálních anorganických pigmentech a práškových materiálech*, Pardubice, 119–124.
- Žemenová, P. – Kloužková, A. – Kohoutková, M. 2012: Ageing of low-firing prehistoric ceramics in hydrothermal conditions. *Processing and Application of Ceramics* 6, 59–64.
- Žemenová, P. – Kloužková, A. – Mazač, Z. 2010: Mikrostruktura střepové hmoty měsícovitého podstavce z pozdní doby bronzové. *Sborník Konference konzervátorů-restaurátorů* 7.–9. 9. 2010, Uherské Hradiště, 177–178.
- Žemenová, P. – Kloužková, A. – Mazač, Z. 2011: Hodnocení mikrostruktury měsícovitých podstavců z Hradenína. *Sborník příspěvků z konference Muzea, památky a konzervace* 2011, 31. 5.–1. 6. 2011, Brno, 112–114.
- Žotz, L. F. 1931: Zwei reiche Grabfunde der jüngeren Hallstattzeit von Zottwitz Kr. Ohlau. *Alt Schlesien* 3, 230–238.
- Žürrn, H. 1957: Katalog Zainingen. Ein hallstattzeitliches Grabhügelfeld. *Veröffentlichungen des staatlichen*

Amtes für Denkmalpflege Stuttgart, Reihe A, Heft 4. Stuttgart.

Žehera, K. – Fiedler, Z. – Chochol, J. – Jelínek, J. – Kněblová, V. 1956: Výzkum na písčném přesypu u Skalice v r. 1952. Památky archeologické 47, 287–313.

Webové zdroje:

Almásky, K. – Snitilý, P. 2015: Kam až sahá historie Vykáně? On line: <http://www.celmuz.cz/cs/odborna-cinnost/odborne-prispevky/kam-az-saha-historie-vykane.html> (27. 6. 2016).

Frolíková, D. 2015: Dva hroby „knížat“ z doby halštatské v Praze-Letňanech In: Akademický bulletin 6/2015. On line: <http://abicko.avcr.cz/2015/06/06/hroby.html> (25. 1. 2020).

Jerické, D. 2006: Beerscheba. On line: Dostupné z: <http://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/14780/> (3. 11. 2013).

Feuerbock. Wikipedia, the free encyclopedia. On line: Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Feuerbock#/media/File:Akrotiri_terracotta_firedogs_with_zoomorphic_finials.jpg (7. 8. 2013).

Prameny

Cebová, K. – Vokolek, V. 2013: Základní technická vybavenost pro 40 rodinných domů Dražkovice. Nálezová zpráva 319/2012. Východočeské muzeum v Pardubicích.

Daněček, D. 2011: Tuchoměřice, k.ú. Tuchoměřice, okr. Praha-západ. Nálezová zpráva o předstihovém archeologickém výzkumu. Středočeské muzeum Roztoky u Prahy.

Holodňák, P. 1996: Bezděkov (k.ú. Žatec) okr. Louny, poloha „Na návsi“. Archeologický záchranný výzkum při výkopu inženýrských sítí, květen 1996. Zpráva o archeologické akci: č. j. 33/96. Žatec.

Kloužková, A. 2008: Analýzy vzorků střepu mondídlů. Zpráva úkolu DČ 107 617036 pro Archeologický ústav AV ČR Praha vv.i. Praha.

Resume

The term “moon-shaped idol” refers to a category of ceramic, occasionally also stone artefacts, appearing in various contexts from the Late Bronze Age to the Late Hallstatt (Reinecke Ha A–D). These are elongated prismatic blocks, very diverse in shape and size, sometimes equipped with legs or a clearly offset base, the back of which is usually (not always) at both ends symmetrically extended to some corners. The main tectonic parts are the base, body and corners. We also distinguish the back, front and side walls (Fig. 1).

Within this contribution, 230 specimens (physically preserved or only published) from the territory of Bohemia were presented (Fig. 2–3). Although this number is not large in any way in comparison with some areas, e.g., Switzerland and South Germany (cf. the localities of Hauterive-Champréveyres with 192 to 995 pieces or Cortaillod-Est with 95 individual pieces), it significantly complements the idea of the spread of this phenomenon within Central Europe. We can anticipate the presence of these idols at almost every settlement of the Late Bronze Age. On the general level, the moon-shaped idols from Bohemia fit into the framework of the Central European cultural context (Fig. 6–7); in the later and Late Bronze Age, they tend towards the Western variants HDPP, while the simplicity of shape and decoration rather reflects their

practical role in everyday life. The newly documented finds from the settlements of the Hallstatt Period then change the long-held views about their purely funeral purpose at that time and prove that the tradition of manufacturing moon-shaped idols of the late Bronze Age was not only reflected in funeral practices.

Based on the dominant morphological features, we can define four basic types with 13 variants, which in the observed period include both common symmetric and as yet innumerable asymmetric forms (Fig. 15). Some of them are culturally or regionally specific. The existence of idols without extended corners has recently been proven in the Czech milieu (Fig. 12) and as the completely unique find from Prague-Pitkovice illustrates, we can safely count on the occurrence of asymmetrical forms during the Hallstatt Period even here (Fig. 9). Thus, type 1 and its variants 1a, 1c for the Late Bronze Age and variants 1a, 1c, 1d (probably in asymmetric form) and 1i for the Hallstatt Period are characteristic of our territory. In addition to this classification, the moon-shaped idols can be divided according to size into miniature forms and objects of “standard” or large dimensions (cf. Tables 1–6). Miniature specimens are typical especially for funeral monuments, where they often occur in combination with circular pads (type 1i, Fig. 8; 13–14) or bowls on a leg. They have the character of a model or portable device. On the other hand, the large dimensions and weight of prismatic housing estate products from Bohemia speak for their stationary location inside the roofed space. In contrast to the neighbouring areas in the Czech milieu, undecorated pieces predominate. The decorated idols usually have a one-sided decor of the front wall, which allows the front and back to be distinguished. The preferred decoration technique is grooving (Fig. 17). It arises from the uniqueness of the processing of the material, size, shape and decor that these were mostly solitary artefacts that were not mass-produced, as was the case with ceramic vessels, the production of which can be explained by the occasional production of experienced craftsmen (Billot 2008, 173).

The level of processing of the material and the quality of the firing of these moon-shaped idols are usually assessed on the basis of a subjective impression. Therefore, chemical-mineralogical analyses of 22 samples were performed in cooperation with the Institute of Chemical Technology, which is the largest set so far. Their results provided information not only on the composition and structure of the ceramic sherds, but also on the surface treatments and the maximum heat load. Commonly available inhomogeneous ceramic mixtures from local sources with a predominance of medium-coarse mineral slag up to 5 mm in size were used for the production. In addition, the use of slag in the form of crushed sherds, lumps of dry clay, was found (Fig. 18), but also the presence of lightening agents of organic origin, e.g., in the form of small wooden blocks (Fig. 19). The possibilities of processing the ceramic material seemed to be limited by the size of the artefacts and the effort to achieve the lowest possible content of physically bound water in the material, knowing that its presence negatively affects the properties of the semi-finished product during the drying process and possible thermal exposure. An imprint of longitudinally split wood – working mats – on the base of a number of late Bronze Age specimens from Bohemia (Fig. 10–11), or a sloping base, transverse holes or reduction of the base to several legs, as is known from other regions, can be considered an indication of the effort to achieve uniform drying. The surface treatment can generally be assessed

as high quality, its level does not differ from other pottery products. Commonly, a surface layer of decorative coloured clay appears. The white paint as well as evidence of hardening were repeatedly recorded (Fig. 17; 22).

Uneven firing, its relatively low temperature not exceeding 600–800 °C or the complete absence of firing, as in the case of a sample from the Bylany grave in Plaňany, indicate that these were not primarily fired products in a special pyrotechnic facility such as a pottery kiln. The symmetrical distribution of the thermal exposure captured on the completely preserved piece from Zdíby-Přemyšlení with the centre of the exposure in the middle of the body, which did not exceed 700–800 °C and the edges loaded below 500 °C, corresponds to the experimental results (Fig. 10; 23; tab. 7–10). It follows that the final product was only a dried – non-ceramic object, as in the case of Bylany graves. The firing itself most likely occurred during use in an open hearth or in its immediate vicinity or during an exceptional event (e.g., a fire). The relatively discussed issue of manifestations of secondary firing plays an important role in evaluating the potential function of these products. The study of this issue has confirmed that there is no exact method yet available, with the help of which it would be possible to safely distinguish one-time or repeated thermal load of historical ceramics.

Clay artefacts are relatively easy to manufacture and heat-resistant, while their fragility is a negative feature. In addition to ceramic moon-shaped idols, there are also few documents of stone products (sandstone), which have better mechanical resistance but more demanding production. Thus, the quality of the processing of the material with regard to durability (stability of the ceramic sherd) does not seem to have an unconditional priority in production (Fankhauser 1989, 128). This suggests that the moon-shaped idols could have been manufactured for use in a specific situation with the knowledge of possible short-term life and their exposure to the weather was not expected. Their surface does not show clear mechanical signs of wear, which would indicate the function of these products (Grimmer 1982, 5).

The quality of the processing of the ceramic mixture, or its heterogeneity, and uneven, low-temperature firing, negatively affecting the properties of the ceramics – especially mechanical resistance, porosity, frost resistance, moisture expansion and corrosion due to the external environment, has a decisive role in the degradation of the moon-shaped idols, or of their fragments (Kloužková 2009, 19). Depending on the storage conditions, they react differently to the aging process – archaeologisation, which results in a high degree of decomposition, fragmentation and thus the relative rarity of the findings of the moon-shaped idols, because a high proportion of specimens is represented by only one fragment. In addition to these material factors, the low number of finds is also related to waste management methods (e.g., targeted breaking and selection of certain parts) and re-utilization of artefacts (in the form of base sands or dump of communication space; Hager 2007, 52). The limits and methodology of field research, subsequent processing and storage of finds also play an important role.

The find environs of moon-shaped idols is analogical everywhere with Central European space. They appear in settlements, in the furnishings of graves and in situations with a cult context. In settlements, their fragments are scattered throughout the area, i.e., they are not concentrated in a single place. Apart from the camps on the banks of the North Alpine lakes, where the original level of the terrain from the Late Bronze Age has been preserved, the frag-

ments of moon-shaped idols are usually found in the filling of sunken buildings with a standard composition of finds with the character of ordinary waste. Only in exceptional cases, such as in Vát, Hungary, or in Heuneburg, southern Germany (Fig. 30), can we speak of the product being left in the intended place of original use (Molnár–Farkas 2010; Sievers 1984, 54–55). Although their association with fireplaces is sometimes emphasized, in none of the cases has it been fully demonstrated (Hager 2007, 46). The common occurrence of idols with props of weaving production, especially pyramidal weights, such as in Roztoky near Prague, had a striking effect. Their association in the richly equipped graves of high-ranking women in the Kalenderberg culture testifies to the fact that this may not always be a random phenomenon.

According to the current state of knowledge, the custom of placing whole pieces or parts of them in the grave began in the region of Champagne, Alsace and Baden-Württemberg. From there, it probably spread in the eastern direction through Bavaria to Bohemia and further to Silesia, the Danube to Lower Austria and the Eastern Highlands, where it was fully established only in the coming Hallstatt period. The late Bronze Age is characterized by the placement of incomplete pieces in the context of the grave; in the Hallstatt period, undamaged idols become a full-fledged part of the funerary equipment of rich chamber graves. During this period, there were three main areas where this custom was maintained. The first was located in central and northwest Bohemia, the second in northeast Bohemia, Silesia and marginally in central and northern Moravia, the third coincides with the core of Kalenderberg culture in Lower Austria and Burgenland with an overlap to southwest Slovakia and northwest Transdanubia. The first area was probably based on impulses, which are reflected in the unique finds of graves with a moon-shaped idol in the vicinity of Dresden and in southern Germany. In the case of those buried in Zainingen and Rottenburg in southern Germany, specific persons are considered, whose equipment clearly indicates east-west contacts. The question is whether it was an import of ideas or a direct migration of people. The crescent-shaped idol from Rottenburg corresponds to the domestic Late Bronze tradition, which has no parallels in this period. In the case of the import of ideas, a greater application of this custom could be expected, but since it has not been adapted, we can rather assume the migration of a group of foreigners from the eastern regions (Matzerath 2014, 598–603).

The tradition of placing a moon-shaped idol in the grave disappears in Central Europe during the Ha D1 (cf. Nebelsick 1996, 334; Koutecký 2001, 767; Molnár–Farkas 2010, 120), although its reminiscence can be infrequently observed in later periods in North Italy (Castelfranco 1878), Northern Europe (Dąbrowska 1978, 63; Babeş 1993, 78) and the Balkans (Alexandrescu 1980, 21). The tomb from the 1st century AD seems very interesting in this respect from Haulchin near Estinnes, which housed a miniature ceramic idol with two zoomorphic ends, resting on a square ceramic base strikingly reminiscent of an idol from the Hallstatt Period (Matzerath 2009, 29).

Moon-shaped idols are usually found in expensively built and equipped chamber graves, in which the spatial arrangement of the equipment is governed by binding rules (Fig. 24; tab. 11). Here, unlike their settlement counterparts, they often appear in the company of round or rectangular pads, on which they are either loosely built or firmly connected to them. While in the Bylany and Kalenderberg cultures their occurrence is linked exclu-

sively to the rich chamber graves of clearly high-ranking persons, in the Lusatian cultural milieu they are found in both poorly and richly equipped graves influenced by the Hallstatt milieu (*tab. 12*). The link to gender is not solvable here. Due to the poor state of preservation of the burnt remains, the high degree of their fragmentation and the often-indifferent composition of the grave inventory, which does not reflect the sex of the deceased, there is a complicated anthropological determination in this cultural area. In the case of Bylany culture, the occurrence of moon-shaped idols has traditionally been associated with male graves (*Hägg 1995, 211; Nebelsick 1996, 348*), but they are also proved to be innumerable in women's graves. In the Kalenderberg culture, on the other hand, they appear almost exclusively in rich women's graves, often placed in large bowls on legs with rich interior decoration, in some cases with traces of soot inside these vessels (*Blesl–Kalser 2005, 87; Griehl 2004, 187*). In this milieu, we can consider the presence of metal skewers in richly equipped male graves, in other areas also occasionally accompanied by metal hearths, which refer to the tradition of ritual funeral feasts (*Tómedi 2002, 133–137*).

The appearance of moon-shaped idols at settlements without an obvious connection to the social milieu testifies to their wide application in everyday life. We can assume that for the production of undemanding miniaturized moon-shaped idols placed in graves, they represented the same ideas as their larger counterparts from the settlements, so the function and symbolism themselves had to have been identical (*Makiewicz 1995, 143*). However, their presence in the graves, combined with a certain socially, powerfully, religiously and last but not least culturally differentiated group of privileged people, also expresses a deeper, clearly understandable symbolic meaning of these objects, which can be perceived to some extent as a sign of group or collective identity. The form of the artefact represents the cultural affiliation, the place of deposition is the religious canon, the presence or absence of social, possibly also a religious claim or taboo. The moon-shaped idols in the graves thus represent a connecting element between socially specific groups (elites) across cultures and are an indicator of cultural contacts (*Matzerath 2014*).

It is acknowledged that idols of diverse forms (expressed by different types) played diverse roles in various cultural milieus and situations with different symbolic content. Indications for this assumption may be finds of several types occurring simultaneously in one settlement or even in the same building.

Opinions on the function of moon-shaped idols are not uniform even more than one hundred and fifty years after the first publications, which is also reflected in the number of terms used. The variety of interpretations ranges from a simple religious symbol through ritual utensils and the object of worship to a purely profane object of domestic use, while some considerations are not mutually exclusive, on the contrary, the possibilities intertwine. While the evaluation of the symbolic function remains on the level of hypothetical considerations, the practical application can be verified to some extent from the formal and material properties. Based on them, we can consider the application in the function of a headrest, astro-geodetic equipment and decoration of the roof or gable of buildings to be unlikely. Although analyses of the properties of artefacts and the find environment did not provide direct indications to reveal the function of these products, confrontation of the results of chemical-mineralogical

analyses with experiment allows their use in the immediate vicinity of fire, whether as symbolic parts of a home altar-fireplace or practical equipment of a fireplace, kitchen or in the role of a lamp.

In the current state of knowledge, without ambitions for definitive conclusions, other than moon-shaped idols must be understood as multifunctional and polysemantic objects that are indicators of cultural identity, with strong symbolic, social and practical content, raising more questions than answers in their simplicity and potential for wide usage.

Katalog nálezů

Katalog nálezů slouží k vyhledávání informací o jednotlivých artefaktech prezentovaných v této práci s napojením na obrazovou přílohu. Je členěn chronologicko-geograficky s alfabetským pořadím lokalit od mladší a pozdní doby bronzové v západních, jižních, středních a severozápadních Čechách. Pokračuje dobou halštatskou ve středních a severozápadních Čechách, a ve východních Čechách. V rámci členění rozlišujeme funerální a nefunerální nálezy. V závěru soupisu jsou uvedeny nejisté určené či nedatovatelné nálezy.

První řádek popisu obsahuje katalogové číslo, katastrální území nálezů, okres a odkaz na vyobrazení. Níže následuje pomístní název či jiné určení, stručný popis nálezových okolností – rok výzkumu a nálezový kontext. Dále pokračují informace k artefaktu: uložení, evidenční číslo, popis, rozměry a datování. U bylanských hrobů navíc uvádíme kombinační skupinu. Posledním údajem je odkaz na literaturu, případně doplňující poznámka.

Mladší a pozdní doba bronzová

Západní Čechy

1. Náklov (okr. Plzeň-sever), tab. I: 1

Kravín, severozápadně od jádra od obce, výzkum z roku 1977.

Obj. 2, nepravidelně oválná až obdélníková jáma 320 × 210 cm, hloubka 100 cm – polozemnice.

Uložení: Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. P 23612.

Část měsícovitého podstavce s nízkým, plynule vytaženým rohem bez dochované základny. Boční stěna mírně prohnutá. Hrany zaoblené. Příčný řez oble lichoběžníkový. Povrch hrubý. Materiál s příměsí organického a minerálního ostřiva velikostní třídy K2 podobný mazanici. Barva povrchu i materiálu světle cihlově červená.

Rozměry: d. zl. 107 mm; v. zl. těla 100 mm; v. zl. rohu 120 mm; š. zl. 79 mm; š. hřbetu 65 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: Šaldová 1983.

Pozn.: Ž objektu pocházejí další dva fragmenty základny s otiskem pracovní podložky – podélně rozštípnutého dřeva – které nebyly k dispozici, proto není jasné, zda náleží stejnému exempláři.

2. Náklov (okr. Plzeň-sever), tab. I: 2

Kravín, severozápadně od jádra od obce, výzkum z roku 1956.

Obj. V, jáma 200 × 175 cm.

Uložení: Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. P 23612.

Dva zlomky základny a čelní stěny měsíkovitého podstavce. Příčný řez lichoběžníkový. Základna hrubě hlazená. Povrch rezný, cihlově červené barvy. Keramický materiál s příměsí hrubého ostřiva velikostní třídy K3 (do 10 mm) cihlově červené barvy. Jeden z lomů tmavě šedý – zakouřený.

Rozměry: 1. zlomek = d. zl. 72 mm; v. zl. 82 mm; š. zl. 58 mm; 2. zlomek = d. zl. 61 mm; v. zl. 61 mm; š. zl. 67 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: Šaldová 1983.

3. Nynice (okr. Plzeň-sever), tab. I: 3

U kapličky (K ostrému kluku), výzkum z let 1953–1960.

Hrob 197, zásyp.

Uložení: Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. P 17225 (př. č. 267/197).

Část miniaturního měsíkovitého podstavce s rohem hranolovitěho těla, mírně lichoběžníkového řezu. Základna hladká. Rovný hřbet na konci plynule přechází v malý roh s ostrým vrcholem. Boční stěna rohu mírně oblá. Povrch hladký světle hnědé až šedé barvy. Keramický materiál s příměsí jemného ostřiva velikostní třídy K1.

Rozměry: d. zl. 67 mm; v. těla 22 mm; v. rohu 28 mm; š. základny 28 mm; š. hřbetu 11 mm.

Datování: Ha D–LT A, intruze v zásypu Ha B?

Literatura: Šaldová 1965a; 1965b; 1971; 1974.

4. Okrouhlé Hradiště (okr. Tachov), tab. I: 4

Hradištěský vrch, výzkum z let 1962–1963.

Sonda II, vrstva 2.

Uložení: Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. P 38041.

Roh plochého měsíkovitého podstavce. Příčný řez úzce obdélný. Vrchol rohu zaoblený, boční stěna mírně oblá. Povrch nerovný, hladký, tmavě hnědé barvy. Keramický materiál s příměsí ostřiva velikostní třídy K1.

Rozměry: d. zl. 54 mm; v. zl. 51 mm; š. rohu 12 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Šaldová 1965; 1974; 1981b.

5. Olešná u Radnic a Vranovice u Břas (okr. Rokycaný) tab. I: 5

Hradiště Radná (dříve k.ú. Planá, okr. Plzeň sever), výzkum z roku 1931.

Jáma 1, kruhová o průměru 220 cm a hloubce 65 cm.

Uložení: Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. P 15173.

Roh masivního měsíkovitého podstavce hranolovitěho těla s dlátovitým vrcholem. Příčný řez lichoběžníkový. Povrch hlazený s tenkou vrstvou nástřepí, kvalitativně odlišné zpracování čelních stěn. Keramický materiál vypálený, s příměsí ostřiva velikostní třídy K2. Barva povrchu čelní stěny cihlově červená, druhá čelní stěna světle hnědá. Boční stěna hnědá s tmavšími „zakouřenými“ skvrnami. Barva materiálu cihlově červená, na lomu černé stopy očazení.

Rozměry: d. zl. 104 mm; v. zl. 132 mm; š. zl. 98 mm; š. vrcholu rohu 70 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Šaldová 1977; Šaldová 1981b.

6. Olešná u Radnic a Vranovice u Břas (okr. Rokycaný) tab. I: 6

Hradiště Radná (dříve k.ú. Planá, okr. Plzeň sever). **Bez nálezového celku.**

Uložení: Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. P 15179/1.

Blíže nezařaditelný fragment napojení dvou na sebe kolmých stěn. Příčný řez obdélníkový. Povrch hlazený s vrstvou nástřepí. Materiál vypálený s vyšší příměsí hrubého ostřiva velikostní třídy K3. Barva povrchu světle okrová, materiál cihlově červený. Rozměry: d. zl. 61 mm; v. zl. 75 mm; š. zl. 26 mm.

Datování: Ha B2–3?

Literatura: nepublikováno.

7. Olešná u Radnic a Vranovice u Břas (okr. Rokycaný) tab. I: 7

Hradiště Radná (dříve kladen do k.ú. Planá).

Bez nálezového celku.

Uložení: Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. P 15 179/2.

Fragment základny a čelní stěny měsíkovitého podstavce. Příčný řez lichoběžníkový. Základna nese otisk pracovní podložky (?) v podobě rýh. Povrch stěny hlazený s vrstvou nástřepí. Materiál jemný s příměsí drobného ostřiva velikostní třídy K1 a nízkým zastoupením kamínků K3. Barva povrchu v odstínech světle okrové, na lomu cihlově červená. Rozměry: d. zl. 81 mm; v. zl. 69 mm; š. dolní základny 47 mm.

Datování: Ha B2–3?

Literatura: nepublikováno.

8. Preštice (okr. Plzeň-jih), tab. I: 8

Na Dlouhém, výzkum z roku 1996.

Obj. 4 – mísovitá jáma.

Uložení: Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. P 60184.

Pravý roh plochého měsíkovitého podstavce se zdobenou čelní stěnou úzce obdélného příčného řezu. Čelní stěna zlomku zdobena mělkými, cca 10 mm širokými žlábkami, které kopírují linii boční a hřbetní hrany rohu. Tři svislé žlábkami podél boční stěny doléhají až k vrcholu rohu, zatímco pět žlábků vedených podél vnitřní hrany se na ně napojuje pod úhlem cca 45°. Zadní stěna artefaktu je nezdobená. Povrch přední a boční stěny leštěný se stopami tuhování, zadní stěna nerovně zahlazovaná. Zbarvení povrchu tmavě hnědé až černé. Keramický materiál s příměsí ostřiva velikostní třídy K1 tmavě hnědé barvy.

Rozměry: d. zl. 104 mm; v. zl. 107 mm; š. zl. 19 mm.

Datování: Ha A2–Ha B1.

Literatura: Čedíková 2008.

9-1. Radčice (okr. Plzeň-město), tab. I: 9-1

Holzknicht, čp. 89, výzkum z roku 1927.

Kulturní vrstva.

Uložení: Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. P 15143, (jiné č. 1927).

Čelní stěna masivního měsíkovitého podstavce, lichoběžníkového řezu. Základna hrubě modelovaná. Čelní zdobena svazky výrazných, 20 mm širo-

kých žlábků. V pravé části je svazek čtyř svislých žlábků, na levém okraji patrná hrana mírně šikmého, vpravo skloněného žlábků, patrně součást dalšího svazku žlábků. Hřbet tvořen podélnými žlábkami (v dochovaném počtu dvou). Povrch hlazený tmavě hnědé barvy. Keramický materiál s vyšší příměsí ostřiva velikostní skupiny K2.

Rozměry: d. zl. 320 mm; v. těla 135 mm; š. zl. 80 mm
Datování: Ha B.

Literatura: Šaldová 1965; 1974; 1981a.

Pozn.: Rekonstrukční modely částí (9-1 a 9-2).

1. Oba fragmenty pocházejí z jedné stěny, byla by zdobena minimálně čtyřmi svazky žlábků – dvěma vnitřními vertikálními a dvěma vnějšími, šikmo dovnitř se sklánějícími.

2. Každý pochází z jiné stěny, minimální počet svazků by klesl oproti předchozímu na tři – jeden vnitřní svislý, dva vnější šikmé.

9-2. Radčice (okr. Plzeň-město), tab. I: 9-2

Holzknicht, čp. 89, výzkum z roku 1927.

Kulturní vrstva.

Uložení: Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. P 15143, (jiné č. 1928).

Čelní stěna masivního měsícovitého podstavce, lichoběžníkového řezu. Základna hrubě modelovaná. Čelní stěna zdobena u pravého kraje svazkem minimálně dvou výrazných, vlevo skloněných, 20 mm širokých žlábků. V pravé části je svazek čtyř svislých žlábků, na levé straně patrný mírně šikmý, vpravo skloněný žlábek, patrně součást dalšího svazku žlábků. Hřbet tvořený podélnými žlábkami (v dochovaném počtu dvou) se na pravé straně mírně zdvihá. Povrch hlazený tmavě hnědé barvy. Keramický materiál s vyšší příměsí ostřiva velikostní skupiny K2.

Rozměry: d. zl. 193 mm; v. těla 139 mm; š. zl. 60 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: Šaldová 1965; 1974; 1981a.

10. Radčice (okr. Plzeň-město), tab. I: 10

Holzknicht, čp. 89, výzkum z roku 1927.

Obj. III – kruhová jáma o průměru 100 cm a výběžkem o průměru 50 cm.

Uložení: Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. 13865.

Část měsícovitého podstavce hranolovitého těla s plynule vytaženým rohem. Příčný řez je obdélníkový. Základna z velké části odlomena. Dle způsobu zpracování lze odlišit přední a zadní čelní stěnu. Zadní strana u okrajů projmutá. Přední stěna z větší části odlomena. Boční strana svislá. Konkrétní hřbet přechází na levé straně v roh, pravá strana odlomena. Není zcela jasné, zda vpravo nepatrně se zdvihající hřbet indikuje nasazení rohu, jak bývá kresebně rekonstruováno. Povrch hlazený světle okrové až šedé barvy. Keramický materiál s příměsí ostřiva velikostní třídy K2 (do 2 mm).

Rozměry: d. zl. 131 mm; v. těla 79 mm; v. rohu zl. 119 mm; š. základny 72 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: Šaldová 1981a.

11. Radčice (okr. Plzeň-město), tab. II: 11

Stavba rodinných domů v západní části obce, výzkum z let 1927–1933.

Kulturní vrstva.

Uložení: Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. 13866/1 (pod inventárními 13865 a 13866 čísly uloženo 10 fragmentů)

Fragment čelní stěny a základny měsícovitého podstavce lichoběžníkového příčného řezu. Základna zahlazovaná. Čelní stěna zdobena třemi širšími, téměř svislými žlábkami. Povrch hladký, se stopami nátěru jemnou hlinkou. Keramický materiál cihlově červený s příměsí drobného ostřiva velikostní třídy K1. Rozměry: d. zl. 97 mm; v. zl. 122 mm; š. zl. 86 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: Šaldová 1981a.

12. Radčice (okr. Plzeň-město), tab. II: 12

Stavba rodinných domů v západní části obce, výzkum z let 1927–1933.

Kulturní vrstva.

Uložení: Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. 13866/4 (pod inventárními 13865 a 13866 čísly uloženo 10 fragmentů)

Fragment čelní stěny a hřbetu měsícovitého podstavce, lichoběžníkového příčného řezu. Povrch hlazený, světle okrové barvy. Keramický materiál jemný s malou příměsí ostřiva velikostní třídy K1. Rozměry: d. zl. 103 mm; v. zl. 89 mm; š. zl. 68 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: Šaldová 1981a.

13. Radčice (okr. Plzeň-město), tab. II: 13

Stavba rodinných domů v západní části obce, výzkum z let 1927–1933.

Kulturní vrstva.

Uložení: Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. 13865/7 a 8 (pod inventárními čísly 13865 a 13866 uloženo 10 fragmentů)

Dva slepené zlomky základny a čelní stěny měsícovitého podstavce, příčný řez obdélníkový až mírně lichoběžníkový. Základna zahlazovaná. Povrch stěny hlazený světle cihlově červené barvy. Keramický materiál s malou příměsí ostřiva velikostní třídy K2 (do 2 mm).

Rozměry: d. zl. 64 mm; v. zl. 76 mm; š. zl. 46 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: Šaldová 1981a.

14. Radobyčice (okr. Plzeň-město), tab. II: 14

Na Valu, nálezy z roku 1930 a 1939.

Bez nálezového celku.

Uložení: Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. P 19136.

Fragment čelní stěny a základny měsícovitého podstavce lichoběžníkového příčného řezu. Základna s otiskem podélně rozštípnutého dřeva. Čelní stěnu zdobí tři 10 mm široké, šikmo skloněné žlábků. Povrch hladký, cihlově hnědé barvy. Keramický materiál cihlově hnědé barvy s vysokou příměsí drobného ostřiva velikostní třídy K1 (do 0,5 mm).

Rozměry: d. zl. 90 mm; v. zl. 85 mm; š. zl. 47 mm.

Datování: Ha B nebo Ha D.

Literatura: Šaldová 1981b.

15. Tajanov (okr. Klatovy), tab. II: 15

Bývalý areál JZD, výzkum z roku 1964.

Jáma, narušená.

Uložení: Vlastivědné muzeum Dr. Hostaše v Klatovech, inv. č. 845.

Roh masivního měsícovitého podstavce, obdélníkového příčného řezu. Základna odlomená, boční

strana mírně zakřivená. Čelní stěna zdobená úzkými žlábkami: k svislému, mírně zakřivenému žlábkovi směřujícímu od vrcholu rohu k základně, se zleva pod úhlem 45° směrem od hřbetu napojuje svazek pěti rovnoběžných žlábků s rozestupy cca 10 mm. U spojnice svislého a horního žlábkovi zahlouben mělký důlek o průměru 5 mm. Zadní stěna nezdobená. Na základě výzdoby lze uvažovat o pravostanném umístění rohu. Povrch artefaktu hladký, cihlově červené barvy. Keramický materiál cihlově červené barvy s obsahem hrubšího ostřiva velikosti třídy K2.

Rozměry: d. zl. 133 mm; v. zl. 180 mm; š. těla 101 mm; š. hřbetu 101 mm; š. vrcholu rohu 101 mm. Datování: Ha B1.

Literatura: Šaldová 1965; Čujanová-Jílková 1968; Hůrková 2002.

16. Tupadly (okr. Klatovy), tab. II: 16

Na klíně (Pod lesem Husínem), výzkum z roku 1957. Jáma.

Uložení: Vlastivědné muzeum Dr. Hostaše v Klatovech, inv. č. 838.

Levá část měsíkovitého podstavce hranolovitého těla se zachovaným rohem. Příčný řez lichoběžníkový. Základna rovná, obě stěny čelní i boční zdobené rytím. K zadní straně mírně zkosený hřbet ukončen malým, z bočního pohledu zaobleným rohem. Čelní stěna zdobena užšími žlábkami v podobě trojnásobného oblouku (vlnovky). Boční stěna vykazuje stopy svislého „hřebčování“. Zadní stěnu doplňují tři nevýrazné, zprava vedené šikmé a jeden vertikální žlábek směřující od vrcholu rohu tak, že se u základny vrchovní šikmý žlábek napojuje na svislý. Povrch hladký tmavě cihlově červený až hnědý, místy patrné stopy nátěru tmavě šedé barvy. Keramický materiál s vyšší příměsí ostřiva velikostní třídy K2, tmavě cihlově červený až hnědý.

Rozměry: d. zl. 74 mm; v. těla 74 mm; v. rohu 84 mm; š. základny 61 mm; š. rohu 39 mm.

Datování: Ha B1

Literatura: Jílková 1960; Hůrková 2002.

Jižní Čechy

17. Strakonice (okr. Strakonice), tab. II: 17

Strakonice VI B, výzkum z roku 1989.

Sonda 4/89 (sektor 4/24) – uvnitř kruhového příkopu.

Uložení: Muzeum středního Pootaví Strakonice, inv. č. A 2566.

Středová část hranolovitého těla měsíkovitého podstavce, nepravidelně lichoběžníkového příčného řezu. Základna hladká. Čelní stěna zdobená svazky 5–6 nevýrazných žlábků tvořících stojatou krokvicí s vrcholem u hrany hřbetu. Motiv krokvice se nacházel pravděpodobně uprostřed artefaktu. Zadní stěna hrubě zpracována. Hřbet rovný, mírně zkosený. Povrch hladký cihlově hnědé barvy. Keramický materiál cihlově hnědé barvy s obsahem ostřiva velikostní třídy K1.

Rozměry: d. zl. 135 mm; v. těla 105 mm; š. základny 80 mm; š. hřbetu 45 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Michálek 2002.

Střední a severozápadní Čechy

18. Brozánky (okr. Mělník), tab. II: 18

Na Prašnici (cihelna Nebeského), nálezy z let 1891–1896

Zahloubený objekt?

Uložení: Národní muzeum, inv. č. 10901.

Dvě části měsíkovitého podstavce široce „bochníkovitého“ těla s mírně vytaženým rohem. Příčný řez je plankonvexní. Základna rovná, stěny plynule přecházejí v mírně skloněný hřbet. Povrch hladký šedohnědé barvy. Keramický materiál šedohnědé barvy s příměsí ostřiva velikostní třídy K1.

Rozměry: d. zl. 106 mm; v. těla 72–76 mm; v. rohu 82–90 mm; š. základny 142 mm; š. hřbetu 120 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: Matiegka 1897.

19. Brozánky (okr. Mělník), tab. II: 19

Na Prašnici (cihelna Nebeského), nálezy z let 1891–1896

Zahloubený objekt?

Uložení: Národní muzeum, inv. č. 10902.

Část měsíkovitého podstavce hranolovitého těla s rohem. Příčný řez nepravidelně lichoběžníkový. Mírně prohnutá základna nese otisk podélně rozštípnutého dřeva. Rovný hřbet plynule přechází v roh s odlomeným vrcholem. Povrch hlazený světle okrové až šedé barvy. Keramický materiál s příměsí ostřiva velikostní třídy K1 světle okrové až šedé barvy.

Rozměry: d. zl. 114 mm; v. těla 109 mm; v. rohu 149 mm; š. základny 76 mm; š. hřbetu 45 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: Matiegka 1897.

20. Budíhostice (okr. Kladno), tab. II: 20

levý břeh Vranského potoka, ZAV z roku 1979.

Zahloubený objekt – jáma?

Uložení: Městské muzeum Velvary, př. č. 211/80 (j. č. 18/79).

Roh měsíkovitého podstavce klínovitého tvaru se zaobleným vrcholem. Vnitřní stěna prohnutá, boční stěna rovná. Povrch hladký (matný) světle cihlově červené až šedohnědé barvy s šedavými tóny nátěru. Keramický materiál plavený, podobný mazanici, s minimálním množstvím minerálního ostřiva velikostní třídy K2.

Rozměry: d. zl. 59 mm; v. zl. 75,5 mm; š. zl. 58 mm.

Datování: Ha B?

Literatura: Slabina 1982; Fencel 2012; Kovandová 2015. Pozn. výzkum nezpracován.

21. Hostivice (okr. Praha-západ), tab. II: 21

ZAV v melioracích, výzkum z roku 1982.

Obj. 2, polozemnice (sondáž).

Uložení: ARUP.

Část měsíkovitého podstavce hranolovitého těla s rohem. Příčný řez lichoběžníkovitý. Základna vykazuje otisk podélně rozštípnutého dřeva. Čelní stěny mírně prohnuté, boční strana svislá. Rovný hřbet plynule přechází v klínovitý roh s odlomeným vrcholem. Povrch hladký s bílým „vápenným (?)“ nátěrem, jedna z čelních stěn nerovnoměrně zbarvena bíle, světle okrové až tmavě šedé. Keramický materiál cihlově červený, u nepravidelně zbarvené stěny až tmavě šedé barvy s převahou jemného ostřiva K1 a nízkým obsahem ostřiva velikostní třídy K2.

Rozměry: d. zl. 129 mm; v. zl. 114 mm; v. těla 82 mm;
š. zl. 71 mm; š. hřbetu 40 mm.
Datování: Ha B.
Literatura: *Mazač-Kloužková 2012*, obr. 62.

22. Hostivice (okr. Praha-západ), tab. III: 22

ZAV v melioracích, výzkum z roku 1982.

Obj. 2, polozemnice (sondáž).

Uložení: ARUP.

Část hranolovitého těla měsícovitého podstavce lichoběžníkovitého řezu. Základna prohnutá s výrazným otiskem podélně rozštípnutého dřeva. Ploché hřbet se k jedné straně nepatrně zdvíhá. Povrch hladký s výraznými stopami podélného hlazení (prsty). Jedna z čelních stěn vykazuje silně rozpraskaný povrch. Barva čelní stěny a hřbetu světle okrová až šedá, na hřbetu stopy zakouření. Druhá, více rozpraskaná čelní stěna světle okrová až cihlová. Základna světle okrová, na jedné straně hnědě zabarvená. Hrubý, nehomogenní a nesoudržný keramický materiál s příměsí ostřiva velikostní třídy K3 cihlově hnědé barvy.

Rozměry: d. zl. 163 mm; v. těla 68–73 mm;
š. zl. 100 mm; š. hřbetu 58 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: *nepublikováno*.

23. Hostivice (okr. Praha-západ), tab. III: 23

ZAV v melioracích, výzkum z roku 1982.

Obj. 2, polozemnice (sondáž).

Uložení: ARUP.

Část hranolovitého těla měsícovitého podstavce lichoběžníkovitého řezu. Základna s otiskem podélně rozštípnutého dřeva. Hřbet rovný. Povrch hlazený, světle okrové až šedé barvy tvořený nepatrnou vrstvou nástřepí. Keramický materiál cihlově hnědé barvy s příměsí ostřiva velikostní třídy K3 (do 8 mm).

Rozměry: d. zl. 105 mm; v. těla 63 mm; š. základny 83–84 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: *nepublikováno*.

24. Hostivice (okr. Praha-západ), tab. III: 24

Palouky, ZAV 2008 (15. 10. 2008).

Obj. 1433 (SZ část, 0–10 cm).

Uložení: Středočeské muzeum v Rostokách u Prahy, př. č. HOP 1/08/11778.

Část měsícovitého podstavce s rohem. Povrch hladký až plavený s vrstvou nástřepí, světle cihlově červené až červenohnědé barvy. Základna nerovná s nevýrazným otiskem podélně rozštípnutého dřeva. Materiál vypálený s výraznou příměsí hrubého ostřiva velikosti až 10 mm, hnědé barvy.

Rozměry: d. 150 mm, v. rohu 124 mm, š. základny 91 mm, š. hřbetu 50 mm, š. rohu 42 mm, v. těla 64 mm.

Datování: nezpracováno (Ha B?).

Literatura: *Daneček – Smíšek 2016*.

25-1. Jinočany (okr. Praha-západ), tab. III: 25-1

Osada Mirešice, výzkum z roku 1977.

Obj. 8, polozemnice (sektor F1, hl. 0–dno).

Uložení: ÚAPPSČ.

Fragment rohu měsícovitého podstavce lichoběžníkového příčného řezu. Vnitřní stěna prohnutá, boční rovná, vrchol odlomený. Povrch hlazený, cihlově

červené až šedé barvy – patrně s pozůstatky původního nátěru. Keramický materiál s nižším obsahem ostřiva velikostní třídy K3, cihlově červené barvy. Rozměry: d. zl. 38 mm; v. zl. 61,5 mm; š. zl. 44 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: *Čtverák 1980*.

25-2. Jinočany (okr. Praha-západ), tab. III: 25-2

Osada Mirešice, výzkum z roku 1977.

Obj. 8, polozemnice (sektor F1, hl. 0–dno).

Uložení: ÚAPPSČ.

Zlomek boční části měsícovitého podstavce hranolovitého těla lichoběžníkového příčného řezu s částečně dochovanými čelními stěnami, bokem a hřbetem plynule přecházejícím v odlomený roh. Základna odlomená. Povrch hlazený tvořený cca 5 mm silnou vrstvou nástřepí, cihlově červené barvy. Čelní stěna při bázi hnědě zabarvená. Povrch původně přetřen světle šedým „vápenným“ nátěrem, jehož pozůstatky jsou patrné na všech dochovaných stěnách. Keramický materiál cihlově červené až hnědé barvy s nižším obsahem ostřiva velikostní třídy K3.

Rozměry: d. zl. 70 mm; v. zl. 80 mm; š. zl. 50 mm;
š. hřbetu 36 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: *Čtverák 1980*.

26. Jinočany (okr. Praha-západ), tab. III: 26

Osada Mirešice, výzkum z roku 1977.

Obj. 8, polozemnice (sektor G2, hl. 0–dno).

Uložení: ÚAPPSČ.

Část hranolovitého těla měsícovitého podstavce, nepravidelně lichoběžníkového řezu. Oba konce artefaktu odlomeny. Základna nese otisk podélně rozštípnutého dřeva. Hřbet rovný. Povrch stěn hladký, cihlově červené barvy, při bázi jedné z čelních stěn šedočerný. V těchto místech je materiál nesoudržný. Keramický materiál tmavě cihlově hnědé barvy, s vyšší příměsí ostřiva velikostní třídy K3. Rozměry: d. zl. 213 mm; v. těla 87 mm; š. základny 73 mm; š. hřbetu 29–32 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: *Čtverák 1980*.

27-1. Jinočany (okr. Praha-západ), tab. III: 27-1

Osada Mirešice, výzkum z roku 1977.

Obj. 8, polozemnice (sektor F3).

Uložení: ÚAPPSČ.

Fragment horní části těla měsícovitého podstavce lichoběžníkového řezu. Zachovány jsou části čelních stěn a mírně prohnutého hřbetu patrně náběhu na roh. Povrch hlazený, rozpraskaný, cihlově červený, místy hnědě zbarvený. Nehomogenní keramický materiál s příměsí ostřiva velikostní třídy K3. Rozměry: d. zl. 101 mm; v. zl. 66 mm; š. zl. 52 mm;
š. hřbetu 30–32 mm.

Datování: Ha B2–3

Literatura: *Čtverák 1980*.

27-2. Jinočany (okr. Praha-západ), tab. III: 27-2

Osada Mirešice, výzkum z roku 1977.

Obj. 8, polozemnice, (sektor D1, hl. 0–dno).

Uložení: ÚAPPSČ.

Část měsícovitého podstavce hranolovitého těla s rohem. Základna nese otisk podélně rozštípnutého dřeva. Tělo lichoběžníkového řezu. Boční stra-

na svislá, mírně prohnutá. Hřbet plynule přechází v roh s odlomeným vrcholem. Povrch hlazený až leštěný na mnoha místech rozrušený. Barva povrchu cihlově červená až okrově šedá – snad pozůstatek nátěru. Při bázi a v blízkosti rohu šedočerné zabarvení. Keramický materiál cihlově červené barvy s příměsí ostřiva velikostní třídy K3.

Rozměry: d. zl. 98 mm; v. těla 101 mm; v. rohu 141 mm; š. základny 94 mm; š. hřbetu 28 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Čtverák 1980.

28-1. Jinočany (okr. Praha-západ), tab. III: 28-1

Osada Mirešice, výzkum z roku 1977.

Obj. 8, polozemnice (hl. 60–100 cm).

Uložení: ÚAPPSČ.

Část hranolovitěho těla měsíkovitého podstavce. Příčný řez je lichoběžníkovitý s mírně vyklenutými stěnami. Základna plochá bez otisku. Hřbet rovný mírně zkosný. Hrany otlučené. Povrch hladký s pozůstatky bílošedého nátěru (?). Keramický materiál s příměsí ostřiva velikostní třídy K3, cihlově hnědé barvy.

Rozměry: d. zl. 148 mm; v. těla 84 mm; š. základny 92 mm; š. hřbetu 42–45 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Čtverák 1980.

28-2. Jinočany (okr. Praha-západ), tab. III: 28-2

Osada Mirešice, výzkum z roku 1977.

Obj. 8, polozemnice (hl. 60–100 cm).

Uložení: ÚAPPSČ.

Fragment horní partie hranolovitěho těla měsíkovitého podstavce. Částečně dochovaný rovný hřbet a obě čelní stěny. Základna odlomena. Povrch hlazený světle cihlově červené barvy. Keramický materiál cihlově hnědé barvy s příměsí ostřiva velikostní třídy K3, patrné použití drcených keramických střepů.

Rozměry: d. zl. 76 mm; v. zl. 57 mm; š. zl. 70 mm; š. hřbetu 43–45 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Čtverák 1980.

29-1. Jinočany (okr. Praha-západ), tab. III: 29-1

Osada Mirešice, výzkum z roku 1977.

Obj. 8, polozemnice (sektor H).

Uložení: ÚAPPSČ.

Fragment horní části hranolovitěho těla měsíkovitého podstavce. Zachována pouze část čelní stěny a rovného hřbetu. Na hlazeném povrchu jsou rozeznatelné dvě vrstvy nátěru – bílá a tmavě šedá. Keramický materiál s příměsí ostřiva velikostní třídy K3, cihlově červené barvy, na jednom lomu šedohnědý.

Rozměry: d. zl. 100 mm; v. zl. 63 mm; š. zl. 39 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Čtverák 1980.

29-2. Jinočany (okr. Praha-západ), tab. III: 29-2

Osada Mirešice, výzkum z roku 1977.

Obj. 8, polozemnice (sektor D3, hl. 0–dno).

Uložení: ÚAPPSČ.

Část hranolovitěho těla měsíkovitého podstavce lichoběžníkového řezu. Základna hrubě modelovaná bez otisku. Hřbet rovný. Povrch hlazený, rozpraskaný, přetřený dvěma vrstvami nátěru –

bílošedou (spodní) a hnědošedou (vrchní). Keramický materiál s příměsí ostřiva velikostní třídy K2 (do 5 mm) světle okrově až cihlově červené barvy, na jednom lomu hnědý.

Rozměry: d. zl. 107 mm; v. těla 77 mm; š. základny 69 mm; š. hřbetu 37 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Čtverák 1980.

30-1. Jinočany (okr. Praha-západ), tab. III: 30-1

Osada Mirešice, výzkum z roku 1977.

Obj. 8, polozemnice (sektor E2, hl. 0–dno).

Uložení: ÚAPPSČ.

Fragment horní části měsíkovitého podstavce lichoběžníkového řezu. Hřbet mírně prohnutý. Povrch hlazený cihlově červené barvy, na hřbetu pozůstatku bílého nátěru (?), na jedné čelní stěně rozpraskaný. Patrná slabá vrstva nástřepí. Keramický materiál s nízkým obsahem ostřiva velikostní třídy K3, cihlově hnědý.

Rozměry: d. zl. 66 mm; v. zl. 44 mm; š. zl. 55 mm; š. hřbetu 35–39 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Čtverák 1980.

30-2. Jinočany (okr. Praha-západ), tab. III: 30-2

Osada Mirešice, výzkum z roku 1977.

Obj. 8, polozemnice (hl. 60–100 cm).

Uložení: ÚAPPSČ.

Fragment základny a čelní stěny měsíkovitého podstavce hranolovitěho těla a atypický fragment čelní stěny. Základna nese otisk podélně rozštípnutého dřeva. Povrch stěny hladký světle okrově až cihlově červené barvy. Keramický materiál s příměsí ostřiva velikostní třídy K2 (do 5 mm).

Rozměry: d. zl. 72 mm; v. zl. 69 mm; š. zl. 49 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Čtverák 1980.

Pozn.: nepřidatelné fragmenty ke kat. č. 25–30.

31. Kněžves (okr. Praha-západ), tab. IV: 31

Bez nálezového celku.

Uložení: Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, inv. č. 21164 (př. č. 60/70).

Jehlancovitý roh měsíkovitého podstavce hranolovitěho těla. Povrch hlazený cihlově hnědé barvy. Černé zabarvení patrné na hraně boční a čelní stěny. Keramický materiál cihlově hnědé barvy s příměsí ostřiva velikostní třídy K1.

Rozměry: d. zl. 50 mm; v. zl. 83 mm; š. zl. 55 mm.

Datování: Ha B?

Literatura: nepublikováno.

32. Kněžves (okr. Praha-západ), tab. IV: 32

Bez nálezového celku.

Uložení: Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, inv. č. 21163 (př. č. 60/70).

Část hranolovitěho, částečně deformovaného těla měsíkovitého podstavce. Příčný řez obdélníkovitý. Rozpraskaná, hrubě modelovaná základna vykazuje nevýrazný otisk pracovní podložky. Stěny hladké, deformované, jedna s rozpraskaným povrchem. Hřbet rovný. Keramický materiál s vyšší příměsí ostřiva velikostní třídy K3. Barva povrchu světle okrová až šedá, materiál cihlově hnědý.

Rozměry: d. zl. 120 mm; v. těla 59 mm; š. hřbetu 53 mm; š. základny 53 mm.

Datování: Ha B?

Literatura: *nepublikováno*.

33. Kouřim (okr. Kolín), tab. IV: 33

Stará Kouřim, výzkum z roku 1955.

U břehu Libušina jezírka nedaleko štitarské usedlosti.

Uložení: Regionální muzeum v Kolíně (sbírka Muzea Kouřimska v Kouřimi), př. č. MK 2/99-19. Velký roh měsíkovitého podstavce. Tvar klínovitý s ostrým, poměrně širokým vrcholem. Příčný řez lichoběžníkový. Vnitřní stěna rohu prohnutá, boční mírně zakřivená. Povrch hlazený, na jedné z čelních stěn značně rozrušený, cihlové až cihlově hnědé barvy, místy černě zabarvený. Keramický materiál s obsahem ostřiva velikostní třídy K2.

Rozměry: d. zl. 113 mm; v. zl. 132 mm; š. hřbetu 133 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Šolle 1980.

34. Lážovice (okr. Beroun), tab. IV: 34

Vepřín, jv. od obce, výzkum z roku 1957.

V prostoru mezi sloupovou stavbou a ohništěm (interpretace – kultovní objekt).

Uložení: Muzeum Českého krasu v Berouně (sbírka Hořovice), inv. č. SH 7811.

Část těla měsíkovitého podstavce vysoce plankonvexního příčného řezu s odlomenou čelní stěnou. Základna nese nevýrazný otisk podélně rozštípnutého dřeva. Čelní, mírně vyklenutá stěna plynule přechází v rovný hřbet. Povrch režný, tmavě cihlové barvy. Keramický materiál s vysokým obsahem drobného ostřiva (K1) a nepatrnou příměsí ostřiva velikostní třídy K3.

Rozměry: d. zl. 128 mm; v. těla 95 mm; š. zl. 55 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: Malický 1959.

35. Lážovice (okr. Beroun), tab. IV: 35

Vepřín, jv. od obce, výzkum z roku 1957.

V prostoru mezi sloupovou stavbou a ohništěm (interpretace – kultovní objekt).

Uložení: Muzeum Českého krasu v Berouně (sbírka Hořovice) inv. č. SH 7812.

Fragment nevýrazného rohu měsíkovitého podstavce s odlomeným vrcholem. Příčný řez lichoběžníkový. Vnitřní stěna nepatrně prohnutá. Povrch hladký, cihlové až cihlově hnědé barvy. Keramický materiál s obsahem ostřiva velikostní třídy K2 (do 2 mm). Rozměry: d. zl. 98 mm; v. zl. 85 mm, š. zl. 79 mm; š. hřbetu 48 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: Malický 1959.

36. Libčice na Vltavou (okr. Praha-západ), tab. IV: 36

Na špičce, výzkum z roku 1987.

Obj. 3, soujámí – chata (SZ čtvrtina 20–40 cm).

Uložení: Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, inv. č. 203889 (př. č. 3478/2001).

Roh měsíkovitého podstavce nepravidelně jehlanovitý tvaru. Povrch pórovitý, světle okrové až hnědé barvy. Keramický materiál světle okrové barvy, jemný až plavený s příměsí organického ostřiva.

Rozměry: d. zl. 65 mm; v. zl. 72 mm; š. zl. 44 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: *nepublikováno*.

37. Libočany u Žatce (okr. Louny), tab. IV: 37

Hůrky – osada zaniklá po r. 1955.

Kulturní jáma.

Uložení: Národní muzeum, inv. č. 31966, v poznámce uvedeno Benešova sbírka – č. k. 455.

Část měsíkovitého podstavce hranolovitého těla s rohem. Příčný řez štíhle lichoběžníkovitý. Prohnutá základna s otiskem podélně rozštípnutého dřeva. Zaoblený hřbet plynule přechází do štíhlého, ven vyhnutého rohu se zaobleným vrcholem. Povrch hlazený, světle okrové až šedé barvy s otisky papilárních linií, na čelní straně pod rohem až černohnědé zbarvení. Keramický materiál okrové barvy s obsahem ostřiva velikostní třídy K1.

Rozměry: d. zl. 131 mm; v. těla 103 mm; v. rohu 142 mm; š. základny 74 mm; š. hřbetu 18 mm.

Datování: Ha B?

Literatura: *nepublikováno*.

38. Libočany u Žatce (okr. Louny), tab. IV: 38

Hůrky – osada zaniklá po r. 1955.

Bez náleзовého celku.

Uložení: Národní muzeum, inv. č. 31967, v poznámce uvedeno Benešova sbírka – č. k. 453.

Část měsíkovitého podstavce hranolovitého těla zakončená rohem. Příčný řez lichoběžníkový. Základna nese otisk pracovní podložky ve formě podélně rozštípnutého dřeva. Plochý hřbet plynule přechází v (zcela rekonstruovaný) roh. Povrch hlazený s patrnými stopami nástroje. Barva světle okrová, na jedné čelní stěně černošedé oblasti zejména při bázi a černošedé zbarvení pod rohem. Keramický materiál s příměsí ostřiva velikostní třídy K1.

Rozměry: d. zl. 174 mm; v. těla 88 mm; v. rekonstruovaného rohu 124 mm; š. základny 58 mm; š. hřbetu 38 mm.

Datování: Ha B?

Literatura: *nepublikováno*.

39. Libočany u Žatce (okr. Louny), tab. IV: 39

Hůrky – osada zaniklá po r. 1955.

Bez náleзовého celku.

Uložení: Národní muzeum, inv. č. 31968.

Fragment keramického artefaktu, pravděpodobně měsíkovitého podstavce, s mělkým svislým a vodorovným kanelovaným povrchem. Barva povrchu cihlově červená.

Rozměry: d. zl. 110 mm; v. zl. 65 mm.

Datování: Ha B?

Literatura: *nepublikováno*.

Pozn.: Předmět nebyl dohledán.

40-1. Liptice (okr. Teplice), tab. IV: 40-1

Obec zaniklá důlní těžbou, výzkum z roku 1983. **Obj. 2-II/83** (vrstva 0–10 cm) soujámí – polozezemnice.

Uložení: Regionální muzeum v Teplicích, př. č. 85/99 (exp. Most 112/83-6).

Roh měsíkovitého podstavce ostře vystupující ze hřbetu ve tvaru čtyřbokého komolého jehlanu. Povrch hladký, cihlově červené barvy. Keramický materiál s příměsí ostřiva velikostní třídy K1, cihlově hnědé, u boční stěny až černé barvy.

Rozměry: d. zl. 48 mm; v. zl. 67 mm (v. rohu 46 mm); š. zl. 47 mm; š. hřbetu 44 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: Beneš J. 1987; 1995.

40-2. Liptice (okr. Teplice), tab. IV: 40-2

Obec zaniklá důlní těžbou, výzkum z roku 1983.

Obj. 2-II/83 (vrstva 20–30 cm), soujámí – polozemnice.

Uložení: Regionální muzeum v Teplicích, př. č. 85/99 (exp. Most 112/83-28).

Roh měsíkovitého podstavce ve tvaru nepravidelného čtyřbokého komolého jehlanu s mírně zaobleným vrcholem. Vnitřní stěna rohu nepatrně prohnutá. Povrch hladký, cihlově červené až černošedé barvy (zakouření). Keramický materiál cihlově hnědé barvy s příměsí ostřiva velikostní třídy K1.

Rozměry: d. zl. 33 mm; v. zl. 72 mm; š. zl. 48 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: Beneš J. 1987; 1995.

40-3. Liptice (okr. Teplice), tab. IV: 40-3

Obec zaniklá důlní těžbou, výzkum z roku 1983.

Obj. 2-II/83 (vrstva 20–30 cm), soujámí – polozemnice.

Uložení: Regionální muzeum v Teplicích, př. č. 85/99 (exp. Most 112/83-28).

Část mírně hranolovitěho těla měsíkovitého podstavce. Příčný řez lichoběžníkový. Základna s otiskem podélně rozštípnutého dřeva. Hřbet rovný s mírně zkosenými hranami. Povrch hlazený, světle okrové barvy. Keramický materiál cihlově hnědé až tmavě šedé barvy s příměsí ostřiva velikostní třídy K1.

Rozměry: d. zl. 115 mm; v. těla 78 mm; š. základny 56 mm; š. hřbetu 49 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: Beneš J. 1987; 1995.

41-1. Liptice (okr. Teplice), tab. IV: 41-1

Obec zaniklá důlní těžbou, výzkum z roku 1983.

Obj. 2-II/83 (vrstva 20–30 cm), soujámí – polozemnice.

Uložení: Regionální muzeum v Teplicích, př. č. 85/99 (exp. Most 112/83-31).

Fragment těla měsíkovitého podstavce s částečně zachovaným povrchem základny, čelní stěny a hřbetu. Základna nese otisk podélně rozštípnutého dřeva. Hřbet rovný. Povrch hlazený, světle okrové barvy. Keramický materiál cihlově hnědé barvy s příměsí ostřiva velikostní třídy K1.

Rozměry: d. zl. 88; v. těla 97 mm; š. zl. 52 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: Beneš J. 1987; 1995.

41-2. Liptice (okr. Teplice), tab. IV: 41-2

Obec zaniklá důlní těžbou, výzkum z roku 1983.

Obj. 2-II/83 (vrstva 20–30 cm), soujámí – polozemnice.

Uložení: Regionální muzeum v Teplicích, př. č. 85/99 (exp. Most 112/83-36).

Fragment horní části hranolovitěho těla měsíkovitého podstavce. Příčný řez lichoběžníkovitý se zaoblenými hranami horní základny. Čelní stěny jsou mírně prohnuté, hřbet zaoblený. Povrch hlazený se stopami podélněho hlazení prsty. Barva povrchu šedá, na jedné čelní stěně místy černé skvrny (očazení). Keramický materiál s příměsí ostřiva velikostní třídy K2 (do 1,5 mm).

Rozměry: d. zl. 110 mm; v. zl. 65 mm; š. zl. 56 mm; š. hřbetu 34 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: Beneš J. 1987; 1995.

42. Malá Černoc (okr. Louny), tab. V: 42

Nález před II. sv. válkou.

Bez nálezového celku.

Uložení: Regionální muzeum K. A. Polánka v Žatci, př. č. 391/85.

Horní partie měsíkovitého podstavce hranolovitěho těla s rohem. Příčný řez lichoběžníkový. Základna odlomena. Plochý hřbet ukončen mírně zataženým rohem klínovitěho tvaru. Povrch hlazený, cihlově až cihlově hnědé barvy. Keramický materiál cihlově hnědé barvy s příměsí ostřiva velikostní třídy K1 (do 0,5 mm).

Rozměry: d. zl. 77 mm; v. zl. 90 mm; v. rohu (od hřbetu) 41 mm; š. zl. 63 mm; š. hřbetu 52 mm.

Datování: Ha B?

Literatura: nepublikováno.

43. Pňov (okr. Kolín), tab. V: 43

Výzkum z roku 1913.

Kulturní jáma.

Uložení: Polabské muzeum, inv. č. 3020.

Část měsíkovitého podstavce hranolovitěho těla s rohem. Příčný řez lichoběžníkový. Základna s otiskem podélně rozštípnutého dřeva. Plochý, mírně zkosený hřbet plynule na konci vytažený v roh. Povrch hlazený cihlově hnědé barvy. Keramický materiál místy šedočerné barvy s obsahem ostřiva velikostní třídy K2.

Rozměry: d. zl. 123 mm; v. těla 70 mm; v. rohu 95 mm; š. základny 58 mm; š. hřbetu 36 mm.

Datování: Ha B?

Literatura: Mazač 2000.

44. Poříčany (okr. Kolín), tab. V: 44

Černá obora, výzkum z roku 1955.

Jáma 2, kruhového půdorysu.

Uložení: Regionální muzeum v Kolíně, př. č. 110/96.

Zlomek horní partie měsíkovitého podstavce hranolovitěho těla s nevýrazným rohem. Příčný řez lichoběžníkovitý. Základna odlomena. Povrch artefaktu je zdoben cca 10 mm širokými žlábků. Na obou čelních stěnách jsou aplikovány totožným způsobem: na dva svislé žlábků směřující od rohu k základně přiléhají čtyři dochované vodorovné žlábků kopírující hranu hřbetu. Povrch boční stěny pokrývají tři svislé žlábků. Stejný počet podélných žlábků je na hřbetě. Povrch hlazený až leštěný, světle okrové barvy. Keramický materiál okrové až cihlově hnědé barvy s obsahem ostřiva velikostní třídy K3 (do 6 mm).

Rozměry d. zl. 92 mm; v. zl. 67 mm; v. rohu od základny 25 mm; š. zl. 50 mm; š. hřbetu 43 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: Mazač 2000.

45. Praha-Bohnice, tab. V: 45

Lokalita neznámá (Na Zámkách?).

Bez nálezového celku.

Uložení: Národní muzeum, inv. č. 40437.

Roh měsíkovitého podstavce lichoběžníkověho příčného řezu. Roh plynule navazuje na hřbet, boční strana mírně zakřivená. Povrch hlazený, na jedné čelní stěně světle cihlově červené barvy, na hřbetu a druhé čelní stěně světle okrové. Keramický materiál cihlově hnědé barvy s příměsí ostřiva velikostní třídy K3.

Rozměry: d. zl. 72 mm; v. zl. 113 mm; š. zl. 59 mm; š. hřbetu 44 mm.

Datování: Ha B?

Literatura: *Mazač 2000*.

46. Praha-Čakovice, tab. V: 46

Mezi ulicemi Kosteckou a Tryskovickou, výzkum z roku 1976.

Obj. 28, polozemnice.

Uložení: Muzeum hlavního města Prahy, inv. č. A 213 375, (př. č. 44/76-41).

Horní partie měsíkovitého podstavce hranolovitěho těla s ostře vytaženým rohem ve tvaru komolého čtyřbokého jehlance. Základna odlomena. Příčný řez lichoběžníkovitý. Boční stěna svislá. Povrch hlazený, světle cihlově červené až světle okrové barvy. Keramický materiál okrové barvy s obsahem ostřiva velikostní třídy K1 (0,5 mm).

Rozměry: d. zl. 106 mm; v. zl. 92 mm; v. rohu (od hřbetu) 19 mm; š. zl. 48 mm; š. hřbetu 30 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: *Kovářík 1983; Lutovský – Smejtek a kol. 2005*.

Pozn.: výzkum nezpracován.

47-1. Praha-Čakovice, tab. V: 47-1

Mezi ulicemi Kosteckou a Tryskovickou, výzkum z roku 1976.

Obj. 28, polozemnice.

Uložení: Muzeum hlavního města Prahy, inv. č. A 213 375 (2), (př. č. 44/76-41).

Fragment horní části těla měsíkovitého podstavce mírně lichoběžníkovitého příčného řezu. Hřbet rovný. Povrch hladký světle okrové barvy, jedna čelní stěna šedě zbarvená. Keramický materiál cihlově červené barvy s příměsí ostřiva velikostní třídy K2. Rozměry: d. zl. 69 mm; v. zl. 42 mm; š. zl. 39 mm; š. hřbetu 33 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: *Kovářík 1983; Lutovský – Smejtek a kol. 2005*.

Pozn.: výzkum nezpracován.

47-2. Praha-Čakovice, tab. V: 47-2

Mezi ulicemi Kosteckou a Tryskovickou, výzkum z roku 1976.

Obj. 28, polozemnice.

Uložení: Muzeum hlavního města Prahy, inv. č. A 213 375 (3), (př. č. 44/76-41).

Klínovitý roh měsíkovitého podstavce lichoběžníkovitého příčného řezu. Povrch hlazený, světle okrové barvy. Keramický materiál cihlově červené barvy s příměsí ostřiva velikostní třídy K2 (do 3 mm).

Rozměry: d. zl. 28 mm; v. zl. 42 mm; š. zl. 38 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: *Kovářík 1983; Lutovský – Smejtek a kol. 2005*.

Pozn.: výzkum nezpracován.

47-3. Praha-Čakovice, tab. V: 47-3

Mezi ulicemi Kosteckou a Tryskovickou, výzkum z roku 1976.

Obj. 28, polozemnice

Uložení: Muzeum hlavního města Prahy, inv. č. A 213 375 (4), (př. č. 44/76-41).

Čtyři drobné nespojitě fragmenty měsíkovitého podstavce hranolovitěho těla. Jeden zlomek hřbetu s ostrým náběhem na roh. Hřbet plochý. Povrch hlazený, světle okrové barvy, na jedné čelní stěně

až šedý. Keramický materiál cihlově červené barvy s obsahem ostřiva K2 (do 3 mm).

Rozměry: d. zl. 60 mm; v. zl. 41 mm; š. hřbetu 31 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: *Kovářík 1983; Lutovský – Smejtek a kol. 2005*.

Pozn.: výzkum nezpracován.

48. Praha-Čakovice, tab. V: 48

Mezi ulicemi Kosteckou a Tryskovickou, výzkum z roku 1976.

Obj. 28, polozemnice.

Uložení: Muzeum hlavního města Prahy, inv. č. A 213 375 (5), (př. č. 44/76-41).

Tři fragmenty měsíkovitého podstavce hranolovitěho těla: dva amorfní zlomky základny bez otisku a zlomek zaobleného hřbetu. Pravděpodobně pocházejí ze stejného exempláře. Povrch hladký světle okrové barvy. Keramický materiál plavený, světle cihlově červené barvy s příměsí minerálního ostřiva velikostní třídy K3.

Rozměry: d. zl. 52 mm; v. zl. 58 mm; š. zl. 43 mm; š. hřbetu 24 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: *Kovářík 1983; Lutovský – Smejtek a kol. 2005*.

Pozn.: výzkum nezpracován.

49. Praha-Čakovice, tab. V: 49

Mezi ulicemi Kosteckou a Tryskovickou, výzkum z roku 1976.

Obj. 72, jáma.

Uložení: Muzeum hlavního města Prahy, inv. č. A 212 108.

Horní partie měsíkovitého podstavce hranolovitěho těla s rohem. Základna odlomena. Rovný hřbet plynule přechází v roh s odlomeným vrcholem. Povrch hlazený, světle okrové barvy. Keramický materiál světle cihlově červené barvy s příměsí ostřiva velikostní třídy K2 (do 3 mm).

Rozměry: d. zl. 92 mm; v. zl. 106 mm; š. zl. 50 mm; š. hřbetu 35 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: *Kovářík 1983; Lutovský – Smejtek a kol. 2005*.

Pozn.: výzkum nezpracován.

50. Praha-Čakovice, tab. V: 50

Sběr – kulturně neurčen, starý nález?

Uložení: Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, inv. č. 31 603, př. č. 1448/76.

Osm drobných fragmentů měsíkovitého podstavce, rohu, hřbetu a patně i základny. Povrch hlazený až leštěný, hnědočervené až světle okrové barvy. Na vnější straně rohu ostrý přechod mezi těmito tóny. Keramický materiál vypálený cihlově červené barvy s minimální příměsí ostřiva velikosti 1–3 mm.

Rozměry fragmentu rohu: v. zl. 52, mm, d. zl. 36,6 mm, š. zl. 40 mm.

Datování: Ha B?

Literatura: *nepublikováno*.

51-1. Praha-Ruzyně, tab. V: 51-1

Ztracená ul., výzkum z roku 2008.

Obj. 310, plocha E.

Uložení: Labrys, o.p.s., inv. č. A 472 485.

Fragment boční stěny měsíkovitého podstavce s přilehlými čelními stěnami lichoběžníkovitého příčného řezu. Základna i hřbet, resp. roh odlome-

ny. Povrch hlazený, cihlově červené, blíže k jedné čelní stěně černé barvy. Keramický materiál plavený s ostrivem velikostní třídy K2, hnědé, při stěnách cihlově červené barvy.

Rozměry: d. zl. 59 mm; v. zl. 72 mm; š. zl. 64 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: *nepublikováno*.

51-2. Praha-Ruzyně, tab. V: 51-2

Ztracená ul., výzkum z roku 2008.

Obj. 310, plocha E.

Uložení: Labrys, o.p.s., inv. č.: A 472 766, A 472 767, A 472 768, A 472 769, A 472 835, A 472 836, A 472 837, A 472838, A 472 839, A 473 171, A 473 172, A 473 173, A 473 174, A 473 494, A 473 548, A 473 549, A473 550, A 474 183.

Osmnáct fragmentů těla jednoho kusu měsícovitého podstavce.

A 474 183 – fragment horní partie hranolovitěho těla měsícovitého podstavce. Příčný řez lichoběžníkový. Hřbet rovný. Povrch hlazený až leštěný, světle okrové barvy.

Rozměry: d. zl. 74 mm; v. zl. 63 mm; š. hřbetu 29–31 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: *nepublikováno*.

51-3. Praha-Ruzyně

Ztracená ul., výzkum z roku 2008.

Obj. 310, plocha E.

Uložení: Labrys, o.p.s., inv. č.: A 472 766, A 472 767, A 472 768, A 472 769, A 472 835, A 472 836, A 472 837, A 472 838, A 472 839, A 473 171, A 473 172, A 473 173, A 473 174, A 473 494, A 473 548, A 473 549, A473 550, A 474 183.

Osmnáct fragmentů těla jednoho kusu měsícovitého podstavce.

A 473 171 – základna s otiskem podélně rozštípnutého dřeva. Povrch stěn hlazený až leštěný, světle okrový u báze šedohnědý. Keramický materiál cihlové barvy s příměsí hrubého ostríva velikostní třídy K3 (do 7 mm).

Datování: Ha B.

Literatura: *nepublikováno*.

52. Praha-Řeporyje, tab. V: 52

Výzkum z roku 1927.

Bez nálezového celku, Malinova sbírka.

Uložení: Středočeské muzeum v Rostokách u Prahy, inv. č. 244565 (př. č. 27/95, jiné č. 323).

Část měsícovitého podstavce hranolovitěho těla s rohem. Příčný řez lichoběžníkový. Základna nese stopy podélně rozštípnutého dřeva. Boční stěna mírně vyklenutá. Hřbet rovný, na konci přechází v malý jehlanovitě se zužující roh s mírně dovnitř zataženým vrcholem. Povrch hlazený. Zbarvení čelních stěn je odlišné, na boční stěně patrný ostrý přechod. Jedna stěna světle okrová, druhá tmavší okrová až šedá. Barva základny šedá. Keramický materiál cihlové barvy s příměsí tmavého ostríva velikostní třídy K1.

Rozměry: d. zl. 106 mm; v. těla 95 mm; v. rohu 135 mm; š. základny 70 mm; š. hřbetu 46 mm.

Datování: Ha B?

Literatura: *Filip 1936*, 57, pozn. 10.

53. Praha-Slivenec, tab. V: 53-1–53-2; VI: 53-3–53-7

Výzkum z roku 2015.

Obj. 5014.

Uložení: Labrys, o.p.s., ev. č. A 764604.

Osm fragmentů tuhovaného exempláře s rohy zdobeného žlábkováním. Tuhování zachováno na jedné čelní stěně, části hřbetu, boku a rohu. Druhá stěna vykazuje po tuhování jen nepatrné stopy. Žlábkování aplikováno na všech stěnách, včetně hřbetu. Čelní stěny zdobí v oblasti rohů téměř svislé svazky vícenásobných žlábků, přední pás min. 13 žlábků, zadní patrně dva izolované svazky čtyř mírně šikmých žlábků oddělené prázdným polem. Hřbet a boční stěnu doplňují kombinace svazků podélných (5 až 6) a příčných svazků (7), resp. vertikálních a horizontálních (5).

Datování: Ha B.

Literatura: *Schimerová – Vávra 2015*.

53-1. Část těla měsícovitého podstavce s náběhem na roh. Příčný řez lichoběžníkový. Základna nese otisk podložky. Hřbet mírně klenutý. Povrch leštěný, jedna čelní stěna a část hřbetu tuhovaná s ostrým přechodem do světle cihlově červené, druhá čelní stěna světle červené barvy vykazuje nevýrazné šedé stopy po tuhování. Obě čelní stěny zdobeny mírně šikmým až svislým žlábkováním – přední pás o min. 13 žlábků, zadní izolovaným svazkem čtyř žlábků a náznakem dalšího žlábků, resp. svazku, blíže rohu. Na hřbetu je kombinace svazků pěti podélných a minimálně čtyř příčných žlábků. Materiál vypálený, červenohnědý až hnědý barvy s příměsí hnědého minerálního ostríva o velikosti K3.

Rozměry: d. zl. 95 mm; v. zl. 122 mm; v. tělo 107 mm; š. základna 69 mm; š. hřbet 29 mm.

53-2. Část hřbetu středové části těla lichoběžníkového řezu. Hřbet rovný, plochý, zdobený kombinací svazku šesti podélných žlábků a svazkem sedmi příčných žlábků, ukončených prázdnou plochou. Čelní stěny nezdobené. Příčný řez lichoběžníkový. Povrch leštěný, světle cihlově červené, místy šedé barvy – patrně pozůstatek tuhování. Materiál vypálený, červenohnědý až hnědý barvy, s příměsí hnědého minerálního ostríva o velikosti K3.

Rozměry: d. zl. 126 mm; v. zl. 60 mm; š. zl. 53 mm; š. hřbet 30–32 mm.

53-3. Fragment čelní, boční stěny a základny, lichoběžníkového řezu. Základna plochá s otiskem podložky. Obě stěny zdobeny šikmými žlábků, čelní samostatným svazkem čtyř žlábků, boční stěna minimálně čtyřmi žlábků. Povrch leštěný čelní stěna světle cihlově červené až šedé barvy – patrně pozůstatek tuhování, boční stěna tuhovaná. Materiál vypálený, červenohnědý až hnědý barvy, s příměsí hnědého minerálního ostríva o velikosti K3.

Rozměry: d. zl. 57 mm; v. zl. 51 mm; š. zl. 33 mm.

53-4. Fragment vrcholu rohu zdobený žlábkováním, lichoběžníkového řezu. Čelní (tuhovaná stěna) zdobena svazkem čtyř úzkých šikmých žlábků, druhá strana pásem min. čtyř mírně šikmých žlábků. Vnitřní stěna rohu svazkem pěti podélných žlábků a vnější stěna svazkem pěti horizontálních žlábků. Povrch leštěný, na vrcholu degradovaný, čelní stěna a část hřbetu tuhovaná, druhá čelní stěna a bok světle cihlově červené barvy s pozůstatky tuhování. Materiál vypálený.

- ný, červenohnědé až hnědé barvy, s příměsí hnědého minerálního ostřiva o velikosti K3.
Rozměry: d. zl. 38 mm; v. zl. 42 mm; š. hřbetu 28 mm; š. vrchol 25 mm.
- 53-5.** Spodní část nezdobené čelní stěny a základny s otiskem podložky. Příčný řez lichoběžníkový. Povrch stěny leštěný, tuhovaný. Materiál vypálený, červenohnědé až hnědé barvy, s příměsí hnědého minerálního ostřiva o velikosti K3.
Rozměry: d. zl. 69 mm; v. zl. 59 mm; š. zl. 40 mm.
- 53-6.** Spodní část nezdobené čelní stěny a základny s otiskem podložky. Příčný řez lichoběžníkový. Povrch stěny leštěný, světle červené barvy. Materiál vypálený, červenohnědé až hnědé barvy, v horní partii černě zakouřený, s příměsí hnědého minerálního ostřiva o velikosti K3.
Rozměry: d. zl. 88 mm; v. zl. 65 mm; š. zl. 39 mm.
- 53-7.** Spodní část těla, dvou čelních stěn a základny s otiskem podložky. Příčný řez lichoběžníkový. Povrch leštěný světle červené barvy při bázi šedý (stopy tuhování). Materiál vypálený, červenohnědé až hnědé barvy, s příměsí hnědého minerálního ostřiva o velikosti K3.
Rozměry: d. zl. 153 mm; v. zl. 80 mm; š. základny 75 mm.
- 53-8.** Drobný amorfní zlomek základny s otiskem podložky. Materiál vypálený, červenohnědé až hnědé barvy, s příměsí hnědého minerálního ostřiva o velikosti K3.
- 53-9. Praha-Slivenec, tab. VI: 53-9**
Výzkum z roku 2015.
Obj. 5014.
Uložení: Labrys, o.p.s., ev. č. A 766 133.
Fragment mírně zaobleného hřbetu zdobený svazkem pěti šikmých žlábků. Povrch leštěný, rozpraskaný, částečně erodovaný, jedna čelní stěna a hřbet tuhovaný s ostrým přechodem do světle červené barvy vyskytující se na přilehlé čelní stěně. Materiál vypálený, nesoudržný s příměsí hnědého minerálního ostřiva velikosti K4 (do 12 mm).
Rozměry: d. zl. 52 mm; v. zl. 48 mm; š. hřbet 33 mm; š. zl. 46 mm.
Datování: Ha B.
Literatura: Schimerová – Vávra 2015.
Pozn.: není zcela zřejmé, zda patří k předchozímu exempláři.
- 54-1. Praha-Slivenec, tab. VI: 54-1**
Výzkum z roku 2015.
Obj. 5031.
Uložení: Labrys, o.p.s., ev. č. A 765 046.
Fragment nezdobené vnitřní stěny rohu měsícovitého podstavce. Povrch tuhovaný, erodovaný. Materiál vypálený s vyšší příměsí bílého minerálního ostřiva velikosti K2 (do 3 mm).
Rozměry: d. zl. 60 mm; v. zl. 80 mm; š. hřbet 34 mm.
Datování: Ha B.
Literatura: Schimerová – Vávra 2015.
- 54-2. Praha-Slivenec, tab. VI: 54-2**
Výzkum z roku 2015.
- Obj. 5031.**
Uložení: Labrys, o.p.s., ev. č. A 762 599.
Fragment horní partie těla měsícovitého podstavce, dvou čelních stěn a nepatrnou ploškou hřbetu. Povrch hlazený, se stopami bílého nátěru. Materiál vypálený s vyšší příměsí bílého minerálního ostřiva velikosti K2 (do 3 mm).
Rozměry: d. zl. 49 mm; v. zl. 64 mm; š. hřbet 38 mm; š. zl. 65 mm.
Datování: Ha B.
Literatura: Schimerová – Vávra 2015.
- 55. Praha-Slivenec, tab. VI: 55**
Výzkum z roku 2015.
Plocha.
Uložení: Labrys, o.p.s., ev. č. A 762 266.
Fragment tří stěn nejasného postavení, patrně čelní stěny, boku a bezrohého zakončení hřbetu. Povrch hlazený, tmavě šedé barvy se zbytky bílého nátěru. Materiál vypálený, cihlově červené barvy s nižší příměsí drobného minerálního ostřiva K1.
Rozměry: d. zl. 53 mm; v. zl. 69 mm; š. zl. hřbetu 29 mm; š. zl. 54 mm.
Datování: Ha B.
Literatura: Schimerová – Vávra 2015.
- 56-1. Praha-Stodůlky, tab. VI: 56-1**
Jeremiášova ul., výzkum z roku 2008.
Polozemnice, obj. 1186, 1187, 1188, plocha D.
Uložení: Labrys, o.p.s., inv. č. A 491 113.
Z několika zlomků slepená část měsícovitého podstavce hranolovitěho těla s rohem. Příčný řez lichoběžníkový. Základna nese otisk podélně rozštípnutého dřeva. Boční stěna z velké části doplněna sádkou. Nepatrně zkosený hřbet zakončuje jehlanovitý roh se zaobleným vrcholem. Povrch hlazený, cihlově červené, u rohu cihlově hnědé barvy, na protilehlé čelní stěně u rohu až černé zbarvení. Keramický materiál cihlově červené barvy s obsahem ostřiva velikostní třídy K2.
Rozměry: d. zl. 142 mm; v. těla 81 mm; v. rohu 143 mm; š. základny 73,5 mm; š. hřbetu 45 mm.
Datování: Ha B.
Literatura: nepublikováno.
- 56-2. Praha-Stodůlky, tab. VI: 56-2**
Jeremiášova ul., výzkum z roku 2008.
Polozemnice, obj. 1186, 1187, 1188, plocha D.
Uložení: Labrys, o.p.s., inv. č. A 491 114.
Slepená část horní partie hranolovitěho těla měsícovitého podstavce s náběhem na roh. Základna odlomena. Hřbet plynule přecházel v roh. Povrch hladký až hlazený, okrové až hnědé barvy. Keramický materiál cihlově červený s příměsí ostřiva velikostní třídy K2.
Rozměry: d. zl. 125 mm; v. zl. 77 mm; š. zl. 76 mm; š. hřbetu 45 mm.
Datování: Ha B.
Literatura: nepublikováno.
- 56-3. Praha-Stodůlky, tab. VI: 56-3**
Jeremiášova ul., výzkum z roku 2008.
Polozemnice, obj. 1186, 1187, 1188, plocha D.
Uložení: Labrys, o.p.s., inv. č. A 489 784.
Fragment hřbetu hranolovitěho těla měsícovitého podstavce lichoběžníkového řezu. Povrch hladký až

hlazený, cihlově červené až hnědé barvy. Keramický materiál cihlově červené barvy s obsahem ostřiva velikostní třídy K3.

Rozměry: d. zl. 78 mm; v. zl. 34 mm; š. zl. 60 mm; š. hřbetu 45 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: *nepublikováno*.

Pozn.: Z objektu 1186 pocházejí další dva atypické fragmenty stěn, které lze přiřadit ke stejnému exempláři jako předešlé kusy.

57. Praha-Stodůlky, tab. VI: 57

Jeremiášova ul., výzkum z roku 2008.

Obj. 1168 (zásobní jáma), plocha D.

Uložení: Labrys, o.p.s., inv. č. A 490 060.

Část hranolovitěho těla měsícovitého podstavce s bezrohým zakončením. Příčný řez mírně lichoběžníkovitý. Základna hladká s mírně převýšenými okraji. Boční stěna mírně vykloněná. Hřbet rovný. Povrch stěn hlazený až leštěný světle okrové barvy. Keramický materiál okrové barvy s obsahem ostřiva velikostní třídy K3 (4–7 mm).

Rozměry: d. zl. 137; v. těla 90–93 mm; š. základny 72–77 mm; š. hřbetu 62–64 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: *nepublikováno*.

58-1. Praha-Stodůlky, tab. VI: 58-1

Jeremiášova ul., výzkum z roku 2008.

Obj. 1168 (zásobní jáma), plocha D.

Uložení: Labrys, o.p.s., inv. č. A 490 061.

Fragment čelní stěny hranolovitěho těla měsícovitého podstavce, lichoběžníkového příčného řezu. Základna hladká, světle okrové barvy. Zkosený hřbet mírně prohnutý. Povrch hlazený, světle okrové, při bázi šedé barvy. Keramický materiál s obsahem ostřiva velikostní třídy K2 (do 3 mm).

Rozměry: d. zl. 118 mm; v. těla 69–71 mm; š. zl. 40 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: *nepublikováno*.

58-2. Praha-Stodůlky, tab. VI: 58-2

Jeremiášova ul., výzkum z roku 2008.

Obj. 1168 (zásobní jáma), plocha D.

Uložení: Labrys, o.p.s., inv. č. A 490 062.

Fragment základny a čelní stěny těla měsícovitého podstavce, patrně lichoběžníkovitého příčného řezu. Základna zahlazovaná, hnědé až cihlově červené barvy. Povrch stěny hlazený, světle okrový. Keramický materiál tmavě cihlové barvy s příměsí ostřiva velikostní třídy K2.

Rozměry: d. zl. 90 mm; v. zl. 36 mm; š. zl. 58 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: *nepublikováno*.

59. Praha-Stodůlky, tab. VI: 59

Jeremiášova ul., výzkum z roku 2008.

Plocha C, sběr.

Uložení: Labrys, o.p.s., inv. č. A 488 464.

Část hranolovitěho těla měsícovitého podstavce lichoběžníkovitého příčného řezu. Základna rovná se zahlazeným otiskem dřevěné pracovní podložky. Hřbet rovný, hlazený s bílým „vápeným“ nátěrem. Povrch čelní stěny hlazený, světle okrové barvy, na druhé čelní stěně hladký, šedo-

hnědý, u báze cihlově červený. Keramický materiál světle cihlové barvy s příměsí ostřiva velikostní třídy K2.

Rozměry: d. zl. 111 mm; v. těla 75 mm; š. základny 62 mm; š. hřbetu 34 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: *nepublikováno*.

60. Přemýšlení (okr. Praha-východ), tab. VII: 60

U cihelny, výzkum z let 2006–2008.

Objekt 99, jáma (hl. 0–60 cm).

Uložení: Oblastní muzeum Praha-východ, inv. č. ARCH 43124

Z několika kusů slepený téměř kompletní symetrický měsícovitý podstavec s rohy, hranolovitěho těla, lichoběžníkového příčného řezu. Dochovány jsou oba konce, chybí pouze malá část těla. Základna nese otisk podélně rozštípnutého dřeva, uprostřed její povrch upravován prsty. Čelní stěny leštěné, v oblasti rohů se zachovalo tuhování. Částečně erodovaný povrch bočních stěn rovněž tuhovaný. Rovný hřbet plynule přechází v rohy s mírně zaoblenými vrcholy. Barva povrchu světle šedá až světle okrová, místy tmavé až černé skvrny. Povrch tvoří 2–5 mm silné nástřeplí. Keramický materiál světle okrové až světle cihlově červené barvy, u rohů hnědě zabarvený, s obsahem ostřiva velikostní kategorie K2. V oblasti rohů materiál spíše sušený nebo jen slabě pálený, zatímco ve středu objektu vypálený.

Rozměry: d. zl. 439 + 126 mm; v. těla 94,5 – 103 mm; v. rohů 160 a 160 mm; š. základny 80–101 mm; š. hřbetu 42–44 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: *Mazač – Kloužková 2012*, obr. 63.

61. Přemýšlení (okr. Praha-východ), tab. VII: 61

U cihelny, výzkum z let 2006–2008.

Objekt 99, jáma (hl. 20–60 cm).

Uložení: Oblastní muzeum Praha-východ, inv. č. ARCH 43118.

Z několika kusů slepená část hranolovitěho těla měsícovitého podstavce. Příčný řez lichoběžníkovitý. Základna prohnutá s nevýrazným otiskem podélně rozštípnutého dřeva cihlové až cihlově hnědé barvy. Mírně zkosený hřbet se k jedné straně mírně zvedá. Hrana hřbetu poškozená. Povrch hlazený, světle šedá až světle okrové barvy s tmavě šedými až černými místy na hřbetu, zejména pak na jedné čelní stěně, kde jejich ostré ohraničení působí jako stopy stékající tekutiny (příškvarky). Keramický materiál s obsahem ostřiva velikostní třídy K2, cihlové až tmavě hnědé barvy (u lomu na jedné straně).

Rozměry: d. zl. 216 mm; v. těla 96–102 mm; š. základny 98,5–100 mm; š. hřbetu 42 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: *nepublikováno*.

62. Přemýšlení (okr. Praha-východ), tab. VII: 62

U cihelny, výzkum z let 2006–2008.

Objekt 99, jáma (hl. 0–20 cm).

Uložení: Oblastní muzeum Praha-východ, inv. č. ARCH 43116.

Část měsícovitého podstavce hranolovitěho těla s rohem. Příčný řez lichoběžníkovitý. Základna s otiskem podélně rozštípnutého dřeva. Boční stěna svislá. Hřbet rovný plynule přecházející v roh s čas-

tečně poškozeným vrcholem. Povrch čelní a boční stěny a dále hřbetu leštěný, druhá čelní stěna hlazená. Na obou stěnách patrné stopy hlazení – pod rohem svislé tahy až k základně, na těle tahy kopírující linii hřbetu. Barva povrchu světle okrová až šedá, na vnitřní straně rohu tmavě šedá skvrna, od poloviny boční stěny níže k bázi tmavě šedá oblast. Působí dojmem špatného vypálení podobně jako na exempláři kat. č. 80. Keramický materiál světle cihlově červené barvy s obsahem ostřiva velikostní kategorie K2 (do 1,5 mm).

Rozměry: d. zl. 123 mm; v. těla 86 mm; v. rohu 121 mm; š. základny 59–65 mm; š. hřbetu 35 mm. Datování: Ha B2–3.

Literatura: *nepublikováno*.

63. Přemýšlení (okr. Praha-východ), tab. VII: 63

U cihelny, výzkum z let 2006–2008.

Objekt 99, jáma.

Uložení: Oblastní muzeum Praha-východ, inv. č. ARCH 43117.

Část hranolovitěho těla měsíkovitého podstavce lichoběžníkového řezu. Základna hrubě hlazená cihlově, uprostřed cihlově hnědé barvy. Hřbet rovný s poškozenou jednou hranou. Povrch hlazený, světle okrový, u otlučené hrany hřbetu tmavě šedý. Keramický materiál tmavě cihlově barvy s příměsí ostřiva velikostní třídy K3.

Rozměry: d. zl. 142 mm; v. těla 100 mm; š. základny 107 mm; š. hřbetu 40 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: *nepublikováno*.

64. Přemýšlení (okr. Praha-východ), tab. VII: 64

U cihelny, výzkum z let 2006–2008.

Objekt 99, jáma (hl. 0–20 cm).

Uložení: Oblastní muzeum Praha-východ, inv. č. ARCH 43119.

Část měsíkovitého podstavce s rohem hranolovitěho těla lichoběžníkového příčného řezu. Základna z velké části odlomena. Rovný hřbet plynule přechází v klínovitý roh se zaobleným vrcholem. Povrch hlazený, 1 mm silné nástřepí. Na boční stěně množství drobných prasklin, povrch nesoudržný. Barva stěn rozdílná. Čelní stěna a hřbet světlé okrové až šedé barvy, u rohu černé. Druhá čelní a boční stěna černá. Keramický materiál tmavě cihlově červené barvy, u boční stěny až cihlově hnědý s obsahem ostřiva velikostní třídy K4.

Rozměry: d. zl. 100 mm; v. 156 mm; v. těla 103 mm; v. rohu 156 mm; š. zl. 85 mm; š. hřbetu 58 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: *nepublikováno*.

65. Přemýšlení (okr. Praha-východ), tab. VII: 65

U cihelny, výzkum z let 2006–2008.

Objekt 99, jáma.

Uložení: Oblastní muzeum Praha-východ, inv. č. ARCH 43120.

Fragment čelní stěny těla měsíkovitého podstavce hranolovitěho těla. Základna hlazená. Povrch světle okrový, místy s černými skvrnami, hlazený se zřetelnými stopami šikmých tahů. Keramický materiál cihlově červené až cihlově hnědé barvy s obsahem ostřiva velikostní třídy K2.

Rozměry: d. zl. 65 mm; v. těla 90,5 mm; š. zl. 67 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: *nepublikováno*.

Pozn. blízký exemplář kat. č. 77.

66. Radonice nad Ohří (okr. Louny), tab. VIII: 66

Výzkum z roku 1958.

Obj. 10/58, jáma.

Uložení: Oblastní muzeum v Lounech.

Část měsíkovitého podstavce hranolovitěho těla s plynule vytaženým rohem. Příčný řez lichoběžníkový. Základna z větší části odlomena.

Rozměry: d. zl. 74 mm; v. těla 115 mm; v. rohu 154 mm; š. základny 72 mm; š. hřbetu 56 mm.

Datování: Ha B2–3

Literatura: Bouzek – Koutecký – Neustupný 1966.

Pozn. Popis vytvořen na základě obrázku, předmět nebyl v Oblastním muzeu v Lounech dohledán.

67. Roztoky (okr. Praha-západ), tab. VIII: 67

Výzkum z let 1980–1983.

Obj. 250.2, zahluubený objekt hospodářského účelů se zásobní jámou (sektor JV, hloubka 40–80 cm).

Uložení: ARUP, př. č. 2021-1, 3 a 5.

Část masivního bezrohého měsíkovitého podstavce. Příčný řez široce lichoběžníkový. Základna plochá, nerovná s mírně převýšenou hranou, čelní stěny jsou jemně hlazené a boční stěna svislá. Hřbet široký, plochý bez náznaku rohu. Keramický materiál s příměsí drobného ostřiva velikostní třídy K2. Barva povrchu světle okrová, na lomu cihlová.

Rozměry: d. zl. 85 mm; v. těla 86 mm; š. dolní základny 100–110 mm; š. horní základny 70 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Kuna – Němcová 2012.

68. Roztoky (okr. Praha-západ), tab. VIII: 68

Výzkum z let 1980–1983.

Obj. 366, kruhová jáma, polozemnice pravděpodobně výrobního charakteru (sektor Z, hloubka 0–35 cm).

Uložení: ARUP, př. č. 1963-1.

Středová část měsíkovitého podstavce lichoběžníkového řezu s částečně zachovanou stěnou základny, čelní stěny a zkoseného hřbetu. Základna plochá s hladkým otiskem pracovní podložky. Stěna jemně hlazená, hřbet hrubší. Keramický materiál cihlově hnědé barvy s obsahem ostřiva velikostní třídy K3. Povrch nerovnoměrně světle okrový až tmavě hnědý (zakouřený).

Rozměry: d. zl. 96 mm; v. těla 87 mm a 90 mm; š. zl. 50 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Kuna – Němcová 2012.

69-1. Roztoky (okr. Praha-západ), tab. VIII: 69-1

Výzkum z let 1980–1983.

Obj. 366, kruhová jáma, polozemnice pravděpodobně výrobního charakteru (sektor Z, hloubka 35–55 cm).

Uložení: ARUP, př. č. 1964-1.

Část těla měsíkovitého podstavce se zachovanou částí podstavce, jedné čelní stěny a hřbetu. Příčný řez nižší lichoběžníkový. Základna nerovnoměrně modelovaná. Povrch hlazený, cihlově červené až světle okrové barvy. Keramický materiál s obsahem hrubého ostřiva velikostní třídy K3.

Rozměry: d. zl. 91 mm; v. těla 60 mm; š. zl. 47 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Kuna – Němcová 2012.

69-2. Roztoky (okr. Praha-západ), tab. VIII: 69-2

Výzkum z let 1980–1983.

Obj. 366, kruhová jáma, polozemnice pravděpodobně výrobního charakteru.

Uložení: ARUP, př. č. 1964-2.

Čelní stěna rohu měsíkovitého podstavce. Povrch hlazený, různých světle okrových odstínů. Hrubší keramický materiál s obsahem ostřiva velikostní třídy K2, cihlově hnědé barvy.

Rozměry: d. zl. 53 mm; v. zl. 65 mm; š. zl. 25 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Kuna – Němcová 2012.

70-1. Roztoky (okr. Praha-západ), tab. VIII: 70-1

Výzkum z let 1980–1983.

Obj. 366, kruhová jáma, polozemnice pravděpodobně výrobního charakteru (sektor Z, hloubka 55–80 cm).

Uložení: ARUP, př. č. 1969-1.

Část základny a čelní stěny masivního měsíkovitého podstavce lichoběžníkového příčného řezu. Široká plochá základna s otiskem podélně rozštípnutého dřeva. Čelní stěna jemně podélně hlazená. Keramický materiál s obsahem velmi hrubého ostřiva velikostní třídy K4. Barva povrchu nerovnoměrně světle cihlově červená až světle okrová, na lomu cihlově hnědá. Rozměry: d. zl. 125 mm; v. zl. 71 mm; š. zl. 96 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Kuna – Němcová 2012.

70-2. Roztoky (okr. Praha-západ), tab. VIII: 70-2

Výzkum z let 1980–1983.

Obj. 366, kruhová jáma, polozemnice pravděpodobně výrobního charakteru.

Uložení: ARUP, př. č. 1969-2.

Zlomek středové partie měsíkovitého podstavce lichoběžníkového řezu s částečně zachovaným povrchem základny, čelní stěny a mírně zkoseného hřbetu. Keramický materiál s obsahem velmi hrubého ostřiva velikostní třídy K4. Barva povrchu světle okrová, na lomu cihlově hnědá.

Rozměry: d. zl. 97 mm; v. těla 72 mm a 78 mm; š. zl. 3,8 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Kuna – Němcová 2012.

71. Roztoky (okr. Praha-západ), tab. VIII: 71

Výzkum z let 1980–1983.

Obj. 748, jáma součástí soujámí – hliník nebo přírodní útvar (sektor S, hloubka 0–20 cm).

Uložení: ARUP, př. č. 4191.

Větší část těla měsíkovitého podstavce s prohnutým hřbetem plynule přecházejícím v (odlomený) roh a téměř svislou boční stěnou. Příčný řez lichoběžníkový. Hrubě modelovaná základna vykazuje mírné podélné prohnutí. Povrch hladký až leštěný s podélnými mělkými stopami po hlazení, nepravidelně světle okrové až šedé barvy. Keramický materiál s převahou ostřiva velikostních tříd cca K3/K4 opatřený nástřepím.

Rozměry: d. zl. 205 mm; v. těla 82,5 mm; v. zl. 107 mm; š. dolní základny 82 mm; š. horní základny 48 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Kuna – Němcová 2012.

72. Roztoky (okr. Praha-západ), tab. VIII: 72

Výzkum z let 1980–1983.

Obj. 760, zásobní jáma s výraznou vrstvou odpadu – úklid destrukce (sektor S, hloubka 60 cm).

Uložení: ARUP, př. č. 4319.

Část měsíkovitého podstavce se zachovaným rohem. Příčný řez nepravidelně lichoběžníkový. Plochy, podélně zkosený hřbet ke konci vytažený v malý ostrý roh. Základna nese otisk podélně rozštípnutého dřeva. Povrch hlazený s patrnými stopami vodorovného hlazení prsty. Barva nepravidelně světle okrová až šedá. Keramický materiál s obsahem ostřiva velikostní třídy K2.

Rozměry: d. zl. 113 mm; v. těla 95 mm a 97,5 mm; v. rohu 131 mm; š. dolní základny 72 mm; š. horní základny 38 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Kuna – Němcová 2012.

73-1. Roztoky (okr. Praha-západ), tab. VIII: 73-1

Výzkum z let 1980–1983.

Obj. 760, zásobní jáma s výraznou vrstvou odpadu – úklid destrukce (sektor S, hloubka 40–70 cm).

Uložení: ARUP, př. č. 4327.

Středová část měsíkovitého podstavce lichoběžníkového příčného řezu. Základna nese výrazný otisk podélně rozštípnutého neopracovaného dřeva. Na čelních stěnách patrné vodorovné stopy po hlazení plochým nástrojem. Hřbet rovný. Keramický materiál s nízkým obsahem hrubého ostřiva velikostní třídy K3 cihlové, na lomech šedočerné barvy. Povrch nepravidelně světle okrový až tmavě hnědošedý – „přepálený“.

Rozměry: d. zl. 177 mm; v. těla 91 mm; š. dolní základny 74,5 mm; š. horní základny 33 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Kuna – Němcová 2012.

73-2. Roztoky (okr. Praha-západ)

Výzkum z let 1980–1983.

Obj. 831, polozemnice se stopami výroby (sektor SV, hloubka 0–dno).

Uložení: ARUP, př. č. 4683-1, nezařaditelný fragment.

Část čelní stěny masivnějšího měsíkovitého podstavce lichoběžníkového příčného řezu, zřejmě ze středové části. Základna plochého nerovného povrchu s mírně převýšenou hranou. Stěna hlazená až leštěná. Hřbet mírně obloukovitě prohnutý. Keramický materiál s obsahem jemného ostřiva velikostní třídy K2/K3. Barva povrchu světle okrových odstínů, místy až šedá, na lomu cihlově červená až černá.

Rozměry: d. zl. 120 mm, v. těla 87 mm a 93 mm; š. zl. 33 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Kuna – Němcová 2012.

74-1. Roztoky (okr. Praha-západ), tab. VIII: 74-1

Výzkum z let 1980–1983.

Obj. 810, široká kruhová jáma bez dalších funkčních znaků (sektor S, hloubka neurčena).

Uložení: ARUP, př. č. 4781-1.

Zlomek měsíkovitého podstavce se zachovaným povrchem hřbetu a jedné čelní stěny. Příčný řez široce lichoběžníkový. Povrch hladký až leštěný, přetřený 3 mm silnou vrstvou jemné světle okrové hlínky. Keramický materiál s obsahem jemného ostřiva velikostní třídy K1.

Rozměry: d. zl. 130 mm; v. zl. 44 mm; š. zl. 71 mm.
Datování: Ha B2–3.
Literatura: Kuna – Němcová 2012.

74-2. Roztoky (okr. Praha-západ), tab. VIII: 74-2

Výzkum z let 1980–1983.

Obj. 810, široká kruhová jáma bez dalších funkčních znaků (sektor V, hloubka 0–10 cm).

Uložení: ARUP, př. č. 4785-1 a 3.

Část čelní stěny měsícovitého podstavce se zachovaným náběhem na dolní základnu a hranou k horní základně. Příčný řez lichoběžníkový. Povrch hladký až leštěný, barva nerovnoměrně světle okrová až tmavě šedá. Keramický materiál s obsahem jemného ostřiva velikostní třídy K1 cihlově červené barvy.

Rozměry: d. zl. 90 mm; v. zl. 99 mm; š. zl. 12 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Kuna – Němcová 2012.

74-3. Roztoky (okr. Praha-západ), tab. VIII: 74-3

Výzkum z let 1980–1983.

Obj. 810, široká kruhová jáma bez dalších funkčních znaků (hloubka 0–20 cm).

Uložení: ARUP, př. č. 4717-1.

Zlomek většího měsícovitého podstavce se dvěma částečně zachovanými, na sebe téměř kolmými stěnami (čelní stěna a hřbet). Jedna stěna rovná, druhá mírně prohnutá. Nelze určit postavení zlomku, avšak podle stop hlazení povrchu se lze domnívat, že se jedná o středovou část podstavce s prohnutým hřbetem. Keramický materiál s nízkým obsahem jemného ostřiva velikostní třídy K1. Povrch hlazený až leštěný, nerovnoměrně světle okrových odstínů, na lomu cihlový.

Rozměry: d. zl. 154 mm; v. zl. 96 mm; š. zl. 60 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Kuna – Němcová 2012.

74-4. Roztoky (okr. Praha-západ), tab. VIII: 74-4

Výzkum z let 1980–1983.

Obj. 810, široká kruhová jáma bez dalších funkčních znaků (sektor Z, hloubka 0–10 cm).

Uložení: ARUP, př. č. 4785-2 a př. č. 4781-2 a 3.

Část čelní stěny se zachovanou rovnou horní hranou a základnou měsícovitého podstavce. Postavení zlomku nelze určit stejně jako typ. Základna hladká. Keramický materiál s obsahem ostřiva velikostní třídy K2. Lom vykazuje černošedé zbarvení. Povrch nepravidelně světle okrové až šedé barvy.

Rozměry: d. zl. 87 mm; v. těla 97 mm; š. zl. 38 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Kuna – Němcová 2012.

75-1. Roztoky (okr. Praha-západ), tab. IX: 75-1

Výzkum z let 1980–1983.

Obj. 832, široká kruhová jáma bez funkčních znaků (sektor S, hloubka 0–20 cm).

Uložení: ARUP, př. č. 4604-1.

Zlomek masivního měsícovitého podstavce, patrně středové části. Zachovala se část čelní stěny a základny. Příčný řez lichoběžníkový. Základna nese otisk podélně rozštípnutého dřeva s přerušenou linií letokruhů – otiskem jiného objektu. Povrch hlazený, přetřený jemnou hlinkou, světle okrové barvy. Keramický materiál s obsahem ostřiva velikostní třídy K2/K3.

Rozměry: d. zl. 97 mm; v. zl. 76 mm; š. zl. 81 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Kuna – Němcová 2012.

75-2. Roztoky (okr. Praha-západ), tab. IX: 75-2

Výzkum z let 1980–1983.

Obj. 832, široká kruhová jáma bez funkčních znaků (sektor S, hloubka 0–20 cm).

Uložení: ARUP, př. č. 4604-2.

Zlomek konce masivního měsícovitého podstavce s rovným hřbetem bez rohu. Zachovaná část povrchu dvou na sebe kolmých stěn a plochého hřbetu. Povrch hladký, tvořený nástřepím ve formě jemné hlinky, světle okrové barvy. Keramický materiál s obsahem ostřiva velikostní třídy K2.

Rozměry: d. zl. 85 mm; v. zl. 52 mm; š. zl. 44 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Kuna – Němcová 2012.

76. Roztoky (okr. Praha-západ), tab. IX: 76

Výzkum z let 1980–1983.

Obj. 840, zásobní jáma (sektor V, hl. 30–50 cm).

Uložení: ARUP, př. č. 4863.

Středová část měsícovitého podstavce štíhlého nepravidelně lichoběžníkového řezu. Základna s otiskem podélně rozštípnutého dřeva. Stěny hlazené, povrch rozpraskaný nepravidelně světle okrové barvy. Hřbet mírně zkosený. Keramický materiál cihlově hnědé barvy s obsahem hrubého ostřiva velikostní třídy K3.

Rozměry: d. zl. 127 mm; v. těla 75 a 78 mm; š. dolní základny 68 mm; š. horní základny 39 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Kuna – Němcová 2012.

77. Roztoky (okr. Praha-západ), tab. IX: 77

Výzkum z let 1980–1983.

Obj. 840, zásobní jáma, (sektor Z, hl. 0–20 cm).

Uložení: ARUP, př. č. 4964-1+2.

Menší roh měsícovitého podstavce, ostře nasazený na plochu horní základny. Povrch pórovitý, světle okrové až hnědé barvy. Keramický materiál rovněž pórovitý, jemný až bahnitý, původně s organickou příměsí.

Rozměry: d. zl. 69 mm; v. zl. 69 mm; š. zl. 65 mm; š. horní základny 47 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Kuna – Němcová 2012.

78. Roztoky (okr. Praha-západ), tab. IX: 78

Výzkum z let 1980–1983.

Obj. 840, zásobní jáma (sektor Z, hl. dno).

Uložení: ARUP, př. č. 4971-1.

Bok masivního měsícovitého podstavce lichoběžníkového příčného řezu. Zachována část základny a tří stěn. Horní část odlomena. Základna nese otisk podélně rozštípnutého dřeva. Stěny hlazené až leštěné, povrch tvořen 5 mm silnou vrstvou nástřepí, světle okrové až světle šedé barvy. Obě čelní stěny vykazují na povrchu velice mělké stopy po podélném hlazení, u zakončení jsou vislé. Keramický materiál s obsahem velmi jemného ostřiva velikostní třídy K1.

Rozměry: d. zl. 98 mm; v. zl. 108 mm; š. dolní základny 102 mm; š. zl. horní základny 70 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: Kuna – Němcová 2012.

79. Roztoky (okr. Praha-západ), tab. IX: 79

Výzkum z let 1980–1983.

Obj. 840, zásobní jáma (sektor Z, hl. dno).

Uložení: ARUP, př. č. 4971-2.

Stěna zaobleného rohu měsíkovitého podstavce. Povrch hlazený až leštěný okrové barvy. Keramický materiál s vyšším obsahem ostřiva velikostní třídy K2. Rozměry: d. zl. 70 mm; v. zl. 68 mm; š. zl. 26 mm. Datování: Ha B2–3.

Literatura: *Kuna – Němcová 2012*.**80. Roztoky (okr. Praha-západ), tab. IX: 80**

Výzkum z let 1980–1983.

Obj. 844, soujámí (část) – hliník (sektor B, hl. 20–40 cm).

Uložení: ARUP, př. č. 4945.

Část těla měsíkovitého podstavce nepravidelně lichoběžníkového příčného řezu s mírně se rozšiřující základnou. Základna nese slabý otisk podélně rozštípnutého dřeva. Hřbet rovný mírně podélně zkosený. Povrch hlazený nepravidelně světle okrové až tmavě hnědé barvy. Keramický materiál s velmi hrubým obsahem ostřiva velikostní třídy K3/K4. Rozměry: d. zl. 132 mm, v. těla 80 a 82 mm; š. dolní základny 88 mm; š. horní základny 48 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: *Kuna – Němcová 2012*.**81. Tuchoměřice (okr. Praha-západ), tab. IX: 81**

ZAV 2010, ppč. 306/26, garáž.

Obj. 7/2010, nepravidelná jáma – dům 6 x 3,5 m, Ha B, sektor 6, hl. 0–dno.

Uložení: Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, inv. č. AS 10/2/21.

Fragment čelní stěny a základny pravděpodobně měsíkovitého podstavce lichoběžníkového příčného řezu. Povrch stěny hlazený, světle šedočervené barvy, základna plochá s otiskem rovné podložky, tmavě červenohnědých tónů. Materiál vypálený, jemný s příměsí ostřiva K2, hnědočervené barvy.

Rozměry: d. zl. 66 mm, v. zl. 32 mm, š. zl. 36 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: *Daněček 2011; Daněček – Smíšek 2013*.**82. Úholičky (okr. Praha-západ), tab. IX: 82**

Výzkum na trase vodovodu z roku 1960.

Obj. X, jáma.

Uložení: Muzeum hlavního města Prahy, inv. č. A 54 923.

Část těla měsíkovitého podstavce, nepravidelně lichoběžníkového řezu, se třemi mělkými podélnými žlábkami na hřbetu. Základna rovná, hladká s otiskem stěbla. Povrch čelních stěn nerovně hlazený se zřetelnými vodorovnými tahy po nástroji – špachtli, červenohnědé až černé barvy. Keramický materiál vypálený červenohnědé až černé barvy.

Rozměry d. zl. 95 mm; v. 90 mm; š. dolní základny 78 mm, š. horní základny 51 mm.

Datování: Ha A1–A2/B1.

Literatura: *Smejtek 2014*.**83-1. Únětice (okr. Praha-západ), tab. IX: 83-1**

Výzkum z roku 1999.

Obj. 2/99, kruhová jáma – polozemnice s ohništěm (profil, hl. 34–42 cm).

Uložení: Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, inv. č. 176523 (př. č. 1191/2001).

Zlomek klínovitého rohu měsíkovitého podstavce lichoběžníkovitého příčného řezu. Zachována část čelní a vnitřní stěny, a dále část vrcholu. Vrchol z bočního pohledu široce zaoblený. Povrch hlazený, světle okrové barvy. Keramický materiál cihlově červené barvy s příměsí ostřiva velikostní třídy K1. Rozměry d. zl. 58 mm; v. zl. 62 mm; š. zl. 55 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: *Sankot – Vojtěchovská 2002*.**83-2. Únětice (okr. Praha-západ), tab. IX: 83-2**

Výzkum z roku 1999.

Obj. 2/99, kruhová jáma – polozemnice s ohništěm (profil, hl. 34–42 cm).

Uložení: Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, inv. č. 1763443 (př. č. 1188/2001).

Část měsíkovitého podstavce hranolovitého těla s odlomeným rohem. Příčný řez nepravidelně lichoběžníkovitý s výrazně se rozšiřujícími stěnami u základny. Mírně prohnutá základna nese otisk podélně rozštípnutého dřeva. Boční stěna svislá. Rovný mírně zkosený hřbet plynule přechází v odlomený roh. Povrch hlazený, světle okrové barvy. Keramický materiál s vyšší příměsí ostřiva velikostní třídy K2, cihlově hnědé barvy.

Rozměry: d. zl. 110 mm; v. těla 71 mm; v. zl. 88 mm; š. základny 78 mm; š. hřbetu 42 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: *Sankot–Vojtěchovská 2002*.**84. Velim (okr. Kolín), tab. IX: 84**

Skalka, výzkum z roku 2000.

Obj. 531, jáma (jv. profil – vrstva 13).

Uložení: ÚAPPSC.

Středová partie těla měsíkovitého podstavce lichoběžníkového řezu při bázi s mírně prohnutými stěnami. Základna s otiskem podélně rozštípnutého dřeva, barva cihlově červená. Hřbet plochý mírně zkosený. Povrch hlazený, světle okrové barvy. Keramický materiál cihlově hnědé barvy s příměsí ostřiva velikostní třídy K2.

Rozměry: d. zl. 107 mm; v. těla 105 mm; š. základny 119 mm; š. hřbetu 42 mm.

Datování: Ha B.

Literatura: *nepublikováno*.**85. Vikletice (okr. Chomutov), tab. IX: 85**

Výzkum z roku 1962.

Obj. 25/62, polozemnice.

Uložení: Oblastní muzeum v Chomutově, př. č. MO 186/62–13.

Část horní partie měsíkovitého podstavce s rohem. Základna odlomena. Tělo kvadratické, příčný řez obdélný. Mírně zkosený hřbet plynule přechází v roh s odlomeným vrcholem. Na čelní stěně se od vrcholu rohu, souběžně s boční hranou, táhne nevýrazný žlábek. Povrch tvořen 3 mm silnou engobou, světle okrový, na hřbetu černá skvrna. Keramický materiál tmavě šedé barvy s vysokým obsahem ostřiva velikostní třídy K1 a nižším obsahem K2 (do 3 mm).

Rozměry: d. zl. 167 mm; v. zl. 106 mm; š. zl. 76 mm; š. hřbetu 69 mm.

Datování: Ha B2–3.

Literatura: *Koutecký – Bouzek 2010*.**86. Vikletice (okr. Chomutov), tab. IX: 86**

Výzkum z roku 1963.

Obj. 21/63, polozemnice.

Uložení: Oblastní muzeum v Chomutově, př. č. MO 22/63-18.

Část těla měsícovitého podstavce nepravidelně lichoběžníkovitého řezu. Základna plochá bez otisku. Hřbet mírně zkosený se zaoblenými hranami. Povrch hladký, nepravidelně okrové barvy s výraznými stopami horizontálního hlazení. Nehomogenní keramický materiál slabě vypálený s příměsí jemného ostřiva K1 hnědé barvy.

Rozměry: d. zl. 135 mm; v. těla 95–101 mm; š. základny 95 mm; š. hřbetu 33 mm.

Datování: Ha B1.

Literatura: *Koutecký – Bouzek 2010*.

87. Vrbčany (okr. Kolín), tab. IX: 87

Bez nálezového celku „z knovízské jámy“.

Uložení: Regionální muzeum v Kolíně (sbírka Podlipanského muzea v Českém Brodě), př. č. 1/2002, (jiné č. 2050).

Velký, mírně prohnutý roh měsícovitého podstavce lichoběžníkovitého příčného řezu. Hraný ostré. Vrchol rohu z čelního pohledu zaoblený, z bočního přímý. Povrch hlazený. Artefakt byl při konzervaci napuštěn látkou ovlivňující jeho barevnost. Keramický materiál s příměsí ostřiva velikostní třídy K2 (do 2 mm).

Rozměry: d. zl. 78 mm; v. zl. 137 mm; š. zl. 100 mm; š. vrcholu rohu 52 mm.

Datování: Ha B?

Literatura: *nepublikováno*.

Mladší a pozdní doba halštatská

Střední a severozápadní Čechy

Nefunerální nálezy

88-1. Bezděkov u Žatce (okr. Louny), tab. X: 88-1

Na návsi, výzkum z roku 1993.

Obj. 1/93, jáma.

Uložení: Regionální muzeum K. A. Polánka v Žatci, př. č. 1/96.

(Tři části minimálně dvou měsícovitých podstavců, shodných rozměrů. Není zcela jasná celková forma artefaktů, asymetrická s jedním rohem či symetrická s rohy a bez rohů.)

Část masivního keramického podstavce zakončená dvojčípým rohem. Příčný řez těla plankonvexní. Základna plochá bez otisku. Ze hřbetu se zaoblenými hranami ostře vystupuje mohutný roh s dvojčípým vrcholem. Povrch hladký, patrné tahy hlazení nástrojem, barva šedá až světle cihlově červená, roh a báze artefaktu vykazují na jedné čelní straně zakouření. Keramický materiál šedé barvy u povrchu v síle cca 3 mm cihlově červeně zabarvení s obsahem ostřiva velikostní třídy K1.

Rozměry: d. zl. 190 mm; v. těla 84 mm; v. rohu 180 mm; š. základny 130 mm.

Datování: Ha C–D.

Literatura: *Holodňák 1996*.

88-2. Bezděkov u Žatce (okr. Louny), tab. X: 88-2

Na návsi, výzkum z roku 1993.

Obj. 1/93, jáma.

Uložení: Regionální muzeum K. A. Polánka v Žatci, př. č. 1/96.

Torzo mohutného rohu měsícovitého podstavce obdobného tvaru a rozměrů jako kat. č. 80-1. Zachovala se pouze boční a vrchol dvojčípého rohu. Povrch hladký, světle cihlově červený. Materiál šedý s obsahem ostřiva velikostní třídy K1, povrchová vrstva o síle cca 3 mm cihlově červené barvy.

Rozměry d. zl. 80 mm; v. rohu 184 mm; š. zl. 95 mm.

Datování: Ha C–D.

Literatura: *Holodňák 1996*.

89. Bezděkov u Žatce (okr. Louny), tab. X: 89

Výzkum z roku 1993.

Obj. 1/93, jáma.

Uložení: Regionální muzeum K. A. Polánka v Žatci, př. č. 1/96.

Část těla měsícovitého podstavce s rovným zakončením – bez rohu. Příčný řez plankonvexní. Základna plochá bez otisku. Hřbet mírně zaoblený. Povrch hlazený, šedé až světle cihlově červené barvy. Keramický materiál šedé barvy s příměsí ostřiva velikostní třídy K1, povrchová vrstva cihlově červená.

Rozměry: d. zl. 141 mm; v. těla 84 mm; š. zl. 105 mm.

Datování: Ha C–D.

Literatura: *Holodňák 1996*.

90. Cerhenice (okr. Kolín), tab. X: 90

Výzkum z roku 1973.

Obj. 2/73, polozemnice.

Uložení: Regionální muzeum v Kolíně, př. č. 2/73 (jiná č. 12 194, 13 207, 13 219, 12 190, 13 206, 12 233). Část mohutného klínovitého rohu měsícovitého podstavce lichoběžníkovitého příčného řezu. Roh částečně slepen z několika fragmentů, dalších 18 je nezařaditelných. Základna hladká šedočerného zbarvení. Vnitřní stěna rohu mírně prohnutá, boční stěna svislá. Povrch hlazený, cihlově hnědé, místy až černé barvy. Na boční stěně rohu a části čelní stěny pozůstatky bílého nátěru (?). Keramický materiál nesoudržný cihlově hnědé až hnědé barvy s velmi vysokým obsahem ostřiva velikostní třídy K2 až K3.

Rozměry: d. zl. 136 mm; v. rohu 240 mm; š. zl. 155 mm; š. vrcholu 86 mm.

Datování: Ha C.

Literatura: *Sedláček 1980*.

91. Cerhenice (okr. Kolín), tab. X: 91

Výzkum z roku 1973.

Obj. 2/73, polozemnice (sektor B, hl. 140 cm).

Uložení: Regionální muzeum v Kolíně, př. č. 2/73 (jiné č. 13 207).

Fragment horní partie hranolovitého těla měsícovitého podstavce. Příčný řez lichoběžníkový. Hřbet nepatrně prohnutý, hrany ostré. Povrch tvořený slabou vrstvou nástřepí hlazený se zřetelnými stopami po hlazení nástrojem. Barva okrová až světle cihlová, na hřbetu světle okrová až šedá. Keramický materiál cihlově červené barvy s obsahem ostřiva velikostní třídy K2.

Rozměry: d. zl. 85 mm; v. zl. 89 mm; š. zl. 92 mm; š. hřbetu 58 mm.

Datování: Ha C.

Literatura: *Sedláček 1980*.

92-1. Cerhenice (okr. Kolín), tab. X: 92-1

Výzkum z roku 1973.

Obj. 2/73, polozemnice (sektor B, hl. 120 cm).
Uložení: Regionální muzeum v Kolíně, př. č. 2/73 (jiné č. 13 207).

Fragment hřbetu a dvou přilehlých čelních stěn hranolovitěho těla měsíkovitého podstavce. Příčný řez lichoběžníkovitý. Hřbet plochý, hrany ostré. Povrch hladký tvořený 0,5 mm silnou vrstvou nástřepí. Barva světle šedá až bílá (patrně pozůstatky „vápenného“ nátěru), místy tmavě šedé skvrny. Keramický materiál cihlově červené barvy s nižší příměsí ostřiva velikostní třídy K4. Místy černě zakouřené. Rozměry d. zl. 128 mm; v. zl. 79 mm; š. zl. 131 mm; š. hřbetu 106 mm.

Datování: Ha C.

Literatura: *Sedláček 1980*.

92-2. Cerhenice (okr. Kolín), tab. X: 92-2

Výzkum z roku 1973.

Obj. 2/73, polozemnice.

Uložení: Regionální muzeum v Kolíně, př. č. 2/73 (jiné č. 13207 a 12194).

Fragment základny a čelní stěny měsíkovitého podstavce lichoběžníkovitého příčného řezu. Základna hladká. Povrch stěny hlazený až leštěný s patrnými liniemi horizontálního hlazení. Barva povrchu cihlově červená s tmavě šedými skvrnami. Keramický materiál s příměsí ostřiva velikostní třídy K2, tmavě cihlově červené, u lomu černé barvy.

Rozměry: d. zl. 68 mm; v. zl. 68 mm; š. zl. 46 mm.

Datování: Ha C.

Literatura: *Sedláček 1980*.

92-3. Cerhenice (okr. Kolín), tab. X: 92-3

Výzkum z roku 1973.

Obj. 2/73, polozemnice.

Uložení: Regionální muzeum v Kolíně, př. č. 2/73 (jiné č. 13 207).

Fragment hřbetu a čelní stěny těla měsíkovitého podstavce. Povrch tvořený tenkou vrstvou nástřepí, hlazený až leštěný, s patrnými horizontálními tahy hlazení, cihlově hnědé barvy s šedými skvrnami. Hřbet bíle zabarven (patrně pozůstatky „vápenného“ nátěru). Keramický materiál s příměsí ostřiva velikostní třídy K2.

Rozměry: d. zl. 85 mm; v. zl. 92 mm; š. zl. 83 mm.

Datování: Ha C.

Literatura: *Sedláček 1980*.

92-4. Cerhenice (okr. Kolín), tab. X: 92-4

Výzkum z roku 1973.

Obj. 2/73, polozemnice.

Uložení: Regionální muzeum v Kolíně, př. č. 2/73 (jiné č. 12 194).

Nezařaditelný fragment tří stěn měsíkovitého podstavce. Jedna stěna mírně prohnutá se zaoblenými hranami. Povrch hlazený až leštěný, cihlově hnědé barvy. Keramický materiál s příměsí ostřiva velikostní třídy K2.

Rozměry: d. zl. 70 mm; v. zl. 40 mm; š. zl. 104 mm; š. stěny 84 mm.

Datování: Ha C.

Literatura: *Sedláček 1980*.

93. Cerhenice (okr. Kolín), tab. XI: 93

Výzkum z roku 1976.

Obj. 5/76, sídlištní jáma.

Uložení: Regionální muzeum v Kolíně, př. č. 5/76.

Část mohutného rohu měsíkovitého podstavce s dvojčipým vrcholem připomínajícím krátký měsíkovitý podstavec. Příčný řez lichoběžníkovitý. Vnitřní stěna rohu mírně prohnutá. Povrch hlazený až leštěný, cihlově červené barvy. Keramický materiál cihlově červené barvy s příměsí ostřiva velikostní třídy K2.

Rozměry: d. zl. 73 mm; v. zl. 88 mm; š. zl. 108 mm; š. vrcholu rohu 97 mm.

Datování: Ha C.

Literatura: *Sedláček 1981*.

94. Dolní Břežany-Lhota (okr. Praha-západ), tab. XI: 94

Výzkum z roku 1994.

Obj. 4/94, soujámí.

Uložení: ÚAPPŠČ.

Fragment čelní stěny a hřbetu hranolovitěho těla měsíkovitého podstavce lichoběžníkovitého řezu. Povrch hlazený, značně narušený a rozpraskaný, cihlově červené barvy. Keramický materiál cihlově červené barvy s příměsí ostřiva velikostní třídy K3.

Rozměry d. zl. 108 mm; v. zl. 75 mm; š. zl. 104 mm.

Datování: Ha D3-LT A.

Literatura: *Bernat – Čtverák 2008*.

95. Hradenín (okr. Kolín)

Výzkum z roku 1978.

Obj. 12, zásobní jáma.

Uložení: Regionální muzeum v Kolíně, př. č. 4/78. Tři amorfní fragmenty. Není zcela jisté, zda pocházejí z měsíkovitého podstavce. Povrch hladký až hlazený s pozůstatky „vápenného“ nátěru bílé až šedé barvy. Keramický materiál cihlově hnědý s příměsí velmi hrubého ostřiva velikostní třídy K4 (až 13 mm).

Rozměry velkého fragmentu: 120 × 100 mm; š. zl. 54 mm.

Datování: Ha C1.

Literatura: *Šaldová 1996*.

96. Jakub (okr. Kutná Hora), tab. XI: 96

Intravilán, výzkum z roku 1978.

Chata (zemnice) – zahlobený sídlištní objekt.

Uložení: České muzeum stříbra (Kutná Hora), inv. č. P 4073, (př. č. 16/78).

Část měsíkovitého podstavce kvadratického těla s nízkým širokým rohem. Příčný řez téměř čtvercový. Základna plochá, stěny nerovně modelované. Hřbet rovný. Povrch hrubě modelovaný, nedbale uhlašený, šedé (snad vápený nátěr) až cihlově červené barvy. Keramický materiál s příměsí keramického ostřiva velikostní kategorie K3.

Rozměry: d. zl. 98 mm; v. těla 61 mm; v. rohu 73 mm; š. základny a hřbetu 67 mm.

Datování: Ha D.

Literatura: *Valentová 1982*.

97. Jeneč (okr. Praha-západ), tab. XI: 97

ZAV 2014, objekt / kulturní vrstva.

Uložení: Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, př. č. 15/2014.

Objekt / kulturní vrstva / Ha C–D.

Dvojčipý roh měsíkovitého podstavce. Povrch hladký s vrstvou jemné hlíny – engoby, cihlově hnědé až červené barvy. Materiál vypálený, hrubší s příměsí hrubšího minerálního ostřiva K3, červených až hnědých tónů (uprostřed).

Rozměry: d. zl. 83 mm., v. zl. 135,7 mm, š. vrcholu 55 mm, š. zl. 98 mm.

Datování: Ha C–D1.

Literatura: *nepublikováno*.

98. Libčice na Vltavou (okr. Praha-západ), tab. XI: 98
Na špičce, výzkum z roku 1982.

Obj. 23 (SV část, hl. 20–dno).

Uložení: Středočeské muzeum v Rostokách u Prahy, inv. č. 123748, (př. č. 2673/2001).

Fragment čelní strany rohu měsícovitého podstavce se zaobleným vrcholem s náznakem cípu. Povrch hlazený, tvořený 1 mm silnou vrstvou nástřepí, světle okrové barvy. Keramický materiál cihlově hnědé až černé barvy s obsahem ostřiva velikostní třídy K2 (do 3 mm).

Rozměry: d. zl. 86 mm; v. zl. 115 mm; š. zl. 40 mm.

Datování: Ha D–LT A.

Literatura: *nepublikováno*.

99. Libčice na Vltavou (okr. Praha-západ), tab. XI: 99
Na špičce, výzkum z roku 1987

Obj. 7 (sonda u rohu).

Uložení: Středočeské muzeum v Rostokách u Prahy, inv. č. 103890, (př. č. 3479/2001).

Část hranolovitého těla měsícovitého podstavce. Příčný řez široce lichoběžníkový s oblými stěnami i hřbetem. Základna plochá bez otisku. Hřbet se k jedné straně mírně zdvíhá. Povrch hlazený, světle okrové až šedé barvy. Keramický materiál cihlově červené barvy s obsahem ostřiva velikostní třídy K2.

Rozměry: d. zl. 91 mm; v. těla 85–89 mm; š. základny 108 mm; š. hřbetu 93–94 mm.

Datování: Ha C.

Literatura: *nepublikováno*.

100. Praha-Černý Most (Praha 14), tab. XI: 100

GOLF RESORT, výzkum z roku 2008.

Obj. 65, chata (sektor F, vrstva 2 – nad dnem).

Uložení: ARUP.

Část keramického artefaktu tvaru ploššího bloku kosočtverečného příčného řezu. Není zcela jasné postavení fragmentu. Povrch dvou rovnoběžných (čelních?) stěn hlazený, šedobílé barvy – nátěr (?). Základna hladká, světle cihlově červená až šedá. Keramický materiál s vyšším obsahem ostřiva velikostní třídy K3.

Rozměry d. zl. 95 mm; v. zl. 66 mm; š. zl. 48 mm.

Datování: Ha C–D1.

Literatura: *nepublikováno*.

101-1. Praha-Černý Most (Praha 14), tab. XI: 101-1

GOLF RESORT, výzkum z roku 2008.

Obj. 123, chata (sektor B, hl. 0–20 cm).

Uložení: ARUP.

Velký dvojčípý roh měsícovitého podstavce. Příčný řez lichoběžníkový. Klínovitý vrchol rohu z čelního pohledu zaoblený. Povrch hlazený až leštěný, na vnitřní stěně patrné stopy hlazení nástrojem. Barva stěn světle okrová, na vnější boční straně rohu ostře přechází do světle okrové šedé. Pod vrcholem černé skvrny. Keramický materiál okrové barvy s obsahem ostřiva velikostní třídy K2, u boční stěny špatně vypálený, světle hnědých tónů.

Rozměry: d. zl. 95 mm; v. zl. 106 mm; š. zl. 87 mm; š. hřbetu 75 mm; š. vrcholu rohu 59 mm.

Datování: Ha C–D1.

Literatura: *nepublikováno*.

101-2. Praha-Černý Most (Praha 14), tab. XI: 101-2

GOLF RESORT, výzkum z roku 2008.

Obj. 123, chata (sektor B, hl. 0–20 cm).

Uložení: ARUP.

Fragment těla (hřbetu a čelní stěny) měsícovitého podstavce mírně lichoběžníkového řezu. Povrch hladký, světle okrové až šedé barvy. Keramický materiál okrové až hnědé barvy (u hřbetu) s obsahem ostřiva velikostní třídy K2.

Rozměry: d. zl. 85 mm; v. zl. 98 mm; š. zl. 55 mm.

Datování: Ha C–D1.

Literatura: *nepublikováno*.

Pozn. V sáčku další dva malé fragmenty odlišně zpracovaného materiálu.

101-3. Praha-Černý Most (Praha 14), tab. XI: 101-3

GOLF RESORT, výzkum z roku 2008.

Obj. 123, chata (sektor D, hl. 20 cm – dno).

Uložení: ARUP.

Fragment základny, čelní a boční stěny měsícovitého podstavce. Základna hrubě modelovaná, světle okrové až šedé barvy. Povrch stěn hlazený světle okrové až šedé barvy. Keramický materiál s vyšším obsahem ostřiva velikostní třídy K2.

Rozměry: d. zl. 78 mm; v. zl. 90 mm; š. zl. 30 mm.

Datování: Ha C–D1.

Literatura: *nepublikováno*.

102. Praha-Černý Most (Praha 14), tab. XI: 102

GOLF RESORT, výzkum z roku 2008.

Obj. 202, chata (sektor D).

Uložení: ARUP.

Boční partie měsícovitého podstavce se zachovanou základnou, čelní a boční stěnou. Horní část odlomena. Základna hladká. Povrch hladký, na čelní stěně se stopami hlazení nástrojem, šedé až světle okrové barvy. Keramický materiál okrové barvy nehomogenní, špatně vypálený s příměsí ostřiva velikostní třídy K2.

Rozměry: d. zl. 110 mm; v. zl. 132 mm; š. zl. 80 mm.

Datování: Ha C–D1.

Literatura: *nepublikováno*.

103. Praha-Černý Most (Praha 14), tab. XI: 103

GOLF RESORT, výzkum z roku 2008.

Obj. 204, chata (sektor D).

Uložení: ARUP.

Výplň objektu obsahovala dva zlomky patřící pravděpodobně dvěma exemplářům.

Fragment spodní části těla měsícovitého podstavce (základny a čelní stěny) lichoběžníkového příčného řezu. Základna hladká cihlově červené barvy. Povrch hladký, částečně erodovaný, šedobílé barvy – vápenný nátěr (?). Keramický materiál s příměsí ostřiva velikostní třídy K1, cihlově červené barvy.

Rozměry: d. zl. 62 mm; v. zl. 53 mm; š. zl. 42 mm.

Datování: Ha C–D1.

Literatura: *nepublikováno*.

104-1. Praha-Černý Most (Praha 14), tab. XI: 104-1

GOLF RESORT, výzkum z roku 2008.

Obj. 204, chata (sektor D).

Uložení: ARUP.

Fragment těla měsícovitého podstavce nejasného umístění. Dvě zachované stěny svírají pravý úhel.

Povrch hladký, bílošedý se zbytky „vápenného“ nátěru. Špatně vypálený keramický materiál s obsahem ostřiva velikostní třídy K1, světle okrové barvy. Rozměry: d. zl. 87 mm; v. zl. 88 mm; š. zl. 53 mm. Datování: Ha C–D1. Literatura: *nepublikováno*.

104-2. Praha-Černý Most (Praha 14), tab. XII: 104-2
GOLF RESORT, výzkum z roku 2008.

Obj. 204, chata (sektor C, hl. 0–dno).

Uložení: ARUP.

Fragment dolní partie těla keramického artefaktu lichoběžníkového řezu. Základna hladká. Povrch stěn hlazený, světle okrový až tmavě šedý. Keramický materiál cihlově červené barvy s nižší příměsí ostřiva velikostní třídy K2 (do 2 mm).

Rozměry d. zl. 88 mm; v. zl. 99 mm; š. zl. 25 mm.

Datování: Ha C–D1.

Literatura: *nepublikováno*.

105-1. Praha-Černý Most (Praha 14), tab. XII: 105-1
GOLF RESORT, výzkum z roku 2008.

Obj. 250, chata (hl. 0–20 cm).

Uložení: ARUP.

Část boční partie těla měsíkovitého podstavce bez rohu. Příčný řez lichoběžníkovitý, hrany zaoblené. Povrch hladký s otisky prstů, šedobílé barvy – pozůstatky „vápenného“ nátěru. Keramický materiál jemný s nízkým obsahem ostřiva velikostní třídy K3, cihlově hnědé barvy. Jako ostřivo bylo použito i drcených keramických střeptů.

Rozměry: d. zl. 105 mm; v. zl. 45 mm; š. zl. 66 mm.

Datování: Ha C–D1.

Literatura: *nepublikováno*.

105-2. Praha-Černý Most (Praha 14)

GOLF RESORT, výzkum z roku 2008.

Obj. 309, jáma – zásobnice (hl. 0–dno).

Uložení: ARUP.

Amorfni fragment stěny. Povrch hladký, světle šedé až tmavě šedé barvy. Keramický materiál cihlově červené barvy s obsahem ostřiva velikostní třídy K1. Rozměry: 52 × 46 mm, š. zl. 31 mm.

Datování: Ha C–D1.

Literatura: *nepublikováno*.

106. Praha-Černý Most (Praha 14), tab. XII: 106

GOLF RESORT, výzkum z roku 2008.

Obj. 350, chata (sektor C, hl. 0–20 cm).

Uložení: ARUP.

Fragment mírně prohnutého hřbetu měsíkovitého podstavce se zaoblenými hranami. Příčný řez lichoběžníkový. Povrch silně erodovaný, světle okrové barvy. Nehomogenní špatně vypálený keramický materiál s obsahem ostřiva velikostní třídy K3 (do 6 mm) světle okrové až cihlově červené barvy. Jako ostřivo použito zlomků keramiky a mazanice. Rozměry: d. zl. 71 mm; v. zl. 39 mm; š. zl. 96 mm; š. hřbetu 70 mm.

Datování: Ha C–D1.

Literatura: *nepublikováno*.

107. Praha-Pitkovice (Praha 22), tab. XII: 107

Výzkum z let 2006–2007.

Obj. 662, objekt nepravidelně trojúhelníkového tvaru se svislými až konkávními stěnami a s nepravidelným dnem.

Uložení: UAPPSČ.

Asymetrický měsíkovitý podstavec s hranolovitým tělem lichoběžníkového řezu zakončeným na jedné straně dvojčípým rohem. Základna zahlazovaná bez otisku. Povrch hlazený až leštěný světle okrové až světle červené barvy. Materiál vypálený s příměsí drobného minerálního ostřiva velikostní třídy K1, cihlově červené barvy.

Rozměry: d. 119 mm; v. těla 37 mm; v. rohu 100 mm; š. základny 69–74 mm; š. hřbetu 57 mm.

Datování: Ha C–D1.

Literatura: *Trefný – Polišenský 2014*.

108. Praha-Ruzyně (Praha 6), tab. XII: 108

Ztracená ulice, výzkum z roku 2008.

Obj. 326, (plocha D, hl. 0–40 cm).

Uložení: Labrys, o.p.s., inv. č. A 478 004.

Větší část rohu měsíkovitého podstavce s dochovanou základnou, čelní a boční stěnou a částí vrcholové partie. Základna hrubá bez otisku. Čelní i boční stěny jsou oblé. Ze hřbetu strmě vystupuje klínovitý roh, jehož vrchol je nízkým sedlem rozdělen na dva cípy – dochován pouze jeden. Povrch hlazený až leštěný, z boku cihlově červené, z čelního pohledu bílé (pozůstatky „vápenného“ nátěru) až tmavě šedé barvy v oblasti rohu. Keramický materiál tmavě cihlově červené barvy s obsahem ostřiva velikostní třídy K2.

Rozměry: d. zl. 73 mm; v. těla 68 mm; v. rohu 134 mm; v. sedla rohu 123 mm; š. zl. 55 mm.

Datování: Ha C–D1.

Literatura: *nepublikováno*.

Pozn. objekt obsahoval ještě fragment základny s dvěma přilehlými stěnami, podobných vlastností jako kat. č. 100. Rozměry: d. zl. 37 mm; v. zl. 39 mm; š. zl. 23 mm.

109. Vykáň (okr. Nymburk), tab. XII: 109

Sběrný dvůr, výzkum z roku 2015.

Polozemnice.

Uložení: Městské muzeum v Čelákovících, inv. č. A 213 436.

Roh měsíkovitého podstavce s dvojčípým vrcholem. Povrch hlazený až leštěný s patrnými tahy hlazení, rozpraskaný, světle červenohnědé barvy. Materiál vypálený s příměsí minerálního ostřiva K1, červenohnědé barvy.

Rozměry: d. zl. 70 mm; v. zl. 104 mm; š. zl. 73 mm, š. vrcholu 70 mm.

Datování: Ha C–D1.

Literatura: *Almasy – Snitilý 2015*.

Pozn.: Celkem se v objektu polozemnice našlo cca 31 fragmentů a slepků min. 3 podstavců několik fragmentů keramických kotoučovitých desek s důlky.

110-1. Vykáň (okr. Nymburk), tab. XII: 110-1

Sběrný dvůr, výzkum z roku 2015.

Polozemnice.

Uložení: Městské muzeum v Čelákovících, inv. č. A 213 437, A231 435.

Fragment rohu a boční partie měsíkovitého podstavce slepeno z několika zlomků s odlomeným vrcholem a nedochovanou velkou částí základny. Povrch hlazený, na čelní stěně dvě mělké linie po hlazení prsty, světle červenohnědé barvy, boční stěna tmavě šedá. Základna hladká, hrubě hlazená. Materiál vypálený s převahou příměsí minerálního ostřiva K1, méně K2, tmavě červenohnědé barvy. Střední část erodována.

Rozměry: d. zl. 131 mm; v. zl. 166 mm; š. zl. 110 mm.

Datování: Ha C–D1.

Literatura: *Almassy – Snítily 2015*.

Pozn.: *K rohu pravděpodobně náleží další fragment hřbetu.*

110-2. Vykáň (okr. Nymburk), tab. XII: 110-2

Sběrný dvůr, výzkum z roku 2015.

Polozemnice.

Uložení: Městské muzeum v Čelákovících, inv. č. A 213 439-C.

Fragment čelní stěny a hřbetu měsícovitého podstavce. Povrch hlazený s patrnými stopami hlazení, světle červenohnědé barvy. Materiál vypálený, jemný s příměsí minerálního ostřiva K1, šedé až tmavě šedé barvy.

Rozměry: d. zl. 64 mm; v. zl. 76 mm; š. zl. 57 mm.

Datování: Ha C–D1.

Literatura: *Almassy – Snítily 2015*.

110-3. Vykáň (okr. Nymburk), tab. XII: 110-3

Sběrný dvůr, výzkum z roku 2015.

Polozemnice.

Uložení: Městské muzeum v Čelákovících, inv. č. A 213 438-A.

Část měsícovitého podstavce s bezrohým zakončením. Základna plochá, hřbet mírně zkosený. Povrch hladký s bílým nátěrem, základna hladká světle červené barvy. Materiál vypálený, jemný s minimální příměsí minerálního ostřiva K2 do 5 mm, červenohnědé barvy.

Rozměry: d. zl. 149 mm; v. 110 mm; š. zl. 80 mm.

Datování: Ha C–D1.

Literatura: *Almassy – Snítily 2015*.

Pozn.: *K tomuto kusu náleží další čtyři fragmenty.*

111-1. Vykáň (okr. Nymburk), tab. XII: 111-1

Sběrný dvůr, výzkum z roku 2015.

Polozemnice

Uložení: Městské muzeum v Čelákovících, inv. č. A 213 439-B.

Fragment rohu měsícovitého podstavce s odlomeným vrcholem a čelní stěnou. Povrch hladký s bílým nátěrem. Materiál vypálený, plavený s minimální příměsí minerálního ostřiva K2 do 5 mm, červenohnědé a tmavě šedé barvy.

Rozměry: d. zl. 85 mm; v. zl. 88 mm; š. zl. 50 mm.

Datování: Ha C–D1.

Literatura: *Almassy – Snítily 2015*.

111-2. Vykáň (okr. Nymburk), tab. XII: 111-2

Sběrný dvůr, výzkum z roku 2015.

Polozemnice.

Uložení: Městské muzeum v Čelákovících, inv. č. A 213 439-A.

Fragment hřbetu a čelní stěny měsícovitého podstavce. Povrch hladký, červenohnědé barvy, na vnitřní stěně se zbytky bílého nátěru. Materiál vypálený, plavený s minimální příměsí minerálního ostřiva K2 do 5 mm, červenohnědé až tmavě šedé barvy.

Rozměry: d. zl. 65 mm; v. zl. 29 mm; š. zl. 67 mm.

Datování: Ha C–D1.

Literatura: *Almassy – Snítily 2015*.

Pozn.: *V objektu se nacházely další tři amorfní zlomky stěn s bílým nátěrem A 231440 A–C.*

112. Žalov (okr. Praha-západ), tab. XI: 112

Na panenské, výzkum z roku 2009.

Obj. 235 (sektor B).

Uložení: ARUP.

Fragment horní části keramického bloku, hřbetu a čelní stěny, patrně měsícovitého podstavce hranolovitého těla. Povrch hlazený šedé až světle okrové barvy. Keramický materiál s vyšším obsahem ostřiva velikostní třídy K3 (do 6 mm), světle cihlově červené až šedé barvy.

Rozměry: d. zl. 87 mm; v. zl. 63 mm; š. zl. 82 mm.

Datování: Ha C–D.

Literatura: *nepublikováno, dle laskavého sdělení autorky výzkumu Kateřiny Tomkové.*

Funerální kontext

113. Bylany u Č. Brodu (okr. Kolín)

V tkalcích, výzkum z roku 1896.

Hrob 1/1, rozměry: 380 × 235 cm, orientace: S–J, ritus kostrový – muž (?).

Obsah: 15 keramických nádob, součásti postrojů (dvě železná udidla), součásti osobní výbavy a oděvu (dvě jehlice, železný hrot kopí). Kruhová keramická podložka se nacházela blíže jihovýchodního rohu společně s koflíkem.

Uložení: Národní muzeum, inv. č. 399 783.

Plochá kotoučovitá keramická podložka hrubě hlazeného povrchu hnědé barvy.

Rozměry: 310 × 320 mm.

Datování: Ha C3 (podle Kouteckého), kombinační skupina I-2.

Literatura: *Píč 1897; Koutecký 1968; Koutecký 2003.*

114. Bylany u Č. Brodu (okr. Kolín)

V tkalcích, výzkum z roku 1896.

Hrob 3/1897 (3/2 Koutecký 2003), rozměry: 470 × 370 cm, orientace: S–J, ritus kostrový – indiferentní. Obsah: 13 keramických nádob, součásti postrojů (dvě železná udidla, návlečky, kroužky, bronzový knoflíček), součásti osobní výbavy a oděvu (železná jehlice). Měsícovitý podstavec na podložce se nacházel blíže středu východní stěny komory.

Uložení: Národní muzeum.

Datování: Ha C3 (podle Kouteckého), kombinační skupina I-2.

Literatura: *Píč: 1898; Koutecký 2003.*

Pozn.: *Ž artefaktu se dochovala pouze podložka o průměru 270 mm.*

115. Droužkovice (okr. Chomutov)

Rozšíření povrchové těžby, ZAV z roku 2019.

Hrob obj. 367, DNT I/2019, rozměry: 490–500 × 210–230 cm, orientace SZ–JV, ritus birituální: kostrový muž max. 25 let, žárový indiferentní.

Obsah: 18 ks keramických nádob, součásti vozu (Fe zákolníky), součásti osobní výbavy a oděvu (bronzové nákončí picího rohu, bronzové kroužky, jantarový korálek), zbraně (kopí), Fe sekáč a zvířecí milodar. Kruhová podložka bez měsícovitého podstavce se nacházela ve V rohu.

Uložení: ÚAPPSZČ Most.

Plochá terčovitá podložka bez náznaku měsícovitého podstavce, výzdoby či úpravy povrchu. Materiál nevypálený, jílovitý, na povrchu zuhelnatělá vrstva.

Rozměry: průměr 200 mm.

Datování: rámcově Ha C–D1, kombinační skupina I-1.

Literatura: *nepublikováno, dle laskavého sdělení autorky výzkumu Jany Doležalové.*

116. Hradenín (okr. Kolín), tab. XIII: 116

Na Familiích (Na malých Familiích), výzkum z let 1925–1930.

Hrob 12, rozměry: 550 × 300 cm, orientace: S–J, ritus kostrový – žena (?).

Obsah: 45 keramických nádob, součásti koňských postrojů (tři železná udidla dvě kostěné postranice, 20 kovových součástek), součásti osobní výbavy a oděvu (bronzový nákrčník, tři náramky, dva nánožníky, železná jehlice), kosti zvířete a železný nůž. Měsícovitý podstavec na podložce u východní stěny blíže jihovýchodního rohu.

Uložení: Regionální muzeum v Kolíně, inv. č. A 6632.

Měsícovitý podstavec centricky umístěný na kruhovou podložku, do které je šikmo zatlačen. Hranolovité tělo na obou koncích zakončeno výraznými rohy. Materiál nevypálený.

Rozměry: d. 230 mm; v. těla 60 mm; v. rohu 100 mm; průměr podložky 240 mm, v. podložky 16 mm.

Datování: Ha C3 (podle Kouteckého), kombinační skupina I-2.

Literatura: *Dvořák 1939; Koutecký 1968; Metzner-Nebelsick 2009.*

117. Hradenín (okr. Kolín)

Na Familiích (Na malých Familiích), výzkum z let 1925–1930.

Hrob 18, rozměry: 500 × 285 cm, orientace: S–J, ritus kostrový – muž.

Obsah: sedm keramických nádob, součásti vozu (dva zákolníky), součásti postrojů (dvě železná udidla, dvě postranice, 60 kovových drobností – kroužky, knoflíky, tyčinky), jantarový korál, kosti zvířete. Měsícovitý podstavec na podložce u jižní stěny, blíže jihovýchodního rohu.

Předmět se nedochoval.

Popis dle *Fr. Dvořáka (1939)*: Hliněný měsíční symbol z tmavohnědé hlíny. Jeho čtyřboké vysoké tělo s tupými rohy jest nasazeno na kruhovitou hliněnou desku.

Rozměry: průměr podložky 242 mm; d. 220 mm; v. těla 62 mm.

Datování: Ha C2 (podle Kouteckého), kombinační skupina I-1.

Literatura: *Dvořák 1939; Koutecký 1968.*

118. Hradenín (okr. Kolín), tab. XIII: 118

Na Familiích (Na malých Familiích), výzkum z let 1925–1930.

Hrob 24, rozměry: 520 × 340 cm, orientace: S–J, ritus kostrový – muž.

Obsah: 70 keramických nádob, čtyřkolový vůz (čtyři železné obruče, zákolníky a kovové drobnosti), součásti záprahu a postrojů (jho pobité bronzovými cvočky, tři železná udidla a 375 drobných kovových předmětů), součásti osobní výbavy a oděvu (železný meč, bronzové jehly, pinzeta, tři bronzové kroužky), kosti zvířete a železný nůž. Měsícovitý podstavec se nacházel v jihovýchodním rohu.

Uložení: Regionální muzeum v Kolíně, inv. č. A 6335.

Na kruhové podložce excentricky umístěný měsícovitý podstavec s konkávně prohnutým hřbetem a výraznými rohy. Keramický materiál nevypálený s příměsí ostřiva drcených stěpů, hrubého písku a organických příměsí. Povrch přetřen tmavou hlinkou.

Rozměry: d. 222 mm; v. těla 40 mm; v. rohů 90 a 70 mm; průměr podložky 335 mm.

Datování: Ha C3 (podle Kouteckého), kombinační skupina I-1.

Literatura: *Dvořák 1938; 1939; Koutecký 1968.*

119. Hradenín (okr. Kolín), tab. XIII: 119

Na Familiích (Na malých Familiích), výzkum z let 1925–1930.

Hrob 28, rozměry: 510 × 210 cm, orientace: S–J, ritus kostrový – muž.

Obsah: 10 keramických nádob, bronzová mísa, čtyřkolový vůz (čtyři železné obruče, bronzové náboje kol, železné zákolníky, a další drobné součástky), součásti záprahu a postrojů (tři železná udidla, součástky jha, bronzové faléry a knoflíky, drobné návlečky), součásti osobní výbavy (bronzový nákrčník, čtyři bronzové kroužky, bronzová tulejkovitá koncovka), kosti zvířete, železný nůž. Měsícovitý podstavec se nacházel u jižní stěny poblíž jihovýchodního rohu.

Uložení: Regionální muzeum v Kolíně, inv. č. A 6349.

Na kruhové podložce excentricky umístěný měsícovitý podstavec bez rohů. Materiál nevypálený, podle popisu *Fr. Dvořáka* původně jemně tuhovaný povrch.

Rozměry: d. 220 mm; v. těla 65 mm; průměr podložky 330 mm; v. podložky 16 mm.

Datování: Ha D1, kombinační skupina I-1.

Literatura: *Dvořák 1938; 1939; Koutecký 1968.*

120. Hradenín (okr. Kolín), tab. XIII: 120

Na Familiích (Na malých Familiích), výzkum z let 1925–1930.

Hrob 30, rozměry: 450 × 300 cm, orientace: S–J, ritus birituální, kostrový – muž, žárový – indiferentní. Obsah: osm keramických nádob, součásti vozu (dva zákolníky), součásti postrojů (dvě udidla, dvě postranice a železné kroužky), kosti zvířete a železný nůž. Měsícovitý podstavec se nacházel přímo v jihovýchodním rohu. Předmět se nedochoval, je zachycen na fotografii (*Dvořák 1939, obr. 6: 4.*).

Datování: Ha C2–3 (podle Kouteckého), kombinační skupina I-1.

Literatura: *Dvořák 1939; Koutecký 1968.*

121. Hradenín (okr. Kolín)

Na Familiích (Na malých Familiích), výzkum z let 1925–1930.

Hrob 33, rozměry: obdélníkovitá jáma bez udání rozměrů, orientace: S–J, ritus kostrový.

Obsah: devět keramických nádob, součásti vozu (dva až čtyři železné zákolníky), součásti postrojů (dvě postranice, návlečky, železné kroužky), bronzový plíšek, kosti zvířete. Měsícovitý podstavec se měl dle popisu *D. Kouteckého* nacházet společně se zásobnicí přímo v jihozápadním rohu?

Předmět se nedochoval.

Datování: Ha C 2–3 (podle Kouteckého), kombinační skupina I-1.

Literatura: *Koutecký 1968.*

122. Hradenín (okr. Kolín)

Na Familiích (Na malých Familiích), výzkum z let 1925–1930.

- Hrob 46**, rozměry: 530 × 380 cm, orientace: S–J, ritus kostrový – muž.
Obsah: 40 keramických nádob, čtyřkolový vůz (čtyři železné obruce kol, čtyři náboje kol, zákolníky a kovové drobnosti), součásti záprahu a postrojů (jho pobité bronzovými cvočky, tři železná udidla, dvě postranice, čtyři tyčinkovité předměty s kroužky a další drobnosti), součásti osobní výbavy a oděvu (železný meč, bronzový náramek, bronzové kroužky), dvě tulejkovité koncovky, kosti zvířete na dvou místech, železný sekáč. Měsícovitý podstavec uložen v jihovýchodním rohu.
Předmět se nedochoval.
Popis dle *Fr. Dvořáka (1938)*: Měsíční symbol, zhotovený z hrubší tmavohnědé hlíny, má 14 cm dlouhé, 4 cm vysoké a 3 cm široké tělo, které jest na koncích vytaženo v tupé rohy; jest excentricky nasazeno na hliněný disk 18 mm silný o průměru 30 cm.
Datování: Ha C3 (podle Kouteckého), kombinační skupina I-1.
Literatura: *Dvořák 1938; Koutecký 1968*.
- 123. Hradenín (okr. Kolín)**
Na Familiích (Na malých Familiích), výzkum z let 1925–1930.
Hrob 48, rozměry: 520 × 260 cm, orientace: S–J, ritus kostrový – indiferentní.
Obsah: 51 nádob, součásti postrojů (dvě železná udidla, kroužky a knoflík), kosti zvířete a nůž. Měsícovitý podstavec se nacházel v jihovýchodním rohu.
Předmět se nedochoval.
Datování: Ha C2–3 (podle Kouteckého), kombinační skupina I-2.
Literatura: *Koutecký 1968*.
- 124. Hradenín (okr. Kolín)**
Na Familiích (Na malých Familiích), výzkum z let 1925–1930.
Hrob 56, rozměry: 420 × 209 cm, 150 cm, orientace: S–J, ritus kostrový – indiferentní.
Obsah: čtyři keramické nádoby a neznámý předmět. U východní stěny, blíže jihovýchodního rohu, patrně měsícovitý podstavec (?).
Předmět se nedochoval.
Datování: Ha C2 (podle Kouteckého), kombinační skupina I-3.
Literatura: *Koutecký 1968*.
- 125. Hradenín (okr. Kolín), tab. XIII: 125**
Na Familiích (Na malých Familiích), výzkum z let 1925–1930.
Hrob 57, rozměry: 510 × 310 cm, orientace: S–J, ritus kostrový – indiferentní.
Obsah: čtyři keramické nádoby, tři bronzové knoflíky, kosti zvířete. U jižní stěny, blíže jihovýchodního rohu, umístěn měsícovitý podstavec (podložka).
Uložení: Regionální muzeum v Kolíně, bez ev. č.
Kruhová podložka z tmavě hnědého nevypáleného keramického materiálu s příměsí rozdrčených střepů, hrubého písku a organického ostřiva. Měsícovitý podstavec se nezachoval ani nebyly zjištěny stopy po jeho připojení. Podložka dochována ve velmi špatném stavu.
Rozměry: průměr podložky 210 mm.
Datování: Ha C2 (podle Kouteckého), kombinační skupina I-3.
Literatura: *Koutecký 1968*.
- 126. Hradenín (okr. Kolín), tab. XIII: 126**
Na Familiích (Na malých Familiích), výzkum z let 1925–1930.
Hrob 58, rozměry: velká obdélníková jáma bez udání rozměrů, orientace: S–J, ritus indiferentní.
Obsah: 12 keramických nádob, součásti vozu (čtyři zákolníky a destička s otvory), součásti postrojů (dvě udidla, dvě postranice, kroužky, kroužky s převšnými tyčinkami a knoflíky, rozdělovač, aj.) a kosti zvířete. U jižní stěny, blíže jihovýchodního rohu, měsícovitý podstavec.
Uložení: Regionální muzeum v Kolíně, bez ev. č.
Na kruhovou desku excentricky připevněný měsícovitý podstavec (z větší části zachovaný) s plynule vytaženými rohy. Keramický materiál nevypálený, tmavě hnědé barvy s příměsí ostřiva z rozdrčených hrubých střepů a písku.
Rozměry: průměr podložky 230 mm; d. zl. 150 mm; v. těla 30 mm; š. 50 mm; v. rohů 58 a 53 mm.
Datování: Ha C2 (podle Kouteckého), kombinační skupina I-1.
Literatura: *Koutecký 1968*.
- 127. Hradenín (okr. Kolín)**
Na Familiích (Na malých Familiích), výzkum z let 1925–1930.
Hrob 59, rozměry: 480 × 260 cm, orientace: S–J, ritus indiferentní.
Obsah: 45 keramických nádob, součásti postrojů (dvě udidla, kroužky aj. drobnosti), kosti zvířete, železný nůž. Podle dochované skicy hrobu se měsícovitý podstavec nacházel v jihovýchodním rohu.
Předmět se nedochoval.
Datování: Ha C2 (podle Kouteckého), kombinační skupina I-2.
Literatura: *Koutecký 1968*.
- 128. Hradenín (?) (okr. Kolín), tab. XIII: 128**
Bez nálezového celku.
Uložení: Regionální muzeum v Kolíně, bez ev. č.
Plochá okrouhlá podložka s excentricky umístěným měsícovitým podstavcem s odlomenými rohy. Materiál nevypálený hnědošedé barvy s příměsí hrubšího ostřiva.
Rozměry: průměr podložky 320 mm; d. zl. břevna 220 mm, v. těla 53 mm; v. zl. rohu 88 mm.
Datování: Ha C–D1.
Literatura: *Mazač 2000*.
- 129. Kolín (?) (okr. Kolín), tab. XIII: 129**
Bez nálezového celku.
Uložení: Regionální muzeum v Kolíně – W. Lung u tohoto čísla uvádí lokalitu Kolín (?), pravděpodobněji pochází z Hradenína, inv. č. A 3644.
Silně poškozený exemplář. Torzo měsícovitého podstavce s pozůstatkem plastické lišty (?) excentricky umístěného na ploché okrouhlé podložce. Materiál nevypálený tmavě hnědý s příměsí hrubšího ostřiva.
Rozměry: průměr podložky 290 mm; d. zl. 125 mm; v. těla 40 mm.
Datování: Ha C–D1.
Literatura: *Mazač 2000*.
- 130. Kolín (okr. Kolín), tab. XIII: 130**
Benešova ul., výzkum z roku 1996.

- Hrob č. 137/96**, narušen stavební činností. Rozměry: 540 × 270 cm, orientace: S–J, ritus birituální: kostrový – žena (adultus I), žárový – indiferentní. Obsah: 30 keramických nádob, součásti vozu (tři, původně snad čtyři zákolníky), součásti postrojů (čtyři dvojice železných kroužků – patrně pozůstatků dřevěného jha, dvě udidla), součásti osobní výbavy a oděvu (bronzová jehlice, dva bronzové náramky, bronzové kroužky a drátek) a kosti zvířete. Měsícovitý podstavec se nacházel v jihovýchodním rohu, podložka částečně překryta mísou. Pozn. Na jižní stěně hrobu a v její blízkosti se nacházely četné uhlíky. Na podstavci však nebyly zaznamenány.
Uložení: Regionální muzeum v Kolíně, př. č. 137/96. Na oválnou desku excentricky připevněný měsícovitý podstavec s vytaženými rohy, zčásti přesahující její obvod. Předmět vyroben z nepálené tmavě šedé jílovité hlíny s příměsí drcených střeptů a hrubého písku.
Rozměry: průměr podložky 280 mm; d. 220 mm; v. těla 20 mm; v. rohů 50 mm.
Datování: Ha C2–3 (podle Kouteckého), kombinální skupina I-1.
Literatura: Valentová–Mazač 1997; Mazač–Tvrdlík 2000.
- 131. Kolín (okr. Kolín), tab. XIII: 131**
Benešova ul., výzkum z roku 2000.
Hrob č. 83/2000, narušen stavební činností. Rozměry: 280 × 250 cm, orientace: SSV–JJZ, ritus birituální: kostrový – muž (maturus I), žárový – indiferentní. Obsah: 34 keramické nádoby, součásti osobní výbavy a oděvu (bronzové kroužky, toaletní souprava), kosti zvířete a železný nůž. Za hlavou pohřbeného, blíže jihovýchodního rohu se nacházel poškozený měsícovitý podstavec.
Uložení: Regionální muzeum v Kolíně, př. č. 83/2000. Měsícovitý podstavec excentricky umístěný na kruhové podložce. Předmět rozlomen na tři kusy destrukcí konstrukce hrobové komory. Jílovitý materiál nevypálený tmavě šedé barvy s příměsí hrubého ostříva – kamínků a mazaniček.
Rozměry: průměr podložky 220 mm; d. 170 mm; v. těla 20 mm; v. rohů 40 mm.
Datování: Ha C2–3 (podle Kouteckého), kombinální skupina I-3.
Literatura: Mazač – Tvrdlík 2000.
- 132. Kutná Hora (okr. Kutná Hora)**
Karlovo, výzkum z roku 1989.
Hrob č. 10/89, s kamenným závalem. Rozměry: 285 × 190 cm, orientace: S–J, ritus kostrový – žena. Obsah: 25 keramických nádob, kosti zvířete a železný nůž. Blíže středu jižní stěny neznámá hmota šedočerné barvy s hlinitou strukturou.
Uložení: Muzeum českého stříbra v Kutné Hoře, př. č. 10/89.
Dle laskavého sdělení J. Valentové se jednalo o amorfní hmotu šedočerné jílovité struktury s příměsí mazaniček (nebo rozdrčených střeptů). Popis „neznámé hmoty“ a polohy v hrobě odpovídá měsícovitému podstavci, který byl silně poškozen destrukcí kamenné konstrukce hrobu.
Datování: Ha C2–3 (podle D. Kouteckého), kombinální skupina II-1.
Literatura: Šumberová 1996.
- 133. Lovosice (okr. Litoměřice), tab. XIV: 133**
Bývalé garáže ČSAD, výzkum u roku 1956.
Hrob III, narušen stavební činností. Rozměry: 300 × 500 cm, orientace: S–J, ritus kostrový – muž. Obsah: 20 keramických nádob, součásti záprahu a postrojů (pobíjené jho, dvě železná udidla a množství kovových drobností), součásti osobní výbavy a oděvu (železný meč), kosti vepře, železný nůž, železný sekáč. Blíže jihozápadního rohu se nacházel měsícovitý podstavec s hromádkou uhlíků na kruhové desce. Přiléhající stěna hrobu černě očazena.
Uložení: Národní muzeum.
Měsícovitý podstavec protáhlého těla na obou koncích zakončený tupými rohy excentricky umístěný na kruhové desce. Materiál jílovitý, špatně vypálený. Povrch podložky i podstavce pokryt černě až sazovitě lesklým nátěrem, na spodní straně tato úprava chybí.
Rozměry: průměr podložky 300 mm; d. 285 mm; v. těla 65 mm; v. rohů 95 mm.
Datování: Ha C2 (podle Kouteckého), kombinální skupina I-2.
Literatura: Pleiner 1959; Zápotocký 1964; Pleiner–Rybářová 1978, 478, pozn. 7, Pálpán 2012.
- 134. Lovosice (okr. Litoměřice)**
Průmyslová zóna AOYAMA, výzkum z roku 2002.
Hrob 17/2002, rozměry: 490/500 × 225/240 cm, orientace: S–J, ritus kostrový – muž (adultus I). Obsah: 17 keramických nádob, součásti vozu (čtyři zákolníky), součásti postrojů (tři železná udidla, 46 kovových nápleček a další drobnosti), součásti osobní výbavy a oděvu (bronzová tulejkovitá koncovka, železný hrot kopí, železné kroužky), zvířecí kosti nejméně tří jedinců (pes, prase). Měsícovitý podstavec, resp. podložka se nacházela v jihozápadním rohu. Tenká mastná vrstva šedočerného mazlavého jílu s uhlíky, oválného tvaru, při vybírání se zcela rozpadla.
Datování: Ha C3 (podle Kouteckého), kombinální skupina I-1.
Literatura: Pálpán 2012.
- 135. Lovosice (okr. Litoměřice), tab. XIV: 135**
Průmyslová zóna AOYAMA, výzkum z roku 2002.
Hrob 18/2002, rozměry: 478 × 205/215 cm, orientace: S–J, ritus kostrový – indiferentní jedinec (adultus II). Obsah: 23 keramické nádoby, součásti vozu (čtyři zákolníky, kroužky a nýtky), součásti postrojů (železné kruhy a náplečky), součásti osobní výbavy a oděvu (pět kusů bronzového kruhového šperku – nákrčník, dva náramky a dva nánošníky, bimetalická jehlice, bronzová jehla, množství drobných součástek oděvu – kroužky, závěsky, knoflíky, bronzová tulejkovitá koncovka). Měsícovitý podstavec se nacházel v jihozápadním rohu obklopen třemi nádobami – terinou s vyhnutým okrajem, amforovitou nádobou a mísou s nálevkovitě vyhnutým okrajem.
Uložení: ÚAPPSZČ Most.
Hliněný kotouč s excentricky umístěným měsícovitým podstavcem s rohy. Předmět s příměsí kamenného ostříva se při vyjímání zcela rozpadl.
Rozměry: průměr podložky 220 mm; síla podložky 20 mm; d. 230 mm; v. těla 20 mm; v. rohů 60 mm; š. těla 50 mm.

- Datování: Ha C3 (podle Kouteckého), kombinační skupina I-1.
Literatura: *Půlpán 2012*.
- 136. Lovosice (okr. Litoměřice), tab. XIV: 136**
Průmyslová zóna Tokai Rika, výzkum z roku 2018.
Hrob 2/2018, rozměry 560 × 300 cm, orientace S–J, ritus birituální: kostrový a žárový oba indiferentní.
Obsah: minimálně 18 keramických nádob, čtyřkolový vůz a jeho součásti (Fe obruče-ráfy, Fe náboje kol, Fe zákolníky, hřeby, svorky loukotí), součásti postrojů (Fe udidla, faléry, postranice a další součásti, snad dřevěného jha?), součásti osobní výbavy a oděvu (bronzový nákrčník, dva náramky a dva nánožníky, br. dvojkónické hlavice, br. a Fe kroužky) a kosti zvířete. Měsícovitý podstavec se nacházel uprostřed jižní stěny, v těsné blízkosti zásobnice. Uložení: ÚAPPSZČ Most.
Měsícovitý podstavec, téměř uprostřed rozdělený na dvě stejné části, původně excentricky umístěný na okrouhlou desku. Jedna část se nacházela v původní poloze, druhá se převrátila mimo podložku. Otázkou je, zda se podstavec skládal ze dvou částí či se rozdělil v důsledku postdepozicičních a transformačních procesů. Materiál nevypálený, šedé jílovité hmoty s příměsí ostřiva.
Rozměry: velikost podložky 230 × 240 mm; d. 220 mm; š. 40 mm; v. rohu 80 mm.
Datování: rámcové datování Ha C–Ha D1, kombinační skupina I-1.
Literatura: *Půlpán 2020*.
- 137. Nová Ves I (okr. Kolín)**
Výzkum z roku 1995.
Hrob A, narušen inženýrskými sítěmi. Rozměry: 600 × 206 cm, orientace: SV–JZ, ritus kostrový – muž
Obsah: min. 13 keramických nádob, součásti postrojů (bronzové návlečky, železné postranice, bronzová falérka, železné kroužky), dětská lebka a části skeletu, kosti zvířete. V jižním rohu se nacházela kruhová deska ze světle hnědého až narůžovělého jílu se zrnky mazanice, částečně překrytá hrncovitou nádobou. Podle nepietní polohy skeletu a absence osobních zbraní se pravděpodobně jedná o hrob vyloupený v době těsně po pohřbu.
Předmět se nedochoval.
Rozměry: průměr 370 mm.
Datování: Ha C2? (podle Kouteckého), kombinační skupina I-2.
Literatura: *Štátný – Vávra 1997*.
- 138. Nymburk (okr. Nymburk)**
Stavba obchvatu, výzkum z roku 2009.
Hrob 283/2009, obdélná jáma (rozměry neudány), orientace: S–J, ritus kostrový – indiferentní (žena?).
Obsah: min. 13 keramických nádob, součásti postrojů (železná udidla, dvě dvojice bronzových kroužků – snad pozůstatek dřevěného jha), součásti osobní výbavy a oděvu (pět kruhových šperků – nákrčník, dva náramky a dva nánožníky). V jihovýchodním rohu se nacházela keramická kruhová podložka.
Uložení: UAPPSČ.
Datování: Ha C–D1, kombinační skupina I-2.
Literatura: *nepublikováno*.
Pozn.: nepracováno.
- 139. Plaňany (?) (okr. Kolín), tab. XIV: 139**
Bez nálezového celku.
Sbírka Regionálního muzea v Kolíně obsahuje exemplář, u jehož popisu W. Lung uvádí lokalitu Plaňany. Na této lokalitě Fr. Dvořák prozkoumal celkem 9 hrobů, avšak publikoval pouze nejbohatší hrob č. 5, který neobsahoval měsícovitý podstavec. K ostatním hrobům se nezachovala dokumentace ani nálezové celky.
Uložení: Regionální muzeum v Kolíně, inv. č. A 5680.
Měsícovitý podstavec se silně zdůrazněnými rohy excentricky umístěný na kruhové podložce. Materiál šedohnědý nevypálený s příměsí hrubšího ostřiva.
Rozměry: průměr podložky 280 mm; d. 224 mm; v. těla 52 mm; v. rohů 98 a 82 mm.
Datování: Ha C–D1?
Literatura: *Mazač 2000*.
- 140. Praha-Ďáblice (Praha 8), tab. XIV: 140**
Stavba rodinných domů ppč. 1729/297, výzkum z roku 2004.
Hrob 1/K, z velké části zničený, dochovala se pouze jižní část hrobu, rozměry: +120 × 175 cm, orientace S–J, ritus kostrový (muž maturus II), v zásepů pozůstatky kremace.
Obsah: min. dvě keramické nádoby, součásti osobní výbavy (bronzová toaletní souprava, dva bronzové kroužky), 2 fr. Fe tyčinky. Keramická kruhová podložka u J stěny, blíže JV rohu.
Uložení: Muzeum hlavního města Prahy, A 469 907.
Keramická kruhová deska s oblým okrajem.
Rozměry: průměr 260–266 mm, síla 15 mm.
Datování: Ha C, kombinační skupina II-1.
Literatura: *Kostka – Bílková 2018*.
- 141. Praha-Nové Butovice (Praha 13)**
Výzkum z roku 1985.
Hrob 61, rozměry: 276 × 232 cm, orientace: SSV–JJZ, ritus kostrový (?) – indiferentní.
Obsah: 20 keramických nádob, bronzová spirálka a železný nůž. Měsícovitý podstavec se nacházel přímo v jihovýchodním rohu obklopen dvěma mísami a jednou amforovitou nádobou.
Uložení: Muzeum hlavního města Prahy, inv. č. A 283 088.
Předmět se rozpadl, zůstalo z něj několik fragmentů podložky a podstavce. Podoba je zachycena na plánu: Ve středu kruhové podložky umístěn měsícovitý podstavec. Keramický materiál slabě vypálený s obsahem ostřiva velikostní třídy K2 (3–5 mm), světle cihlové, blíže jádra střepu hnědé barvy.
Rozměry: průměr podložky 310 mm; d. 300 mm; š. těla 40 mm; v. těla 30 mm; v. rohu 50 mm.
Datování: Ha C–D1, kombinační skupina II-1.
Literatura: *nepublikováno*.
- 142. Praha–Suchdol (Praha 6)**
Kamýčká ul., ppč. 1230, výzkum z roku 2003.
Hrob 1/03, z velké části zničený, dochovala se pouze jižní část hrobu, orientace S–J, ritus kostrový – dospělý jedinec.
Obsah: 13 nádob, dva br. kroužky, kosti zvířete. Keramická kruhová podložka se nacházela v jihozápadním rohu, za hlavou pohřbeného.
Uložení: Muzeum hlavního města Prahy, A 34/2003.

Keramická kruhová deska s promačkávaným okrajem a šesti drobnými středovými otvory.

Datování: Ha C–D1, kombinační skupina II-1.

Literatura: *Kostka 2007; Kostka – Bílková 2018*.

143. Praha–Suchdol (Praha 6), tab. XIV: 143

Kamýčká ul. ppč. 1230, stavba bytového domu, výzkum z roku 2005.

Hrob 2, rozměry: 233 × 203 cm, orientace: S–J, ritus kostrový – indiferentní.

Obsah: 14 nádob, Fe nůž, dva fragmenty Fe, kosti zvířete. Hliněná kruhová podložka se nacházela v jihovýchodním rohu.

Uložení: Labrys, o.p.s.

Keramická kruhová deska se zaobleným okrajem.

Rozměry: průměr 270–274 mm, síla 10,5 mm.

Datování: Ha C–D1, kombinační skupina II-1.

Literatura: *Švácha 2008; Kostka – Bílková 2018*.

144. Praha-Vinoř (Praha 19), tab. XIV: 144 (stav k roku 1999)

Výzkum z roku 1988.

Hrob z velké části narušen, rozměry: 230 × 490 cm, orientace: S–J, ritus nezjištěn.

Obsah: min. 10 keramických nádob, součásti vozu (zlomek železného ráfu, kování hlavic nábojů předních kol, zákolník), součásti strojů (tři udi-dla, železný rozbočovač a další železné a bronzové drobnosti), bronzová situla. V jihovýchodním rohu se nacházel měsícovitý podstavec.

Uložení: Muzeum hlavního města Prahy, inv. č. A 275 593/002.

Plochá okrouhlá podložka s excentricky umístěným měsícovitým podstavcem se zjevně odlomenými rohy. Materiál nevypálený jílovitý hnědosedé barvy s příměsí hrubšího ostřiva (mazaničky, hrubší písek). Rozměry: průměr podložky 320 mm; d. 300 mm; v. těla 50 mm; v. rohu 70 mm.

Datování: Ha C2?, kombinační skupina I-1.

Literatura: *Fridrichová et al. 1995; Lutovský – Smejtek a kol. 2005; Fridrichová et al. 2020* (zde stav k roku 2020).

Východní Čechy

Nefunerální kontext

145. Dolní Roveň (okr. Pardubice), tab. XIV: 145

Povrchový sběr 1998.

Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích. Vrcholová partie dvojcípého rohu. Vnitřní stěna i vrchol jsou žlabovitě prohnuty. Obě čelní stěny zdobí pod vrcholem žlábkem tvořený kruh. Povrch hlazený světle okrové až okrové barvy. Keramický materiál černé barvy s příměsí ostřiva velikostní třídy K2 (do 2 mm).

Rozměry: d. zl. 56 mm; v. zl. 54 mm; š. zl. 46 mm.

Datování: Ha C–D1.

Literatura: *Vokolek 1999*.

146. Libišany (okr. Pardubice)

Výzkum z roku 1912.

Bez nálezového celku.

Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích.

Předmět nebyl dohledán.

Datování: Ha C–D1.

Literatura: *Vokolek 1998; 1999*.

Funerální kontext

147. Dobřenice (okr. Hradec Králové), tab. XV: 147

Les „Soudný“ a „Dolní, Horní Doroty“, výzkum z roku 1907.

Hrob 10/1907, ritus žárový. Hrobový celek je nejistý. Rozchází se popis Fr. Žaloudka a L. Domečky.

Obsah: šest keramických nádob, bronzová jehlice, kamenný mlat. Fr. Žaloudek měsícovitý podstavec neuvádí.

Uložení: Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 1212.

Měsícovitý podstavec hrubě hlazeného, šedohnědého povrchu s mírně vytaženými růžky. Materiál vypálený.

Rozměry: d. 130 mm; v. 38–49 mm.

Datování: Ha C.

Literatura: *Vokolek 1999* (zde souborná literatura).

148. Dobřenice (okr. Hradec Králové), tab. XV: 148

Les „Soudný“ a „Dolní, Horní Doroty“, výzkum z roku 1907.

Hrob 18/1907, ritus žárový.

Obsah: osm keramických, dva bronzové náramky, bronzový prsten, zlomek bronzového nože. Popis Fr. Žaloudka výskyt měsícovitého podstavce neuvádí.

Uložení: Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 1280.

Plochá okrouhlá podložka opatřená třemi půlkruhovitými žlábkami před excentricky umístěným měsícovitým podstavcem s mírně vytaženými růžky. Povrch hlazený, černohnědé barvy.

Rozměry: průměr podložky 205 mm; d. 166 mm; v. těla 42 mm.

Datování: Ha C.

Literatura: *Vokolek 1999* (zde souborná literatura).

149. Dobřenice (okr. Hradec Králové), tab. XV: 149

Les „Soudný“ a „Dolní, Horní Doroty“, výzkum z roku 1907.

Hrob 19/1907, ritus žárový.

Obsah: sedm keramických nádob, měsícovitý podstavec, poklička, bronzová jehlice.

Uložení: Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 1206.

Plochá okrouhlá podložka s centricky umístěným břevnem bez rohovitých výčnělků, hrubě zpracovaného hnědého povrchu.

Rozměry: průměr podložky 185 mm; d. 85 mm; v. těla 13 mm.

Datování: Ha B3 až Ha C1.

Literatura: *Vokolek 1999* (zde souborná literatura).

150. Dobřenice (okr. Hradec Králové), tab. XV: 150

Les „Soudný“ a „Dolní, Horní Doroty“, výzkum z roku 1907.

Hrob 26/1907, ritus žárový.

Obsah: sedm keramických nádob, poklička, bronzová jehlice. Popis Fr. Žaloudka měsícovitý podstavec neuvádí.

Uložení: Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 13 997.

Plochá okrouhlá podložka opatřená dvojicí podkovovitých žlábků před excentricky umístěným měsícovitým podstavcem s nepatrně vytaženými růžky. Povrch nerovně hlazený, hnědé barvy.

- Rozměry: průměr podložky 190 mm; d. 80 mm;
v. těla 20 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: *Vokolek 1999* (zde souborná literatura).
- 151. Dolní Ředice (okr. Pardubice), tab. XV: 151**
Vrch Hořánek.
Bez nálezového celku.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. 525.
Plochá okrouhlá deska s excentricky umístěným měsícovitým podstavcem s mírně vytaženými rohy. Materiál vypálený. Povrch hlazený, skvrnitě okrově-černé barvy.
Rozměry: průměr podložky 174 mm; d. 109 mm; v. těla 31 mm; v. rohů 41 mm; š. 14 mm.
Datování: Ha C?
Literatura: *Vokolek 1999*.
- 152. Dolní Ředice (okr. Pardubice), tab. XV: 152**
Vrch Hořánek.
Bez nálezového celku.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. 631/1.
Měsícovitý podstavec červenohnědého hlazeného povrchu s mírně vytaženými růžky. Materiál vypálený.
Rozměry: d. 126 mm; v. těla 41 mm; v. rohů 45 mm; š. 31 mm.
Datování: Ha C?
Literatura: *Vokolek 1999*.
- 153. Dolní Ředice (okr. Pardubice), tab. XV: 153**
Vrch Hořánek.
Bez nálezového celku.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. 526.
Menší měsícovitý podstavec se slabě vytaženými rohy původně umístěný na nedochované podložce. Materiál vypálený. Povrch hlazený, hnědé barvy.
Rozměry: d. 103 mm; v. těla 26 mm; v. rohů 31 mm.
Datování: Ha C?
Literatura: *Vokolek 1999*.
- 154. Dolní Ředice (okr. Pardubice), tab. XV: 154**
Vrch Hořánek.
Bez nálezového celku.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. 527.
Část měsícovitého podstavce s mírně vytaženým rohem. Čelní strana pod rohem zdobená mělkým kruhem, resp. mezikružím s důlkem uprostřed. Povrch čelní stěny hladký, hnědé barvy, zadní stěna je rozrušená.
Rozměry: d. zl. 86 mm; v. těla 56 mm; v. rohu 61 mm.
Datování: Ha C?
Literatura: *Vokolek 1999*.
- 155. Dolní Ředice (okr. Pardubice), tab. XV: 155**
Vrch Hořánek.
Bez nálezového celku.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. 531/2.
Měsícovitý podstavec s mírně vytaženými rohy. Povrch hladký, červenohnědé barvy.
Rozměry: d. 83 mm; v. těla 22 mm; v. rohu 34 mm; š. 16 mm.
- Datování: Ha C?
Literatura: *Vokolek 1999*.
- 156. Dolní Ředice (okr. Pardubice), tab. XV: 156**
Vrch Hořánek.
Bez nálezového celku.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. 520.
Plochá okrouhlá podložka s výrazným excentricky umístěným měsícovitým podstavcem s mírně vytaženými rohy. Povrch hladký, šedé barvy.
Rozměry: průměr podložky 147 mm; d. 127 mm; v. těla 39 mm; v. rohů 45 mm; š. 16 mm.
Datování: Ha C?
Literatura: *Vokolek 1999*.
- 157. Dražkovice (okr. Pardubice), tab. XV: 157**
Výzkum z roku 2012 – základní technická vybavenost pro 40 RD.
Hrob 3/2012, rozměry: 157 × 88 cm, oválná jáma SZ–JV, ritus žárový.
Obsah: 15 keramických nádob, měsícovitý podstavec uzavíral jihovýchodní okraj keramické výbavy uložené ve dvou řadách do pravidelného obdélníku SZ–JV.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích.
Měsícovitý podstavec bez podložky s rovnou základnou a oboustranně vytaženými nevýraznými rohy. Povrch nerovný, šedohnědé barvy, na jednom konci se projevuje povrchová eroze. Materiál vypálený s příměsí minerálního ostřiva K2.
Rozměry: d. 160 mm; v. těla 55 mm; v. rohů 68 mm; š. 16 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: *Cebová a kol. 2014*.
- 158. Dražkovice (okr. Pardubice), tab. XV: 158**
Výzkum z roku 2014.
Hrob 2/2014, D. Novotná, ritus žárový.
Obsah: 12 keramických nádob.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích, ev. č. 580/2014.
Fragment rohu měsícovitého podstavce s pupíky. Povrch hladký, červenohnědé až šedé barvy. Keramický materiál vypálený, s příměsí jemného ostřiva K1.
Rozměry: d. zl. 52 mm; v. zl. rohu 52 mm; š. zl. 29 mm.
Datování: Ha C?
Literatura: *nezpracováno, nepublikováno*.
- 159. Hrochův Týnec (okr. Chrudim), tab. XV: 159**
Cukrovar, výzkum z roku 1968.
Hrob, narušený. Hrobová jáma neznatelná, nádoby uloženy u sebe v délce 120 cm a šířce 80 cm, ritus žárový.
Obsah: 27 keramických předmětů především nádob a 3 zlomky železných předmětů. Kresba řezu hrobem naznačuje, že měsícovitý podstavec původně spočíval na podložce přibližně ve středu hrobu.
Uložení: Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. 5177 a 5178.
Měsícovitý podstavec hlazeného hnědého povrchu s mírně vytaženými růžky. Plochá okrouhlá podložka hlazeného černohnědého povrchu.
Rozměry: průměr podložky 220 mm; d. 160 mm; v. těla 35; v. rohů 40 mm.

Datování: Ha C.

Literatura: Šebesta 1969; Vokolek 1999.

- 160. Chudonice (okr. Hradec Králové), tab. XV:160**
Pískovna „U sv. Františka“, výzkum z roku 1921.
Hrob D, ritus žárový.
Obsah: pět keramických nádob, dvě keramické pokličky, měsícovitý podstavec na podložce, deset bronzových zlomků.
Uložení: Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 2883/5.
Drobný měsícovitý podstavec původně umístěný nedochované podložce.
Rozměry: d. 37 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: Vokolek 1999.

- 161. Chudonice (okr. Hradec Králové), tab. XV: 161**
Pískovna „U sv. Františka“, výzkum z roku 1921.
Hrob H, ritus žárový.
Obsah: 27 keramických nádob, měsícovitý podstavec.
Uložení: Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 2917/77.
Měsícovitý podstavec původně umístěný na nedochované podložce.
Rozměry: d. 60 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: Vokolek 1999.

- 162. Kunětice (okr. Pardubice), tab. XV: 162**
S od obce, ppč. 341, výzkum z roku 1917.
Hrob 1/1917, bez bližších údajů.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. 2684.
Plochá okrouhlá podložka s centrálně, původně však s excentricky, umístěným měsícovitým podstavcem s mírně vytaženými růžky. Povrch hladký, okrové barvy.
Rozměry: průměr podložky 174 mm; d. 96 mm; v. těla 21 mm; v. rohů 27 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: Košíř 1918; Vokolek 1992; 1999.

- 163. Kunětice (okr. Pardubice), tab. XV: 163**
S od obce, ppč. 341, výzkum z roku 1917.
Hrob 2/1917, bez bližších údajů.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. 2685.
Plochá okrouhlá podložka s excentricky umístěným měsícovitým podstavcem s mírně vytaženými růžky.
Rozměry: průměr podložky 154 mm; d. 69 mm, v. těla 11 mm; v. rohů 14 mm; š. 13 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: Košíř 1918; Vokolek 1992; 1999.

- 164. Kunětice (okr. Pardubice), tab. XV: 164**
S od obce, ppč. 341, nález před rokem 1934.
Bez nálezového celku.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. 2145.
Plochá okrouhlá deska s excentricky umístěným měsícovitým podstavcem s velmi mírně vytaženými růžky. Povrch hlazený, červenohnědé barvy.
Rozměry: průměr podložky 182 mm; d. 90 mm; v. těla 24 mm.

Datování: Ha C?

Literatura: Vokolek 1992; 1999.

- 165. Kunětice (okr. Pardubice), tab. XV: 165**
S od obce, ppč. 341, nález před rokem 1934.
Bez nálezového celku.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. 2250.
Plochá okrouhlá podložka s excentricky umístěným měsícovitým podstavcem s mírně vytaženými růžky. Povrch poškozen, barva okrová až šedá.
Rozměry: průměr podložky 146 mm; d. 73 mm; v. těla 13 mm; v. rohů 20 mm.
Datování: Ha C?
Literatura: Vokolek 1992; 1999.

- 166. Kunětice (okr. Pardubice), tab. XVI: 166**
S od obce, ppč. 341, výzkum z roku 1934.
Hrob VII/1934, dochoval se pouze inventář hrobu: čtyři keramické nádoby a měsícovitý podstavec.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. 2153.
Plochá oválná podložka s mírně excentricky umístěným měsícovitým podstavcem, povrch silně poškozen, červenohnědé barvy.
Rozměry: průměr 137 mm, d. 45 mm; v. těla 17 mm; š. 10 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: Vokolek 1992; 1999.

- 167. Kunětice (okr. Pardubice), tab. XVI: 167**
S od obce, ppč. 341, výzkum z roku 1934.
Hrob X/1934, dochoval se pouze inventář hrobu: pět keramických nádob a měsícovitý podstavec.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. 2147.
Plochá okrouhlá podložka s excentricky umístěným měsícovitým podstavcem s mírně vytaženými růžky. Povrch zahlazovaný, červenohnědé barvy.
Rozměry: průměr 185 mm; d. 125–130 mm; š. 12 mm; v. těla 18; v. rohů 25 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: Vokolek 1992; 1999.

- 168. Kunětice (okr. Pardubice), tab. XVI: 168**
Výzkum z roku 1941.
Hrob 1/1941.
Obsah: devět keramických nádob, tři fragmenty patrně železné jehlice, část železného náramku a měsícovitý podstavec.
Uložení: Národní muzeum, inv. č. 126 433 – 126 434.
Plochá okrouhlá podložka s excentricky umístěným měsícovitým podstavcem s mírně vytaženými růžky, hrubšího hnědého povrchu.
Rozměry: průměr podložky 165 mm; d. 112 mm; v. těla 24 mm; v. rohů 29 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: Vokolek 1992; 1999.

- 169. Kunětice (okr. Pardubice), tab. XVI: 169**
S od obce, ppč. 341, výzkum z roku 1941.
Hrob 3/1941.
Obsah: 12 keramických nádob, dvě pokličky, fragmenty dvou železných náramků, železný nůž a dva měsícovité podstavce (č. kat. 169 a 170).
Uložení: Národní muzeum, inv. č. 126 457/1.

- Plochá okrouhlá podložka s excentricky umístěným měsícovitým podstavcem s mírně vytaženými růžky. Povrch zahlazovaný, šedé barvy, jádro střepu okrové.
Rozměry: průměr podložky 145 mm; d. 130 mm; v. těla 25 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: *Vokolek 1992; 1999.*
- 170. Kunětice (okr. Pardubice), tab. XVI: 170**
S od obce, ppč. 341, výzkum z roku 1941.
Hrob 3/1941.
Obsah: 12 keramických nádob, dvě pokličky, fragmenty dvou železných náramků, železný nůž a dva měsícovité podstavce (č. kat. 169 a 170).
Uložení: Národní muzeum, inv. č. 126 474/13.
Měsícovitý podstavec bez podložky, s mírně vytaženými růžky, nerovného hnědého povrchu.
Rozměry: d. 130 mm; v. těla 22 mm; v. rohů 30 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: *Vokolek 1992; 1999.*
- 171. Kunětice (okr. Pardubice)**
Ppč. 341/14, výzkum z roku 2020.
Hrob č. 1 (Obj. 1), orientace SZ–JV, ritus žárový.
Obsah: min. 23 keramických nádob včetně podstavce, torzo železného nože. Měsícovitý podstavec se nacházel blíže JV okraje, blíže J rohu.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích.
Plochá okrouhlá deska s excentricky umístěným měsícovitým podstavcem (torzem).
Datování: Ha C.
Literatura: *Žáruba 2021.*
Pozn. Laboratorně nezpracováno. Za poskytnutí informací a fotografické dokumentace ke kat. č. 171–175 děkuji autorovi výzkumu Tomáši Žárubovi.
- 172. Kunětice (okr. Pardubice)**
Ppč. 341/14, výzkum z roku 2020.
Hrob č. 4 (Obj. 12), orientace SZ–JV, ritus žárový.
Obsah: min. 23 keramických nádob včetně podstavce. Měsícovitý podstavec se nacházel u JV okraje, blíže J rohu.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích.
Část ploché okrouhlé desky s excentricky umístěným měsícovitým podstavcem s mírně vytaženými rohy.
Datování: Ha C.
Literatura: *Žáruba 2021.*
Pozn. Laboratorně nezpracováno.
- 173. Kunětice (okr. Pardubice)**
Ppč. 341/14, výzkum z roku 2020.
Hrob č. 5 (Obj. 13), orientace SZ–JV, ritus žárový.
Obsah: min. 10 keramických nádob včetně podstavce. Měsícovitý podstavec se nacházel blíže JV okraje.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích.
Plochá okrouhlá deska s excentricky umístěným měsícovitým podstavcem s mírně vytaženými rohy.
Datování: Ha C.
Literatura: *Žáruba 2021.*
Pozn. Laboratorně nezpracováno.
- 174. Kunětice (okr. Pardubice)**
Ppč. 341/14, výzkum z roku 2020.
- Hrob č. 6 (Obj. 7),** orientace SZ–JV, ritus žárový.
Obsah: 13 keramických nádob včetně podstavce. Měsícovitý podstavec se nacházel u JV okraje, blíže J rohu.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích.
Neporušený exemplář ploché okrouhlé desky s excentricky umístěným měsícovitým podstavcem s mírně vytaženými rohy.
Rozměry: průměr podložky 156 mm; d. 88 mm; v. těla 18; v. rohů 21 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: *Žáruba 2021.*
- 175. Nová Ves u Bakova (okr. Mladá Boleslav)**
Přítomnost měsícovitých podstavců v hrobech zmiňuje v poznámce *Ľ. L. Pič (1905, 71, pozn. 71).*
- 176. Opatovice nad Labem (okr. Pardubice), tab. XVI: 176**
Pískovna v poloze Pod hrázemi, výzkum z roku 1957.
Hrob 13, oválná hrobová jáma, ritus žárový.
Obsah: 41 keramických nádob, tři pokličky, železný nůž, železná jehlice, železný kroužek, měsícovitý podstavec na podložce.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích.
Polovina ploché okrouhlé podložky s drobným měsícovitým podstavcem s mírně vytaženými růžky, hlazeného hnědočerného povrchu.
Rozměry: průměr podložky 183 mm; d. 84 mm; v. těla 14 mm; v. rohu 20 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: *Rataj–Vokolek 1962; Vokolek 1999.*
- 177. Opatovice nad Labem (okr. Pardubice), tab. XVI: 177**
Pískovna v poloze Pod hrázemi, výzkum z roku 1957.
Hrob 31, větší obdélníková hrobová jáma, orientace: Z–V, ritus žárový.
Obsah: 34 keramické nádoby, dvě pokličky, železný, stříbrem plátovaný kroužek, železné tyčinky ukončené kroužkem, železná jehlice, železné udidlo (?), měsícovitý podstavec na podložce.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. A3717.
Plochá okrouhlá podložka s excentricky umístěným měsícovitým podstavcem s nevýraznými růžky, hrubého tmavohnědého povrchu.
Rozměry: průměr podložky 172 mm; d. 83 mm; v. těla 17 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: *Rataj–Vokolek 1962; Vokolek 1999.*
- 178. Pardubice (okr. Pardubice), tab. XVI: 178**
Hůrka, výzkum z roku 1956.
Hrob 9/1956, obrysy hrobové jámy neznatelné, ritus žárový.
Obsah: šest keramických nádob, železný nůž a měsícovitý podstavec na podložce.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích.
Drobná plochá okrouhlá podložka s měsícovitým podstavcem, nerovného hnědého povrchu.
Rozměry: průměr podložky 159 mm; d. 66 mm; v. těla 21 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: *Vokolek 1999.*

179. Pardubice (okr. Pardubice), tab. XVI: 179

Hůrka, výzkum z roku 1956.

Hrob 20/1956, prostorná hrobová jáma obdélníkovitého tvaru, orientace: Z–V, ritus žárový.

Obsah: 16 keramických nádob, dvě poličky, železný nůž a měsícovitý podstavec na podložce.

Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích.

Plochá okrouhlá podložka s excentricky umístěným, poměrně vysokým, měsícovitým podstavcem s mírně vytaženými růžky. Povrch nerovný, černohnědé barvy.

Rozměry: průměr podložky 170 mm; d. 116 mm; v. těla 34 mm; v. rohů 38 mm.

Datování: Ha C.

Literatura: *Vokolek 1999*.

180. Platěnice (okr. Pardubice)

U hřbitova, výzkum z roku 1901.

Hrob 9 Daněk (jméno za číslem hrobu označuje vlastníka pozemku, na kterém se hrob nacházel)

Rozměry: 162 × 60 cm, orientace: Z–V, ritus žárový.

Obsah: 17 keramických nádob, železný nůž a měsícovitý podstavec.

Předmět nenalezen.

Datování: Ha C.

Literatura: *Píř 1903*.

181. Platěnice (okr. Pardubice), tab. XVI: 181

U hřbitova, výzkum z roku 1901.

Hrob 10 Daněk, rozměry: 145 × 50 cm, orientace: Z–V, ritus žárový.

Obsah: 19 keramických nádob, železný nůž, tři železné náramky, bronzové kroužky a měsícovitý podstavec.

Uložení: Národní muzeum, inv. č. 204 753 (453?). Měsícovitý podstavec bez podložky. Povrch čelní stěny hlazený, z druhé strany hrubší – pórovitý a erodovaný. Barva nerovnoměrně hnědá-černá-okrová. Druhá strana hnědá. Ostřivo jemné. Slabý (patrně jednostranný) výpal.

Rozměry: d. 194 mm; v. těla 62–65 mm; v. rohů 65 a 66 mm; š. 20 mm.

Datování: Ha C.

Literatura: *Píř 1903*.

182. Platěnice (okr. Pardubice)

U hřbitova, výzkum z roku 1901.

Hrob 15 Daněk, ritus žárový – dítě.

Obsah: pět keramických nádob a měsícovitý podstavec.

Předmět nenalezen.

Datování: Ha C.

Literatura: *Píř 1903*.

183. Platěnice (okr. Pardubice)

U hřbitova, výzkum z roku 1901.

Hrob 24 Daněk, ritus žárový.

Obsah: dvě keramické nádoby a měsícovitý podstavec.

Předmět nenalezen.

Datování: Ha C.

Literatura: *Píř 1903*.

184. Platěnice (okr. Pardubice)

U hřbitova, výzkum z roku 1901.

Hrob 35 Daněk, ritus žárový.

Obsah: 18 keramických nádob a měsícovitý podstavec.

Předmět nenalezen.

Datování: Ha C.

Literatura: *Píř 1903*.

185. Platěnice (okr. Pardubice)

U hřbitova, výzkum z roku 1901.

Hrob 40 Daněk, ritus žárový.

Obsah hrobu: tři keramické nádoby a měsícovitý podstavec.

Předmět nenalezen.

Datování: Ha C.

Literatura: *Píř 1903*.

186. Platěnice (okr. Pardubice)

U hřbitova, výzkum z roku 1901.

Hrob 42 Daněk, ritus žárový.

Obsah: sedm keramických nádob, železná jehlice a měsícovitý podstavec.

Předmět nenalezen.

Datování: Ha C.

Literatura: *Píř 1903*.

187. Platěnice (okr. Pardubice)

U hřbitova, výzkum z roku 1901.

Hrob 45 Daněk, narušený, ritus žárový.

Obsah: tři keramické nádoby, železný náramek a měsícovitý podstavec.

Předmět nenalezen.

Datování: Ha C.

Literatura: *Píř 1903*.

188. Platěnice (okr. Pardubice)

U hřbitova, výzkum z roku 1901.

Hrob 68 Daněk, ritus žárový.

Obsah: osm keramických nádob, železná jehlice, puklice a měsícovitý podstavec.

Předmět nenalezen.

Datování: Ha C.

Literatura: *Píř 1903*.

189. Platěnice (okr. Pardubice)

U hřbitova, výzkum z roku 1901.

Hrob 79 Daněk, ritus žárový.

Obsah: 12 keramických nádob, dvě pokličky, železný nůž a měsícovitý podstavec.

Předmět nenalezen.

Datování: Ha C.

Literatura: *Píř 1903*.

190. Platěnice (okr. Pardubice), tab. XVI: 190

U hřbitova, výzkum z roku 1901.

Hrob 7 Jirout, orientace: Z–V, ritus žárový.

Obsah: 11 keramických nádob a měsícovitý podstavec.

Uložení: Národní muzeum, inv. č. 396 125.

Plochý měsícovitý podstavec s nepatrně vytaženými růžky. Předmět (patrně jednostranně) vypálený, materiál s příměsí jemného ostřiva K1. Povrch hladký, světle cihlově červené (čelní stěna) až černé barvy (opačná stěna).

Rozměry: d. 184 mm; v. těla 45–50 mm; v. rohů 46 a 50 mm.

Datování: Ha C.

Literatura: *Píř 1903*.

191. Platěnice (okr. Pardubice)

U hřbitova, výzkum z roku 1901.

- Hrob 10 Pravda**, ritus žárový.
Obsah: tři keramické nádoby a měsícovitý podstavec.
Předmět nenalezen.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píč 1903*.
- 192. Platěnice (okr. Pardubice)**
U hřbitova, výzkum z roku 1901.
Hrob 26 Pravda, ritus žárový.
Obsah: tři keramické nádoby, pokličku a měsícovitý podstavec.
Předmět nenalezen.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píč 1903*.
- 193. Platěnice (okr. Pardubice)**
U hřbitova, výzkum z roku 1901.
Hrob 35 Pravda, ritus žárový.
Obsah hrobu: osm keramických nádob a měsícovitý podstavec.
Předmět nenalezen.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píč 1903*.
- 194. Platěnice (okr. Pardubice)**
U hřbitova, výzkum z roku 1901.
Hrob 40 Pravda, ritus žárový.
Obsah: 27 keramických nádob, dvě pokličky a měsícovitý podstavec.
Předmět nenalezen.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píč 1903*.
- 195. Platěnice (okr. Pardubice)**
U hřbitova, výzkum z roku 1901.
Hrob 41 Pravda, ritus žárový.
Obsah hrobu: čtyři nádoby a měsícovitý podstavec.
Předmět nenalezen.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píč 1903*.
- 196. Platěnice (okr. Pardubice)**
U hřbitova, výzkum z roku 1901.
Hrob 46 Pravda, ritus žárový.
Obsah: devět keramických nádob, poklička a měsícovitý podstavec.
Předmět nenalezen.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píč 1903*.
- 197. Platěnice (okr. Pardubice), tab. XVI: 197**
U hřbitova, výzkum z roku 1901.
Hrob 5 Ruml, orientace: Z–V, ritus žárový.
Obsah: 14 keramických nádob a měsícovitý podstavec.
Uložení: Národní muzeum, inv. č. 396 079.
Ploché měsícovitý podstavec a vytaženými růžky. Materiál vypálený s příměsí jemného ostříva K1. Povrch pórovitý, jedna čelní stěna nepravidelně okrová až černá, opačná strana tmavě hnědá.
Rozměry: d. 148 mm; v. těla 37–42 mm; v. rohů 44 a 49 mm; š. 20–25 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píč 1903*.
- 198. Platěnice (okr. Pardubice)**
U hřbitova, výzkum z roku 1901.
- Hrob 15 Ruml**, orientace: JZ–SV, ritus žárový.
Obsah: osm keramických nádob a měsícovitý podstavec.
Předmět nenalezen.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píč 1903*.
- 199. Platěnice (okr. Pardubice)**
U hřbitova, výzkum z roku 1901.
Hrob 24 Ruml, ritus žárový.
Obsah: čtyři keramické nádoby, dva železné náramky, železná jehlice a měsícovitý podstavec.
Předmět nenalezen.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píč 1903*.
- 200. Platěnice (okr. Pardubice), tab. XVI: 200**
U hřbitova, výzkum z roku 1901.
Hrob 25 Ruml, ritus žárový.
Obsah: devět keramických nádob, dva bronzové náramky, harfovitá spóna a měsícovitý podstavec.
Uložení: Národní muzeum, inv. č. 396 078.
Ploché (jednostranně) slabě vypálený měsícovitý podstavec s vytaženými růžky a zaoblenými bočními stěnami. Povrch jedné čelní strany hladký, okrové barvy, na opačné straně pórovitý, okrový až hnědý. Materiál s příměsí jemného ostříva K1.
Rozměry: d. 137 mm; v. těla 42 mm; v. rohů 45 a 46 mm; š. 22 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píč 1903*.
- 201. Platěnice (okr. Pardubice)**
U hřbitova, výzkum z roku 1901.
Hrob 9 Vlasáková, orientace: Z–V, ritus žárový.
Obsah: deset keramických nádob, bronzová pinzeta a měsícovitý podstavec.
Předmět nenalezen.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píč 1903*.
- 202. Platěnice (okr. Pardubice), tab. XVI: 202**
U hřbitova, výzkum z roku 1901.
Hrob 13 Vlasáková, ritus žárový.
Obsah: sedm keramických nádob, železný kroužek a měsícovitý podstavec.
Uložení: Národní muzeum, inv. č. 396 081.
Měsícovitý podstavec s mírně vytaženými rohy. Materiál slabě vypálený. Povrch hladký hnědo-okrové barvy, jedna čelní stěna výrazně černá.
Rozměry: d. 111 mm; v. těla 31 mm; v. rohů 35 a 37 mm; š. 20 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píč 1903*.
- 203. Platěnice (okr. Pardubice), tab. XVI: 203**
U hřbitova, výzkum z roku 1901.
Hrob 33 Vlasáková, narušený, ritus žárový.
Obsah: sedm keramických nádob a měsícovitý podstavec.
Uložení: Národní muzeum, inv. č. 204 438.
Měsícovitý podstavec s mírně vytaženými rohy a zaobleným hřbetem. Výpál slabý (pravděpodobně jednostranný). Povrch hladký. Barva okrová až světle šedá, druhá strana tmavě šedá až černá. Materiál s příměsí jemného ostříva K1.

- Rozměry: d. 175 mm; v. těla 47 a 51 mm; v. rohů 54 a 50 mm; š. 19 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píř 1903*.
- 204. Platěnice (okr. Pardubice)**
U hřbitova, výzkum z roku 1901.
Hrob 34 Vlasáková, ritus žárový.
Obsah: čtyři keramické nádoby a měsícovitý podstavec.
Předmět nenalezen.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píř 1903*.
- 205. Platěnice (okr. Pardubice), tab. XVI: 205**
U hřbitova, výzkum z roku 1901.
Hrob 36 Vlasáková, ritus žárový.
Obsah: tři keramické nádoby. V popisu tohoto hrobu není měsícovitý podstavec uveden.
Uložení: Národní muzeum, inv. č. 396 080.
Měsícovitý podstavec se slabě vytaženými rohy.
Povrch hladký, na druhé straně pórovitý, tmavě hnědé barvy. Materiál slabě vypálený.
Rozměry: d. 149 mm; v. těla 56 mm; v. rohů 60 mm; š. 17 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píř 1903*.
- 206. Platěnice (okr. Pardubice), tab. XVI: 206**
U hřbitova, výzkum z roku 1901.
Hrob 37 Vlasáková, ritus žárový.
Obsah: pět keramických nádob, železná jehlice, nůž a měsícovitý podstavec.
Uložení: Národní muzeum, inv. č. 396 074.
Měsícovitý podstavec s mírně vytaženými rohy doplněnými na obou čelních stěnách po jednom výčnělku připomínající silně schematizovanou zoomorfní hlavu. Materiál slabě (jednostranně) vypálený, jádro střepu nevypálené. Povrch hlazený, na jedné čelní stěně a hřbetu rozpraskaný. Barva nepravidelně okrová až hnědá.
Rozměry: d. 134 mm; v. těla 32–34 mm; v. rohů 33 a 37 mm; š. 30 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píř 1903*.
- 207. Platěnice (okr. Pardubice), tab. XVI: 207**
U hřbitova, výzkum z roku 1901.
Hrob 39 Vlasáková, ritus žárový.
Obsah hrobu: tři keramické nádoby. V popisu tohoto hrobu není měsícovitý podstavec uveden.
Uložení: Národní muzeum, inv. č. 396 075.
Měsícovitý podstavec s jedním dochovaným mírně vytaženým rohem. Materiál slabě vypálený s příměsí jemného ostřiva. Povrch hladký, nepravidelně cihlově hnědé až tmavě hnědé barvy.
Rozměry: d. 144 mm; v. těla 25–29 mm; v. rohů 29 mm; š. 14 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píř 1903*.
- 208. Platěnice (okr. Pardubice), tab. XVI: 208**
U hřbitova, výzkum z roku 1901.
Hrob 40 Vlasáková, ritus žárový.
Obsah: pět keramických nádob a měsícovitý podstavec.
Uložení: Národní muzeum, inv. č. 396 077.
- Měsícovitý podstavec se slabě vytaženými rohy a nestabilní základnou. Povrch hlazený, na jedné straně pórovitý. Barva okrová až hnědá. Materiál vypálený s příměsí jemného ostřiva K1.
Rozměry: d. 122 mm; v. těla 34–42 mm; v. rohů 35–42 mm; š. 17 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píř 1903*.
- 209. Platěnice (okr. Pardubice)**
U hřbitova, výzkum z roku 1901.
Hrob 41 Vlasáková, ritus žárový.
Obsah: pět keramických nádob, poklička a měsícovitý podstavec.
Předmět nenalezen.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píř 1903*.
- 210. Platěnice (okr. Pardubice)**
U hřbitova, výzkum z roku 1901.
Hrob 44 Vlasáková, ritus žárový.
Obsah: sedm keramických nádob a měsícovitý podstavec.
Předmět nenalezen.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píř 1903*.
- 211. Platěnice (okr. Pardubice)**
U hřbitova, výzkum z roku 1901.
Hrob 45 Vlasáková, ritus žárový.
Obsah: šest keramických nádob, poklička, dva železné náramky a měsícovitý podstavec.
Předmět nenalezen.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píř 1903*.
- 212. Platěnice (okr. Pardubice)**
U hřbitova, výzkum z roku 1901.
Hrob 46 Vlasáková, ritus žárový.
Obsah: dvě keramické nádoby a měsícovitý podstavec.
Předmět nenalezen.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píř 1903*.
- 213. Platěnice (okr. Pardubice), tab. XVI: 213**
U hřbitova, výzkum z roku 1926.
Hrob XV, dokumentace se nedochovala.
Obsah: tři keramické nádoby, poklička a měsícovitý podstavec.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. 1618.
Plochý měsícovitý podstavec s mírně vytaženými rohy. Povrch rozrušený hnědošedé barvy.
Rozměry: d. 152 mm; v. těla 57 mm; v. rohů 61 mm; š. 12 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: *Vokolek 1993b*.
- 214. Platěnice (okr. Pardubice)**
U hřbitova, výzkum z roku 1926.
Hrob XLII.
Obsah: patrně 12 nádob a blíže nespecifikovaný předmět držadlo–idol?
Předmět nenalezen.
Datování: Ha C.
Literatura: *Vokolek 1993b*.

- 215. Platěnice (okr. Pardubice)**
U hřbitova, výzkum z roku 1926.
Hrob XLIV.
Obsah: nejméně 10 nádob a měsícovitý podstavec, který se nedochoval (dle zápisků J. Böhma).
Předmět nedochován.
Datování: Ha C.
Literatura: *Vokolek 1993b*.
- 216. Platěnice (okr. Pardubice), tab. XVI: 216**
Výzkum z roku 1998.
Hrob 28/98.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích.
Měsícovitý podstavec s mírně vytaženými rohy a zakřivenou nestabilní základnou.
Rozměry: d. 157 mm; v. těla 46 mm; v. rohu 35 a 37 mm; š. 9 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: *nepublikováno*.
- 217. Platěnice (?) (okr. Pardubice), tab. XVI: 217**
Bez nálezu celku.
Uložení: Národní muzeum, inv. č. 229 493, označení PL 6 bez odkazu na konkrétní hrob.
Měsícovitý podstavec se slabě vytaženými rohy. Materiál vypálený s příměsí jemného ostřiva. Povrch hladký, z druhé strany hrubší – rozpraskaný a pórovitý. Barva hnědočerná.
Rozměry: d. 133 mm; v. těla 50–55 mm; v. rohů 54 a 57 mm; š. 13–16 mm.
Literatura: *nepublikováno*.
- 218. Platěnice (?) (okr. Pardubice), tab. XVI: 218**
Bez nálezu celku.
Uložení: Ústav pro archeologii FF UK, označení B 233 (24) bez odkazu na konkrétní lokalitu a hrob. S největší pravděpodobností se jedná o nález z Platěnic.
Měsícovitý podstavec se slabě vytaženými rohy s odlomeným bokem. Základna hrubě hlazená. Materiál povrchově vypálený, jádro střepu nevypálené. Ostřivo do velikosti 2 mm (K2). Povrch hladký, okrové až hnědé barvy.
Rozměry: d. 164 mm; v. těla 41 mm; v. rohů 50 a 51 mm; š. 19–21 mm.
Literatura: *nepublikováno*.
- 219. Platěnice (?) (okr. Pardubice), tab. XVI: 219**
Bez nálezu celku.
Uložení: Ústav pro archeologii FF UK, označení 24/2 bez odkazu na konkrétní lokalitu a hrob. S největší pravděpodobností se jedná o nález z Platěnic.
Měsícovitý podstavec se slabě zdůrazněnými rohy. Základna nerovně zahlazovaná. Povrch pórovitý, šedohnědé barvy.
Rozměry: d. 141 mm; v. těla 49 mm; v. rohů 54 a 57 mm; š. 19–21 mm.
Literatura: *nepublikováno*.
- 220. Platěnice (?) (okr. Pardubice), tab. XVII: 220**
Bez nálezu celku.
Uložení: Ústav pro archeologii FF UK, označení B 233 bez odkazu na konkrétní lokalitu a hrob. S největší pravděpodobností jde o nález z Platěnic.
Měsícovitý podstavec se slabě naznačenými rohy. Základna nerovná. Povrch hladký, šedohnědé barvy.
Rozměry: d. 154 mm; v. těla 38–42 mm; v. rohů 39 a 44 mm; š. 10–13 mm.
Literatura: *nepublikováno*.
- 221. Platěnice (?) (okr. Pardubice), tab. XVII: 221**
Bez nálezu celku.
Uložení: Ústav pro archeologii FF UK, označení 24 bez odkazu na konkrétní lokalitu a hrob. S největší pravděpodobností jde o nález z Platěnic.
Měsícovitý podstavec se slabě vytaženými rohy. Širší poměrně stabilní základna. Materiál nevypálený, hnědé barvy. Povrch hladký, hnědé barvy.
Rozměry: d. 152 mm; v. těla 38–39 mm; v. rohů 38 a 44 mm; š. 25–27 mm.
Literatura: *nepublikováno*.
- 222. Bez lokality (Platěnice?), tab. XVII: 222**
Bez nálezu celku.
Uložení: Národní muzeum, bez ev. č.
Měsícovitý podstavec s mírně vytaženými rohy a hřbetem zdobeným rytou klikátkou. Předmět slabě (pravděpodobně jednostranně) vypálený. Povrch rozpraskaný, nepravidelně světle okrové, světle cihlově červené až šedé barvy. Jedna strana tmavší, cihlově hnědá. Materiál s příměsí ostřiva o velikosti do 4 mm (K2).
Rozměry: d. 249 mm; v. těla 61 mm; v. rohů 73 mm; š. 30 mm.
Literatura: *nepublikováno*.
- 223. Předměřice nad Labem (okr. Hradec Králové), tab. XVII: 223**
Bývalá cihelna cukrovaru, výzkum z roku 1908.
Hrob 26 (2/1908).
Podle zápisků a schematického obrázku Fr. Žaloudka není patrná přítomnost měsícovitého podstavce. V. Vokolek k výstavě hrobu přiřadil další inventář (včetně měsícovitého podstavce), který patrně náleží k hrobu.
Uložení: Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 4393.
Plochá okrouhlá podložka s excentricky umístěným měsícovitým podstavcem s mírně vytaženými konci, hrubě hlazeného šedivě okrového povrchu.
Rozměry: průměr podložky 190 mm; d. 76 mm; v. těla 6 mm; v. rohů 11 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: *Vokolek 1999*.
- 224. Rosice nad Labem (okr. Pardubice), tab. XVII: 224**
Výzkum z roku 1870 nebo 1885.
Bez nálezu celku.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. 15.
Měsícovitý podstavec s mírně vytaženými konci excentricky připevněný na plochou okrouhlou desku zdobenou z přední a zadní strany podstavce třemi a dvěma obvodovými rýhami s vyhnutými konci. Materiál vypálený. Povrch hlazený, hnědé barvy s černými skvrnami.
Rozměry: průměr podložky 153 mm; d. 112 mm; v. těla 30 mm; v. rohů 42 mm; š. 15 mm.
Datování: Ha C?
Literatura: *Vokolek 1999*.
- 225. Rosice u Chrasti (okr. Chrudim), tab. XVII: 225**
Cihelna, nález z roku 1969.

- Hrob 14**, nebyl proveden řádný záchranný výzkum, chybí dokumentace a hrobové celky jsou nejisté
Uložení: Městské muzeum Chrast u Chrudimi, inv. č. A 979.
Plochý měsícovitý podstavec s mírně vytaženými konci.
Rozměry: d. 160 mm; v. těla 41 mm; v. rohů 47 mm.
Datování: Ha C?
Literatura: *Vokolek 1999*.
- 226. Rosice u Chrasti (okr. Chrudim), tab. XVII: 226**
Cihelna, nález z roku 1969.
Hrob 15, nebyl proveden řádný záchranný výzkum, chybí dokumentace a hrobové celky jsou nejisté. Pomícháno s lužickými nálezy
Uložení: Městské muzeum Chrast u Chrudimi, inv. č. A 39.
Část velkého hliněného měsícovitého podstavce se slabě vytaženým rohem. Materiál vypálený.
Rozměry: d. zl. 72 mm; v. těla 50 mm; v. rohu 62 mm.
Datování: Ha C?
Literatura: *Vokolek 1999*.
- 227. Skalice (okr. Hradec Králové), tab. XVII: 227**
U Labe, výzkum z roku 1935.
Hrob XI/1935 (hrob D, podle Fiedler 1956, 301), elipsovité jáma, ritus žárový.
Obsah: sedm nádob a měsícovitý podstavec.
Uložení: Národní muzeum, inv. č. 63 264.
Plochá okrouhlá podložka s volně položeným měsícovitým podstavcem s mírně vytaženými rohy. Zachovala se přibližně jeho polovina.
Rozměry: průměr podložky 130 mm; v. těla 23 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: *Žeberská-Fiedler a kol. 1956; Vokolek 2002*.
- 228. Skalice (okr. Hradec Králové), tab. XVII: 228**
U Labe, výzkum z roku 1954.
Hrob 23/1954, ritus žárový.
Obsah: 17 keramických nádob a měsícovitý podstavec.
Uložení: Národní muzeum, předmět nedohledán.
Měsícovitý podstavec s mírně vytaženými růžky. Povrch hlazený, černošedé barvy.
Rozměry: d. 160 mm; v. těla 35 mm; v. rohů 50 mm; š. 16 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: *Žeberská-Fiedler a kol. 1956; Vokolek 2002*.
- 229. Uhersko (okr. Pardubice), tab. XVII: 229**
Výzkum z roku 2002.
Hrob 18.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích, př. č. 100/02.
Měsícovitý podstavec s vytaženými růžky. Povrch hladký, cihlově červené až černé barvy.
Rozměry: d. 152 mm; v. těla 40–42 mm; v. rohu 43 mm; š. 20 mm.
Datování: Ha C
Literatura: *Vokolek 2003*.
- 230. Uhersko (okr. Pardubice), tab. XVII: 230**
Výzkum z roku 2002.
Hrob 19.
Uložení: Východočeské muzeum v Pardubicích, př. č. 112/02.
Měsícovitý podstavec s vytaženými růžky. Povrch hladký, světle cihlově červené až černé barvy. Původně volně spočíval na kruhové podložce.
Rozměry: průměr podložky 130 mm; d. 97 mm; v. těla 35 mm; v. rohu 41 mm; š. 19 mm.
Datování: Ha C
Literatura: *Vokolek 2003*.
- 231. Úhřetice (okr. Chrudim)**
Kopistova cihelna (na starém hradišti), výzkum z roku 1901.
Hrob 2, ritus žárový.
Obsah hrobu: 11 keramických nádob, bronzové kroužky a měsícovitý podstavec.
Předmět nedochován.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píř 1903; Vokolek 1999*.
Pozn. měsícovitý podstavec se rozpadl.
- 232. Úhřetice (okr. Chrudim), tab. XVII: 232**
Kopistova cihelna (na starém hradišti), výzkum z roku 1901.
Hrob 6, ritus žárový.
Obsah: sedm keramických nádob, železná jehlice, kroužek, tři šipky, a měsícovitý podstavec.
Uložení: Národní muzeum, inv. č. 396 235.
Plochý měsícovitý podstavec s mírně vytaženými rohy částečně doplněn sádrrou. Materiál vypálený.
Povrch hladký, hnědé až černé barvy.
Rozměry: d. 134 mm; v. těla 50 mm; v. rohu 54 mm; š. 18 a 12 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píř 1903; Vokolek 1999*.
- 233. Úhřetice (okr. Chrudim), tab. XVII: 233**
Kopistova cihelna (na starém hradišti), výzkum z roku 1901.
Hrob 37, rozrušený, ritus žárový.
Obsah: sedm keramických nádob, železná jehlice, poklička a měsícovitý podstavec.
Uložení: Národní muzeum, inv. č. 396 237.
Plochý měsícovitý podstavec se slabě zdůrazněnými rohy. Základna mírně rozšířená. Barva povrchu hnědočerná, u rohu světle cihlová. Materiál vypálený.
Rozměry: d. 168 mm; v. těla 70 mm; v. rohu 72 a 74 mm; š. základny 24 mm; š. hřbetu 17 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píř 1903; Vokolek 1999*.
- 234. Úhřetice (okr. Chrudim), tab. XVII: 234**
Kopistova cihelna (na starém hradišti), výzkum z roku 1901.
Hrob 63, rozrušený, ritus žárový.
Obsah: tři keramické nádoby a měsícovitý podstavec.
Uložení: Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A 2300.
Měsícovitý podstavec s oboustranně umístěnými plastickými výčnělky pod rohy. Základna plochá s otiskem nestrukturované podložky. Povrch hladký s výraznými horizontálními tahy po hlazení, hnědošedý až tmavě šedý.
Rozměry: d. 163 mm; v. těla 34,5–44 mm; v. rohů 40 a 52 mm; š. 12–20 mm.
Datování: Ha C.
Literatura: *Píř 1903; Frolík 1988; Vokolek 1999*.

235. Úhřetice (okr. Chrudim), tab. XVII: 235**Bez nálezového celku.**

Uložení: Národní muzeum, inv. č. 396 236.

Plochý měsícovitý odstavec s nepatrně vytaženými rohy. Základna rovná. Materiál vypálený. Povrch hladký, okrové a hnědé barvy.

Rozměry: d. 145 mm; v. těla 48 mm; v. rohu 60 mm; š. 15 a 17 mm.

Literatura: nepublikováno.

236. Úhřetice (okr. Chrudim), tab. XVII: 236**Bez nálezového celku.**

Uložení: Regionální muzeum v Chrudimi, A 1996. Měsícovitý podstavec s plynule vytaženými konci. Materiál jemný, vypálený. Povrch hladký světle okrové barvy.

Rozměry: d. 153–158 mm; v. těla 29 mm; v. rohu 38 mm; 17 mm.

Literatura: *Frolík 1988; Vokolek 1999.*

237. Úhřetice (okr. Chrudim), tab. XVII: 237**Bez nálezového celku.**

Uložení: Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A 277.

Plochý měsícovitý podstavec s nepatrně zesílenými konci a nevýrazně rozdělenými konci. Materiál vypálený. Povrch hlazený, šedé barvy, původně tuhovaný.

Rozměry: d. 91 mm; v. těla 15 mm; š. 7 mm.

Literatura: *Frolík 1988; Vokolek 1999.*

238. Úhřetice (okr. Chrudim), tab. XVII: 238**Bez nálezového celku.**

Uložení: Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A 1999.

Část měsícovitého podstavce s mírně vytaženým rohem. Základna hladká. Povrch na jedné straně hladký, vypálený, cihlově červené barvy, na opačné straně erodovaný, špatně vypálený, tmavě šedé až černé barvy.

Rozměry: d. zl. 97 mm; v. těla 31 mm; v. rohu 34 mm; š. 13 mm.

Literatura: *Vokolek 1999.*

239. Úhřetice (okr. Chrudim), tab. XVII: 239**Bez nálezového celku.**

Uložení: Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A 423.

Část měsícovitého podstavce s nevýrazným rohem s odlomeným vrcholem. Základna s otiskem nestrukturované ploché podložky. Materiál slabě vypálený s minimální příměsí ostřiva K2. Povrch hlazený, tmavě šedé až černé barvy, hřbet světle okrový (doklad horní krátkodobé tepelné expozice?).

Rozměry: d. zl. 51 mm; v. těla 58 mm; v. rohu 64 mm; š. 18 mm.

Literatura: *Frolík 1988.*

Pozn. dar. M. Michálek 29. 7. 1946 – zřejmě nesouvisí s výzkumem z r. 1901.

240. Úhřetice (okr. Chrudim), tab. XVII: 240**Bez nálezového celku.**

Uložení: Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A 278.

Měsícovitý podstavec s mírně vytaženými rohy. Základna hlazená. Materiál vypálený. Povrch hla-

zený, na jedné straně světle okrově šedý, na opačné straně světle cihlově červený, především při bázi. Rozměry: d. 181 mm; v. těla 34 mm; v. rohu 34–36 mm; š. 19 mm.

Literatura: *Frolík 1988.*

241. Vitiněves (okr. Jičín), tab. XVII: 241

U silnice z Popovic, výzkum před r. 1929.

Hrob I, ritus žárový.

Obsah: pět nádob, poklička, železný nůž a měsícovitý podstavec.

Uložení: Regionální muzeum a galerie Jičín, inv. č. 367. Plochá okrouhlá podložka s mírně excentricky umístěným měsícovitým podstavcem bez patrných rohů. Materiál vypálený. Povrch černošedý – nátěr? Rozměry: průměr podložky 210 mm; d. 102 mm; v. těla 15–18 mm; š. 24 mm.

Datování: Ha C?

Literatura: *Bernard 1933; Vokolek 1999.*

Nejisté nálezy**242. Bez lokality, tab. XVIII: 242**

Předmět nenalezen (ověřováno v Regionálním muzeu v Teplicích a v Oblastním muzeu v Litoměřicích).

Část zdobeného artefaktu, který nápadně připomíná měsícovitý podstavec.

Literatura: *Bouzek 1966, fig. 18: 5; 1985, fig. 37: 5; 2005, obr. 34: 5.*

243. Březnice (okr. Příbram), tab. XVIII: 243**Bez nálezového celku.**

Uložení: Národní muzeum, inv. č. 5228 (př. č. 104/193).

Část hranolovitěho artefaktu, nepatrně lichoběžníkového příčného řezu, bez rohovitého zakončení. Základna plochá, povrch hrubý. Obě čelní stěny zdobené dvěma řadami kroužků. Povrch hladký, hnědé barvy. Keramický materiál s obsahem ostřiva velikostní třídy K2.

Rozměry: d. zl. 198 mm; v. těla 77 mm; š. základny 110 mm; š. hřbetu 80 mm.

Datování: Ha C?

Literatura: *nepublikováno.*

244. Černý Vůl (okr. Praha-západ), tab. XVIII: 244

Za Cihelnou, ZAV 2006.

Jáma (možná zemnice?).

Uložení: Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, inv. č. ČV4/06/23.

Fragment hliněného artefaktu se dvěma stěnami svírající ostrý úhel, patrně čelní stěny a základny měsícovitého podstavce hranolovitěho těla. Základna hladká, povrch čelní stěny hladký, cihlově hnědé barvy. Keramický materiál cihlově hnědý s příměsí ostřiva velikostní třídy K1.

Rozměry: d. zl. 60 mm; v. zl. 61 mm; š. zl. 34 mm.

Datování: Ha C.

Literatura: *Nový–Daněček 2007.*

245. Dolánky (pravděpodobně Dolánky u Kaštic, okr. Louny, nebo Dolánky nad Ohří, okr. Litoměřice), tab. XVIII: 245**Bez nálezového celku.**

Uložení: Národní muzeum, inv. č. 42 175.

- Nízký, podlouhlý hranolovitý podstavec s mírně vytaženými růžky. Povrch hrubě upraven, materiál špatně vypálen. Barva hnědá.
Rozměry: d. 240 mm; v. těla 37 mm; š. těla 28 mm.
Datování: Ha C–D1?
Literatura: *Mazač 2000*.
- 246. Hlásná Třebaň (okr. Beroun), tab. tab. XVIII: 246**
Pískovna p. Konvalinky, výzkum z roku 1931 nebo 1941
Zahloubený objekt (?)
Uložení: Národní muzeum, inv. č. 355879 (961).
Zlomek keramického artefaktu, pravděpodobně měsícovitého podstavce, lichoběžníkovitého řezu, s částečně dochovanými čelními stěnami. Základna odlomena, horní a boční lomy jsou sekundárně obroušeny. Povrch hladký, šedohnědé až světle hnědé barvy, jedna čelní stěna se stopami „vápenného“ nátěru. Keramický materiál cihlově hnědé barvy, špatně vypálený, spíše jemný s příměsí ostřiva velikostní třídy K2 (do 3 mm).
Rozměry: d. zl. 78 mm; v. zl. 84 mm; š. zl. max. 93 mm; š. zl. min 53 mm.
Datování: Ha B?
Literatura: *Friedrich 1956*.
- 247. Hostivice (okr. Praha-západ)**
ZAV v melioracích, výzkum z roku 1982.
Obj. 2, polozemnice (sondáž).
Uložení: ARUP.
Zlomek keramického artefaktu hranolovitého, resp. nepravidelně jehlancovitého tvaru. Může se také jednat o zlomek jehlancovitého závaží. Povrch nerovný s širšími rýhami – snad zářezy vlákna, kterým byl předmět omotán. Barva šedo-okrová. Nehomogenní keramický materiál tmavě okrové barvy s nízkým obsahem ostřiva velikostní třídy K3.
Rozměry: d. zl. 88 mm; v. zl. 90 mm; š. základny 72–75 mm.
Datování: Ha B.
Literatura: *nepublikováno*.
- 248. Komušín (okr. Klatovy), tab. tab. XVIII: 248**
U Březovského potoka pod vrchem Háj.
Sběr 1985.
Uložení: Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. P 58051, (př. č. X06D/10).
Část vyššího rohu s dvojcípým vrcholem, lichoběžníkového řezu. Vrchol rozeklán mělkým žlábkem. Povrch hladký, cihlově hnědé barvy. Keramický materiál s obsahem ostřiva velikostní třídy K1 cihlově hnědé barvy.
Rozměry: d. zl. 42 mm; v. zl. 78 mm; š. zl. 50 mm.
Literatura: *Beneš A. 1987*.
- 249. Nynice (okr. Plzeň-sever), tab. XVIII: 249**
ZAV v melioraci, 1983.
Obj. 13, žlabovitý objekt.
Uložení: Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. P 31 675.
Část masivního keramického předmětu s nevýrazným rohem, nejistého určení, který je v literatuře považován za část měsícovitého podstavce. Roh je vůči středové linii předmětu mírně vyosen, tělo se směrem od rohu výrazně rozšiřuje. Boční stěna (či hřbet) mírně prohnutá opatřená trojicí podélných žlábků. Povrch spíše jen zahlazovaný, značně roz-
- rušený, dochoval se pouze v oblasti rohu, cihlově červené barvy. Keramický materiál vypálený drobně, složený z větších kusů mazanice pospojovaných hlinou s ostřivem velikostní třídy K2, cihlově červené až tmavě šedé barvy.
Rozměry: 236 × 240 mm; š. max. 106 mm, š. rohu 20 mm.
Datování: Ha B.
Literatura: *Šaldová 1991; Metlička 2004*.
Pozn. Svým tvarem ani rozměry nedopovídá soudobým nálezům měsícovitých podstavců.
- 250. Praha-Černý Most, tab. XVIII: 250**
GOLF RESORT, výzkum z roku 2008.
Obj. 442, zásobnice.
Uložení: ARUP.
Fragment keramického artefaktu mírně lichoběžníkového příčného řezu. Není jisté, zda se jedná o zlomek měsícovitého podstavce. Povrch hladký, šedé až světle okrové barvy. Hrany poškozené. Keramický materiál plavený s příměsí ostřiva velikostní třídy K2, světle cihlově červené barvy. Jako ostřivo použita i mazanice.
Rozměry: d. zl. 67 mm, v. zl. 58 mm, š. zl. 46 mm.
Datování: Ha C–D1.
Literatura: *nepublikováno*.
- 251. Praha-Ruzyně (Praha 6)**
Ztracená ulice, výzkum z roku 2008.
Obj. 347, plocha E.
Uložení: Labrys, o.p.s., inv. č. A 477 267, A 477 277.
Dva amorfní fragmenty keramického artefaktu, pravděpodobně měsícovitého podstavce. Povrch hlazený, okrové barvy.
Keramický materiál s nízkým obsahem ostřiva velikostní třídy K1.
Datování: Ha C–D1.
Literatura: *nepublikováno*.
- 252. Svrkyně (okr. Praha-západ), tab. XVIII: 252**
ZAV při stavbě vodovodu v r. 2010.
Obj. 84, kruhová jáma.
Uložení: UAPPSČ, ev. č. SV11/175.
Amorfní fragment stěny neurčeného keramického předmětu – podstavce, závaží, keramické desky. Stěna se v jedné části zakřivuje. Povrch hladký (matný), světle červenohnědé barvy. Materiál vypálený s příměsí minerálního ostřiva K1 (do 0,5 mm), barva světle cihlová.
Rozměry: 37 × 40 × 25 mm.
Datování: Ha A1–A2/B1.
Literatura: *Mattiello – Slabina 2015*.
- 253. Vykáň (okr. Nymburk), tab. XVIII: 253**
Sběrný dvůr, výzkum z roku 2015.
Polozemnice.
Uložení: Městské muzeum v Čelákovících, inv. č. A 213435-B.
Zlomek keramického artefaktu s náznakem „otvoru“. Může se jednat o část dvojcípého rohu měsícovitého podstavce. Povrch hlazený, světle červenohnědé barvy. Materiál vypálený, tmavě červenohnědé barvy, s převahou příměsí minerálního ostřiva K1, minimální příměsí K2.
Rozměry: d. zl. 37 mm; v. zl. 80 mm; š. zl. 62 mm.
Datování: Ha C–D1.
Literatura: *Almasy – Snítily 2015*.

254. Vykáň (okr. Nymburk), tab. XVIII: 254

Sběrný dvůr, výzkum z roku 2015.

Polozemnice.

Uložení: Městské muzeum v Čelákovících, inv. č. A 213 439-C.

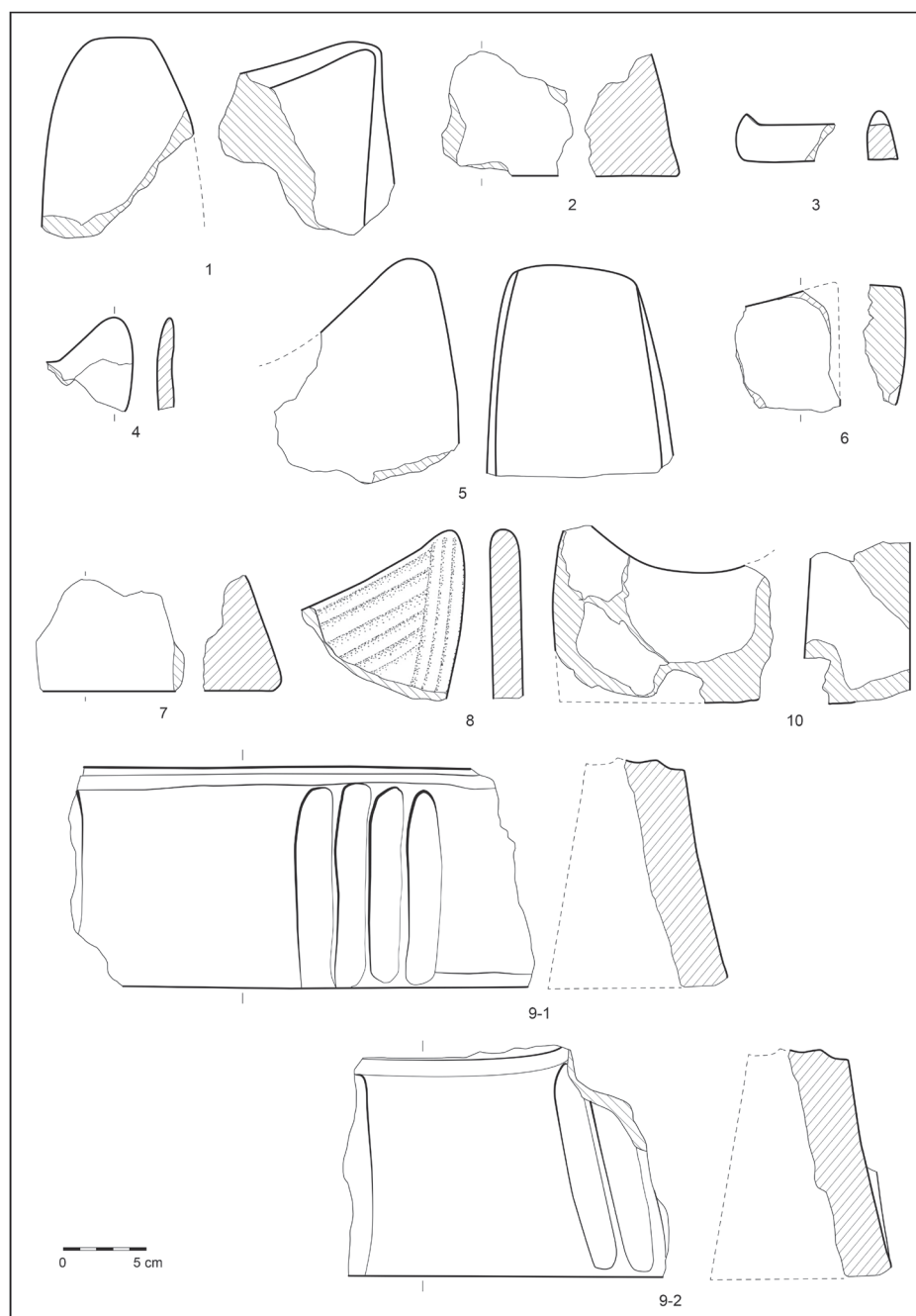
Část keramického artefaktu, patrně obdélného řezu, v podobě plochého bloku připomínající měsícovitý podstavec s lehce vytaženým tupým rohem a pěti úzkými příčnými otvory, avšak jen s částečně dochovaným povrchem. Na boční stěně nevýrazný svislý žlábek. Základna plochá,

hrubě modelovaná. Dochovaná pouze část povrchu základny, jedné čelní a boční stěny a hřbetu. Povrch hladký, velmi erodovaný, není zřejmé, jaké části povrchu náleží artefaktu a jaké představují zbytky neočištěné hlíny. Barva šedá až světle šedočervená. Materiál nízkopálený až nevypálený, nesoudržný, šedé barvy.

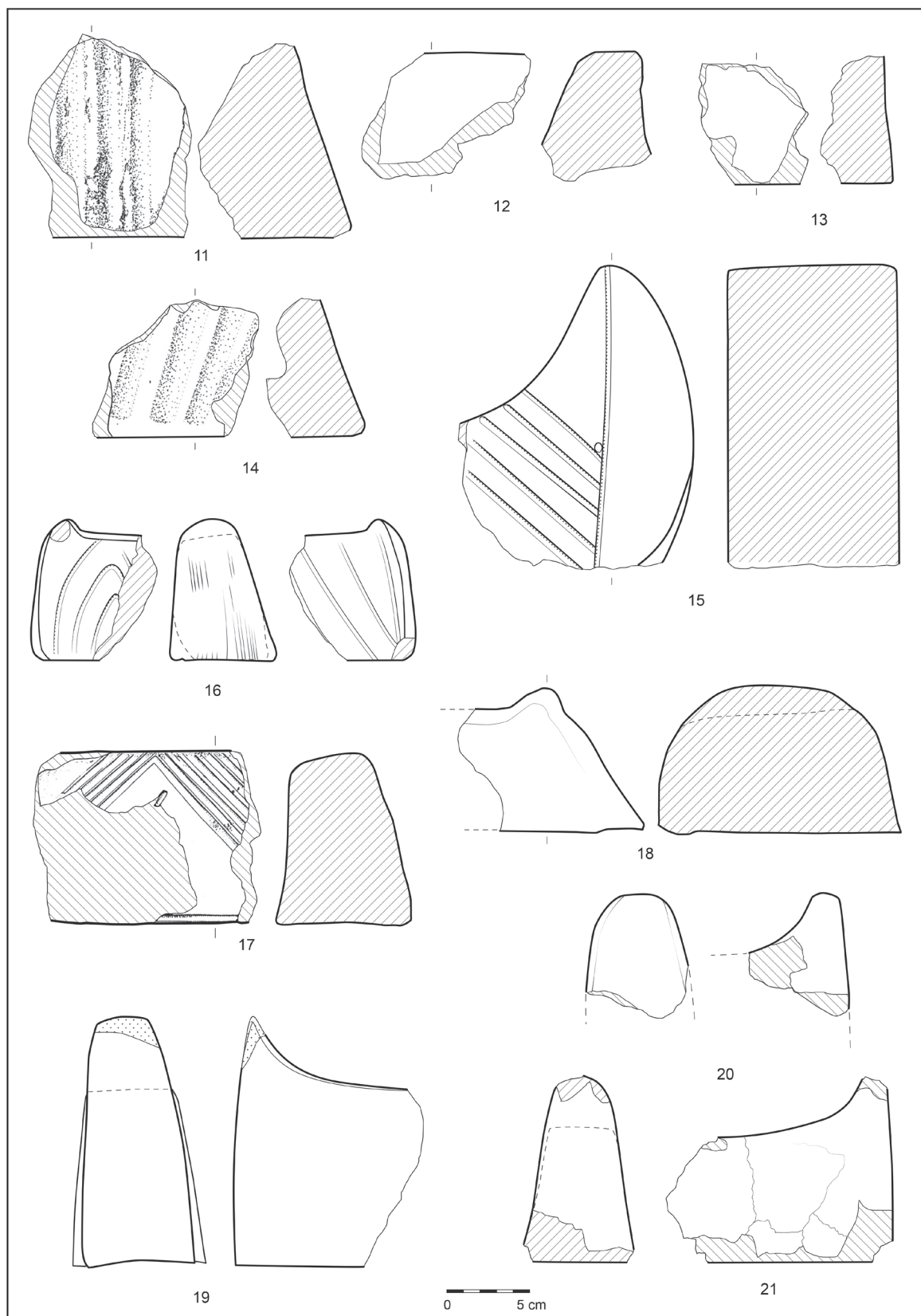
Rozměry: d. zl. 163 mm; v. 111–143 mm; š. zl. 68 mm.

Datování: Ha C–D1.

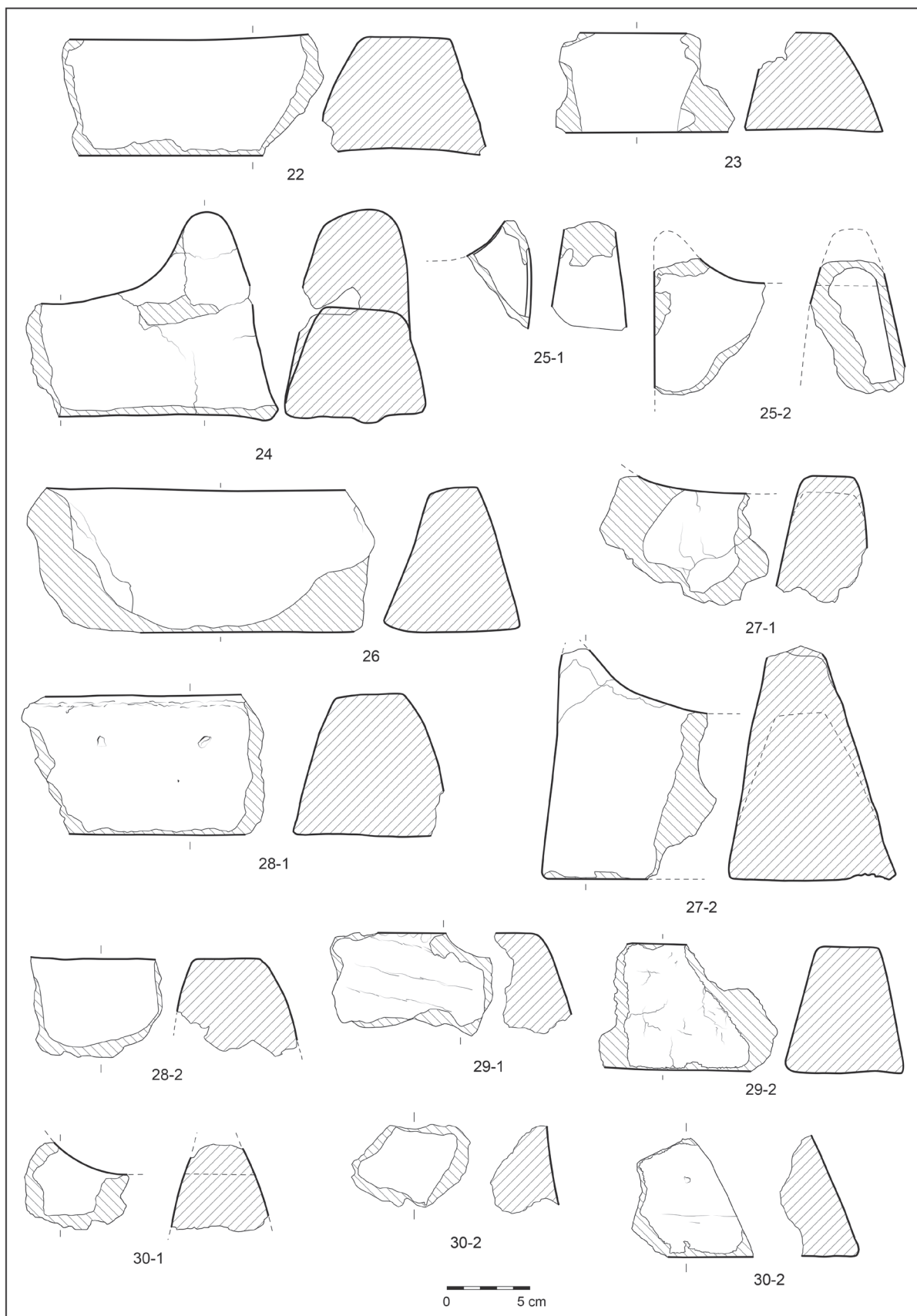
Literatura: *Almássy – Snítily 2015.*

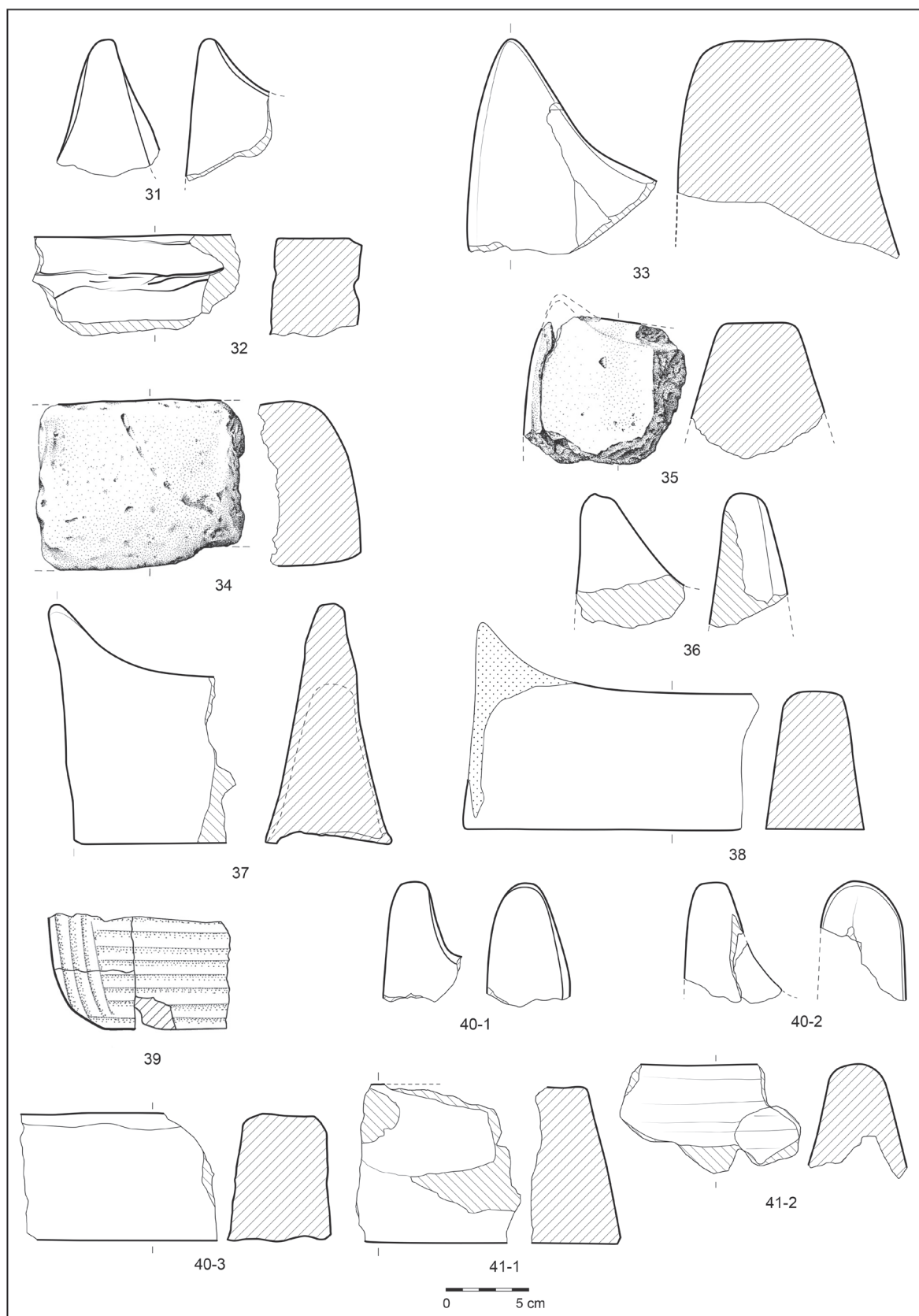
Tab. I. Kat. č. 1–2: Náklov; 3: Nynice; 4: Okrouhlé Hradiště; 5–7: Radná (Olešná u Radnic a Vranovice u Břas); 8: Přestice; 9–10: Radčice. Kresby Z. Mazač. – *Tab. I.* Cat. Nr. 1–2: Náklov; 3: Nynice; 4: Okrouhlé Hradiště; 5–7: Radná (Olešná u Radnic a Vranovice u Břas); 8: Přestice; 9–10: Radčice. Drawings by Z. Mazač.

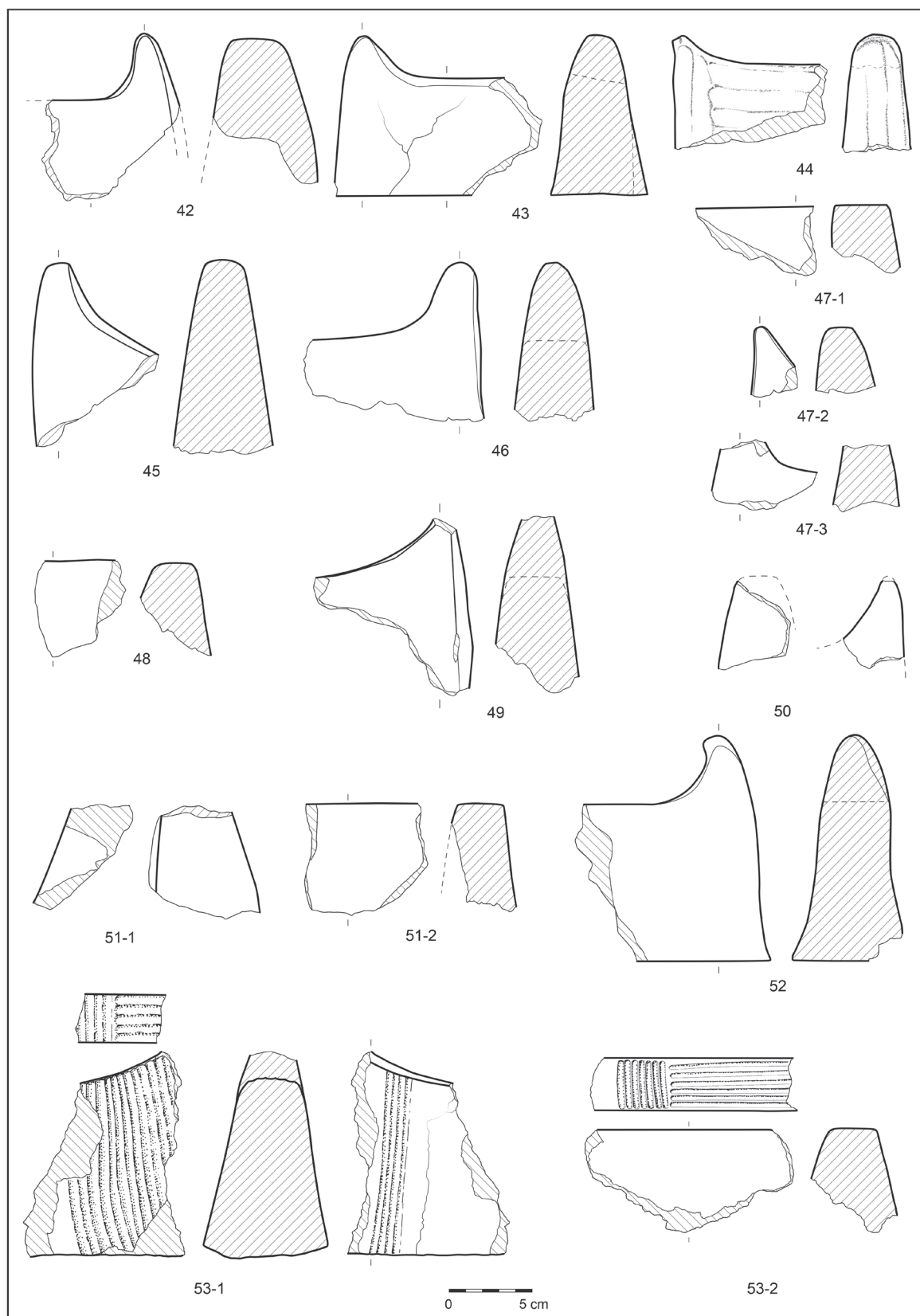
Tab. II. Kat. č. 11–13: Radčice; 14: Radobyčice; 15: Tajanov; 16: Tupadly; 17: Strakonice; 18–19: Brozánky; 20: Budihostice; 21: Hostivice. Kresby Z. Mazač; 17: podle *Michálek 2002*. – *Tab. II.* Cat. Nr. 11–13: Radčice; 14: Radobyčice; 15: Tajanov; 16: Tupadly; 17: Strakonice; 18–19: Brozánky; 20: Budihostice; 21: Hostivice. Drawings by Z. Mazač; 17: after *Michálek 2002*.

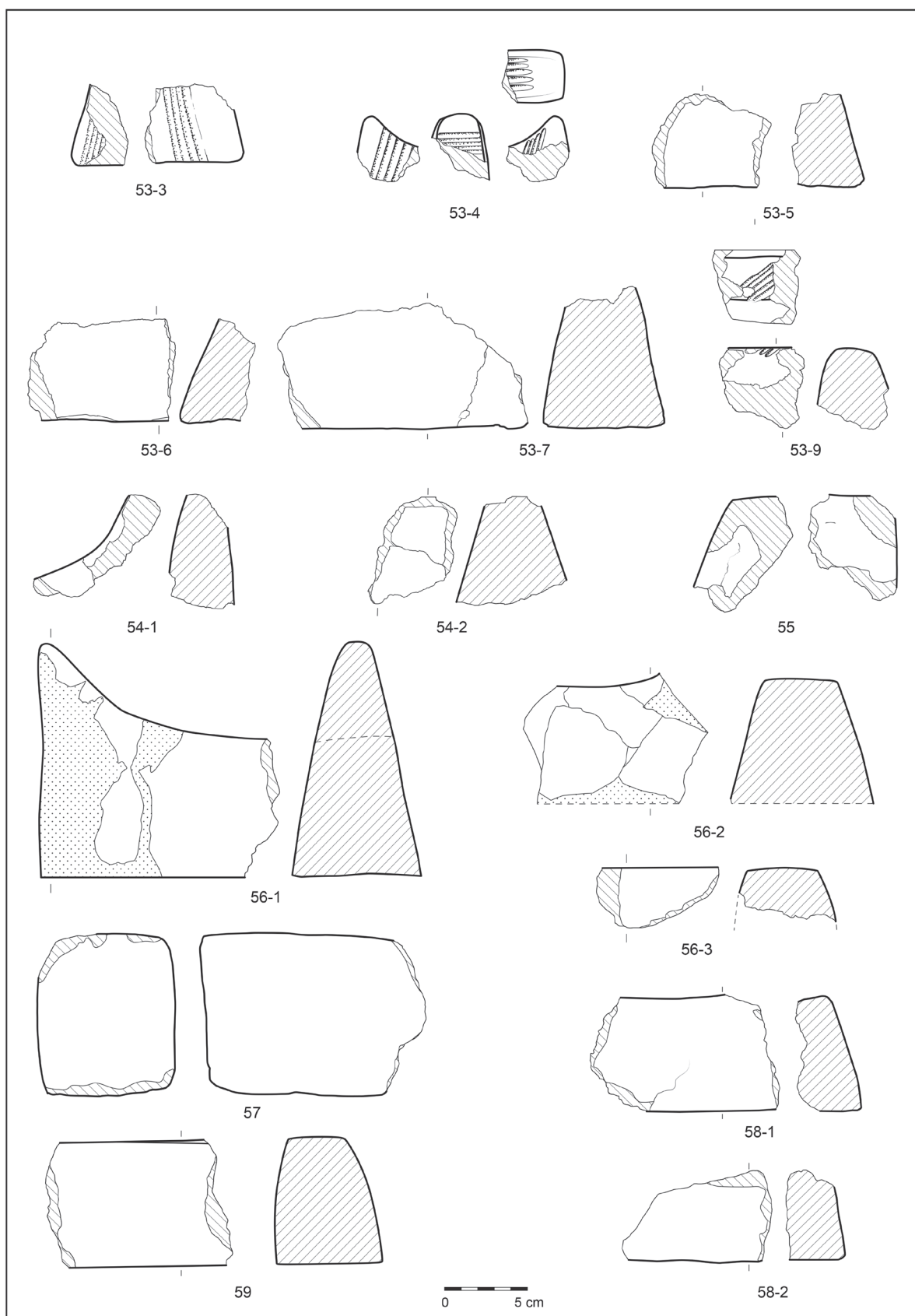
Tab. III. Kat. č. 22–24: Hostivice; 25–30: Jinočany. Kresby Z. Mazač. – Tab. III. Cat. Nr. 22–24: Hostivice; 25–30: Jinočany. Drawings by Z. Mazač.

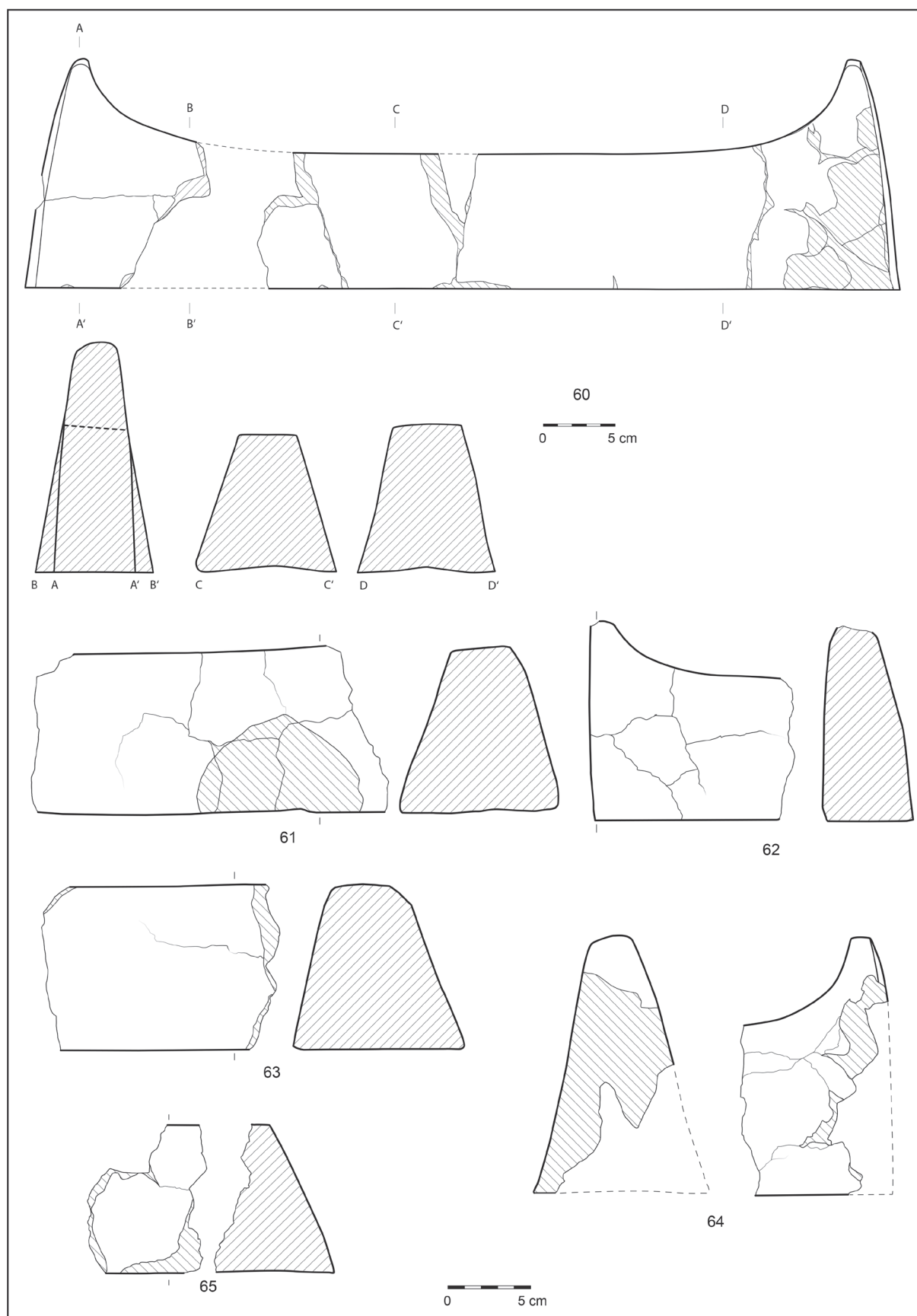
Tab. IV. Kat. č. 31–32: Kněževes; 33: Kouřim; 34–35: Lážovice; 36: Libčice nad Vltavou; 37–39: Libočany u Žatce; 40–41: Liptice. Kresby Z. Mazač; 34–35 I. Vajglová. – *Tab. IV.* Cat. Nr. 31–32: Kněževes; 33: Kouřim; 34–35: Lážovice; 36: Libčice nad Vltavou; 37–39: Libočany u Žatce; 40–41: Liptice. Drawings by Z. Mazač; 34–35 I. Vajglová.

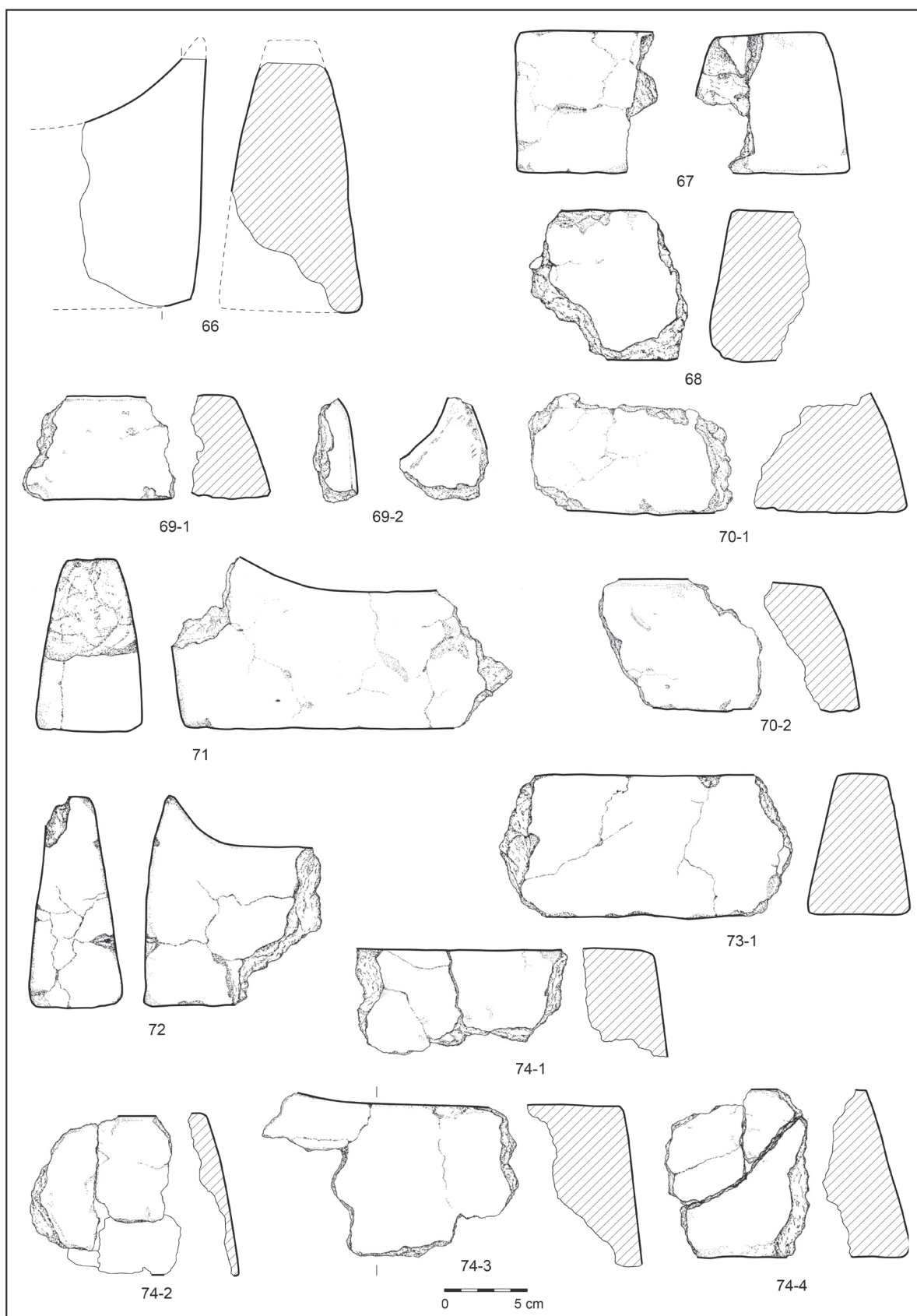
Tab. V. Kat. č. 42: Malá Černoc; 43: Pňov; 44: Poříčany; 45: Praha-Bohnice; 46–50: Praha-Čakovice; 51: Praha-Ruzyně; 52: Praha-Řeporyje; 53: Praha-Slivenec. Kresby Z. Mazač. – Tab. V. Cat. Nr. 42: Malá Černoc; 43: Pňov; 44: Poříčany; 45: Prague-Bohnice; 46–50: Prague-Čakovice; 51: Prague-Ruzyně; 52: Prague-Řeporyje; 53: Prague-Slivenec. Drawings by Z. Mazač.

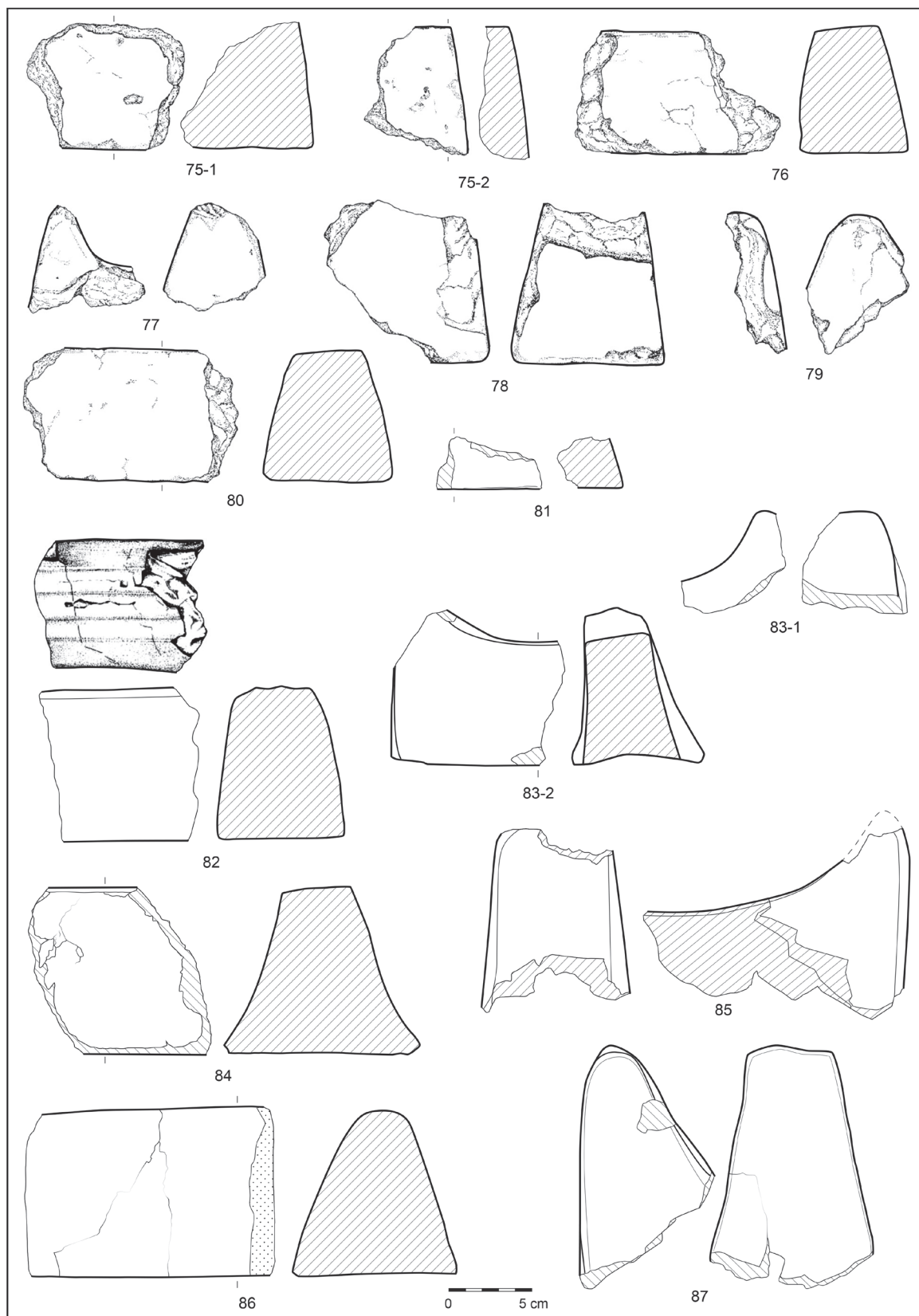
Tab. VI. Kat. č. 53–55: Praha-Slivenec; 56–59: Praha-Stodůlky. Kresby Z. Mazač. – Tab. VI. Cat. Nr. 53–55: Prague-Slivenec; 56–59: Prague-Stodůlky. Drawings by Z. Mazač.

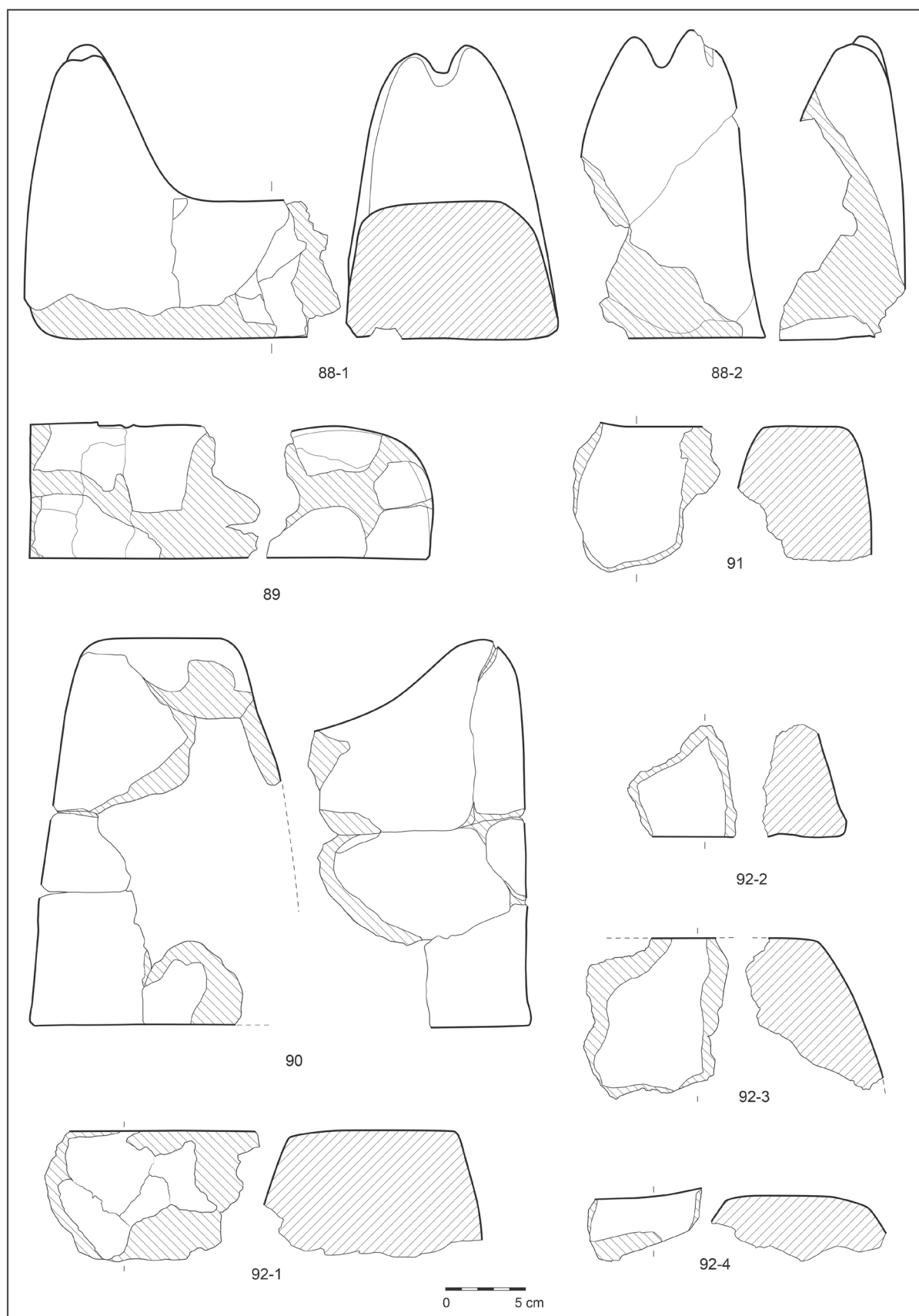
Tab. VII. Kat. č. 60–65: Přemyšlení. Kresby Z. Mazač. – Tab. VII. Cat. Nr. 60–65: Přemyšlení. Drawings by Z. Mazač.

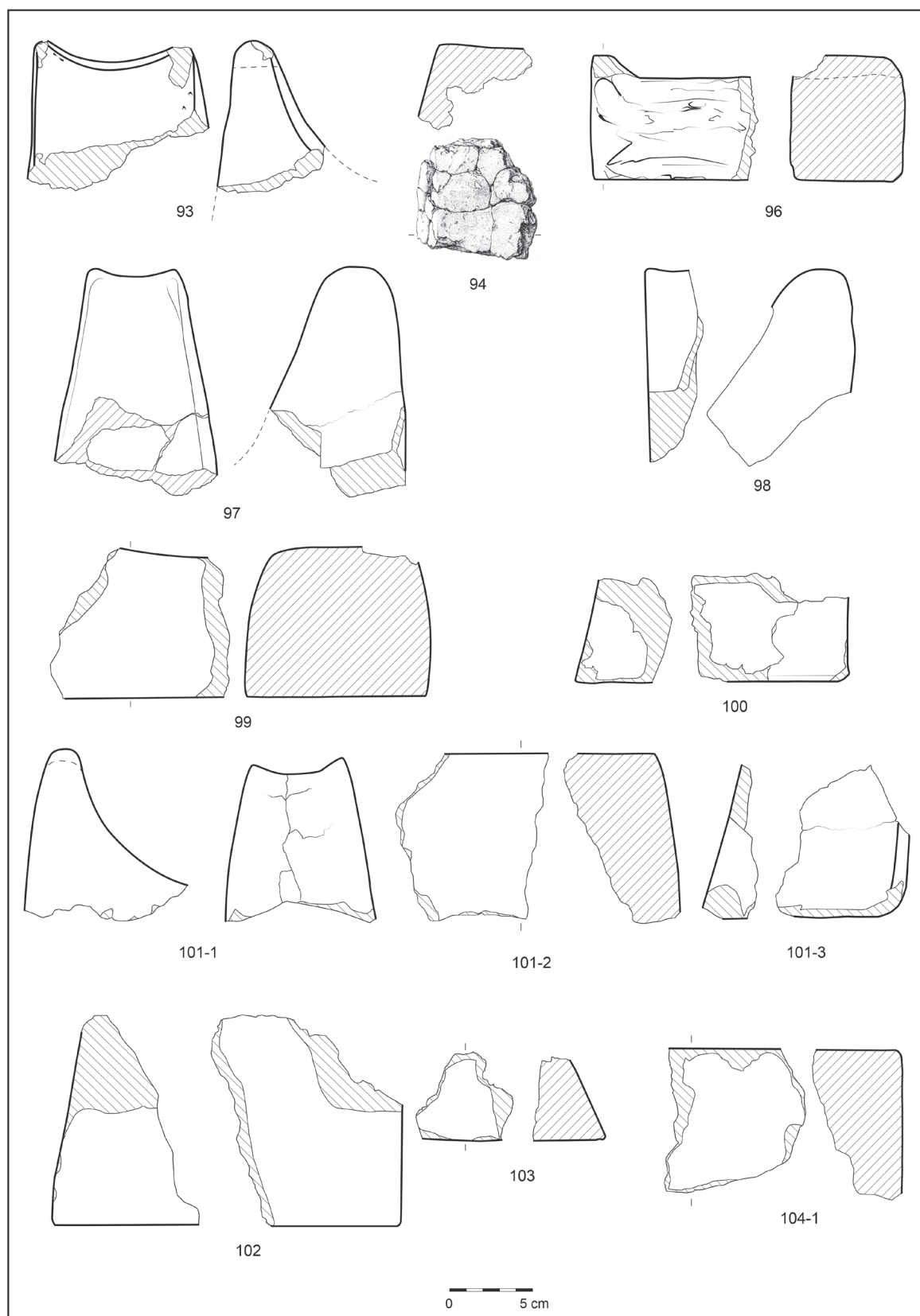
Tab. VIII. Kat. č. 66: Radonice nad Ohří; 67–74: Roztoky. Kresby Z. Mazač; 66: převzato z *Bouzek – Koutecký – Neustupný 1966*; 67–74: převzato z *Kuna – Němcová 2012*. – Tab. VIII. Cat. Nr. 66: Radonice nad Ohří; 67–74: Roztoky. Drawings by Z. Mazač; 66: adopted from *Bouzek – Koutecký – Neustupný 1966*; 67–74: adopted from *Kuna – Němcová 2012*.

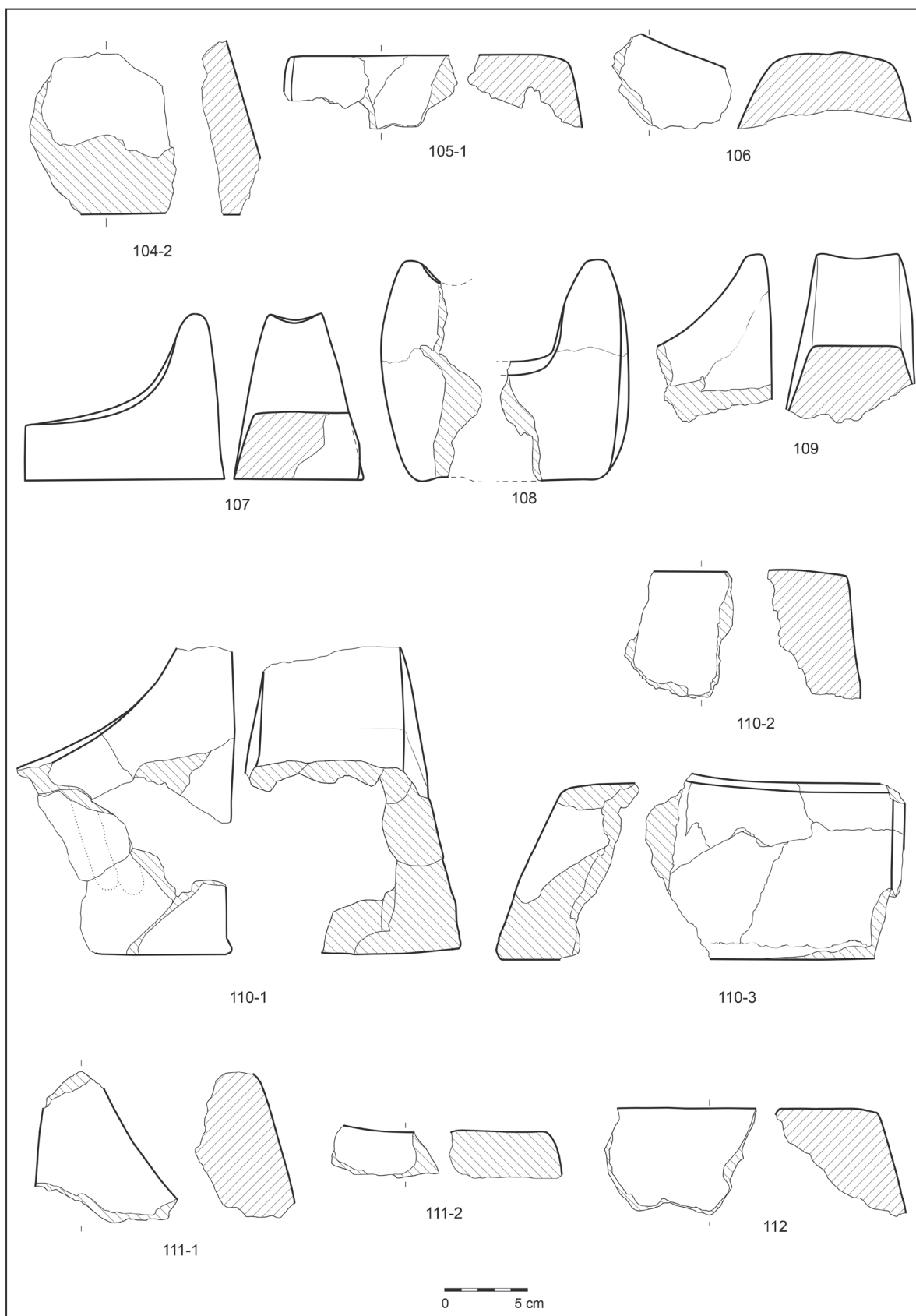
Tab. IX. Kat. č. 75–80: Roztoky; 81: Tuchoměřice; 82: Úholičky; 83: Únětice; 84: Velim; 85–86: Vikletice; 87: Vrbčany. Kresby Z. Mazač; 75–80: převzato z *Kuna–Němcová 2012*; 82: převzato ze *Smejtek 2014*. – Tab. IX. Cat. Nr. 75–80: Roztoky; 81: Tuchoměřice; 82: Úholičky; 83: Únětice; 84: Velim; 85–86: Vikletice; 87: Vrbčany. Drawings by Z. Mazač; 75–80: adopted from *Kuna–Němcová 2012*; 82: adopted from *Smejtek 2014*.

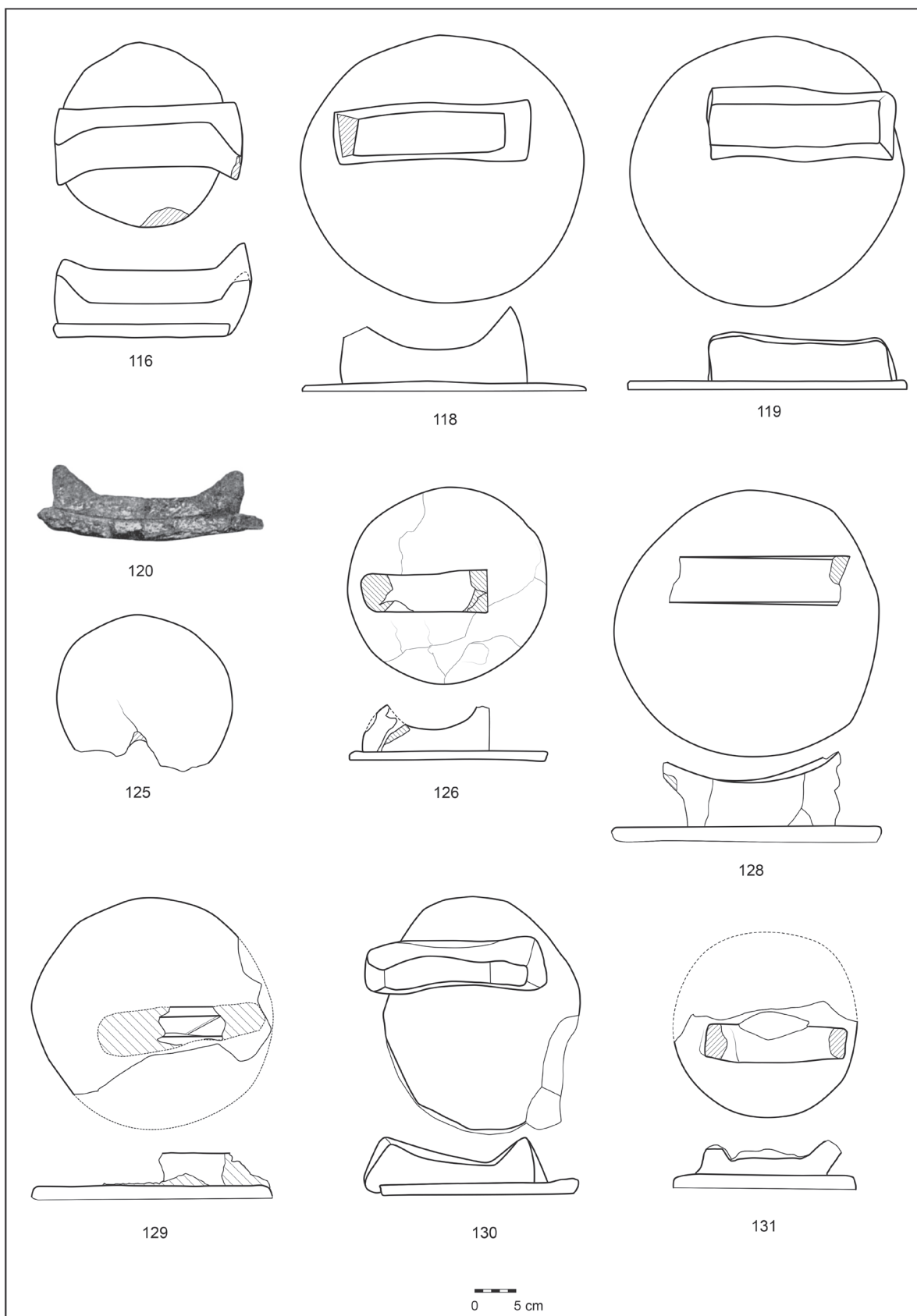
Tab. X. Kat. č. 88–89: Bezděkov (uloženo v Regionálním muzeu v Žatci); 90–92: Cerhenice. Kresby Z. Mazač. – Tab. X. Cat. Nr. 88–89: Bezděkov (deposited in the Regional Muzeum in Žatec); 90–92: Cerhenice. Drawings by Z. Mazač.

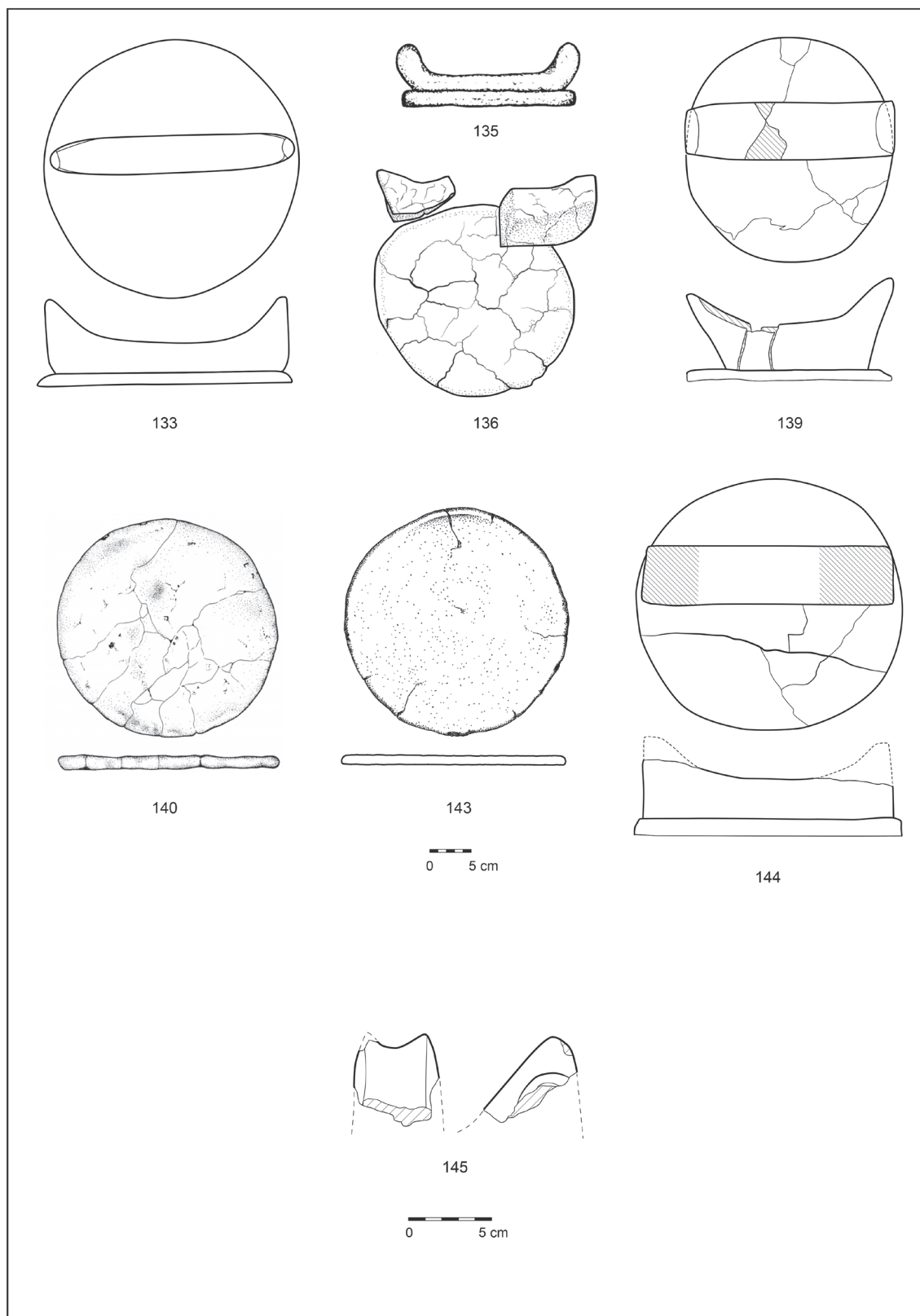
Tab. XI. Kat. č. 93: Cerhenice; 94: Dolní Břežany-Lhota; 96: Jakub; 97: Jeneč; 98–99: Libčice na Vltavou; 100–104: Praha-Černý Most. Kresby Z. Mazač; 94: převzato z *Bernat – Čtverák 2008*. – Tab. XI. Cat. Nr. 93: Cerhenice; 94: Dolní Břežany-Lhota; 96: Jakub; 97: Jeneč; 98–99: Libčice na Vltavou; 100–104: Prague-Černý Most. Drawings by Z. Mazač; 94: adopted from *Bernat – Čtverák 2008*.

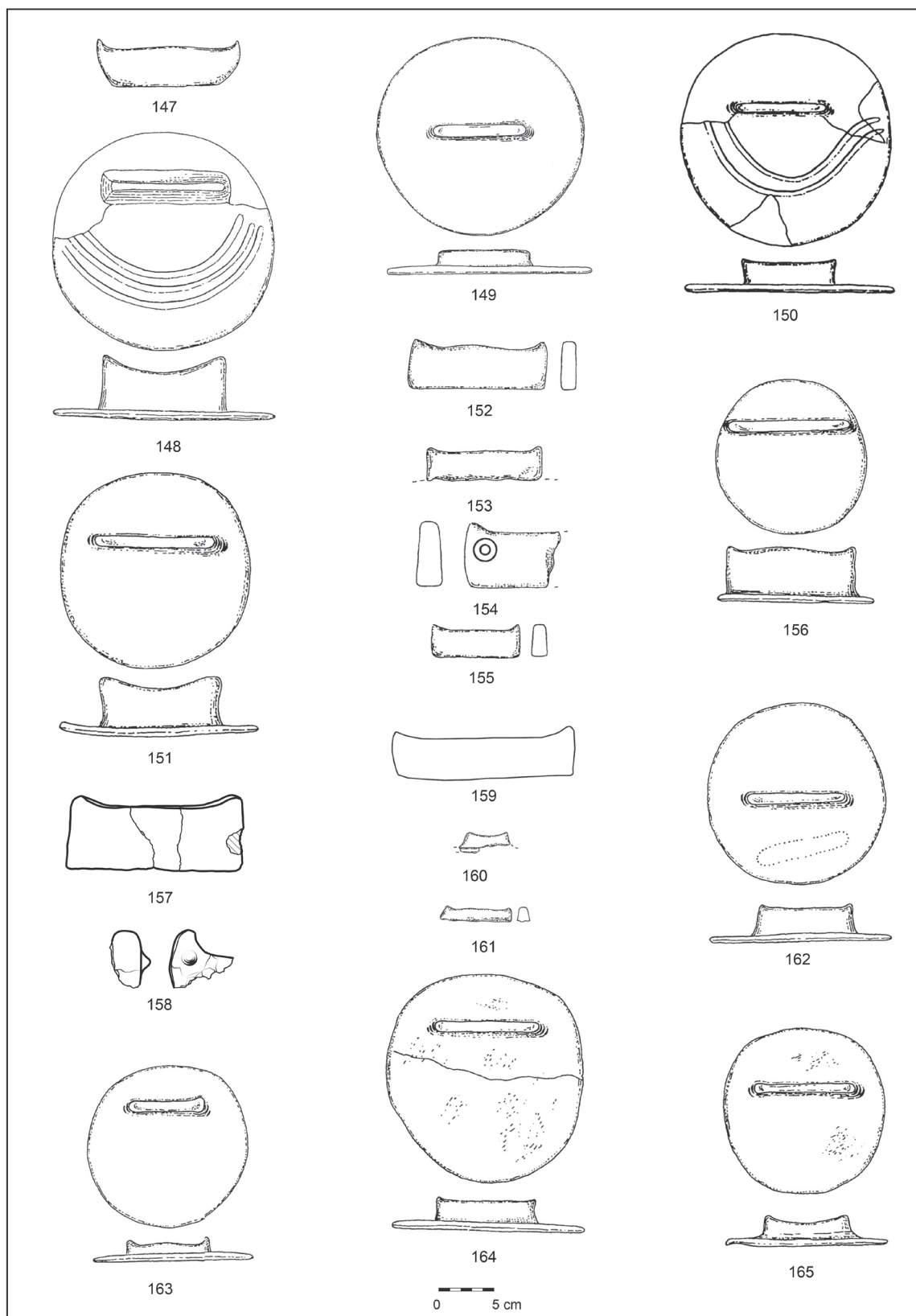
Tab. XII. Kat. č. 104–106: Praha-Černý Most; 107: Praha-Pitkovice; 108: Praha-Ruzyně; 109–111: Vykáň; 112: Žalov. Kresby Z. Mazač. – *Tab. XII.* Cat. Nr. 104–106: Prague-Černý Most; 107: Prague-Pitkovice; 108: Prague-Ruzyně; 109–111: Vykáň; 112: Žalov. Drawings by Z. Mazač.

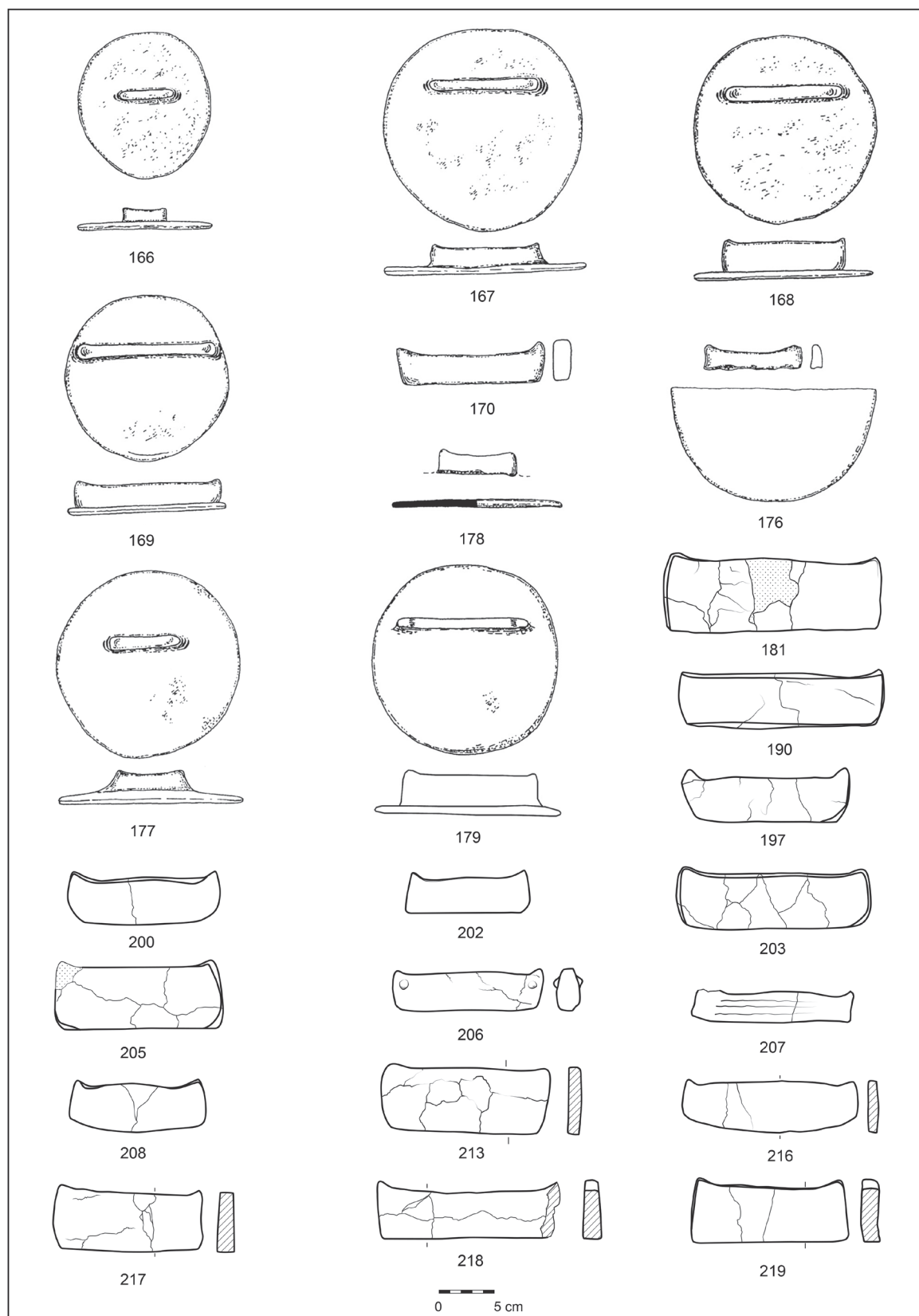
Tab. XIII. Kat. č. 116–127: Hradenín; 128: Hradenín (?); 129: Kolín (?); 130–131 Kolín. Kresby Z. Mazač; 120: podle Dvořák 1939. – *Tab. XIII.* Cat. Nr. 116–127: Hradenín; 128: Hradenín (?); 129: Kolín (?); 130–131 Kolín. Drawings by Z. Mazač; 120: after Dvořák 1939.

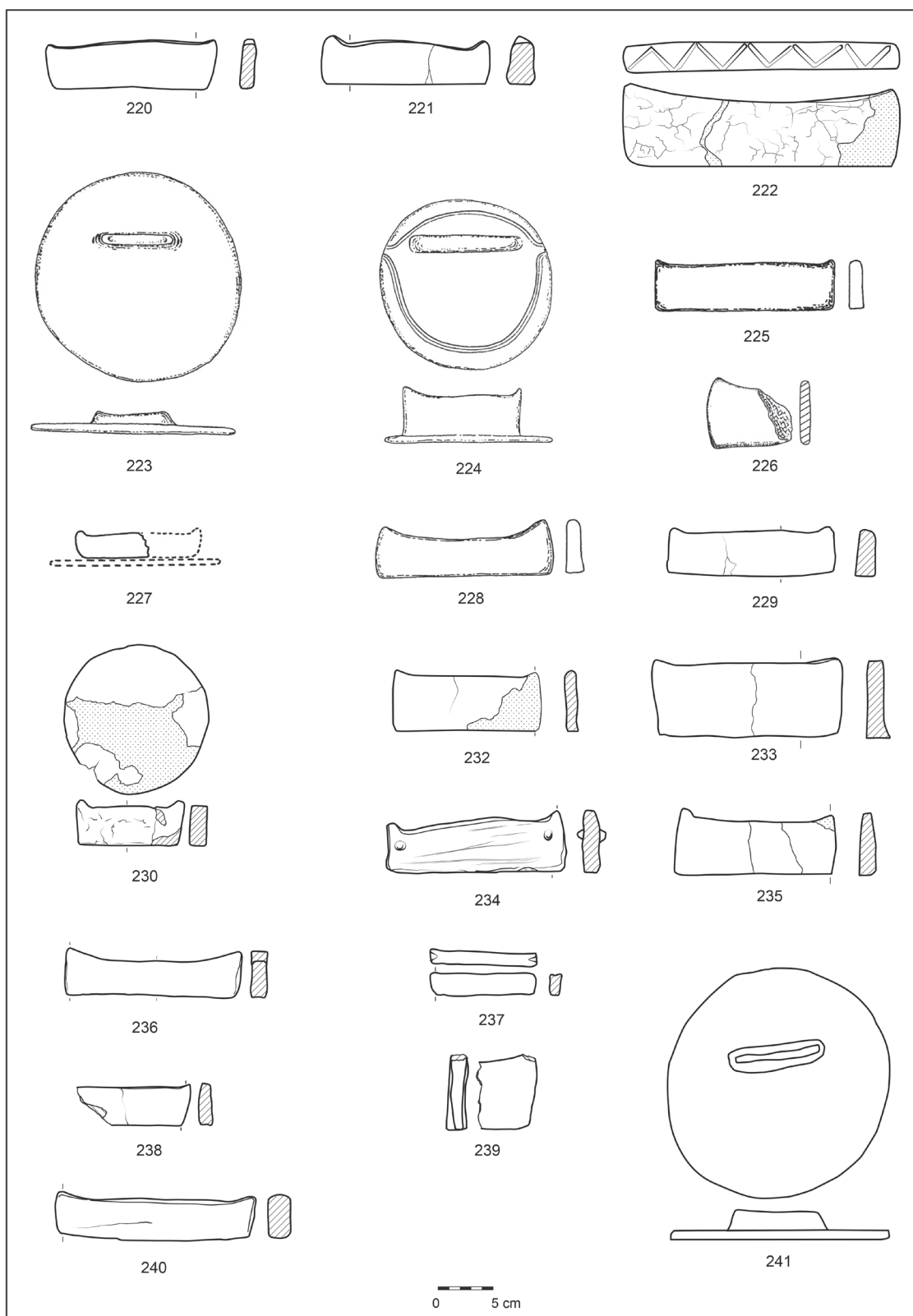
Tab. XIV. Kat. č. 133–135: Lovosice; 139: Plaňany (?); 140: Praha-Ďáblice; 143: Praha-Suchdol; 144: Praha-Vinoř (stav z roku 1999); 145: Dolní Roveň. Kresby Z. Mazač; 135: převzato z *Půlpán 2012*; 140: převzato z *Kostka – Bílková 2018*; 143: kresba Labrys. – *Tab. XIV.* Cat. Nr. 133–135: Lovosice; 139: Plaňany (?); 140: Prague-Ďáblice; 143: Prague-Suchdol; 144: Prague-Vinoř (stav z roku 1999); 145: Dolní Roveň. Drawings by Z. Mazač; 135: adopted from *Půlpán 2012*; 140: adopted from *Kostka – Bílková 2018*; 143: drawing by Labrys.

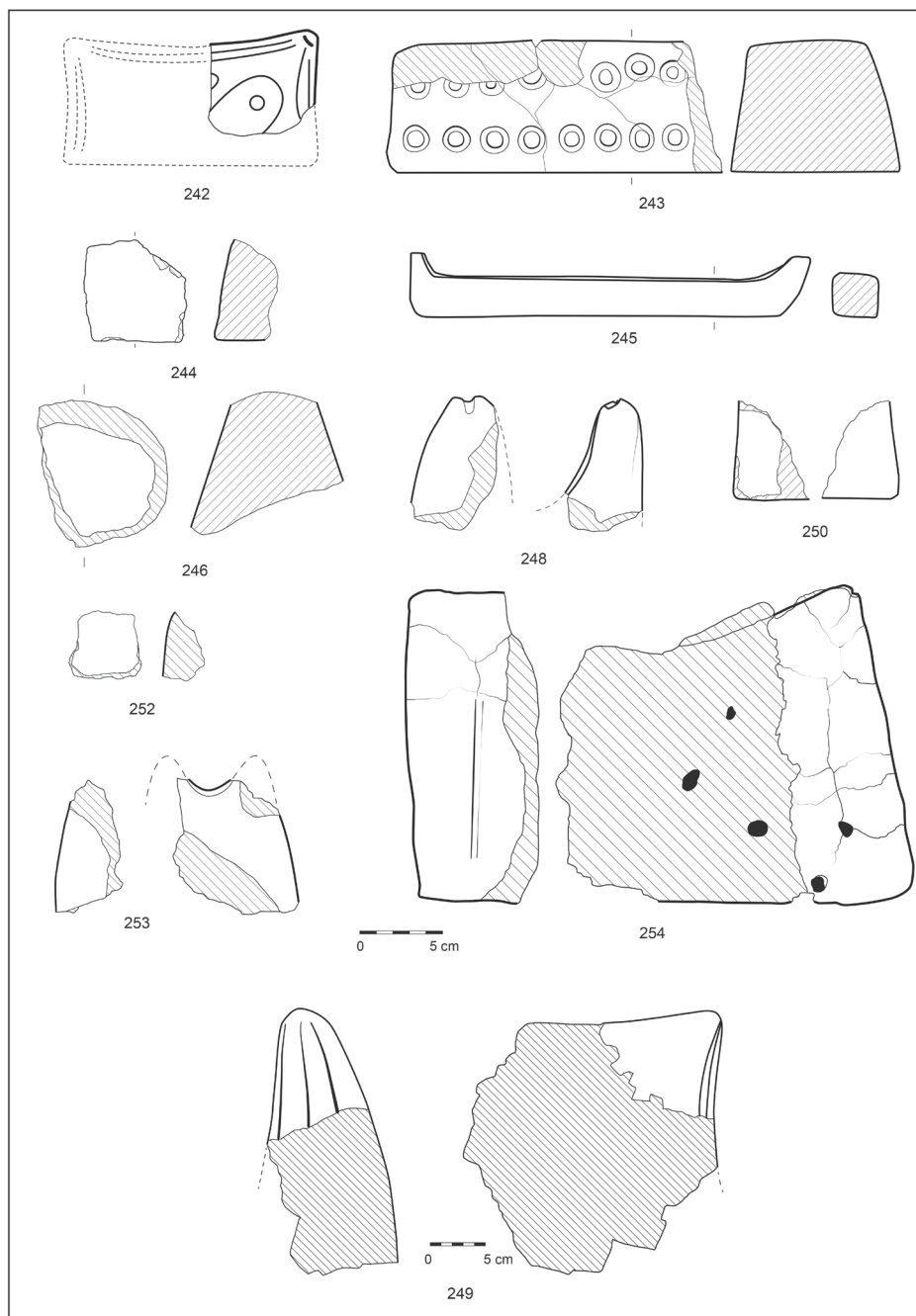
Tab. XV. Kat. č. 147–150: Dobřenice; 151–156: Dolní Ředice; 157–158: Dražkovice, 159: Hrochův Týnec; 160–161: Chudonice; 162–165: Kunědice. Kresby Z. Mazač; 147–156, 160–165: převzato z Vokolek 1999. – Tab. XV. Cat. Nr. 147–150: Dobřenice; 151–156: Dolní Ředice; 157–158: Dražkovice, 159: Hrochův Týnec; 160–161: Chudonice; 162–165: Kunědice. Drawings by Z. Mazač; 147–156, 160–165: adopted from Vokolek 1999.

Tab. XVI. Kat. č. 166–170: Kunětice; 176–177: Opatovice nad Labem; 178–179: Pardubice-Hůrka; 181, 190, 197, 200, 202, 203, 205–208, 213, 216: Platěnice; 217–219: Platěnice (?). Kresby Z. Mazač; 166–179: převzato z *Vokolek 1999*. – Tab. XVI. Cat. Nr. 166–170: Kunětice; 176–177: Opatovice nad Labem; 178–179: Pardubice-Hůrka; 181, 190, 197, 200, 202, 203, 205–208, 213, 216: Platěnice; 217–219: Platěnice (?). Drawings by Z. Mazač; 166–179: adopted from *Vokolek 1999*.

Tab. XVII. Kat. č. 220–221: Platěnice (?); 222: bez lokality (Platěnice?); 223: Předměřice nad Labem; 224: Rosice nad Labem; 225–226: Rosice u Chrasti; 227–228: Skalice; 229–230: Uhersko; 232–240: Úhřetice; 241: Vitiněves. Kresby Z. Mazač; 223–226: převzato z Vokolek 1999; 227–228: převzato z Vokolek 2002. – Tab. XVII. Cat. Nr. 220–221: Platěnice (?); 222: with a locality (Platěnice?); 223: Předměřice nad Labem; 224: Rosice nad Labem; 225–226: Rosice u Chrasti; 227–228: Skalice; 229–230: Uhersko; 232–240: Úhřetice; 241: Vitiněves. Drawings by Z. Mazač; 223–226: adopted from Vokolek 1999; 227–228: adopted from Vokolek 2002.

Tab. XVIII. Kat. č. 242: bez lokality; 243: Březnice; 244: Černý Vůl; 245: Dolánky; 246: Hlásná Třebaň; 248: Komušín; 249: Nynice; 250: Praha – Černý Most; 252: Svrkyně; 253–254: Vykáň. Kresby Z. Mazač; 242: převzato z Bouzek 1985; 245: převzato z karty NM. – *Tab. XVIII.* Cat. Nr. 242: with a locality; 243: Březnice; 244: Černý Vůl; 245: Dolánky; 246: Hlásná Třebaň; 248: Komušín; 249: Nynice; 250: Prague – Černý Most; 252: Svrkyně; 253–254: Vykáň. Drawings by Z. Mazač; 242: adopted from Bouzek 1985; 245: adopted from the card of NM.

Zdeněk Mazač
 Regionální muzeum v Kolíně
 Archeologické oddělení
 Karlovo náměstí 8
 280 02 Kolín I
 mazac@muzeumkolin.cz

Das Reichskloster Chemnitz im 12. und 13. Jahrhundert. Landesausbau und Konflikt in Böhmens nördlicher Nachbarschaft

The imperial monastery in Chemnitz in the 12th and 13th centuries: Colonisation and conflict in the northern neighbourhood of Bohemia

Říšský klášter v Chemnitz v 12. a 13. století. Sídlní postup a konflikt v severním sousedství Čech.

Karlheinz Hengst

Abstrakt

Počáteční období benediktinského kláštera v Saské Kamenici se v posledních letech stalo předmětem soustředěného zájmu historiků, archeologů i jazykovědců. Ukázalo se přitom, že založení tohoto kláštera bylo promyšlenou akcí císaře Lothara III., jež vytvářela předpoklady pro sídlní postup do Krušných hor v rámci tehdejšího Míšeňského markrabství. Mohutná sídlní vlna, vedená říšskou ministerialitou a vrcholící za vlády císaře Fridricha I. Barbarossy ve 2. polovině 12. století, vycházela z území při říčkách Spotte, Plesna/Pleisse, Cvikovská Mulda / Zwickauer Mulde a Kamenice/Chemnitz, jejíž jméno bylo ještě roku 1174 zapsáno jako Kameniza. Předkládaná studie nejprve stručně shrnuje dosavadní poznatky o raně středověkém osídlení v oblasti kolem dnešního Rochlitz (Altgau Rochelinzi), kde se nacházel i panovníkův dvůr a odkud vycházela významná cesta do Čech (semita Bohemica). Zároveň je prezentována hypotéza o časném sídlním postupu podél říčky Kamenice, který předcházela založení kláštera. Autor dále – na základě jazykovědné analýzy – argumentuje, že pro poznání počátků kláštera v Saské Kamenici lze využít obsah zakládací listiny, jež se hlásí k roku 1143. Poté je pozornost obrácena k písemnostem a dějinám kláštera ve 2. polovině 12. století a ve 13. století, zvláště k historickým souvislostem poškození kláštera českým vojskem v roce 1213.

Abstract

The initial period of the Benedictine monastery in Chemnitz has become the subject of concentrated interest of historians, archaeologists and linguists in recent years. It has turned out that the foundation of this monastery was a well-thought-out action of Emperor Lothar III, which created the preconditions for a settlement to the Ore Mountains within the then Meissen Margraviate. The massive settlement wave, led by the imperial ministerialism and culminating during the reign of Emperor Frederick I Barbarossa in the second half of the 12th century, originated from the territory at the rivers Spotte, Pleisse, Zwickauer Mulde and Chemnitz, whose name was still written as Kameniza in 1174.

The presented study first briefly summarizes the existing knowledge on the early medieval settlement in the area around today's Rochlitz (Altgau Rochelinzi), where the royal court was located and whence important roads to Bohemia came (semita Bohemica). At the same time, a hypothesis is presented about the early settlement process along the River Chemnitz, which preceded the founding of the monastery. The author further argues – based on linguistic analysis – that the contents of the founding deed, which dates back to 1143, can be used to know the early period of the monastery in Chemnitz. Then attention is turned to the documents and history of the monastery in the second half of the 12th century and in the 13th century, especially to the historical context of the damage to the monastery by the Bohemian army in 1213.

Klíčová slova: Sasko – Míšeňsko – Krušné hory – Chemnitz – raný středověk – vrcholný středověk – 1000–1300 – sídlní postup (kolonizace) – osobní jména – místní jména – onomastika – archeologie – dějiny – vlastivěda

Keywords: Saxony – Meissen – Ore Mountains – Chemnitz – Early Middle Ages – High Middle Ages – 1000–1300 – settlement process – colonization – personal names – place names – onomastics – archaeology – history – local history

DOI: 10.14712/25707213.2022.2

Vorbemerkungen und Anliegen

In den letzten Jahren hat die Frühgeschichte des Benediktinerklosters Chemnitz in Sachsen besondere Aufmerksamkeit erfahren. Dabei hat sich herausgestellt, dass dieses Kloster als zielgerichtete Gründung durch Kaiser Lothar III. im damaligen östlichsten Teil des Reiches den Auftakt für das Kolonisationswerk bis zum jetzigen Erzgebirgskamm in der damaligen Mark Meißen bildete. Der vor allem in der Regierungszeit von Kaiser Friedrich I. Barbarossa in der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts vollzogene gewaltige Landesausbau unter der Leitung von Reichsministerialen hatte seine Ausgangsbasis im Gebiet der Flüsse Sprotte, Pleiße, Zwickauer Mulde sowie der Chemnitz, noch 1174 *Kameniza* urkundlich belegt.

In diesem Beitrag soll nun eingangs der Beginn von Landerschließung und Landesausbau in kleinen Schritten vom slawisch besiedelten Altgau Rochelinzi (heute Rochlitz) mit Königshof kurz umrissen werden. Anschließend wird auf Grund von erhobenen Zweifeln zu den ersten urkundlichen Zeugnissen zum Kloster und ihrer Echtheit bzw. Zuverlässigkeit dazu erstmals Stellung genommen. Dabei spielt die starke Beschädigung des Klosters Anfang des 13. Jahrhunderts durch eine böhmische militärische Attacke eine besondere Rolle. Die Ursachen und Auswirkungen sowie Nachwirkungen über lange Jahrzehnte werden abschließend erstmals an Hand von Urkunden ausführlich dargestellt.

Was ist zur Klostergründung bekannt?

Nachweislich ist das Benediktinerkloster am *locus kameniz* auf Grund der Bestätigungsurkunde von König Konrad III. von 1143 schon Jahre vorher durch Kaiser Lothar III. gegründet worden.¹ Ein genaues Jahr lässt sich für die dazu erfolgte Beschlussfassung und den Baubeginn nicht ermitteln. In Betracht kommen die Jahre mit Aufenthalt des Reisherrschertums am Königshof in Merseburg von 1127 bis 1136. Und in den Jahren nach 1143 ist in dem Klosterterritorium mit einer Ausdehnung von zwei Meilen rund um den Klosterkomplex mit der Anlage der Klosterdörfer begonnen worden. Im ältesten erhaltenen Zinsregister – mit neuer Datierung, dazu weiter unten – aus der Zeit zwischen 1230

und 1250 sind die Dörfer aufgeführt, die zu dieser Zeit bestanden und bereits Zinsabgaben leisteten. Es werden auch die zinsenden Bürger der sich infolge des eingerichteten *forum publicum*, eines Fernhandelsmarktes, entwickelnden *civitas* genannt.

Es erhebt sich in der Rückschau die Frage, was ist vor der Klostergründung am Chemnitz-Fluss bereits existent gewesen? Gab es in dem Gebiet deutlich südlich vom Altsiedelgau Rochelinzi bereits ältere Niederlassungen?

Wie sah es entlang der *Kameniza* vor der Klostergründung aus?

Eine Antwort dazu kann nach Jahrzehnten konzentrierter Forschung seitens der Archäologie sowie auch der slawisch-deutschen Sprachforschung zu den Gewässer- und Siedlungsamen erfolgen. Die gewonnenen Erkenntnisse zum Verlauf der Besiedlungsgeschichte ermöglichen folgende gesicherte Antworten:

- In der Zeit der durch Heinrich I. vollzogenen militärischen Eroberung der slawischen Siedelgebiete östlich der Saale bis zur Elbe gab es in dem Raum südlich des Altgaues Rochelinzi am Chemnitz-Fluss keinerlei slawische Siedlungen oder Wohnstellen.
- Wald, Gewässer und einzelne Wiesenflächen waren lediglich für die Beschaffung von Nahrungsmitteln für Jäger, Fischer und auch Zeidler aus den weiter nördlich befindlichen Wohn- und Lebensbereichen der Slawen von Interesse.
- Von kultureller und wirtschaftlicher Bedeutung waren außerdem die von Nordwest nach Südost verlaufenden alten Verbindungswege übers Gebirge nach Böhmen. Letztere gewannen in den folgenden Jahrhunderten weiter an Gewicht, sowohl aus merkantilen als auch aus politischen Gründen. Letztere nahmen mit der Einbeziehung der böhmischen Herzöge in das Reichsgeschehen und die beiderseitigen militärischen Vorhaben noch zu. Daher wurde die Sicherung dieser alten *semitae Bohemicae* auch schnell zu einer Aufgabe, die durch die deutsche Herrschaft zu erfüllen war.

Was veränderte sich nach der deutschen Eroberung ab dem 10. Jahrhundert?

Heute können wir auf der Grundlage historischer Forschungen und sprachwissenschaftlicher Erkenntnisse Angaben machen, die für die Erhellung von Leben und Herrschaft in dem verhältnismäßig kleinen Landstreifen an der *Kameniza* vor dem großen Landesausbau, der ab Mitte des 12. Jahrhunderts im heutigen Westsachsen einsetzte

¹ Es wird an dieser Stelle darauf verzichtet, die sämtlichen urkundlichen Nachweise nochmals anzuführen. Sie sind leicht nachschlagbar bei Karlheinz Hengst, Namen in Urkunden zu sakralen Gründungen in Zwickau und Chemnitz Anfang des 12. Jahrhunderts. Onymische Zeugnisse für den Beginn des deutschen Landesausbaus an der Mulde vor 900 Jahren, in: Namenkundliche Informationen 107/108 (2016), S. 298-334, online unter urn:nbn:de:bsz:15-qucosa2-163362 (17.11.2021).

und bis zum Erzgebirgskamm reichte, doch recht aufschlussreich sind.

Erstens wissen wir aus der landesgeschichtlichen Forschung von den Niederlassungen der *Wolfsjäger*, der *venatores luporum*. Deren frühe Standorte befanden sich zum einen an der *semita Bohemica* von Altenburg über die heutige Zwickauer Mulde mit der slawisch betreuten Fähre *pons Borens* (in der Nähe des heutigen Waldenburg) in Richtung auf *Furth* (heute Vorort von Chemnitz) sowie zum anderen weiter südlich an der *Kameniza*. Die auf diese Standorte zurückgehenden Namen lauteten bereits in der internen Klosterkommunikation um 1200 *Altendorff* und *Antiqua Kemniz*. Beide Toponyme zeigen mit *Alten-* sowie *Antiqua* an und bestätigen: Diese beiden Ansiedlungen im Klosterterritorium sind in ihren Anfängen älter als das nach ihnen gegründete Kloster und die noch später entstandene städtische Siedlung.

Die der Wegesicherung in der südlichen *terra Plisnensis* via Böhmen verpflichteten Wolfsjäger sind vom Königshof Rochlitz aus eingesetzt worden. Das kann bereits im 10. Jahrhundert, muss aber spätestens im 11. Jahrhundert geschehen sein. Mit der Klostergründung am *locus kameniz* ergab sich die Notwendigkeit, die schon vorher entstandenen kleinen Siedelplätze mit dem Zusatz *alt* resp. lateinisch *antiqua* [*villa*] klar zu kennzeichnen und gegenüber der Neugründung zu differenzieren.

Die beiden **Namen** der heutigen Vorstädte von Chemnitz, also Altendorf und Altchemnitz, sind im Laufe der Zeit ab Mitte des 12. Jahrhunderts üblich geworden. Sie fügen sich strukturell voll und ganz in das **Bildungsmodell** der anderen Klosterdörfer aus dieser Zeit ein: Auch diese führen entweder a) einen ursprünglichen slawischen Bachnamen fort wie *Gablentz* (< **Jablonica*) oder beruhen auf Namengebung b) nach einem markanten Gebäude wie *Kappel* (< *capella*) bzw. c) nach einem Merkmal aus der geographischen Umwelt wie Adorf (Dorf am Wasserlauf), Klaffenbach (‚schallender Bach‘) und Stelzendorf (Dorf mit einem Bezug im Namen zu Erscheinungen in der Flur, die wie Stelzen wirkten).

Erstmals tritt auch in einem Ortsnamen (ON) der Hinweis auf den Gründer eines Klosterdorfes auf mit *villa abbatis*, später bezeugt ab 1402 **Borssendorff**. Dieser Bildungstyp mit der Struktur [PN_{Gen.} + -dorf] setzt sich im Umland im 12. Jahrhundert schließlich immer mehr durch und erscheint bei den frühestens kurz vor oder vielleicht auch erst um 1200 angelegten Dörfern Bernsdorf, Helbersdorf, Markersdorf im Klosterterritorium sowie bei Jahnsdorf, Leukersdorf, Hermersdorf, Erdmannsdorf usw. im weiteren Umland. Bei kleinräumiger Betrachtung ist es also möglich, durchaus frühe und spätere Niederlassungen mit Hilfe der strukturellen Namenanalyse zu unterscheiden.

Zweitens wissen wir von den seit Mitte des 11. Jahrhunderts entstandenen Klosteranlagen an der südlichen Peripherie des alten Slawengaus Plisni, des späteren Pleißenlandes. Bereits 1066 ist die **abbatia Żmłna** existent und belegt das Bemühen im slawisch besiedelten Raum des heutigen Schmölln, Christianisierung und Kolonisierung von der Kaiserpfalz Altenburg aus weiter nach Südosten voranzubringen. Einen ganz entscheidenden Schritt dabei machte Wiprecht von Groitzsch um 1090 mit der Gründung von Kloster **Pegau**. Wie bei Schmölln handelte es sich auch hier um ein Benediktiner-Kloster. Die Weihe erfolgte 1096. Und auch das **Benediktiner-Kloster Bürgel** von 1133 setzte die Bemühungen von weltlicher und kirchlicher Herrschaft ins Neuland hinein fort. Direkt daran schließt sich die **Gründung des Klosters Chemnitz** und seine Zuordnung zu den **Benediktinern** an. Deren Kompetenz in Wirtschaftsfragen und Landerschließung hat dabei sicher eine wesentliche Rolle gespielt. **Klöster** werden somit als **Entwicklungssträger** in der Geschichte und insbesondere bei der Erschließung von neuem Siedlungsland deutlich erkennbar.

Diese Entwicklungslinie soll hier nicht weiter verfolgt werden. Aber sie lässt sich kurz bekräftigen mit Verweis auf die Stiftung von 100 Hufen Königsland durch König Konrad III. an **Kloster Bürgel** 1143 zur Gründung des um 1170 bestehenden **Benediktinerinnen-Klosters** an der Mulde (später **Remse** genannt). Und Richtung Böhmen folgen nach dem **Benediktiner-Kloster Alt-Zelle (1162–1168)** noch die **Klöster Zschillen (1168–1174)** südlich Rochlitz an der Zwickauer Mulde (heute Basilika minor Wechselburg) und **Klosterlein Zelle (1173)** bei heutigem Aue als **Augustiner-Chorherren-Stifte** (ausführlicher *Hengst 2019*).

Drittens ist uns heute auch bekannt, dass im Mittelalter in der Nähe der Klostergründungen nicht nur bei Pegau, sondern auch andernorts herrschaftliche **Befestigungsanlagen** bestanden. Das waren im Hinblick auf Kloster Remse an der (Zwickauer) Mulde die Kleinherrschaften *Mer* (Meerane) und *Mosel* mit jeweils fünf zugehörigen Dörfern. Und wo das nicht so war, erfolgte die Zurücknahme in gesichertes Gebiet wie bei Kloster Schmölln ins heutige Schulpforta (1138–1140) nahe Naumburg. Auch das Kloster Zschillen (heute Wechselburg) besaß den Schutz durch die Burg in Rochlitz. Später kam noch die Rochsburg hinzu.

An dieser Stelle ist nochmals wichtig im Auge zu behalten, dass die Klostergründungen an Mulde und *Kameniza* in unmittelbarer Nähe der jeweiligen *semita Bohemica* erfolgten. Die Absicht, damit auch für Händler und – modern ausgedrückt – andere Reisende Stationen unmittelbar vor oder dann nach

1150 auch im damals noch tiefen Waldgebiet zu bieten, ist unverkennbar.

Gab es möglicherweise an der *Kameniza* auch eine befestigte Kleinherrschaft?

Für den mit dem Chemnitzer Umland etwas Vertrauten ist auffällig, dass die Klostergründung an der *Kameniza* gut 30 km südlich vom Königshof Rochlitz in einer zu beiden Seiten des Flusses völlig unbesiedelten Gegend erfolgt sein soll. Das lässt mehrere Fragen aufkommen, auch die, woher die Bauleute für das Kloster gekommen sein können und wie man sich überhaupt die personelle, materielle sowie logistische Basis für die Errichtung der Klostergebäude vorstellen soll.

In diesem Zusammenhang ist auffällig, dass sich weder im 12. Jahrhundert noch in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts eine Nachricht oder Aussage in der urkundlichen Überlieferung über das sich unmittelbar an das Klosterterritorium nördlich vom Kloster befindliche Gebiet finden lässt. Seit dem Hochmittelalter bildete der heutige Küchwald den Abschluss des Klostergebietes nach Norden. Daran grenzte dann das sich weiter nach Norden erstreckende Gebiet des späteren sogenannten Blankenauer Grundes am Chemnitz-Fluss. Wir wissen aber als Ergebnis von **archäologischen Untersuchungen**, dass an der Mündung des Baches mit dem Namen Bahre (zu slaw. *bara* ‚Sumpf‘) in die *Kameniza* eine **Turmhügelburg** mit **Wasserschutzanlage** nachgewiesen werden konnte. Es handelt sich dabei um den Herrnsitz der **Kleinherrschaft Blankenau**. Sie bestand bis 1338. Und sie war **ununterbrochen bis 1338 reichsunmittelbar**, d. h. sie unterstand der Reichsspitze, also dem jeweiligen Kaiser oder König. Daher erfolgte dann auch 1338 eben direkt durch den Kaiser die Belehnung von Kloster Chemnitz mit der Herrschaft Blankenau und ihren Dörfern.

Es ist mit hoher Wahrscheinlichkeit davon auszugehen, dass schon vor der zwischen 1127 und 1136 erfolgten Beschlussfassung zur Gründung des Klosters an der *Kameniza* aus dem Raum Rochlitz heraus ein herrschaftlicher „**Vorposten**“ nach Süden an der *semita Bohemica* angelegt worden ist. Das kann auf einem Hoftag des Reisekönigtums beraten und auch beschlossen worden sein. Wann das geschehen ist, lässt sich nicht mehr feststellen. Es kann bereits vor oder auch kurz nach 1100 erfolgt sein. Dafür sprechen u. a. bereits die zu Lebzeiten Wiprechts von Groitzsch bestehenden politischen und auch persönlichen Verbindungen nach Böhmen (er war verheiratet mit der Tochter des Böhmisches Herzogs Vratislav II.) und auch das militärisch-politische Zusammenwirken zwischen dem Reich und Böhmen in der Zeit von Heinrich IV.

Um Spekulationen zu vermeiden, soll hier weiterhin nur auf gesicherte Fakten zurückgegriffen werden. Ein solches Faktum ist, dass in unmittelbarer nördlicher Nachbarschaft des in den 20er oder 30er Jahren des 12. Jahrhunderts errichteten Klosters die Kleinherrschaft Blankenau mit fünf Dörfern nachweisbar ist. Diese weltliche **reichsunmittelbare Herrschaft und das Reichskloster besaßen eine gemeinsame Grenze**. Die kleine weltliche Herrschaft zog sich an der *Kameniza* entlang. Sie umfasste von Nord nach Süd bzw. flussaufwärts östlich vom Fluss *Kameniza* die Dörfer Draisdorf, Glösa, Furth – später noch Hilbersdorf und Streitdorf – sowie westlich vom Fluss Borna und Heinersdorf. Damit reichte die Kleinherrschaft genau bis an die Chemnitz-Furt der „Altstraße“ *semita Bohemica* im Süden heran.

Die **Namen der Dörfer** sind **aufschlussreich**. Sie lassen sich als **Geschichtsquellen** für die Besiedlung nutzen. Dazu muss man die heute zumeist gern unbeachteten Ortsnamen allerdings zu dem in ihnen **enthaltenen Sprachmaterial** befragen und auch die **Struktur**, also Bildungsweise der Namen, beachten. Dann werden diese Namen zu Geschichtsquellen, die weitere ungeschriebene Mitteilungen bieten.

Auf der Strecke zwischen dem Altgau Rochelini in Richtung Süden war Anfang des 12. Jahrhunderts **Draisdorf** der erste besiedelte Ort. Er besitzt heute einen slawisch-deutschen Mischnamen. Die Überlieferung gibt zu erkennen: Es handelt sich um die Gründung einer Ansiedlung durch einen Slawen namens *Drogan*. Die von ihm verantwortete Dorfanlage zeigt ein Platzdorf mit im Halbkreis darum angeordneten Höfen und Streifenfluren auf der vom Fluss abgewendeten Seite nach Osten. Diese an einen Rundling erinnernde Siedlungsform und der Siedlungsname reflektieren bis heute eindeutig eine slawische Gründung. Sicher ist von einer Anlage durch einen entweder direkt von der Reichsspitze oder indirekt vom Königshof in Rochlitz beauftragten Gründer aus der altsorbischen Führungsschicht auszugehen. Die Siedler sind ihrer Herkunft nach am ehesten aus dem Gau Rochelini gekommen. Ob und wann jener *Drogan* nach dem Vorbild Wiprechts von Groitzsch zu seiner Zeit auch Siedler aus anderen Gegenden angeworben hat, bleibt offen. Jedenfalls ist bald nach Draisdorf die Anlage der Dörfer Glösa und Furth sowie Borna und später von Heinersdorf, Hilbersdorf und Streitdorf erfolgt. Diese waren dann bereits Anlagen mit neuer Fluraufteilung, also Waldhufendörfer.

Bei dem Slawen *Drogan* ist von einem angesehenen und sicher auch gut bemittelten Angehörigen aus der slawischen Führungselite auszugehen. Der Namens-träger dürfte einen Vollnamen wie etwa **Drogoslav* oder **Drogomir* besessen haben, wobei die einzelnen Namenselemente Indizien für „vornehme Herkunft“

sind. Seine gesellschaftliche Position war wohl die eines *liber* und *fidelis*, also eines Freien und zuverlässigen Gefolgsmannes, der als *dominus* ‚Lehnsherr‘ an der *Kameniza* eingesetzt wurde. Er ist vielleicht als der Ahnherr derer von Blankenau anzusehen.

Die Lage der **Turmhügelburg** an der Bahre bzw. dem Bahrebach gibt die Schutzfunktion in zentraler Lage **zwischen Draisdorf und Glösa** gut zu erkennen. Diese Burg ist sicher keine späte Anlage gewesen, sondern etwa zeitgleich mit den Siedlungen errichtet worden. Auf Grund der sich von Glösa nach Furth fortsetzenden Besiedlung ist zielgerichtet im Nachbarort **Glösa** der Kirchenbau vorgenommen worden. Damit wurde die **Kirche geistlicher Mittelpunkt der Herrschaft** mit wiederum zentraler Position auch im Hinblick auf die westlich der *Kameniza* entstandenen weiteren Dörfer Borna und Heinersdorf bzw. östlich Hilbersdorf.

Es ist nicht auszuschließen, dass – wie im Umfeld von Pegau – auch hier schon eine gewisse Mitwirkung der Erfahrung seitens der **Benediktiner** vorliegt. Bei der Wahl des **Kirchenpatroziniums** wird das besonders augenfällig: **Jodokus** ist in seinem Vorkommen östlich der Saale in Glösa eine absolute Einmaligkeit und findet sich außer in Schlesien nur nochmals im ostthüringischen Göschitz bei Schleiz. Jodokus ist in seinem Auftreten in deutschen Kirchen **stets mit dem Wirken von Benediktinern gekoppelt**. Deren anhaltende Verbundenheit mit dem Raum an der *Kameniza* im 12. Jahrhundert weist auch die Urkunde für Kloster Zschillen 1174 aus: Als erster Zeuge und einziger kirchlicher Vertreter wird *Radboto* als Abt des Benediktinerklosters Pegau angeführt.

Sprachgeschichtlich ist gleich nach Draisdorf der Name **Glösa**, überliefert als *Glese*, sehr aufschlussreich. Dieser Name ist deutlich älter als alle anderen Siedlungsnamen in der näheren und weiteren Umgebung. Zugrunde liegt dem Namen eine Bildung durch Sprecher aus dem altniederdeutschen, also altsächsischen Sprachraum. Offensichtlich erfolgte die Namensbildung durch die von Rochlitz aus eingesetzten Wolfsjäger gegen 1100 mittels altsächsisch *glēs* ‚Glas‘ für eine auffällig wie Glas glänzende Wasserfläche, vgl. auch mittelniederdeutsch *gleesen* ‚blinken, glänzen‘. Bezeichnet wurde damit ursprünglich die im Sonnenlicht glänzende Wasserfläche in den Überschwemmungsräumen mit zugleich auch großen Teichen an der *Kameniza*. Die eindeutig deutsche Benennung geht wohl kaum auf Reisende, sondern am ehesten auf die deutschsprachigen *venatores luporum* schon vor 1100 zurück. *Glese* ist jedenfalls dann bei Anlage der Siedlung in der Nähe des Überflutungsgebietes auf den Ort übertragen worden.

Ebensolche sprachliche **Struktur ohne jegliches Grundwort** wie etwa *-dorf* oder *-bach* weisen auch

die ON **Borna** und **Furth** aus. Die Form *Born* deutet wiederum auf älteren und nördlich geprägten (niederdeutschen) Wortgebrauch hin. Es sind also in Glösa, Furth und Borna ursprüngliche Stellenbezeichnungen zu ON geworden. Erst später im Verlaufe des 12. Jahrhunderts sind die **Bildungen mit -dorf** wie bei Heinersdorf, Hilbersdorf, Streitdorf dem allgemeinen Trend folgend in der Region üblich geworden. Auch der ON **Draisdorf** hat in jener Zeit seine endgültige Form erhalten. Ob ihm evtl. eine ältere und intern slawische Form vom Typ **Droganici* o. ä. vorausgegangen ist, bleibt für immer unklar und unbekannt.

Die **bisher verbreitete Annahme**, bei den Herren von Blankenau handle es sich auf Grund ihrer urkundlichen Bezeugung erst ab 1269 um aus dem Raum Leisnig (im heutigen Mittelsachsen) an die Chemnitz übergewechselte ehemalige Herren von *Gerhardesdorff* (weil die Besitzungen derer von Gersdorf dort nach und nach durch die von Blankenau veräußert wurden), ist zuletzt noch von der Historikerin Dr. Susanne Baudisch (1999) und von dem Archäologen Peter Degenkolb (2000) vertreten worden. Es ist aber recht unwahrscheinlich, dass eine doch schon vorher bestehende – herrenlose? – Siedelzelle erst um die Mitte des 13. Jahrhunderts vom deutschen Kaiser verlehnt worden sein sollte. Dagegen spricht auch, dass zu einem solchen Akt im 13. Jahrhundert mit einem urkundlichen Beweisstück zu rechnen wäre. Und nicht zuletzt spricht auch die vom Wasser umgebene Turmhügelburg für einen kleinen Herrschaftssitz aus den ersten Jahrzehnten des 12. Jahrhunderts.

Was lässt sich zusammenfassend zu Kloster und Kleinherrschaft sagen?

- Es ist also davon auszugehen, dass das **Kloster** an der *Kameniza* **nicht in völliger Waldeinsamkeit angelegt** wurde. Vielmehr weist eine Anzahl von Indizien darauf hin, dass die Gründung im Anschluss an die Kleinherrschaft Blankenau vorgenommen wurde.
- Sowohl die Gründung der Kleinherrschaft Blankenau als auch die Gründung des südlich anschließenden Benediktinerklosters an der *Kameniza* sind auf Initiativen und entsprechende Beschlüsse der weltlichen und geistlichen Führung im Reich zurückzuführen. Gründungsurkunden waren damals wahrscheinlich nicht erforderlich, da es sich um Neuanlagen auf Königsland durch die Reichsspitze selbst handelte.
- Chronologisch ergibt sich als Abfolge zuerst die Gründung der Kleinherrschaft Blankenau und danach die Gründung des Benediktinerklosters

- an der *Kameniza*. Der zeitliche Abstand hat sicher nur zwei bis drei Jahrzehnte betragen.
- Wie bei der Herrschaft *Mer* (heute Meerane) ist auch in dem Herrschaftsnamen *Blankenau* der Bezug zu einer Wasserfläche eingegangen. Der sehr wahrscheinlich verwaltungsseitig im Laufe des 12. Jahrhunderts verwendete Name *zur blanken Aue* entspricht semantisch ganz dem Namen *Glösa*. Der Unterschied besteht nur darin, dass im Herrschaftsnamen nun mittelhochdeutsches Wortgut mit *blanc* für ‚glänzend‘ genutzt wurde.
 - Gemeinsam haben die beiden Kleinherrschaften *Blankenau* und *Mer* auch, dass ihre Herrschaftsträger zunächst nicht in Urkunden verankert wurden. Der Name der Herrschaft tritt erst ab 1269 und nur bis 1338 auf, zuletzt bei 1318 der Vergabe der Herrschaft ans Kloster. Vorher haben die Herren von Blankenau also offenbar keine über den lokalen Bereich hinausgehende Rolle gespielt.

Wie vollzog sich die weitere Besiedlung an der *Kameniza* in Richtung Mündung?

Ein ganzes Wegstück von Rochlitz entfernt war die Herrschaft Blankenau dort aber auf jeden Fall gut bekannt und sicherlich auch entsprechend geachtet. Dafür spricht, dass ihr **Territorium zu keiner Zeit zwischen 1100 und 1300 jemals in Frage gestellt oder attackiert wurde.**

Zwischen der Mündung der *Kameniza* unmittelbar am Südrand der Herrschaft Rochlitz und der Herrschaft Blankenau mit der anschließenden Klosterherrschaft erfolgte in einer gleichsam **dritten Phase** die Besiedlung des bis dahin freien Landstrichs. Hierzu sind wir in der günstigen Situation, auch urkundliche Angaben nutzen zu können. **Graf Dedo von Groitzsch war als Sohn von Markgraf Konrad I. und Bruder von Markgraf Otto dem Reichen (Gründer von Freiberg) und somit als Wettiner nach dem Tod seines Vaters auch Herr zu Rochlitz.** Er lieferte in seiner Ausstattungsurkunde von **1174** für das Kloster Zschillen *in pago nostro Rochelitz* aufschlussreiche Informationen:

- So nennt er die Siedlungen, in denen dem Augustinerkloster jeweils eine bestimmte Anzahl von Hufen zugesprochen wird. Das sind *Zsilen*, *Seliz* und *Drosecowe*, also Zschillen (heute Wechselburg), Seelitz und das spätere **Draschke** (im heutigen Rochlitz aufgegangen). Letzteres lag zwischen Wechselburg und Fischheim in einer Muldenschleife. Möglicherweise kann bei der räumlichen Nähe zwischen *Drosecowe* [zu lesen ist *droschekove*] als ‚Ort eines **Drožek*‘ und dem oben genannten *Drogan* eine Verbindung bestanden haben, denn die ersten Namens-elemente stimmen überein. *Drožek* gehört wie *Drogan* zu

einem Vollnamen mit dem Erstglied *Drog-*. Mehr oder Genauer lässt sich aber nicht mehr ermitteln. Vielleicht stammte *Drogan* aus einem in *Drosecowe* ansässigen slawischen Geschlecht.

- Zur weiteren Ausstattung von Kloster Zschillen gewährte Graf Dedo 1174 Land zur Bebauung. Es handelt sich um *novalia cum silva*, also **Neuland mit Wald**, in einem mit seinen **Grenzen** beschriebenen **Umfang**. Genannt werden dazu die Gewässer Claußnitz und Wiederau von ihrer Quelle bis zur Mündung in die Chemnitz mit den Worten *Cluseniz rivulus a fonte suo et item Widera a suo fonte usque in Kamenizam fluvium*. Die weiteren Angaben benannten nach dem Gewässer Claußnitz einen heute unbekannten Bach *Wrosiniza*² und links von der Wiederau die *semita Bohemica* bis zum Chemnitzfluss, im Original *ad dexteram Chusinize Wrosiniza [...] ad levam Widere Boemica semita claudit usque in Kamenizam*. Abschließend werden noch **auf der anderen Seite der Kameniza 22 Flurstücke, die in der Sprache der Bauern Lehen genannt** werden, als weitere Ausstattung angegeben: *ex altera parte Kaminize XXII beneficia, que lingua rustica lena appellant*.

Aus diesen Angaben ist folgendes **klar und eindeutig ablesbar:**

- All die heutigen Orte mit z. T. sogar slawischen Namen am Unterlauf der Chemnitz (wie Claußnitz, Murschnitz, Wiederau, Köthensdorf, Taura) sind erst nach 1174 angelegt worden.
- Dabei sind sowohl ursprünglich slawische Bachnamen auf die Siedlungen übertragen worden als auch neue deutsche Siedlungsnamen geprägt worden.
- Die Grenzangaben für das Ausstattungsgebiet von Kloster Zschillen (Wechselburg) enden zweifelsfrei genau vor der Kleinherrschaft Blankenau. Und die Urkunde erwähnt weder die Herrschaft Blankenau noch die Klosterherrschaft Chemnitz. Es war also der Besitz innerhalb der angeführten Grenzverläufe wichtig, nicht aber, wer die Nachbarn jeweils waren. Diese Form der Besitzkennzeichnungen entsprach voll dem Usus des 12. Jahrhunderts.

Worin bestehen die neuen Erkenntnisse?

Die komplexe Betrachtung von Ergebnissen der Landes- und Siedlungsgeschichte in Verbindung mit der urkundlichen Überlieferung zum engeren Raum am Chemnitz-Fluss sowie unter Einbeziehung der ältes-

² Vielleicht der Bach bei Garnsdorf rechts zur Chemnitz. Der Name kann bei einer Ausgangsform **Vrož'nica* evtl. auf einstige slawische Kulthandlung im Wald und speziell auf Wahrsagung hinweisen.

ten Namenüberlieferung und der insbesondere in den Namen enthaltenen geschichtlichen Informationen führte zu folgenden neuen Ergebnissen:

1. Erste kleine Niederlassungen noch vor 1100 an der *semita Bohemica* und an der *Kameniza* gehen auf die Wolfsjäger (*venatores luporum*) zurück.
2. Slawen aus der *terra Plisnensis* (von Altenburg bis Rochlitz) kannten das Gebiet entlang der *Kameniza* und benannten Gewässer und einzelne auffallende Erscheinungen in der Natur, so z. B. *Bara* (heute Bahre-Bach) oder *Turov* ‚Stelle, wo Auerochsen vorkommen‘ (heute Taura, vgl. dazu das nahe Auerswalde).
3. Die heutigen ON Glösa und Borna sowie Furth sind Zeugen für frühe Benennung von geographischen Gegebenheiten durch Sprecher aus der Zeit vor der deutschen Besiedlung in der Landesausbauzeit nach Mitte des 12. Jahrhunderts.
4. Slawische Gründung durch einen Lehnsträger *Drogan* mit slawischen Siedlern im Auftrag des obersten Landesherrn lassen Ortsanlage und ON Draisdorf (< alt *Drogansdorf*) bei subtiler Analyse erkennen.
5. Im 12. Jahrhundert ergeben sich damit drei Etappen des Siedlungsausbaues an der *Kameniza*: a) Kleinherrschaft Blankenau, b) Klosterherrschaft, c) Klostergebiet Zschillen.
6. Dem großen Landesausbau nach Mitte des 12. Jahrhunderts in der Mark Meißen ging also eine behutsame bis bescheidene Phase mit Landerschließung südlich vom slawischen Altsiedelland voraus. Sie vollzog sich in Südwestsachsen in der ersten Hälfte des 12. Jahrhunderts. Folglich können wir in dem gekennzeichneten Gebiet von einem Vorläufer im Landesausbau in etwa von 1100 bis 1150 sprechen. Es war dies der Auftakt zur daran anschließenden forcierten Ausbauzeit mit Rodung und Landerschließung sowie Anlage zahlreicher Bauerndörfer nach 1150.

Im nun folgenden Text soll den Bedenken von Historikerseite zu der Bestätigungsurkunde aus der Hand von König Konrad III. zum Jahr 1143 sowie der Klärung zur Ausfertigungszeit des ältesten Zinsregisters von Kloster Chemnitz nachgegangen werden. Daran schließt sich zwangsläufig ein ausführlicher Blick auf die Klostergeschichte im 13. Jahrhundert und einen kriegerischen Akt durch den Herzog von Böhmen gegenüber dem Kloster an.

Antwort auf Zweifel an der Königsurkunde von 1143 für das Benediktinerkloster am *locus kameniz*

Die für Geschichte von Benediktinerkloster und Stadt Chemnitz wesentliche Urkunde aus dem

Jahr 1143 ist kürzlich von dem Mittelalterhistoriker Martin Clauss in einem öffentlichen Vortrag im Schlossbergmuseum der Stadt Chemnitz ins Visier genommen worden. Es handelt sich um die Bestätigungsurkunde von König Konrad III. für die Gründung des Benediktiner-Klosters an der *Kameniza*, dem heutigen Chemnitz-Fluss.³ Und es ist zugleich die erste Urkunde, die den *locus kameniz dictus* nennt. Die Urkunde ist abgedruckt im Urkundenbuch von Stadt und Kloster Chemnitz, das im Rahmen des Codex diplomaticus Saxoniae regiae (CDS) erschienen ist (CDS II 6, Nr. 302).⁴

Das 875jährige Jubiläum bot Anlass, die Urkunde aus Sicht der Diplomatik einer kritischen Betrachtung zu unterziehen. Einige Auffälligkeiten wie z. B. ein Siegel mit einem von den sonstigen Siegelbildern von Konrad III. völlig abweichenden Bildnis sowie auch Schriftvergleiche mit einer Urkunde für Plauen aus dem Jahr 1122 führten den Vortragenden schließlich zu Zweifeln an der Echtheit der Urkunde. Insbesondere äußerte er Zweifel am Ausstellungsjahr und damit an der tatsächlichen Ausfertigung im Jahr 1143. Als eher wahrscheinlich wurde nach Urkundenvergleichen für die vorhandene Urkunde eine Niederschrift/Abschrift oder evtl. gefälschte Zweitausfertigung aus den Jahren um 1220 bis 1226, also aus der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts, erwogen. Den Anstoß hatte wohl ganz wesentlich das eindeutig dem 13. Jahrhundert zuzuordnende Siegel gegeben. Hinzu kam, dass eine Verfälschung aus späterer Zeit klar erkennbar war. Das allerdings war in der Fachliteratur schon lange bekannt und betraf die Rasur mit späterem Nachtrag in einer Zeile.

Die Urkunde ist in ihrem Inhalt bedeutungsvoll und zwar sowohl für die Klostergeschichte (*Bünz 2018*) als auch für die Besiedlungsgeschichte sowie die sprachlichen Verhältnisse in der ersten Hälfte des 12. Jahrhunderts am Chemnitzfluss (*Hengst 2019; Pfalzer 2018*). In der Diskussion wurde daher u. a. als nötig betont, weitere Untersuchungen, insbesondere zu den Namen der in der Urkunde genannten Zeugen, durchzuführen. Aus sprachwissenschaftlicher Sicht wurde bereits als Beweis für die Echtheit der Urkunde von 1143 sowohl auf die Namensform *kameniz* als auch auf die Namen der Zeugen verwiesen. Sprachformen wie 1143 *locus kameniz* und auch noch 1174 *Kameniza fluvius* weisen zweifelsfrei ins 12. Jahrhundert und kommen so im 13. Jahrhundert nicht mehr vor.

Die Zeugen sind nun a) auf ihre tatsächliche Existenz um 1143 ausdrücklich zu hinterfragen und b) im

³ Vgl. die Wiedergabe der Urkunde im Faksimiledruck in Album der Chemnitzer Geschichte (*Aus dem Stadtarchiv Chemnitz*, 10–11; Fiedler – Thiele Hg. 2018, 38).

⁴ Vgl. auch den Abdruck der Zeugenreihe in UBN I, Nr. 159, S. 140f. Ferner kritische Edition der Urkunde in: Hausmann, F. (Hg.) 1969, 152–154, Nr. 86.

Vergleich mit anderen Urkunden in ihrer Schreibweise zu analysieren bzw. zu prüfen. Als Hilfestellung für die Diplomatik sollen nun nachfolgend die Zeugen aus sprachgeschichtlicher Sicht kritisch näher betrachtet werden. Es wird sich dabei herausstellen, dass die Diplomatik gut beraten ist, wenn sie die Ergebnisse aus einer linguistischen Nachbardisziplin zu beachten und zu nutzen bereit ist.

Welche Zeugen nennt die Urkunde von 1143?

Die Urkunde von 1143 enthält außer der einzigen Ortsangabe *locus kameniz dictus* eine beachtliche Zeugenreihe. Sie setzt ein mit Erzbischof *Fredericus* von Magdeburg, Bischof *Embrico* von Würzburg und Bischof *Udo* von Naumburg. Sie sind als Zeitzeugen unangefochten und unbestritten. Ihnen folgen die weltlichen Zeugen. Sie erfordern eine etwas detailliertere Betrachtung.

Insgesamt nennt die Urkunde 28 weltliche Zeugen, davon 2 jeweils mit Sohn, ohne deren Rufnamen anzugeben. 9 Zeugen sind nur mit ihren Rufnamen erwähnt, davon 5 mit Grafentitel (*comes*), 4 ohne jegliche Statusangabe. Seitens der Diplomatik ist es inzwischen gelungen, 5 Zeugen mit dem Titel *comes* aus der Gruppe der 9 Zeugen ohne Angabe des Herrnsitzes bestimmten Burgen bzw. Herrschaftssitzen zuzuordnen. Diese Leistung ist publiziert in den von J. F. Böhmer edierten *Regesta Imperii*, und zwar unter IV., in Abteilung 1: Die Regesten des Kaiserreiches unter Lothar III. und Konrad III. Teil 2: Konrad III. 1138 (1093/94)–1152. Neubearbeitet von Jan Paul Niederkorn unter Mitarbeit von Karel Hruza, Wien u.a. 2008, S. 115, Nr. 270 (zitiert als RI IV.2, Nr. 270). Wo im Einzelfall von den dort vorgenommenen Verortungen der Zeugen nachfolgend abgewichen werden muss, wird das jeweils ausdrücklich erwähnt und begründet.

Wie verteilen sich die weltlichen Zeugen?

Als wesentlich hat sich ergeben, dass die weltlichen Zeugen a) in hierarchischer Anordnung angeführt sind. Außerdem erscheinen sie dabei b) in einer gewissen von Nord nach Süd fortschreitenden Abfolge. Die Aufzählung beginnt mit den Vertretern aus einem weit gespannten Raum von der Nordmark über heutiges Niedersachsen und Thüringen bis Sachsen-Anhalt. Im Einzelnen sind es:

1. *Albertus marchio et filius eius* – Albrecht der Bär, Markgraf der Nordmark, und Sohn
2. *Otto comes des Rineko* – Graf Otto von Rheineck⁵ und Sohn. In einer Urkunde von Markgraf

Konrad von Meißen ist Zeuge 1145 *Otto comes de Rineka* (UBN I, Nr. 170), ebenso in einer Urkunde von König Konrad III. 1145 in der Genitivform *Ottonis comitis Rineccensis* (UBN I, Nr. 174).

3. *comes Ernestus* – Graf Ernst von Tonna. RI stellt hier Bezug zu den Orten Burg- und Gräfontonna s. Bad Langensalza in Thüringen her (zum ON Tonna vgl. *Riese 2010*). Felix Rosenfeld aber verbindet den Grafen mit der Burg Gleichen bei Wandersleben in Thüringen in einer Urkunde von Konrad III. aus dem Jahr 1139 mit dem Zeugen *Ernestus comes* (CDS I 2, Nr. 131, vgl. dazu UBN I; Nr. 145). Der scheinbare Widerspruch löst sich jedoch auf, da die Burg Gleichen denen von Gräfontonna durch den Erzbischof von Mainz übertragen wurde (vgl. Patze in HB Thüringen, S. 146 und unter Gräfontonna S. 163 zu Lambert und Ernst Mitte des 12. Jh.s).
4. *comes Lambertus* – Graf Lambert von Tonna (RI). Auch hier bezieht Felix Rosenfeld den Zeugen auf die Burg Gleichen in Urkunde von König Konrad III. 1147 (UBN I, Nr. 181).
5. *comes Rodulfus* – Graf Rudolf von Stade w. der Elbe mit Burg und Grafensitz (RI). Vgl. dazu auch 1114 *Rödolfus marchio* (UBN I, Nr. 115, vgl. auch zu 1152 unter Nr. 208).
6. *comes Bernardus* – Graf Bernhard von Plötzkau sw. Bernburg in Sachsen-Anhalt (RI). Vgl. dazu 1139 *Bernhard de Plozeke* (CDA I, 262, zit. n. Eichler SON 3, S. 81).
7. *comes Ludewicus de Lara* – Ludwig v. Lara (RI), was doch fraglich erscheint, da ein Ort Lara unbekannt ist. Die überlieferte Form gehört sicher zur Burg Lohra und zu dem ON Großlohra im Lkr. Nordhausen mit älterer Überlieferung z. B. 1154 und 1155 *Lare* (*Dob. Reg. II*, Nr. 80 und 101).⁶ 1139 ist *Lodewicus comes de Lare* Zeuge in Urkunde von Konrad III. (CDS I 2, Nr. 131), ebenso 1144 *Ludewicus comes de Lara* (UBN I, Nr. 161). Dazu ist auch räumlich der nächste Zeuge durchaus stimmig:
8. *Sigeboto de Scartvelt* – Sigebodo von Scharzfeld (RI) ist zutreffend, da erst nach 1540 für ursprünglich <t> in der Tradierung <z> ganz sekundär auftritt (vgl. ausführlich dazu *Ohainski – Udolph 2000*, 146–149.).⁷ Der Ort liegt am

Zeugen in der Urkunde nicht in Betracht. Ein *comes Otto* lässt sich dort im 12. Jh. nicht nachweisen. Für entsprechende Recherchen sowie die freundliche Übermittlung von historischen Belegreihen am 17.3.2019 gebührt Herrn Dr. Wolf-Armin Freiherrn von Reitzenstein in München mein besonderer Dank.

⁶ Auch die Stadt Lohr am Main ist überliefert noch 1296 *Lare* (vgl. *Greule 2012*, 373).

⁷ Zum Erstglied des ON vgl. auch †Scharbach, 12. Jh. *Scartbach*, bei *Greule 2014*, 466.

⁵ Eine Verbindung zum Namen der Burg Rieneck bei Würzburg kommt trotz des Bischofs von Würzburg als

südlichen Harzrand bei Herzberg. 1139 ist *Sigebodo de Scartvelt* Zeuge in Urkunde von König Konrad III. (CDS I 2, Nr. 131). Um 1140 tritt als Zeuge in einer Urkunde von Bischof Udo von Naumburg auf *Sigeboto de Scartenfeld* (UBN I, Nr. 155).

9. *Cristanus de Rotenburc* – Christian von Rothenburg (RI). Hier kann noch eingrenzend ergänzt werden, dass sicher Rothenburg im nördlichen Saalekreis gemeint ist, h. Ortsteil der Stadt Wettin-Löbejün nw. von Halle/S. Eine alte Burg ist erwiesen (vgl. dazu *Lübke 1984–1988*, Nr. 115, 116, 117, 128, 158, 444). Um 1140 ist Zeuge in einer Urkunde von Bischof Udo von Naumburg *Cristanus de Rotenburc* (UBN I, Nr. 155).

Auch die nächsten Zeugen in der Urkunde gehören dann alle zum Erzbistum Magdeburg bzw. in dessen südlicher gelegenen Raum in der Mark Meißen. Nach dem Burggrafen von Magdeburg, *Burcardus prefectus de Magdeburg* und *comes Hogerus* (Graf Hoier von Mansfeld lt. RI)⁸ sind auch *Guncelinus de Crozvc* als Gunzelin von Krosigk⁹ (RI), also mit Bezug auf Krosigk n. Halle/S.¹⁰, und *Wernerus de Scudiz* als Werner von Schkeuditz (RI), einem heute zu Leipzig gehörenden Ort, einwandfrei zugeordnet sowie auch als existent in jener Zeit nachgewiesen.¹¹ Das gilt auch für *Heinricus de Rodewa* – Heinrich v. Rötha (RI), ein Ort s. Leipzig. Vgl. dazu 1157 *Henricus de Rothow* in Naumburger Bischofsurkunde (CDS I 2, Nr. 270, UBN I, Nr. 230).

Unklar bleibt die Zuordnung von *Ultricus et Gero fratres* (vgl. allein dazu UBN I im Register mit unterschiedlichen Möglichkeiten). Vgl. zu beiden auch hier nochmals etwas weiter unten.

Auch *Heinricus de Liznik* – Heinrich v. Leisnig (RI) gehört zu einem ö. Leipzig gelegenen Ort, vgl. dazu 1158 *castrum Liznich* (HONB 2, S. 311 sowie HOV 2, S. 639); um 1170 *Henricus de Liznik* vor *Henricus et Otto fratres de Rottowe* als Zeugen in Bischofsurkunde (UBN I, Nr. 273). Danach folgt ein Zeuge nochmals aus größerer Entfernung:

10. *Ludwicus de Wipperra* – Ludwig v. Wipperra (RI). Diese urkundliche ON-Form gehört zu Wippa mit noch heute Burg „Altenburg“ (Neuß, S. 500–502). Wippa ist jetzt Stadtteil von Sangerhausen, Lkr. Mansfeld-Südharz, mit *Vuipparaha im Hersfelder Zehntverzeichnis*, 1110 *de Wippere*, 1135 Wippe-

ra (vgl. *Zschieschang 2017*, 100.).¹² Um 1140 (Kop. 15. Jh.) ist Zeuge in Urkunde von Bischof Udo und Markgraf Konrad von Meißen *comes Ludewicus de Wipperra* (CDS I 2, Nr. 143). Weitere Belege sind 1145 *Lodewicus de Wipera* (UBN I, Nr. 172); 1145 *L'deuuicus de Wipera* (UBN I, Nr. 173); 1147 *Lodewicum de Wipperra* (UBN I, Nr. 179).

Die Zeugenreihe beschließen Vertreter aus dem Raum Plisni bzw. aus dem südlichen Gebiet zwischen den Flüssen Pleiße und Weida:

11. *Heinricus de Altenburc* – Heinrich v. Altenburg (RI), sicher der Burggraf v. Altenburg [1143–1189], 1155 als *burcgravius* genannt (UBA Nr. 10, S. 10).

11. *Gerhardus de Nubudiz* – Gerhard v. Nöbdenitz (RI). Nöbdenitz sw. Schmölln liegt östl. von Altenburg.¹³ Und in diesen Raum gehört auch schließlich ein letzter falsch verorteter Zeuge:

12. *Erkenbertus de Tecuiz* – Erkenbert v. Träglitz (RI), eine sicher verfehlte Zuordnung. Es handelt sich auch nicht um Tröglitz n. Zeitz, 1140 (Abschr. 15. Jh.) in *Drogolice*, sondern eindeutig um Tegkwitz w. Altenburg, mehrfach dort belegt als Edler von Tegkwitz 1145 bis 1173 (UBA S. 9, 12, 19).¹⁴

13. *Heinricus de Wide* – Heinrich von Weida (RI). Weida s. Gera in Ostthüringen wurde im 12. Jh. Sitz der Reichsministerialen von Weida. Heinrich I. von Weida [1130 – 1172] ist urkundlich gut belegt (vgl. AUB, S. 577 und UBN I, S. 442).¹⁵

Von den in der Urkunde aufgeführten 4 Zeugen ohne Sitzangabe sind auch die direkt nach *comes Hogerus* (H. v. Mansfeld) genannten *Ultricus et Gero fratres* nicht nur in der Urkunde von 1143 vertreten. Sie begegnen nochmals ein Jahr später 1144 in einer Urkunde von König Konrad III. als Zeugen in Merseburg als *Gero et frater eius Othelricus* und wieder gleich danach auch *comes Hoigerus* (RI IV.2, Nr. 137; CDS I 2, Nr. 175). Und der Zeuge *Germanus* von 1143 lässt sich auf Grund seiner Einordnung nach G. v. Nöbdenitz und vor H. v. Weida nur recht vage etwa im Raum zwischen den Flüssen Weida und Pleiße mit einem Sitz vermuten. Er tritt noch in zwei weiteren Urkunden auf: 1140 ist *Germanus* jeweils Zeuge vor den *ministeriales* in zwei Weiheurkunden des Bischofs Udo von Naumburg in Zeitz (UBN I, Nr. 151 und Nr. 152). Das lässt keinen Zweifel an der

⁸ Graf Hoier von Mansfeld ist urkundlich belegt 1142 (Kop.) *Hogerus de Mannesvelt*, 1147 *Hoigerus de Mannesfeldt*, 1181 *Hogerus de Mannes[elt]* unter den nobiles (UBN I, Nr. 157, 181, 308).

⁹ Vgl. 1103 *Teto de Crzuc* (UBN I, Nr. 104).

¹⁰ Das <e> im heutigen ON ist sekundär, während die Formen des ON mit auslautend <ok>, <uc>, <uch> und <uk> im 11. und 12. Jahrhundert auftreten (vgl. *Eichler 1987*, 89).

¹¹ Vgl. um 1140 *domino Werinhero de Zcudize* (UBN I, Nr. 155).

¹² Zu Wipperra vgl. auch *Greule 2014*, 596.

¹³ Vgl. die Belege zum ON ab Mitte 12. Jh. *Nubediz*, *Nubodiz* usw. (HONB 2, S. 120). In gefälschten Urkunden erscheint 1172 *Gerhardus de Nobdiz* bzw. *Nubediz* nach u. a. *Erkenbertus de Tekewiz* (AUB Nr. 17 und 18).

¹⁴ Vgl. auch die Schreibweisen ab 1143 *Thecuwiz*, *Tecwiz* (HONB 2, S. 49).

¹⁵ Zu den Herren von Weida vgl. ausführlich *Werner 2008* (zu Heinrich, † um 1171, bes. S. 17).

Existenz dieser Zeugen aufkommen. Lediglich der Zeuge *Cristoferus* aus der Urkunde von 1143 bleibt als einziger von 28 weltlichen Zeugen bisher unbekannt.

Was kann als Ergebnis festgestellt werden?

1. Die meisten der in dem genannten Band von RI gemachten Angaben zur Urkunde von 1143 sind sicher und zuverlässig. Durch Vergleiche mit weiteren Urkunden hat sich ergeben, dass die Zeugen in der Überlieferung alle ausgewiesen sind. Die Graphien der jeweiligen Burgherrensitze sind von der sprachgeschichtlichen Forschung in den einschlägigen Nachschlagewerken unter den heutigen Ortsnamen erfasst und behandelt worden. Die Schreibungen der Zeugen können insgesamt und ohne Ausnahme als zuverlässig für das 12. Jahrhundert bestätigt werden. Die Identität der Zeugen aus der Urkunde von 1143 ist erwiesen.
2. In drei Fällen war es möglich, auf der Basis sprachgeschichtlicher Untersuchungen gegenüber den Zuordnungen in RI 4.2, Nr. 270 neue Zuweisungen begründet vorzunehmen (Lohra, Wippra und Tegkwitz). Bei Rothenburg war lediglich präzisierend die Zuordnung zum Raum Halle möglich. Damit ist zugleich außer Zweifel, dass alle genannten Zeugen in der ersten Hälfte des 12. Jahrhunderts wirklich existierten, in weiteren Urkunden nachgewiesen sind und somit auch die Urkundenausfertigung 1143 in Zeitz tatsächlich bestätigen konnten. Das Bistumsgebiet von Zeitz-Naumburg zur Zeit von Bischof Udo ist verständlicherweise unter den Zeugen stark vertreten gewesen.
3. Die bereits vor fast hundert Jahren von Felix Rosenfeld wiederholte noch ältere Feststellung, dass die Urkunde in der bischöflichen Kanzlei von Naumburg geschrieben wurde (UBN I, S. 140), ist in RI bestätigt worden mit dem Vermerk, dass die Urkunde außerhalb der königlichen Kanzlei konzipiert und geschrieben worden ist. Dies ist besonders wichtig, weil es die eingangs erwähnte auffällige Übereinstimmung im Schriftduktus mit der Urkunde zur Weihe der Urfarrei in Plauen 1122 gibt. Die Weihe nahm Bischof Dietrich von Naumburg vor. Er war auch Aussteller der Urkunde (UBN I, Nr. 124). Es ist daher die übereinstimmende Schreiberhand von 1122 und 1143 aus der Kanzlei zu Naumburg nicht verwunderlich. Erstaunlich und beachtenswert ist jedoch, dass sich der Schreiber über einen Zeitraum von mehr als zwanzig Jahren in den Graphien recht treu geblieben ist. Bekannt ist außerdem noch, dass auch die Urkunde zur Weihe der Kirche in Altkirchen bei Altenburg

- durch Bischof Udo von Naumburg Ähnlichkeiten in der Schrift zu den beiden Urkunden von 1122 und 1143 zeigt. Auch diese Urkunde von 1140 wurde in der bischöflichen Kanzlei ausfertigt und trägt das gut erhaltene Siegel des Bischofs (UBN I, Nr. 152 und auch S.140).
4. Als darüber hinaus besonders zu beachten muss noch darauf hingewiesen werden, dass die Schriftformen der Zeuggenamen bei den einzelnen Burgen resp. Herrensitzen keine Verschreibungen und auch keine von der Überlieferung dieser Namen aus der ersten Hälfte des 12. Jahrhunderts abweichenden Graphien zeigen. Dazu passt auch die Form *locus kameniz dictus* von 1143. Es ist die im 12. Jahrhundert für den altorbischen Sprachraum um Rochlitz geläufige Form in ihrer Lautung im lateinischen Kontext. Noch 1174 wird der Chemnitz-Fluss in einer Ausstattungsurkunde für das Kloster Zschillen (h. Wechselburg an der Mulde) als *Kameniza* genannt (CDS I 2, Nr. 404).
5. Nach den hier gemachten Aussagen ist in Übereinstimmung mit den zuletzt in den RI 2008 gegebenen Erläuterungen bei der Bestätigungsurkunde von König Konrad III. für das Kloster Chemnitz also nicht von einer späteren Fälschung oder Zweitausfertigung zwischen 1220 und 1226 nach einer älteren Vorlage auszugehen. Die Urkunde ist offensichtlich – seit ihrer Ausstellung und Übergabe – von den Äbten durch alle Wirren und über alle Brände im Kloster hinweggerettet sowie stets gut verwahrt worden.
6. Forschungsmethodisch bleibt zu erwähnen, dass die vorgetragenen Ausführungen Möglichkeiten einer transdisziplinären Betrachtungsweise und künftigen interdisziplinären Zusammenarbeit von Diplomatie und Linguistik erneut ratsam erscheinen lassen. Die diachrone Sprachforschung vermag ihrerseits durchaus bei der Klärung zur Zuverlässigkeit von verschriftlichten Sprachformen aus dem Mittelalter behilflich zu sein und mitzuwirken. Eine seit den letzten Jahrzehnten verfügbare Anzahl von entsprechenden Nachschlagewerken aus der Sprachforschung erleichtert den Zugriff durch die Nachbarwissenschaften.

Zur Neudatierung des Zinsregisters

Warum Neudatierung?

Der älteste urkundliche Nachweis für den Örtlichkeitsnamen an der *Kameniza* des 12. Jahrhunderts lautet 1143 *locus kameniz dictus*. Es ist dies die ältes-

te überlieferte Sprachform für den Ort mit dem Benediktinerkloster. Der nächste erhalten gebliebene urkundengleiche Text aus dem Kloster ist ein Jahrhundert jünger. Er nennt die Orte aus dem Klosterbereich mit Zinsangaben. Daher ist das kurze Schriftstück als „Zinsregister“ bezeichnet worden. Zur Datierung wurde nur ungenau angegeben 12. oder 13. Jahrhundert (CDS II 6, Nr. 303). Im Zinsregister begegnet die jüngere Graphie *Kemniz*. Diese Schreibweise schließt aber eine Zuordnung zum 12. Jahrhundert aus (vgl. dazu weiter unten).

Im Nachgang zum Vortrag von Christoph Mackert vom Handschriftenzentrum der Universität Leipzig¹⁶ habe ich eine sprachhistorische Überprüfung der urkundlichen Zeugnisse für den Ortsnamen am Chemnitz-Fluss bis Ende des 13. Jahrhunderts vorgenommen. Anlass dazu war die von Christoph Mackert vorgetragene neue Bewertung des im Original undatierten Zinsregisters aus neuster paläographischer Sicht. Ich habe mich bei meiner Untersuchung auf die erhaltenen Original-Urkunden aus dem 12. und 13. Jahrhundert beschränkt. Spätere Abschriften sind unberücksichtigt geblieben, da diese im 15. und 16. Jahrhundert Modernisierungen der Namensform durch die Kopisten zeigen.¹⁷

Insgesamt handelt es sich bei der Überprüfung um 9 Papsturkunden und 4 Königsurkunden zwischen 1218 und 1298. Es dürfte sich dabei um sogenannte Empfängerurkunden handeln, also um Urkunden, zu denen seitens des Klosters die notwendigen Vorlagen bzw. Konzepte für die ausfertigenen Kanzleien geliefert wurden.

Als Ergebnis bietet sich zusammenfassend folgendes Bild:

- 1218 erklärt der Papst seinen Schutz auf Bitte von Abt Burkhardt für das Kloster: *conventui Camnizensi* (CDS II 6, Nr. 305).
- 1226 fordert der Papst auf Bitte des Abtes Beiträge zur Wiederherstellung des Klosters. Der Text spricht ausdrücklich von *rehedificare* bzgl. des *monasterii Kamnicensis* (CDS II 6, Nr. 306).
- 1235 ist in einer auf Grund ihres Inhalts sicher nicht vom Kloster Chemnitz erwirkten Papst-Urkunde¹⁸ nochmals zu lesen *monasterium de Cameniz* (CDS II 6, Nr. 308).

Die beiden Urkunden von 1218 und 1226 geben zu erkennen, dass die erste nachtonige Silbe redu-

ziert worden ist. Es tritt in der zweiten Silbe kein <e> mehr in Erscheinung. Das bedeutet, dass der genuin slawische Name im deutschen Mund in den Jahrzehnten nach 1150 verändert wurde. Mit der Zuzugung deutscher Sprecher im Rahmen des Landesausbaus ist der Name im Verlauf der 2. Hälfte des 12. Jahrhunderts nach den Regeln des damaligen mitteldeutschen Sprachgebrauchs zum Zweisilber **Kamniz* verkürzt worden.

Die Form *Kamniz* tritt auch wirklich in einer Urkunde von Friedrich II. von 1226 bereits auf. Inhaltlich ist es eine Bestätigung aller Zuwendungen, die das Kloster seit Bestehen erhielt, und zusätzlich erfolgt die Verleihung des Bergwerksregals im Gebiet der Flüsse Zschopau, Würschnitz und Mulde an das Kloster (*monasterium*), *quod Kamniz dicitur* (CDS II 6, Nr. 307).

Die frühesten Schreibungen des Klosterortes mit <e> in der ersten Silbe kommen vor in den Urkunden ab 1254 in *Kemeniz* (CDS II 6, Nr. 309) und 1264 *monasterii sancte Marie de Kemniz ordinis sancti Benedicti* (CDS II 6, Nr. 311).

Folglich gilt:

- Bis 1235 wurde der Name mit der Graphie *Cam-* resp. *Kam-* realisiert.
- 1254 tritt erstmals die Schreibung *Kemeniz* auf. Sie zeigt zweierlei: a) erstmals den bei dem Namen im deutschen Sprachgebrauch inzwischen vollzogenen Sekundärumlaut von /a/ > /e/ nun auch in der Schrift, b) noch Bewahrung der nachtonigen Silbe <en>.
- 1264 erscheint erstmals *Kemniz* mit Synkopierung des nachtonigen Vokals. Damit liegt verschriftlicht der Name so vor, wie er noch heute im Deutschen lautet.
- Es hat sich also in den Jahren zwischen etwa 1230 und 1250 auch in der Amts- bzw. Verwaltungssprache innerhalb des Klosters die in die damalige lokale mittelhochdeutsche Sprache integrierte Form des Namens mit dem /e/ in der ersten Silbe durchgesetzt. In datierten Urkunden erscheint die Form ab 1254 und wird ab da auch so beibehalten.
- In den nachfolgenden Jahrzehnten des 13. Jahrhunderts dominiert die Graphie des nunmehr nur noch *zweisilbigen* Klosternamens: *Kemniz*, *Kemnicz*, *Kemnitz*, *Kemnyz* – mit lediglich Varianten in der Auslautsilbe für einheitlich gesprochen [kemnits]
- Nur eine im Kloster Hersfeld ausgefertigte Urkunde von 1292 hat nochmals *Kemeniz*. Sonst zeigen selbst die lateinischen Adjektivformen 1296 *Kemnicense* und 1300 *Kemnicensis* kein <e> mehr in der zweiten Silbe.
- Es ist daher auch zu bezweifeln, dass die Randnotiz zur Kopie einer Urkunde von Otto II. von

¹⁶ Vortrag im Schlossbergmuseum in Chemnitz im November 2018.

¹⁷ Das wird deutlich 1216 (Abschr. 15./16. Jh.) *Kempnitz* mit einer Schreibweise, die der Abschriftszeit entspricht mit <e> stat <a> in der ersten Silbe sowie mit eingeschobenem <p>.

¹⁸ Inhaltlich geht es um das Ersuchen von Papst Gregor IX. an das Bistum Meißen, das als „verfallen“ bezeichnete Kloster Chemnitz an das Kloster Buch zu übertragen: *monasterium de Cameniz [...] in spiritualibus et temporalibus deformatum* (CDS II 6, Nr. 308).

981 in einem Copialbuch des Klosters Hersfeld mit der Angabe *proprietatem Kemniz* (CDS I 1, Nr. 28) aus dem 12. Jh. stammen soll. Auf Grund der Schreibweise *Kemniz* beim Klosterbesitz ist die Kopie wohl eher in die Zeit um oder nach Mitte des 13. Jahrhunderts zu datieren.

Was lässt sich nun daraus für die Datierung des ältesten Schriftstücks mit Zinsangaben für das Kloster ableiten?

Die Niederschrift *Antiqua Kemniz* (CDS II 6, Nr. 303) im ältesten Zinsregister des Benediktiner-Klosters Chemnitz gehört mit Sicherheit ins 13. Jahrhundert. Das Zinsregister kann nicht mehr auf um 1200 oder kurz danach datiert werden. Sprachgeschichtlich möglich wäre diese graphische Realisierung des Klosterortes in der Form von gesprochen [kemnits] sicher bereits in den ersten Jahrzehnten des 13. Jahrhunderts. Aber nach den Einblicken in den Schriftverkehr ist wohl frühestens in den letzten beiden Jahrzehnten vor Mitte des 13. Jahrhunderts mit einer Niederschrift der Form *Kemniz* im Kloster zu rechnen. Ich gehe dabei also davon aus, dass sich zwischen 1230 und 1250 die Sprechform [kemnits] auch im Klosterbereich durchgesetzt und eingebürgert hat. Sie ist sehr wahrscheinlich zuerst intern und quasi inoffiziell auch in Schrift umgesetzt worden. Die amtliche Verwendung auch im Urkundentext setzte erst später ein.

Diese eben getroffene Aussage bestätigt die aus paläographischer Analyse gewonnenen Ergebnisse zum Datierungsvorschlag der Experten aus dem Handschriftenzentrum der Universität Leipzig mit der Datierung des Zinsregisters „in die spätere Zeit des 2. Jahrhundertviertels“¹⁹ des 13. Jahrhunderts.

Es kann also durchaus v o r 1250 damit gerechnet werden, dass die vom deutschen mündlichen Sprachgebrauch geprägte neue Form [kemnits] auch im Klosterbereich akzeptiert und verwendet wurde. Die Umsetzung von Gesprochenem in Schrift ist in der Sprache stets mit etwas Verzug erfolgt (offiziell also in den Urkunden von 1254 und 1264 sowie in den Folgejahren).

Die Aussprache des ON im Klosternamen wurde in den Jahrzehnten nach Mitte des 12. Jahrhunderts dem Usus der inzwischen dominierenden deutschen Sprecher unterworfen. Das führte letztlich zur Lautform [kemnits] mit der Graphie *kemniz*, wie sie sich ab Mitte des 13. Jahrhunderts durchsetzte. Varianten in der schriftlichen Realisierung des nunmehr zweisilbigen Namens treten in der Auslautsilbe auf mit <iz>, <icz>, <itz> und <yz>.

Wie lautet das Endergebnis bei Vergleich mit dem paläographischen Befund?

Als Endergebnis darf nun gelten: Das älteste Zinsregister aus dem Benediktiner-Kloster Chemnitz ist im Zeitraum von 1230 bis 1250 im Kloster niedergeschrieben worden. Paläographie und Sprachforschung können das übereinstimmend bestätigen. Das paläographische Urteil ist besonders wichtig, da aus sprachhistorischer Sicht auch eine Niederschrift *Kemniz* erst nach Mitte des 13. Jahrhunderts erfolgt sein kann, also eine noch spätere Abschrift nicht auszuschließen wäre. Hier erweist sich das paläographische Urteil als unentbehrlich sowie zugleich einschränkend und präzisierend. Das sogen. älteste Zinsregister des Benediktinerklosters Chemnitz kann also nun mit [1230–1250] datiert werden.

Was ist aus Texten von Urkunden bis Ende 13. Jh. zur Geschichte des Benediktinerklosters Chemnitz in seiner Frühzeit ermittelbar?

Das 13. Jahrhundert war für das Kloster Chemnitz mit herben Eingriffen und schweren Behinderungen in seiner Entwicklung verbunden. Diese verständlicherweise weitgehend im Dunkeln liegenden Schicksalsjahrzehnte insbesondere nach 1212 sollen nun mit Hilfe der erhaltenen Urkunden aus jener Zeit im Rahmen der bekannten historischen Gegebenheiten und Ereignisse in der bewegten Zeit nach dem Tod von Kaiser Friedrich I. Barbarossa einer kurzen Betrachtung unterzogen werden.

Wir beschränken uns auf die Zeit der Auseinandersetzungen um die Reichskrone und die damit verbundenen Bemühungen um jeweilige Bündnisse, dabei auch insbesondere mit König Ottokar I. von Böhmen. Die deutschen Herrscher waren – wie bereits in der Zeit von Heinrich IV. und seines Getreuen Wiprecht von Groitzsch – um Kooperation mit sowie Bündnistreue von Böhmen auch im 12. Jahrhundert bemüht. So hatte Konrad III. nach seiner Wahl zum König 1138 in Koblenz und anschließend in Aachen (RI IV.2, Nr. 83 und 86) bereits ein Jahr später 1139 Soběslav I. von Böhmen als militärischen Bündnispartner an der Werra an seiner Seite (Vgl. RI IV.2, Nr. 156). 1142 unterstützte Konrad III. Herzog Vladislav II. von Böhmen und setzte ihn in Prag wieder in sein Herrscheramt ein (Vgl. RI IV.2, Nr. 249). 1146 zog Konrad III. bis an die Grenze zu Polen und versuchte in Begleitung von Vladislav II. von Böhmen, den vertriebenen polnischen Herzog Władysław II. wieder einzusetzen, was aber von dessen Brüdern verhindert wurde (Vgl. RI IV. 2, Nr. 400). Daraufhin nahm Konrad III. den polnischen Herzog sowie dessen Familie mit nach Altenburg an

¹⁹ Freundliche briefliche Mitteilung von Herrn Dr. Mackert am 16. 11. 2018.

den Königshof in Ostthüringen (Vgl. RI IV.2, Nr. 402). Hier erhielt die polnische Herrscherfamilie Asyl, das sich auch in der Zeit von Kaiser Friedrich I. Barbarossa fortsetzte. Die Söhne des polnischen Herzogs erlebten von Altenburg aus den sich in der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts vollziehenden Landesausbau. Die Neuanlage vieler Siedlungen wurde für die Herzogssöhne zum Vorbild und Muster für die später von Ihnen in ihrem Herzogtum ausgesprochenen Einladungen auch an deutsche Siedler in die schlesischen Gebiete.

Der böhmische König Ottokar I. (1197–1230) ist durch seine wiederholten politischen Seitenwechsel in der deutschen Reichsgeschichte bekannt geworden. Er nutzte dabei geschickt die jeweilige Situation, seine eigene Macht zu stärken (vgl. ausführlich Eberhard 1998, XLVI–XLVIII). Dazu gehörte auch sein Verhalten gegenüber Kaiser Otto IV., der 1209 vom Papst zum Kaiser gekrönt wurde. Otto widersetzte sich aber dem von ihm vorher zugesicherten Verzicht auf Sizilien, was im Verlaufe des Konflikts die Exkommunikation nach sich zog. Der Aufforderung des Papstes zu einer neuen Kaiserwahl folgten zuerst die Erzbischöfe von Magdeburg und Mainz sowie der Landgraf von Thüringen und König Ottokar I. von Böhmen. Sie wählten Friedrich II. als „anderen deutschen Kaiser“. Er setzte sich ab 1212 letztlich auch durch, während Otto IV. 1213 vor allem im nördlichen Raum, also in Sachsen (heute Niedersachsen), agierte.

König Ottokar von Böhmen unterstützte Markgraf Dietrich von Meißen in jener Zeit im Kampf gegen Otto IV. und marschierte in die Mark Meißen ein. Dabei hatte das Reichskloster in Chemnitz offenbar noch zu Otto gehalten, was zur Heimsuchung und zumindest starken Beschädigung bis vielleicht sogar teilweisen Zerstörung des Benediktinerklosters führte.²⁰ Ottokar I. von Böhmen zerstörte in jenem schicksalsschweren Jahr 1213 auch die von den Reichsministerialen von Schönburg errichtete Burg und Stadt Geringswalde nordöstlich von Chemnitz (vgl. Blaschke 1965, 113). Im Unterschied zu den Herren von Schönburg hatte das Benediktinerkloster wesentlich länger an den Konfliktfolgen zu leiden. Das war sicher auch beabsichtigt. Immerhin war der Abt eines Klosters in jener Zeit der nach einem Bischof höchste geistliche Repräsentant außerhalb des Bistumssitzes. Und ein Kloster war vergleichbar mit einem wirtschaftlich bedeutsamen Großunternehmen unserer heutigen Zeit. Die Stimme und Haltung eines Abts und seines Konvents in über Jahre politisch harten und bewegten Auseinandersetzungen

gen im Reich blieben daher nicht ohne Reaktion von der in der jeweiligen Situation gegnerischen Seite.

Kaiser Friedrich II. trug seinem treuen Parteigänger Ottokar I. die militärische Attacke gegenüber dem Kloster nicht nach. In einer 1216 in Altenburg ausgefertigten Urkunde ist Ottokar – *dominus Odacrius Boemie rex* – sogar erster Zeuge noch vor dem Erzbischof und den Bischöfen. Inhaltlich besagt die Urkunde, dass der Kaiser ausdrücklich alle Rechte und Freiheiten des Klosters sowie dessen gesamten Besitz, wie bis zu Zeiten von Abt Lambert – *usque ad tempora Lamberti abbati* – so vorhanden, drei Jahre nach der starken Beschädigung und Schwächung restituierte (CDS II 6, Nr. 304; Abschr. aus dem 15./16. Jh.). Das geschah auf ausdrückliche Bitte von Abt Burkhardt – *Burchardo [...] loci abbati* – und nach Unterredung mit König Ottokar – *habito colloquio cum Boemorum rege domino Odacrio* – bei Erwähnung auch der Veruntreuungen von böhmischer Seite – *a suppositis Boemie*. Zeuge ist u. a. Ekehardt, Bischof von Merseburg, während der Bischof von Meißen fehlt. Unter den Zeugen vermisst man neben dem Landgrafen Hermann von Thüringen ebenso den Markgrafen von Meißen. Das könnte ein Zeichen dafür sein, dass man in Meißen kein besonderes Interesse an dem Reichskloster Chemnitz hatte.²¹

Die eben erwähnte Urkunde von 1216 geht ganz und gar auf die Initiative von Abt Burkhardt zurück. Er war nach den Äbten Ulrich, Rudeger und Lambert der vierte Abt des Klosters. Die Forschung geht mangels genauerer Angaben davon aus, dass Abt Lambert in der Zeit der Klosterheimsuchung oder kurz danach verstorben ist (vgl. Petzoldt 1982, 128.). Abt Burkhardt übernahm folglich mit seinem Amt zugleich eine schwere Bürde. Er hat wohl schon kurz nach seinem Amtsantritt seine erste diplomatische Aktion eingeleitet, von der die Urkunde 1216 als Ergebnis zeugt. Und Abt Burkhardt ist auch in der Folgezeit nie erlahmt, sich für den Konvent und das Kloster einzusetzen. Mit eigentlich nur aus tiefen Gottvertrauen erklärbarer Nachhaltigkeit ist er regelrecht als hartnäckig und zielbewusst in seinem Verhalten zu bezeichnen.

Abt Burkhardt blieb nach 1216 weiterhin ausdrücklich bemüht, sein sehr arg beschädigtes Kloster und dessen Rechte sowie Besitz wieder zu festigen. Daher wandte er sich mit seinem Konvent gleich anschließend auch an den Papst. 1218 im April erklärte Papst Honorius III. dem Kloster seinen besonderen Schutz – *dilectis filiis Burkardo abbati et conventui Camnizensi* – und stärkte damit die Position des Konvents (CDS II 6, Nr. 305).

²⁰ Zu den schon in den Jahren ab 1190 beschriebenen böhmischen Einfällen entlang der *semitae Bohemicae* ins Klostergebiet von Chemnitz vgl. Petzoldt 1982, 126f. mit Literatur.

²¹ Vgl. dazu Petzoldt 1982, 128, wo er das Fehlen von Bischof Brun von Meißen dahingehend wertete, dass dieser sich dauerhaft nicht für das Reichskloster engagierte.

Es dürfte jedoch der für den Konvent unbefriedigende Zustand des Klosters weiter angehalten haben. Eine sonderliche Unterstützung hatte das Kloster offenbar nicht erfahren. Denn acht Jahre später, im April 1226, berichtet eine auf Ersuchen des Abts – *dilectus filius abbas monasterii Kamnicensis* – ausgestellte Urkunde, dass Papst Honorius III. nun zur Wiederherstellung des Klosters zu milden Beiträgen auffordert. Diesmal spricht der Text direkt mit *rehedificare* [= lat. *reaedificare* ‚wiederaufbauen‘] eindeutig den desolaten baulichen Zustand bzw. den entsprechenden Bedarf und die bestehende Notwendigkeit zur Unterstützung des Klosters an (CDS II 6, Nr. 306). Abt Burkhardt hat offensichtlich keine Mühe gescheut und war sich auch der päpstlichen Unterstützung wohl recht sicher, so dass er innerhalb eines Jahrzehnts zweimal in Rom Hilfe erbat und diese auch erhielt.

Abt Burkhardt tat aber noch weit mehr. In Rückbesinnung auf die Urkunde von Kaiser Friedrich II. aus dem Jahr 1216 nutzte der Abt seinen Italienaufenthalt und erwirkte am 30. April 1226 eine ganz besonders hilfreiche Unterstützung durch den Kaiser in Parma. In einer sehr ausführlichen Urkunde für das Kloster – *monasterio, quod Kamniz dicitur* – werden alle Zuwendungen seit Lothar III. und Konrad III. bestätigt. Und darüber hinaus verleiht der Kaiser dem Kloster das Bergwerksregal auf Silber und Metalle im Gebiet zwischen den Flüssen Zschopau (*Scapa*), Würschnitz (*Wirsniz*) und Mulde (*Mulda*) (CDS II 6, Nr. 307).²² Es ist dies ein klares Zeichen für die beabsichtigte materielle Hilfe resp. finanzielle Stärkung für das Benediktinerkloster durch Friedrich II. Es ist die Idee vom Bergwerksregal ganz gewiss dem Abt zuzuschreiben. Die genaue Gebietsangabe verdankt die Urkunde ihm ebenso als Kenner der Region. Burkhardt darf folglich in seinem Handeln zum Wohle des Klosters als ein bemerkenswert erfolgreicher Diplomat gelten. Seine bisherige Bewertung als „glück- und erfolgloser Mann“ (*Petzoldt* 1982, 128) wird seinem Einsatz und den erzielten Verhandlungsergebnissen nicht gerecht und verdient eine deutliche Korrektur.

Leider ist es wohl in den Folgejahren gar nicht zu Bergbauunternehmungen gekommen. Woher sollte auch das geschädigte und geschwächte Kloster in seinen Ruinen und allem Anschein nach bescheidenen hölzernen Restbestand Kraft und Unterstützung für Bergbau nehmen. Die Misere dauerte weiter an. Das ist auch aus einer weiteren Urkunde von 1235, also fast ein Jahrzehnt später, indirekt ablesbar. Papstwechsel hatte vermutlich den Bischof von Mei-

ßen in Übereinstimmung mit dem Markgrafen dazu veranlasst, eine Veränderung im Status des Klosters anzustreben. Das ist aus einer Papsturkunde herauslesbar, die ja sicher nicht ohne Anstoß aus Meißen verfasst wurde. In der Urkunde von 1235 ersuchte Papst Gregor IX. das Bistum Meißen, das „verfallene“ Kloster Chemnitz an das Kloster Buch – *monasterio de Buch Cisterciensis ordinis* – zu übertragen. Wörtlich heißt es zum Klosterzustand: *monasterium de Cameniz [...] in spiritualibus et temporalibus deformatum* (CDS II 6, Nr. 308). Das Reichskloster in seinem damaligen Zustand war sicher für Bistum und Markgraftum Meißen ein sowohl störender bis belastenden Faktor als auch eine keinerlei Hilfe verdienende Einrichtung. Das wohl besonders auch deswegen, weil es eben ein Reichskloster war und damit auch den Bestrebungen der Wettiner nach Eigenständigkeit gegenüber der Zentralgewalt im Wege war. So war das 1090 gegründete Kloster Buch als Hauskloster der Reichsburggrafen von Leisnig bereits 1234 vom Reich aus unter den Schutz der Wettiner gestellt worden (*Schieckel* 1965). Es ist daher gut verständlich, dass genau ein Jahr später, also 1235, der Versuch unternommen wurde, das noch immer reichsunmittelbare Kloster Chemnitz näher an den herrschaftlichen Einfluss und allmählich unter die Botmäßigkeit der Wettiner zu bringen. Allerdings hat auch dieser Versuch von 1235 zu keiner Lösung oder Änderung der Verhältnisse geführt. Jedenfalls hat der Bischof von Meißen letztlich dem Ersuchen von Papst Gregor IX. nicht entsprochen. Über die Gründe dafür erfahren wir nichts.

Der desolate Zustand des Klosters hat aber nach 1213 nicht zur Auflösung oder Abwanderung des Konvents geführt. Im Gegenteil, eher ist der Zusammenhalt und das Bemühen um Fortbestand gestärkt worden. Es darf auch durchaus angenommen werden, dass es dem Abt vor der Zerstörung gelungen ist, 1213 sowohl die Bestätigungsurkunde von Konrad III. aus dem Jahr 1143 als auch die täglich für die Messe notwendigen geistlichen Schriften zu retten und dauerhaft zu verwahren. Die Existenz der 1213 geretteten Originalurkunde von 1143 hat auf jeden Fall bei den Verhandlungen und Petitionen von Abt Burkhardt bei Friedrich II. und den Päpsten sowie auch später noch bei Burkhardts Nachfolgern Ysenhard und Conrad stets eine wichtige Rolle gespielt. An Hand der Urkunde von 1143 ließ sich die Berechtigung der Anliegen des Konvents immer erneut beweisen. Gleichzeitig wurden die weltlichen und kirchlicher Oberhäupter damit auch in die Pflicht genommen. Beide Instanzen waren jedoch weit vom Kloster entfernt. Und auch mehrere erwirkte Urkunden brachten noch keine wesentliche Änderung der Situation des Klosters. Das gilt für die Jahrzehnte zwischen 1216 und 1235, aber auch für die folgenden

²² Unter den Zeugen befindet sich niemand aus dem Erzbistum Magdeburg. Das erklärt sich mit dem Ausstellungsort Parma.

zwei Jahrzehnte bis Mitte der 50er Jahre des 13. Jahrhunderts, also damit für 40 Jahre.

1254 erfolgte ein neuerlicher Versuch seitens des Klosters, seine Existenz zu festigen. Auch diesmal dürfte eine Petition beim Papst vorangegangen sein. Innocenz IV. bestätigte daraufhin dem Kloster Chemnitz – *dilectis filiis [...] abbati et conventui monasterii beate Marie in Kemeniz* – alle seine Rechte und Freiheiten (CDS II 6, Nr. 309). In Kontinuität haben sich die Äbte also nach 1213 und nachweislich wiederholt zwischen 1216 bis 1254 sehr darum bemüht, das Kloster in seinem Bestand zu erhalten, Förderung zu erlangen und besonders den Wiederaufbau zu ermöglichen. Es bleibt nur zu vermuten, dass wahrscheinlich nach und nach auch einiges an Holzbauten wiedererrichtet werden konnte. Der Konvent hatte also wohl eine neue „Bleibe“ bald nach 1213 erhalten. Eine Erweiterung des Klosterterritoriums hat es aber im Verlaufe der Jahrzehnte bis gegen Ende des 13. Jahrhunderts nicht gegeben.

1264 bestätigte dann Papst Urban IV. wiederum die Rechte des Klosters und nahm es in seinen Schutz. Offensichtlich hat dazu die Urkunde von 1254 als Vorlage gedient, denn der Wortlaut ist z. T. recht übereinstimmend. Wieder ist z. B. zu lesen: ... *dilectis filiis [...] abbati et conventui monasterii sancte Marie de Kemniz ordinis sancti Benedicti* und diesmal mit dem Zusatz *Misnensis diocesis* (CDS II 6, Nr. 311). Inwieweit daraus eine Veränderung in der Haltung im Bistum Meißen anzunehmen ist, bleibt offen. Die beiden Urkunden von 1254 und von 1264 fallen in die Amtszeit der Bischöfe Konrad I. (1240–1258) und Albrecht II (1258–1266) von Meißen. Die Benediktiner-Äbte jedenfalls waren nunmehr bereits ein halbes Jahrhundert lang um ihr Kloster ernsthaft bemüht und hatten zumindest bei den Päpsten und der Reichsspitze in diesem Kampf um Bestands-erhalt Erfolg.

In all den Jahrzehnten sind offenbar auch die Bestrebungen um Sicherung von Einkünften aus den Klosterdörfern erfolgt. Über die Buchführung in jener Zeit ist so gut wie nichts bekannt. Das sogen. älteste Zinsregister des Klosters ist das einzig erhaltene Dokument (CDS II 6, Nr. 303).²³ Nach neuerlicher Überprüfung aus paläographischer und auch sprachhistorischer Sicht (vgl. dazu oben) ist das undatierte Schriftstück in der Zeit zwischen 1230 und 1250 entstanden. Es ist ein Nachweis aus der praktischen Lebenssphäre des Konvents. Und es ist ein zuverlässiges Dokument zum territorialen Umfang des Klosterbesitzes für die Zeit seit Gründung des Klosters, somit also für etwa die ersten hundert Jahre seines Bestehens.

In der Klostergeschichte ist vielleicht nach 1264 eine gewisse Stabilisierung der pekuniären Lage auf dem Klosterberg eingetreten. 1274 hat sich das Kloster erneut des päpstlichen Schutzes versichert. Papst Gregor X. erteilte diesen (CDS II 6, Nr. 312). Diesmal waren es sogar gleich zwei Urkunden, die der Papst am gleichen Tag im Mai 1274 ausstellte. In der zweiten Urkunde wurden dem Kloster alle Rechte bestätigt (CDS II 6, Nr. 313). Und wenig später erteilt Gregor X. am 1. Juli 1274 Meißen den Auftrag, alle entfremdeten Güter an das Kloster zurückzugeben (CDS II 6, Nr. 314). Mit diesen drei Papsturkunden ist dann wohl das Kloster zufriedengestellt gewesen und konnte davon ausgehen, dass sein Fortbestand nicht mehr als bedroht gelten durfte. Es ist anzunehmen, dass diese Verhandlungsergebnisse unter Abt *Ysenhard* erzielt worden sind.

Die bis dahin erfolgte beharrliche Akkumulation war wohl 1274 ausreichend, um nun erstmals mit einem Neubau und diesmal wohl aus Steinen beginnen zu können, also die *reaedificatio* in dauerhafter Form in Angriff zu nehmen (vgl. CDS II 6, Nr. 315). Bischof Withego von Meißen (1266 – 1293) hat offenbar in seiner Amtszeit die Aufbauphase des Klosters nicht nur nicht behindert, sondern wohl sogar unterstützt und auch die Rückgabe von Kloster Eigentum gewährleistet. Das ist daraus zu schließen, dass später niemals wieder seitens des Klosters entsprechende Klagen oder Forderungen erhoben worden sind. 1288 kam dann als erster Neuerwerb die Mühle vom Dorf Borna aus der Herrschaft Blankenburg zum Kloster (vgl. CDS II 6, Nr. 317). Von da an kann das Kloster als „sanit“ gelten. In den weiteren Jahrzehnten gewinnt das Kloster mehr und mehr an Dörfern²⁴ hinzu und kann schließlich 1541 auf insgesamt 41 Klosterdörfer verweisen (vgl. CDS II 6, Anhang I, Bestandsregister des Klosters von 1541).

Zusammenfassend ist nach den insgesamt vorgenommenen Betrachtungen Folgendes zu konstatieren:

1. Die ältesten Verbindungswege aus der Markgrafschaft Meißen nach Böhmen, speziell aus den slawischen Altgauen Plisni und Rochelinzi, nach Süden durch den heutigen Erzgebirgswald und

²³ Vgl. auch den Abdruck nach dem Original im *Fiedler – Thiele Hg. 2018*, 26.

²⁴ Besonders erwähnenswert ist die kurz nach 1300 erfolgte Schenkung des Dorfes Nenkersdorf bei Frohburg (südlich Leipzig) durch die Herren von Flößberg, was durch Abt Konrad plus Konvent in einer im Kloster Chemnitz ausgefertigten Urkunde bestätigt wurde, vgl. CDS II 6, Nr. 325. Diese Exklave des Klosters ist aber nicht im dauerhaften Besitz des Klosters geblieben, was wohl auch infolge der entfernten Lage zu verstehen ist.

über den Kamm des Gebirges hinweg sind für die frühe Geschichte und den Besiedlungsgang im Mittelalter ganz entscheidend gewesen.

2. Es hat sich nachweisen lassen, dass um 1100 n. Chr. erster Landesausbau im kleinen Umfang am Chemnitz-Fluss, an der damaligen *Kameniza*, begonnen wurde. Die Einrichtung einer Kleinherrschaft unter maßgeblicher slawischer Mitwirkung wurde zur Voraussetzung und Startbasis für die mehrere Jahre danach erfolgte Klostergründung an der *Kameniza*.
3. Die Gründung des Benediktinerklosters am Chemnitz-Fluss als Auftakt für die Landerschließung und die nach Mitte des 12. Jahrhunderts im großen Stil weitflächig erfolgten Rodungen mit Neuansiedlungen wird durch die auf ihre Echtheit und Zuverlässigkeit überprüften ältesten Urkunden bestätigt. Die vergleichenden sprachhistorischen Analysen bestätigen die Urkunde von 1143 in ihrem Inhalt als echt. Das „Zinsregister“ kann für 1230–1250 geschrieben bestätigt werden.
4. Die Anzahl der erhalten gebliebenen Urkunden – einschließlich der von König Konrad III. gezeichneten Bestätigungsurkunde von 1143 – ab 1216 bis zum Ende des 13. Jahrhunderts spricht für eine äußerst wachsame und sorgsame Verhaltensweise von Abt und Konvent im Verlauf von rund 150 Jahren. Die Äbte haben ganz offensichtlich eine stets gesicherte Verwahrung der das Kloster betreffenden Urkunden gewährleisten können. Die sichere Verwahrung und Rettung auch bei den Wirren von 1213 wird zusätzlich bestätigt durch den Erhalt von einem sehr alten Kapitellöffiziumsbuch, das auf um 1200 datiert wird. In dieses ist auch das um 1230/50 verfasste kurze Zinsregister eingetragen worden.²⁵
5. Für die Bekanntheit und Bedeutung der Haltung des Klosters spricht, dass es 1213 die ganz besondere Aufmerksamkeit durch den Herzog von Böhmen erfuhr und für seine Parteinahme im Kampf um die Kaiserkrone bestraft wurde. Urkundlich belegbar ist danach das kontinuierliche Bemühen des Konvents ab 1216 bis in die 70er Jahre des 13. Jahrhunderts um Erhalt und Restituierung des materiellen Bestands des Benediktinerklosters am Chemnitz-Fluss. Gleichfalls ersichtlich ist, dass das Reichskloster sich nach Schädigung infolge kriegerischer Auseinandersetzung zwischen den weltlichen Machthabern an den König bzw. Kaiser um Hilfe wenden musste. Kirchenpolitische Bestrebungen erforderten zugleich wiederholt, auch

den Papst als letzte kirchliche Instanz um seine Unterstützung zu ersuchen.

6. Der persönliche Einsatz der Äbte galt aber nicht nur der Bewahrung des Klosterbestands und dem dazu nötigen Nachweis durch sicheren Erhalt der Urkunden. Vielmehr ist als gesichert aus den Urkunden zu entnehmen, dass z. B. Abt Burkhardt in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts beschwerliche Reisen nach Italien an den Königshof von Friedrich II. und auch zu den Päpsten auf sich genommen hat und die Anliegen des Konvents erfolgreich vorgetragen hat. Die Äbte Lambert und Burkhardt werden in den Urkunden ausdrücklich genannt. Besonders Abt Burkhardt ist als Verhandlungsführer und Bittsteller erfolgreich gewesen. Der Konvent hat so jeweils Verständnis für sein Anliegen sowie auch die erbetene Unterstützung erfahren.
7. Die tradierten Sprachformen aus den ältesten Urkunden haben sich als zuverlässige formale Quellen für neue Einblicke in den Besiedlungsverlauf bewährt. Die transdisziplinäre Beachtung der Ergebnisse aus Archäologie, Besiedlungsgeschichte, Siedlungs- und Flurformenforschung, Bistums- und Kirchengeschichte sowie Patrozinienforschung ermöglichte es zugleich, zu einer breiten Absicherung der erzielten neuen Ergebnisse zu gelangen.

Quellen und Nachschlagewerke

- AUB – Patze, H., ed. 1955: Altenburger Urkundenbuch. Veröffentlichungen der Thüringischen Historischen Kommission V. Jena.
- CDA I – Heinemann, O. von, ed. 1867: Codex diplomaticus Anhaltinus. Bd. 1. Dessau.
- CDS I – Posse, O., ed. 1882–1898: Codex diplomaticus Saxoniae regiae. Erster Hauptteil. Reihe A: Urkunden der Markgrafen von Meißen und Landgrafen von Thüringen. Bd. 1-3. Leipzig. [online unter: <https://codex.isgv.de/> (17.11.2021)]
- CDS II 6 – Ermisch, H., ed. 1879: Codex diplomaticus Saxoniae regiae. Zweiter Hauptteil. Leipzig 1864ff. Bd. 6: Urkundenbuch der Stadt Chemnitz und ihrer Klöster. Leipzig. [online unter: <https://codex.isgv.de/> (17.11.2021)]
- Dob. Reg. – Dobenecker, O., ed. 1896, 1900, 1925, 1939: Regesta diplomata necnon epistolaria historiae Thuringiae. Bd. I – IV. Jena.
- HONB: Eichler, E. – Walther, H., ed. 2001: Historisches Ortsnamenbuch von Sachsen. Quellen und Forschungen zur sächsischen Geschichte 21. 3 Bde. Bearbeitet von Ernst Eichler, Volkmar Hellfritzsch, Hans Walther und Erika Weber. Berlin. ([online unter: <https://www.saw-leipzig.de/de/publikationen/digitale-publikationen/Historisches-Ortsnamenbuch-von-Sachsen> (17.11.2021)])
- HOV – Blaschke, K., ed. 2006: Historisches Ortsverzeichnis von Sachsen. Neuausgabe. Quellen und Materialien zur sächsischen Geschichte 2. 2 Bände. Bearbeitet von Susanne Baudisch und Karlheinz Blaschke. Leipzig. [online unter: <https://hov.isgv.de/> (17.11.2021)]

²⁵ Vgl. den Abdruck von jeweils einer Seite aus dem Kapitellöffiziumsbuch in Fiedler – Thiele Hg. 2018, 15, 26.

- Neuß – Neuß, E. 1987: Wippra. In: Handbuch der Historischen Stätten Deutschlands. Bd. 11: Provinz Sachsen Anhalt. Hrsg. von Berent Schwineköper, Stuttgart. 2. Ausgabe. RI IV.2 – Böhmer, J. F., ed. 2008: Regesta Imperii. IV. Die Regesten des Kaiserreiches unter Lothar III. und Konrad III. Zweiter Teil. Konrad III. 1138 (1093/94) – 1152. Neubearbeitet von Jan Paul Niederkorn unter Mitarbeit von Karel Hruža. Wien – Köln – Weimar. [online unter: <http://www.regesta-imperii.de/unternehmen/ri-online.html> oder <http://www.regesta-imperii.de/regesten/suche.html> (17.11.2021)]
- UBN I – Rosenfeld, F., ed. 1925: Urkundenbuch des Hochstifts Naumburg. Teil I. Geschichtsquellen der Provinz Sachsen und des Freistaates Anhalt, Neue Reihe Bd. I. Magdeburg.

Literatur

Aus dem Stadtarchiv Chemnitz, Sonderband 2018.

- Blaschke, K. 1965: Geringswalde. In: W. Schlesinger (Hg.), Handbuch der historischen Stätten Deutschlands. 8. Bd. Sachsen. Stuttgart, 113–114.
- Bünz, E. 2018: Das Benediktinerkloster in Chemnitz. Seine Stellung in der sächsischen Klosterlandschaft des Mittelalters. In: U. Fiedler – S. Thiele (Hg.), Des Kaisers Kloster. Die Chemnitzer Abtei im Kontext kaiserlicher Politik und benediktinischer Wirkungsgeschichte. Chemnitz – Dresden 2018, 11–25.
- Eberhard, W. 1998: Böhmen und Mähren von den Anfängen bis zum Ende des 18. Jahrhunderts. In: J. Bahlcke – W. Eberhard – M. Polívka (Hg.), Haandbuch der historischen Stätten: Böhmen und Mähren, Stuttgart.
- Eichler, E. 1985–2009: Slawische Ortsnamen zwischen Saale und Neiße. Bd. 1–4. Bautzen.
- Fiedler, U. – Thiele, S. (Hg.) 2018: Des Kaisers Kloster. Die Chemnitzer Abtei im Kontext kaiserlicher Politik und benediktinischer Wirkungsgeschichte. Chemnitz – Dresden 2018.
- Greule, A. 2012: Lohr. In: M. Niemeyer (Hg.), Deutsches Ortsnamenbuch. Berlin – Boston.
- Greule, A. 2014: Deutsches Gewässernamenbuch. Etymologie der Gewässernamen und der dazugehörigen Gebiets-, Siedlungs- und Flurnamen. Unter Mitarbeit von Sabine Hackl-Rößler. Berlin – Boston.
- Hausmann, F. (Hg.) 1969: Die Urkunden Konrads III. und seines Sohnes Heinrich (Conradi III. et filii eius

Heinrici Diplomata). (= Monumenta Germaniae Historica. Diplomata regum et imperatorum Germaniae 9), Wien u.a. Nachdruck München 1987.

- Hengst, K. 2018: Sprachhistorische Fakten zur Erschließung des Gebiets an der Chemnitz bis 1200: Zur Frühgeschichte des Benediktinerklosters Chemnitz und seiner Dörfer. In: U. Fiedler – S. Thiele (Hg.), Des Kaisers Kloster. Die Chemnitzer Abtei im Kontext kaiserlicher Politik und benediktinischer Wirkungsgeschichte. Chemnitz – Dresden 2018, 26–37.
- Hengst, K. 2019: Mittelalterliche Klostergründung mit regionaler Signalwirkung im Spiegel von Urkunden und Toponymen im Territorium von Westsachsen. Mit besonderer Beachtung des Besiedlungsverlaufs an der Chemnitz bis 1200. Neues Archiv für sächsische Geschichte 90, 1–35.
- Lübke, Ch. 1984–1988: Regesten zur Geschichte der Slawen an Elbe und Oder (vom Jahr 900 an). Teil I–V. Berlin.
- Ohainski, U. – Udolph, J. 2000: Die Ortsnamen des Landkreises Osterode. Niedersächsisches Ortsnamenbuch Teil II. Bielefeld.
- Petzoldt, K. 1982: Monasterium Kempnicense. Eine Untersuchung zur Vor- und Frühgeschichte des Klosterwesens zwischen Saale und Elbe. (= Studien zur katholischen Bistums- und Klostergeschichte 25) Leipzig.
- Pfalzer, S. 2018: >De ciuitate< – die Ersterwähnung der Stadt. In: Album der Chemnitzer Geschichte, 13.
- Riese, Ch. 2010: Ortsnamen Thüringens. Landkreis Gotha. Hamburg.
- Schieckel, H. 1965: Buch. In: W. Schlesinger (Hg.), Handbuch der historischen Stätten Deutschlands. 8. Bd. Sachsen. Stuttgart, 40–41.
- Werner, M. 2008: Die Anfänge der Vögte von Weida. In: Das Obere Schloss von Greiz, (= Arbeitshefte des Thüringischen Landesamtes für Denkmalpflege und Archäologie, Neue Folge 30) Altenburg, 11–55.
- Žschieschang, Ch. 2017: Das Hersfelder Zehntverzeichnis und die frühmittelalterliche Grenzsituation an der mittleren Saale. Eine namenkundliche Studie. Köln – Wien.

Univ.-Prof. Dr. Karlheinz Hengst
Dreiserstraße 32-A
09127 Chemnitz-Adelsberg
Deutschland
Prof.k.hengst@gmx.net
hengst@rz.uni-leipzig.de

Effect of medieval farming activities on elemental composition of soils – case study of deserted village Regenholz (Czech Republic)

Vliv středověkého zemědělství na prvkové složení půd – případová studie ze zaniklé vsi Regenholz (Česká republika)

Martin P. Janovský

Abstract

Regenholz is a deserted medieval village existing approximately between the 13th and 15th centuries. It originated in the colonisation period when the villages were usually founded in upland regions of Central Europe in the High Middle Ages. The study presents the results of a research based on geochemical and spatial analyses of one of the village's field areas. The aim of the study was to reveal the spatial characteristics of the elemental composition of the previously ploughed soils which are now covered by forest. The analysed field area comprised bundles of 13 strip plots, which were approximately from 30 to 40 meters (up to 60 meters in two cases) wide and 300 meters long. The village and its fields were adjacent to the village Lovětín, which was analysed and published earlier. This made it possible to compare the geochemistry of the deserted fields of both villages with the same natural conditions and historical development. The soil samples were measured for elemental composition by portable XRF. The composition was dominated by elements generally interpreted as past human activity indicators: P, Zn, Mn, and Sr. Past human presence was represented mainly by Cu and partially by Mn content (P and Sr showed similar trends). The obtained results were compared with the data from the adjacent village Lovětín: the results were similar just by comparing the PCA data. The past human activity indicators reached less spatial diversity than those of natural factors.

Abstrakt

Regenholz je zaniklá středověká ves, která existovala přibližně ve 13. až 15. století. Její vznik spojujeme s vrcholně středověkým sídelním postupem do vyšších poloh. Studie představuje výsledky výzkumu založeného na geochemických a prostorových analýzách části plužiny vsi. Cílem výzkumu bylo odhalit prostorové charakteristiky prvkového složení v minulosti obdělávaných půd, které jsou nyní pokryty lesem. Analyzována byla plocha tratě složené ze 13 pásových parcel, které byly přibližně 30 až 40 metrů (ve dvou případech až 60 metrů) široké a 300 metrů dlouhé. Ves Regenholz sousedila se vsí Lovětín, jež byla analyzována již dříve a výsledky byly publikovány samostatně. To umožnilo porovnat geochemii bývalých středověkých polí obou vsí, které fungovaly ve víceméně totožných přírodních podmínkách a prošly obdobným historickým vývojem. U vzorků půdy bylo změřeno prvkové složení pomocí přenosného XRF. Ve složení převažovaly prvky obecně interpretované jako indikátory lidské činnosti v minulosti: P, Zn, Mn a Sr. Minulé lidské aktivity byly především reprezentovány obsahem Cu a částečně Mn (P a Sr vykazovaly podobné trendy). Získané výsledky byly porovnány s daty ze sousední vsi Lovětín se závěrem, že si jsou podobné jen při porovnání dat získaných z PCA. Doklady minulé lidské aktivity dosahovaly menší prostorové diverzity než doklady přírodních faktorů.

Keywords: Historic land use – past human impact – arable fields – multi-element analysis – spatial diversity – geoarchaeology – field patterns – Bohemian-Moravian upland – Later Middle Ages – 1200–1500

Klíčová slova: historický land-use – vliv člověka v minulosti – pole – víceprvková analýza – prostorová diverzita – geoarcheologie – plužina – Českomoravská vrchovina – mladší středověk – 1200–1500

DOI: 10.14712/25707213.2022.3

1. Introduction

The human impact on the environment has its origins in the distant past; awareness of this phenomenon led to the establishment of the term “Anthropocene” (Crutzen – Stoermer 2000). The importance of the study of the past landscape and environment is generally accepted for its cultural importance and for its contribution to the interdisciplinary research (e.g., Antrop 2005; Yu et al. 2012; Ellis et al. 2016). One of its aims is the study of the soil environment influenced by economic and agricultural activities (e.g., Bork et al. 1998; Kristiansen 2001; Walkington 2010) or by settlement activities (Gojda – Hejčman 2012; Hejčman et al. 2013b; Salisbury 2013). This impact is reflected by the soil spatial distribution (Kristiansen 2001), by the spatial distribution of elemental composition (Entwistle et al. 1998, 2000; Wilson et al. 2005, 2006, 2008, 2009) as well as by the current flora (Dambriane et al. 2007; Dupouey et al. 2002) or microbiota (Diedhiou et al. 2009).

The Central European region is characterised inter alia by numerous deserted medieval settlements: the majority of today’s forested areas are actually secondary forests on former agricultural areas – in various regions there was a significant desertion of villages in Late Middle Ages (up to 10–50% of villages depending on the region; for Central Europe Abel 1976; Poschlod 2017, 87–88; for the Czech Republic cf. Klápště 2012, 274–304; 2016, 15–39). Studying medieval settlements has a special position in the study of the past human impact on the landscape by introducing more qualitative aspects than the study of protohistoric and prehistoric times. The medieval era brought new technologies, new types of landscape structure and agricultural management as well as a broader colonization (Klápště 2012; 2016). Many of these new settlements were abandoned already in the Middle Ages, their up-built areas and fields returned to the forests, but the impact on the soils has remained imprinted in them (Hejčman et al. 2013a). Despite intensive research of the deserted medieval settlements and their surface relicts especially (summarized in Čapek – Holata 2017; e.g., Smetánka – Klápště 1981; Smetánka 1988; Černý 1992; Vařeka et al. 2006; Klír 2016; Mazáčková – Doležalová – Těsnohlídek 2016), only little attention has been paid to the impact on the soil environment by archaeology or by natural sciences with a minimal focus on the previous field’s environment (with a few exceptions e.g. Klír 2008; Sklenička et al. 2009; Součková et al. 2013). Central European deserted medieval settlements offer interesting possibilities of research of human impact in time and space. In addition, social factors strongly influenced geochemically significant activities like fertilization (Jones 2009). The archae-

ological point of view can contribute to the knowledge of the long-term processes in soils connected to human activities and agriculture which is usually obtained through long-term experiments (Dick 1992). The knowledge of past practices can also contribute to modern sustainable management practices (Dick et al. 1994; Goodman-Elgar 2008).

This study, as a part of a broader research, was focused on research and analysis of the soil environment on the site of the deserted medieval village Regenzholz, located in the Bohemian-Moravian Upland. The study was performed by means of exploratory multivariate analyses of elemental composition regarding its spatial aspects. The aims of this study were: i) to reveal the geochemical patterns in the medieval fields; ii) to compare the results with the village Lovětín studied before and located ca 3 km from Regenzholz; and iii) to assess potential diversity among the field strips.

2. Materials and methods

2.1 Study site

The village Regenzholz was located approximately 5 kilometres east of the town Třešť in the Bohemian-Moravian Upland (cadastral area of Sokolíčko; the approximate centre of the researched area: 49°18′55″N, 15°36′21″E) – Fig. 1. There were approximately 14 farmsteads in the village. The village was mentioned in the written sources for the first time in 1359. Nevertheless, it can be assumed, based on the context of medieval colonisation, that the village already existed in the 13th century. The first record describing the village as abandoned was dated back to 1466 (Navrátil 1986). The site and the village have been researched up to now only by historiographical methods and by topographical survey for surface agricultural remains (Navrátil 1986). The remains were represented by the borders of the bundles of strips, the individual strip plots, and flat ridge belts (parts of one strip plot), all of them are a product of ploughing. There were usually from 6 to 12 ridge belts in one strip plot; the ridge belts were from 3 to 4 metres wide. Strip plots are slightly visible today (but not as well as in the 1980s), the ridge belts are not well visible or are not visible at all. The agricultural management of the farmland was common for peasants: all strip plots in every bundle (such as those researched in this study) were managed in the same way every year (the so-called communal three-field fallow system, using the rotation of winter and spring crops, and by being left fallow). The former built-up area and mainly the fields were naturally reforested after the abandonment of the vil-

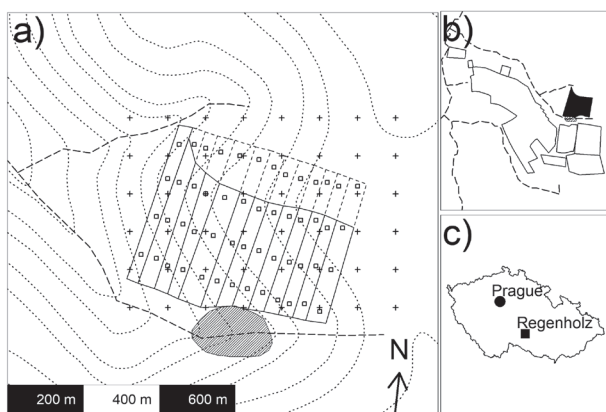

Fig. 1. The design of research (a), plan of all the village's fields (b) and the localization of a deserted village in the Czech Republic (c). Features on Figure 1a: built-up area is marked by hatched polygon, dashed longer lines depict water streams, dashed shorter lines depict altitude contours. Thin full lines depict the fields in 13 parcels. Dashed lines depict prolongation of parcels. Crosses indicate sampling points of the regular 100 m grid; squares depict the areas of group sampling (six randomly placed samples in every square). Features on Figure 1b: hatched polygon depicts built-up area, lines depict village fields, black polygon depicts researched field, dashed lines depict water streams. The position of fields is based on georeferenced documentation image by Navrátil 1986. Features on Figure 1c: full line depicts borders of the Czech Republic. The black circle marks the position of its capital Prague and the black square marks the position of researched village Regenholz. – Obr. 1. Design výzkumu (a), plán plůžiny (b) a lokalizace zaniklé středověké vsi v rámci České republiky (c). Členění obrázku 1a: intravilán je vyznačen šrafovaným polygonem, delší přerušované čáry znázorňují vodní toky, kratší přerušované čáry znázorňují vrstevnice. Tenké plné čáry znázorňují pole rozdělená do 13 parcel. Přerušované čáry znázorňují předpokládané prodloužení parcel. Křížky označují body odběru vzorků v pravidelné 100 m síti; čtverce znázorňují oblasti odběru směsných vzorků (šest náhodně umístěných vzorků v každém čtverci). Členění obrázku 1b: intravilán je vyznačen šrafovaným polygonem, čáry znázorňují části plůžiny vsi, černý polygon znázorňuje zkoumanou část plůžiny, přerušované čáry znázorňují vodní toky. Poloha polí vychází z georeferencovaného dokumentačního snímku Navrátila (1986). Členění obrázku 1c: plnou čarou jsou znázorněny hranice České republiky. Černým kroužkem je vyznačena poloha hlavního města Prahy a černým čtvercem poloha zkoumané vsi Regenholz.

lage; meadow-like grass land cover was present in the built-up area at the end of the 18th century.

The village fields were placed mainly in the west and in the south from the built-up area (Fig. 1), the researched field area was placed in the north. The area was chosen for the research due to its preserved state (the remains of plot borders were visible in the terrain) and for its close connection to the village. There were 13 strip plots in this field's area which was of an approximately rectangular shape except the northern border. The parcels were between 30 and

40 metres wide with the exceptions of parcels 5 (60 metres) and 13 (50 metres) – the parcels were numbered from the west to the east. There was no indication (by field observation, by LiDAR data or by Navrátil 1986) that any of these wider parcels could be merely two undistinguished parcels of a normal width. This diversity of the widths could be related to the socioeconomic inequalities of the peasant community (Navrátil 1986).

2.2 Environment

The village was located in a small basin of the spring area of a stream. Its agricultural hinterland was located on mild slopes, the altitude ranged from 600 to 650 metres above sea level. The fields were placed on the slopes of the southwestern and western expositions. The average annual air temperature is between 4 and 6°C, and the average annual precipitation total is between 800 and 1000 mm (Tólasz *et al.* 2007). The geological bedrock is made mostly of Palaeozoic and Proterozoic migmatites and gneisses (geological maps 1:50 000 by the Czech Geological Survey, available online: <https://mapy.geology.cz/geocr50/>). The rocks are categorized by the amount of migmatisation into slightly migmatised rocks in the east and strongly migmatised rocks in the west. The division is placed in the north-western to south-eastern direction. There are also quaternary colluvial and alluvial sediments mainly in the northern part of the researched area. These were also placed in the surroundings of the streams where thick fluvial and colluvial sediments of weathered material can be found.

The soil cover of the researched area consists of Dystric Cambisols accompanied by Haplic Stagnosols in the northern area of the site (soil maps of the Czech Republic 1:25 000 by Czech National Geoportal, available online: <https://geoportal.gov.cz/>). The general soil profile on the site is characterised by approximately from 1 to 3 centimetres of organic surface horizon comprising of spruce needles or locally moss. The organic and mineral A horizon is from 1 to 5 centimetres thick. The B horizon is characterised mainly by brown tones of colour. No distinct diversity of the soil profiles was observed during the field work. The soils in the proximity of streams are characterised by gleyic processes and high organic content. The vegetation cover consists of spruce forest (*Picea abies*). There were three anthropogenic activities (besides presumed medieval agricultural activities) which could possibly influence the geochemical patterns in the researched area: forestry roads, intensively managed young forest with dense canopy and fenced areas.

2.3 Research design and methods

There were two basic research designs covering the researched area. The first was based on a regular grid of 100 metres covering all the area of fields (infields) with its near vicinity (outfields). The second design was based on a net of squares (each square with a size of 10 metres) placed in the fields – four squares in every of the 13 parcels placed 50–60, 150–160, 250–260, and 350–360 metres from the beginning of the strip plots (Fig. 1). Six sampling points were randomly placed in every square. The fourth row of squares (at 360 metres) was placed outside the presumed northern border of the fields (based on the field observation of Navrátil 1986) to test if there was a threshold also in the geochemical record. This second design was planned to be used to obtain the geochemical characteristics of every single parcel and possibly to be used for a statistical testing of the differences between them. The samples were taken by hand drilling from a depth of 10–15 centimetres (B horizon) enabling analysis of the medieval geochemical imprint not influenced by younger geochemical inputs.

The samples were air dried and then dried in a laboratory drier at 40°C for 10 hours. The fraction under 2 mm was crushed in a porcelain bowl. The analysis of the elemental composition was performed on a portable Delta Professional ED-XRF (pXRF) analyser by Olympus InnovX with Soil Geochem measurement mode (for the applications of XRF spectrometry in archaeology, see *Canti – Huisman 2015*). The method enables to measure almost the total contents of the elements. All measurements were performed for a time of 1 minute with 30 s of 10 kV beam and 30 s of 40 kV beam. The pXRF model used provides data in the form of weight ppm. The quality of the device measurements was successfully tested by BAS Rudice Ltd. (<https://www.bas.cz/>) on 55 reference materials.

Each sample was measured three times; the basic input data for the all the subsequent analyses were computed as an arithmetic mean from these three measurements. In total, 360 samples were taken and measured. It was measured 38 elements (basic setting of measurement of the device used). Selected elements with their basic statistical characteristics can be found in *Table 1*. The results from pXRF device were compared using ICP-MS. Samples for ICP-MS were extracted in aqua regia (HNO₃:HCl = 1:3) at 180°C. The results of this comparison can be seen in *Table 2* and in the *Figures 2 and 3*.

In the following analysis only some variables and elements were analysed. This was due to several reasons: i) the limits of detection of the measurement device used; ii) the validity of the pXRF data diversity according to the standard deviation of the measurements (3 sigma intervals covering approximate-

ly 99.7% of probability); and iii) the unsatisfactory results of the comparison of the pXRF data with the ICP-MS data. The first reason led to dropping the elements according to the number of NAs in the dataset. If there were only a few NAs present in the variable, the values were calculated for them (as half of the lowest measured value). In the case of a higher proportion of NAs, the variable was excluded from the following analysis. The variable was also dropped due to the unsatisfactory results of 3-sigma intervals covering

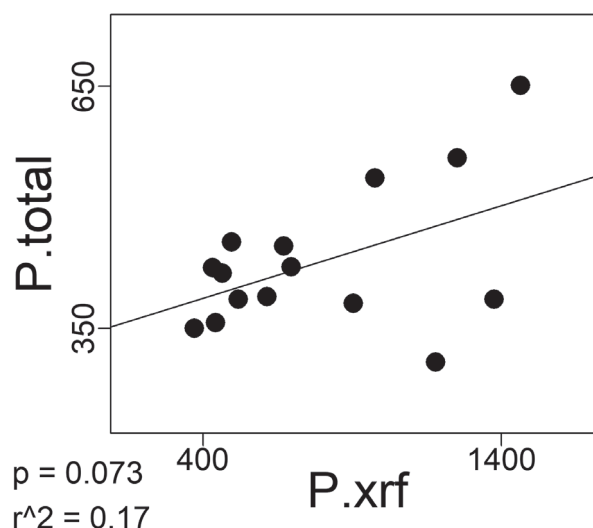

Fig. 2. Comparison of ICP-MS and XRF measurements of P. Elemental content is in mg/kg. – Obr. 2. Srovnání naměřených hodnot obsahů P z ICP-MS a XRF. Obsahy prvků jsou uvedeny v mg/kg.

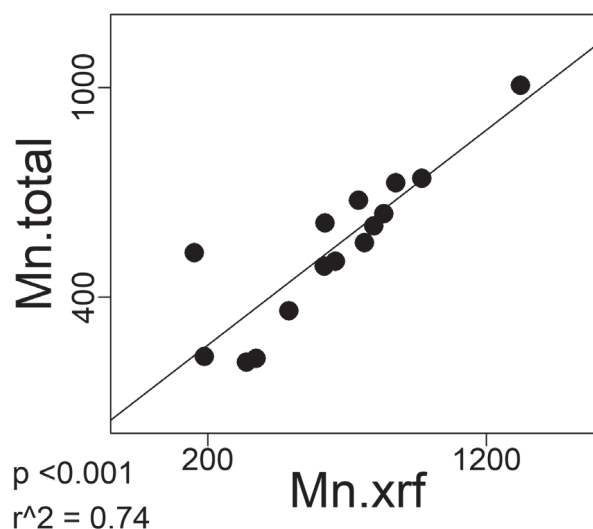

Fig. 3. Comparison of ICP-MS and XRF measurements of Mn. Elemental content is in mg/kg. – Obr. 3. Srovnání naměřených hodnot obsahů Mn z ICP-MS a XRF v mg/kg. Obsahy prvků jsou uvedeny v mg/kg.

the range of the data (indicated possible artefacts in the measurements). The 3-sigma intervals characteristics can be seen in *Table 1*. The third reason for excluding a variable was due to unsatisfactory results of the comparison between the pXRF data and the ICP-MS measurement (*Tab. 2; Fig. 2–3*).

Due to these reasons, the majority of the elements were excluded from the analysis. For the following analyses and interpretations, these elements were used: Si, K, Ti, Mn, Cu, Zn, Rb, and Pb. Some elements were described in more detail: P and Sr due to their usual anthropogenic sensitivity and Cr due to the spatial pattern of its contents.

Principal Component Analysis (PCA) was performed on a dataset after an *ilr*-transformation. According to *Reimann et al. (2008)* and *Egozcue et al. (2003)*, *ilr*-transformed data of the original contents were used for further analyses. The abbreviation “*ilr*” stands for isometric log-ratio transformation, which should be used treating compositional (closed) data such as geochemical data (*Aitchison 1982*). For estimations of diversity between parcels, Kruskal-Wallis test was used with a post-hoc pairwise Wilcoxon test.

The statistics and GIS analyses were performed in a R statistical environment, version 3.3.2 (2016-10-31) – “Sincere Pumpkin Patch” Copyright (C) 2016 The R Foundation for Statistical Computing (*R Core Team 2016*) with the *gstat* (*Pebesma 2004*), *raster* (*Hijmans 2016*) and *robCompositions* (*Temple et al. 2011*) packages.

Table 1. Basic statistical description of selected elements. Length stands for the total number of samples, count for successfully measured samples and NAs for unsuccessfully measured samples leading to blank cells in the table of measurements. Sigma stands for median of 3-sigma values of the elements. Intervals depict how many 3-sigma intervals cover the range of element content. Elemental content is in mg/kg. – *Tabulka 1.* Popisná statistika vybraných chemických prvků. “Length” je celkový počet odebraných vzorků, “count” je počet úspěšně změřených vzorků a “NAs” je počet neúspěšně změřených vzorků. “Sigma” je medián hodnot 3-sigma daného prvku. “Intervals” je počet 3-sigma intervalů pokrývajících rozsah obsahu daného prvku. Obsahy prvků jsou uvedeny v mg/kg.

	P	K	Mn	Cu	Zn	Sr	Pb
Length	360	360	360	360	360	360	360
Count	352	360	360	360	360	360	360
NAs	8	0	0	0	0	0	0
Max	1 465	31 085	1 324	71	168	163	354
Mean	629	23 988	733	45	106	100	34
Sdev	225	2 080	181	7	19	17	18
Median	595	24 147	732	45	106	98	32
MAD	226	1751	177	6	19	20	6
Min	268	15 516	152	22	56	58	16
Sigma	93	194	31	6	5	2	3
Intervals	8	42	20	6	13	28	58

Table 2. Parameters of linear models between XRF and ICP-MS results. Abbreviations: p stands for p-value; r^2 stands for adjusted R-squared; b_0 , b_1 and e are parameters of equation $y = b_0 + b_1x + e$, where $e \sim N(0, e^2)$; F stands for F statistic; DF stands for degrees of freedom.

Tabulka 2. Parametry lineárních modelů mezi výsledky měření XRF a ICP-MS. Zkratky: p je p-hodnota; r^2 je adjusted R-squared; b_0 , b_1 a e jsou parametry rovnice $y = b_0 + b_1x + e$, kde $e \sim N(0, e^2)$; F je výsledek F-testu; DF jsou stupně volnosti.

	Al	P	K	Cr	Mn	Fe	Ni	Cu	Zn	As	Sr	Pb
p	0.926	0.073	<0.001	0.177	<0.001	0.265	0.023	<0.001	<0.001	0.009	0.614	<0.001
r^2	-0.08	0.17	0.56	0.07	0.74	0.03	0.29	0.79	0.73	0.37	-0.06	0.99
b_0	33064.17	341.72	601.1	37.14	139.22	23770.06	11.87	4.54	22.3	3.02	5.28	3.03
b_1	-0.02	0.11	0.21	0.1	0.62	0.25	0.27	0.39	0.53	0.21	0.01	0.58
E	5782.27	82.02	831.42	6.92	110.91	4273.19	2.95	2.91	7.92	1.6	2.68	3.78
F	0.01	3.82	18.84	2.04	41.57	1.36	6.67	53.94	39.26	9.33	0.27	2310.39
DF	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13

3. Results

3.1 XRF and ICP-MS comparison

A comparison of the selected elemental contents measured by XRF with the values measured by ICP-MS after extraction in aqua regia was performed. The comparison was performed on a set of 15 sam-

ples selected from the whole range of the pXRF analysed element's contents. Most of the elements compared did not reach a significant correlation. There was a problematic correlation, e.g., in cases of P and Sr, which are usually considered as an important human indicator; promising results were reached in cases of, e.g., K, Mn, Cu, Zn, and Pb (see *Tab. 2; Fig. 3*).

3.2 Dataset characteristics and contents

The contents reached the usual values that can be found at the sites in the Czech Republic, and they were mostly of normal distribution or similar to it. The exceptions were those elements following more likely log-normal distribution (P) and those indicating bi-modal distribution (Mn, Zn, Sr). The contents of the selected elements in ppm were displayed using inverse distance weighting (IDW), which showed that these chemical elements in the area of the former fields are spatially distributed only in certain parts of the study area (*Tab. 1; Fig. 4–9*).

3.3 PCA

PCA extracted 8 principal components (therefore PC, *Tab. 3; Fig. 10–13*). The first four components explained over 91% of the data variability. These components were dominated by a strong relationship to one element in every case, consecutively to: Mn, Pb, Zn, and Cu. PC1 was linked to Mn (the strongest loading recorded: 0.84), and then weaker to Cu (-0.34) and Zn (0.24). PC2 was connected mainly to Pb (0.7), to Zn (0.47), and to Cu (-0.35). PC3 was linked to Zn (0.71) and Cu (0.43), and negatively to Pb (-0.42). PC4 was linked to Cu (0.69), to Pb (0.42) and negatively also to Zn (-0.30). All other components were linked to elements usually linked to natural factors more than the anthropogenic factors (Rb, Si, Ti).

3.4 Spatial patterns of elements contents and scores of PCs

There were several spatial patterns of elements contents. The major pattern was the distinction between western and eastern sides of the researched area (Ni and Sr). Some of the elements were strongly manifested more in parts of the researched area – gradient between the north-western and south-eastern corner of the fields (Si, K, Zr, Pb, and Th) or between the south-western and north-eastern corners (P, Mn, Zn); Rb recorded a combination of these patterns. For some of these elements, see *Figures 4, 6, 8, and 9*.

There was a spatial relation to the fields in case of these elements: Ti, Cr, Ni, Cu, and Sr (*Fig. 5–7*). Although the distribution did not record any strict link to the village itself, there was an indication of respecting the fields' borders. The most interesting was the content of Cr, which seemed to respect the northern border of the fields – the forest road. None of these elements was clearly or unambiguously spatially linked to the village. It is also important to say that P, Zn and Mn which recorded very distinct patterns did not respect the historical borders of the fields or village. Their spatial distribution was manifested mainly outside of the forest road – i.e., outside the positively documented fields' area.

Spatial distribution of PCs roughly corresponded to the distribution of the elements linked to them. Therefore PC1-PC3 (correlated mainly with Mn, Pb and Zn) were manifested mainly in eastern part of the fields' area. PC4 connected to Cu, Pb and Mn was spatially linked to the village (*Fig. 10–13*).

Table 3. Eigenvalues and explained variability of PCA. Loadings of PCs and elements are presented. Those loadings greater or lesser than 0.5 or -0.5 respectively are marked ***bold and underlined***. – *Tabulka 3.* Vlastní čísla a vysvětlená variabilita PCA. Jsou prezentovány hodnoty zátěže pro všechny komponenty a prvky. Hodnoty zátěže, jejichž hodnota je větší nebo menší než 0,5 či -0,5, jsou zvýrazněny ***tučně a podtrženy***.

	PC1	PC2	PC3	PC4	PC5	PC6	PC7	PC8
Si					0.31	<u>-0.70</u>	0.37	
K				-0.26	-0.24	0.21		<u>-0.80</u>
Ti						<u>0.66</u>	0.42	0.41
Mn	<u>0.84</u>	-0.35		0.19				
Cu	-0.34		0.43	<u>0.69</u>				
Zn	0.24	0.47	<u>0.71</u>	-0.30				
Rb					<u>-0.78</u>		-0.22	0.41
Pb		<u>0.70</u>	-0.42	0.42			0.13	
LE			-0.24		0.43		<u>-0.77</u>	
eigenvalue	0.05	0.03	0.02	0.01	0.01	0	0	0
% variability	41.37	28.32	12.3	9.02	5.22	1.57	1.25	0.97
cumulative %	41.37	69.68	81.98	91.00	96.22	97.78	99.03	100

There was not a strong relationship of the contents' or PCs' spatial distributions to the site environmental characteristics or modern forestry management. The general western – eastern distinction of some elements was the only potential indication of possible relation to geology. This gradient (W-E) is also a gradient for the degree of the migmatization of the rocks. The relation of the contents and PCs to geology was tested using Kruskal-Wallis test: it was strong in the western part of the studied area and weak in the eastern part of the studied area. According to this test there was a statistically significant difference recorded in the contents of elements: P, S, Ca, Cr, Mn, Fe, Cu, Zn, As, Sr, Pb, and Th. The difference was also found for PCs 1–4.

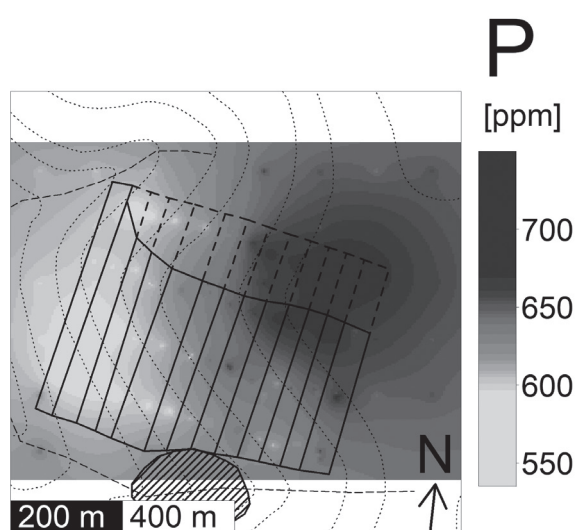

Fig. 4. Interpolation of contents of P. – Obr. 4. Interpolace obsahu P.

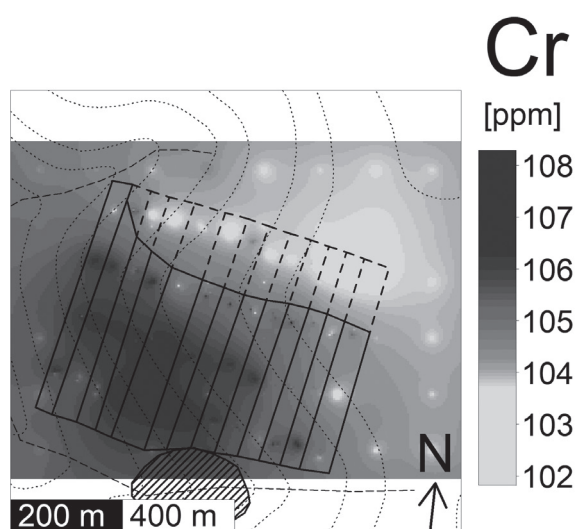

Fig. 5. Interpolation of contents of Cr. – Obr. 5. Interpolace obsahu Cr.

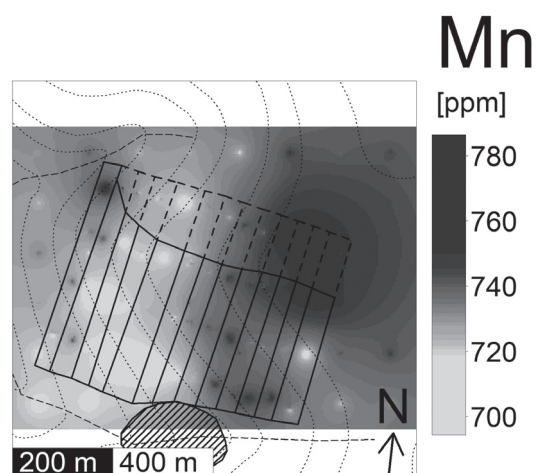

Fig. 6. Interpolation of contents of Mn. – Obr. 6. Interpolace obsahu Mn.

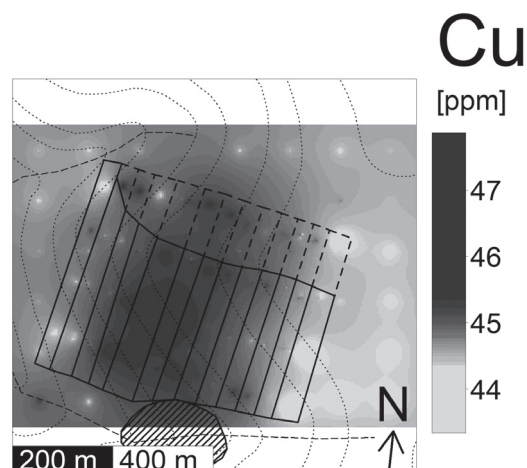

Fig. 7. Interpolation of contents of Cu. – Obr. 7. Interpolace obsahu Cu.

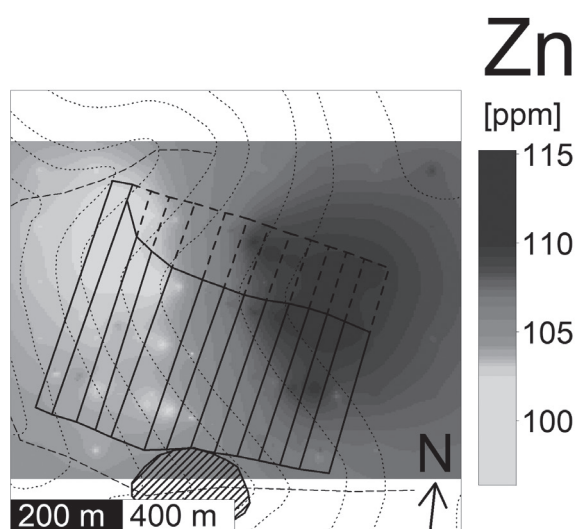

Fig. 8. Interpolation of contents of Zn. – Obr. 8. Interpolace obsahu Zn.

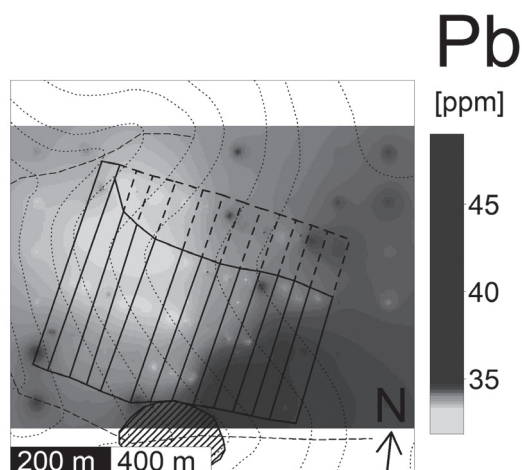

Fig. 9. Interpolation of contents of Pb. – Obr. 9. Interpolace obsahu Pb.

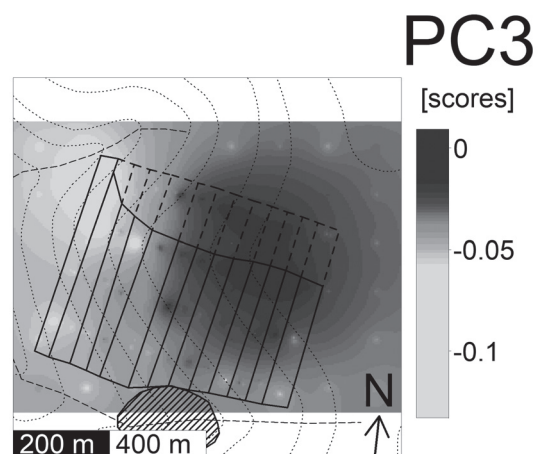

Fig. 12. Interpolation of scores of PC3. – Obr. 12. Interpolace skóre hodnot proměnné PC3.

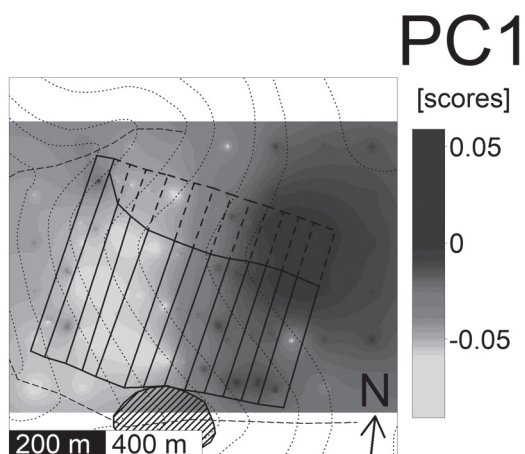

Fig. 10. Interpolation of scores of PC1. – Obr. 10. Interpolace skóre hodnot proměnné PC1.

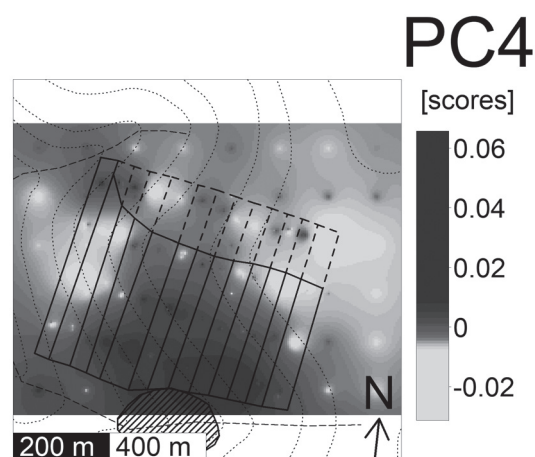

Fig. 13. Interpolation of scores of PC4. – Obr. 13. Interpolace hodnot skóre hodnot proměnné PC4.

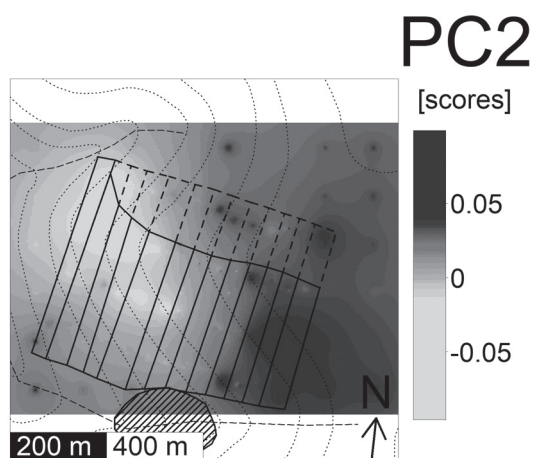

Fig. 11. Interpolation of scores of PC2. – Obr. 11. Interpolace skóre hodnot proměnné PC2.

4. Discussion

4.1 General interpretation

Analysing the geochemical traces in the area of deserted medieval fields is usually focused on traces of past agricultural activities – identification of manuring, its spatial distribution, intensity gradients and possible geochemical diversity among different possessions (Horák – Klír 2017; Horák et al. 2018). Such topics should contribute to a variety of areas of scientific interest from both the natural sciences and humanities, e.g., human impact on soils; spatial variability factors of soils and vegetation; human perception of landscape; and human past economic strategies (both communal and individual).

The anthropogenic factors influencing the spatial-geochemical characteristics can be identified by: i)

the association of PC with known anthropogenic indicators; ii) the spatial connection to the anthropogenic features in the landscape. The PCA of the ilr-transformed data (using the R package *robCompositions* by *Templ et al. 2011*) helped with this as it produced a well separated pattern in elements loaded by PCs (Mn, Zn and Cu or Pb – e.g., *Davidson et al. 2007; Entwistle et al. 1998, 2000; Holliday – Gartner 2007; Misarti et al. 2011; Nielsen – Kristiansen 2014; Wilson et al. 2005, 2006, 2008, 2009*). The elements generally connected to the anthropogenic origin tended to be loaded by significant PCs: most of them were connected to PCs 1 to 4. These elements were usually connected to past human settlement activities or directly to manuring of agricultural areas.

4.2 Regenholz interpretation

Conclusively, Regenholz site could be characterized by manifestation of anthropogenic-linked elements Mn, Zn, Cu. The only part of the Regenholz data, which could be interpreted as possible human indicator was found in PC4 (*Fig. 13*). PCs 1–3 were indicators of other factors than medieval agriculture (possibly natural factors).

There were elements of special interest (P, Sr, Cr), which were excluded from rigorous analyses. However, P and Sr are also linked to the past human activity. Their contents and their spatial patterns in Regenholz were quite significant with clearly manifested spatial patterns but with no clear connection to the village. PCA was performed with these elements to see how they would behave in complex with other elements – P was manifested in the same way as Mn; and Sr was similar mainly to Cu. It seems that these two elements should be seen as potential anthropogenic indicators in Regenholz.

It was shown that there was a significant difference between the areas of strong and slight migmatization both in elements and PCs. There are two possible ways of interpretation: i) the majority of data follows the geological diversity and hence this is the most influential factor at the site; and ii) such an interpretation is weakened by the fact that contents diversity was recorded mainly in contents of those elements which are usually connected with past human activity (mostly P and Zn) – such activity manifested mainly in the area of north-eastern corner of the studied area, could produce a false geological signal. This problem cannot be solved with the existing data – it could be overpassed by a better design of sampling – mainly by sampling in more levels of soil profiles (like it was performed in the case of the village Spindelbach by *Horák – Klír 2017*). The general spatial distribution of the elemental contents was also an argument against the geological influence: high (or low) contents do not cover all the areas of their geological units.

4.3 Historical interpretation

Historically there are two main topics which will be discussed: i) spatial manifestation of past human indicators – spatial distribution of human agricultural activities and ii) the diversity of such activities among landholdings.

Strong spatial manifestation was observed in the north-eastern corner of studied area (potentially geological feature represented mainly by anthropogenic indicators like P and Zn). PC4 demonstrated a different management strategy, because it was manifested in the immediate vicinity of the built-up area (*Fig. 13*).

The second topic of possessions diversity touches the ways human activities and local agrarian institutions could influence the environment in the past and the present. In general, there are two agricultural systems and field patterns: communal ‘open-fields’ and non-communal ‘enclosed-fields’ (cf. *Hopcroft 1999, 15–45*; for terminology *Uhlig–Lienau 1978*). In ‘enclosed fields’ (such was studied in the case of Spindelbach – *Horák – Klír 2017*), every peasant household had a spatially compact land tenure usually concentrated in one wide and long strip plot with the farmstead situated at the head of the strip. Its management was therefore individualistic and independent on the management of other parcels. In the communal ‘open-fields’ with a pattern of fragmented holdings (studied in Lovětín or in Regenholz), there were bundles of narrow strips – and such bundles were managed as unified and all the households were obliged to follow this unified management. This communal ‘open-fields’ system was connected to the medieval agricultural technique of three-field fallow system of spring crop, winter crop and fallow (which was used for grazing). The studied area of Regenholz belonged to the communal ‘open-fields’ system: there were 13 strip plots, but the whole bundle was managed as one unit in the way described above. The differences among the plots were tested using Kruskal-Wallis test and by the post-hoc pairwise Wilcoxon test (hence the design of sampling used was different than that used in the neighbouring village of Lovětín; *Tab. 4*).

Historically, there were two questions to answer: i) possible indications of decisive local placement of intensive management through the fields (as found in Spindelbach or Lovětín); ii) if there could be an indication of possible individual management of the fields even in the communal ‘open-fields’ system.

4.4 Comparison with Lovětín

Regenholz has a neighbouring village Lovětín (the distance between both sites is about 3 km). That is why it is possible to compare the results from these villages. The natural environment, historical settings

and agricultural systems were the same, although the sampling designs were different (Lovětín focused on all field areas / bundles of strips; Regenholz focused on landholdings diversity in one of the bundles'). A comparison of main similarities / dissimilarities is presented in *Table 5*.

There was a significant difference between villages from the point of view of the chemical contents: in Regenholz, almost none of the elements were clearly spatially linked to the anthropogenic features – village or the fields (with slight exceptions of Cu, Pb and Cr). The situation revealed in Lovětín was the opposite: there were many elements spatially linked to the village. Potentially, this could be explained by a shorter existence of Regenholz.

In the case of Lovětín, there were more PCs representing medieval agricultural activities, but there was just one in Regenholz. This was probably due to the fact that only a small part of the fields was analysed in Regenholz. The difference was also found in the position of the anthropogenic PCs. There were PC1, PC5 and PC6 in Lovětín and PC4 in Regenholz. The fields analysed in Regenholz were located in the nearest vicinity to the village – its parallel in Lovětín would be area A (described in *Horák et al. 2018*), where mainly PC1 was manifested (PC1 explained 33.5% of the variability). On the other hand, Regenholz's PC4 in similar conditions (fields in vicinity of the village) explained just 9% of the variability. Although there was a strong manifestation of Mn in geochemical signals at both sites (strong correlation of Mn with PC1), it is possible to interpret Mn as an anthropogenic element in Lovětín due to a strong connection to the village. That interpretation was not possible in Regenholz, where Mn was manifested mainly outside the fields. To sum up: a connection to the anthropogenic influence was recorded in the cases of Sr, Zn, Cu, Mn, K, Pb, and Ni.

4.5 Soil spatial diversity

One of the interesting findings is related to the topic of spatial diversity of soils and their characteristics. As the previous studies showed, there were some human inputs which can be well spatially diversified even between the wide strip plots (Spindelbach – *Horák – Klír 2017*). In searching for such individual management in Regenholz, the results showed that all of the PCs 1–4 recorded the differences among the narrow strip plots. The result for PC4 would indicate the diversity of the individual management. This could be an interesting historical finding with consequences for research of topics like spatial diversity of soils under natural or human induced development (e.g., problematics of soil genoform and phenoform – *Droogers – Bouma 1997*). On the other

hand, the diversity was observed in cases of other PCs leaving the potential to interpret the situation as the result of soil condition diversity. It should be stated that an interesting finding was the indication of pairs of parcels with differences: according to this parameter, there was substantially more diversity observed in PCs 1-3 (interpreted as with natural origin). That would lead to the interpretation that the human factor is in fact less spatially diversified than natural factors at the deserted strip plots.

The presumption that human activity – agricultural activity in the past and its spatial behaviour – has brought substantial spatial diversity into the environment turned out to be not that obvious. The interpretation should be probably such as the human activity was spatially diversified, but the natural diversity was much higher. Therefore, although there is a diversity among the strip plots in PC4, this situation could be interpreted in a way that human agricultural activity in an 'open-fields' system actually tended to reach the state of unified human indicator signals in its spatial manifestation. Therefore, on the contrary to the diversity, the situation leads to the opposite conclusion that there was probably no (distinctive) individual diversity in the management of the various strip plots in the analysed bundle.

5. Conclusion

This case study has shown that geochemical research in the archaeological contexts can be very variable and that the contexts of the data and their interpretation are closely tied together. The variability can be found even in neighbouring places of the same environmental conditions (comparison of the research in Lovětín and Regenholz).

The geochemical complex at the site Regenholz was characterised by the domination of human-related elements (Mn, Zn, and Cu). Due to the spatial distribution, it was possible to clearly interpret only PC4 linked to Cu and partially to Mn as an indication of past human activity. The interpretation of other PCs connected to the common human indicators (mainly PC1 and PC3 linked to Mn and Zn) was uncertain. The elements like P, Sr, and Cr indicated human activity (P and Sr by the connection to Mn and Cu; Cr by the spatial distribution of its content), although they have been removed from rigorous analyses.

The accuracy of the interpretations could be possibly enhanced by further research of other parts of the village fields to get a broader context and also by other methods, e.g. archaeological (excavations and analysing the spatial patterns of pottery shards distribution – archaeological evidence of manuring). Geo-

chemistry has brought new possible interpretations and questions into the historical and archaeological documentation of historic land use and landscape patterns and surface remains. Geochemically, further research should be focused on more detailed analyses of the elements designated as possible indicators. The interesting characteristics of the anthropogenic signals were defined. They recorded lesser spatial diversity than the natural factors.

6. Acknowledgement

This research was conducted with the financial support of the grant provided by Charles University Grant Agency, no. 130318, entitled "Fragile stability – subsistence of field systems in medieval Bohemia", implemented at the Faculty of Arts of Charles University. This research was supported by the Charles University Project Progres Q07, Centre for the Study of the Middle Ages.

Sampling and analysis were carried out by Jan Horák (Department of Ecology, Faculty of Environmental Sciences, Czech University of Life Sciences Prague). Jan Horák kindly provided the data to the author for writing this article.

I would like to thank Sean M. Miller for proofreading.

7. References

- Abel, W. 1976: Die Wüstungen des ausgehenden Mittelalters. Quellen und Forschungen zur Agrargeschichte 1. Stuttgart. 3rd edition.
- Aitchison, J. 1982: The Statistical Analysis of Compositional Data, *Journal of the Royal Statistical Society. Series B (Methodological)* 44, 139–177.
- Antrop, M. 2005: Why landscapes of the past are important for the future, *Landscape and Urban Planning* 70, 21–34. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2003.10.002>
- BAS Rudice spol. s r.o., 2021: <https://www.bas.cz/>
- Bork, H. R. – Bork, H. – Dalchow, C. – Faust, B. – Piore, H. P. – Schatz, T. 1998: Landschaftsentwicklung in Mitteleuropa. Gotha – Stuttgart.
- Canti, M. – Huisman, D. J. 2015: Scientific advances in geoarchaeology during the last twenty years, *Journal of Archaeological Science* 56, 96–108. <https://doi.org/10.1016/j.jas.2015.02.024>
- Crutzen, P. J. – Stoermer, E. F. 2000: The "Anthropocene", *Global Change Newsletter* 41, 17–18.
- Czech Geological Survey, 2020: <https://mapy.geology.cz/geocr50/>.
- Czech National Geoportal, 2020: <https://geoportal.gov.cz/>.
- Čapek, L. – Holata, L. 2017: General overview of medieval settlement research in the Czech Republic : Emergence and development of the field, main issues and adoption of landscape context. *Revista ArkeoGazte Aldizkaria* 7, 267–320.
- Černý, E. 1992: Výsledky výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich plužin. *Historicko-geografická studie v regionu Dražanské vrchoviny* [Results of the research of deserted medieval villages and their ploughlands: A historical-geographical study in the region of the Dražany Uplands]. Brno.
- Dambrine, E. – Dupouey, J. L. – Laut, L. – Humbert, L. – Thinon, M. – Beaufils, T. – Richard, H. 2007: Present forest biodiversity patterns in France related to former Roman agriculture, *Ecology* 88, 1430–1439. <https://doi.org/10.1890/05-1314>
- Davidson, D. A. – Wilson, C. A. – Meharg, A. A. – Deacon, C. – Edwards, K. J. 2007: The legacy of past manuring practices on soil contamination in remote rural areas, *Environment International* 33, 78–83. <https://doi.org/10.1016/j.envint.2006.07.001>
- Dick, R. P. 1992: A review: long-term effects of agricultural systems on soil biochemical and microbial parameters, *Agriculture, Ecosystems & Environment* 40, 25–36. [https://doi.org/10.1016/0167-8809\(92\)90081-L](https://doi.org/10.1016/0167-8809(92)90081-L)
- Dick, R. P. – Sandor, J. A. – Eash, N. S. 1994: Soil enzyme activities after 1500 years of terrace agriculture in the Colca Valley, Peru, *Agriculture, Ecosystems & Environment* 50, 123–131. [https://doi.org/10.1016/0167-8809\(94\)90131-7](https://doi.org/10.1016/0167-8809(94)90131-7)
- Diedhiou, A. G. – Dupouey, J. L. – Buée, M. – Dambrine, E. – Lait, L. – Garbaye, J. 2009: Response of ectomycorrhizal communities to past Roman occupation in an oak forest, *Soil Biology and Biochemistry* 41, 2206–2213. <https://doi.org/10.1016/j.soilbio.2009.08.005>
- Droogers, P. – Bouma, J. 1997: Soil Survey Input in Exploratory Modeling of Sustainable Soil Management Practices, *Soil Science Society of America Journal* 61, 1704–1710. <https://doi.org/10.2136/sssaj1997.03615995006100060023x>
- Dupouey, L. J. – Dambrine, E. – Laffite, J. D. – Moares, C. 2002: Irreversible impact of past land use on forest soils and biodiversity, *Ecology* 83, 2978–2984.
- Egozcue, J. J. – Pawłowsky-Glahn, V. – Mateu-Figueras, G. – Barceló-Vidal, C. 2003: Isometric Logratio Transformations for Compositional Data Analysis, *Mathematical Geology* 35, 279–300. <https://doi.org/10.1023/A:1023818214614>
- Ellis, E. – Maslin, M. – Boivin, N. – Bauer, A., 2016: Involve social scientists in defining the Anthropocene, *Nature* 540, 192–193. <https://doi.org/10.1038/540192a>
- Entwistle, J. A. – Abrahams, P. W. – Dodgshon, R. A. 1998: Multi-Element Analysis of Soils from Scottish Historical Sites: Interpreting Land-Use History Through the Physical and Geochemical Analysis of Soil, *Journal of Archaeological Science* 25, 53–68. <https://doi.org/10.1006/jasc.1997.0199>
- Entwistle, J. A. – Abrahams, P. W. – Dodgshon, R. A. 2000: The Geoarchaeological Significance and Spatial Variability of a Range of Physical and Chemical Soil Properties from a Former Habitation Site, Isle of Skye, *Journal of Archaeological Science* 27, 287–303. <https://doi.org/10.1006/jasc.1999.0453>
- Gojda, M. – Hejman, M. 2012: Cropmarks in main field crops enable the identification of a wide spectrum of buried features on archaeological sites in Central Europe, *Journal of Archaeological Science* 39, 1655–1664. <https://doi.org/10.1016/j.jas.2012.01.023>
- Goodman-Elgar, M. 2008: Evaluating soil resilience in long-term cultivation: a study of pre-Columbian terraces from the Paca Valley, Peru, *Journal of Archaeological Science* 35, 3072–3086. <https://doi.org/10.1016/j.jas.2008.06.003>
- Hejman, M. – Karlík, P. – Ondráček, J. – Klír, T. 2013a: Short-Term Medieval Settlement Activities Irreversibly

- Changed Forest Soils and Vegetation in Central Europe, *Ecosystems* 16, 652–663. <https://doi.org/10.1007/s10021-013-9638-3>
- Hejman, M. – Součková, K. – Gojda, M. 2013b: Prehistoric settlement activities changed soil pH, nutrient availability, and growth of contemporary crops in Central Europe, *Plant and Soil* 369, 131–140. <https://doi.org/10.1007/s11104-012-1559-y>
- Hopcroft, R. L. 1999: Regions, institutions, and agrarian change in European history. Ann Arbor.
- Horák, J. – Janovský, M. – Hejman, M. – Šmejda, L. – Klír, T. 2018: Soil geochemistry of medieval arable fields in Lovětín near Třešť, Czech Republic, *Catena* 162, 14–22. <https://doi.org/10.1016/j.catena.2017.11.014>
- Horák, J. – Klír, T. 2017: Pedogenesis, pedochemistry and the functional structure of the Waldhufendorf field system of the deserted medieval village Spindelbach, the Czech Republic, *Interdisciplinaria Archaeologica – Natural Sciences in Archaeology* 8, 43–57. <https://doi.org/10.24916/iansa.2017.1.4>
- Hijmans, R. J. 2016: raster: Geographic Data Analysis and Modeling. R package version 2.5-8. <https://CRAN.R-project.org/package=raster>
- Holliday, V. T. – Gartner, W. G. 2007: Methods of soil P analysis in archaeology, *Journal of Archaeological Science* 34, 301–333. <https://doi.org/10.1016/j.jas.2006.05.004>
- Jones, R. 2009: Manure and the Medieval Social Order. In: J.A. Allen – N. Sharpless – T. O'Connor (eds.): *Land and People. Papers in memory of John G. Evans*. Prehistoric Society Research Paper 2, Oxbow Books, Oxford and Oakville, 215–225.
- Klápště, J. 2012: The Czech Lands in Medieval Transformation. East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450, 17. Europe Leiden – Boston.
- Klápště, J. 2016: The Archaeology of Prague and the Medieval Czech Lands, 1100–1600. *Studies in the Archaeology of Medieval Europe Series*, Equinox Publishing.
- Klír, T. 2008: Osídlení zemědělsky marginálních půd v mladším středověku a raném novověku – The Settlements and Agriculture of the Margins in the Later Middle Age and Early New Age. *Dissertationes Archaeologicae Brunenses / Pragensesque* 5. Praha.
- Klír, T. 2016: Zaniklé středověké vsi ve výzkumném záměru Ústavu pro archeologii Univerzity Karlovy v Praze. Zaniklý Spindelbach (Krušné hory), Kří a Hol (střední Čechy) – Research of Deserted Medieval Villages Conducted by the Institute of Archaeology at Charles University in Prague. Deserted Spindelbach (Ore Mountains), Kří and Hol (Central Bohemia). In: P. Nocuň – K. Fokt – A. Przybyła-Dumin, (eds.), *Wież zaginiona. Stan i perspektywy badań*, (= Monografie i materiały MGPE 5) Chorzów, 17–58.
- Kristiansen, S. M. 2001: Present-day soil distribution explained by prehistoric land-use: Podzol – Arenosol variation in an ancient woodland in Denmark, *Geoderma* 103, 273–289. [https://doi.org/10.1016/S0016-7061\(01\)00044-1](https://doi.org/10.1016/S0016-7061(01)00044-1)
- Mazáčková, J. – Doležalová, K. – Těsnohlídek, J. 2016: Zaniklé středověké vesnice na Moravě, dějiny bádání a stav výzkumu – Deserted Medieval Villages in Moravia, History and the Current State of Research. In: P. Nocuň – K. Fokt – A. Przybyła-Dumin, (eds.), *Wież zaginiona. Stan i perspektywy badań*, (= Monografie i materiały MGPE 5) Chorzów, 59–92.
- Misarti, N. – Finney, B. P. – Maschner, H. 2011: Reconstructing site organization in the eastern Aleutian Islands, Alaska using multi-element chemical analysis of soils, *Journal of Archaeological Science* 38, 1441–1455. <https://doi.org/10.1016/j.jas.2011.02.007>
- Navrátil, V. 1986: K povrchovému průzkumu zaniklých středověkých osad a jejich plužin na jihozápadní Moravě [On the surface research of deserted medieval villages and their ploughlands in southwest Moravian], *Historická geografie* 25, 201–228.
- Nielsen, N. H. – Kristiansen, S. M. 2014: Identifying ancient manuring: traditional phosphate vs. multi-element analysis of archaeological soil, *Journal of Archaeological Science* 42, 390–398. <https://doi.org/10.1016/j.jas.2013.11.013>
- Pebesma, E. J. 2004: Multivariable geostatistics in S: the gstat package, *Computers & Geosciences* 30, 683–691. <https://doi.org/10.1016/j.cageo.2004.03.012>
- Poschold, P. 2017: *Geschichte der Kulturlandschaft*. 2nd edition. Ulmer.
- R Core Team, 2016. R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. URL <http://www.R-project.org/>.
- Reimann, C. – Filzmoser, P. – Garrett, R. – Dutter, R. 2008: *Statistical Data Analysis Explained. Applied Environmental Statistics with R*. John Wiley and Sons.
- Salisbury, R. B. 2013: Interpolating geochemical patterning of activity zones at Late Neolithic and Early Copper Age settlements in eastern Hungary, *Journal of Archaeological Science* 40, 926–934. <https://doi.org/10.1016/j.jas.2012.10.009>
- Sklenička, P. – Molnárová, K. – Brabec, E. – Kumble, P. – Pittnerová, B. – Pixová, K. – Šálek, M. 2009: Remnants of medieval field patterns in the Czech Republic: Analysis of driving forces behind their disappearance with special attention to the role of hedgerows, *Agriculture Ecosystems & Environment* 129, 465–473. <https://doi.org/10.1016/j.agee.2008.10.026>
- Smetánka, Z. 1988: Život středověké vesnice. Zaniklá Svídna. Památníky naší minulosti 13. [The life of a medieval village: The abandoned village of Svídna. The monuments of our history 13]. Praha.
- Smetánka, Z. – Klápště, J. 1981: Geodeticko-topografický průzkum zaniklých středověkých vsí na Černokostečku. [Geodetical-topographical survey of deserted medieval villages in the Kostelec nad Černými Lesy region], *Památky archeologické* 73, 416–458.
- Součková, K. – Hejman, M. – Klír, T. 2013: Medieval Farming Practices in Deserted Villages Can be Determined Based on the Nitrogen Isotopic Signature in Recent Forest Soils, *Interdisciplinaria Archaeologica – Natural Sciences in Archaeology* 4/1, 63–71. <https://www.iansa.eu/papers/IANSA-2013-01-souckova.pdf>
- Templ, M. – Hron, K. – Filzmoser, P. 2011: robCompositions: an R-package for robust statistical analysis of compositional data. In: V. Pawlowsky-Glahn – A. Buccianti (eds.): *Compositional Data Analysis. Theory and Applications*. Chichester, John Wiley & Sons, 341–355.
- Tólasz, R. et al. 2007: *Climate atlas of Czechia*. Praha – Olomouc.
- Uhlig, H. – Lienau, C. (eds.) 1978: *Flur und Flurformen – Types of Field Patterns – Le Finage agricole et sa structure parcellaire. Materialien zur Terminologie der Agrarlandschaft*, Vol. I. Giessen. 2nd edition.
- Vařeka, P. – Auchrechtová, A. – Hnízdilová, P. – Novák, R. – Rožmberský, P. – Veselá, R. 2006: Archeologie zaniklých středověkých vesnic na Rokycansku 1. [Archaeology of Deserted Medieval Villages in the Rokycany Region (West Bohemia) 1]. Plzeň.
- Walkington, H. 2010: Soil science applications in archaeological context: A review of key challenges, *Earth-Science*

- Reviews 103, 122–134. <https://doi.org/10.1016/j.earscirev.2010.09.002>
- Wilson, C. A. – Cresser, M. S. – Davidson, D. A. 2006: Sequential element extraction of soils from abandoned farms: an investigation of the partitioning of anthropogenic element inputs from historic land use, *Journal of Environmental Monitoring* 8, 439–444. <https://doi.org/10.1039/B516614D>
- Wilson, C. A. – Davidson, D. A. – Cresser, M. S. 2005: An evaluation of multielement analysis of historic soil contamination to differentiate space use and former function in and around abandoned farms, *The Holocene* 15, 1094–1099. <https://doi.org/10.1191/0959683605hl881rr>
- Wilson, C. A. – Davidson, D. A. – Cresser, M. S. 2008: Multi-element soil analysis: an assessment of its potential as an aid to archaeological interpretation, *Journal of Archaeological Science* 35, 412–424. <https://doi.org/10.1016/j.jas.2007.04.006>
- Wilson, C. A. – Davidson, D. A. – Cresser, M. S. 2009: An evaluation of the site specificity of soil elemental signatures for identifying and interpreting former functional areas, *Journal of Archaeological Science* 36, 2327–2334. <https://doi.org/10.1016/j.jas.2009.06.022>
- Yu, Y. – Guo, Z. – Wu, H. – Finke, P. A. 2012: Reconstructing prehistoric land use change from archeological data: Validation and application of a new model in Yiluo valley, northern China, *griculture, Ecosystems & Environment* 156, 99–107. <https://doi.org/10.1016/j.agee.2012.05.013>

Martin P. Janovský
 Department of Archaeology
 Faculty of Arts, Charles University
 nám. Jana Palacha 1/2
 116 38 Prague 1
 Czech Republic
 janovskym@email.cz

PRAEHISTORICA 35/2

ACTA INSTITUTI ARCHEOLOGICI
UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Obálku navrhl a graficky upravil Marek Naglmüller
Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum, Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1
www.karolinum.cz
Praha 2021
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum
Vydání I.

ISSN 0231-5432 (Print)
ISSN 2570-7213 (Online)
MK ČR 19021

Objednávky
1. Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1
2. Ústav pro archeologii
Celetná 20, 110 00 Praha 1
(také výměna)